

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar

โดย

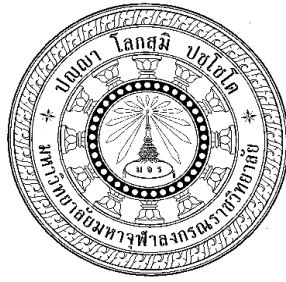
พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร.
พระปัญญาวรรวัฒน์ สิริภทฺโท, ผศ.ดร.
อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759184

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar

โดย

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร.
พระปัญญาวรวัฒน์ สิริภทฺโท, ผศ.ดร.
อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม

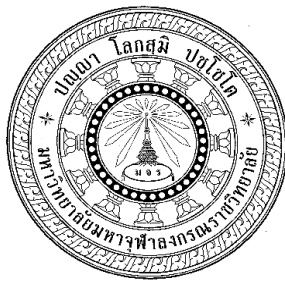
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759184

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar

by

Phrakrupariyatidhammawong, Asst.Prof, Dr.
Phra Panyawarawatana, Siribhattho, Asst.Prof, Dr.
Nipapat Yoopum

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khon kaen Campus

B.E.2559

Research Project Supported by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759184

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

รายงานการวิจัย : การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้
เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
ผู้วิจัย : พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ
ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ : ๒๕๕๙
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน และเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษา พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี เป็นผู้นำทางปัญญานำองค์ความรู้พื้นบ้านมาส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยวิธีการ (๑) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน (๒) การส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน (๓) การส่งเสริมในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเป็นระบบและยั่งยืน (๔) การส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน (๕) การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกรักชุมชน และ (๖) การส่งเสริมค่านิยมร่วมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมในชุมชน

องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน มีความหลากหลายตามความถนัดและการปฏิบัติของแต่ละคน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ทางสังคมและควมรู้ส่วนบุคคลทั้งแบบฝังลึกในตัวคนและความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง ส่วนองค์ความรู้เชิงพุทธ มีทั้งองค์ความรู้ทางธรรมตามหลักพุทธศาสนาและองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการตนเองและชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่องานวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรของปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี การรู้จักชุมชนของตนเอง การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน และการบริหารจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชน ส่วนรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน คือการมีวิถีชีวิตที่พอเพียง สร้างชุมชนคนดีขยายเครือข่ายแบบพหุมิตรดวงดาวให้เป็นกลไกและแสงสว่างทางปัญญาแก่สังคม

คำสำคัญ: องค์ความรู้เชิงพุทธ, กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้, ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

Research Title : A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay
Process of E-san Local Scholar

Researcher : Phrakrupariyatidhammawong, Asst.Prof, Dr., and others

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen Campus

Fiscal Year : 2559/2016

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of research aimed to study the status, roles, concepts, knowledge and process of transferring Buddhist knowledge, influential factors and the effect for the way of life and community's resource management of E-san Local scholars and the Buddhist way of life based on wisdom of E-san scholars. It was a qualitative method

The research result was E-san local scholars are the prototype for building a good community and intellectual leader who bring local knowledge to strengthen the community by using the methods (1) promoting of participation in community, (2) promoting of learning in the community, (3) promoting of systematical resources management, (4) promoting of good culture of community, (5) promoting of loving community and (6) promoting of moral values and ethics in community.

The knowledge of E-san local scholars is varied according to the aptitudes and the practices of individual that refers to the social and personal knowledge, deep and explicit knowledge with the Buddhist knowledge and the knowledge in the agricultural occupations, depending on the Philosophy of Sufficiency Economy.

The process of transferring Buddhist knowledge of E-san local scholars is used local wisdom as tool for self-management and community. The influential factors and effect for the way of life and resource management of E-san local scholars referred to people who are the model in building the good community, knowing own community, creating of learning processes in community and self-management for community development. On the other hand, the Buddhist way of life according to the wisdom of E-san local scholars was the way of life that is just enough by creating a good community to expand the allied network as a mechanism and intellectual lighting for society.

Keywords: Buddhist Knowledge, Process of Transferring Buddhist Knowledge, E-san local scholars.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี โดยได้รับความเมตตาจาก พระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ผศ.ดร.เสนาะ กลิ่นงาม อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ผศ.ดร.จำลอง ชูโต คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชธานี วิทยาเขตอุดรธานี รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ อาจารย์ประจำหลักสูตร พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เป็นผู้ตรวจเรื่องมีอรรถวิชัย พร้อมทั้ง พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เมตตาชี้แนะในการเขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ขออนุโมทนาขอบคุณ พระปัญญาภรณ์วิวัฒน์ สิริภทฺโท, ผศ.ดร. อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม ผู้ร่วมวิจัยที่ร่วมลงพื้นที่ จัดเก็บข้อมูล ร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล สืบค้นเอกสารทางวิชาการ และร่วมตรวจทานความถูกต้องของเนื้อหา ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งงานวิจัยเป็นเล่มสมบูรณ์ พร้อมกันนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณทีมผู้ช่วยวิจัยในการลงพื้นที่วิจัยภาคสนามในโซนกลุ่มย่อยต่างๆ ได้แก่ อาจารย์เทพินทร์ บุญกระจำง์ อาจารย์ประจำคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชธานี อุดรราชธานี อาจารย์กมลทิพย์ ทิพย์สังวาลย์ และอาจารย์ธัญรัตน์ ภูงศ์ชัย อาจารย์ประจำ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ คุณฉันทภัทร ภูงศ์ชัย เจ้าหน้าที่โสตทัศนูปกรณ์ ร้านสตางค์การยาง จังหวัดชัยภูมิ ผศ.ดร.จรัส ลีลา อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น คุณกาญจนา ศรีประสาร และคุณกานทุพงษ์ แก้วคร พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลจิตเวชเลยราชนครินทร์

ขออนุโมทนาขอบคุณปราชญ์ชาวบ้านในเขตภาคอีสานตอนบนและตอนล่าง ที่ได้เมตตา ให้นักวิจัยและทีมผู้ช่วยนักวิจัยเข้าสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มเพื่อเก็บข้อมูลทุกท่าน

นอกจากนั้น ต้องอนุโมทนาขอบคุณกับเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่เอื้อเฟื้อในการค้นหาข้อมูลหนังสือ และเจ้าของ ผลงานวิจัย ดุษฎีนิพนธ์ ตำราทางวิชาการ ทุกเล่ม ที่ใช้เป็นแหล่งข้อมูลให้ศึกษาค้นคว้าเพื่อการวิจัย ได้สำเร็จลงด้วยดี สารัตถะที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา อาจารย์บูชา และมาตาศาปิตุคุณบูชา ตลอดถึงกัลยาณมิตรบูชา ผู้มีอุปการคุณทั้งหลายที่เป็น ผู้มีส่วนในการเป็นเหตุปัจจัยแห่งความสำเร็จของงานวิจัยเล่มนี้ ทุกรูป/ท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย

(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร.)

๒๙ เมษายน ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญแผนภูมิ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย.....	๕
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความรู้.....	๑๐
๒.๑.๑ ความหมายของความรู้.....	๑๐
๒.๑.๒ แหล่งกำเนิดของความรู้.....	๑๒
๒.๑.๓ คุณค่าและประโยชน์ของความรู้.....	๑๕
๒.๑.๔ ประเภทของความรู้.....	๑๖
๒.๑.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล สารสนเทศ ความรู้และภูมิปัญญา.....	๑๙
๒.๒ แนวคิดการจัดการความรู้.....	๒๐
๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการความรู้.....	๒๐
๒.๒.๒ ความสำคัญของการจัดการความรู้.....	๒๓
๒.๒.๓ กระบวนการจัดการความรู้.....	๒๓
๑) พัฒนาการของการจัดการความรู้.....	๒๔
๒) องค์ประกอบสำคัญของวงจรความรู้.....	๒๔
๒.๒.๔ การดำเนินการจัดการความรู้.....	๒๘

๑) วิธีการดำเนินการจัดการความรู้.....	๒๘
๒) กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือในการจัดการความรู้.....	๓๓
๒.๒.๕ เป้าหมายของการจัดการความรู้	๔๐
๒.๒.๖ ปัจจัยความสำเร็จ/ปัญหาอุปสรรคของการจัดการความรู้.....	๔๑
๑) ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการความรู้.....	๔๑
๒) ปัญหาอุปสรรคของการจัดการความรู้	๔๒
๒.๒.๗ ผลของการจัดการความรู้	๔๒
๒.๓ แนวคิดภูมิปัญญา	๔๓
๒.๓.๑ ความหมายภูมิปัญญา	๔๓
๒.๓.๒ ป่อเกิดของภูมิปัญญา	๔๔
๒.๓.๓ ประเภทของภูมิปัญญา	๔๗
๒.๓.๔ คุณค่าของภูมิปัญญา	๔๘
๒.๓.๕ ผู้ทรงภูมิปัญญา หรือ ปราชญ์ทางภูมิปัญญา.....	๕๐
๒.๓.๖ ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาแต่ละระดับ.....	๕๑
๒.๔ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๒
๒.๔.๑ แนวคิดการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๕๒
๒.๔.๒ การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๓
๒.๔.๓ หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๕
๒.๔.๔ แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๖
๒.๔.๕ สาระสำคัญของแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙.....	๕๗
๒.๕ แนวคิดปราชญ์ชาวบ้าน.....	๕๙
๒.๕.๑ การรู้จักตนเอง	๕๙
๒.๕.๒ การใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา.....	๕๙
๒.๕.๓ การสร้างการมีส่วนร่วมแทนใช้อำนาจสั่งการ.....	๖๐
๒.๕.๔ ชุมชนต้องมีบทบาทหลักในการแก้ปัญหา.....	๖๐
๒.๕.๕ การทำตัวเป็นแบบอย่างของชุมชน.....	๖๐
๒.๖ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	๖๑
๒.๖.๑ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๖๒
๒.๖.๒ การปรับใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	๖๓
๒.๖.๓ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ.....	๖๕
๒.๗ เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง.....	๖๗
๒.๗.๑ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๖๗
๑) คุณสมบัติของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๖๗
๒) เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน.....	๖๘
๒.๗.๒ การจัดการความรู้.....	๗๒

๑) กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์.....	๗๒
๒) ความรู้ในพระพุทธศาสนา.....	๗๕
๒.๗.๓ การจัดการความรู้เชิงพุทธ.....	๘๗
๒.๗.๔ กระบวนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา.....	๘๘
๑) การขัดเกลาทางสังคม: ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธสู่ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ.....	๘๙
๒) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน: ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ สู่ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ.....	๙๐
๓) การผสมผสานความรู้: ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ สู่ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ.....	๙๐
๔) การผนึกความรู้ในตัวตน: ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ สู่ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ.....	๙๒
๒.๗.๕ วิธีการดำเนินการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา.....	๙๕
๑) วิธีการดำเนินการจัดการความรู้.....	๙๕
๒) กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือ.....	๙๘
๓) เป้าหมายของการจัดการความรู้.....	๑๐๒
๔) ผลของการจัดการความรู้.....	๑๐๒
๒.๗.๖ การจัดการความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๐๕
๑) ปราชญ์ชาวบ้านกับการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาชุมชน.....	๑๐๕
๒) ปราชญ์ชาวบ้านกับการเป็นผู้นำทางความคิดชุมชน.....	๑๐๗
๒.๗.๗ บทสรุป.....	๑๐๙
๒.๘ รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๑๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๑๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๑๖
๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๑๖
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๑๑๖
๓.๔ การรวบรวมข้อมูล.....	๑๑๙
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเคราะห์ผล.....	๑๒๐
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๑๒๐
บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....	๑๒๒
๔.๑ สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๒๒
๔.๑.๑ สถานภาพ บทบาท แนวคิด และองค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียง ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๒๒

๔.๑.๒	การปรับใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการเกษตร ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๓๑
๔.๑.๓	กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๓๖
๑)	จังหวัดอีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๑.....	๑๓๖
(๑)	นายประยงค์ ใจเป็น.....	๑๓๖
(๒)	นายบัวพันธ์ บุญอาจ.....	๑๓๘
(๓)	นายคำป่วน สุขงา.....	๑๔๓
๒)	จังหวัดอีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๒.....	๑๔๖
(๑)	พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย.....	๑๔๖
๓)	จังหวัดอีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๓.....	๑๕๑
(๑)	พญ.ทานทิพย์ อารังวราราม.....	๑๕๑
(๒)	นายบุญเต็ม ชัยลา.....	๑๕๗
(๓)	นายผอง เกตพิบูลย์.....	๑๖๑
(๔)	นายทัศน์ กระยอม.....	๑๖๓
๔)	จังหวัดอีสานตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๑.....	๑๖๔
(๑)	คุณพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย.....	๑๖๕
(๒)	นายจันทร์ที ประทุมภา.....	๑๖๖
(๓)	นายประคอง มนต์กระโทก.....	๑๖๙
(๔)	นายผาย สร้อยสระกลาง.....	๑๗๑
(๕)	นายสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์.....	๑๗๔
(๖)	นายคำเตื่อง ภาษี.....	๑๗๘
(๗)	นายไพรัตน์ ชื่นศรี.....	๑๘๒
(๘)	นายเชียง ไทยดี.....	๑๘๗
๕)	จังหวัดอีสานตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๒.....	๑๘๙
(๑)	นายชาลี มาระแสง.....	๑๘๙
(๒)	นางเกศแก้ว เข้มเพชร.....	๑๙๒
๔.๒	ปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๙๖
๔.๓	รูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๙๙
๔.๓.๑	วิเคราะห์รูปแบบการสร้างองค์ความรู้ในการทำเกษตรประณีต ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๑๙๙
๔.๓.๒	การสังเคราะห์รูปแบบในการทำเกษตรประณีตของเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๒๐๑
๔.๓.๓	รูปแบบองค์ความรู้ องค์ความรู้เชิงพุทธ และวิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๒๐๑

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดการกระบวนการศึกษาวิจัย.....	๘
๒.๑ พีรามิตแสดงลำดับชั้นจากข้อมูลไปจนถึงภูมิปัญญา.....	๒๑
๒.๒ แสดงกระบวนกรสร้างความรู้ (SECI Model : Knowledge spiral).....	๒๕
๒.๓ แสดงกรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	๖๒
๒.๔ กระบวนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา.....	๙๗
๓.๑ แสดงกระบวนกรวิจัย.....	๑๒๑
๔.๑ การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับบริบทการพัฒนาประเทศ.....	๑๓๓
๔.๒ กรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปสู่การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง.....	๑๙๗
๔.๓ องค์ความรู้เชิงพุทธ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน.....	๒๑๔

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๑ วิธีการดำเนินการจัดการความรู้.....	๙๕
๒.๒ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๒ กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือ.....	๙๘
๒.๓ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๓ เป้าหมายของการจัดการความรู้ขององค์กร.....	๑๐๒
๒.๔ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๔ ผลของการจัดการความรู้ขององค์กร.....	๑๐๒
๓.๑ การแบ่งกลุ่มย่อย แสดงจำนวนปราชญ์ชาวบ้านอีสานแต่ละจังหวัด และการเลือกปราชญ์ชาวบ้านจากแต่ละกลุ่มพื้นที่.....	๑๑๘
๔.๑ สรุปลองค์ความรู้ องค์ความรู้เชิงพุทธ และวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน จำนวน ๑๘ คน.....	๒๐๑

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
๒.๑	แสดงภูเขาน้ำแข็ง ความรู้ ๒ ประเภท.....๑๘
๔.๑	นายประยงค์ ใจเป็น ปราชญ์ชาวบ้านวิถีพุทธ จังหวัดอุดรธานี.....๑๓๘
๔.๒	นายบัวพันธ์ บุญอาจ ปราชญ์ชาวบ้านวิถีพุทธ จังหวัดหนองบัวลำภู.....๑๓๙
๔.๓	นายบัวพันธ์ บุญอาจ ปราชญ์ชาวบ้านนอกจากปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง.....๑๔๑
๔.๔	นายคำปวน สุธงษา ปราชญ์ชาวบ้านวิถีพุทธ จังหวัดเลย.....๑๔๓
๔.๕	กิจกรรมที่ปราชญ์ชาวบ้าน คำปวน สุธงษา ถ่ายทอดองค์ความรู้.....๑๔๔
๔.๖	พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย กับการได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง.....๑๔๗
๔.๗	การนำองค์ความรู้สู่การปฏิบัติของพระมหาสุภาพ พุทธวิริโย โดยคุณยายไข่ วิชัยศรี.....๑๔๘
๔.๘	การนำองค์ความรู้ในการสร้างฝายสู่การปฏิบัติให้เยาวชนและประชาชน.....๑๕๐
๔.๙	การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านสื่อมวลชนของ พญ.ทานทิพย์ อารังวรารังกูร.....๑๕๒
๔.๑๐	ภาพรวมการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ค้ำคูณ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น.....๑๕๔
๔.๑๑	ที่ทำการของศูนย์ค้ำคูณ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น.....๑๕๕
๔.๑๒	พ่อบุญเต็ม ชัยลา ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น.....๑๕๘
๔.๑๓	พ่อบุญเต็ม ชัยลา กิจกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้.....๑๕๓
๔.๑๔	การถ่ายทอดองค์ความรู้ของ พ่อผอง เกตพิบูลย์ ผ่าน “มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทยอีสานคืนถิ่น”.....๑๖๑
๔.๑๕	พ่อทัศน กระยอม ผู้ถือพระ ๕ พระองค์ แห่งบ้านโสกน้ำขาว.....๑๖๔
๔.๑๖	การถ่ายทอดองค์ความรู้ของพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ปราชญ์ผู้มีความสุข.....๑๖๕
๔.๑๗	การถ่ายทอดองค์ความรู้ของ พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา ปราชญ์ชาวบ้าน.....๑๖๗
๔.๑๘	พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา จังหวัดนครราชสีมา : เกษตรทฤษฎีใหม่.....๑๖๘
๔.๑๙	พ่อประคอง มนต์กระโทก ทำการทำเกษตรพอเพียง ด้วยการขุดสระเลี้ยงปลา ศึกษาดิน และต้นไม้ เพื่อเพิ่มผลผลิตปลาที่อร่อยจนได้รับการยกย่อง ให้เป็นคนดีศรีสังคม ในปี ๒๕๓๙.....๑๖๙
๔.๒๐	คุณพ่อผาย สร้อยสระกลาง ในงานอายุวัฒนมงคล ๘๗ ปี สืบสานตำนานพ่อผาย “กินอิ่ม นอนอุ่น อยู่ดี หนี้หมด” พร้อมปราชญ์ชาวบ้านที่มาร่วมแสดงความยินดี.....๑๗๑
๔.๒๑	การถ่ายทอดองค์ความรู้ของคุณพ่อผาย สร้อยสระกลาง ณ ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนกลุ่มอิต้าน้อยและศูนย์การเรียนรู้กลุ่มพลังปัญญา.....๑๗๒
๔.๒๒	น่านิสิตหลักสูตร พธ.บ.ปรัชญา วิทยาเขตขอนแก่น ไปพบคุณพ่อผาย สร้อยสระกลาง และคณะปราชญ์ชาวบ้าน ณ ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มอิต้าน้อย.....๑๗๓
๔.๒๓	องค์ความรู้เรื่องธาตุ ๔ กับความสมดุลของชีวิต พ่อสิทธิรัตน์ ปรัชญพฤทธิ์.....๑๗๔

- ๔.๒๔ ครูบาสิทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เจ้าของศูนย์การเรียนรู้ฯ อธิบายวิถีเปลี่ยนเพราะธรรมชาติคือธรรมชาติ เราทำลายธรรมชาติจนกระทั่งจะไม่มีที่พึ่งฯ.....๑๗๕
- ๔.๒๕ ครูบาสิทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ กับการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนฯ.....๑๗๖
- ๔.๒๖ พ่อคำเตื่อง ภาษี ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ผู้ผลักดันแนวคิดเกษตรประณีต.....๑๗๘
- ๔.๒๗ พ่อคำเตื่อง ภาษี กับการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ กับปราชญ์รูป/ท่านอื่นๆ.....๑๗๙
- ๔.๒๘ ภาพประวัติศาสตร์ รวมปราชญ์ชาวบ้านจากพลังรากหญ้า กลายเป็นพลังแผ่นดินของสังคมไทย.....๑๘๑
- ๔.๒๙ พ่อไพรัตน์ ชื่นศรี ปราชญ์ชาวบ้านของศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านแสงจันทร์.....๑๘๓
- ๔.๓๐ พ่อไพรัตน์ ชื่นศรี กำลังถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ แก่ผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ณ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านแสงจันทร์ อันที่นาของท่าน ด้วยตนเอง.....๑๘๔
- ๔.๓๑ ผลผลิตจากธรรมชาติ ปลุกต้นไม้ ฟาร์มเห็ด เลี้ยงหมูเพื่อให้เกิดสมดุลของธรรมชาติ.....๑๘๕
- ๔.๓๒ พระครูปริยัติธรรมวงศ์ และ อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม ลงพื้นที่ไปศึกษาดูงาน ณ สถานที่จริง โดย ปราชญ์ชาวบ้าน พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อคำเตื่อง ภาษี และพ่อไพรัตน์ ชื่นศรี กำลังถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ให้กับนิสิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา และปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ณ ศูนย์การเรียนรู้กลุ่มอู่ไต้้อยฯ.....๑๘๖
- ๔.๓๓ พ่อเชียง ไทยดี ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ ผู้ผลักดันเพื่อหาเช่าที่ดินทำนาอย่างชีพ จนเปลี่ยนเป็นทำเกษตรผสมผสานจึงประสบผลสำเร็จ.....๑๘๗
- ๔.๓๔ พ่อชาติ มาระแสง กับการทำหน้าที่อย่างจริงจัง มีสัจจะกับชีวิตจนประสบผลสำเร็จ.....๑๘๙
- ๔.๓๕ พ่อชาติ มาระแสง อดีตสามเณรที่ได้เรียนรู้จักกับคำว่า ความอดทน อันเป็นคำสั่งสอน สูงสุดในพระพุทธศาสนา จากหลวงพ่ोज้าอาวาสในครั้งเป็นสามเณรฯ.....๑๙๐
- ๔.๓๖ คุณแม่เกศแก้ว เข้มเพชร บอกเล่าอาชีพข้าราชการ เพื่อมาสมัครเป็นข้าราชการ เพื่อทำอาชีพเป็นเกษตรกรตลอดชีพ.....๑๙๓
- ๔.๓๗ แม่เกศแก้ว เข้มเพชร ปราชญ์เกษตรอินทรีย์ กับการทำหน้าที่เป็นครูสอนธรรมชาติ ให้กับผู้มาศึกษาองค์ความรู้เสมือนกับเป็นนักเรียนที่มีความสนใจในเกษตรอินทรีย์.....๑๙๔
- ๔.๓๘ แม่เกศแก้ว เข้มเพชร ปราชญ์เกษตรอินทรีย์ กับการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ.....๑๙๕
- ๔.๓๙ แม่เกศแก้ว เข้มเพชร ปราชญ์เกษตรอินทรีย์ กับรางวัลที่หน่วยงาน องค์กรต่างๆ เชิดชูเกียรติในการเป็นต้นแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธ และรับสินน้ำใจอันเป็นค่าตอบแทนจากการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ.....๑๙๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับ พ.ศ. ๒๕๓๙ ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๐/๓๐๑-๓๐๕ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๒ ข้อที่ ๑๐๐ หน้า ๓๐๑ ถึงหน้า ๓๐๕

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	อภิธัมมปิฎก	วิภังคปาלי	(ภาษาไทย)
---------------	---	-------------	-------------	------------	-----------

ปกรณ์วิเสส

เนตติ.	=	เนตติปกรณ์
วิสุทธิ.	=	วิสุทธิมัคคปกรณ์

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
----------------	---	----------	-----------------	----------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาสนาเป็นภูมิปัญญาใหญ่ของมนุษย์ในการเข้าถึงความดีสูงสุด พระพุทธศาสนาให้โลกทัศน์และวิธีคิดที่สามารถปลดปล่อยปัจเจกบุคคลไปสู่อิสรภาพ ความสุข และความสร้างสรรค์อันยิ่งใหญ่ และมีเป้าหมายคือการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ สำหรับประเทศไทย นอกเหนือจากภูมิปัญญาสากลซึ่งจะต้องใช้แล้ว เรามีภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็น พื้นฐานอยู่คือพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นภูมิปัญญาสูงสุดของมนุษย์อย่างหนึ่ง แม้ว่าจะถูกฝังกลบด้วยวัฒนธรรมวัตถุนิยมบริโภคนิยมที่มากับสังคมสมัยใหม่ก็ยังมีร่องรอยเหลืออยู่ลึกๆ สมควรได้รับความสนใจหยิบยกขึ้นมาพิจารณา และนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศไทย^๑

พระพุทธศาสนา จัดเป็นภูมิปัญญาตะวันออกที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่โลกตะวันตกกำลังสับสนเกิดความอับจนในเรื่องภูมิปัญญา มีปัญหาเศรษฐกิจ ในสหรัฐอเมริกากำลังชะลอตัว เศรษฐกิจของโลกก็ซบเซาตาม ที่เป็นเช่นนี้เพราะคิดแบบวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม แต่ละประเทศผลิตสินค้าเพื่อกระตุ้นตัณหา ไม่มีคำว่าพอเพียงในระบบทุนเศรษฐกิจนิยม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดชมหาราชฯ ได้มีพระราชดำรัสไว้ว่า

“...ความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่น่าวิตกก็คือ ทุกวันนี้ความคิดอ่านและความประพฤติหลายอย่าง ซึ่งแต่ก่อนถือว่าเป็นความซื่อความดีได้กลายเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับ แล้วพากันประพฤติปฏิบัติโดยไม่รู้สึกระส่ำระสาย เติบจนทำให้เกิดปัญหา และทำให้วิถีชีวิตของแต่ละคนมีตมลงไป...”^๒

จากสภาพการณ์และพระราชดำรัสดังกล่าว ทำให้ตระหนักถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยในการอบรมสั่งสอนคุณธรรมจริยธรรมแก่บุคคลต่างๆ ในสังคมให้มีความเข้มแข็งและภูมิต้านทานทางทางจิตใจในการเผชิญกับผลกระทบต่างๆ จากการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลก ประชาหูตานุวัตร มีมุมมองต่อพระพุทธศาสนาในปัจจุบันว่า “คุณค่าของศาสนาพุทธสอนเรื่องการลดความโลภ ความโกรธ ความหลง แต่สังคมโดยรวมกลับส่งเสริมเรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง สังคมเราไม่ได้เป็นสังคมพุทธ ตัวแทนสังคมไทยเป็นมิชฌาติฐิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมเรื่องโลกจริตในสังคมสมัยใหม่ ถ้าไม่หาเงินเยอะๆ สร้างอำนาจ สร้างชื่อเสียง ไม่กอบโกย เป็นคนตกขอบ

^๑ ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔-๑๕.

^๒ พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ เนื่องในการเปิดประชุมใหญ่ ครั้งที่ ๓๖ สมามคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ณ พุทธสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๒.

สังคมไม่ถือว่ามีความในสังคม คุณค่าของสังคมตรงข้ามกับคุณค่าของหลักศาสนาพุทธ”^๑ ในขณะที่แนวคิดการพัฒนาประเทศยังดำเนินตามแนวของตะวันตก ที่มุ่งนำทุนต่างๆ มาแปรสภาพเป็นเงินอยู่นั้น ได้มีบุคคลอีกส่วนหนึ่งที่กำลังเดินสวนกระแสภูมิปัญญาของรัฐดังกล่าว เกิดเป็นผู้ นำทางความคิดและการปฏิบัติในชนบท เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน”^๒ ที่เน้นสร้างความสมดุลของทุนชีวิต อันประกอบด้วยมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายคือความผาสุกของตนเอง ชุมชน และสังคม

ปราชญ์ชาวบ้านนับว่ามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^๓ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปศึกษาและปฏิบัติตนจนบังเกิดผลเป็นที่ประจักษ์ สามารถสร้างความอยู่ดีมีสุขแก่ตนเองและครอบครัว ภาคราชการเห็นความสำคัญของปราชญ์ชาวบ้าน จึงได้สนับสนุนส่งเสริมให้เป็นศูนย์เรียนรู้ เพื่อขยายผลความสำเร็จไปสู่ชุมชน หรือผู้ที่สนใจ ต้องการศึกษาลေ့เปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำภูมิปัญญาและแนวทางของปราชญ์แต่ละท่านไปเป็นตัวอย่าง^๔ ในการพัฒนาตนเองและชุมชนให้มีความอยู่เย็นเป็นสุขอันเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาประเทศ เช่น ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วย ๑) พ่อคำเดื่อง ภาษี “ปราชญ์ชาวบ้านนักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย” ๒) พ่อจันทร์ที ประทุมภา “ปราชญ์ชาวบ้านนักสู้ชีวิต” ๓) พ่อชาติ มาระแสง “ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้” ๔) พ่อเชียง ไทยดี “ปราชญ์ชาวบ้านนักวิจัยรุ่นลายคราม” ๕) พ่อทัศน กระยอม “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่นผู้สำเร็จได้เพราะ ๕ พระ” ๖) พ่อบุญเต็ม ชัยลา “ปราชญ์ชาวนักจัดการอารมณ์ศิลปิน” ๗) พ่อประคอง มนต์กระโทก “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา” ๘) พ่อผอง เกตพิบูลย์ “ปราชญ์ชาวบ้าน ครูบ้านาญผู้เจริญรอยตามพระยุคลบาท” ๙) พ่อผาย สร้อยสระกลาง “ปราชญ์ชาวบ้าน นักจัดการจังหวัดบุรีรัมย์” ๑๐) พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย “ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโสของภาคอีสานที่มีความสุข” และ ๑๑) พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ “ปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้” ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง ๑๑ คนทำการเกษตรกรรมแผนใหม่โดยการทำการเกษตรผสมผสานผ่านแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง ตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ๑) ล้มแล้วลุก ๒) คิดแตกต่าง ๓) สร้างทางเลือก ๔) ยึดศาสนธรรม ๕)

^๑ เพ็ญลักษณ์ ภักดีเจริญ, **บทสัมภาษณ์ประชา หุตานุวัตร "ลี้ๆ แล้วคนโยยหาศาสนา"** <<http://www.bangkokbiznews.com>, กรุงเทพธุรกิจ คอลัมน์ Life Style วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๖>, ๓ กันยายน ๒๕๕๖.

^๒ ประเวศ วะสี, อังโน วยุทธ ขจรธรรม และคณะ, **พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน**, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๔๕), หน้า คำนำ.

^๓ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวัง ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง.

^๔ สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ศูนย์เรียนรู้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและแนวความคิดของปราชญ์ชาวบ้านหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

ปฏิบัติเพื่อพัฒนา ๖) กล้านำเสนอ และ ๗) ศรัทธาศรัสมิกิจพอเพียง^๑ โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ปราชญ์ชาวบ้านนั้นเป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีความคิดเป็นระบบชอบค้นหาความจริง ช่างสังเกตและนำสิ่งที่พบเห็นมาเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง สามารถสรุปเป็นบทเรียนได้ ดังเช่น ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเกษตร ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในทุกภาคของประเทศไทย

ปราชญ์ชาวบ้าน หรือนักคิดท้องถิ่น หรือครูภูมิปัญญาไทยแล้วแต่จะเรียกกัน ไม่ว่าจะเรียกอะไรก็ตาม คุณสมบัติของผู้ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน คือ (๑) คนเหล่านี้มีธรรมในทางปฏิบัติจริง อยู่ในใจ ทุกท่านคงแก่เรียน เป็นแรงบันดาลใจโดยเฉพาะธรรมชาติของความรัก ความเมตตา ความอยากแบ่งปันช่วยเหลือคน เป็นธรรมะโดยการปฏิบัติ ชอบคิดแนวปฏิบัติและคิดทำสรุปบทเรียน แล้วนำมาเป็นองค์ความรู้ให้คนเห็นได้อย่างชัดเจน มีทั้งภาควิชาการและภาควิชาปฏิบัติให้เห็น (๒) เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรอบรู้ มีความสามารถในการวิพากษ์ต่างๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน เป็นผู้นำทั้งความคิด การปฏิบัติและการปกครอง ได้รับการยอมรับจากบุคคลในชุมชนและบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวาง ทั้งยังเป็นผู้ที่ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาของตนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินวิถีชีวิตโดยตลอด (๓) เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ แสวงหาด้วยการเรียนรู้อยู่ตลอดชีวิตอย่างไม่หยุดนิ่ง เป็นผู้ลงมือทำโดยทดลองทำตามที่เราเรียนมา อีกทั้งลองผิดลองถูก หรือสอบถามจากผู้รู้อื่นๆ จนประสบความสำเร็จ เป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ในแต่ละด้านอย่างชัดเจน เป็นผู้มีเหตุผล ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมแล้วนำมาปรับปรุงรับใช้ชุมชนและสังคมอยู่เสมอ (๔) เป็นผู้ที่สนใจและเอาใจใส่ปัญหาของท้องถิ่น ศึกษาปัญหา หาวิถีทางแก้ไขและช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนของตนและชุมชนใกล้เคียงอย่างไม่ย่อท้อจนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและบุคคลทั่วไป (๕) เป็นผู้ขยันหมั่นเพียรลงมือทำงานและผลิตผลงานอยู่เสมอ ปรับปรุงและพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้น อีกทั้งมุ่งทำงานของตนอย่างต่อเนื่อง (๖) เป็นนักปกครองและประสานประโยชน์ของท้องถิ่น เป็นผู้ประสานประโยชน์ให้บุคคลเกิดความรัก ความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจและมีความสามัคคีกัน ซึ่งจะทำให้ท้องถิ่นหรือสังคมมีความเจริญ มีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นกว่าเดิม (๗) มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ เป็นเลิศ เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและบุคคลทั่วไป ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ นักเรียน นิสิต/นักศึกษา โดยอาจเข้าไปศึกษาหาความรู้ หรือเชิญท่านเหล่านั้นไปเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ได้ (๘) เป็นผู้มีความรู้หรือบริวารดี คอยให้การสนับสนุนช่วยเหลือให้กำลังใจในการดำเนินกิจกรรม ช่วยให้ผลิตผลงานที่มีคุณค่า และ (๙) เป็นผู้มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญ ปราชญ์ผู้ทรงภูมิปัญญาสร้างสรรค์ผลงานพิเศษใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน”^๒

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นจากวิถีการดำรงชีวิตที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มี

^๑ รัชชัย เพ็งพินิจ, งานวิจัย เรื่อง “คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

^๒ ตอนที่ ๒ เรียนรู้กับปราชญ์/ผู้รู้, <202.143.165.163/ebook_knowledge/chapter/chap2.pdf> (๑๓ กันยายน ๒๕๕๗).

การเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิตให้ผสมผสานกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มชน ภูมิปัญญาเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากความเฉลียวฉลาดของแต่ละบุคคลเป็นการปฏิบัติในชีวิตประจำวันหรือได้รับการศึกษาเรียนรู้จากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง หรือผู้มีความรู้ในท้องถิ่นหลายชั่วอายุคน รวมถึงการเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือการมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชุมชนต่างๆ เป็นการเรียนรู้และสั่งสมเป็นประสบการณ์ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นระบบองค์ความรู้แบบองค์รวมที่มีความจำเพาะเจาะจงให้เหมาะสมกับท้องถิ่นแต่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับระบบสังคม^๑ ประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ๑) เป็นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาชุมชน เริ่มต้นที่การมีส่วนร่วมในด้านความคิดและการวางแผน การเป็นหุ้นส่วนในการสนับสนุนปัจจัยจำเป็นต่างๆ ความเป็นเจ้าภาพในการดำเนินการและรับผลประโยชน์ของชุมชน การเสริมสร้างศักยภาพ ความเชื่อมั่น ความเข้มแข็งของชุมชน และความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน และ ๒) ประชาชนในท้องถิ่นสามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนา เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น แนวทางการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น สำหรับข้อจำกัดของภูมิปัญญาท้องถิ่น ถูกมองว่ามีลักษณะที่ยากต่อการเข้าใจและนำไปใช้ มีความเฉพาะเจาะจงในเชิงพื้นที่ (site specific) สามารถนำไปใช้อย่างได้ผลดีในบางพื้นที่ที่มีสภาพคล้ายคลึงกันในด้านภูมิสังคมเท่านั้น จึงไม่สามารถใช้ได้อย่างแพร่หลายทั่วไปในทุกพื้นที่ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกมองข้ามละเลยในคุณค่าและความสำคัญอย่างง่ายด้ายด้วยชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ดังเช่นที่ผ่านมา แต่ความเป็นจริงภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำไปประยุกต์และดัดแปลงใช้ได้อย่างเหมาะสมในหลากหลายพื้นที่ถึงแม้ว่ามีความแตกต่างกันอยู่บ้างในบางลักษณะของภูมินิเวศและภูมิวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักถูกถ่ายทอดในลักษณะของการบอกเล่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะถูกกลืนหายไปภายใต้ภูมิปัญญาสากลได้อย่างง่ายดาย ดังที่เกิดขึ้นในหลายๆ พื้นที่^๒

ครูภูมิปัญญาในภาคอีสานมีแนวคิดที่ว่า คนอีสานควรแก้ปัญหาด้วยตนเอง ที่ผ่านมามักจะมีคนอื่นนอกหมู่บ้านมาช่วยคิดช่วยแก้ไขให้ ซึ่งหลายๆ ครั้งก็กลับกลายเป็นการสร้างปัญหาให้กับตนเอง เน้นการเรียนรู้จากชีวิตจริง จากประสบการณ์จริง ทำให้สามารถสร้างสรรค์วิธีคิดแบบใหม่บนฐานของการพึ่งตนเอง เพื่อการพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยอาศัยต้นทุนทางธรรมชาติที่มีอยู่ในมือของชาวบ้านบวกกับความรู้จริงก็จะทำให้คนสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุขในชนบท ดังนั้น การนำหลักพระพุทธศาสนาของปราชญ์ชาวบ้านมาปฏิบัติในวิถีชีวิตตนเอง ล้วนได้รับอิทธิพลจากกระแสโลกาภิวัตน์และมีภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาเพื่อสนองตอบต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงนั้น จนเกิดเป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนนั้นๆและผู้สนใจแผ่ขยาย

^๑ ชัยนต์ วรรณะภูติ, ระบบความรู้พื้นบ้านปัจจุบัน: การวิจัยและพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^๒ รศ.ดร.ประสิทธิ์ ประครองศรี, มหัตศรยุทธภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการภัยพิบัติธรรมชาติของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, บทความในการประชุมวิชาการ “การจัดการภัยพิบัติธรรมชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อการพึ่งพาตนเองของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน”, หน้า ๑๐๗-๑๑๐.วันที่ ๑๕-๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๔ ณ ห้องหลักเมือง โรงแรมเจริญธานี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น.

วงกว้างในกระแสสังคมไทยปัจจุบัน ดังนั้นการนำพระพุทธศาสนากลับคืนสู่วิถีชีวิตไทยจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจให้ศึกษาค้นคว้าต่อไปว่าจะสามารถทำได้อย่างไรบ้างและมีชาวพุทธต้นแบบที่ผสมผสานพุทธธรรมสู่วิถีชีวิตจนกลายเป็นภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นต้นแบบและนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมเหลือน้อยมากน้อยแค่ไหนเพียงไร และเมื่อพบบุคคลต้นแบบเหล่านั้นแล้วจะนำองค์ความรู้และวิธีการของบุคคลเหล่านั้นมาถอดบทเรียนเพื่อบูรณาการต่อยอดความรู้ไม่ให้สูญหายไปจากสังคมไทยได้อย่างไร ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้น มีอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ร่วมในบริบทของการดำเนินชีวิตในฐานะชาวพุทธต้นแบบอย่างไร มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) อย่างไร และสร้างเครือข่ายวิถีแห่งปราชญ์ที่นำไปสู่การสร้างสังคมปรองดองและเอื้ออาทรได้อย่างไร ประเด็นต่างๆ เหล่านี้ยังคงต้องการคำตอบและวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจนในเชิงรูปธรรมเพราะการนำแนวคิด จากอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ร่วมของภูมิภาค แผนกลยุทธ์ รูปแบบและวิธีการจากภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านที่ประสบผลสำเร็จ ไปประยุกต์ใช้โดยขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ อาจมีข้อจำกัดในประเด็นที่ละเอียดอ่อนต่อความเชื่อและความรู้สึกของสังคมไทยได้ เช่น วิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ บริบททางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ความพร้อมของชุมชน การเผยแพร่พระพุทธศาสนามิติเชิงสังคม ฯลฯ เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาถึงจุดแข็ง จุดอ่อนของแนวคิด หลักการ กลยุทธ์ รูปแบบ วิธีการ อิทธิพล และผลกระทบ ของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อชุมชนและสังคมในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีความหลากหลายทางประวัติศาสตร์ และประเพณีวัฒนธรรม ผ่านระบบการศึกษาวิจัย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเติมเต็ม แบ่งปัน แสวงหาหลักฐานความรู้เชิงประจักษ์ จากสิ่งที่ดีและเป็นเลิศในการบริหารจัดการชีวิตตนเอง จนเป็นชาวพุทธต้นแบบ และการสร้างชุมชนชาวพุทธที่เข้มแข็ง มาสู่การถอดบทเรียน การเรียนรู้ เพื่อตกผลึกทางปัญญาเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (Best practices) ของวิถีปราชญ์อีสานเชิงพุทธในบริบทของสังคมไทยให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ ปราชญ์ชาวบ้านอีสานมีสถานภาพทางสังคม บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธในชุมชนท้องถิ่นและสังคมอย่างไร

๑.๒.๒ มีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๒.๓ รูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสานเป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๓.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้ และกระบวนการของการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน” มีขอบเขตดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตเนื้อหา ได้แก่ ศักยภาพภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ ที่เกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิต ความดี ความกตัญญู ความเสียสละ เป้าหมายชีวิต รูปแบบการดำเนินชีวิตที่เป็นต้นแบบ และกระบวนการถ่ายทอดสู่ชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ^๑ หรือภาคอีสาน ซึ่งแบ่งพื้นที่เป็นจังหวัดภาคอีสานตอนบนมี ๑๒ จังหวัดแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มย่อย และจังหวัดพื้นที่ภาคอีสานตอนล่างมี ๘ จังหวัดแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มย่อย รวม ๒๐ จังหวัด ๕ กลุ่มย่อย มีจำนวนปราชญ์ชาวบ้านทั้งสิ้น รวม ๗๐ ราย เลือกศึกษาปราชญ์ชาวบ้านจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มย่อยทั้ง ๕ กลุ่ม รวมจำนวนทั้งสิ้น ๑๘ คน มีรายละเอียด ดังนี้

๑) จังหวัดอีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๑ มี ๕ จังหวัด คือ ๑) อุตรธานี จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑) นายประยงค์ ใจเป็น และ (๒) นายชูชาติ นาแสง **๒) หนองบัวลำภู** จำนวน ๒ คน ได้แก่ นายบัวพันธ์ บุญอาจ **๓) หนองคาย** จำนวน ๑ คน ได้แก่ นายชำนาญ พิทักษ์ **๔) เลย** จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นายปรีชา ทองอยู่ (๒) นายคำป่วน สุรงษา และ (๓) นายเอกวิทย์ สายแก้วเทศ **๕) บึงกาฬ (ไม่มี)** รวม ๘ คน เลือกศึกษา ๓ คน

๒) จังหวัด อีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๒ มี ๔ จังหวัด คือ ๑) สกลนคร จำนวน ๑ คน ได้แก่ นางพิมพ์ โถตันคำ **๒) มุกดาหาร** จำนวน ๖ คน ได้แก่ (๑) นายมานิช โพธิ์เมือง (๒) นายโฮม อุคำ (๓) นายมานะ ซอสูงเนิน (๔) นายอ้อด เมืองโคตร (๕) นายทวี ปะหา และ (๖) นายบุญเทียม วงกระโซ่ **๓) นครพนม** จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑) นายประทีน นาวัยเชียง และ (๒) นายสถาพร มณีโชติ และ **๔) กาฬสินธุ์** จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) พระมหาสุภาพ พุทธิวิโร (๒) นายทองอินทร์ ภูมิซ้อ (๓) นายเฉลิมศักดิ์ ถนอมสิทธิ์ (๔) นายสุภัทรชัย หันจรัส และ (๕) น.ส.สมจันทร์ ดอนสินพูล รวม ๑๔ คน เลือกศึกษา ๑ คน

๓) จังหวัด อีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๓ คือ ๑) ขอนแก่น จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) พญ. ทานทิพย์ อารังวรารุณ (๒) นายบุญเต็ม ชัยลา (๓) นายผอง เกตพิบูลย์ (๔) นายทัศนั กระยอม และ (๕) นายประยงค์ อัดจักร **๒) มหาสารคาม** จำนวน ๖ คน ได้แก่ (๑) นายอดิสร เหล่าสะพาน (๒) นายคำพันธ์ เหล่าวงษ์ (๓) นายล้วน กุลแก้ว (๔) นายกฤติเดช ศรีเนตรภักดิ์ (๕) นายคำสิงห์ มาลาหอม และ (๖) นายจันทร์ นาชัยดุลย์ **๓) ร้อยเอ็ด** จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) นายอุทัย สุทธิประภา (๒) นายถนอม เหล็กศรี (๓) นายแสง มะโนลัย (๔) นายทอง สิงห์สุขุม และ (๕) นายวิชัย ทิพนันท์ รวม ๑๖ คน เลือกศึกษา ๔ คน

๔) จังหวัดอีสาน ตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๑ คือ ๑) นครราชสีมา จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นายจันทร์ที ประทุมภา (๒) นายอำนาจ หมายยอดกลาง และ (๓) นายโชคดี ปรโลกานนท์ **๒) ชัยภูมิ** จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นายนิคม คงพันธ์ (๒) นายแผนผา คงนางวัง และ (๔) นายบุญชิต สมัตตะ **๓) บุรีรัมย์** จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) นายสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (๒) นายคำเดื่อง ภาษี

^๑ ที่มา : สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

(๓) นายผาย สร้อยสระกลาง (๔) นายไพรัตน์ ชื่นศรี (๕) นายนวล อินทสุข และ (๖) นานวล อินทสุข
๔) สุนทรินทร์ จำนวน ๗ คน ได้แก่ (๑) นายเชียง ไทยดี (๒) จ.ส.อ.วิชาพร พินธุรักษ์ (๓) นายนิยม
 จิตระดิษฐ์ (๔) นายโกศล หมายทอง (๕) นายอภิวัฒน์ ขาวสวน (๖) พระพิเชษฐ พิเชฐโร และ
 (๗) นายสัมฤทธิ์ บุญสุข รวม ๑๘ คน เลือกศึกษา ๘ คน

๕) จังหวัดอีสาน ตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๒ คือ ๑) อุบลราชธานี จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑)
 นางสาวดาวพร ขาวหินฟ้า (๒) นางเกศแก้ว เข้มเพชร **๒) อำนาจเจริญ** จำนวน ๖ คน ได้แก่ (๑)
 นายชาติ มาระแสง (๒) นายบุญหลาย กัลยา (๓) นางสาววรรณ จันทพันธ์ (๔) นางประยูร กาญจนาริ
 (๕) นายประยงค์ บุญทอง (๖) นายโทน แจ่มใส **๓) ศรีสะเกษ** จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑) นายสมาน
 พันธุ์วิไล และ (๒) นายเฉลียว จันครา **๔) ยโสธร** จำนวน ๔ คน ได้แก่ (๑) นายนิคม เพชรนผา (๒)
 นายศรีเทพ คชนะ (๓) นายสุทิน จันขาว (๔) นายบุญส่ง มาตขาว รวม ๑๔ คน เลือกศึกษา ๒ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ คำว่า องค์ความรู้ (Body of knowledge) หมายถึง ความรู้ต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกิดขึ้น
 จากการสังสม เรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ หรือ จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์
 ข้อมูล สามารถนำไปใช้ได้โดยตรง หรือนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ได้

๑.๕.๒ คำว่า องค์ความรู้เชิงพุทธ (Body of Buddhist knowledge) หมายถึง ความรู้
 หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและศาสนาพุทธที่สามารถนำไปใช้ได้โดยตรง หรือนำมาปรับใช้ให้
 เหมาะกับสถานการณ์ได้

๑.๕.๓ คำว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge Relay) หมายถึง การบอกเล่า
 แลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน การสื่อสารทางวาจา การสาธิต การเป็นแบบอย่าง การศึกษาดูงาน
 สถานที่จริง การทำตำราเอกสาร สื่ออุปกรณ์ เกี่ยวกับเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ หรือความรู้เรื่องใดเรื่อง
 หนึ่งต่อบุคคลหรือสาธารณชน

๑.๕.๔ คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom / Local Knowledge) หมายถึง ความรู้
 ความคิด ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมในการแก้ไขปัญหาของปราชญ์ชาวบ้านที่เกิดขึ้นจาก
 วิถีการดำรงชีวิตที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๑.๕.๕ คำว่า กระบวนการพัฒนา (Development Process) หมายถึง วิธีการพิเศษใน
 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย
 การศึกษา สุขภาพ อนามัย มีความพึงพอใจในชีวิตของตน และมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน

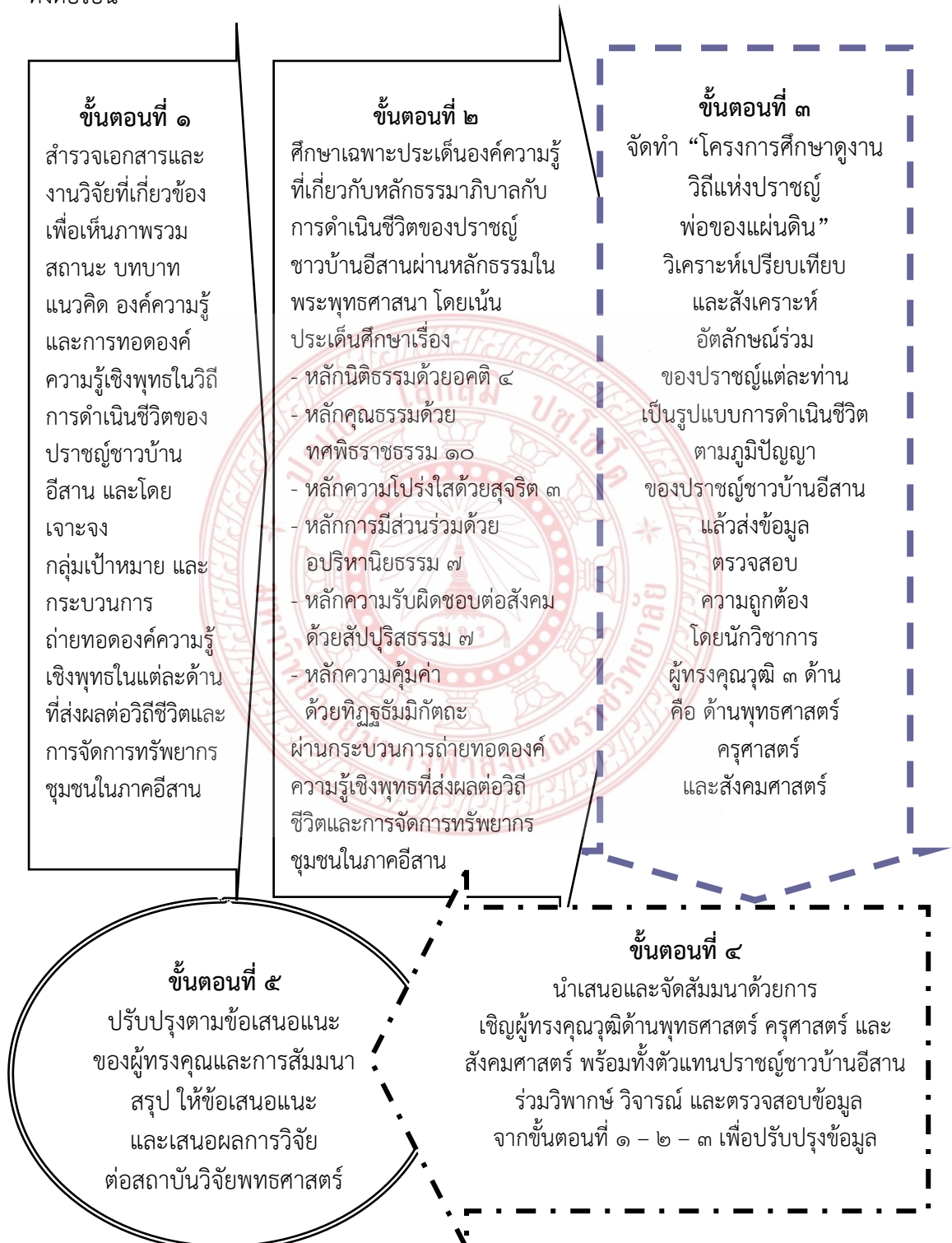
๑.๕.๖ คำว่า การดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง ประวัติความเป็นมา
 อิทธิพลที่ทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลง และบทบาทในการพัฒนาสังคม

๑.๕.๗ คำว่า แนวคิด (Concept) หมายถึง สาระสำคัญที่ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการ
 ดำเนินชีวิตของบุคคล

๑.๕.๘ คำว่า ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (Esan Scholars) หมายถึง ผู้นำทางความคิดและการ
 ปฏิบัติในชนบท โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในที่นี้ หมายถึง ปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวความคิดกระบวนการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แสดงเป็นแผนภูมิได้ ตามแผนภูมิที่ ๑.๑ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวความคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๗.๒ ได้ทราบปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๗.๓ ได้รูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑.๗.๔ ได้ข้อมูลการจัดทำแผนยุทธศาสตร์เชิงบูรณาการครบวงจรเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของประเทศไทย

๑.๗.๕ ได้องค์ความรู้ในการจัดทำหลักสูตรการศึกษาในระดับพุทธศาสตรบัณฑิต พุทธศาสตรมหาบัณฑิต และพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมเพื่อให้อาสาสมัคร และพุทธบริษัท ๔ มีศักยภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๑.๗.๖ ได้ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน อันเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งถ่ายทอดภูมิปัญญาวิถีแห่งปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาของชุมชนเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตที่สร้างมูลค่าจากอัตลักษณ์ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมรดกวัฒนธรรมจากศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ศาสนบุคคล และศาสนธรรมในท้องถิ่น

๑.๗.๗ ได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ยึดโยงอยู่กับพระพุทธศาสนาเพื่อชีวิตและสังคมที่ทันสมัยเหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน

๑.๗.๘ ได้เครือข่ายกัลยาณมิตรธรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ แนวคิดการจัดการความรู้ตามหลักสากล เป้าหมายการจัดการความรู้ ผลของการจัดการความรู้ และปัจจัยความสำเร็จ/ปัญหาอุปสรรคของการจัดการความรู้ เอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแต่ละประเด็นจะได้นำเสนอรายละเอียดไปตามลำดับ

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความรู้

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบริบทของความรู้ ๕ ส่วนคือ ๑) ความหมายของความรู้ ๒) แหล่งกำเนิดของความรู้ ๓) คุณค่าและประโยชน์ของความรู้ ๔) ประเภทของความรู้ และ ๕) ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล สารสนเทศ ความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแต่ละส่วนมีรายละเอียดที่ต้องทำความเข้าใจไปตามลำดับ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของความรู้

“ความรู้” ตรงกับคำ ในภาษาอังกฤษว่า “knowledge” เป็นคำ ที่ความหมายกว้างและเป็นนามธรรม^๑ ความรู้ถือเป็นสินทรัพย์ที่มีค่าของบุคคลและหน่วยงาน การจัดการความรู้ถือเป็นเครื่องมือบริหารที่สำคัญในยุคสังคมแห่งการเรียนรู้ การหา แลกเปลี่ยน สร้างและใช้ความรู้ถือเป็นสิ่งที่ต้องนำไปประยุกต์เข้ากับกิจกรรมและงานต่างๆอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เย็นให้รู้สึก

อิคุจิโร โนนากะ และ ฮิโรตะกะ ทากูชิ (Ikujiro Nonaka and Hirotaka Takeuchi) ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับความรู้ไว้ ๓ประการ คือ (๑) ความรู้แตกต่างจากสารสนเทศ ความรู้เป็นเรื่องของความเชื่อและพันธสัญญาที่มีต่อสิ่งนั้น ความรู้เป็นการแสดงออกของลักษณะเฉพาะแนวคิดหรือความตั้งใจ (๒) ความรู้แตกต่างจากสารสนเทศ คือเป็นส่วนที่เกี่ยวกับการลงมือปฏิบัติ ความรู้มักจะมีเป้าหมายบางประการเสมอ(๓) ความรู้เหมือนกับสารสนเทศในเรื่องความหมาย คือ มีบริบทเฉพาะและสัมพันธ์กัน^๒

^๑ อิคุจิโร โนนากะ, โนโบรุ คอนโนะ, และ แพทริก ไรน์โมลเลอร์, **วิธีการสร้างความรู้(Methodology of Knowledge Creation)**, แปลโดย ทวี นาคุบุตร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^๒ Hirataka Takeuchi and Ikujiro Nonaka: Three observations become apparent in this section. First, knowledge, unlike information, is about beliefs and commitment. Knowledge is a function of a particular stance, perspective, or intention. Second, knowledge, unlike information, is about action. It is always knowledge “to some end.” And third, knowledge, like information, is about meaning. It is context-specific and relational. Ikujiro Nonaka and Hirataka Takeuchi, “Organization Knowledge Creation”, in **Creative Management**, edited by Jane Henry, (London: SAGE Publications Ltd., 2005), p. 64, Hirataka Takeuchi and Ikujiro Nonaka, **Hitotsubashi on Knowledge Management**, (Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte Ltd., 2004), p 49.

นักวิชาการซื้อดาเวนพอร์ตและพรุแซค^๑ ได้อธิบายความหมายของความรู้ว่า “ความรู้ หมายถึง การผสมผสานอย่างลื่นไหลของประสบการณ์ คุณค่า ความรอบรู้ในเนื้อหาสาระ และความเชี่ยวชาญที่ทำให้กรอบการทำงานมีการประเมินและเกิดการรวมเข้ากับประสบการณ์และสารสนเทศที่ได้รับใหม่”^๒ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๖ ประการ สรุปได้ดังนี้ คือ

๑) ประสบการณ์ (experience) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นหรือได้ทำลงไปในอดีตกลายมาเป็น ความรู้ที่พัฒนามากขึ้นตามกาลเวลา โดยผ่านประสบการณ์ที่ได้จากการอ่านหนังสือ จากการรับรู้ผ่าน การอบรม และจากการเล่าเรียนอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งประโยชน์ที่สำคัญของประสบการณ์ คือ การ ให้มุมมองประวัติศาสตร์เพื่อนำมาใช้เป็นฐานในการมองและเข้าใจประสบการณ์และเหตุการณ์ใหม่ๆ ให้มีความเข้าใจมากขึ้น ดังนั้น ความรู้ที่มีฐานมาจากความเข้าใจในเรื่องประสบการณ์จึงเป็นสิ่งที่ มีคุณค่ายิ่ง

๒) ข้อเท็จจริงพื้นฐาน (ground truth) หมายถึง การรู้ว่าอะไรที่นำมาใช้งานได้หรืออะไรที่ นำมาใช้ไม่ได้ ซึ่งสิ่งที่สำคัญของประสบการณ์และความจริงพื้นฐานนี้ อยู่ภายใต้คำที่เป็นกุญแจสำคัญ คือ การประเมินผลหลังการกระทำ ที่เรียกว่า เอ เอ อาร์ (AAR : After Action Review) เพราะการ ประเมินผลนี้จะนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาการจัดการความรู้ที่สมบูรณ์และอธิบายได้

๓) ความซับซ้อน (complexity) หมายถึง ความสำคัญของประสบการณ์และข้อเท็จจริงใน ความรู้ คือ สิ่งชี้ให้เห็นว่าความสามารถของความรู้นั้นสามารถจะตอบสนองต่อความยุ่งยากที่ ซับซ้อนต่างๆ ได้ ความรู้ไม่ใช่โครงสร้างตายตัวที่คงที่จนไม่ยอมรับสิ่งใดเข้าไปอีก แต่เป็นสิ่งที่สามารถ จัดการกับความซับซ้อนได้ด้วยวิธีการที่ซับซ้อน อันเป็นเหตุผลที่สำคัญว่าความรู้เป็นสิ่งที่มีความ

๔) การตัดสินใจ (judgement) คือ ความรู้นั้นไม่เหมือนข้อมูลและสารสนเทศตรงที่มี การตัดสินใจอยู่ด้วย ความรู้ไม่เพียงตัดสินสารสนเทศ และสถานการณ์ใหม่ๆ เท่านั้น แต่ยัง สามารถ ปรับปรุงและกลั่นกรองตนเองให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์และสารสนเทศใหม่ในเรื่องระบบ การดำเนินชีวิต การเปลี่ยนแปลงที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม

๕) การเรียนรู้ผิดถูกด้วยตนเอง (rules of thumb and intuition) เป็นความรู้ที่เกิดขึ้น จาก (การเรียนรู้) การได้รับการเรียนรู้จากการกระทำที่พัฒนามาจากการพยายามลองผิดลองถูกที่เกิด จากความผิดพลาด ประสบการณ์ และการสังเกตมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งความรู้ นี้จัดเป็นแนวทางลัด ในการแก้ไขปัญหาในทางปฏิบัติที่ยืดหยุ่นโดยผู้ปฏิบัติงานที่มีประสบการณ์

๖) ค่านิยมกับความเชื่อ (values and beliefs) ความจริงที่เกิดขึ้นในส่วนนี้คือ ค่านิยม และความเชื่อของบุคคลมีอิทธิพลต่อความรู้ในองค์กร เพราะการคิดและการแสดงออกของคนใน

^๑ Thomas H, Davenport, and Laurence Prusak, **Working Knowledge: How Organization Manage What They Know**, 2nd edition, (Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2000), pp.11-19.

^๒ Knowledge is a fluid mix of framed experience, values, contextual information, and expertinsight that provides a framework for evaluating and incorporating new experiences and information. –Thomas H. Davenport, and Laurence Prusak, **Working Knowledge: How Organization Manage What They Know**, 2nd edition, (Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2000), p. 5.

องค์กรเกิดจากการคำพูดและการกระทำ ซึ่งประวัติเหล่านี้จะแสดงออกถึงค่านิยมและความเชื่อขององค์กรเช่นนั้น ค่านิยมและความเชื่อจึงนำมาซึ่งความรู้ที่สมบูรณ์ในการกำหนดว่า เขาเห็นอะไร ชิมชั๊อะไร และได้อะไรจากสิ่งที่เห็น ซึ่งแต่ละคนรับรู้และมองสิ่งเหล่านั้นในมุมมองที่แตกต่างกัน ทำให้นำมาจัดระเบียบความรู้ตามค่านิยมและความเชื่อที่ตนมี

สรุปความหมายของความรู้คือการผสมผสานขององค์ประกอบของความรู้ ได้แก่ ประสบการณ์ ข้อเท็จจริงพื้นฐาน ความซับซ้อน การตัดสินใจ การเรียนรู้ผิดถูกด้วยตนเอง ค่านิยม และความเชื่อ รวมทั้งคุณค่า ความรอบรู้ในเนื้อหาสาระสารสนเทศและความเชี่ยวชาญที่ทำให้กรอบการทำงานมีการประเมินและเกิดการรวมเข้ากับประสบการณ์และสารสนเทศใหม่เพื่อนำไปสนับสนุนทำให้ศักยภาพความสามารถในการปฏิบัติงานของบุคคลเพิ่มขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๒.๑.๒ แหล่งกำเนิดของความรู้

การเกิดขึ้นของความรู้ในแต่ละประเภท ย่อมมีแหล่งกำเนิดหรือบ่อเกิดที่มีความเชื่อมโยงกันไปตามลำดับ สามารถระบุที่มาของแหล่งความรู้ต่างๆ ได้ดังนี้

๑) การเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ หมายถึง การศึกษาความเป็นมาของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากการที่ได้บันทึกเก็บไว้ หรือประสบการณ์จากผู้รู้โดยตรงพบว่า การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์และสังคมของตนเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและค่อยๆ ขยายไปสู่สังคมที่ไกลตัวออกไป นักประวัติศาสตร์จะค้นพบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เช่น จากบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร (การเขียนหรือการพิมพ์) เช่น จากบันทึกของเฮโรโดตัส (Herodotus) นักประวัติศาสตร์ชาวกรีกที่บันทึกเรื่องราวต่างๆ ในทวีปยุโรปเป็นคนแรกของโลก เป็นต้น หรือเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันโดยปากเปล่า รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีจากการขุดค้นพบซากสิ่งของต่างๆ เช่น สุสานจีนซีฮองเต้ เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่มนุษย์จะรู้จักลายลักษณ์อักษรในยุคหิน ซึ่งเรียกว่า ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยสามารถจำแนกออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

(๑) ประวัติศาสตร์โลก (World History) คือ การศึกษาเรื่องราวและพัฒนาการของสังคมโลกในลักษณะที่เป็นองค์รวม ไม่เน้นเขตพื้นที่ใดโดยเฉพาะ เช่น การศึกษาอารยธรรมโลก การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ การปฏิวัติอุตสาหกรรม การขยายตัวของลัทธิล่าอาณานิคม สงครามโลก และสงครามเย็น เป็นต้น

(๒) ประวัติศาสตร์ชาติ (National History) คือ การศึกษาเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ของแต่ละประเทศ

(๓) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) คือการศึกษาประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่เฉพาะ เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดโดยเนื้อเรื่องที่ศึกษาอาจจะเน้นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม กำเนิด/พัฒนาการของสถาบันใดสถาบันหนึ่งในท้องถิ่น อาชีพ กลุ่มชนต่างๆ เชื้อชาติ ศาสนา และประเพณีในท้องถิ่น ฯลฯ เป็นต้น

๒) การเรียนรู้ศึกษาจากพิธีกรรม พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อความเชื่อทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดๆ ก็ตาม ต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตนตามความเชื่อและความศรัทธาในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา

การกำเนิดของพิธีกรรมนั้น มีมาแต่โบราณ ก่อนพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น ในยุคสมัยของลัทธิพราหมณ์ได้แบ่ง “พระเวทย์” หรือ “มนต์ตรา” ที่ใช้ในการสวดภาวนาในการทำพิธีกรรมนั้น แบ่งออกเป็น ๓ ประการ เรียกว่า “ไตรเภท” ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “คัมภีร์ไตรเภท” ซึ่งถือว่าได้รับมาจากโอษฐ์ของพระผู้เป็นเจ้า และยังมี “คัมภีร์อาถรรพ์เวท” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับ “คาถา” “อาคม” การเรียกร่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณทั้งหลาย เช่น ภูต ผี หรือ เทวดาทั้งหลาย ซึ่งใช้รวมประกอบกับเครื่องสักการบูชา ทั้งนี้เพื่อบังคับให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ การดลบันดาลให้บังเกิดสิ่งที่ดีของการตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้สัมฤทธิ์ผล ตามที่ตั้งความปรารถนาไว้ของผู้ที่จัดตั้งพิธีกรรมนั้นขึ้นมา แล้วจึงทำให้บังเกิดเป็นพิธีกรรมที่ยึดถือสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่า ศาสนพิธี นั้น เช่น พิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาศีลอุโบสถ ฯลฯ โดยจำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพิธีการเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้ และ (๒) พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น คือพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ กำหนดขึ้น โดยมีการผสมผสาน ขนบ ธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น ให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี

หลักปฏิบัติทั่วไปเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีหลักการปฏิบัติ ๔ ประการ คือ ความถูกต้องตามพุทธบัญญัติ คำนึงถึงความเหมาะสม คำนึงถึงความประหยัดและภาวะทางเศรษฐกิจ และคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับต้องคุ้มค่า

คุณประโยชน์ของพิธีกรรม คือมีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ที่ดีงาม เป็นการธำรงรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

๓) การเรียนรู้จากความเชื่อของมนุษย์ ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ เช่น ความเชื่อของไทย ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีสิง เทวดา ความเชื่อเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้ปกครองบ้านเมือง เป็นต้น โดยมีคำอธิบายพอสังเขป ดังนี้

(๑) ความเชื่อเรื่องผีสิง เทวดา เทวดาตามคติความเชื่อทางศาสนาต่างๆ หมายถึง ผู้ที่มีชีวิตเป็นทิพย์ ไม่ได้มีชีวิตเป็นกายเนื้ออยู่บนโลกนี้ บ้างก็ว่ามีกายเป็นแสงสว่าง และเสวยสุขในสรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี เทวดาผู้หญิงเรียกว่า “นางฟ้า” เทวดาผู้มีมีฉาทิฐิ เรียกว่า “มาร” เทวดาตามคติความเชื่อของพุทธศาสนา ใช้คำว่า “เทพ หรือ เทวดา” ซึ่งครอบคลุมถึงพรหมทั้งหลายในพรหมโลกด้วยโดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) อยู่บนสวรรค์ชั้นฉกามาพจร หรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามซึ่งมี ๖ ชั้น คือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตสวดีเทวดาชั้นรูปจร หรือ รูปพรหม ๑๖ ชั้น เป็นเทวดาที่ยังมีกายทิพย์อยู่ เทวดาชั้นอรุปรจร หรือ อรูปพรหมเป็นเทวดาซึ่งไม่มีกายทิพย์

(๒) ความเชื่อเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ประเพณีคือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนและสืบทอดกันมา เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์ และมีความสำคัญต่อสังคมเช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม

ความเชื่อ ฯลฯ เป็นต้น อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ จนกลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาตามลำดับ หากเป็นประเพณีที่ดีก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ซึ่งประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม โดยมีการรับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงอาจเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากวัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนามาตั้งแต่โบราณกาล

๔) การเรียนรู้จากฐานชีวิตและภูมิปัญญา ปัจจัยสี่ถือเป็นความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ประกอบด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหลายอย่าง เช่น

(๑) ปัจจัยด้านอาหาร คนสมัยก่อนมีการถนอมอาหารแบบต่างๆ เช่น การตากแห้ง การหมักการดอง และยังมีวิธีการกินแบบชาวนาตลาด โดยในการปรุงอาหารมักจะมีการใส่เครื่องเทศต่างๆ เพื่อเพิ่มกลิ่น รส ซึ่งเครื่องเทศและสมุนไพรต่างๆ ที่ใช้อยู่ในครัวเรือนมักจะมีคุณสมบัติที่เป็นประโยชน์ เช่น หอมช่วยบรรเทาอาการเป็นหวัด กระเทียมบำรุงหัวใจ ใบมะกรูด ตะไคร้ ใบกระเพราช่วยขับลม ในกระเพาะอาหาร เป็นต้น

(๒) ปัจจัยด้านเครื่องนุ่งห่ม สมัยก่อนคนเราใช้ใบไม้ ขนสัตว์ต่างๆ มาเป็นเครื่องนุ่งห่ม แต่ปัจจุบันได้มีพัฒนาการมาใช้เส้นใยจากพืช เช่น ฝ้ายมาทอเป็นผ้าฝ้าย จากเส้นใยสัตว์ เช่น การใช้เส้นไหมจากรังไหม มาทอเป็นผ้าไหมที่มีลักษณะสวยงามจนเป็นที่นิยมของคนทั่วโลก

(๓) ปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย คนสมัยก่อนอาศัยอยู่ตามถ้ำ หรือใช้กิ่งไม้ใบไม้ทำเพิงอย่างหยาบๆ ในการอยู่อาศัย ปัจจุบันมีการสร้างบ้านเรือนอยู่อย่างมั่นคง แข็งแรง ซึ่งมักจะอาศัยความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมในการสร้าง เช่นการต่อไม้แบบลิ้ม

(๔) ปัจจัยด้านยารักษาโรค คนสมัยก่อนมีการใช้สมุนไพรในการรักษาตัวเองเบื้องต้น ในอดีต คนเรามีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ปัจจัยสี่อันได้แก่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในชีวิตของคนเรา สิ่งเหล่านี้ได้มาจากธรรมชาติ เราอาศัยต้นไม้ในป่า สัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าและสิ่งอื่นๆ ในธรรมชาติเป็นที่พึ่งหรือปลูกต้นไม้ ผลไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัวไว้กินเอง พรรณไม้ต่างๆ ที่ปลูกไว้เหล่านี้ นอกจากอาจปลูกเพื่อใช้เป็นอาหารแล้ว ยังให้ร่มเงา ให้ความร่มเย็นและยังใช้เป็นยารักษาโรค บำบัด บำรุงร่างกายอีกด้วย

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในชนบทเป็นชีวิตที่กลมเกลียวสามัคคี มีการพึ่งพาอาศัยกันช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกันในสังคม เป็นสังคมแบบครอบครัว มีความเป็นญาติพี่น้อง สมัยก่อนการแพทย์ยังไม่เจริญมากนัก เมื่อเจ็บไข้ไม่สบายชาวบ้านก็ต้องพึ่งพาอาศัย “หมอพื้นบ้าน” หรือ “หมอกกลางบ้าน” จะคลอดลูกก็ต้องอาศัย “หมอตำแย” ปวดเมื่อยไม่สบายตัวก็ต้องอาศัย “หมอนวด” ยาที่ใช้ในการรักษาก็หาได้จากในชุมชนเรียกว่า “ยากลางบ้าน” หมอเหล่านี้ ศึกษาเรียนรู้การรักษาโรคภัยไข้เจ็บจากบรรพบุรุษ ซึ่งอาจได้รับการถ่ายทอดสืบทอดกันมาด้วยวาจา หรือจากที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยจารึกบนแผ่น

หินสมุทช้อย ใบลาน บันทึกในรูปของจิตรกรรมฝาผนัง หรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ กว่าจะออกมาเป็นตำราให้คนรุ่นหลังได้ใช้นั้น ต้องใช้เวลานานนับพันปี คั่นคว้าวิจัยตามธรรมชาติโดยอาศัยการสังเกต การลองผิดลองถูก มีการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก สังสมความรู้ด้วยประสบการณ์ตรงจนกระทั่งเขียนออกมาเป็นตำราให้คนรุ่นหลังได้ใช้สืบต่อกันมา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่นที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง ปัจจุบันนี้ ทั่วโลกหันมาสนใจการแพทย์แผนดั้งเดิมและยาสมุนไพร เพื่อนำไปพัฒนารักษาโรค ประเทศไทยของเราจัดว่า เป็นแหล่งภูมิปัญญาความรู้ด้านการรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของโลก

สรุปความรู้มีแหล่งกำเนิดหลักๆ ๔ ประการ คือจากประวัติศาสตร์ พิธีกรรม ความเชื่อของมนุษย์ และจากฐานชีวิตและภูมิปัญญาที่สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดและพ้นจากความทุกข์ที่บีบคั้นโดยธรรมชาติจนสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ในระดับหนึ่งด้วยอาศัยภูมิปัญญาที่เกิดจากแหล่งเรียนรู้ของมนุษย์ทั้ง ๔ ประการนี้

๒.๑.๓ คุณค่าและประโยชน์ของความรู้

นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ต่างเห็นว่า ข้อมูลทางคติชนล้วนสะท้อนความรู้และภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งมีพัฒนาการจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเห็น ความเชื่อ ความนิยม ความฉลาดรอบคอบในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย การทำมาหากิน วิถีชีวิต การป้องกันโรคภัย การใช้ภาษาที่เกิดขึ้นสังสมพัฒนาใช้ประโยชน์สืบต่อจนเป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณ วิถีชีวิตของมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับสังคมตลอดเวลา จึงคิดสร้างแบบแผนในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของกลุ่มคนด้วยภูมิปัญญาของคนในสังคม^๑ ดังนั้น ความรู้จึงมีคุณค่าทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อมนุษย์ ดังนี้

๑) เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม ทั้งนี้ เพราะความรู้และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นมีพัฒนาการเป็นพลวัตรจนเป็นมรดกของสังคมนั้นก็เพื่อจะสร้างสาระผูกใจให้มนุษย์ได้นำมาใช้เป็นแนวทางหรือตัวกำหนดให้พฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ดีงาม ควรกระทำ มีความเหมาะสม ชอบด้วยเหตุผล ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสัจธรรม ทั้งส่วนที่เป็นแบบแผนทางกาย ทางวาจา ทางความคิด และส่วนที่เป็นองค์วัตถุ ตลอดถึงศิลปวัฒนธรรม จารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ ยังช่วยขัดเกลาจิตใจคนให้อ่อนโยน ไวต่อความรู้สึกเจ็บปวดทุกข์ทรมานของผู้อื่น

๒) เป็นเครื่องมือสื่อสารถึงบ่อเกิดและเสาค้ำพฤติกรรมทางจริยธรรม เนื่องจากในกระบวนการเกิดพฤติกรรมทางจริยธรรมนั้น มีความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ เป็นปัจจัยที่ก่อตัวอยู่ภายในใจ เมื่อใดมีสิ่งกระตุ้นหรือแรงจูงใจ สิ่งเหล่านั้นก็จะถูกประมวลแสดงออกเป็นพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา หรือทั้งสองทาง

๓) เป็นกระบวนการปลดปล่อยพันธนาการทางจริยธรรม แก่จิตวิญญาณให้เกิดความเป็นอิสระภาพ เสรีภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีเป้าหมายหลักคือการเข้าถึงจริยธรรมซึ่งเป็นสิ่งคงที่ ไม่จำกัดกาลเวลา สถานที่ และบุคคล

^๑ แก้วตา จันทรานุกรณ์, สรภัญญะ: ภูมิปัญญาชาวบ้านกับบทบาทในสังคมอีสาน, วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๓ (รวมผลงานวิจัย), ๒๕๔๓), หน้า ๖๔-๖๗.

๔) เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาแบบยั่งยืน เพราะในยุคที่ท้องถิ่นยังใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านแสวงหาปัจจัยต่างๆเพื่อการดำรงชีพนั้น จริยธรรมได้เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญในการควบคุมสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆให้เป็นไปในลักษณะที่สมดุล

สรุปคุณค่าและประโยชน์ของความรู้ มนุษย์ต้องอาศัยความรู้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม สื่อสารถึงบ่อเกิดและเสาค้ำพฤติกรรมทางจริยธรรม ความรู้ช่วยให้เกิดกระบวนการปลดปล่อยพันนาการทางจริยธรรมและเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาแบบยั่งยืนของสังคมมนุษย์ในทุกระดับตั้งแต่ปัจจัยถึงสังคมส่วนรวม ความรู้กับคุณธรรมจึงเกื้อกูลกันและกันทำให้มนุษย์มีพัฒนาการนำไปสู่ความพ้นทุกข์และเกิดความยั่งยืนทั้งระดับบุคคลและสังคม

๒.๑.๔ ประเภทของความรู้

ประเภทความรู้^๑ มีนักวิชาหลายท่านได้จำแนกประเภทของความรู้ไว้หลายนัยด้วยกัน โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประเภทของความรู้ ๒ นัย ดังนี้

๑) อัมริต ติวานะ (Amarit Tiwana)^๑ ได้จำแนกประเภทของความรู้เป็น ๓ ประเภท ภายใต้การปฏิสัมพันธ์ของความรู้ฝังลึกในตัวคนและความรู้ชัดแจ้ง ไว้ดังนี้ คือ

(๑) ความรู้ภายในสู่ภายนอก (externalized knowledge) หมายถึง ความรู้ที่มีความซับซ้อนมาจากความรู้ที่ฝังลึกในตัวคน ซึ่งจะถูกนำออกมาสู่ภายนอกและประกอบเข้าไปในผลิตภัณฑ์และกระบวนการของบริษัท ตัวอย่างหนึ่งของความรู้ฝังลึก คือ องค์ประกอบทางจิต เป็นความรู้ที่ยากจะอธิบายออกมาให้เข้าใจได้ง่าย เพราะมันประกอบไปด้วย ความเชื่อ อุดมคติ คุณค่าแบบแผน ความคิด และแบบจำลองทางความคิด ซึ่งหยั่งอยู่ในจิตใจของคน จึงถือว่า ความรู้ฝังลึกนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดธรรมชาติรู้ของคน เป็นองค์ประกอบทางจิตที่ควรจะถูกกลั่นกรองออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้งโดยคงบริบทและความสมบูรณ์เอาไว้

(๒) ความรู้หลายถิ่น (multilocal knowledge) หมายถึง ความรู้ที่อาจจะอยู่ทั้งภายในองค์กรและภายนอกองค์กรก็ได้ การจัดการความรู้นี้จะใช้กิจกรรมต่างๆ เพื่อการบูรณาการความรู้จากแหล่งข้อมูลที่ต่างกันและอยู่ในรูปแบบที่ต่างกัน สร้างคุณค่าเพิ่มด้วยการเชื่อมความรู้ความชำนาญ ประสบการณ์ และการตัดสินใจจากภายในและภายนอกองค์กร ดังนั้น หัวใจสำคัญของการสร้างความรู้จึงเป็นการเคลื่อนย้ายและแปลงความรู้จากความรู้ฝังลึกไปเป็นความรู้ชัดแจ้ง

(๓) ความรู้ถ่ายทอด (migratory knowledge) หมายถึง ความรู้ที่เป็นอิสระจากเจ้าของหรือผู้คิดค้น (creator) ในขณะที่ความรู้ถูกประมวลอย่างกว้างขวาง ความสามารถในการถ่ายทอดเพิ่มขึ้น ตัวอย่างการประมวลเช่น การถ่ายทอดลงในเอกสาร ฐานข้อมูล รูปภาพ ภาพบรรยาย กระดาษทำการ อีเมล วิดีทัศน์ หรือ เว็บเพจบนเครือข่ายของบริษัท เป็นต้น

๒) โนนากะ และ ทากูชิ^๒ และนักวิชาการหลายท่านที่มักกล่าวอ้างถึงการแบ่งประเภทความรู้ของไมเคิล โปลานยี ที่ได้แบ่งความรู้เป็นประเภทใหญ่ด้วยกัน ๒ ประเภท คือ ๑) ความรู้ฝังลึก

^๑ Amrit Tiwana, The Knowledge Management Toolkit: Practical Techniques for Building a Knowledge Management System, (Upper Saddle River, NJ.: Prentice Hall PTR, 2000), p. 67.

^๒ Ikujiro Nonaka, and Hirataka Takeuchi, The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation, (New York, [u.a]: Oxford University Press, 1995). pp. 59-61, Clyde W. Holsapple, Handbook on Knowledge Management 1 Knowledge

ในตัวคน (tacit knowledge) และ ๒) ความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) ซึ่งความรู้แต่ละประเภทดังกล่าวนี้นี้ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

(๑) ความรู้ฝังลึกในตัวคน (tacit knowledge) หมายถึง เป็นสิ่งที่เห็นได้ไม่ชัด เป็นความรู้ที่มาจากการปฏิบัติเป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในการกระทำ กระบวนการและกิจวัตรประจำต่างๆ ความรับผิดชอบ อุดมคติคุณค่า และอารมณ์หลากหลาย ซึ่งยากที่จะอธิบายโดยใช้คำพูด มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์ เป็นความเชื่อ ทักษะ และมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (subjective) เป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (context-specific) ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ ทำให้เป็นทางการและสื่อสารได้ยาก นอกจากนั้น ยังเป็นความรู้เฉพาะตัวที่เกิดจากประสบการณ์ การศึกษา การสนทนา การฝึกอบรม ความเชื่อ เจตคติของแต่ละบุคคล เป็นความรู้บวกกับสติปัญญาและประสบการณ์ อีกทั้งยังเป็นการเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่างๆ ซึ่งสื่อสารหรือถ่ายทอดในรูปของตัวเลข สูตร หรือลายลักษณ์อักษรได้ยาก ได้แก่ วิจารณ์ญาณ ความลับทางการค้า วัฒนธรรมองค์กร ทักษะ ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ เคล็ดวิชา เป็นภูมิปัญญา ปฏิภาณไหวพริบ เป็นต้น

ความรู้ประเภทนี้ ถือว่าเป็นความรู้ที่ไม่เป็นทางการ จัดระบบหรือจัดหมวดหมู่ไม่ได้ แต่สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการนำมาเล่าสู่กันฟังและถ่ายทอดแบ่งปันความรู้ซึ่งกันและกันได้ อีกทั้งยังสามารถสังเกตและเลียนแบบกันได้ และยังสามารถพัฒนาเป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความได้เปรียบในการแข่งขัน ซึ่งความรู้ประเภทนี้ ใช้เวลาและมีต้นทุนสูงในการถ่ายทอดความรู้ ตัวอย่างเช่น ความสามารถในการชิมรสไวน์ ทักษะในการสังเกตเปลวควันจากปล่องโรงงานว่า มีปัญหาในกระบวนการผลิตหรือไม่ หรือ ทักษะในการทำกับข้าว เป็นต้น

(๒) ความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) คือความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่อยู่ในตำรา เป็นความรู้ที่รวบรวมได้ง่าย จัดระบบและโอนโดยใช้วิธีการดิจิทัล มีลักษณะวัตถุวิสัย (objective) สามารถแปลงเป็นรหัสในการถ่ายทอดโดยวิธีการที่เป็นทางการ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อถ่ายทอดความรู้และสามารถแสดงออกในภาษาที่เป็นระบบและเป็นทางการและถูกแบ่งปันในรูปแบบของข้อมูล สูตรทางวิทยาศาสตร์ ข้อกำหนดต่างๆ (specifications) คู่มือต่างๆ หรือสิ่งที่คล้ายๆ กัน มันสามารถอยู่ในแนวทางปฏิบัติ ถูกส่งผ่านและถูกเก็บไว้อย่างสัมพันธ์กันอย่างง่ายดาย เช่น นโยบายขององค์กร กระบวนการทำงาน ซอฟต์แวร์ เป็นต้น และยังมี ความหมายที่เป็นความรู้ที่ได้การถ่ายทอดจากบุคคลออกมาในรูปของการบันทึก ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งก็

Matters, pp. 179-180, Laurence Prusak, and Eric Matson, Knowledge Management And Organizational Learning, (New York :Oxford University Press, 2006), pp. 21-22, Madanmohan Rao, Knowledge Management Tools and Techniques: Practitioners and Experts Evaluate KM Solutions, (Berlington, MA: Butterworth-Heinemann, 2005), p. 349, T. Kanti Srikantiah, and Michael E. D.Koenig, Knowledge Management for the Information Professional, (Medford, NJ: Information Today, 2000), p.33, Pervaiz K. Ahmed, K. K. Lim, and Ann Y. E. Loh, Learning through Knowledge Management, (Woburn MA: Butterworth-Heinemann. 2002), p. 10, ประพนธ์ ฆาสุขยัต, การจัดการความรู้ (KM) ฉบับ ขั้วเคลื่อน LO, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร :ไยโหม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑, ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ, หน้า ๓๕, ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ, การจัดการความรู้ในองค์กรธุรกิจ, หน้า ๑๗, บุรชัย ศิริมหาสาร, จัดการความรู้สู่ความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕, บุญดี บุญญากิจ และคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, หน้า ๑๖.

คือสารสนเทศนั่นเอง เช่น หนังสือ บทความ เอกสาร มาตรฐาน ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตรเครื่องหมายการค้า รายงานประจำปี สื่อโสตทัศน์ (VDO CD) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ e-books) เป็นต้น ความรู้ประเภทนี้ ถือได้ว่า มีการใช้สัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นภาษาเขียน ภาษาพูด เพื่อการบันทึกความรู้ต่างๆ จะทำให้คนเข้าใจได้กว้างขวางและสะดวกยิ่งขึ้น เมื่อความรู้ที่มีการสะสมกันมานานจึงเป็นความรู้ที่ใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีการตรวจสอบอย่างเป็นระบบ^๑

ประเภทของความรู้ทั้งสอง ยังสามารถอธิบายให้เข้าใจและเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น โดยอาศัย ภาพภูเขาน้ำแข็งเป็นสื่อในการอธิบาย ดังแผนภาพด้านล่างนี้

ภาพที่ ๒.๑ แสดงภูเขาน้ำแข็ง (ความรู้ ๒ ประเภท)^๒

จากการแบ่งประเภทของความรู้ที่กล่าวมาแล้ว สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ด้วยตัวแบบภูเขาน้ำแข็ง^๑ ซึ่งนำมาจากหลักจิตวิทยาที่ว่า มนุษย์มักจะมีความรู้ในส่วนของที่เปิดเผยอยู่ร้อยละ ๒๐ และส่วน

^๑ Ikujiro Nonaka & Hirataka Takeuchi, The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation, p. 59-61, Nonaka, R. Toyama and N. Konno, "SECI, Ba and Leadership: a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation", in Managing Knowledge An Essential Reader, p. 43, ประพนธ์ ฝาสุยัต, การจัดการความรู้ (KM) ฉบับ ขับเคลื่อน LO, หน้า ๒๑, ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ, หน้า ๓๕.

^๒ บุญดี บุญญากิจและคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, หน้า ๑๖.

ที่ซ่อนเร้นอยู่ร้อยละ ๘๐ โดยส่วนที่ซ่อนเร้นเปรียบเสมือนส่วนที่อยู่ใต้น้ำของภูเขาน้ำแข็ง ดังนั้น จึงมีการเปรียบเทียบว่า มนุษย์โดยส่วนใหญ่มีความรู้ชัดแจ้งอยู่ร้อยละ ๒๐ และอีกร้อยละ ๘๐ เป็นความรู้ฝังลึกในตัวคน สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ส่วนด้วยกันคือ ส่วนที่ ๑ เป็นส่วนที่อธิบาย/ถ่ายทอดได้แต่ยังไม่ได้ถูกจัดเก็บให้เป็นความรู้ชัดแจ้ง ส่วนที่ ๒ เป็นส่วนที่อธิบาย/ถ่ายทอดได้แต่ไม่ยากบอกใคร เช่น เทคนิคพิเศษ การแสดงมายากล หรือวิธีลัดต่างๆ และส่วนที่ ๓ เป็นส่วนที่ยากต่อการอธิบาย/ถ่ายทอด เช่น การเตะลูกฟุตบอลให้เลี้ยวโค้งเข้าประตู เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การที่จะบ่งชี้ลงไปให้ชัดเจนว่า ความรู้ใดเป็นความรู้เฉพาะที่เป็นความรู้ชัดแจ้ง (explicit) หรือความรู้ใดเป็นเฉพาะความรู้ฝังลึกในคนนั้น อาจทำได้ในทุกกรณีและอาจจะเกิดข้อโต้แย้งได้เนื่องจากไม่มีสิ่งใดเป็นความรู้ชัดแจ้ง หรือ ความรู้ฝังลึกในคนที่ชัดเจนแต่เพียงอย่างเดียว เปรียบเทียบได้กับหลักการของหยินและหยางที่ไม่มีสิ่งใดที่ขาวหรือดำ มีแต่เทาจากกับเทาเข้มหรือในหยินมีหยาง ในหยางก็มีหยิน เป็นต้น^๒

สรุปความรู้ที่ฝังลึกในคน ซึ่งถือว่า เป็นความรู้ที่ไม่เป็นทางการจัดระบบหรือจัดหมวดหมู่ไม่ได้ แต่สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในขณะที่ความรู้ชัดแจ้งซึ่งเป็นความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรมเป็นความรู้ที่อยู่ในตำรา เป็นความรู้ที่รวบรวมได้ง่าย จัดระบบมีลักษณะวัตถุวิสัย โดยการจัดแบ่งประเภทความรู้ไม่ว่าจะแบ่งเป็น ๒ ประเภท ๓ ประเภทบ้าง แต่ที่นำมาจัดการความรู้ในองค์กรจะเป็นความรู้ฝังลึกกับความรู้ชัดแจ้ง

๒.๑.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล สารสนเทศ ความรู้และภูมิปัญญา

การศึกษาในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล สารสนเทศ ความรู้และภูมิปัญญาสามารถเริ่มจากการทำความเข้าใจว่า ข้อมูล (data) หมายถึง ชุดข้อเท็จจริงเชิงวัตถุที่ไม่มีลักษณะต่อเนื่องกับเหตุการณ์ต่างๆ ในบริบทขององค์กร^๓ หากอยู่ในรูปแบบของตัวเลขจะยังไม่ได้ผ่านการตีความ^๔ ซึ่งการจะประเมินผลคุณค่าการจัดการข้อมูลสามารถพิจารณาได้ ๒ ด้าน คือ (๑) ด้านเชิงปริมาณ พิจารณาในเรื่องค่าใช้จ่าย (cost) ความเร็ว (speed) และปริมาณความจุ (capacity) (๒) ด้านเชิงคุณภาพ พิจารณาเรื่องเวลา (time) ความเกี่ยวข้อง (relevance) และความชัดเจน (clarity)^๕ ข้อมูลสามารถพัฒนาขึ้นไปเป็นสารสนเทศ (information) ได้โดยการนำข้อมูลมาผ่านกระบวนการวิเคราะห์

^๒ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบุรชัย ศิริมหาสาร, *จัดการความรู้สู่ความเป็นเลิศ*, หน้า ๖๕,

^๓ กองทัพเรือ, “การสัมมนาเรื่อง การจัดการความรู้บนเส้นทางสู่องค์กรการเรียนรู้”, <http://www.navy.mi.th/ncd/main/knowledge/store_knowledge/210809101131/p1R.pdf>, ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๐.

^๔ Thomas H. Davenport & Laurence Prusak, *Working Knowledge: How organizations manage what they know*, p. 2.

^๕ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Ikujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi, *The Knowledge – Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, (New York, NY: OxfordUniversity Press, 1995), p. 58, Cindy Johnson, “Definitions of Knowledge And Knowledge Management” in *IfOnly We Knew What We: The Transfer of Internal Knowledge and Best Practice*, edited by Carlo O’Dell, Charles Jackson Grayson, Nilly Essaides, (Newyork: The Free Press, 1998), p. 5

^๕ Thomas H. Davenport & Laurence Prusak, *Working Knowledge: How organizations manage what they know*, p. 2.

สังเคราะห์ เพื่อมุ่งไปใช้ในการบริหารจัดการและการตัดสินใจ โดยที่บริบทของกระบวนการนี้ เกิดจากสามัญสำนึก ความเชื่อ หรือประสบการณ์ของผู้ใช้สารสนเทศนั้น^๑ นอกจากนี้ สารสนเทศยังสามารถพัฒนาขึ้นไปเป็นความรู้ โดยการนำสารสนเทศมาผ่านกระบวนการคิดเชื่อมโยง เปรียบเทียบกับความรู้อื่นจนเกิดเป็นความเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจสถานการณ์ต่างๆ ได้โดยไม่จำกัดช่วงเวลา เกิดจากการผสมผสานขององค์ประกอบต่างๆ ที่หลากหลาย มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งกระบวนการนั้นสามารถจำแนกได้เป็นหลายวิธี^๒ กระบวนการดังกล่าวที่พัฒนาสารสนเทศจนก้าวข้ามสู่ความรู้นั้นเป็นขั้นตอนการใช้ประโยชน์จากสารสนเทศในเชิงผลิตและประยุกต์ หลังจากนั้น หากแยกแยะการใช้ประโยชน์จากความรู้เพื่อนำไปสู่เป้าหมายในชั้นปลาย ความรู้นั้นจะพัฒนาไปเป็นภูมิปัญญา (wisdom)^๓

สรุปแนวคิดที่เกี่ยวกับความรู้ ซึ่งความรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการผสมผสานองค์ประกอบจากหลายส่วนที่รวมเป็นข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ จนเกิดเป็นวงจรเป็นสารสนเทศใหม่ๆ เพื่อสนับสนุนประสิทธิภาพประสิทธิผลของการดำเนินชีวิตบุคคลและสังคมอยู่เสมอ จนกลายเป็นการสังสมประวัติศาสตร์ วิธีการดำเนินชีวิต ความเชื่อ และรากฐานภูมิปัญญาที่เกิดคุณค่าและประโยชน์ต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่เป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาบุคคลและสังคมให้มีพฤติกรรมที่มีจริยธรรมร่วมกันนำไปสู่การทำให้เกิดผลคือความสันติสุขทั้งส่วนบุคคลและสันติภาพส่วนสังคม โดยความรู้ทั้งที่เป็นแบบฝังลึกในตัวคนและความรู้ที่ชัดแจ้งนั้น ล้วนแต่มีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นฐานของการพัฒนาตนของบุคคลและการพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน หมุนเวียนกันไปเป็นสารสนเทศใหม่ๆ จนกลายเป็นภูมิปัญญาของบุคคลและสังคม โดยเกิดจากวงจรพื้นฐานของกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล สารสนเทศ ความรู้และภูมิปัญญาในที่สุด

๒.๒ แนวคิดการจัดการความรู้

แนวคิดการจัดการความรู้ที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้ มีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ๗ ประเด็น ได้แก่ ๑) ความหมายของการจัดการความรู้ ๒) ความสำคัญของการจัดการความรู้ ๓) กระบวนการจัดการความรู้ ๔) การดำเนินการจัดการความรู้ ๕) เป้าหมายการจัดการความรู้ ๖) ผลของการจัดการความรู้ และ ๗) ปัจจัยความสำเร็จ/ปัญหาอุปสรรคของการจัดการความรู้ ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้กล่าวถึงรายละเอียดไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการความรู้

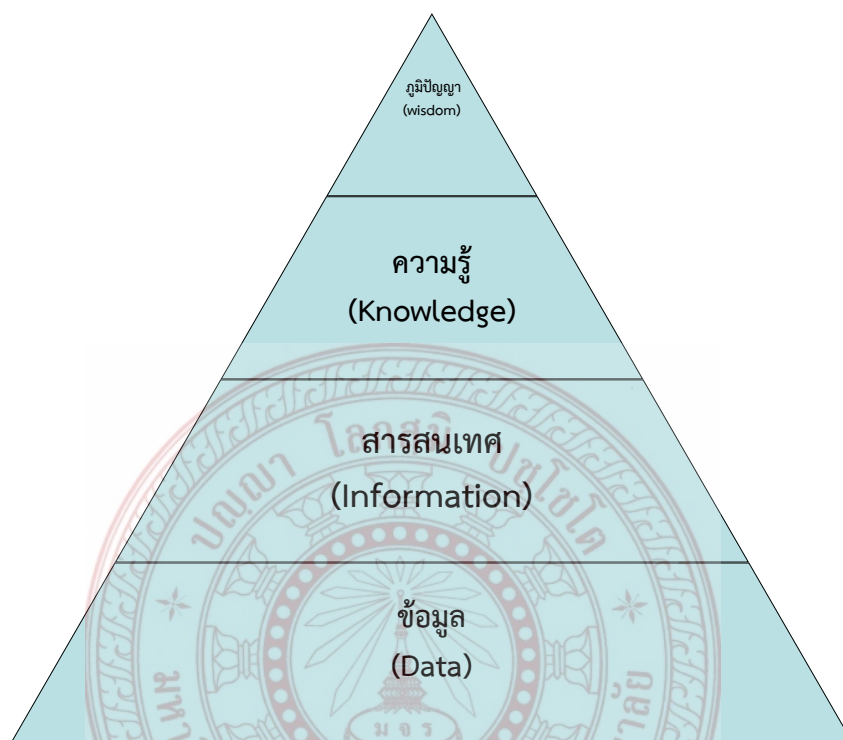
ความรู้ที่เกิดขึ้นในยุคสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นความรู้และเทคโนโลยีที่ค้นพบใหม่ๆ สามารถอำนวยความสะดวกต่อโลกได้ ความรู้ยังเป็นทรัพยากรทางเศรษฐกิจเป็นทุนทางปัญญาที่มีอิทธิพลสำคัญอย่างมากต่อการบริหารจัดการและเป็นปัจจัยชี้ขาดของความสำเร็จเปรียบทางการแข่งขัน ๒ ซึ่งความรู้ใน

^๑ บุญดี บุญญากิจและคณะ, *การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จีรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

^๒ กীরติ ยศยิ่งยง, *การจัดการความรู้ในองค์กรและการนิเทศศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: มิสเตอร์ก๊อปปี้, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

^๓ ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ, *การจัดการความรู้ในองค์กรธุรกิจ*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมกลการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

งานวิจัยฉบับนี้จะนำไปประยุกต์ใช้กับการทำงานในสังคมแห่งการเรียนรู้อันเป็นสังคมที่ประกอบด้วยองค์กรที่ให้ความสำคัญกับการจัดการ^๑ ซึ่งสามารถแสดงความสัมพันธ์ได้ ดังแผนภูมิที่ ๒.๑ ด้านล่างนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ พีระมิดแสดงลำดับชั้นจากข้อมูลไปจนถึงภูมิปัญญา^๒

นักวิชาการชาวไทยและหน่วยงานต่างๆ ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ไว้หลายนัยเช่นกัน ได้แก่

๑) สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.)^๓ ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ในองค์กรไว้ ดังนี้ คือ “การจัดการความรู้ในองค์กร หมายถึง การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในทุกส่วนในองค์กรซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ”

๒) ศาตราจารย์ นพ.วิจารณ์ พานิช ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการความรู้ในฐานะนักปฏิบัติของประเทศไทยได้กล่าวสรุปการจัดการความรู้ไว้ ดังนี้คือ

^๑ ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รัตนไตร, ๒๕๕๒), หน้า ๒.

^๒ Elias M. Awad and Hassan M. Ghaziri, **Knowledge Management**, Delhi: Dorling Kindersley. Licenses of Pearson Education in South Asia, 2007. p. 41.

^๓ กลินจันท์ เขียวเจริญ, สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.), “การส่งเสริมการจัดการความรู้” <http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=147>, ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย ๖ ประการต่อความรู้ (๑) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร (๒) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ (๓) การปรับปรุง ดัดแปลงหรือสร้างความรู้บางส่วน (๔) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน (๕) การนำประสบการณ์จากการทำงานและการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสกัด “ขุมความรู้” ออกมาบันทึกไว้ (๖) การจัดบันทึก “ขุมความรู้” และ “แก่นความรู้” สำหรับไว้ใช้งานและปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น โดยที่การดำเนินการ ๖ ประการนี้บูรณาการให้เป็นเนื้อเดียวกัน^๑

การจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่งานหรือเป้าหมายของงาน ดังนั้น การจัดการความรู้จึงเป็นสิ่งที่เรียนรู้โดยการอ่านหรือฟังการบรรยายไม่ได้ผล จะเข้าใจการจัดการความรู้ได้ ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งสาระ หรือความรู้ ในฐานะข้อมูลความรู้ ต้องประกอบด้วยสองส่วน ความรู้เชิงทฤษฎี (ความรู้ชัดแจ้ง) ควรมีสัดส่วนประมาณ ๑๐ เปอร์เซ็นต์ อย่างมากไม่เกิน ๒๐ เปอร์เซ็นต์ของสาระทั้งหมด แต่ความรู้ปฏิบัติ (เพื่อการปฏิบัติและมาจากการปฏิบัติ) ซึ่งเป็นความรู้ฝังลึก ควรมีสัดส่วนร้อยละ ๘๐-๙๐ ของทั้งหมด^๒ หัวใจสำคัญของการจัดการความรู้ คือต้องสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในและภายนอกองค์กร^๓

การจัดการความรู้ หมายถึงกระบวนการได้มาการรวบรวม การจัดการ การปฏิบัติที่ดีเยี่ยม การใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ ทั้งความเชี่ยวชาญ ความชำนาญและประสบการณ์ที่สั่งสมมาในอดีตของตนเองและผู้อื่นที่กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือในสมองคน ในรูปของข้อมูล ข่าวสาร เอกสารทั่วไป เอกสารธุรกิจ มาพัฒนาให้เป็นระบบที่ดีด้วยการบูรณาการกระบวนการดังกล่าวเข้ากับเทคโนโลยี โครงสร้างองค์กร และยุทธศาสตร์ต่างๆ

โลกอนาคตตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ และคนที่สร้างความรู้ คือผู้กำลังร่ำรวย ความรู้กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้น ความรู้จึงเป็นเรื่องของการทำความเชื่อให้ได้รับการพิสูจน์ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์และหลักของตรรกะ มีความชอบธรรม ทำให้ความเชื่อเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และความรู้เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับความดี ความงามและความจริง เช่น การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นความรู้ขั้นสูงที่ต้องการให้มนุษย์พันทุกซ์ เป็นความรู้เกี่ยวกับความดีและการแสวงสัจธรรมของชีวิต^๔ การจัดการความรู้ที่ดีนำไปสู่เสรีภาพของระบบ และนำไปสู่การพัฒนาและใช้ศักยภาพอย่างบูรณาการของมนุษย์ทั้ง ๔ มิติ คือ กาย จิต สังคม และปัญญา^๕ โลกมนุษย์ที่ได้เปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการผ่านจากยุคที่เน้นความรู้ทางโลกเพื่อเข้าสู่ยุคที่เน้นความรู้ทาง

^๑ ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, องค์การแห่งความรู้: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รัตนไตร, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒.

^๒ วิจารย์ พานิช, นายแพทย์, การจัดการความรู้ ฉบับปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๐.

^๓ ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ, การจัดการความรู้ในองค์กรธุรกิจ, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์เน็ท, ๒๕๔๘).

^๔ ปิยนาด ประยูร, Systems Thinking วิธีคิดกระบวนการระบบ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘).

^๕ ประเวศ วะสี, การจัดการความรู้กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพและความสุข, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.), ๒๕๔๘).

ธรรมร่วมไปด้วยกันเพื่อให้มนุษย์มีเมตตา มีความรัก และรู้จักแบ่งปันกันและกัน ด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม^๑

๒.๒.๒ ความสำคัญของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีความสำคัญ^๒ สรุปได้ ๕ ประเด็น ดังนี้

๑) ช่วยสร้างนวัตกรรมที่ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์และบริการเกิดความแตกต่างจากคู่แข่งจนได้เปรียบทางการแข่งขัน มีอำนาจการต่อรองและสร้างความพอใจให้

๒) เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวิธีการปฏิบัติที่เป็นเลิศ (best practices) และกระบวนการทำงาน ทำให้เกิดการร่วมมือ ปฏิบัติงานทั้งเสริมสร้าง กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง

๓) เพิ่มศักยภาพในการแข่งขันและผลผลิต ได้มากขึ้น

๔) เพิ่มประสิทธิภาพในการวางแผน ตัดสินใจ และปฏิบัติงาน รวมถึงการตัดสินใจในการลงทุนและแก้ปัญหา

๕) สามารถนำสินทรัพย์ความรู้ที่มีอยู่ทั้งนอกและในองค์กรมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากที่กล่าวมา การจัดการความรู้จึงมีความสำคัญที่ทำให้เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นเพื่อเป็นการพัฒนา การแข่งขันในการสร้างสรรค์ประโยชน์และเกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด

๒.๒.๓ กระบวนการจัดการความรู้

ในยุคปัจจุบันนี้ การทำธุรกิจอยู่บนพื้นฐานของการแข่งขันทางการค้า ซึ่งการแข่งขันนั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กรในการสร้างและใช้สินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ ในการลดต้นทุนลดระยะเวลาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการใหม่ๆ และเพิ่มคุณภาพผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของลูกค้า^๓ โดยการที่องค์กรจะสร้างและรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันได้ขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กรในการทำให้วงจรการเรียนรู้^๔ หมุนได้อย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ซึ่งการจะทำให้วงจรนั้นเกิดขึ้นได้ต้องมีกระบวนการที่เป็นระบบการค้นหาสร้าง รวบรวม จัดเก็บ เผยแพร่ แบ่งปันและใช้ความรู้ เราเรียกระบบการนี้ว่า การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM)^๕ ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของกระบวนการจัดการความรู้ ๒ ประเด็น ได้แก่ พัฒนาการของการจัดการความรู้ และ องค์ประกอบสำคัญของความรู้ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

^๑ สุวิทย์ เมษินทรีย์, โลกพลิกโฉมความมั่นคงในนิยามใหม่, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สยาม เอ็ม แอนด์ บี พับลิชชิง จำกัด, ๒๕๕๐).

^๒ บุญดี บุญญากิจและคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จีรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๙.

^๓ บุญดี บุญญากิจ และคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

^๔ วงจรเรียนรู้ หมายถึง การนำความรู้เดิมมาบูรณาการกับความรู้ใหม่จนก่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้นอีก และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้เพิ่มพูนขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด.

^๕ บุญดี บุญญากิจ และคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, หน้า ๗.

๑) พัฒนาการของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการบริหารจัดการ โดยการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น ๕ ยุค กล่าวคือ

ยุคที่ ๑ เริ่มเมื่อ ๒๐ กว่าปีที่แล้วเป็นยุคเริ่มต้นของการเรียนรู้ โดยมีแนวคิดที่ว่า ความรู้สามารถบริหารจัดการได้โดยอาศัยการจัดการที่มีระบบโครงสร้างที่แน่นอนและเริ่มนำเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจ

ยุคที่ ๒ เป็นช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๘ มีการแบ่งความรู้ออกเป็น ๒ ประเภท คือความรู้ฝังลึกในตัวคน (tacit knowledge) และความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) อย่างชัดเจน โดยมีรูปแบบโครงสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ที่เรียกว่า SECI Model ของ นายอิจิโร โนนาเกะ(Ikujiro Nonaka) และ ฮิโรทาเกะ ทากูชิ (Hirotake Takeuchi) เริ่มได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายและเป็นยุคที่มีกระบวนการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบมุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยนำระบบคอมพิวเตอร์มาช่วยอำนวยความสะดวกมากขึ้นทำให้การจัดการความรู้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ดี การจัดการความรู้โดยใช้ SECI Model ก็ยังมีข้อจำกัดในบางเรื่อง เนื่องจากความรู้เป็นเรื่องซับซ้อนเกินจะจำแนกเป็นความรู้ที่ฝังลึกหรือความรู้ชัดแจ้ง ดังนั้นการจัดการความรู้ต้องไม่อยู่ในรูปแบบใดแบบหนึ่ง แต่ต้องสมดุล จึงเป็นที่มาของยุคที่ ๓

ยุคที่ ๓ อาศัยหลักการธรรมชาติและระบบความซับซ้อน (complex system) มาใช้วัตถุประสงค์ในการตัดสินใจและการสร้างนวัตกรรมมากกว่ามุ่งเน้นด้านประสิทธิภาพเพียงอย่างเดียว โดยให้ความสำคัญกับพฤติกรรมมนุษย์ และเชื่อว่าความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เมื่อให้ความรู้สมัครใจที่จะแบ่งปันให้กับผู้อื่นเท่านั้น

ยุคที่ ๔ เป็นยุคที่การสื่อสารสะดวก รวดเร็ว และมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้การจัดการความรู้ทวีความสำคัญและมีบทบาทมากยิ่งขึ้นต่อการปรับปรุงการดำเนินงานที่ดีขึ้นขององค์กร

ยุคที่ ๕ การจัดการความรู้ในยุคปัจจุบัน เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นการจัดการความรู้โดยการใช้เครือข่ายทางสังคม (Social Network) เพื่อให้เกิดการพูดคุยกันในกลุ่มของคนที่มีความรู้เนื่องจากการจัดการความรู้ที่พยายามนำเอาความรู้ที่ฝังลึกในคนออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง เพื่อเก็บและเผยแพร่นั้นมีข้อจำกัดในการสกัดความรู้ออกมา ดังนั้นในยุคนี้จึงนิยมจัดทำแผนที่ความรู้หรือเครือข่ายความรู้ของคนกลุ่มต่างๆ และทำการจัดการให้เขาเหล่านั้นได้พบกันเพื่อประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน^๑

จะเห็นได้ว่า แม้การจัดการความรู้จะมีวิธีการในการจัดการที่ปรับเปลี่ยนมาถึง ๕ ยุคด้วยกัน การจัดการความรู้ก็ยังไม่สามารถดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ยังคงต้องอาศัยปัจจัยช่วยสนับสนุน

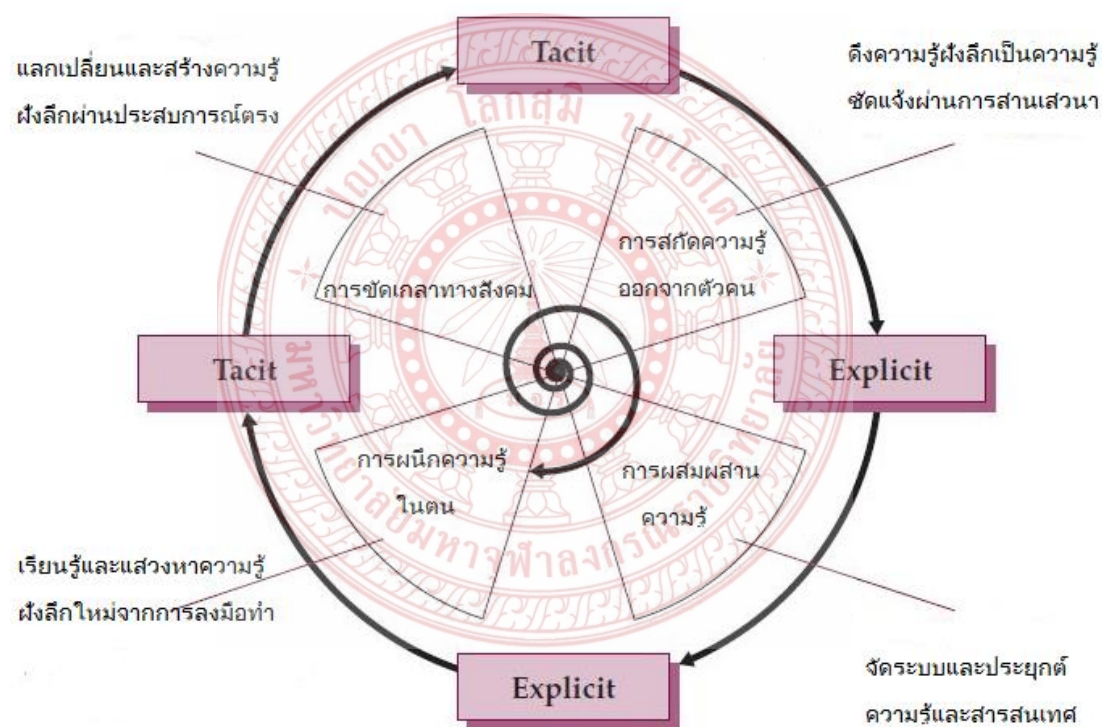
๒) องค์ประกอบสำคัญของวงจรความรู้

กระบวนการการสร้างความรู้ (The knowledge-creating process) นี้ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ (๑) โมเดลเซกิ (SECI Model) คือกระบวนการสร้างความรู้ผ่านการเปลี่ยนแปลงระหว่างความรู้ฝังลึกกับความรู้ชัดแจ้ง (๒) บา (ba) พื้นที่แลกเปลี่ยนความรู้ (ba, the

^๑ สุวรรณ เจริญเสาวภาคย์ และคณะ, Knowledge Management: การจัดการความรู้, (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มพัฒนาระบบบริหารสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.), ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

shared context for knowledge creation) (๓) คลังความรู้ คือการนำเข้า (inputs) นำออก (outputs) ผู้จัดสรรกระบวนการสร้างความรู้ (knowledge assets – the inputs, outputs, and moderator of the knowledge-creating process

ส่วนที่ ๑ คือ โมเดลเซกิ (SECI Model) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความรู้ ๔ วิธีการ (four modes of conversion) ได้แก่ (๑) การขัดเกลาทางสังคม : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ฝังลึก (socialization : tacit to tacit) (๒) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ชัดแจ้ง (externalization : tacit to explicit) (๓) การผสมผสานความรู้ : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ชัดแจ้ง (combination : explicit to explicit) (๔) การผนึกความรู้ในตน : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ฝังลึก (internalization : explicit to tacit) ซึ่งมีรายละเอียดที่สามารถแสดงให้เห็นเป็นแผนภูมิได้ ตามแผนภูมิที่ ๒.๒ ต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงกระบวนการสร้างความรู้ (SECI Model : Knowledge spiral)^๑

จากแผนภาพเป็นการอธิบายถึงการทำงานของการทำงานของการสร้างความรู้ทั้ง ๒ ประเภท คือ ความรู้ฝังลึก (tacit) กับความรู้ชัดแจ้ง (explicit) ด้วยวิธีการ ๔ วิธี ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญกระบวนการของการสร้างความรู้ ๔ วิธีการดังกล่าวข้างต้น มีดังต่อไปนี้

(๑) การขัดเกลาทางสังคม : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ฝังลึก (socialization^๑: tacit to tacit) เป็นกระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงความรู้ฝังลึกใหม่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ ที่ถูกแบ่งปัน

^๑ ดัดแปลงจาก Ikujiro Nonaka, and Hirataka Takeuchi, *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, p. 71.

ความรู้ฝังลึกยากที่จะถูกทำให้เป็นทางการและรวบรวมทั้งสถานที่ได้บ่อยๆ แต่สามารถจะได้มาผ่านประสบการณ์ที่แบ่งปันเท่านั้น เช่น การใช้เวลาดูด้วยกันหรือการอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมเหมือนๆ กัน ซึ่งการขัดเกลาทางสังคมนี้ปรากฏเป็นแบบฉบับในประเพณีการฝึกงาน โดยผู้ฝึกงานเรียนรู้ความรู้ฝังลึกที่ต้องการในงานการทำศิลปะด้วยมือ (craft) ของเขาผ่านการส่งผ่านประสบการณ์มากกว่าที่จะเรียนรู้จากคู่มือหรือตำราต่างๆ ที่มีการเขียนขึ้น การขัดเกลาทางสังคมอาจเกิดขึ้นจากการพบปะทางสังคมแบบไม่เป็นทางการนอกสถานที่ทำงานที่ซึ่งความรู้ฝังลึก เช่น โลกทัศน์ รูปแบบทางจิตใจและความเชื่อใจในกันและกัน (mutual trust) สามารถถูกสร้างและแบ่งปัน การขัดเกลาทางสังคมนี้ยังปรากฏไกลออกไปจากขอบเขตต่างๆ ขององค์กร บ่อยครั้งที่บริษัทต่างๆ รู้จักสร้างข้อได้เปรียบในเรื่องความรู้ฝังลึกที่ฝังอยู่ในลูกค้า (customers) หรือผู้จัดหาสินค้า (suppliers) โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับพวกเขา ซึ่งการปฏิสัมพันธ์ เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ความเชื่อ วิธีการ ความคุ้นเคย ความผูกพัน ฯลฯ โดยถ่ายทอดความรู้แบบฝังลึก (tacit) ให้เป็นความรู้ฝังลึก (tacit) โดยพูดคุย โดยมีกฎเกณฑ์สำคัญในส่วนนี้คือ ความสามารถในการเข้าใจความรู้สึกผู้อื่น (empathizing) เช่น การพูดคุย ใช้เวลาอยู่ด้วยกัน การสอนงาน ฝึกงาน เป็นต้น

(๒) การสกัดความรู้จากตัวคน : ความรู้ฝังลึกสู่ความรู้ชัดแจ้ง (externalization : tacit to explicit) เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยการอธิบายหรือแสดงความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลออกมาให้เป็นที่ประจักษ์ เพื่อให้ผู้อื่นได้รับการแบ่งปัน โดยการแปลงความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลออกมาเป็นแนวคิด ภาษาสัญลักษณ์ ลายลักษณ์อักษร หมายถึงวิธีการที่หนุนให้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังลึกในตัวคนไปเป็นความรู้ที่ผู้อื่นสามารถเข้าถึงได้ ด้วยการสนทนาเป็นกลุ่มด้วยการใช้อุปมาอุปมัย การเปรียบเทียบ หรือใช้ตัวแบบ หรือจับกลุ่มคุยเพื่อหาความคิดใหม่ๆ เป็นการแลกเปลี่ยนเป็นกลุ่มหรือ คือการแปลงความรู้ฝังลึกในหัวให้ออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง โดยกฎเกณฑ์สำคัญในส่วนนี้คือ ความสามารถในการใช้ความคิด ความรู้ที่ง่ายๆ และแจ่มชัด (articulating) เช่น คู่มือ ตำรา ภาพการบันทึกเสียง

(๓) การผสมผสานความรู้ : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ชัดแจ้ง (combination : explicit to explicit) เป็นการผสมผสาน โดยนำความรู้ที่ชัดแจ้งมาสร้างสรรค์ หรือเปลี่ยนแปลงให้เป็นความรู้ที่ชัดแจ้งในเรื่องใหม่ๆ มีความซับซ้อนมากขึ้น หรือเป็นขั้นเป็นตอนมากขึ้น เพื่อให้สามารถนำความรู้นั้นไปใช้ในทางปฏิบัติได้ง่ายขึ้น หมายถึง การนำความรู้ชัดแจ้งที่มีอยู่มากมายมารวบรวมบันทึก จัดกลุ่มสังเคราะห์ แบ่งหมวดหมู่ได้เป็นความรู้ชัดแจ้งที่ยกระดับเพิ่มมากขึ้น ซึ่งความรู้ในขั้นนี้จะอยู่ในรูปแบบที่เผยแพร่ได้กว้างขวาง (networking) ในด้านผลิตภัณฑ์ใหม่ การบริการ และการจัดการอย่างเป็นระบบ หรือหมายถึง การนำเอาความรู้ชัดแจ้ง (explicit) มาผสมกันเป็นความรู้ชัดแจ้งแบบใหม่ โดยมีกฎเกณฑ์สำคัญในส่วนนี้คือ ที่เชื่อมต่อกัน (connecting)

(๔) การผนึกความรู้ในตน : ความรู้ชัดแจ้งสู่ความรู้ฝังลึก (Internalization : explicit to tacit) เป็นการนำความรู้ที่ได้มาใหม่ไปใช้ปฏิบัติหรือลงมือทำจริงๆ จนกลายเป็นความรู้ของตนเอง

^๑ ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ แปลคำว่า socialization ตามเนื้อหาเรื่องการจัดการความรู้ หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แต่แปลตามศัพท์ในพจนานุกรม จะแปลว่า การขัดเกลาทางสังคม เช่น การขัดเกลาทางสังคมช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวและดำรงตนอย่างมีความสุข <<http://w3dictionary.org/index.php?q=socialization>>, ๗ เมษายน ๒๕๕๕.

ซึ่งจะเป็นการเปลี่ยนความรู้ที่ชัดแจ้งให้กลายเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล คือการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ (learning by doing) หมายถึง การนำความรู้ที่ได้อ่านหรือความรู้ที่มีคนสอนไปลองปฏิบัติให้เกิดความชำนาญและเชี่ยวชาญขึ้น เรียกว่า “รู้จริง” ประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ หรือหมายถึงการแปลงความรู้ชัดแจ้ง (explicit) กลับไปเป็นฝังลึกความรู้ฝังลึก (tacit) โดยมีกฎและสำคัญ คือ การรวบรวมข้อมูลเข้าด้วยกัน (embodying)^{๗๙} และมีการหมุนเวียนกระบวนการ SECI ไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีวันยุติ นำไปสู่การปรับปรุงตนเองของบุคลากรและองค์กรอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

กล่าวโดยสรุป Socialization เป็นพื้นที่ที่สร้างความรู้ฝังลึกจากบุคคลสู่บุคคล (tacit to tacit) เช่น พนักงานชิมรสชาติความรู้จากหัวหน้างาน ซึ่งการสร้างความรู้ในลักษณะนี้มีข้อจำกัดในลักษณะที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรน้อยเพราะยังไม่มีการสร้างความรู้ชัดแจ้งเกิดขึ้น Externalization เป็นการสร้างความรู้จากการที่บุคคลนำความรู้ฝังลึกในตนมาแปลงให้เป็นความรู้ชัดแจ้งที่สามารถนำไปแบ่งปันทั่วทั้งองค์กร Combination เป็นการสร้างความรู้จากการรวบรวมและสังเคราะห์ความรู้ชัดแจ้งที่มีอยู่ ซึ่งอาจมีข้อจำกัด เพราะเป็นการทำสารสนเทศที่เป็นความรู้ที่องค์กรมีอยู่แล้ว และ Internalization เป็นการสร้างความรู้จากการที่พนักงานนำความรู้ที่ชัดแจ้งไปปฏิบัติแล้วเกิดความรู้ฝังลึกในตนขึ้นใหม่ ซึ่งการสร้างความรู้ทั้ง ๔ วิธีการมีความเป็นพลวัต โดยการมีการหมุนในลักษณะที่เป็นเกลียว (spiral) ที่ทำให้เกิดความรู้เพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งและไม่รู้จบ

ส่วนที่ ๒ บา (Ba) นอกจากองค์ประกอบต่างๆ ดังกล่าวแล้ว กลไกสำคัญในการสนับสนุนการสร้างความรู้คือ “Ba” ซึ่ง เป็นบริบทหรือพื้นที่ที่ใช้ในการสร้างความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่บริบทหรือพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น แต่รวมไปถึงบริบทอื่นๆ เช่น เวลา สภาวะความสัมพันธ์ความคิด ฯลฯ ด้วย พื้นที่ “Ba” แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

(๑) พื้นที่เริ่มแรก (originating ba) เป็นพื้นที่ที่ส่วนบุคคลที่มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างเผชิญหน้า (face to face) เป็นพื้นที่ที่ใช้ประสบการณ์ (experiences) ความรู้สึก (feelings) อารมณ์ (emotions) และ ภาพจำลองความคิด (mental models) พื้นที่ส่วนนี้จะแสดงออกมาในลักษณะที่เป็นความหวังใจ ความรัก ความไว้วางใจ และคำมั่นสัญญา เช่น ให้พนักงานในร้าน เรียนรู้พฤติกรรมลูกค้าจากการสังเกตลูกค้าในร้าน พูดคุยกับลูกค้า เพื่อให้พนักงานมีความรู้แบบ tacit ของลูกค้าในท้องถิ่นนั้นๆ

(๒) พื้นที่การสนทนา (dialoguing ba) เป็นพื้นที่ที่มีการเผชิญหน้าปฏิสัมพันธ์สื่อสารเป็นกลุ่ม มีหลายระดับ เช่น มีนโยบายให้พนักงานหลายๆ คนเป็นคนสั่งออเดอร์สินค้า แทนที่จะเป็นหน้าที่ของผู้จัดการ เพื่อส่งเสริมให้พนักงานได้คุย (มี dialogue) แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ส่วนในระดับสูงขึ้นมาหน่อยก็มีตัวแทน ๗-๑๑ คนสายตรงงาน ให้คำแนะนำแก่สาขาต่างๆ ทั่วประเทศ

^{๗๙} Ikujiro Nonaka, and Hirataka Takeuchi, The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation, pp. 70-72, Jane McKenzie and Christine van Winkelen, Understanding the Knowledgeable Organization: Nurturing Knowledge Organization, (London :Thomson, 2004), p. 25, ปิยนภา ประยูร, วิธีคิดกระบวนการระบบ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๕-๗, เวทีนวัตกรรม (Innovative Forum) ครั้งที่ ๓ Part II: การจัดการความรู้...เครื่องมือสู่ความสำเร็จทางยุทธศาสตร์, <http://www.opdc.go.th/content.php?menu_id=5&content_id=538>, ๑๗ กันยายน ๒๕๕๒.

และสุดท้ายสูงสุดคือผู้จัดการภาค จะต้องเข้าโตเกียวมาประชุมพบหน้ากันทุกสัปดาห์ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน (ถึงแม้ค่าเดินทางสำหรับทุกคนทุกอาทิตย์จะแพง แต่ ๗-๑๑ มองว่าคุ้ม)

(๓) **พื้นที่ที่เป็นระบบ** (systemizing ba) เป็นพื้นที่ที่ร่วมมือกันทำโดยอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศผ่านเครือข่ายออนไลน์ ข้อมูลของธนาคาร เอกสารต่างๆ

(๔) **พื้นที่ฝึกปฏิบัติ** (exercising ba) เป็นพื้นที่ที่แต่ละบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างแท้จริง เช่น มีคู่มือในการปฏิบัติ (written manuals) หรือโปรแกรมในการลอกเลียนแบบ (simulation program)^๑

ส่วนที่ ๓ คลังความรู้ (knowledge assets) ส่วนองค์ประกอบสุดท้าย ของกระบวนการสร้างความรู้ คือ คลังความรู้ (knowledge assets) นำเสนอองค์ประกอบ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) **ประสบการณ์** (Experience) คือ ความรู้แบบ tacit ที่เกิดจากประสบการณ์ในการทำงาน และสายสัมพันธ์ระหว่างพนักงาน ลูกค้า คู่ค้า ฯลฯ ได้แก่ ทักษะในการทำงานของแต่ละคน, ความรักในการทำงาน ซึ่งหลักทรัพยากรความรู้นี้ รวมทั้ง ความรู้ทางอารมณ์ เช่น การดูแล (care) ความรัก (love) และความไว้วางใจ (trust) ความรู้ทางกายภาพ เช่น การใช้หน้า และท่าทาง

(๒) **กรอบความคิด** (Concept) คือ ความรู้แบบ explicit ที่แสดงออกผ่านภาพลักษณ์ สัญลักษณ์ และภาษา โดยมีพื้นฐานแนวคิดจากลูกค้า สมาชิกขององค์กร ได้แก่ คอนเซ็ปต์ผลิตภัณฑ์ ดีไซน์ แปรนด์ เป็นต้น

(๓) **ระบบ** (System) คือ ความรู้ explicit ที่จัดทำเป็นแพคเกจ เช่น เอกสาร คู่มือ สเปก database สิทธิบัตร ส่วนประกอบสารสนเทศเกี่ยวกับลูกค้าและตัวแทนจำหน่าย

(๔) **ประจำ** (Routine) คือ ความรู้แบบ tacit ที่วนๆ เป็นประจำอยู่ในองค์กร เช่น ทักษะในการทำงานของทีม วิธีหรือขั้นตอนการทำงานในองค์กร วัฒนธรรมองค์กร^๒

กล่าวโดยสรุป กระบวนการสร้างความรู้ SECI นี้เป็นกระบวนการที่มีวิธีการสร้างอยู่ ๔ วิธีการ โดยลักษณะการสร้างความรู้จะเริ่มต้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กัน จากนั้นก่อให้เกิดพื้นที่ในการสานเสวนาให้เกิดองค์ความรู้ใหม่หรือแนวคิดใหม่จะเกิดขึ้น นำความรู้ใหม่นั้นมารวบรวมให้เชื่อมโยงกัน จากนั้นนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นความรู้ฝังลึกของตนเองในลักษณะที่เป็นเกลียวหมุนที่ไม่รู้จบ โดยมีแรงผลักดันให้เกิดพื้นที่ที่เรียกว่า บา โดยอาศัยความรู้จากคลังความรู้ทั้งความรู้ชัดแจ้งและความรู้ฝังลึกเป็นผลผลิตในการนำเข้าและส่งออกด้วยผู้จัดสรรที่เป็นผู้ควบคุมให้เกลียวหมุนทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๔ การดำเนินการจัดการความรู้

การดำเนินการจัดการความรู้ เกี่ยวข้องกับกระบวนการ ๒ ประเด็น ได้แก่ วิธีการดำเนินการจัดการความรู้ และ กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือในการจัดการความรู้ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑) วิธีการดำเนินการจัดการความรู้ วิธีการดำเนินการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นในองค์กรเป็นสิ่งที่สำคัญ ซึ่งมี ๗ ขั้นตอนด้วยกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

^๑ Nonaka, R. Toyama and N. Konno, “SECI, Ba and Leadership: a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation” in *Managing Knowledge An Essential Reader*, edited by Stephen Little, Paul Quintas and Tim Ray, pp. 51-52.

^๒ Ibid, pp. 55-56.

(๑) **สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้** (create a knowledge vision) ผู้บริหารระดับสูงมีหน้าที่ในการสร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้หลัก (core knowledge) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่องค์กรวางไว้ โดยการจัดการวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้จะต้องมีขอบเขตที่ชัดเจนไม่คลุมเครือ ทั้งในเรื่องผลิตภัณฑ์ การบริการ ให้เหมาะสมกับกลยุทธ์ขององค์กร และไม่ใช่เพียงแค่การสร้าง แต่จะต้องร้อยเรียงให้เป็นถ้อยคำที่กินใจ เข้าใจง่าย เพื่อสื่อสารให้รับรู้และซาบซึ้งจนเกิดเป็นค่านิยมร่วมกันทั้งองค์กร อีกทั้งวิสัยทัศน์ดังกล่าวจะต้องเปิดโอกาสให้พนักงานได้มีส่วนร่วมในการทำให้เกิดความรู้สึกผูกพัน หุ่เมเทที่จะทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวิสัยทัศน์และพันธกิจของทั้งองค์ประกอบภายในและภายนอกองค์กร ตัวอย่างเช่น วิสัยทัศน์ความรู้ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คือ “สร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศ”^๑ เมื่อมีวิสัยทัศน์แล้ว สิ่งต่อมาที่ต้องมี คือวัตถุประสงค์ที่เป็นตัวผลักดัน (driving objectives) เป็นแนวคิดหรือเป้าหมายซึ่งเป็นรูปธรรมที่เชื่อมโยงวิสัยทัศน์ขององค์กรให้เป็นจริงมิใช่เป็นเพียงอุดมการณ์

(๒) **สร้างกลุ่มคน หรือทีมจัดการความรู้ขององค์กร** (develop a knowledge crew) การสร้างความรู้ใหม่นั้นเริ่มต้นจากตัวบุคคลแต่ละบุคคล และจัดตั้งเป็นทีมดำเนินการในที่สุดเพื่อให้เกิดพลังของการจัดการความรู้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ทั่วทั้งองค์กร ทีมจัดการความรู้มีบุคคลที่สำคัญ ๓ กลุ่มที่เป็นผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความรู้ที่หมุนเป็นเกลียวให้เกิดความรู้ใหม่ของคนในองค์กร ได้แก่ ผู้ปฏิบัติจัดการความรู้ (knowledge practitioners), วิศวกรความรู้ (knowledge engineers) และผู้บริหารความรู้ (knowledge officers) เป็นต้นคนถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการจัดการความรู้ เพราะการจัดการความรู้จะขับเคลื่อนได้ต้องอาศัยคนซึ่งอยู่ในองค์กร สมาชิกในองค์กรจะต้องเข้าใจในบทบาทของตนเองในการจัดการความรู้ ซึ่งทีมจัดการความรู้จะประกอบไปด้วยบุคคล ๓ กลุ่มด้วยกัน คือ

กลุ่มที่ ๑ ผู้ปฏิบัติจัดการความรู้ (knowledge practitioner) เป็นผู้จัดการความรู้ตัวจริง จะทำหน้าที่หลักเกี่ยวกับความรู้ ๔ ประการ คือ การเสาะหา (actuire) การสร้าง (create) การสั่งสม (accumulate) การใช้ความรู้ (exploit) เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งความรู้ชัดแจ้งและความรู้ฝังลึก และเป็นผู้ที่ต้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้บรรลุเป้าหมายหลักขององค์กร ผู้ปฏิบัติงานจัดการความรู้นี้มี ๒ กลุ่ม คือ ก. ผู้ปฏิบัติ (knowledge operator) ข. ผู้เชี่ยวชาญความรู้ (knowledge specialist)

ก. ผู้ปฏิบัติ (knowledge operator) เป็นผู้ที่ทำงานหลักโดยมีพื้นฐานความรู้ฝังลึกจากประสบการณ์ที่สะสมมาจนเกิดเป็นความชำนาญ เช่น พนักงานระดับล่าง (front-line employee), ผู้จัดการตามสายงาน (line manager) การจัดการความรู้ของผู้ปฏิบัติเน้นนำเอาความรู้ฝังลึกในตัวตนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่

ข. ผู้เชี่ยวชาญความรู้ (knowledge specialist) เป็นกลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่สั่งสมความรู้ สร้างความรู้ใหม่ๆ ให้เพิ่มขึ้น มีโครงสร้างจากความรู้ชัดแจ้งในเรื่องเทคนิค เรื่องการจัดระบบและปริมาณของข้อมูล ที่สามารถถ่ายโอนไปเก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ เช่น ฝ่ายการเงินฝ่ายบุคคล ฝ่ายกฎหมาย และการตลาด

^๑ อ่างแล้ว, วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ, หน้า ๑๐๖.

อนึ่งผู้ปฏิบัติจัดการความรู้ ควรมีคุณลักษณะดังนี้ คือ ๑) เป็นผู้ที่มีสติปัญญาสูงได้มาตรฐาน ๒) เป็นผู้ที่มีค่าสัญญาที่แรงกล้าที่จะสร้างโลกขึ้นมาใหม่ตามทัศนคติที่เขาคิดไว้ ๓) เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ที่กว้างและหลากหลายทั้งภายนอกและภายในบริษัท ๔) เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการที่จะสนทนาทั้งกับลูกค้าและผู้ร่วมงานอย่างดีเยี่ยม ๕) เป็นผู้ที่ต้องกล้าเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายและโต้แย้งกับผู้อื่นได้^๑

กลุ่มที่ ๒ วิศวกรความรู้ (knowledge engineer) เป็นภารกิจหลักของผู้บริหารระดับกลาง (middle managers) มีหน้าที่หลัก คือ เป็นสะพานเชื่อมระหว่างความคิดที่เพ้อฝันของผู้บริหารระดับสูงกับความจริงที่ยุ่งเหยิงของฝ่ายการตลาดให้เหมาะสมกับสายงานของธุรกิจ โดยใส่ความรู้ใหม่ในสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของบริษัท ด้วยการเป็นผู้นำด้านการเปลี่ยนแปลงความรู้จากความรู้ฝังลึกเป็นความรู้ชัดแจ้ง

อนึ่ง วิศวกรความรู้ ควรมีคุณลักษณะดังนี้ คือ ๑) เป็นผู้ที่มีความสามารถจัดหาโครงการในการจัดการและประสานงานได้อย่างดีเยี่ยม ๒) เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการตั้งสมมติฐานเพื่อการสร้างแนวคิดใหม่ๆ ๓) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการบูรณาการวิธีการสร้างความรู้ ๔) เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการติดต่อสื่อสารสนับสนุนให้เกิดการสนทนาดังกล่าวในทีม ๕) เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการอุปมาอุปไมยเพื่อช่วยให้จินตนาการได้ชัดเจนขึ้น ๖) เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องให้เกิดความไว้วางใจระหว่างสมาชิกในทีม และ ๗) เป็นผู้ที่สามารถหาค้นหาภาพการกระทำในอนาคตจากพื้นฐานความเข้าใจในอดีต^๒

กลุ่มที่ ๓ ผู้บริหารความรู้ (knowledge officer) เป็นผู้บริหารระดับสูงหรือผู้บริหารระดับรองของบริษัท มีหน้าที่หลัก ๓ ประการคือ ๑) การกำหนดเป้าหมายหลักที่ควรจะเป็นขององค์กร ๒) การกำหนดวิสัยทัศน์ความรู้ตามวิสัยทัศน์ของบริษัทหรือตามนโยบายของบริษัท และ ๓) กำหนดมาตรฐานในการตัดสินคุณค่าของความรู้ที่ถูกสร้างขึ้น

อนึ่งผู้บริหารความรู้ จะต้องมีความรู้และสามารถดังต่อไปนี้คือ ๑) ความสามารถในการร้อยเรียงคำวิสัยทัศน์ความรู้เพื่อให้เกิดกิจกรรมในการสร้างความรู้ที่มุ่งมั่นในองค์กร (sense of direction) ๒) ความสามารถในการสื่อสารวิสัยทัศน์ความรู้และวัฒนธรรมองค์กรของบริษัทให้ทีมสมาชิกโครงการใช้เป็นฐาน ๓) ความสามารถในการพิจารณาประเมินคุณภาพของความรู้ที่สร้างขึ้นตามเกณฑ์และมาตรฐานของบริษัท ๔) ความสามารถพิเศษในการเลือกคนให้เหมาะสมกับผู้นำโครงการ (project leader) ๕) มีทักษะในการสร้าง ความปั่นป่วนหรือขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ (create chaos) ให้กับทีมโครงการ (project team) ๖) มีทักษะในการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในทีมกับพนักงานระดับล่างและระดับกลางเพื่อสร้างความมุ่งมั่นในคำสัญญาในการจัดการความรู้อย่างจริงจัง ๗) ความสามารถโดยตรงในการจัดการกระบวนการสร้างความรู้ทั้งหมดขององค์กร^๓

(๓) สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอย่างหนาแน่นในกลุ่มพนักงานระดับล่าง (build a high-density field of interaction at the front line) หมายความว่า การสร้างให้เกิดมีบรรยากาศการมีส่วนร่วมในบริษัทโดยจัดหาสถานที่จริงให้พนักงานได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้

^๑ Ikujiro Nonaka, and Hirataka Takeuchi, *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, p. 154.

^๒ Ibid, p. 156.

^๓ Ibid, p. 158.

ประสบการณ์ตรงในกลุ่มที่ทำงานร่วมกัน โดยเน้นประสบการณ์ของตนเองแต่ก็ไม่ละเลยความรู้ที่มาจากหนังสือหรือตำรา เช่น ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการจัดพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างเข้มข้นขึ้น (a high density field) ของแผนกรถยนต์ โดยมีการนัดคุยกันในตอนเช้าอาทิตย์ละหนึ่งครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนกันในเรื่อง ความคิด ประสบการณ์ และความผิดพลาดในอดีตที่เกิดขึ้น และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้จะเน้นพิเศษในเรื่องกระบวนการสร้างความรู้ที่สำคัญจากความรู้ฝังลึกไปเป็นความรู้ชัดแจ้ง ตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับลูกค้าหรือผู้ใช้บริการ ควบคู่ไปกับการพัฒนาสินค้า หรือรูปแบบการทำงานใหม่ๆ หรือ การพัฒนาวิธีการผลิตให้องค์กรเพื่อตอบสนองเป้าหมายขององค์กร และเป้าหมายเชิงสังคมในด้านการบริการ

(๔) การจัดการความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (piggyback on the new-product development process) มีประเด็นที่น่าสนใจในการจัดการ ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ ๑) บริษัทจะต้องรักษาให้มีการปรับตัวและความยืดหยุ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ และยอมรับว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นเรื่องที่ดำเนินการโดยตรงยากและมีลักษณะที่ไม่หยุดนิ่ง ๒) บริษัทองเน้นใจว่าทีมการจัดการความรู้ที่จัดตั้งขึ้นสามารถตรวจสอบกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ได้ เพราะลักษณะการจัดการนี้เหมือนการจัดตั้งบริษัทใหม่ที่เป็นารเริ่มต้นและมีความเสี่ยง ซึ่งบริษัทจะต้องเต็มใจที่จะอดทนกับความผันผวนและความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และ ๓) บริษัทจำเป็นต้องสนับสนุนให้ผู้ที่ไม่ชำนาญงานได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่และต้องอดทนต่อเปอร์เซ็นต์ความผิดพลาดที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่เหมือนกับผู้เชี่ยวชาญจะมีเปอร์เซ็นต์ความผิดพลาดเพียง ๑ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

(๕) เน้นการจัดองค์กรแบบใช้ผู้บริหารระดับกลางในการขับเคลื่อน (adopt middleup-down management) กระบวนการสร้างความรู้ในองค์กรผู้บริหารระดับกลาง ผู้บริหารระดับกลางเป็นผู้ที่จะไกลเกลี่ยให้วิสัยทัศน์หรือความฝันของผู้บริหารระดับสูงกับแนวโน้มการปฏิบัติงานจริงของพนักงานสามารถสร้างขึ้นได้ในธุรกิจและแนวคิดผลผลิต ซึ่งผู้บริหารระดับกลางมีความรู้มาก รู้หน้าที่สายงานทั้งในระดับแนวตั้งและแนวนอนขององค์กร ซึ่งคุณลักษณะเช่นนี้จะสามารถส่งเสริมการทำงานของทีมงานได้ และผู้บริหารระดับกลางเป็นกลุ่มที่เชื่อมโยงให้เกิดการจัดการความรู้ที่ทรงพลังและเป็นวิศวกรความรู้ (knowledge engineers) ซึ่งจะต่างกับแนวคิดทางตะวันตกที่มองว่า ผู้บริหารระดับกลางเป็นพลังงานกลุ่มที่เรียกว่า เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ (cancer and a disappearing breed)

(๖) เปลี่ยนโครงสร้างองค์กรไปเป็นแบบไฮเปอร์เทก (switch to a Hypertext Organization) องค์กรไฮเปอร์เทก (hypertext organization) หรือเรียกเป็นภาษาไทยว่าองค์กรพหุบท เป็นลักษณะองค์กรที่โนนากะเอาแนวคิดของไฮเปอร์เทก (แนวคิดจากคอมพิวเตอร์เหมือนกับ software computer ที่จะมี windows ซ้อนกันอยู่หลายๆ windows เช่น ข้อมูล กราฟฟิกรูปภาพ วิดีโอ) มาจัดเป็นโครงสร้างขององค์กร หมายถึง องค์กรที่มีหลายบริบท (context) อยู่ในเวลาเดียวกัน ซึ่งในแต่ละบริบทจะมีพนักงานทำงานของตนเต็มเวลา (routine) และมีภารกิจอยู่ในบริบทเดียว ในที่นี้มี ๓ บริบทหรือ ๓ ชั้น คือ ก. ชั้นระบบธุรกิจ (the business system) ข. ชั้นทีมโครงการ (the project team) ค. ชั้นฐานความรู้ (the knowledge base) อยู่ด้วยกัน โดยมีการจัดการความรู้หมุนเวียนอยู่

ระหว่างชั้น ทำให้เกิดการเกื้อกูลที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เกิดการจัดการความรู้ที่ทรงพลังขึ้น^๑ โดยองค์กรไฮเปอร์เทคมีรายละเอียดในแต่ละชั้น ดังนี้

ก. ชั้นระบบธุรกิจ (business-system) เป็นชั้นกลาง เป็นชั้นปกติหรือบริบทที่เป็นระบบงานประจำในแต่ละวันที่ทำให้เสร็จสิ้นไป เป็นลักษณะงานตามสายบังคับบัญชา ที่เป็นรูปแบบองค์กรแบบพีระมิด (bureaucratic) ในส่วนนี้จะเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และบริการ ความรู้ในส่วนนี้เป็นความรู้ฝังลึกในตัวคน(tacit) เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นจุดที่สัมผัสกับลูกค้าโดยตรงในสภาพแวดล้อมการปฏิบัติงานขององค์กร อุปมาได้ อยางรถยนต์ที่สัมผัสถนน (the rubber meets the road)

ข. ชั้นบริบททีมโครงการ (project team) เป็นชั้นที่มีทีมโครงการหลายทีมเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เป็นชั้นปฏิบัติงานเฉพาะกิจ ซึ่งจะทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เมื่อเสร็จสิ้นโครงการนั้นแล้วแต่ละคนจะกลับไปปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบตามปกติ โดยในช่วงของการทำงานทีมโครงการ สมาชิกของทีมทำงานเต็มเวลาให้แก่ทีมโครงการไม่ต้องรายงานต่อหัวหน้าปกติ ซึ่งเป็นจุดต่างจากองค์กรแบบแมทริกซ์ (matrix organization) สมาชิกของทีมรายงานต่อหัวหน้าปกติด้วยและต่อหัวหน้าทีมด้วย ในบริบทนี้ จะเห็นได้ว่าการจัดการองค์กรจะเป็นประมิตหัวกลับ

ค. ชั้นบริบทฐานความรู้ (knowledge base) เป็นชั้นที่ทำหน้าที่รวบรวมกลั่นกรองสังเคราะห์ ยกระดับความรู้ที่เกิดขึ้นจากทั้ง ๒ บริบทข้างต้น เพื่อให้พนักงานทุกระดับทุกบริบทเข้าถึงได้อย่างสะดวกและมีประสิทธิภาพมากที่สุดต่อองค์กร ในการดำเนินการจัดการความรู้ให้ตรงวิสัยทัศน์เป้าหมายทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างมีคุณค่าและกว้างขวางอย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของโครงสร้างองค์กรแบบพหุบทนี้ คือ ความสามารถของแต่ละบุคคลในบริษัทที่จะเคลื่อนไปในแต่ละชั้นใน ๓ ชั้นอย่างลื่นไหล การทำงานจะต้องเปลี่ยนเป็นชำนาญหลายด้าน (multi-task) ต้องทำงานแบบใช้ความรู้ความชำนาญหลายด้านในเวลาเดียวกัน และการจัดทีมข้ามสายงานจึงกลายเป็นยุทธศาสตร์การทำงานในโลกยุคใหม่นี้

(๗) สร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก (construct a knowledge network with the outside world) การสร้างความรู้นั้นไม่ใช่เป็นเพียงกระบวนการในเรื่องสารสนเทศเท่านั้นที่เกี่ยวข้องจะต้องเกี่ยวข้องในเรื่องลูกค้า ซัพพลายเออร์ คู่แข่งขัน ช่องทางการจำหน่าย สังคมภูมิภาค หรือรัฐบาล กลุ่มสมาชิกจะต้องระดมความรู้ฝังลึกให้ผู้ถือผลประโยชน์ร่วมยอมรับผ่านปฏิกิริยาทางสังคม ซึ่งความคิดในจิตใจของลูกค้าเป็นตัวอย่างที่ดีในกิจกรรมนี้ การใช้ผลิตภัณฑ์หรือความต้องการของลูกค้าในการใช้ผลิตภัณฑ์หรือบริการในอดีต ที่ลูกค้าตอบมาในรูปแบบคำถามคำตอบต่างๆ ถือเป็นข้อมูลที่น่ามาทำการตลาดได้ เป็นปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยตรงจากการติดต่อสื่อสารกันสองฝ่ายที่นำเสนอได้ดีกว่าคำสัญญา

^๑ อ่างแล้ว, วิจารย์ พานิช, *การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ*, หน้า ๑๑๗.

^๒ Ikujiro Nonaka, and Hirataka Takeuchi, *The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, p. 169-171, วิจารย์ พานิช, *การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ*, หน้า ๑๑๗-๑๑๙, LAC Region's Leading with Impact Project Team-Book Review *The Knowledge-Creation Company*, <http://usineaprojet.wikispaces.com/file/view/km_beckwith.pdf>, 29 October, 2011.

นอกจากกรอบแนวคิดการดำเนินการจัดการความรู้ตามแนวทางของโนนากะทั้ง ๗ ประการ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีนักวิชาการบางส่วนของประเทศไทย นำเสนอการดำเนินการเพิ่มเติมเข้าไปอีก ๓ ประการ คือ (๑) สร้างวัฒนธรรมแนวราบ การสื่อสารอย่างอิสระทุกทิศทาง (๒) สร้างวัฒนธรรมการจดบันทึก และ (๓) การประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้ มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) สร้างวัฒนธรรมแนวราบ การสื่อสารอย่างอิสระทุกทิศทาง คือ ในการทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นั้น จะต้องสร้างให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรที่มีการสื่อสารอย่างอิสระในทุกทิศทางโดยปรับเปลี่ยนการโครงสร้างการบังคับบัญชาในลักษณะแนวนิ่งมาเป็นแนวราบที่ทำให้เกิดการปฏิบัติการในลักษณะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ไม่ปิดกั้นความรู้ซึ่งกันและกัน โดยผู้บริหารระดับสูงจะต้องประกาศเจตนารมณ์เป็นลายลักษณ์อักษรให้พนักงานสามารถให้ข้อมูลหรือให้คำปรึกษากรณีเกิดปัญหาแก่หน่วยงานอื่นในลักษณะข้ามฝ่ายได้โดยที่ฝ่ายงานของตนนั้นไม่เสียหาย

(๒) สร้างวัฒนธรรมการจดบันทึก คือ การส่งเสริมให้มีการบันทึกเรื่องราวความสำเร็จ ความรู้สัณนิคิด ข้อเสนอ เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ติความ สักตมาเป็นคลังความรู้ เพื่อเก็บไว้สำหรับการทำฐานข้อมูลความรู้ในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น การบันทึกข้อมูลแล้วนำไปเก็บไว้ใน บล็อก (blog) เพื่อส่งเสริมนำมาเผยแพร่ให้เพื่อนพนักงานได้เข้าไปศึกษา และนำไปปรับใช้

(๓) การประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้ สามารถทำการดำเนินการจัดการความรู้ได้ สองลักษณะ คือ

หนึ่ง การประเมินเพื่อการติดตาม (monitor) กระบวนการจัดการความรู้ว่าได้ดำเนินการอย่างเหมาะสมหรือไม่อย่างไร และเป็นไปตามยุทธศาสตร์หรือแผนงานขององค์กรหรือไม่

สอง การประเมินผลลัพธ์ และผลกระทบของการดำเนินการจัดการความรู้^๑

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า แนวคิดการจัดการความรู้ในองค์กรมีการบริหารจัดการ ครอบงำประกอบทั้ง ๓ ที่ได้กล่าวไว้แล้วได้แก่ คน เทคโนโลยี และกระบวนการ ซึ่งองค์ประกอบทั้งหมดนำมาดำเนินการจัดการความรู้ได้ ๑๐ ประการ คือ (๑) การสร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับการจัดการความรู้ (๒) การสร้างกลุ่มคนหรือทีมจัดการความรู้ขององค์กร (๓) การสร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอย่างหนาแน่นในกลุ่มพนักงานระดับล่าง (๔) การจัดการความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (๕) การเน้นการจัดองค์กรแบบใช้ผู้บริหารระดับกลางในการขับเคลื่อน (๖) การปรับเปลี่ยนโครงสร้างองค์กรให้ไปเป็นองค์กรแบบพหุบาท (๗) การสร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก (๘) การสร้างวัฒนธรรมแนวราบ การสื่อสารอย่างอิสระทุกทิศทาง (๙) การสร้างวัฒนธรรมการจดบันทึก (๑๐) การประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้

๒) กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือในการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ นั้น ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างเพื่อช่วยดำเนินการให้ประสบความสำเร็จ เครื่องมือเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จมีเครื่องมือหลายอย่างด้วยกัน ได้แก่ โมเดลปลาหัว โมเดลปลาตะเพียน การเล่าเรื่อง เทคนิคการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก วิธี “สกด” ความรู้จากการปฏิบัติ เครื่องมือชุดธารปัญญา วงจรแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยก

^๑ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อ้างแล้ว, วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ, หน้า ๑๒๐-๑๒๒.

กำลังสามบวกคว่ำและบันทึก ชุมชนแนวปฏิบัติ การสร้างความรู้จากลูกค้าหรือผู้ใช้บริการ และการตรวจสอบความรู้ ฯลฯ เป็นต้น^๑ โดยมีตัวอย่างเครื่องมือการความรู้ที่นำมาแสดงให้เห็นเข้าใจโดยสังเขปจะประกอบไปด้วย

(๑) การสานเสวนา (dialogue) กับทฤษฎี ยู (Theory U)^๒ การใช้เครื่องมือ “สานเสวนา” และทฤษฎี ยู นี้ มักจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการความรู้ที่ใช้ควบคู่กันไป ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้ คือการสานเสวนา เป็นเครื่องมือบริหารที่เป็นเครื่องมือที่คิดค้นขึ้นจากผู้นำทางด้านฟิสิกส์ เดวิด โบห์ม (David Bohm) ได้อธิบายความหมายของสานเสวนา (dialogue) ว่ามาจากรากศัพท์ภาษากรีก โดยคำว่า “dia” แปลว่า ผ่าน (through) และคำว่า “logos” แปลว่า ถ้อยคำ หรือความหมาย (word or meaning) โดยอธิบายสานเสวนาว่า หมายถึง การไหลอย่างอิสระของกระแสแห่งความหมายระหว่างคน^๓ โดยกระแสของความหมายที่ไหลอยู่ท่ามกลางและผ่านตัวเราไปเปรียบเหมือนภาพของ “แม่น้ำของความหมายที่ไหลล้อมรอบผ่านสมาชิกและผู้ร่วมอยู่”^๔ ซึ่งเมื่อเกิดการไหลเวียนของความหมายจึงปรากฏเป็นความเข้าใจใหม่ๆ มีการแบ่งปัน ความคิด ความรู้สึก ความหมาย ที่สร้างสรรค์ และเชื่อมโยงเข้าด้วยกันทั้งระหว่างตัวเราเองคนเดียวหรือระหว่างกลุ่มคนก็ได้ ในการสานเสวนานี้จะไม่มีใครพยายามเอาชนะใคร หรือให้ประเด็นของตนเองถูกต้องกว่า ทุกคนจะได้เป็นผู้ได้ร่วมกันและชนะร่วมกัน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม^๕

นอกจากนั้นแล้ว การสานเสวนายังมีหัวใจสำคัญตามทฤษฎีของเดวิด โบห์ม คือการฟังอย่างลุ่มลึกหรือลึกซึ้ง (deep listening) เป็นการฟังเพื่อให้เข้าใจความหมาย เป็นความกระหายอยากรู้เรื่องอย่างใจจดใจจ่อ (suspension)^๖ และพัฒนาพลังของการคิดร่วมกันให้มีความสำคัญกับการใช้การไตร่ตรองความคิดเป็นการคิดที่ลุ่มลงไปในระดับจิตใจ เพื่อความเข้าใจในระดับที่ยังลึก (tacit level)^๗ เมื่อการทำสานเสวนานี้มีหัวใจสำคัญคือ การฟังอย่างลุ่มลึก (deep listening) ซึ่งจะมี

^๑ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิจารณ์ พานิช, **การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ**, หน้า ๑๒๘-๑๓๐.

^๒ คำว่า “Dialogue” แปลเป็นภาษาไทยได้หลายความหมายและประยุกต์ใช้ในหลายนัยด้วยกัน เช่น แปลว่า สนทนาเพราะเห็นว่า มีความละเอียดอ่อน ใช้ตัวเราทั้งตัว ทั้งใจ เป็นสุนทรียศาสตร์, แปลว่า สานเสวนา เพราะเป็นการสนทนาเพื่อสมานฉันท์เข้าใจซึ่งกันและกัน, แปลว่า ศานติเสวนา เพราะเน้นไปที่ความสงบสันติภาพในหัวใจ จิตว่าง จิตสงบ-อ้าใจใน วรภัทร์ ภูเจริญ, Dialogue คิดลงสู่ใจ...ไหลเป็นปัญญา, (กรุงเทพมหานคร: อริยชน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐-๑๕.

^๓ Dialogue is a multi-faceted process looking well beyond typical notions of conversational parlance and exchange—David Bohm, **On Dialogue**, (New York, NY: Routledge, 1996), p.15, Oswald Augustine J. Mascarenhas, **Business transformation strategies: the strategic leaders as innovation manager**, (Los Angeles: New Delhi: SAGE, 2011), p. 572.

^๔ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, มหาวิทยาลัยมหิดล “สานเสวนาเป็นสันติวิธีได้หรือไม่”, <http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index2.php?option=com_content&task=view&id=...>, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.

^๕ ชลลดา ทองทวี, เรียบเรียงจาก “On Dialogue (1996) - David Bohm”, <<http://thaicivinet.com/david%bohml.html>>, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.

^๖ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, มหาวิทยาลัยมหิดล “สานเสวนาเป็นสันติวิธีได้หรือไม่”, <http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index2.php?option=com_content&task=view&id=...>, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.

^๗ “Dialogue” สุนทรียสนทนา, สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.), <<http://kmi.or.th/kmi-articles/prof-vicharn-panich/65-0001-intro-to-km.html>>, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.

หลักการสำคัญที่เกี่ยวข้องอยู่เบื้องหลังการสนทนาชำระใจนี้ คือ ทฤษฎีตัวยู (theory U) ของ ซีออตโต ชาเมอร์ (C. Otto Scharmer) เป็นสมการปฏิสัมพันธ์ (social field) แบบ action = reaction เป็นสมการเส้นตรงที่ ชาเมอร์เสนอขึ้นมาใหม่โดยยึดเส้นตรงนี้ให้ยาวออกไปอีก เพื่อให้มีพื้นที่ห้อยแขวน ความรู้ที่เรียกว่า download ไว้ เป็นสมการใหม่^๑ หมายถึง เป็นการกล่าวถึง การผ่อนคลายอารมณ์ความรู้สึกของคนเราลงมาสู่คลื่นสมองแบบสบายๆ คือ ขาลงของอักษรตัวยู (ขาซ้ายของตัวยู : U) โดย การเปิดสมอง (open mind) กล้ารับแนวคิดใหม่ๆ คือ การตัดความคิดฟิสิกษา ความคิดอคติ แบ่งชั้นวรรณะออกไปก่อน หรือห้อยแขวนไม่พิจารณา (suspend) เสียงภายใน (inner voice) ของตนเอง ซึ่งมี ๓ ตัวใน ๓ ระยะ ได้แก่

ก. เสียงภายในที่เป็นตัวตัดสิน (voice of judgement) เป็นเสียงภายในที่ชอบตำหนิ ต่อว่า ตัดสิน กะเกณฑ์ ตีตราให้คะแนน เช่น “เป็นไปไม่ได้, ฉันทง่กว่า, แก้ง ซึ่งเมื่อตัดความคิดและเสียงภายในลักษณะนี้ออกไปได้แล้ว จะเป็นการเปิดความคิดที่เรียกว่า open mind จะได้พบเจอกับสิ่งใหม่ๆ ตามมา

ข. เสียงภายในแห่งความรังเกียจ (voice of cynicism) เป็นเสียงความคิดที่รังเกียจคนอื่น เป็นตัวการที่ทำให้เราปิดใจ ไม่เปิดใจ เช่น เป็นผู้บริหารใจแคบ ใจดำเห็นแก่ตัว ถ้าเราตัดเสียงแห่งความเกียจผู้อื่นออกไป จะเป็นการเปิดใจที่เรียกว่า open heart ก็จะลงลึกไปตามขาซ้ายของตัวยูได้มากขึ้น จะมีความสุขและสงบขึ้น

ค. เสียงแห่งภายในแห่งความกลัว (voice of fear) เป็นตัวขัดขวางที่จะไม่ให้จิตสงบ กลัว ลึกๆ รู้สึกไม่ปลอดภัย ไม่กล้า จะต้องเปิดพลังใจที่เรียกว่า open will ออกมา กล้าคิด กล้าทำ^๒

การเปิดความคิด เปิดใจและเปิดพลังใจ เพื่อให้ลงไปถึงกันของตัวยู โดยต้องปล่อยวาง (letting go) ห้อยแขวนความคิดต่างๆ ผ่านด่านจากอุปสรรคเสียงภายในทั้ง ๓ นี้ให้ได้ก่อน จะทำให้ไปอยู่ที่กันของตัวยู อันเป็นบริเวณที่จิตใจสงบโปร่งสบาย ตื่นรู้อยู่เสมอ (sensing) เป็นสภาวะแห่งปัจจุบัน (presencing) ด้วยพลังแห่งปัจจุบัน (the power of now) จะพบประสบการณ์ยิ่งใหญ่ทางความคิดที่ไหลพร้างพรั่งออกมา (letting come) อย่างมากมาย เป็นผู้รู้ เป็นปัญญาในระดับที่เรียกว่า บริสุทธิ์ แบบไม่มีอคติ ไม่มีลำเอียงอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งตอนลอยตัวขึ้นนี้ จิตสงบปัญญาเกิด จะเกิดความคิดหยั่งรู้ (intuition) ความคิดจะรวมตัวตกผลึก (crystallization) ได้รูปแบบหรือต้นแบบ (prototype) เป็นสิ่งที่ดี มีประโยชน์ สามารถที่จะนำไปใช้ลงมือปฏิบัติอย่าง^๓

สรุปว่า ในเรื่องการใช้เครื่องมือ “การสานเสวนา” มาช่วยในเรื่องการจัดความรู้ที่จะนำความรู้ที่เป็นความรู้ในตัวเอง เครื่องมือที่ทำได้ดีและน่าจะประสบความสำเร็จได้คือ การสานเสวนา โดยการฝึกหรืออบรมให้คนในองค์กรได้เข้าใจวิธีการใช้เครื่องมือนี้ และพึงระดับการฟังให้มีระดับที่สูงขึ้นจนถึงขั้น เน้นขณะปัจจุบัน (I in now) ไม่อยู่เพียงแค่ระดับ เน้นตัวเอง (I in me) ด้วยการเปิดความคิด (open mind) เปิดใจ (open heart) และเปิดพลังใจ (open will) เพื่อให้ความคิดที่เป็น

^๑ C. Otto Scharmer, *Theory U: Leading from the Future as It Emerges*, (San Francisco, California: Berrett-Kehler Publishers, Inc, 2009), p. 29.

^๒ Ibid, pp. 41-43 ,วรภัทร์ ภูเจริญ, Dialogue คิดลงสู่ใจ...ไหลเป็นปัญญา, หน้า ๓๒-๓๓.

^๓ C. Otto Scharmer, *Theory U: Leading from the Future as It Emerges*, pp. 38-39, Dialogue คิดลงสู่ใจ...ไหลเป็นปัญญา, หน้า ๓๓-๓๔.

เรื่องเก่าที่ดาวโหลดไว้ ห้อยแขวนไว้ไม่นำมาเกี่ยวข้อง จะทำให้เกิดเป็นปรากฏการณ์ความคิดสร้างสรรค์ที่เรียกว่า การเรียนรู้จากอนาคต

(๒) การเล่าเรื่อง (storytelling) เป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่ช่วยจัดการความรู้ ซึ่งเป้าหมายที่สำคัญของการเล่าเรื่อง คือ ต้องให้ผู้ที่มีความรู้จากการปฏิบัติเป็นผู้เล่า เพื่อให้ปลดปล่อยความรู้ที่ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของหัวใจ คือ ความเชื่อ ส่วนลึกจากสมองคือ ความคิด และส่วนลึกของร่างกาย คือ การปฏิบัติ ให้ออกมาเป็นคำพูดและหน้าตาท่าทาง (non-verbal communication) และเพื่อให้เกิดการสื่อสารทั้งโดยใช้จิตสำนึกและจิตใต้สำนึก^๑

(๓) ระบบพี่เลี้ยง (mentoring system) เป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่ช่วยในการถ่ายทอดความรู้ที่ฝังลึกในตัวคนแบบตัวต่อตัวจากผู้ที่มีความรู้ด้านการปฏิบัติ มีประสบการณ์มากกว่าไปยังผู้ที่เรียนรู้หรือผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่าในลักษณะที่สอนงานและให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด ซึ่งโดยปกติมักจะมีผู้มีตำแหน่งงานและอาวุโสกว่าทั้งที่อยู่ในหน่วยงานเดียวกันหรือต่างหน่วยงานกัน^๒

(๔) การสับเปลี่ยนงาน (job Rotation) การยืมตัวบุคลากรมาช่วยงาน(secondment) ซึ่งอาจจะอยู่ภายในสายงานเดียวหรือข้ามสายงานเป็นระยะๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ทั้ง ๒ ฝ่าย หรือยืมตัวบุคลากรที่มีความสามารถสูงไปช่วยทำงานในหน่วยงานข้ามสายงานหรือหน่วยงานเป็นการกระจายความรู้ที่ได้ผลในระยะสั้น^๓

(๕) เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ (knowledge forum) การจัดการประชุมหรือกิจกรรมอย่างเป็นกิจลักษณะอย่างสม่ำเสมอ เพื่อเป็นเวทีให้บุคลากรในองค์กรมีโอกาสนพบปะพูดคุยกัน ซึ่งจะสามารถกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันได้^๔

(๖) การจัดตั้งทีมข้ามสายงาน (cross-functional team) เป็นการการจัดตั้งทีมเพื่อมาทำงานร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กำหนดภายใต้ความเชื่อที่ว่า การทำงานในแต่ละเรื่องต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากหลายๆ ด้านมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์และทำงานร่วมกันจึงจะประสบความสำเร็จ^๕

(๗) ชุมชนแนวปฏิบัติ (Community of Practice : CoP) ชุมชนแนวปฏิบัติ (CoP) หมายถึง กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกันในเรื่องการแก้ปัญหา หรือความชอบในหัวข้อเดียวกัน ซึ่งในพื้นที่ของผู้เชี่ยวชาญความรู้จะมีมากขึ้นโดยการปฏิสัมพันธ์กันอย่างไม่หยุดยั้งและต่อเนื่อง เป็นรูปแบบของกิจกรรม (การแลกเปลี่ยนเรียนรู้) ที่เป็นเครื่องมือจัดการความรู้ที่ง่ายและทรงพลังมากในการจัดการความรู้ให้ไปถึงเป้าหมายบรรลุมิติทัศน์ขององค์กร^๖

การจัดตั้งชุมชนแนวปฏิบัติจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ด้านด้วยกัน คือ

^๑ อ่างแล้ว, วิจารย์ พานิช, การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ, หน้า ๑๓๘.

^๒ ลาวัลย์ สุขยิ่ง, การจัดการความรู้ในองค์กร กรณีศึกษา: หน่วยงานธุรกิจ CDMA บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน), วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต, หน้า ๔๒.

^๓ บุญดี บุญญากิจ และคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, หน้า ๑๕๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^๕ บุญดี บุญญากิจ และคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, หน้า ๑๕๓.

^๖ Etienne Wenger, Richard McDermott, and William M. Snyder, A Guide to Managing Knowledge: Cultivating Communities of Practice, (Boston, Mass: Harvard Business School Press, 2002), p. 4.

^๗ อ่างแล้ว, วิจารย์ พานิช, การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ, หน้า ๑๖๗.

ก. **ขอบเขต** (domain) ภายใต้อำนาจของโดเมนหรือขอบเขตของความรู้ นั่นคือขอบเขตความรู้ในเส้นทางนี้ ได้นำออกมาจากความสนใจอย่างตั้งใจของสมาชิกและประเด็นของความรู้ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ซึ่งการมีโดเมนร่วมกันก่อให้เกิดความรู้ที่ผูกมัดต่อบริบทความรู้และพัฒนาแนวทางปฏิบัติ ช่วยให้สมาชิกตัดสินใจได้ว่าสิ่งใดมีความสำคัญที่จะนำไปแก้ไขและก่อประโยชน์ได้มากกว่ากัน

ข. **ชุมชน** (community) เป็นภายใต้อำนาจซึ่งทำให้คนได้พบเครือข่ายของหัวข้อความรู้ และช่วยให้เห็นจินตนาการว่าจะสร้างเครือข่ายและแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีค่าได้อย่างไร และชุมชนเป็นพันธมิตรทางสังคมที่ยึดเหนี่ยวสมาชิกเข้าไว้ด้วยกัน มีความสนิทสนมไว้วางใจกันคุ้นเคยและมีความชอบกันและกัน ซึ่งชุมชนจะแข็งแกร่งได้จะต้องส่งเสริมการปฏิสัมพันธ์บนพื้นฐานของความเคารพและไว้วางใจกัน สนับสนุนให้เกิดความคิดในการแลกเปลี่ยนแนวคิดและการเรียนรู้

ค. **แนวปฏิบัติ** (practice) ภายใต้อำนาจ คือ เน้นให้เกิดความรู้ แนวปฏิบัติเป็นองค์ความรู้ที่เป็นผลผลิตของการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ซึ่งแนวปฏิบัตินี้สมาชิกจะนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานและนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันกับเพื่อนสมาชิกในชุมชน เพื่อต่อยอดความรู้อย่างไม่สิ้นสุด^๑

องค์ประกอบทั้งสามนี้เปรียบเหมือนเก้าอี้สามขา หากขาใดขาหนึ่งหักล้มลง เก้าอี้ก็ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ เช่นเดียวกับชุมชนแนวปฏิบัติ ถ้าหากขาดโดเมนไปชุมชนก็ไม่สามารถตั้งอยู่ได้ หรือหากขาดความเป็นชุมชนสมาชิกก็ไม่มีปฏิสัมพันธ์กันความกลมเกลียว ความเชื่อใจกัน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็ไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างที่ควรจะเป็น และถ้าหากขาดแนวปฏิบัติไปชุมชนอาจเป็นได้แค่เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการทำให้ไม่สามารถพัฒนาความรู้อย่างเป็นรูปธรรมได้ ฉะนั้น ชุมชนแนวปฏิบัติจะเติบโตอย่างต่อเนื่องได้ต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๓ อย่างสมดุลกัน เปรียบเทียบได้กับเก้าอี้ที่มีความสูงของขาเท่ากันทั้งสามขา จะขาดขาหนึ่งขาใดไม่ได้เพราะเก้าอี้มันจะตั้งอยู่ไม่ได้^๒ วิธีปฏิบัติที่จะทำให้ชุมชนแนวปฏิบัติประสบความสำเร็จมี ๗ วิธี คือ

(๑) **การออกแบบให้ชุมชนมีการดำเนินไปอย่างธรรมชาติ** (design for evolution) สร้างให้เกิดเครือข่ายของผู้คนที่อยู่ก่อนแล้ว ภายใต้อำนาจของการออกแบบ คือ ธรรมชาติของชุมชนแนวปฏิบัติ มีการขับเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงได้เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่สนใจจะทำ(เป้าประสงค์) หรือแม้แต่สมาชิกของชุมชนเองก็เปลี่ยนแปลงไปมาได้ เวทีของชุมชนแนวปฏิบัติจะต้องออกแบบให้สนับสนุนความสนใจที่เปลี่ยนแปลงนั้นได้ เช่น จะออกแบบพัฒนาเมือง ก็ต้องศึกษาโครงสร้างของถนนและที่จอดรถควบคู่ไปด้วย

(๒) **เปิดโอกาสให้มีการสนทนาอย่างเปิดเผยทั้งในมุมมองที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย** (open a dialogue between inside and outside perspectives) เพื่อให้ได้แบบชุมชนที่ดี ทั้งนี้

^๑ Etienne Wenger, Richard McDermott, and William M. Snyder, *A Guide to Managing Knowledge: Cultivating Communities of Practice*, p. 71, ลาวัลย์ สุขยิ่ง, การจัดการความรู้ในองค์กร กรณีศึกษา: หน่วยงานธุรกิจ CDMA บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน), *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต*, หน้า ๖๑-๖๒.

^๒ ลาวัลย์ สุขยิ่ง, การจัดการความรู้ในองค์กร กรณีศึกษา: หน่วยงานธุรกิจ CDMA บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน), *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต*, หน้า ๖๒.

เพราะตัวสมาชิกเองและความรู้ของสมาชิกเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดของชุมชนแนวปฏิบัติ การมีมุมมองที่ต่างออกไปจาก ซีโอพี (CoP) เป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในความเป็นไปได้ต่างๆ กัน เพื่อที่จะทำให้เป้าประสงค์ที่อยู่ั้นประสบความสำเร็จ

(๓) เต็มใจและยินยอมให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับต่างๆ (invite different levels of participation) ซึ่งได้กำหนดระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้เป็นหลัก ๓ ระดับ คือ (๑) กลุ่มแกนหลัก เป็นคนที่เป็หลักกลุ่มเล็กๆ (small core group of people) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีส่วนสำคัญอย่างมากในชุมชน โดยทำงานผ่านการประชุมและโครงการต่างๆ กลุ่มนี้โดยปกติแล้วจะทำหน้าที่เป็นผู้นำในการให้คำแนะนำต่างๆ และขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งกลุ่มคนนี้เป็นหัวใจของชุมชนโดยปกติจะมีจำนวนไม่มากประมาณร้อยละ ๑๐-๑๕ ของจำนวนคนทั้งหมดของชุมชน (๒) กลุ่มทำงาน (active group) กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่จะต้องเข้าร่วมและเกี่ยวข้องกับงานอย่างสม่ำเสมอแต่ก็ไม่ต้องถึงระดับเดียวกับกลุ่มแรก มีสมาชิกกลุ่มประมาณร้อยละ ๑๕-๒๐ ของชุมชน (๓) กลุ่มเสริม(peripheral) เป็นกลุ่มคนที่เฝ้าดูสองกลุ่มแรกเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่มีส่วนร่วมไม่บ่อยนัก เป็นกลุ่มที่ทำงานอยู่เบื้องหลังซึ่งจะต้องเรียนรู้การทำงานจากกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในชุมชนนั้นๆ เพราะจะรวมทั้งลูกค้า ตัวแทนจำหน่าย และเพื่อนบ้านที่มีปัญญาด้วย

(๔) สร้างพื้นที่ชุมชนทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนที่เป็นสาธารณะ (develop both public and private community spaces) โดยปกติ CoP จะทำงานในพื้นที่ที่เปิดเผยหรือเป็นสาธารณะในที่ที่สมาชิกสามารถแบ่งปัน ถกเถียง และค้นหาความคิดใหม่ๆ แต่ชุมชนนั้นควรจะมีสถานที่ที่ได้พูดคุยกันแบบส่วนตัวด้วย สมาชิกต่างๆ ของกลุ่มควรประสานความสัมพันธ์กันในกลุ่มสมาชิกและใช้ความสามารถส่วนตัวตามความต้องการพิเศษ

(๕) เน้นให้ความสนใจในคุณค่าของชุมชน (focus on value) องค์กรคาดหวังในคุณค่าที่ก้าวหน้า ชุมชนจึงมีความจำเป็นในการสร้างผลลัพธ์ กิจกรรม และความสัมพันธ์เพื่อช่วยให้เกิดความเป็นไปได้ของคุณค่าและสามารถที่จะครอบคลุมหนทางของผลผลิตใหม่ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วองค์ประกอบสำคัญของการออกแบบคุณค่า คือการสนับสนุนและเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยในเรื่องคุณค่าและผลงานของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

(๖) รวมเรื่องที่คุ้นเคยและเรื่องที่น่าสนใจเข้าด้วยกัน (combine familiarity and excitement) CoP ควรจัดให้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งที่คาดหวังไปเป็นส่วนหนึ่งของโครงการและเปิดโอกาสสำหรับสมาชิกได้จัดการเรียนรู้ของกลุ่มกันเองด้วยการระดมความคิดและพิจารณาทั้งเรื่องทั่วๆ ไปและเรื่องที่เป็นความคิดที่ลึกซึ้งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่พูดคุยกัน

(๗) สร้างสรรค์ลักษณะของชุมชนและรักษาไว้ (create a rhythm for the community) ชุมชนแนวปฏิบัติ ควรประสานให้กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปให้เกิดการพัฒนากิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้สมาชิกได้พบปะอย่างสม่ำเสมอ ได้ครุ่นคิด และได้เกิดการพัฒนา ช่วงจังหวะหรืออัตราการทำงานควรรักษาระดับความเกี่ยวพันของกลุ่มเพื่อดำรงไว้ซึ่งการดำรงอยู่ของกลุ่ม ไม่ควรจะก้าวเร็วเกินไปเพราะจัดการได้ยากและสูญเสียความเข้มข้นของงานที่มากเกินไป^๑

^๑ Etienne Wenger, Richard McDermott, and William M. Snyder, **A Guide to Managing Knowledge: Cultivating Communities of Practice**, pp. 51-63, Community of Practice: CoP <http://en.wikipedia.org/wiki/Community_of_practice>, ๔ ธันวาคม ๒๕๕๔.

(๘) **เพื่อนช่วยเพื่อน** (peer assist) เมื่อในหน่วยงานใดจะเริ่มลงมือทำอะไรเรื่องหนึ่งตามหัวข้อที่ไม่เคยทำ ขั้นตอนแรกของการจัดการความรู้ คือ หาข้อมูล (ความรู้) ว่าเรื่องนั้นๆ มีบุคคลหรือกลุ่มคน หน่วยงานใดที่ทำแล้วได้ผลดีมาก (best practice) และเป็นกัลยาณมิตรที่อาจช่วยให้คำแนะนำหรือให้ความรู้ได้โดยอาจจะเป็นเพื่อนร่วมงานในหน่วยงานเดียวกันหรือหน่วยงานอื่นในองค์กรเดียวกัน ให้ติดต่อขอเรียนรู้วิธีทำงานจากเขา ซึ่งการเรียนรู้นั้นอาจใช้วิธีดูงาน สอบถามทางโทรศัพท์หรืออีเมล หรือเชิญมาบรรยาย หรือวิธีอื่นๆ เป็นต้น^๑

(๙) **การเรียนรู้ระหว่าง AAR** เครื่องมือการจัดการความรู้ที่เรียกว่า AAR (After Action Review) เป็นเครื่องมือที่เริ่มต้นมาจากกองทัพสหรัฐอเมริกาคิดค้นขึ้นใช้ในการทำสงครามเวียดนามใช้ทันทีหลังการรบเล็กๆ เสร็จสิ้น เป็นการเก็บข้อมูลและข้อคิดเห็นของทหารในระดับล่างสุดเพื่อนำมาเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและดำเนินการรบครั้งต่อไป ต่อมา AAR ถูกนำมาใช้ในหลายบริบท การทำAAR ควรทำเมื่อจบกิจกรรมวันแรกได้แก่ ในกระบวนการ “เพื่อนช่วยเพื่อน” ควรทำAAR เมื่อจบวันแรก เป็นต้น^๒ ในการทำ AAR จะต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นอิสระ เท่าเทียมกัน ชื่นชมยินดีหรือบรรยากาศที่คิดเชิงบวก ซึ่งการจัดเก้าอี้ในห้องควรจัดเป็นรูปวงกลมหรือรูปตัวยู แต่ไม่มีโต๊ะเพื่อให้เกิดความใกล้ชิดเป็นกันเองสบายๆ ไม่เป็นห้องเรียน มีผู้ประสานงานเป็นคนกำกับให้ทุกคน “ถอดหมวก” คือ ตำแหน่ง ยศศักดิ์ออกไปเพื่อจะได้มีการเรียนรู้ร่วมกันจากมุมมองที่แตกต่างหลากหลาย โดยมีการฟังอย่างลุ่มลึก (deep listening) ให้แต่ละพูดสั้นๆ คนละ ๑-๒ นาที โดยตอบคำถามต่อไปนี้คือ

๑) เป้าหมายของการร่วมประชุมครั้งนี้ (ของตนหรือของการประชุม เลือกตามความเหมาะสม) คืออะไร

๒) เป้าหมายส่วนใดที่บรรลุมากเกินไป เพราะอะไร

๓) เป้าหมายส่วนใดที่บรรลุผลน้อย หรือไม่บรรลุผล เพราะเหตุผลใด

๔) สิ่งที่ได้เรียนรู้เป็นประโยชน์ที่สุดคืออะไร

๕) จะกลับไปทำอะไร

๖) ถ้าจะมีการจัดประชุมเช่นนี้อีก มีข้อเสนอแนะให้ปรับปรุงส่วนไหนบ้างการสนทนานี้เป็นอิสระที่จะตอบเพียงบางข้อก็ได้ หรือจะเพิ่มข้ออื่นมาอีกก็ได้ และควรมีผู้ทำหน้าที่จดบันทึก “ขุมความรู้” (knowledge assets) ที่เกิดขึ้นเพื่อเก็บไว้ไปใช้งานต่อและส่งให้ผู้ร่วมทำ AAR ทุกคนในภายหลัง^๓

(๑๐) **การเรียนรู้ภายหลัง** (retrospect) การเรียนรู้ภายหลังเสร็จงาน จะเรียกว่า การประชุมทบทวนงาน (retrospect) เป็นกิจกรรมคล้าย AAR แต่มุ่งเน้นรายละเอียดเจาะลึกที่เป็นพิธีการมากกว่า ซึ่งเป็นการประชุมทบทวนงานของโครงการใหญ่ภาพรวม ดำเนินการเมื่องานภาพรวมเสร็จสิ้น การดำเนินการไม่กัซวโมง

^๑ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ, หน้า ๑๕๗-๑๖๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒-๑๖๖.

หรือไม่ก็วัน หลังงานเสร็จ แต่ไม่ควรเกิน ๒-๓ สัปดาห์ ซึ่งการประชุมพบทวนในลักษณะอย่างนี้ อาจใช้เวลา ๒-๓ ชั่วโมงถึง ๒ วัน^๑

กล่าวโดยสรุป เครื่องมือในการจัดการความรู้มีมากมายหลายชนิด ดังได้นำมากล่าวข้างต้น มุ่งเน้นการนำเสนอเครื่องมือที่สำคัญ เช่น ชุมชนแนวปฏิบัติและการสานเสวนา เพราะชุมชนแนวปฏิบัติเป็นเครื่องมือการจัดการความรู้ที่เป็นที่นิยมและใช้ได้ผลในวงการจัดการความรู้ ซึ่งจะสำเร็จได้ ขึ้นอยู่กับการออกแบบชุมชนให้สอดคล้องกับองค์กรและจัดตั้งขึ้นอย่างมีเป้าหมายที่มีการเพิ่มคุณค่าของชุมชนและดำเนินการให้ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยั่งยืน ส่วนการสานเสวนา เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะช่วยให้การนำความรู้ฝังลึกในตัวคนออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๕ เป้าหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่เป้าหมายขององค์กร ๔ ประการพร้อมๆ กัน คือ (๑) เป้าหมายของงาน (๒) เป้าหมายการพัฒนาคน (๓) เป้าหมายของการพัฒนาไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และ (๔) เป้าหมายการบรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกัน ในที่ทำงาน^๒ และการจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่งานหรือเป้าหมายของงาน ซึ่งจะบรรลุผลสัมฤทธิ์ (operation effectiveness) ในการดำเนินการตามที่กำหนดไว้ มีองค์ประกอบ ๔ ส่วน คือ (ก) การสนองตอบทั้งความต้องการของลูกค้า เจ้าของกิจการหรือผู้ถือหุ้น พนักงาน และสังคมส่วนรวม (ข) การมีนวัตกรรมทั้งที่นวัตกรรมในการทำงานและผลิตภัณฑ์หรือบริการ (ค) ชีตความสามารถขององค์กร ของบุคลากรที่พัฒนาขึ้นสะท้อนสภาพการเรียนรู้ขององค์กร (ง) ประสิทธิภาพ หมายถึง สัดส่วนระหว่างผลลัพธ์กับต้นทุนที่ลงไป คือทำงานลงทุนลงแรงน้อยแต่ได้ผลมากคุณภาพสูง^๓

การจัดการความรู้ มุ่งทำให้คนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้รวมทั้งปฏิบัติงานได้ สร้างคุณค่าและมูลค่าทางการเงินให้องค์กรได้รับประโยชน์สูงสุดในการใช้ทรัพย์สินทางภูมิปัญญา ทั้งยังสามารถตอบสนองเป้าหมายทางยุทธศาสตร์และเป้าหมายหลักขององค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอันส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในการแข่งขันสูงสุดด้วยผลลัพธ์ทางการเงินที่สามารถวัดได้ในตลาด การวัดผลดังกล่าว อาจเรียกได้ว่า การประเมินทุนทางภูมิปัญญา แม้ว่าทุนทางภูมิปัญญา จะเป็นทรัพย์สินที่ไม่สามารถจับต้องได้

ทุนทางภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ความสามารถของคนในองค์กรซึ่งสามารถใช้ในการสร้างหรือก่อให้เกิดคุณค่าเพิ่มและมูลค่าเพิ่ม โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑) ทุนมนุษย์ (human capital) เป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้เป็นต้นทุนที่มีมูลค่าและคุณค่าในการสร้างและสะสมเพื่อก่อให้เกิดความสามารถในเชิงรู้ทฤษฎี (know-how) ของพนักงานและองค์กร โดยรวมถึงแรงจูงใจและความจงรักภักดีของพนักงานด้วย ตัวอย่างเช่น ความชำนาญต่างๆ ซึ่งองค์กรนำมาสร้างให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ เป็นต้น

๒) ทุนด้านองค์กร (organization capital) หรือ ทุนด้านโครงสร้าง (structural capital) เป็นทรัพย์สินทางภูมิปัญญา ที่จับต้องไม่ได้เป็นต้นทุนที่มีมูลค่าและคุณค่าที่เกิดจากตัวผลิตภัณฑ์และบริการที่ดีขององค์กร เป็นกระบวนการภายในที่ส่งเสริมให้การดำเนินการร่วมกันระหว่าง คน

^๑ วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ, หน้า ๑๖๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓-๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

เทคโนโลยี และระบบให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล เช่น เป้าหมายของบริษัทกลยุทธ์ และระบบสารสนเทศ เป็นต้น

๓) **ทุนด้านลูกค้า** (customer capital) เป็นสินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ เป็นมูลค่าและคุณค่าที่เกิดขึ้นจากการที่องค์กรได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้า ซึ่งจะสามารถวัดผลได้จากระดับความพึงพอใจของลูกค้า ความประทับใจ และความจงรักภักดีของลูกค้า ตัวอย่างเช่น ลูกค้าของธุรกิจนั้นๆ ผู้ผลิตช่องทางการตลาด กลุ่มอุตสาหกรรม กลุ่มผู้ค้าและนโยบายของรัฐบาลที่เกี่ยวกับธุรกิจ เป็นต้น^๑

สรุปเป้าหมายการจัดการความรู้ของบุคคลมุ่งสู่ความสามารถ ผลงาน ความสุขความพึงพอใจของตนเอง และความสุขของคนรอบข้าง ส่วนเป้าหมายของการจัดการความรู้ในองค์กรนั้นจะมุ่งสู่เป้าหมายหลักใหญ่ๆ ๔ ประการด้วยกันคือ (๑)เป้าหมายของงาน มุ่งให้ผลงานออกมามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (๒) เป้าหมายเพื่อพัฒนาคนเน้นให้พัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ และปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสามารถตอบสนองเป้าหมายหลักขององค์กรได้ (๓) เป้าหมายขององค์กร เพื่อให้องค์กรสามารถบริหารสินทรัพย์ได้คล่องและว่องไว โดยมีผลลัพธ์ทางการเงินที่แข่งขันได้ในตลาดมีความสามารถในการแข่งขันสูงและสามารถพัฒนาให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ในที่สุด (๔) เป้าหมายเพื่อให้เกิดความเป็นชุมชนในที่ทำงานในลักษณะที่เป็นหมู่คณะที่เอื้ออาทรต่อกัน

๒.๒.๖ ปัจจัยความสำเร็จ/ปัญหาอุปสรรคของการจัดการความรู้

ความรู้ คือ การผสมผสานของประสบการณ์ ความเชื่อ คุณค่า ความรอบรู้ในเนื้อหาสาระสารสนเทศและความเชี่ยวชาญที่ทำให้กรอบการทำงานมีการประเมินและเกิดการรวมเข้ากับประสบการณ์และสารสนเทศใหม่เพื่อนำไปสนับสนุนทำให้ศักยภาพความสามารถในการปฏิบัติงานของบุคคลเพิ่มขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยมีบ่อเกิดของประเภทความรู้ ๒ ประเภทด้วยกันคือ ความรู้ที่ฝังลึกในตัวตน (tacit knowledge) กับความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) ซึ่งหัวใจสำคัญของการจัดการความรู้ คือ การเคลื่อนย้ายหรือแปลงความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) ออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้งให้ได้และสามารถนำไปประยุกต์ใช้และเป็นประโยชน์ต่อองค์กร

การจัดการความรู้ หมายถึงกระบวนการได้มา การรวบรวม การจัดการ การปฏิบัติที่ดีเยี่ยม การใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ ทั้งความเชี่ยวชาญ ความชำนาญและประสบการณ์ที่สั่งสมมาในอดีตของตนเองและผู้อื่นที่กระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือในสมองคน ในรูปของข้อมูล ข่าวสาร เอกสารทั่วไป เอกสารธุรกิจ มาพัฒนาให้เป็นระบบที่ดีด้วยการบูรณาการกระบวนการดังกล่าวเข้ากับเทคโนโลยี โครงสร้างองค์กรและยุทธศาสตร์ต่างๆ

๑) ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ที่จะประสบผลสำเร็จในยุคของสังคมฐานความรู้ที่อาศัย SECIModel เป็นรูปแบบในการสร้างความรู้เพื่อดึงความรู้ฝังลึกออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้งใน ๔ วิธีการคือ

^๑ Harvard Business School, *Managing Knowledge to Fuel Growth*, (Boston, MA: Harvard Business School Press, 2007), p. 8, Leif Edvinsson, “The Intellectual Capital of Nation”, in *Handbook on Knowledge Management 1: Knowledge Matters*, edited by C.W. Holsapple, 2nd edition, (Berlin.: Springer, 2004), pp. 153-154, บดินทร์ วิจารณ์, *การจัดการความรู้..สู่ปัญญาปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๗), หน้า ๓๖-๔๕.

Socialization Externalization Combination และ Internalization โดยมีวิธีการดำเนินการจัดการความรู้ในองค์กรที่มีขั้นตอนที่จะทำให้สำเร็จได้ ๑๐ ขั้นตอน คือ

- (๑) การสร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้
- (๒) การสร้างกลุ่มคนหรือทีมจัดการความรู้ขององค์กร
- (๓) การสร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอย่างหนาแน่นในกลุ่มพนักงาน
- (๔) การจัดการความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่
- (๕) การเน้นการจัดองค์กรแบบใช้ผู้บริหารระดับกลางในการขับเคลื่อน
- (๖) การเปลี่ยนโครงสร้างองค์กรไปเป็นแบบไฮเปอร์เทค (พหุบท)
- (๗) การสร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก
- (๘) การสร้างวัฒนธรรมแนวราบ การสื่อสารอย่างอิสระทุกทิศทาง
- (๙) การสร้างวัฒนธรรมการจดบันทึก
- (๑๐) การประเมินผลการดำเนินการจัดการความรู้

อย่างไรก็ตาม แม้การจัดการความรู้จะมีกระบวนการและวิธีการจัดการความรู้ที่เป็นระบบดังได้กล่าวอธิบายไว้ข้างต้น แต่หากศึกษาโดยละเอียดจะพบว่า แม้ในเชิงทฤษฎีหากปฏิบัติตามกระบวนการและวิธีการแล้วเชื่อว่าทุกองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ จะทำการจัดการความรู้ได้สำเร็จเสมอไป เนื่องจากการจัดการความรู้ยังมีองค์ประกอบอีกหลายประการที่เป็นปัจจัยทำให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จ

๒) ปัญหาอุปสรรคของการจัดการความรู้

จุดอ่อนที่สำคัญของการจัดการความรู้^๑ ที่ประกอบไปด้วย

- (๑) วัฒนธรรมองค์กรที่ไม่เอื้อต่อการจัดการความรู้จึงเป็นอุปสรรคทำให้การจัดการความรู้ไม่ประสบความสำเร็จ
 - (๒) การจัดการความรู้ที่ไม่ได้รับการสนับสนุนที่แท้จริงจากผู้บริหารและไม่มีทีมงานที่ดำเนินการอย่างแท้จริงจะไม่ประสบความสำเร็จ
 - (๓) ไม่สามารถจัดตั้งชุมชนแนวปฏิบัติตามเป้าหมายและขยายจำนวนได้อย่างต่อเนื่องสำเร็จ
 - (๔) ไม่รับรู้ความเปลี่ยนแปลงภายนอก ในลักษณะตั้งอยู่บนความประมาท คือไม่ตระหนักว่าการเปลี่ยนแปลงมีผลกระทบต่อตนหรือหน่วยงานของตน
 - (๕) การดำเนินการจัดการความรู้ไม่ได้พุ่งเป้าหมายหลักขององค์กร
- เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธศาสนามีแนวทางแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับประเด็นนี้หรือไม่

๒.๒.๗ ผลของการจัดการความรู้

องค์กรจะได้รับประโยชน์จากการจัดการความรู้ดังต่อไปนี้คือ

- ๑) ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการแข่งขันและความอยู่รอดขององค์กร
- ๒) ป้องกันการสูญเสียภูมิปัญญาที่จัดเป็นต้นทุนมนุษย์ที่สำคัญ ได้แก่ ภูมิบุคลากร เกษียณอายุ ลาออก หรือเสียชีวิต เป็นต้น

^๑ อ่างแล้ว, วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ, หน้า ๒๒๕.

๓) ช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการวางแผนและตัดสินใจได้อย่างดีและรวดเร็วเพราะมีระบบในการจัดการเรื่องข้อมูล สารสนเทศ และแหล่งความรู้ที่มีหลักการ เหตุผลที่น่าเชื่อถือช่วยสนับสนุนการตัดสินใจ

๔) จากหลักวิธีการจัดการความรู้ทำให้ผู้บริหารสามารถทำงานเชื่อมโยงกับพนักงานได้ทุกระดับ

๕) ช่วยสร้างความท้าทายให้องค์กรผลิตสินค้าและบริการในลักษณะเพิ่มคุณค่าและรายได้ให้กับองค์กร

๖) ช่วยให้พบข้อผิดพลาดจากการปฏิบัติงานและหาวิธีแก้ไขได้ทันท่วงที

๗) การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรจากแนวคิดไปสู่วัฒนธรรมองค์กรในแนวราบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เท่าเทียมกัน^๑

๘) ผลสำเร็จที่ได้จากการจัดการความรู้ คือ ก. ได้ผลสัมฤทธิ์ของงานในระดับที่ดีขึ้นเกิดนวัตกรรมใหม่ ข. พนักงานเกิดการพัฒนา เกิดการเรียนรู้ มั่นใจตนเอง เกิดชุมชนแนวปฏิบัติร่วมกัน ค. องค์กรมีสภาพเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ตื่นรู้อย่างเข้มแข็ง สามารถแข่งขันกับองค์กรอื่นได้ ง. มีองค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นหมุนเวียนเป็นเกลียวหมุนไม่รู้จบ ยกระดับความรู้ จัดเป็นระบบเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างง่ายดาย

๒.๓ แนวคิดภูมิปัญญา

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง ๖ ประเด็น ได้แก่ ๑) ความหมายของภูมิปัญญา ๒) บ่อเกิดของภูมิปัญญา ๓) ประเภทของภูมิปัญญา ๔) คุณค่าของภูมิปัญญา ๕) ผู้ทรงภูมิปัญญา ๖) ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาแต่ละระดับ ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและเชื่อมโยงกัน ทั้งระบบทุกสาขา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิคการตัดสินใจ ผลิตผลงานของบุคคล อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดีสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาคำถามดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

^๑ วิเคราะห์จากเป้าหมายการจัดการความรู้ในหัวข้อ ๒.๓ เป้าหมายการจัดการความรู้ หน้า ๖๘, Ikujiro Nonaka, Hirotaka Takeuchi, *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, pp. 224-226.

ความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันความต่างกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้และความสามารถโดยส่วนรวม เป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ส่วน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และความสามารถในระดับท้องถิ่นซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่น เช่น ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาไทย ในขณะที่ภาษาอีสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

๒.๓.๒ บ่อเกิดของภูมิปัญญา^๑ ได้มาจากแหล่งความรู้ต่างๆ ดังนี้

๑) การเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ประวัติศาสตร์ คือ การศึกษาความเป็นมาของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากการที่ได้บันทึกเก็บไว้ หรือประสบการณ์จากผู้โดยตรง พบว่าการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์และสังคมของตนเริ่มจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและค่อยๆ ขยายไปสู่สังคมที่ไกลตัวออกไป นักประวัติศาสตร์จะค้นพบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เช่น จากบันทึกที่เป็นลายลักษณ์อักษร (การเขียนหรือการพิมพ์) เช่น จากบันทึกของเฮโรโดตัส(Herodotus) นักประวัติศาสตร์ชาวกรีกที่บันทึกเรื่องราวต่างๆ ในทวีปยุโรปเป็นคนแรกของโลกเป็นต้น หรือเรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันโดยปากเปล่า รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีจากการขุดค้นพบซากสิ่งของต่างๆ เช่น สุสานจีนซีฮองเต้ ทั้งนี้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่มนุษย์รู้จักลายลักษณ์อักษรในยุคหินจะเรียกว่ายุคก่อนประวัติศาสตร์ จำแนกออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ

(๑) ประวัติศาสตร์โลก (World History) คือการศึกษาเรื่องราวและพัฒนาการของสังคมโลกในลักษณะที่เป็นองค์รวม ไม่เน้นเขตพื้นที่ใดโดยเฉพาะ เช่น การศึกษาอารยธรรมโลก การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ การปฏิวัติอุตสาหกรรม การขยายตัวของลัทธิล่าอาณานิคม สงครามโลก และสงครามเย็น เป็นต้น

(๒) ประวัติศาสตร์ชาติ (National History) คือการศึกษาเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ของแต่ละประเทศ

(๓) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Local History) คือการศึกษาประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่เฉพาะ เช่น ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์เมือง/จังหวัดโดยเนื้อเรื่องที่ศึกษาอาจจะเน้นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม กำเนิด/พัฒนาการของสถาบันใดสถาบันหนึ่งในท้องถิ่น อาชีพ กลุ่มชนต่างๆ เชื้อชาติ ศาสนา และประเพณีในท้องถิ่น ฯลฯ

๒) การเรียนรู้ศึกษาจากพิธีกรรม พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มนุษย์ พึ่งปฏิบัติต่อความเชื่อ ทางศาสนาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดๆ ก็ตามต่างก็มีการปฏิบัติต่อศาสนาของตนตามความเชื่อและความศรัทธา ของตนเองในแต่ละศาสนา จึงก่อให้เกิดเป็น “พิธีกรรม” ทางศาสนาด้วยความเชื่อและความศรัทธา

การกำเนิด ของพิธีกรรมนั้น มีมาแต่โบราณ ก่อนพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น ในยุคสมัยของลัทธิพราหมณ์ได้แบ่ง “พระเวทย์” หรือ “มนต์ตรา” ที่ใช้ในการสวดภาวนา ในการทำพิธีกรรมนั้น แบ่ง

^๑ รายวิชาเลือกสาระทักษะการเรียนรู้รายวิชาคลังปัญญาชุมชน (ทร ๐๓๐๐๗) ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลายหลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ <202.143.165.163/ebook_knowledge> ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

ออกเป็น ๓ ประการ เรียกว่า “ไตรเภท” ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “คัมภีร์ไตรเภท” ซึ่งถือว่าได้รับมาจากโอรุส ของพระผู้เป็นเจ้า และยังมี “คัมภีร์อาถรรพ์เวท” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ว่า ด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับ “คาถา” “อาคม” การเรียกร่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และวิญญานทั้งหลาย เช่น ภูตผี หรือ เทวดา ทั้งหลาย ซึ่งใช้ร่วมประกอบกับเครื่องสักการบูชา ทั้งนี้เพื่อบังคับให้เกิดอิทธิปาฏิหาริย์ การดลบันดาลให้บังเกิดสิ่งที่ดี ของการตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้สัมฤทธิ์ผล ตามที่ตั้งความปรารถนาไว้ ของ ผู้ที่จัดตั้งพิธีกรรมนั้นขึ้นมา แล้ว จึงทำให้บังเกิดเป็นพิธีกรรมที่ยึดถือสืบทอดต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับพิธีกรรมของพระพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่า ศาสนพิธี นั้น เช่น พิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาศีลอุโบสถ ฯลฯ จำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพิธีการเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้ (๒) พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น คือ พิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ กำหนดขึ้นโดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี

หลักปฏิบัติทั่วไปเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีหลักการปฏิบัติ ๔ ประการ คือ ความถูกต้อง ตามพุทธบัญญัติ คำนึงถึงความเหมาะสม คำนึงถึงความประหยัด และภาวะทางเศรษฐกิจ และ คำนึงประโยชน์ที่จะได้รับต้องคุ้มค่า

คุณประโยชน์ของพิธีกรรม คือ มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ที่ดีงาม เป็นการสร้างสมวัฒนธรรมคงอยู่ต่อไป

๓) การเรียนรู้ศึกษาจากความเชื่อของมนุษย์ ความเชื่อ คือความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ เช่น ความเชื่อของไทย ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีสิง เทวดา ความเชื่อเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ ผู้ปกครองบ้านเมือง เป็นต้น ดังนี้

(๑) ความเชื่อ เรื่องผีสิง เทวดา เทวดา ตามคติความเชื่อทางศาสนาต่างๆ หมายถึง ผู้ที่มีชีวิตเป็นทิพย์ ไม่ได้มีชีวิตเป็นกายเนื้ออยู่บนโลกนี้ บ้างก็ว่ามีกายเป็นแสงสว่าง และเสวยสุขในสวรรค์ชั้นต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี เทวดาผู้หญิงเรียกว่านางฟ้า เทวดาผู้มีมีฉาทิฐิ เรียกว่า มาร เทวดาตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ การใช้คำว่า “เทพ หรือ เทวดา” ครอบคลุมถึงพรหมทั้งหลายในพรหมโลกด้วยโดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) อยู่บนสวรรค์ชั้นฉกามาพจร หรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามซึ่งมี ๖ ชั้น คือ จาตุมาหารชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตสวดีเทวดาชั้นรูปจร หรือ รูปพรหม ๑๖ ชั้น เป็นเทวดาที่ยังมีกายทิพย์อยู่ เทวดาชั้นอรูปจร หรือ อรูปพรหมเป็นเทวดาซึ่งไม่มีกายทิพย์

(๒) ความเชื่อเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ประเพณีคือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบทอดกันมานาน เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคมเช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ ฯลฯ อันเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็น

วัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล เป็นต้น

๔) การเรียนรู้จากฐานชีวิตและภูมิปัญญา ในการดำรงชีวิตของคนเรา ปัจจัยสี่ เป็นความต้องการพื้นฐานของคนเรา ซึ่งประกอบด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และปัจจัยดังกล่าวเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาหลายอย่าง เช่น

(๑) ปัจจัยด้านอาหาร คนสมัยก่อนได้มีการถนอมอาหารแบบต่างๆ เช่น การตากแห้ง การหมักการดอง และยังมีวิธีการกินแบบชาบูจืด โดยในการปรุงอาหารมักจะมีการใส่เครื่องเทศต่างๆ เพื่อเพิ่มกลิ่น รส ซึ่งเครื่องเทศและสมุนไพรต่างๆ ที่ใช้อยู่ในครัวเรือนมักจะมีคุณสมบัติที่ดีของตนเอง เช่น หอมช่วยบรรเทาอาการเป็นหวัด กระเทียมบำรุงหัวใจ ใบมะกรูด ตะไคร้ ใบกระเพราช่วยขับลมในกระเพาะ เป็นต้น

(๒) ปัจจัยด้านเครื่องนุ่งห่ม สมัยก่อนคนเราใช้ใบไม้ ขนสัตว์ต่างๆ มาเป็นเครื่องนุ่งห่ม แต่ปัจจุบันได้มีการพัฒนาการใช้การปรับเส้นใยจากพืช เช่น ฝ้ายมาทอเป็นผ้าฝ้าย จากเส้นใยสัตว์ เช่น การใช้เส้นไหมจากรังไหมมาทอเป็นผ้าไหมที่มีลักษณะสวยงามจนเป็นที่นิยมของคนทั่วโลก ปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย คนสมัยก่อนอาศัยอยู่ตามถ้ำ หรือใช้กิ่งไม้ใบไม้ทำเพิงอย่างหยาบๆ ในการอยู่อาศัย ปัจจุบันมีการสร้างบ้านเรือนอยู่อย่างมั่นคง แข็งแรง ซึ่งมักจะอาศัยความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมในการสร้าง เช่นการต่อไม้แบบลิ้ม เป็นต้น

(๓) ปัจจัยด้านยารักษาโรค คนสมัยก่อนมิใช่สมุนไพรในการรักษาตัวเองเบื้องต้น ในอดีต คนเรามีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ปัจจัยสี่อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในชีวิตของคนเรา สิ่งเหล่านี้ได้มาจากธรรมชาติเราอาศัยต้นไม้ในป่า สัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในป่า และสิ่งอื่นๆ ในธรรมชาติเป็นที่พึ่ง หรือปลูกต้นไม้ ผลไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัวไว้กินเอง พรรณไม้ต่างๆ ที่ปลูกไว้เหล่านี้ นอกจากอาจปลูกเพื่อใช้เป็นอาหารแล้ว ยังให้ร่มเงา ให้ความร่มเย็นและยังใช้เป็นยารักษาโรค บำบัด บำรุงร่างกายอีกด้วยชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในชนบทเป็นชีวิตที่กลมเกลียวสามัคคี มีการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน ในสังคม เป็นสังคมแบบครอบครัว มีความเป็นญาติพี่น้อง สมัยก่อนการแพทย์ยังไม่เจริญมากนัก เมื่อเจ็บไข้ไม่สบาย ชาวบ้านก็ต้องพึ่งพาอาศัย “หมอพื้นบ้าน” หรือ “หมอล่างบ้าน” จะคลอดลูกก็ต้องอาศัย “หมอดำแย” ปวดเมื่อยไม่สบายตัว ก็ต้องอาศัย “หมอนวด” ยาที่ใช้ในการรักษาก็หาได้จากในชุมชนเรียกว่า “ยากลับบ้าน” หมอเหล่านี้ศึกษาเรียนรู้การรักษาโรคภัยไข้เจ็บจากบรรพบุรุษ ซึ่งอาจได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยวาจา หรือจากที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยจารึกบนแผ่นหินสมุดข่อย ใบลาน บันทึกในรูปของจิตรกรรมฝาผนัง หรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ กว่าที่จะออกมาเป็นตำราให้คนรุ่นหลังได้ใช้นั้น ต้องใช้เวลานับพันปี คำนวณวิจัยตามธรรมชาติโดยอาศัยการสังเกตการลองผิดลองถูก มีการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำอีก สังสมความรู้ด้วยประสบการณ์ตรง

จนกระทั่งเขียนออกมาเป็นตำราให้คนรุ่นหลังได้ใช้สืบทอดกันมา นับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่นที่มีคุณค่ายิ่ง

ปัจจุบันนี้ ทั่วโลกหันมาสนใจการแพทย์แผนดั้งเดิมและยาสมุนไพร เพื่อนำไปพัฒนารักษาโรค ประเทศไทยของเราจัดว่า เป็นแหล่งความรู้ด้านการรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์แห่งหนึ่งของโลก ปัจจุบันบุคลากรทางการแพทย์ยังไม่เพียงพอกับความต้องการและจำนวนประชากร แพทย์แผนโบราณจึงนับเป็นบุคคลที่มีคุณค่า และเป็นที่พึ่งพาแก่คนเจ็บไข้ไม่สบายที่มีอาการไม่มากนักได้อยู่เสมอ

๒.๓.๓ ประเภทของภูมิปัญญา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ^๑ ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาไทยไว้ ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาด้านคติธรรม ความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งถ่ายทอดกันมา

๒) ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

๓) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น ที่ยึดหลักการพึ่งตนเองและได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

๔) ภูมิปัญญาด้านแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่

นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทย เพื่อนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการเรียนรู้ และส่งเสริมโดยแบ่งภูมิปัญญาออกเป็น ๑๐ สาขา^๒ ดังนี้

๑) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม สามารถพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรการแก้ปัญหาด้านการผลิต ด้านการตลาด เช่น การแก้ไขโรคและแมลง การรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

๒) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการใช้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

๓) สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางสุขภาพและอนามัยได้

^๑ กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ. สารและมาตรฐานการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม ศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔. (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๔๕).

^๒ ภูมิปัญญาไทย, <<http://www.donphutwittaya.com:81/cai/supab/p6.htm>>, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

๔) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึงความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

๕) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการ ด้านการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อเสริมสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของสมาชิกในชุมชน

๖) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดการสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม

๗) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

๘) สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งองค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดทั้งองค์กรทางสังคมอื่นๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการศาสนสถาน การจัดการศึกษา ตลอดทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีการจัดการศึกษาเรียนรู้นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ทางภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

๙) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถสร้างผลงานทางด้านภาษา ทั้งภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

๑๐) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีค่าให้ความเหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ

จากการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักการศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ได้กล่าวมาสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งตามลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนได้คิดหรือ ได้รับการถ่ายทอดและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากความเชื่อ ความรู้สึก ความนึกคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิต รวมถึงการนำเทคโนโลยีพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

๒.๓.๔ คุณค่าของภูมิปัญญา

คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย^๑ ที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชาติเกิดความรักและความภาคภูมิใจที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณีไทย การมีน้ำใจ ศักยภาพในการประสานผลประโยชน์ เป็นต้น ภูมิปัญญาไทยจึงมีคุณค่าและความสำคัญต่อประเทศดังต่อไปนี้

๑) ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น

พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชน ด้วย

^๑ คุณค่าของภูมิปัญญาไทย, <<http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=23&chap=1&page=t23-1-infodetail05.html>>, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

พระเมตตา แบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความเดือดร้อน ก็สามารถตีระฆัง แสดงความเดือดร้อน เพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือ ทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ ต่อประเทศชาติ ร่วมกันสร้างบ้านเรือนจนเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถี จนชนะข้าศึกศัตรู และทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถ แก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมือง ภายในประเทศ จนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตร พระองค์ได้พระราชทานทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกร ทั้งด้านการเกษตรแบบผสมผสาน และยั่งยืน พื้นฟูสภาพแวดล้อม นำความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคม

๒) สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรี เกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ อารยประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทย ที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทยจนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบัน มวยไทยก็ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลกไม่ต่ำกว่า ๓๐,๐๐๐ แห่ง ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทย จะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจ ในการที่จะใช้กติกา ของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การออก คำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า "ชก" "นับหนึ่งถึงสิบ" เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยและวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

นอกจากนี้ทางด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพรที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และราคาถูก มีคุณค่าทางโภชนาการและยังป้องกันโรคได้หลายโรค เพราะส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา ใบกะเพรา เป็นต้น

๓) สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนา มาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีตระนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดอยากเพราะ แห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัย กัน แบ่งปันกันแบบ "พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้" เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการ ใช้ภูมิปัญญา ในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน และดำเนินกุศล บายด้านต่างประเทศ จนทำให้ชาวพุทธทั่วโลกยกย่องให้ประเทศไทยเป็นผู้นำทางพระพุทธศาสนา และเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.)

๔) สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย ๑๒ เดือน ตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำในฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็น จึงมีการรดน้ำ ดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือน และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่ทางสงกรานต์ การทำนายฝนว่า จะตกมากหรือน้อยในแต่ละปี ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชา ระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคน พืช และสัตว์ ให้ได้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภคในวันลอยกระทง ในการรักษาป่า ไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร ให้พื้นสภาพกลับคืนมาได้มาก นอกจากนี้อาชีพ การเกษตรของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุล ทำแต่น้อยพอยู่พอกิน เมื่อเหลือก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน นำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริงๆ จึงจะนำไปขาย เป็นการเกษตรแบบ "กิน-แจก-แลก-ขาย" ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรัก นับถือเป็นญาติกัน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย หากกล่าวโดยรวมจะสรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ คุณค่าทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อมนุษย์ โดยคุณค่าทางตรง คือ เป็นแหล่งเสริมสร้าง จินตนาการและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เป็นแหล่งศึกษาตามอัธยาศัย เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็น แหล่งสร้างความรู้ ความคิด วิชาการและประสบการณ์ เป็นแหล่งปลูกฝังค่านิยมรักการอ่านและแหล่ง ศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง และคุณค่าทางอ้อม คือ ทำให้ผู้ที่สนใจเกิดความสนุกสนาน มี เจตคติที่ดีต่อชุมชน และกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เห็นคุณค่าของแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิด ความรักท้องถิ่นและเกิดความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าในท้องถิ่น

๒.๓.๕ ผู้ทรงภูมิปัญญา หรือ ปรารักษ์ทางภูมิปัญญา

ผู้ทรงภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา หรือเป็นผู้นำภูมิปัญญาต่างๆ มาใช้ประโยชน์ จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องในฐานะเป็น ผู้เชี่ยวชาญ สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของภูมิปัญญาในแต่ละสาขานั้นๆ ให้ แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางอย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาไทย และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมมีความสัมพันธ์ และเชื่อมโยงกัน เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทยเปรียบเหมือนฐาน เจดีย์ทางประเพณีวัฒนธรรมไทย หรือสังคมนั้นๆ

ผู้ทรงภูมิปัญญาไทยเป็นผู้มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้^๑ อย่างน้อยจะมีคุณสมบัติ ดังนี้

๑) เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่างๆ มีผลงานด้านการพัฒนา ท้องถิ่นของตน และได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวาง ทั้งยังเป็นผู้ใช้หลักธรรมคำ สอนทางศาสนาของตนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงวิถีชีวิตโดยตลอด

^๑ รายวิชาคลังปัญญาชุมชน (ทร ๐๓๐๐๗) ตอนที่ ๒ เรียนรู้กับปรารักษ์/ผู้รู้, <202.143.165.163/ ebook_knowledge/.../chap2.pd, หน้า ๔๐-๔๑๒>, ๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

๒) เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ผู้ทรงภูมิปัญญาจะเป็นผู้ที่หมั่นศึกษาแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่หยุดนิ่งเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นผู้ลงมือทำโดยทดลองทำตามที่เราเรียนมา อีกทั้งลองผิดลองถูก หรือสอบถามจากผู้รู้อื่นๆ จนประสบความสำเร็จเป็นผู้เชี่ยวชาญซึ่งโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละด้านอย่างชัดเจน เป็นที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมนำมาปรับปรุงรับใช้ชุมชนและสังคมอยู่เสมอ

๓) เป็นผู้นำของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่สังคมในแต่ละท้องถิ่นยอมรับให้เป็นผู้นำ ทั้งผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ และผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถเป็นผู้นำของท้องถิ่นและช่วยเหลือผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

๔) เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาล้วนเป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น เอาใจใส่ ศึกษาปัญหา หาทางแก้ไข และช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนของตนและชุมชนใกล้เคียงอย่างไม่ย่อท้อ จนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและบุคคลทั่วไป

๕) เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ลงมือทำงานและผลิตผลงานอยู่เสมอ ปรับปรุงและพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้น อีกทั้งมุ่งทำงานของตนอย่างต่อเนื่อง

๖) เป็นนักปกครองและประสานประโยชน์ของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญานอกจากเป็นผู้ที่ประพฤติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไปแล้ว ผลงานที่ท่านทำยังถือว่ามีความดี จึงเป็นผู้ที่มีทั้ง “ครองตน ครองคน และครองงาน” เป็นผู้ประสานประโยชน์ให้บุคคลเกิดความรัก ความเข้าใจความเห็นใจและมีความสามัคคีกัน ซึ่งจะทำให้ท้องถิ่นหรือสังคมมีความเจริญ มีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นกว่าเดิม

๗) มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้เป็นเลิศ เมื่อผู้ทรงภูมิปัญญามีความรู้ความสามารถและประสบการณ์เป็นเลิศ มีผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและบุคคลทั่วไป ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการนักเรียน นิสิต/นักศึกษา โดยอาจเข้าไปศึกษาหาความรู้ หรือเชิญท่านเหล่านั้นไปเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ได้

๘) เป็นผู้มีความรู้หรือบริวารดี ผู้ทรงภูมิปัญญา ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะพบว่า ล้วนมีคู่ครองที่ดีที่คอยสนับสนุน ช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ให้ความร่วมมือในงานที่ท่านทำ ช่วยให้ผลิตผลงานที่มีคุณค่า ถ้าเป็นนักบวช ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดต้องมีบริวารที่ดี จึงจะสามารถผลิตผลงานที่มีคุณค่าทางศาสนาได้

๙) เป็นผู้มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญจนได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ ผู้ทรงภูมิปัญญา ต้องเป็นผู้มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญรวมทั้งสร้างสรรค์ผลงานพิเศษใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ

๒.๓.๖ ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาแต่ละระดับ

ภูมิปัญญา คือความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้สืบสานพัฒนามา โดยภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาจากการปฏิบัติจริงและการถ่ายทอดกันมาเป็นเวลานานนั้นเกิดจากห้องทดลองทางสังคม คือ Traditional Knowledge หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาไทย โดยเป็นเรื่องของภูมิธรรมเสริมต่อกัน กล่าวคือ ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของภูมิธรรมเดิมและศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่มาใช้ประโยชน์ด้วย ดังนั้น ภูมิปัญญาไทย จึงหมายถึง ความรู้ที่เป็นรากเหง้าของคนไทยทุกหมู่เหล่าในประเทศไทย โดยแนวคิด

เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากทักษะของกลุ่มผู้นำชาวบ้านและกลุ่มนักพัฒนาเอกชนในภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ร่วมเสวนากันหลายครั้งในอำเภอพล อำเภอหนองสองห้อง และอำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๘ จนสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือวิถีแบบดั้งเดิมที่เป็นมาของสถาบันหมู่บ้านและชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งต่อมาคุณค่าใหม่ของสังคมภายนอกไหลบ่าเข้าไปผสมปนเปกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านและปัญญาตามแบบพุทธปรัชญามีใช้การกระตุ้นเพื่อการกลับไปสู่สังคมแบบดั้งเดิม หากเป็นเพียงการถ่ายโอนประสบการณ์ซึ่งได้รับโดยตรงจากชาวบ้านออกมานำเสนอให้ผู้ทำงานพัฒนาทั้งหลายได้ตระหนักถึง “ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชาวบ้าน” ซึ่งเป็นการเปิดทางให้มีการค้นคิดและร่วมชะตากรรมกับหมู่บ้านในลักษณะของจิตใจที่เข้าถึงชาวบ้านเพื่อนำไปสู่การก้าวไปข้างหน้าอย่างมีรากฐานและเหมาะสมต่อสภาพชีวิตของชาวบ้านผู้เป็นหลักในสังคม

แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงเป็นแนวคิดที่เป็นองค์รวมในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยความร่วมมือแบบเครือข่าย การนำแนวทางของศาสนธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างมีอุดมการณ์แบบพอเพียงที่คนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อต่อกันระหว่างมนุษย์ด้วยกันและธรรมชาติแวดล้อมที่ไม่ทำลายกัน แต่กลับทำให้มีความชุ่มชื้นและร่มเย็น มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้งคนและธรรมชาติ เป็นต้น ประสพการณ์เหล่านี้ เป็นวิถีของชาวบ้านมาแต่ดั้งเดิมอยู่แล้วเพียงแต่ต้องปรับเปลี่ยนหรือประยุกต์ตามยุคสมัย เช่น การเชิญผู้รู้ในท้องถิ่นที่เรียกกันว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” มาให้ความรู้ในที่ประชุมสัมมนาต่างๆ เพื่อจะได้แลกเปลี่ยนความรู้จากนักวิจัยและได้รับประสบการณ์จากผู้รู้ในท้องถิ่น โดยหวังจะให้ เป็นช่องทางหนึ่งที่จักสามารถต้านทานกระแสวัฒนธรรมตะวันตกและระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ถาโถมเข้ามาอย่างรุนแรงในปัจจุบัน ดังนั้น ปราชญ์ชาวบ้าน นักพัฒนาแนวเศรษฐกิจชุมชน และนักวิชาการด้านวัฒนธรรมชุมชน จึงเป็นตัวจักรที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนดำเนินชีวิตอยู่อย่างพอเพียงได้ในที่สุด

๒.๔ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน เพราะหากธรรมชาติเกิดปัญหาจากการที่ไม่ได้รับการจัดการรักษาไว้ ให้ความสมดุลกับทรัพยากรบุคคลซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นอันตรายและหรือเป็นอุปการะต่อทุกๆ สิ่งแล้วธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นเองจะทำลายทรัพยากรบุคคล ดังนั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีแนวคิดที่มีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจอยู่ ๕ ประเด็น คือ ๑) ศึกษาแนวคิดในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๒) การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๓) หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๔) แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และ ๕) สารสำคัญของแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙ ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๒.๔.๑ แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การดำเนินกิจกรรมใดๆ และการบริหารงานสิ่งแวดล้อมจะต้องประกอบด้วยการจัดการซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะช่วยลดปัญหาของสิ่งแวดล้อมลงได้ ซึ่งเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ทุกคนต้องมี

ส่วนร่วมแก้ไขปัญา โดยเฉพาะการจัดการสิ่งแวดล้อมจะก่อให้เกิดปัญหาและผลเสียต่างๆ ต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ได้ โดยมีวิธีการจัดการ ดังนี้

๑) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ชนิดใดชนิดหนึ่งนั้น จำต้องคำนึงถึงทรัพยากรทุกอย่างไปพร้อมๆ กัน ไม่ควรพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพราะทรัพยากรทุกอย่างต่างมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

๒) ในการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้ เนื่องจากวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองไปพร้อมๆ กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น

๓) โครงการพัฒนาทุกโครงการย่อมมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจต้องใช้ทรัพยากร ผู้ดำเนินการตามโครงการจึงต้องมีความรอบรู้และรู้จักวิธีการจัดการอย่างชาญฉลาดเพื่อทำให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด

๔) คนเราต้องไม่ลืมว่า การอนุรักษ์นั้นเป็นหนทางแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม จะต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ไว้เป็นรากฐานสำคัญเพื่อการอยู่รอดของสังคมมนุษย์ในอนาคต

๕) ทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นเพศหญิง หรือชาย เด็ก วัยรุ่น หรือคนชรา กลุ่มที่ทำงานเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมคนในเมือง หรือคนในชนบท

๖) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งสำคัญในด้านการแสดงออกซึ่งความเจริญทางวัฒนธรรม และความมั่นคงสมบูรณ์ของประเทศ บ่งบอกถึงนิสัยใจคอของคนในชาติ

๗) การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยวิธีการและเหตุผลใดก็ตาม ย่อมเป็นการทำลายมรดกของมนุษยชาติไปด้วย

๘) มนุษย์ไม่สามารถสร้างทรัพยากรบางชนิดขึ้นมาได้ในเวลาสั้นๆ แม้ว่ามนุษย์จะมีมันสมองอันชาญฉลาดในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมบางอย่างได้

๙) การจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากจะเพื่อความกินดี อยู่ดีของมนุษย์แล้ว ยังมีความจำเป็นต่อการอนุรักษ์เพื่อความสมบูรณ์และเป็นผลดีทางจิตใจด้วย

๑๐) เมื่อค้นพบว่าทรัพยากรเกิดขึ้นที่ใด ย่อมมีการทำลายเกิดขึ้นที่นั่นด้วย ในการจัดการจึงจะต้องคำนึงถึงการดำเนินการที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์มากที่สุดและทำให้เกิดผลเสียน้อยที่สุด

๑๑) ประชากรในชาติหรือในโลกเพิ่มขึ้นทุกขณะที่ทรัพยากรได้ลดลงเรื่อยๆ ทุกขณะเช่นกัน หากทุกคนไม่เริ่มต้นที่จะอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นในวันนี้ อนาคตข้างหน้าย่อมเกิดความยากลำบากในการที่จะทำให้เกิดหรือคงอยู่ของทรัพยากรเหล่านั้นได้

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น มีขอบเขตที่กว้างขวาง เพราะเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ แบ่งได้เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดินและการใช้ที่ดิน ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรแร่ ทรัพยากรพลังงาน ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและชายฝั่ง กับอีกส่วนหนึ่ง คือ สิ่งแวดล้อมที่จะเป็นประเด็นเกี่ยวกับมลพิษต่างๆ ได้แก่ มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศและของเสีย

มลพิษจากขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล มลพิษจากสารและของเสียอันตราย^๑ จากนโยบายสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันระหว่าง ๒ มิติ ได้แก่ วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพราะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการบริหารจัดการ ขณะที่นโยบายก็เป็น เรื่องการจัดสรรและประโยชน์สาธารณะ เพราะสภาพแวดล้อมที่ดีหรือไม่ดีนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อ คุณภาพชีวิตของมนุษย์^๒

สรุปว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งหวัง เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ กำลังเสื่อมโทรมจากการบุกรุกธรรมชาติของมนุษย์ด้วยกระบวนการบริหารจัดการตามแผนงานและ บังคับใช้กฎหมายและที่สำคัญจะต้องให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมบริหารจัดการ สร้างเครือข่ายใน ชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยยึดหลักการอนุรักษ์ รักษา และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๔.๒ การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่น ต่างพยายามที่จะจัดทำแผนเพื่อการจัดการหรือการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ พยายามหาข้อมูลต่างๆ มาช่วยในการตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป

แผนการจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึงการกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการ ดำเนินการ ต่อสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับการใช้การป้องกัน แก้ไข ปรับปรุง และการฟื้นฟู ให้เกิดผลตอบสนองต่อมนุษย์ และทรัพยากรอื่นอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง มีขนาดและทิศทางที่ชัดเจน ขนาดหรือปริมาณจะรวมไป ถึงทรัพยากรที่จะใช้ เช่น คน เงิน พื้นที่ และเครื่องมือ ส่วนทิศทาง หมายถึงการกำหนดแนวทางการ ดำเนินการว่าจะไปทางใด สุดท้ายต้องนึกถึงเวลาที่ใช้ทั้งโครงการหรือทั้งแผนงาน

แผนการจัดการสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน การแก้ไข การปรับปรุง และการฟื้นฟู อาจจะกระทำเฉพาะสิ่งแวดล้อมเพียงสิ่งเดียวหรือดำเนินพร้อมกัน สอง สาม สี่ หรือ ห้า ก็ได้ เช่น การขุดลอกลำน้ำเพื่อรองรับน้ำฝนที่ตกลงมาให้ได้มากขึ้น การขุดลอกต้องกระทำต่อทรัพยากรดิน น้ำ พื้นที่ป่าที่อยู่บริเวณนั้น เมื่อน้ำกว้างและลึกขึ้น การเก็บกักน้ำก็จะได้ปริมาณที่มากขึ้น ต่อมาอาจจะ สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการทำประปาได้อย่างสมบูรณ์ เป็นต้น แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องไม่ลืมก็คือถ้า การปฏิบัติที่มีการใช้หลายๆ สิ่งพร้อมๆ กัน ย่อมจะมีปัญหามากขึ้นเป็นทวีคูณเพราะสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีความเกี่ยวพันกัน ต้องการกันและกัน ทำลายสิ่งหนึ่งก็มีผลกระทบกับอีกสิ่งหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นโยบายและมาตรการการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกอบด้วย ๓ ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ ส่วนสาระสำคัญ ส่วนนโยบายและมาตรการเฉพาะเรื่อง บางครั้งใช้คำว่า “สิ่งแวดล้อม” เพียงอย่างเดียวและบางครั้งใช้คำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ให้เข้าใจว่าเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะ “ทรัพยากรธรรมชาติ” เป็นส่วนหนึ่งของ “สิ่งแวดล้อม” ฉะนั้น คำว่า “สิ่งแวดล้อม” จึงใช้ครอบคลุม คำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติ” ด้วย

^๑ โสภารัตน์ จารุสมบัติ, นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘-๒๒.

^๒ Kraft, Kraft, M. E, *Environmental Policy and Politics*, 3rd ed, (Harrisonburg: Pearson Education, 2003), pp. 10-13.

สำหรับนโยบายของการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติแต่ละอย่างก็จะแตกต่างกันไป (เฉพาะเรื่อง) เช่น นโยบายการพัฒนาป่าไม้ ดิน น้ำ แร่ธาตุ จะแตกต่างกันไป แต่สำหรับนโยบายในภาพรวมโดยทั่วไปจะมีหลักคิดสำคัญๆ ดังนี้

๑. ถือว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการป้องกัน และแก้ไขอย่างเหมาะสม

๒. ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติส่วนรวมที่จะต้องทำให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด

๓. ให้มีการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการต่างๆ ทั้งของส่วนราชการและเอกชน

๔. ให้มีการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งควบคุมติดตามการปฏิบัติตามมาตรฐาน

๕. ให้มีการสนับสนุนด้านงบประมาณ โดยให้ลำดับความสำคัญก่อนหลังต่อโครงการที่มีผลในการปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม

๖. ให้มีการสนับสนุนการศึกษาวิจัย การศึกษา และการให้ความรู้ความเข้าใจทางด้านสิ่งแวดล้อม

สำหรับมาตรการก็เช่นเดียวกัน มาตรการในการพัฒนาทรัพยากรแต่ละอย่างจะแตกต่างกันออกไป มาตรการในการพัฒนาป่าไม้ ดิน น้ำ แร่ธาตุ และทรัพยากรอื่นๆ ก็แตกต่างกันไป ยกตัวอย่างมาตรการในการพัฒนาป่าไม้ มีดังนี้

๑. สำรวจกำหนดขึ้นคุณภาพของป่าไม้ และออกกฎหมายคุ้มครองพื้นที่ลุ่มน้ำและต้นน้ำลำธาร

๒. ตรวจตรา ควบคุม การสงวนรักษาป่าในและนอกเขตสัมปทาน และบริเวณป่าไม้ต้นน้ำลำธาร รวมทั้งการปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างมีประสิทธิภาพ

๓. ควบคุมการซื้อขายอุปกรณ์ที่ใช้เพื่อการทำลายล้างที่มีกำลังสูง

๔. การเพิ่มประสิทธิภาพของการทำไม้และการใช้ประโยชน์จากไม้ให้มากที่สุด

๕. เร่งรัดการปลูกและบำรุงรักษาป่าไม้ รวมทั้งการส่งเสริมให้เอกชนร่วมกันปลูกป่า

๖. ลดความต้องการใช้ไม้โดยใช้วัสดุอื่นทดแทนและสั่งซื้อไม้จากต่างประเทศ

สรุปว่าการวางแผนนโยบาย มาตรการ และหลักการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ประสานการใช้ประโยชน์ และลดปัญหาความขัดแย้ง รวมทั้งเร่งรัดและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม พร้อมทั้งการเสริมสร้างพลังความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรเอกชน และประชาชน ให้การสนับสนุนการใช้หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม

๒.๔.๓ หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง ขบวนการดำเนินการอย่างมีระบบในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสนองความต้องการของมนุษย์ โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อการใช้ในอนาคตตลอดไป^๑

^๑ โสภารัตน์ จารุสมบัติ, นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม, หน้า ๒๔๔.

จากความหมายการจัดการสิ่งแวดล้อมดังกล่าว มีคำสำคัญที่ควรทำความเข้าใจอยู่หลายคำด้วยกันคือ คำว่า ขบวนการ ระบบ สนองความต้องการ ไม่มีผลกระทบ และมีใช้ในอนาคต ตัวอย่างการตัดไม้มาสร้างบ้านสัก ๑ หลัง

ขบวนการ (กระบวนการ) ก็เริ่มตั้งแต่การใช้เลื่อยยนต์ตัดไม้ที่มีขนาดตามต้องการ ช่วยกันตัดหลายๆ คน และทำเป็นประจำ

ระบบ ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ตัวป้อน กระบวนการ และผลผลิต

ตัวป้อนในที่นี้ก็คือ ไม้ที่ตัดเป็นท่อนๆ แล้วนำไปแปรรูป คือผ่านกระบวนการ และได้ไม้แปรรูปออกมา เช่น เสาบ้าน ไม้กระดาน ไม้ระแนง หรือเมื่อนำไปสร้างบ้านแล้วจะได้บ้าน ๑ หลัง บ้าน ๑ หลังก็คือ ผลผลิตจากไม้

สนองความต้องการ คือ การที่มนุษย์ มีบ้าน ๑ หลัง ถือว่าเป็นที่อยู่อาศัย ๑ ในปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ และยารักษาโรค

ไม่มีผลกระทบ (ต่อสิ่งแวดล้อม) การตัดไม้ที่มีขนาดโตเต็มที่ตัดแต่น้อยนำมาแปรรูปและนำมาสร้างบ้าน จะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อสิ่งแวดล้อม หากมีการใช้ไม้แต่พอดี

มีใช้ในอนาคต ตัดไม้เพียงบางส่วนเท่านั้น ส่วนใหญ่ก็ยังอยู่ในป่า ต้นไม้ขนาดเล็กก็กำลังจะโตขึ้นมาแทนที่ต้นไม้ใหญ่ที่ถูกตัดไป และมีการปลูกป่าทดแทนต้นไม้ใหญ่ที่ถูกตัดอีกทางหนึ่งด้วย จึงทำให้มีไม้ใช้ในอนาคตอีกนานแสนนาน

สรุปว่าหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังคงเป็นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องตามแผนการที่ดำเนินการเอาไว้ โดยการสนับสนุนองค์ภาครัฐและองค์กรเอกชน ทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายและแผนการจัดการแบบเร่งรัด การดำเนินงานตามแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่แล้ว การจัดการและการเร่งรัดการออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการนำเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการควบคุมและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย

๒.๔.๔ แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สถานการณ์โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีเหตุการณ์ต่างๆ มากมายเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเราทุกคน จำเป็นต้องติดตาม รับรู้ และทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ทันเหตุการณ์ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงต้องมีกลไกในการสะท้อนปัญหาดังกล่าว และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ในรูปของวารสารทางวิชาการ ชื่อ “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Nature and Environment)” เพื่อเป็นสื่อช่วยสะท้อนสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ รวมทั้งเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพให้ทุกภาคส่วน รับทราบและเห็นคุณค่าความสำคัญของทุกประเด็นปัญหา ไม่เฉพาะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น รวมทั้งยังเป็นการปลูกจิตสำนึกสาธารณะในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การพัฒนาประเทศตั้งอยู่บนฐานความสมดุลและยั่งยืน กระบวนการกำหนดรูปแบบดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โครงสร้างของแผนการจัดการและหน้าที่การทำงาน ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ เป้าประสงค์ นโยบาย มาตรการ แผนงาน และแผนปฏิบัติการ

อย่างไรก็ตาม นโยบายและมาตรการ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติและหลักการจัดการสิ่งแวดล้อม ไม่มีความประสงค์จะเน้นในเรื่องเหล่านี้ เพราะเป็นเรื่องที่มีลักษณะเป็นนามธรรม แต่ที่จะเน้นมากที่สุด คือการนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งจะเห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุด และทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและสังคมให้มากที่สุด

สรุปว่าแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรจะจัดทำเป็นแผนระยะสั้น ระยะกลาง หรือระยะยาวได้ตามความเหมาะสมนั้น ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. จัดการคุณภาพอากาศ ทางน้ำ และคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเรื่องอื่นๆ การควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด

๒. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

๓. การประมาณการเงินงบประมาณแผ่นดินและเงินกองทุนที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานตามแผน

๔. การจัดองค์กรและระเบียบการบริหารงานเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือและประสานงานระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และระหว่างส่วนราชการกับเอกชน รวมทั้งการกำหนดอัตรากำลังพนักงานเจ้าหน้าที่ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานตามแผน

๕. การตรากฎหมายและออกกฎข้อบังคับ ข้อบัญญัติท้องถิ่น ระเบียบ คำสั่ง และประกาศที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานตามแผน

๖. การตรวจสอบ ติดตาม และวิเคราะห์คุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ในการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนและการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๒.๔.๕ สารสำคัญของแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙

การจัดการ (Management)^๑ หมายถึง การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพในรูปแบบต่างๆ ทั้งด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซมการใช้อย่างประหยัด และการสงวนรักษา เพื่อให้กิจกรรมที่ดำเนินการนั้นสามารถให้ผลยั่งยืน ต่อมวลมนุษยและธรรมชาติ โดยหลักการแล้ว "การจัดการ" จะต้องมีความมุ่งหมาย ขบวนการ และขั้นตอน รวมทั้งจุดประสงค์ในการดำเนินงานที่ชัดเจนแน่นอนจากคำจำกัดความข้างต้น

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินงานต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการจัดการการเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัดและการสงวนรักษา เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์แก่มวลมนุษยได้ใช้ตลอดไปอย่างไม่ขาดแคลนหรือมีปัญหาใดๆ หรืออาจจะหมายถึงกระบวนการจัดการ แผนงานหรือกิจกรรมในการจัดสรรและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการในระดับต่างๆ ของมนุษยและเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคือ เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ด้วยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาดประหยัดและก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

^๑ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, <<https://guru.sanook.com/747/>>, ๑๖ มกราคม ๒๕๖๒.

อย่างไรก็ตาม แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ปีพ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙ ได้มุ่งเน้นแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนกลุ่มต่างๆ สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเท่าเทียมกัน และกำหนดมาตรการสร้างภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติ เพื่อเตรียมความพร้อมในการเผชิญกับปัญหาความผันผวนจากผลของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยธรรมชาติที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยมีหลักการในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย ๖ หลักการสำคัญ คือ

๑) การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นหลักการที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีดุลยภาพ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะต้องเกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน โดยการพัฒนาเศรษฐกิจให้ขยายตัวอย่างมีคุณภาพและแข่งขันได้จะต้องคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถสงวนรักษาไว้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยไม่ส่งผลเสียต่อความต้องการของสังคมทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

๒) การบริหารจัดการเชิงระบบนิเวศ (Ecosystem Approach) เป็นหลักการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เชิงระบบหรือองค์รวม (Holistic) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศอย่างสมดุลและการตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ได้แก่ การจัดการลุ่มน้ำอย่างบูรณาการ และการบริหารจัดการกลุ่มป่า

๓) การระวังไว้ก่อน (Precautionary Principle) เป็นหลักการจัดการเชิงรุกที่เน้นการป้องกันผลกระทบล่วงหน้าโดยการสร้างระบบภูมิคุ้มกันให้กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่เปราะบางและพื้นที่เสี่ยง

๔) ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluters Pay Principle: PPP) และ “ผู้ได้รับผลประโยชน์เป็นผู้จ่าย” (Beneficiaries Pay Principle: BPP) เป็นหลักการในการนำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยสร้างแรงจูงใจและการรับผิดชอบเพื่อลดการก่อมลพิษ ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงสร้างความเป็นธรรมให้กับผู้เสียประโยชน์ เพื่อลดความขัดแย้งทางสังคมอันเกิดจากการนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้ประโยชน์และทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์ร่วมกัน

๕) ความเป็นหุ้นส่วนของรัฐ-เอกชน (Public-Private Partnership) เป็นหลักการที่ใช้สร้างการร่วมรับผิดชอบและควรร่วมมาใช้ควบคู่กับหลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายเพื่อส่งเสริมให้ภาคเอกชนเข้ามาลงทุนและมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

๖) ธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นหลักการที่มุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนการกระจายอำนาจที่ยึดหลักการพื้นที่-หน้าที่-การมีส่วนร่วม (Area-Function-Participation: AFP) การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม ความโปร่งใสในกระบวนการตัดสินใจ

การเปิดเผยข้อมูลสู่สาธารณะและการกำหนดภาระรับผิดชอบ (Accountability) ของทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง

๒.๕ แนวคิดปราชญ์ชาวบ้าน

ปราชญ์ชาวบ้าน มีแก่นแกนในการพัฒนาตน ไม่ว่าจะเป็นปราชญ์บุคคล หรือเป็นปราชญ์ที่ระดับชุมชนก็ตาม จะมีหลักคิดและวิธีการดำเนินชีวิตความเป็นปราชญ์ที่มุ่งแก้ปัญหาตนเองและชุมชนภายใต้แนวคิดหลัก ๕ ประการ ได้แก่ ๑) การรู้จักตนเอง ๒) การใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา ๓) การสร้างการมีส่วนร่วมแทนใช้อำนาจสั่งการ ๔) ชุมชนต้องมีบทบาทหลัก และ ๕) การทำตัวเป็นแบบอย่าง^๑ ซึ่งแต่ละประการ มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๒.๕.๑ การรู้จักตนเอง

การรู้จักตนเอง เป็นพื้นฐานของความเป็นปราชญ์ โดยปกติคนทั่วไปจะไม่ค่อยรู้จักตนเองอย่างรอบด้าน แต่ในความเป็นปราชญ์นั้น จะรู้และเข้าใจตนเองดีในระดับที่สามารถแก้ไข ปรับเปลี่ยนและพัฒนาตนให้ได้อยู่ตลอดเวลา นั่นคือ ปราชญ์ต้องรู้ว่า ปัญหาที่เราเผชิญอยู่เกิดจากอะไร ใครทำให้เกิดปัญหา เราสร้างปัญหาเอง หรือ คนอื่นสร้างปัญหา เช่น เพราะนโยบายของรัฐบาลหรือเพราะใคร ปราชญ์จึงวิเคราะห์ตนเองและวิเคราะห์ชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า มีรากฐาน ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา มีทรัพยากรอะไรบ้าง มีทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทรัพย์อยู่หรือไม่ มากน้อยอย่างไร เป็นต้น ชีวิต หรือ ชุมชน ต้องการอะไร อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ต้องการ

การวิเคราะห์ตนเอง ทำให้เราได้เข้าใจตนเอง ได้ทราบถึงความจำเป็นและความต้องการที่แท้จริง ทำให้ชีวิต หรือ ชุมชน สามารถจัดการความสัมพันธ์ หรือ กำหนดทำที่ต่อสิ่งที่มาจากภายนอกจนสามารถแยกแยะออกได้ว่า อะไรควรรับหรือควรปฏิเสธ หรือรับมาแล้วควรปรับให้เข้ากับชีวิต หรือ ชุมชนได้อย่างไร เป็นการรู้เท่าทันสิ่งภายนอก เปรียบเสมือนกับเป็นภูมิคุ้มกันที่คอยต้านทานเชื้อโรคร้ายที่เข้าสู่ชีวิตหรือชุมชนไว้ได้

๒.๕.๒ การใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา

ความเป็นปราชญ์ เมื่อรู้จักตนเอง หรือ ชุมชน ในระดับที่สามารถจักบริหารจัดการตนเองหรือชุมชนได้แล้ว สิ่งที่ปราชญ์จักต้องให้ตนเองมีความสามารถที่เป็นการต่อยอดขึ้นไปอีกคือ การใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา หมายความว่า ปราชญ์จะมีการเน้นย้ำกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกของชุมชนมากกว่าการทำอย่างอื่น โดยมุ่งการพัฒนาคนให้เกิดปัญญาจนสามารถเกิดกระแสความคิดที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ของตนเอง หรือ ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง หรือ ด้วยสมาชิกของชุมชนเป็นเบื้องต้นให้ได้เสียก่อน ส่วนการระดมทุน การระดมทรัพยากรนั้น จักให้เกิดขึ้นภายหลังจากความคิดที่จะแก้ปัญหาของตน หรือ ชุมชนด้วยตนเองให้เกิดขึ้นอย่างแข็งแกร่งแล้ว เพราะในความเป็นปราชญ์นั้น ย่อมเชื่อมั่นอยู่เสมอว่า ถ้ามนุษย์เกิดปัญญาแล้วใครก็จักสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้ ปราชญ์จึงได้ให้น้ำหนักกับกระบวนการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้นกับตนและบุคคลในชุมชนเสียก่อนเพื่อที่จะใช้ปัญญาขับเคลื่อนแก้ปัญหาแทนเงินตรา

^๑ ขยายความจาก หลักคิดและวิธีการดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน, <<https://www.kasetorganic.com>>, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๒.๕.๓ การสร้างการมีส่วนร่วมแทนใช้อำนาจสั่งการ

ปราชญ์จกมองเห็นความสำเร็จในการแก้ปัญหาจากความแจ่มชัดของความคิดที่จะแก้ปัญหาที่เกิดจากปัญญาที่รู้จักตนเอง หรือ ชุมชน ซึ่งความเห็นเชิงประจักษ์ด้วยตนเองดังกล่าวจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหา หรือ เป็นสาเหตุนำมาซึ่งการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชนด้วย เพราะเห็นความจำเป็นที่ตนเองจักต้องเป็นส่วนหนึ่งของการเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา ทั้งในระดับที่ต้องแก้ไขตนเองเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาชุมชนด้วย

การทำงานแก้ปัญหาโดยวิธีสร้างการมีส่วนร่วมแทนการใช้อำนาจสั่งการนั้น จักเริ่มต้นจากการใช้วิธีการทำงานโดยชักชวนคนเข้าร่วมจากคนกลุ่มเล็กๆ ก่อน แล้วทำให้เกิดผลงานที่เห็นผลอย่างชัดเจน เป็นรูปธรรมพิสูจน์ได้ จนเกิดการยอมรับว่าสามารถทำได้จริง จึงขยายผลไปสู่กว้าง ชักชวนสร้างแนวร่วมไปสู่กว้างให้คนเข้าร่วมกระบวนการให้มากขึ้นเรื่อยๆ มีหลักในการระดมความคิดร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ แต่จะให้ร่วมคิดกันดังๆ ในที่ประชุม (Think a round) แล้วนำแนวคิดของแต่ละคนมาปรับปรุงพัฒนาาร่วมกัน เมื่อเกิดความชัดเจนทางความคิดก็หาแนวทางในการปฏิบัติ ถ้ามถึงวิธีการกระทำในแต่ละขั้นตอน มีใครเป็นผู้รับผิดชอบ ต้องใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง ต้องใช้งบประมาณเท่าไร ตอนนี้มีงบประมาณอยู่เท่าไร ต้องกู้มาเพิ่มเติมน้อยมากเท่าไร จะคุ้มค่าหรือไม่ เป็นการตั้งคำถามเพื่อหาคำตอบให้ชัดเจนร่วมกันในทุกๆ ประเด็นปัญหาและทุกขั้นตอน ภาควิปฏิบัติในการแก้ไขแต่ละปัญหา เมื่อคิดแล้วต้องลงมือกระทำด้วยตนเอง ไม่ใช่เพียงแค่คิดแล้วเสนอให้คนอื่นทำ ซึ่งมักจะได้ผล ต้องคิดแล้วลงมือกระทำด้วยตนเองจะเกิดผลสำเร็จเสมอ หรือถ้าหากยังทำไม่สำเร็จจะไม่หยุดที่จะกระทำ

๒.๕.๔ ชุมชนต้องมีบทบาทหลักในการแก้ปัญหา

หลักการของปราชญ์ในข้อนี้ เป็นการให้บทบาทในการแก้ปัญหาชุมชนแก่ชุมชนโดยตรง เพื่อที่ชุมชนได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหา และให้การเรียนรู้พัฒนาทรัพยากรบุคคลในชุมชนไปพร้อมๆ กัน ในอดีตงานพัฒนาชุมชนจะให้บทบาทแก่หน่วยงานราชการเป็นหลัก ชุมชนแสดงบทบาทเป็นแต่เพียงผู้เข้าร่วม โดยถูกขอร้องให้เข้าร่วมทำเพื่อที่จะให้หน่วยงานเกิดผลงาน และนำผลนั้นไปรายงานต่อผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นเท่านั้น หลักคิดอย่างนี้จะเห็นว่า เป้าหมายในการแก้ปัญหาไม่ได้อยู่ผลการพัฒนาชาวบ้าน แต่เป็นเพียงการลงมือทำงานเพื่อให้ได้หน่วยนับว่า ได้ทำแล้ว รายงานผลกันเองของทางหน่วยงานราชการเท่านั้น จึงต้องเปลี่ยนกรอบแนวคิดใหม่ให้ชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลัก ให้ชาวบ้านเป็นพระเอก หน่วยงานราชการเป็นเพียงผู้เข้าร่วมส่งเสริมและสนับสนุน เป็นการลดบทบาทหน่วยงานราชการลง เพื่อให้ชาวบ้านสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองต่อไปได้จนเกิดความเข้มแข็งและเกิดผลสำเร็จในที่สุด เพราะหน่วยงานราชการนั้น เข้ามาแก้ปัญหาชุมชนตามโครงการและงบประมาณที่จัดสรรลงมาในพื้นที่เท่านั้น แต่เมื่องบประมาณหมดแล้ว หน่วยงานราชการก็ออกไปจากชุมชน เหมือนกับยุคที่ให้บทบาทราชการเป็นหลักในการแก้ปัญหา เมื่องบประมาณหมด หน่วยงานราชการอื่นๆ ก็ถอนตัว โครงการต่างๆ ที่รัฐใช้เป็นแนวทางพัฒนาชุมชนก็ล้มหายตายจากไปพร้อมๆ กับหน่วยงานราชการอื่นๆ เช่นกัน

๒.๕.๕ การทำตัวเป็นแบบอย่างของชุมชน

วิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เป็นพื้นฐานที่นำมาซึ่งการยอมรับนับถือ ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชนต่อบุคคลผู้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งวิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน เป็น

วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ใช้ชีวิตแบบสมถะ มีความซื่อสัตย์ เป็นคนมีคุณธรรม ยึดหลักพุทธธรรม จักไม่มีปัญหาทางการเงิน จักใช้ชีวิตอย่างมีพออยู่พอกิน ไม่ทะยานอยากไปตามกิเลสฝ่ายต่ำ ใช้ชีวิตแบบมีสติ ปฏิเสธสังคมบริโภคนิยมวัตถุนิยมแต่เน้นมิติทางจิตใจ เป็นกัลยาณมิตร อยู่ร่วมกับธรรมชาติ

สรุปหลักคิดและวิถีชีวิตของปราชญ์ เป็นวิถีที่คนในสมัยนี้ควรได้เรียนรู้และนำไปเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญา วิธีการในการทำงาน สามารถนำไปใช้ปฏิบัติในระดับบุคคลและชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งการแก้ปัญหาไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน หรือปัญหาอะไรต่างๆ ก็ตามที่บุคคลกำลังเผชิญอยู่ ต้องใช้ปัญญา มีความรู้ ความเข้าใจกับสิ่งนั้น และมีวิธีการ มีความสามารถในการบริหารจัดการจึงจะแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ข้อเสนอที่ผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาที่ต้องนำมาใช้ในการพัฒนาสังคมไทยเพื่อให้ผ่านวิกฤตการณ์ต่างๆ ไปได้

๒.๖ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency economy) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลที่ ๙ พระราชทานพระราชดำริเพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดเวลายาวนานกว่า ๓๐ ปี โดยเริ่มตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังข้อความบางส่วนที่ทรงตรัสถึงแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ ที่ว่า

“...พอเพียง มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมี มีมากอาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น...”

“...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียงความหมายคือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือทำจากรายได้ ๒๐๐-๓๐๐ บาทขึ้นไปเป็น สองหมื่น สามหมื่น คนชอบเอาคำพูดของฉัน เศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะ เศรษฐกิจพอเพียง คือทำเป็น Self-Sufficiency มันไม่ใช่ความหมาย ไม่ใช่แบบที่ฉันคิด ที่ฉันคิดคือเป็น Self-Sufficiency of Economy เช่น ถ้าเขาต้องการดูทีวี ก็ควรให้เขามีดู ไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อทีวีดู เขาต้องการดูเพื่อความสนุกสนาน ในหมู่บ้านไกลๆ ที่ฉันไป เขามีทีวีดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้า Sufficiency นั้น มีทีวีเขาฟังเพื่อเปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัดสุทไ้ และยังใส่เนคไทเวอร์ซาเซ อันนี้ก็เกินไป...”^๑

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้

^๑ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหิตลธิเบศรามาธิบดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ รัชกาลที่ ๙ ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล ๑๗ มกราคม ๒๕๔๔.

ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งได้รับการเชิดชูจากองค์การสหประชาชาติ ว่าเป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ และสนับสนุนให้ประเทศสมาชิกยึดเป็นแนวทางสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน โดยมีนักวิชาการและนักเศรษฐศาสตร์หลายคนเห็นด้วยกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง^๑

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบริบทของแนวคิด ๓ ประเด็น ได้แก่ ๑) ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๒) การปรับใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ ๓) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้กล่าวรายละเอียดโดยสังเขปไปตามลำดับ ดังนี้

๒.๖.๑ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในภายนอก ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี สรุปได้ตามแผนภูมิที่ ๒.๓ ด้านล่างนี้

แผนภูมิที่ ๒.๓ แสดงกรอบแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากแผนภาพด้านบน จะเห็นว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักแนวคิด ดังนี้

๑) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

^๑ คุรยละเอียดใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เซ็นจูรี, ๒๕๕๐), หน้า ๗-๙.

๒) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

๓) ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความพอเพียงนั้น จะต้องเสริมสร้างให้คนในชาติ มีพื้นฐานจิตใจในการปฏิบัติตนในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในเงื่อนไข ๒ ประการ^๑ คือ

๑) เงื่อนไขคุณธรรม ต้องเสริมสร้างให้บุคคล ครอบครัว องค์กร และชุมชนที่จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ต้องนำระบบคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญามาปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเสียก่อน โดยเริ่มจากการอบรมเลี้ยงดูตั้งแต่อยู่ในครอบครัว การศึกษาอบรมในโรงเรียน การสั่งสอนศีลธรรมจากศาสนา และนำมาฝึกจิตเข้มใจของตนเองของปัจเจกบุคคลแต่ละคน

๒) เงื่อนไขความรู้ ต้องใช้หลักวิชาการต่างๆ ที่เป็นองค์ความรู้ โดยนำหลักวิชาเหล่านั้นและความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ ทั้งในขั้นการวางแผนและการปฏิบัติ ด้วยความรอบรู้ รอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันประกอบการวางแผนและระมัดระวังในการปฏิบัติด้วยความเพียร ความอดทน มีสติปัญญาและรอบคอบอย่างยิ่ง

ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงมีหลักการที่สำคัญ คือเน้นการเลือกปฏิบัติอย่างพอประมาณ มีเหตุผล และสร้างภูมิคุ้มกันให้แกตนเองและสังคม โดยให้สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกๆ ระดับ ทุกสาขา และทุกภาคส่วนของสังคมอย่างเหมาะสม

๒.๖.๒ การปรับใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงเข้าใจถึงสภาพสังคมไทย ดังนั้น เมื่อได้พระราชทานแนวพระราชดำริ หรือพระบรมราโชวาทในด้านต่างๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิต สภาพสังคมของประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด ที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้ โดยแนวทางการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง สามารถปฏิบัติได้ ดังนี้

๑) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ้งเฟ้อในการใช้ชีวิต

๒) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง ซื่อสัตย์สุจริต

๓) ลด ละ เลิก การแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในการค้าแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง

๔) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้น จนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

๕) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา

นอกจากนี้ ยังมีการประยุกต์ใช้ความพอเพียงในระดับต่างๆ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สรุปได้ ๕ ประเด็น ซึ่งมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๑) ความพอเพียงในสถานศึกษา แนวทางปฏิบัติเริ่มต้นจากครู และผู้บริหารสถานศึกษา เล็งเห็นความสำคัญและน้อมนำปรัชญาฯ มาปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง เป็นแม่พิมพ์ พ่อพิมพ์ที่ดีในด้าน

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๙-๒๐.

การดำเนินชีวิต โดยยึดหลักคุณธรรม เช่น ความซื่อสัตย์ อดทน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการพนันและอบายมุข ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฯลฯ และพัฒนาระบบการเรียนการสอนตามหลักปรัชญาฯ ด้วยการตั้งใจสอน หมั่นหาความรู้เพิ่มเติม เปิดโอกาสให้เด็กแสดงความคิดเห็น เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างครูกับนักเรียน กระตุ้นให้เด็กรักการเรียน คิดเป็น ทำเป็น และปลูกฝังคุณธรรมเพื่อเป็นการสร้างคนดี คนเก่งให้แก่สังคม

๒) ความพอเพียงในชุมชน แนวทางปฏิบัติเริ่มต้นจาก คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันภายในชุมชนบนหลักของความรู้รักสามัคคี สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมต่องานในชุมชนและนอกชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์หรือองค์กรการเงินชุมชน สวัสดิการชุมชนที่มีการช่วยดูแลรักษาความสงบ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์สุขได้อย่างเหมาะสม

๓) ความพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชน แนวทางปฏิบัติเริ่มต้นจากความมุ่งมั่นในการดำเนินธุรกิจที่หวังผลประโยชน์หรือกำไรในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น แสวงหาผลตอบแทนบนพื้นฐานของการแบ่งปัน มุ่งให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสมและเป็นธรรมทั้งลูกค้า คู่ค้า ผู้ถือหุ้นและพนักงาน ด้านการขยายธุรกิจต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ค้ำกำไรเกินควร ไม่ลงทุนเกินขนาด ไม่กู้เงินเกินตัว รวมทั้งต้องมีความรู้และความเข้าใจธุรกิจของตนเอง รู้จักลูกค้า ศึกษาคู่แข่งและเรียนรู้การตลาดอย่างถ่องแท้ ผลิดิในสิ่งที่ถนัดและทำตามกำลัง สร้างเอกลักษณ์ที่แตกต่างและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง มีการเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้น มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบต่อสังคมและป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญต้องสร้างเสริมความรู้และจัดสวัสดิการให้แก่พนักงานอย่างเหมาะสม

๔) ความพอเพียงในองค์กรภาครัฐ แนวทางปฏิบัติเริ่มต้นจากการยึดมั่นในจรรยาบรรณข้าราชการที่ดี โดยระดับองค์กรหรือผู้บริหาร ต้องบริหารงานอย่างมีธรรมาภิบาล โปร่งใส มีคุณธรรม ประหยัด คำนึงค่า มีการบริหารความเสี่ยง ไม่ทำโครงการที่เกินตัว ปรับขนาดองค์กรให้เหมาะสม และจัดกำลังคนตามสมรรถนะ ความรู้ ความสามารถ ถ่ายทอดความรู้ในการปฏิบัติงาน มีการพัฒนาทีมงานและสร้างผู้สืบทอดที่ดีที่เก่ง ยึดประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๕) ความพอเพียงระดับประเทศ แนวทางปฏิบัติเริ่มต้นจากการบริหารจัดการประเทศนั้นจะต้องมีการส่งเสริมให้บุคคลและชุมชนต่างๆ มีวิถีปฏิบัติ มีความร่วมมือและการพัฒนาทุกด้านตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และดำเนินการตามแผนดังกล่าวอย่างรอบคอบ เป็นขั้นตอน เริ่มจากการวางรากฐานของประเทศให้มีความพอเพียง โดยส่งเสริมให้ประชาชนส่วนใหญ่สามารถอยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ด้วยมีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตอย่างเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ และมีคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อสัตย์เพียร เอาใจใส่แบ่งปันและใช้สติปัญญาในการตัดสินใจและดำเนินชีวิต พร้อมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ จากหลากหลายภูมิสังคมวัฒนธรรม หลากหลายอาชีพ หลากหลายความคิดประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้าใจและรู้ความเป็นจริงระหว่างกันของคนในประเทศ จนนำไปสู่ความสามัคคีและจิตสำนึกที่

จะร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างสอดคล้องสมดุลงกับสถานการณ์ความเป็นจริงของคนในประเทศอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เป็นลำดับๆ ต่อไป^๑

๒.๖.๓ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ

การน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในระดับต่างๆ นั้น ต้องมีพื้นฐานคือ การพึ่งตนเองได้ ดดยพิจารณาถึงความพอเพียงในการดำเนินชีวิตทุกอย่างก้าวในด้านต่างๆ ดังนี้

๑) ด้านเศรษฐกิจ ไม่ใช่จ่ายเกิดในตัว ไม่ลงทุนเกินขนาด คิดและวางแผนอย่างมีเหตุผลและคุณธรรม รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง เสริมสร้างภูมิคุ้มกันด้วยการบริหารความเสี่ยงที่เหมาะสมกับสัมฤทธิ์ผลและทันกาล

๒) ด้านจิตใจ เข้มแข็ง กตัญญู มีความเพียร มีจิตสำนึกที่ถูกต้อง มีคุณธรรมอันมั่นคง สุจริต จริใจ คิดดีทำดี แจ่มใส เอื้ออาทร แบ่งปันเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ

๓) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานสัมพันธ์รู้จักสามัคคี เสริมสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน รักษาเอกลักษณ์ภาษา ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมไทย

๔) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างชาญฉลาด ประหยัด และรอบคอบ พ้นทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนและคงอยู่ชั่วลูกหลาน

๕) ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม ตามภูมิสังคมวัฒนธรรม พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

โดยสรุปแนวทางปฏิบัติ เน้นการบริหารจัดการประเทศโดยเริ่มจากการวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกิน และพึ่งตนเองได้ มีความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของชุมชนหลายๆ แห่งเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญาและร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้จักสามัคคี เสริมสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดความพอเพียง นำสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” อย่างเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืนสืบไป

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้อธิบายถึง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงประกอบหลักการ หลักวิชา และหลักธรรม หลายประการ กล่าวคือ

๑) เป็นปรัชญาแนวทางดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ

๒) เป็นปรัชญาในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง

๓) เป็นปรัชญาที่จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้าทันยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้อย่างดี

๔) เป็นความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

๕) เป็นปรัชญาที่จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖-๑๗.

๖) เป็นปรัชญาที่เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ดดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้ความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ

นอกจากนี้ สุเมธ ตันติเวชกุล^๑ ยังได้อธิบายถึงเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริอยู่เหนือกว่าเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของตะวันตก ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องวัตถุที่เป็นรูปธรรม เช่น เงิน ทรัพย์สินกำไร ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิตใจซึ่งเป็นนามธรรม แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีขอบเขตกว้างขวางกว่าเศรษฐกิจนายทุนหรือเศรษฐกิจธุรกิจเพราะครอบคลุมถึง ๔ ด้าน ได้แก่

๑) มิติด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินให้มีความยั่งยืนหมั่นเพียรประกอบสัมมาอาชีพเพื่อให้พึ่งตนเองได้ให้พ้นจากความยากจน การปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเป็นตัวอย่างของการปฏิบัติตามเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้ช่วยให้เกษตรกรจำนวนมากมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น และมีวิถีชีวิตที่เป็นสุขตามสมควรแก่อัตภาพ พ้นจากการเป็นหนี้และความยากจนสามารถพึ่งตนเองได้ มีครอบครัวที่อบอุ่นและเป็นสุข

๒) มิติด้านจิตใจ เศรษฐกิจพอเพียง เน้นที่จิตใจที่รู้จักพอ คือพอดี พอประมาณ และพึงใจในสิ่งที่มี ยินดีในสิ่งที่ได้ ไม่โลภ เศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเริ่มที่ตัวเองโดยสร้างรากฐานทางจิตใจที่มั่นคง โดยเริ่มจากใจที่รู้จักพอเป็นการปฏิบัติตามทางสายกลางหรือมัชมาปฏิบัติทาในพระพุทธศาสนา

๓) มิติด้านสังคม เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดสังคมที่มีความสุขสงบ ประชาชนมีความเมตตาเอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่ มุ่งให้เกิดความสามัคคีร่วมมือ เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันโดยปราศจากการเบียดเบียนกัน การเอารัดเอาเปรียบกัน การมุ่งร้ายทำลายกัน

๔) มิติด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิต (way of life) ของประชาชน เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อดออม มีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งทำให้เกิดการเป็นหนี้เป็นสิน เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน เป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรงที่สุดปัญหาหนึ่งที่บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ

สมพร เทพสิทธา^๒ ได้อธิบายถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริว่า มีความสอดคล้องกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธของ Schumacher นักเศรษฐศาสตร์ชาวเยอรมัน ได้กล่าวว่า “สัมมาอาชีวะ” ซึ่งเป็นธรรมข้อหนึ่งในมิม้องค์ ๘ ของพระพุทธเจ้า เป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ นักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ส่งเสริมให้มนุษย์มีมาตรฐานการครองชีพที่สูง ดดยวัดจากจำนวนการบริดภค และถือว่า ผู้ที่บริดภคมากจะ “อยู่ดีกินดี” กว่าผู้ที่บริโภคน้อย แต่นักเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ มีความเห็นว่า การบริโภคเป็นเพียงมรรควิธีที่จะนำมาซึ่งความอยู่ดีกินดี ดังนั้น จุดมุ่งหมายน่าจะอยู่ที่ การทำให้การกินดีอยู่ดีมากที่สุดโดยการบริโภคให้น้อยที่สุด หัวใจของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธคือ ความเรียบง่าย อหิงสาธรรม และทางกลาง เป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการของคุณภาพชีวิต ตัวกำหนด เศรษฐศาสตร์แนวพุทธคือมัตตัญญูตา ความรู้จักพอประมาณ รู้จักพอดี ในการบริโภค หมายถึงความพอดี ให้คุณภาพของชีวิตมากบรรจบกับความพึงพอใจ

^๑ สุเมธ ตันติเวชกุล, **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙-๔๔.

^๒ สมพร เทพสิทธา, **เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓-๒๖.

๒.๗ เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ๑) ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ๒) การจัดการความรู้ การจัดการความรู้เชิงพุทธ กระบวนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา วิธีการดำเนินการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา และ การจัดการความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้นำเสนอรายละเอียดไปตามลำดับ ดังนี้

๒.๗.๑ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นบุคคลที่มีวิถีชีวิตที่มีอัตลักษณ์เฉพาะโดยมีการให้คำจำกัดความไว้ว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ และสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม”^๑ โดยปราชญ์ชาวบ้านอีสานนั้น จะมีลักษณะเฉพาะตรงกับคำจำกัดความดังกล่าวด้วย ซึ่งมีเอกสารงานวิชาการที่กล่าวถึง คุณสมบัติของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ๒) เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ๓)

๑) คุณสมบัติของปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้ทรงภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา หรือเป็นผู้นำภูมิปัญญาต่างๆ มาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญ สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของภูมิปัญญาในแต่ละสาขานั้นๆ ให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทยเปรียบเหมือนฐานเจดีย์ทางประเพณีวัฒนธรรมไทย หรือสังคมนั้นๆ ซึ่งผู้ทรงภูมิปัญญาไทยนั้นจะเป็นผู้มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ อย่างน้อย ๙ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) เป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถในวิชาชีพต่างๆ มีผลงานด้านการพัฒนาท้องถิ่นของตน และได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไปอย่างกว้างขวาง ทั้งยังเป็นผู้ที่ใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาของตนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำรงวิถีชีวิตโดยตลอด

(๒) เป็นผู้คงแก่เรียนและหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ผู้ทรงภูมิปัญญาจะเป็นผู้ที่หมั่นศึกษาแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่หยุดนิ่งเรียนรู้ ทั้งในระบบและนอกระบบ เป็นผู้ลงมือทำโดยทดลองทำตามที่เราเรียนมา อีกทั้งลองผิดลองถูก หรือสอบถามจากผู้รู้อื่นๆ จนประสบความสำเร็จเป็นผู้เชี่ยวชาญซึ่งโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละด้านอย่างชัดเจน เป็นที่ยอมรับรับการเปลี่ยนแปลงความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมนำมาปรับปรุงรับใช้ชุมชนและสังคมอยู่เสมอ

(๓) เป็นผู้นำของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่สังคมในแต่ละท้องถิ่นยอมรับให้เป็นผู้นำ ทั้งผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการ และผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งสามารถเป็นผู้นำของท้องถิ่นและช่วยเหลือผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

^๑ องค์ความรู้และภูมิปัญญาของศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน, <http://ag-ebook.lib.ku.ac.th/index.php/component/content/article/135> รายวิชาคลังปัญญาชุมชน (ทร 03007).

^๒ หนังสือเรียนออนไลน์ คลังปัญญาชุมชนรายวิชาคลังปัญญาชุมชน (ทร ๐๓๐๐๗) ตอนที่ ๒ เรียนรู้กับปราชญ์/ผู้รู้. <202.143.165.163/ebook_knowledge/.../chap2.pd, หน้า ๔๐-๔๑>, ๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

(๔) เป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญาล้วนเป็นผู้ที่สนใจปัญหาของท้องถิ่น เอาใจใส่ ศึกษาปัญหา หาทางแก้ไข และช่วยเหลือสมาชิกในชุมชนของตนและชุมชนใกล้เคียงอย่างไม่ย่อท้อ จนประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและบุคคลทั่วไป

(๕) เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ลงมือทำงานและผลิตผลงานอยู่เสมอ ปรับปรุงและพัฒนาผลงานให้มีคุณภาพมากขึ้น อีกทั้งมุ่งทำงานของตนอย่างต่อเนื่อง

(๖) เป็นนักปกครองและประสานประโยชน์ของท้องถิ่น ผู้ทรงภูมิปัญญานอกจากเป็นผู้ที่ประพฤติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลทั่วไปแล้ว ผลงานที่ท่านทำยังถือว่ามีความดี จึงเป็นผู้ที่มีครบทั้ง “ครองตน ครองคน และครองงาน” เป็นผู้ประสานประโยชน์ให้บุคคลเกิดความรัก ความเข้าใจความเห็นใจและมีความสามัคคีกัน ซึ่งจะทำให้ท้องถิ่นหรือสังคมมีความเจริญ มีคุณภาพชีวิตสูงขึ้นกว่าเดิม

(๗) มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้เป็นเลิศ เมื่อผู้ทรงภูมิปัญญา มีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์เป็นเลิศ มีผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและบุคคลทั่วไป ทั้งชาวบ้าน นักวิชาการ นักเรียน นิสิต นักศึกษา โดยอาจเข้าไปศึกษาหาความรู้ หรือเชิญท่านเหล่านั้นไปเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ได้

(๘) มีคู่ครองหรือบริวารดี ผู้ทรงภูมิปัญญา ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะพบว่า ล้วนมีคู่ครองที่ดีที่คอยสนับสนุนช่วยเหลือ ให้กำลังใจ ให้ความร่วมมือในงานที่ท่านทำช่วยให้ผลิตผลงานที่มีคุณค่า ถ้าเป็นนักบวช ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดต้องมีบริวารที่ดี จึงจะสามารถผลิตผลงานที่มีคุณค่าทางศาสนาได้

(๙) มีปัญญารอบรู้และเชี่ยวชาญ จนได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ ผู้ทรงภูมิปัญญา ต้องเป็นผู้มีปัญญารอบรู้และเชี่ยวชาญรวมทั้งสร้างสรรค์ผลงานพิเศษใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและมนุษยชาติอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ

นอกจากนี้แล้ว คุณสมบัติและคุณลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ของผู้ทรงภูมิปัญญา หรือปราชญ์ทางภูมิปัญญา ที่สำคัญคือ (๑) เป็นคนที่มีธรรมะอยู่ในใจ เป็นธรรมะของความรัก ความเมตตา ความกรุณาหรือการอยากช่วยคนอื่น เป็นธรรมะโดยการปฏิบัติ (๒) เป็นผู้คิดทำสรุปทบทวน แล้วนำมาเป็นความรู้ให้คนอื่นที่เห็นได้อย่างชัดเจน มีทั้งภาควิชาการและวิชาภาคปฏิบัติให้เห็นเชิงประจักษ์ได้ (๓) เป็นผู้ที่มีความรัก ความเป็นปราชญ์ โดยไม่ได้อยู่ที่ความฉลาดของปัญญาที่เกิดจากการกระทำ แต่เกิดจากรักที่เกิดจากการมีธรรมะเป็นแรงบันดาลใจให้แบ่งปันแก่ผู้อื่น และ (๔) เป็นที่พึ่งเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร การแผ่ภูมิปัญญาที่เกิดจากการทำจริงด้วยความรักในแผ่นดินที่มีต่อลูกหลาน มีต่อป่า มีต่อชุมชน และมีต่อเมืองตลอดจนสังคมส่วนรวม

อนึ่ง บุคคลผู้ที่เป็นตัวอย่างในความครุภูมิปัญญาไทย หรือ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับบริบทสังคมไทย ที่ได้รับการยอมรับโดยมีความโดดเด่นดังทั้งการปฏิบัติตัวและมีผลงานที่เป็นรูปธรรมเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของประเทศที่สามารถยกมาเป็นบุคคลตัวอย่างนั้น มีพอสังเขปดังนี้

๒) เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

จากแนวคิดการพัฒนาประเทศตามแนวทางของโลกตะวันตกที่มุ่งนำทุนต่างๆ มาแปรสภาพเป็นเงินอยู่นั้น ได้มีบุคคลอีกส่วนหนึ่งที่กำลังเดินสวนกระแสภูมิปัญญาของรัฐดังกล่าว เกิดเป็นผู้นำ

ทางความคิดและการปฏิบัติในชนบท เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน”^๑ ที่เน้นสร้างความสมดุลของทุนชีวิต อันประกอบด้วยมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายคือความผาสุกของตนเอง ชุมชน และสังคม ซึ่งจะได้เก็บความมากล่าวไว้เพื่อชี้ให้เห็นปัญหาและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ต้องต่อยอดเพื่อช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่กำลังประสบอยู่ต่อไป

ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน นับว่า เป็นกลุ่มบุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปศึกษาและปฏิบัติตนจนบังเกิดผลเป็นที่ประจักษ์ สามารถสร้างความอยู่ดีมีสุขแก่ตนเองและครอบครัว^๒ การพัฒนากระแสหลักของประเทศไทยที่พยายามเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยมแต่เพียงทางเดียวนั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดผลด้านบวกเพียงด้านเดียว ดังมายาภาพที่สร้างกันไว้ หากแต่ได้ลุดกระชากลากูให้สังคมไทยไปเข้าสู่สภาวะวิกฤติมากขึ้นในทุกๆ ด้าน^๓ การพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล^๔ คือการพัฒนาแต่เฉพาะด้านเศรษฐกิจ โดยที่ไม่พัฒนาชีวิตของคน ภูมิปัญญา สังคม และวัฒนธรรมบนพื้นฐานความเป็นไทยไปพร้อมๆ กัน

ขณะที่สังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้รับการเอาใจใส่ แต่ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นผู้ทำลายทุนชีวิต ทุนสิ่งแวดล้อมและสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาที่อย่างต่อเนื่องยาวนานคือความวิกฤติของชนบทที่เป็นฐานรากของชาติ ชุมชนในชนบทบางแห่งอยู่ในสภาพที่เกือบล่มสลายด้วยสภาพการที่ปรากฏในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นความยากจนของคนชนบท การสูญเสียและเสื่อมโทรมของธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมในชนบท การสูญเสียพลังคนหนุ่มสาวให้กับภาคสังคมเมือง ความผูกพัน เอื้ออาทร ร่วมแรงร่วมใจของผู้คนในชนบทเสื่อมคลายลง ผู้คนในชนบทขาดความรู้ความสามารถและขาดอำนาจในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่กลไกตลาดเสนอเข้าไปในชุมชน การเข้าครอบงำชนบทโดยกลไกของรัฐที่บั่นทอนศักยภาพของชุมชน”^๕

การดำเนินงานพัฒนาชนบทที่ผ่านมาจะพบว่า รัฐเป็นผู้ชี้แนะและกำกับกิจกรรมการพัฒนา มาโดยตลอด ทำให้ชนบทสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง สูญเสียศักยภาพที่เคยดูแลตนเองไม่ว่าจะเป็นเรื่องยารักษาโรค การศึกษา การประกอบอาชีพ การอบรมสั่งสอนและสืบสานวัฒนธรรม ตลอดจนการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ได้เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน รัฐพึงเริ่มต้นตัวเองและ

^๑ ประเวศ วะสี ใน ยงยุทธ ขจรธรรม, **พลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน**, (ขอนแก่น: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๕), หน้า คำนำ.

^๒ สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ศูนย์เรียนรู้และแนวความคิดของปราชญ์ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**.

^๓ อนันท์ กาญจนพันธ์ อ่างใน ฉลอง สุนทรวณิชย์ [บรรณาธิการ], **วิพากษ์สังคมไทย กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, “โลกาภิวัตน์และอนาคตของภูมิภาคศึกษาในประเทศไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น”** บทความวิชาการเสนอต่อที่สัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิภาคศึกษา จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๐-๑๑ มกราคม, ๒๕๓๘ หน้า ๑๕๓

^๔ ชาติชาย ฌ เชียงใหม่, **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน** โครงการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรภาครัฐในแนวทางการมีส่วนร่วมของพหุภาคีในการพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๓ หน้า ๑.

^๕ บุญนาค ตีวกุล, **ชนบทไทย: การพัฒนาสู่ประชาสังคม**, (นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖.

เห็นความสำคัญของชุมชนบทย่างจริงจัง ก็เพราะเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ.๒๕๔๐ แนวคิดการพัฒนาที่เคยเน้นเศรษฐกิจก็เป็นการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง เน้นการมีส่วนร่วมของคนไทยในทุกภาคส่วน และสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ปรากฏในสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ ต่อเนื่องมาจนถึงแผนที่ ๙ และฉบับที่ ๑๐

อย่างไรก็ตาม ผลในทางปฏิบัติยังไม่ปรากฏเด่นชัดมากนัก ซึ่งอุปสรรคนอกจากจะเกิดจากนโยบายรัฐแล้ว การดำเนินงานของภาคปฏิบัติที่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ยังเคยชินกับระบบเดิมที่เป็นผู้นำและกำกับ และประชาชนที่มีนิสัยการเป็นผู้รับบริการจนเคยชินก็เป็นอุปสรรคประการหนึ่งเช่นกัน จากสภาพการดังกล่าว ส่งผลทำให้ชุมชนภาคอีสานมีการรวมตัวกันของปราชญ์ชาวบ้านอีสานโดยเริ่มจากการจัดตั้ง ดังนี้

(๑) การเกิดเป็นศูนย์เรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๔ องค์กรพัฒนาเอกชนมูลนิธิหมู่บ้าน โดย ดร.เสรี พงศ์พิศ และอาจารย์ยงยุทธ ตรีสุภกร ได้เข้ามาผลักดันให้เกิดการรวมตัวของปราชญ์ภายใต้ชื่อ “ชมรมอัมชูปไทยอีสาน” เป็นการนำปราชญ์ผู้ที่มีความรู้เรื่องธาตุทั้ง ๔ มารวมตัวกัน ประกอบด้วย พ่อผาย สร้อยสระกลาง (ธาตุดิน) พ่อทศ กระยอ (ธาตุน้ำ) พ่อหนูเย็น ศรีสิงห์ (ธาตุลม) และพ่อบัวศรี ศรีสูง (ธาตุไฟ) โดยมีพ่อบัวศรี เป็นประธานกลุ่ม แนวทางการดำเนินการของชมรมนี้จะส่งเสริมกันและกัน และเสนอทิศทางที่เหมาะสมให้กับสถาบันและสังคมอื่นๆ ได้รับรู้บนพื้นฐานของแนวทางแก้ไขปัญหาขององค์กรชาวบ้าน เหตุเนื่องจากการพัฒนาภาคอีสานที่ผ่านมาไม่สามารถตอบสนองการแก้ไขปัญหาของอีสานได้อย่างมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม แต่จะลากไปตามกระแสสายธารใหม่ ซึ่งรังแต่จะทำให้คนอีสานจมน้ำตาย

(๒) สถาบันประสานงานเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน อีกสาเหตุหนึ่ง องค์กรชาวบ้านไม่มีการรวมตัวกัน จนกระทั่งต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๓๙ อาจารย์เสน่ห์ จามริก เข้ามาร่วมทำโครงการโรงเรียนชุมชนอีสาน ภายใต้การนำกลุ่มชุมชนในจังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบด้วย พ่อผาย สร้อยสระกลาง พ่อสุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ และพ่อคำเตื่อง ภาษี วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาก็เพื่อแสดงบทบาท และทำหน้าที่เป็นสถาบันประสานงานเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะภาคอีสานเป็นการพัฒนาคนอีสานให้มีความเข้มแข็งพึ่งตนเอง พึ่งพากันเองได้ในชุมชนท้องถิ่น และพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองอย่างรอบด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนเพื่อมีส่วนร่วมเสริมสร้างการพัฒนาประเทศชาติโดยรวมให้มั่นคง

โรงเรียนชุมชนอีสาน จึงได้กลายเป็นต้นแบบของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ และสมาชิกของโรงเรียน ทุกคนกลายเป็นกำลังสำคัญของเครือข่าย ในการเกิดเป็นศูนย์เรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ปี พ.ศ.๒๕๓๘ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้เชิญภูมิปัญญาชาวบ้านในภาคอีสานที่อยากจะช่วยคนอีสานให้สามารถดับทุกข์สร้างสุขที่เราเรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน” มาประชุมกันเพื่อหาวิธีดับทุกข์สร้างสุข และจัดให้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่องทุก ๖ เดือน ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ และเพิ่มขึ้นเป็นทุก ๔ เดือนในปี พ.ศ.๒๕๓๙ และทุก ๓ เดือนในปี พ.ศ.๒๕๔๐

จนถึงปลายปี พ.ศ.๒๕๔๑ วิกฤตการณ์ของสังคมไทยมีแนวโน้มรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานจึงได้นัดหมายกันที่จะประชุมสัจจกรกันทุกเดือน โดยหมุนเวียนกันเป็น

เจ้าภาพ และมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น โดยการนำของ นายแพทย์อภิสิทธิ์ อารังวรางกูร เป็นทีมเลขาและทีมจัดการ ผลของการประชุมในแต่ละครั้งจะถูก รวบรวมเป็นเอกสาร ทำให้เกิดองค์ความรู้มากมายในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างสมดุลและมีความสุข สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน” โดยมีศูนย์การเรียนรู้ภายใต้การนำของปราชญ์ชาวบ้านโดยใช้พื้นที่เกษตรผสมผสานของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นที่ตั้งของศูนย์การเรียนรู้ จำนวน ๑๓ แห่ง^๑ ได้แก่ ๑. พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ ๒. พ่อ เชียง ไทยดี จังหวัดสุรินทร์ ๓. พ่อชาลี มาระแส จังหวัดอำนาจเจริญ ๔. พ่อผาย สร้อยสระกลาง จังหวัดบุรีรัมย์ ๕. พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๖. พ่อคำเตื่อง ภาษี จังหวัดบุรีรัมย์ ๗. พ่อทองหล่อ เจนไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ๘. พ่อจันทร์ที ประทุมภา จังหวัด นครราชสีมา ๙. พ่อประคอง มนต์กระโทก จังหวัดนครราชสีมา ๑๐. พ่อทัศน กระยอม จังหวัด ขอนแก่น ๑๑. พ่อผอง เกตุพิบูลย์ จังหวัดขอนแก่น ๑๒. พ่อบุญเต็ม ชัยลา จังหวัดขอนแก่น และ ๑๓. พ่อทองใบ ต้นโลห์ จังหวัดขอนแก่น

กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้าน เน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ ส่งเสริมให้เกิด การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน และใช้การสร้างเครือข่ายเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน^๒

แนวคิดและวิธีการวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนที่มีผลต่อการก่อหนี้และกระบวนการ ต่อสู้เพื่อหลุดพ้นจากความเป็นหนี้ของปราชญ์ชาวบ้านที่ทำให้หลุดพ้นจากความเป็นหนี้ เป็นแนวทาง ให้เกษตรกรอื่นนำไปใช้ปฏิบัติ เพื่อให้หลุดพ้นจากความเป็นหนี้ ศึกษาจากกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านพหุ ภาควิชาภาคอีสาน จำนวน ๘ ท่าน ที่เป็นผู้ประสบความสำเร็จที่เป็นหนี้ก็สามารถหลุดพ้นจากความเป็น หนี้ได้ โดยปราชญ์กลุ่มนี้ขยายแนวความคิดต้นแบบด้วยการเปิดศูนย์การเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์การแก้ไขปัญหาหนี้สินให้กับชุมชนอีกด้วย

จากการศึกษาได้ข้อค้นพบว่า ปราชญ์ทุกท่านได้ "ปฏิวัติความคิด" ได้สำเร็จซึ่งเป็นกุญแจ เปิดใจที่สำคัญที่สุด จากการพึ่งการเพาะปลูกพืชเดี่ยวเชิงพาณิชย์ มาเป็นการปลูกพืชเพื่อสร้าง “ความ มั่นคงทางอาหาร” ได้สำเร็จ การอยู่ การกินภายในครัวเรือน ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิวัติทวนกระแสทุน นิยม ไม่พึ่งตลาด หันมาพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองในชุมชน และมีความสุขในความพอเพียง ซึ่งใน ที่สุดก็ประสบความสำเร็จ สามารถลดหนี้ปลดสินได้ แม้ว่าจะต้องทนทุกข์กับหนี้สินเป็นระยะเวลานาน ก็ตาม เมื่อนำความเป็นอยู่อย่างพออยู่พอกินมาเทียบเคียงกับพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว พบว่า มีความเหมือนกันกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างมาก เพื่อให้ กระบวนการหลุดพ้นจากความเป็นหนี้เป็นไปอย่างเป็นรูปธรรม ครอบครัวเกษตรกรของชุมชน ปราชญ์

^๑ คือ ๑. พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ ๒. พ่อเชียง ไทยดี จังหวัดสุรินทร์ ๓. พ่อชาลี มาระแส จังหวัดอำนาจเจริญ ๔. พ่อผาย สร้อยสระกลาง จังหวัดบุรีรัมย์ ๕. พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๖. พ่อ คำเตื่อง ภาษี จังหวัดบุรีรัมย์ ๗. พ่อทองหล่อ เจนไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ๘. พ่อจันทร์ที ประทุมภา จังหวัด นครราชสีมา ๙. พ่อประคอง มนต์กระโทก จังหวัดนครราชสีมา ๑๐. พ่อทัศน กระยอม จังหวัด ขอนแก่น ๑๑. พ่อผอง เกตุพิบูลย์ จังหวัดขอนแก่น ๑๒. พ่อบุญเต็ม ชัยลา จังหวัดขอนแก่น ๑๓. พ่อทองใบ ต้นโลห์ จังหวัดขอนแก่น.

^๒ วันพิชิต ศรีสุข, กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์, *วิทยานพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต*. (พัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ และ ๓๕.

ชาวบ้าน องค์การภาครัฐ ภาคเอกชน ต้องมีจิตสำนึกในการที่จะร่วมขบวนการทำให้บรรลุความสำเร็จอย่างจริงจังและจริงใจ เพื่อแก้ไขความยากจนให้บรรเทาและหมดสิ้นไปทั่วประเทศ^๑

๒.๗.๒ การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึง ๒ ประเด็นคือ ๑) กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ และ ๒) การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา แต่ละประเด็นมีรายละเอียด ดังนี้

๑) กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์

กระบวนการเรียนรู้เพื่อการสร้างสรรค์สังคมภูมิปัญญาของมนุษย์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน โดยสรุปกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ การลองผิดลองดี การลงมือกระทำจริง การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้โดยพิธีกรรม การเรียนรู้โดยศาสนา การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และครูพักลักจำ โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

(๑) การลองผิดลองถูก ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก ในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ต่อสู้แย่งชิงสิ่งของที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่างๆ เมื่อประสบความล้มเหลวถึงขั้นเสียชีวิตหรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้อาหาร ได้สิ่งของ พ้นจากอันตราย ฯลฯ จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูก มนุษย์ก็ต้องสั่งสมความรู้ ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดให้กับลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นานๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือห้ามประพฤติปฏิบัติกลายเป็นจารีต ธรรมเนียมหรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของกลุ่มคนนั้นๆ ไป กาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติ รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัยหรือแก้ไขหรือป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลา ในการดำเนินชีวิตจริงบ่อยครั้งที่ภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้ ทั้งนี้เพราะปัจจัยเหตุเปลี่ยนไป มนุษย์ก็ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหาใหม่ ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่อีก เมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไร ทำอย่างไร จึงจะแก้ปัญหาได้ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ หากล้มเหลวก็จะจดจำเป็นข้อห้าม ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้น และมีความเสี่ยงน้อยลง

(๒) การลงมือกระทำจริง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง ปลุกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ฯลฯ วิธีชีวิตของชุมชนภูมิภาคต่างๆ ในประเทศไทย พบว่า ชาวเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา แล้วค่อยๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำกิน หรือขุดสระไว้เป็นบารายรอบเทวสถานเพื่อเลี้ยงชุมชน ชาวภาคกลางเรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือและทำนาทำไร่ให้สอดคล้องกับ

^๑ สมยศ สมวิวัฒน์ชัย, กระบวนการหลุดพ้นจากความเป็นหนี้: กรณีศึกษากลุ่มปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน, <<http://www.researchgate.net/publication/47279529>>, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖.

^๒ เอกวิทย์ ณ ถลาง, ภูมิปัญญาสี่ภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๔๖-๔๘.

ฤดูกาล ส่วนชาวใต้ก็เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่นต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเลด้วยการผูกไมตรี แลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ต่างๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้กลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

(๓) การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการกระทำจริงได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (transmission) แต่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (oral tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (literary tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านทุกภูมิภาค จะนิยมสองวิธีแรกคือ สาธิตวิธีการ และสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะหรือวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้ง จึงจะใช้วิธีการถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน คำตักเตือน ภาษิต คู่มือ แผนที่ และตำนาน นิทาน ฯลฯ สุดท้ายแล้วจะสะดวกและจะเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์อักษร หรือการสาธิตก็ไม่มียุคตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจถดถอยหรือสูญหายไป

(๔) การเรียนรู้โดยพิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนก แจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังกล่าว พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่างๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมในพิธีและมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรือมกมาย แต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะ ความเชื่อ คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่งและให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรม ก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์ฝ่ายเดียว

(๕) การเรียนรู้โดยศาสนา เป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์ชีวิต ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศีล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้มีกรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน ในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอนอันเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า สำหรับพุทธศาสนาในชั้นปรมาตมก็มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง สำหรับบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอม บ่มเพาะ ทั้งความประพฤติ สติปัญญาและอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อมๆ

กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่น่าเชื่อถือศรัทธาขึ้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกทั้งเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้วย

(๖) การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่ เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวางทั้งในด้านสาระ รูปแบบ วิธีการ และกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมไทย จึงมีพลวัตมากกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งเน้นไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่าย และการขยายตัวของการเรียนรู้กว้างขวางหลากหลายมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สังคมไทยจึงกลายเป็น “สังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก” (options) ให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมีเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าใหม่ให้พิจารณาอยู่อย่างอเนกอนันต์

(๗) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคมได้มีคนพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกัน มาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาใน บริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้น ตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่มัวชีพที่ต้อง เสี่ยงโดยการบูชา “เจ้าแม่กวนอิม” “พระพรหม” และการทรงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาภผล หรือแก้วิกฤตการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับ สมุนไพร และการรักษาทางใจจากหมอพื้นบ้านและพระสงฆ์ และการไปให้หมอดูทำนายทายทัก ขาด ความมั่นใจในตัวเอง เป็นต้น ตัวอย่างดังกล่าวหากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิต ซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ ท่ามกลางความสับสนซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่า ในอดีตที่ผ่านมาและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งที่ได้ผลและ ไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

(๘) ครูพักลักจำ ก็เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังมีอยู่ต่อไปใน ที่นี้ วิธี “ครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบ อย่างที่เฝ้าสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เป็นเหมือน การลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของคนอื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาสื่อความหมายในทางชั่วร้าย ไม่ หากเป็นวิธีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น ในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครู พักลักจำอยู่ไม่มากก็น้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่า วิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการ ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่งได้

จากกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังกล่าวมาข้างต้น เป็นกระบวนการสร้างสรรค์สัง สม บ่มเพาะ ตกผลึกการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่น ในทุกภูมิภาคของสังคมไทยที่เป็นแหล่งภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาช้านาน จนสังคมไทยเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหลากหลายตาม บริบทของภูมิภาค ซึ่งแต่ละภูมิภาคก็มีภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ที่หลากหลายในวิถีชีวิตเพื่อ ความอยู่รอดของสมาชิกของสังคมแต่ละท้องถิ่นในภูมิภาคนั้นๆ

๒) ความรู้ในพระพุทธศาสนา

ศาสนาทุกศาสนาล้วนเป็นผลิตผลมาจากความพยายามของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหาของตน และปัญหาของสังคม ศาสนาเป็นเครื่องมือที่มนุษย์นำมาใช้เพื่อแสวงหาภาวะที่พ้นจากทุกข์^๑ เนื้อหาสาระของศาสนาทุกศาสนาจึงมักจะว่าด้วยเรื่องธรรมชาติของชีวิตโดยอธิบายว่า ชีวิตคืออะไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง เกิดขึ้นมาได้อย่างไร อยู่ได้อย่างไร ตายแล้วจะไปไหน อธิบายธรรมชาติของโลกและจักรวาลว่าคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร โลกอื่นมีหรือไม่ หากเป็นศาสนาเทวนิยมก็อธิบายธรรมชาติของเทพเจ้าผู้เป็นเจ้าของจักรวาลและยังกล่าวถึงเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของคน และวิถีทางไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้นว่าคืออะไร จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะไปถึงเป้าหมายนั้นได้

(๑) ความหมายของความรู้ในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งปัญญาและการศึกษาอย่างแท้จริงจะเห็นได้ว่า การศึกษาเพื่อสร้างปัญญาให้มนุษย์ ในพระพุทธศาสนามีการศึกษาหลายระดับ ตั้งแต่ระดับต่ำสุดถึงระดับสูงสุด โดยแบ่งอย่างกว้างๆ ได้ ๒ ระดับ คือ ๑) การศึกษาระดับโลกียะ มีจุดมุ่งหมายเพื่อดำรงชีวิตในทางโลก และ ๒) การศึกษาระดับโลกุตระ มีจุดมุ่งหมายเพื่อดำรงชีวิตเหนือกระแสโลก “ความรู้ในพระพุทธศาสนา” โดยทั่วไปมักจะหมายถึงธาตุรู้ที่มีอยู่ในตน คนทุกคนมีความรู้หรือธาตุรู้ด้วยกันทั้งนั้น ถ้าไม่มีความรู้หรือไม่มีธาตุรู้ก็จะเป็นคนไม่ได้” กล่าวโดยสรุปความรู้ในพระพุทธศาสนา คือความรู้ทั่ว ความรู้เข้าใจชัดเจน กิริยาที่รู้ชัด ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ สามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผล สิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดี และสิ่งนั้นๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ และยังสมารถที่จะจัดแจงจัดสรร และจัดการสิ่งต่างๆ ในระดับการดำรงชีพ เป็นปัญญาในระดับโลกียปัญญา ซึ่งหากปฏิบัติภาวนาให้ต่อเนื่องสามารถพัฒนาเป็นโลกุตตรปัญญาได้

(๒) บ่อเกิดความรู้ในพระพุทธศาสนา ความรู้ของพระพุทธศาสนามีบ่อเกิดจากสิ่งต่อไปนี้

ก. เกิดจากการค้นพบกฎธรรมชาติและหลักความจริงอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า

พระพุทธศาสนาถือว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เปลี่ยนแปลงไปก็เพราะเหตุปัจจัย และแตกสลายทำลายไปก็เพราะเหตุปัจจัย ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความต้องการของบุคคลที่ต้องการให้เป็นหรือจากอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติหรือมันเป็นไปเองอย่างบังเอิญ”^๓

หลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้นั้นดูจะมีหลักต่างๆ มากมายจนอาจจะมีหลายคนรู้สึกว่ายากที่จะเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ^๔ กล่าวว่า “เรื่องที่ตรัสรู้และรู้นั้นมาก เท่ากับใบไม้ทั้งป่า แต่เรื่องจำเป็นที่ควรรู้ ควรนำมาสอนและนำมาปฏิบัติ นั้นเท่ากับใบไม้กำมือเดียว” นั่นก็คือ โดยเนื้อแท้แล้วใจความสำคัญทั้งหมดของพุทธธรรมนั้นมีหลักสำคัญ

^๑ พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๓.

^๒ วชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง, “ความรู้ในพระพุทธศาสนา”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^๓ คณะกรรมการแผนกตำรามหาจุฬาราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑ ยมกวรรคธรรมา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๒๔.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา, ๒๕๒๙), หน้า ๕.

อยู่กับการมุ่งพิจารณาถึงสาเหตุของทุกข์และวิถีทางในการดับทุกข์ และใจความสำคัญนั้นก็เป็นหลักที่มีเหตุผลที่ทุกคนสามารถขัดเกลาดตนเองให้เห็นแจ้งได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือพุทธศาสนาเน้นศึกษาเรื่องเกี่ยวกับปัญหาภายในจิตใจของมนุษย์ทุกคนที่ยังไม่ไร้ทุกข์ ซึ่งแก่นธรรมนี้คือหลักความจริงที่เรียกว่า อริยสัจ ๔ ที่ยังคงใช้ประโยชน์ได้ตลอดกาล

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงคุณค่าที่เด่นของอริยสัจไว้ว่า นอกจากเป็นคำสอนที่ครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติแล้วยังมีคุณค่าเด่นที่น่าสังเกตอีกหลายประการ^๑ สรุปได้ดังนี้

(ก) เป็นวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ไขปัญหามาตรับแบบแห่งเหตุผล เป็นระบบวิธีแบบอย่างซึ่งวิธีการแก้ปัญหาใดๆ ก็ตามที่จะมีคุณค่าและสมเหตุสมผลจะต้องดำเนินไปในแนวเดียวกัน เช่นนี้

(ข) เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตนด้วยปัญญาของมนุษย์เอง โดยนำเอาหลักความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ไม่ต้องอ้างอิงอำนาจดลบันดาลของสิ่งที่เหนือธรรมชาติ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ

(ค) เป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่ามนุษย์จะไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสิ่งที่อยู่ห่างไกลตัวมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าเขายังจะต้องใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกด้วยดี เขาจะต้องเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากหลักความจริงนี้ตลอดไป

(ง) เป็นหลักความจริงกลางๆ ที่ติดเนื่องอยู่กับชีวิต หรือเป็นเรื่องของชีวิตแท้ๆ ไม่ว่ามนุษย์จะสร้างสรรค์ศิลปะวิทยาการ หรือดำเนินการใดๆ ขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ของตน และไม่ว่าศิลปะวิทยาการ หรือกิจการต่างๆ นั้นจะเจริญขึ้น เสื่อมลง หรือสูญสลายไป หรือเกิดมีใหม่มาแทน อย่างไรก็ตาม หลักความจริงที่เรียกว่า อริยสัจนี้ก็คงยืนยง ทนสมัยและใช้เป็นประโยชน์ได้

อริยสัจ ๔ ประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค ดังนี้

ทุกข์ คำว่า ทุกข์ในพุทธธรรม แบ่งความทุกข์เป็น ๓ ลักษณะ คือ (๑) ทุกข์ในไตรลักษณ์ เป็นทุกข์ที่เป็นความทุกข์กาย ทุกข์ใจ และครอบคลุมลักษณะการของสิ่งที่มีปรุงแต่งทั้งหมดที่เรียกว่า สังขตธรรม หรือสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เป็นต้น (๒) ทุกข์ในเวทนา หมายถึง ทุกข์เนื่องด้วยความผันแปรคือความสุขที่กลายเป็นความทุกข์ เมื่อมีความสุขกับบางอย่าง พอนึกว่าสุขนั้นจะต้องสิ้นสุดลง จิตใจเป็นทุกข์ด้วยความกังวลและหวั่นไหว และพอสุขนั้นจืดจางหรือหายไปหรือผ่านพ้นไปแล้ว ก็หวนระลึกถึงด้วยความโหยหาอาลัย ซึ่งยิ่งสุขมากขึ้นเท่าใดก็จะกลับกลายเป็นทุกข์ที่รุนแรงมากขึ้นเท่านั้น และ (๓) ทุกข์ในอริยสัจ คือ สภาวะของร่างกายที่มีความเปลี่ยนแปลง มีการเสื่อมลงและดับไป จึงเป็นสภาพที่พร้อมจะก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้ที่ไม่รู้เท่าทันและเข้าไปฝืนกระแสด้วยความยึดมั่นถือมั่น เรียกว่า ทุกข์เพราะความไม่รู้ หรือทุกข์ที่มนุษย์เข้าไปยึดมั่นถือมั่นเอง ซึ่งเป็นทุกข์ที่สามารถดับลงได้

สิ่งที่บุคคลมีหน้าที่ต้องปฏิบัติในอริยสัจข้อที่ ๑ คือ การยอมรับความจริงเกี่ยวกับทุกข์ตามที่มันเป็นอยู่ เพื่อที่จะได้รู้จักทุกข์หรือรู้จักปัญหาของตนเองตามที่มันเป็นจริง ด้วยการยอมรับรู้และเผชิญหน้าทำความเข้าใจกับทุกข์ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการพิจารณาแก้ปัญหาต่อไป

^๑ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ: มัชฌิมนิเทศมณฑล/ มัชฌิมาปฏิบัติ หรือ กฎธรรมชาติดและคุณค่าสำหรับชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บันลือธรรม, ๒๕๕๗), หน้า ๙๒๐.

สมุทัย คือ เหตุแห่งทุกข์ หรือสาเหตุของปัญหา กล่าวคือ เมื่อกำหนดรู้แล้วว่าทุกข์หรือปัญหาของตนคืออะไร สิ่งที่จะต้องกระทำต่อไป คือการหาเหตุแห่งความทุกข์และละเหตุนั้นเสีย

นิโรธ คือ ความดับทุกข์ หรือภาวะหมดปัญหา เป็นภาวะที่สุขสงบ ไม่เป็นทุกข์ ไม่บีบคั้น ไม่ปั่นป่วนวุ่นวาย เป็นสภาวะของจิตใจที่สงบอันเป็นผลมาจากเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งถึงต้นเหตุแห่งทุกข์ที่เกิดขึ้นในวงจรปฏิจาสมุปบาท และดับที่เหตุแห่งทุกข์นั้นๆ ด้วยความมีสติระลึกรู้ในทุกขณะ

มรรค คือ วิธีการที่นำไปสู่ความดับทุกข์หรือข้อปฏิบัติเพื่อกำจัดสาเหตุแห่งปัญหา กล่าวคือ เมื่อรู้ทั้งปัญหา ทั้งสาเหตุแห่งปัญหา ทั้งจุดหมายที่เป็นภาวะหมดสิ้นปัญหา ก็ถึงเวลาที่จะต้องลงมือปฏิบัติ ซึ่งการที่พระพุทธเจ้าจัดนิโรธไว้ก่อนมรรคก็เนื่องด้วยเหตุผลให้ผู้ฟังเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งที่เป็จุดหมายก่อน จนเกิดความสนใจ มีกำลังใจ และยินดีที่จะเรียนรู้วิธีปฏิบัติและลงมือปฏิบัติต่อไป

ดังนั้น หน้าที่ของบุคคลที่จะต้องกระทำต่ออริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ สมุทัย เป็นสิ่งที่ควรละหรือกำจัด นิโรธเป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้งหรือควรบรรลุและมรรคเป็นสิ่งที่ควรดำเนินการหรือปฏิบัติ

สรุปอริยสัจ ๔ ถือว่าเป็นภูมิปัญญาทางโลกุตระธรรมที่ทำให้เกิดภูมิปัญญาทางโลกียธรรม แก่มวลมนุษยชาติที่ล้วนได้รับอรรถประโยชน์จากการประพฤติธรรมตามสมควรของแต่ละบุคคลนั้น ด้วยพระมหากรุณาคุณในการโปรดเวไนยสัตว์ การสอนธรรม การแสดงธรรม การเผยแผ่ธรรม หรือการประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น

ข. เกิดจากการประพฤติปฏิบัติธรรมของพุทธบริษัทหรือพุทธศาสนิกชน พุทธศาสนาคือศาสนาแห่งบุคคลผู้ตื่นจากหลับ เป็นผู้รู้ในสิ่งที่ควรรู้ และเป็นผู้แจ่มใส มีความสงบเย็น กล่าวคือตื่นจากอานาจความหลงของอวิชชาที่ทำให้ไม่รู้ไม่เห็นตามเป็นจริง การปฏิบัติตนให้เป็นผู้ตื่นจากหลับ คือความเ่ง ความหลง มาเป็นผู้รู้ เป็นผู้มีความแจ่มใสสดชื่นเป็นสุขเพราะอานาจความรู้นั้นจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องและสมบูรณ์^๑ พระพุทธศาสนานั้น เกิดแต่พระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย การศึกษาพระพุทธศาสนาจึงเปรียบได้ดังรับฟังพระสุรเสียงตรัสสอน ซึ่งจักเกิดประโยชน์ได้จริงก็ต่อเมื่อปฏิบัติตามจริง การรู้จักพระพุทธศาสนานั้น ขั้นต้น รู้จักด้วยการเรียนคือการฟัง การอ่านพระพุทธศาสนา ขั้นที่สอง รู้จักพระพุทธศาสนาที่ตนเอง ด้วยการที่ได้พิจารณาพระพุทธศาสนาที่ฟังหรือที่อ่านนั้น แล้วนำเข้ามาดูที่ตนเองและปฏิบัติพระพุทธศาสนาขั้นที่ตนเอง ขั้นที่สาม รู้จักพระพุทธศาสนาด้วยผลของการปฏิบัติที่ได้รับโดยลำดับจนถึงความรู้ความเห็นที่บังเกิดขึ้นแจ่มแจ้งในธรรมอันเป็นเหตุชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากเครื่องเศร้าหมองอกุศลบาปทั้งหลาย^๒

พระพุทธศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น เป็นคำสอนเรื่องชีวิตโดยตรง ศูนย์รวมคำสอนทั้งมวลของพระพุทธศาสนาก็คืออริยสัจ ๔ และใจความทั้งหมดของอริยสัจ ๔ คือเรื่องทุกข์หรือเรื่องของชีวิต ใจความสำคัญของอริยสัจ ๔ โดยสรุปคือ สอนให้รู้เรื่องชีวิต พร้อมทั้งวิธีแก้ไขทุกข์หรือปัญหาของชีวิตนั่นเอง การศึกษาพระพุทธศาสนาก็คือการศึกษารื่องชีวิตและการบริหารชีวิตให้เป็นสุข

^๑ พุทธทาสภิกขุ, ความทุกข์และความดับทุกข์, (กรุงเทพมหานคร: ไพลิน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘-๑๙.

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), รู้จักพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า คำปรารภ และ หน้า ๑.

ขอเพียงเรารู้จักเลือกเอาคำสอนของพระพุทธศาสนามาใช้กับกิจกรรมของชีวิตให้เหมาะสมแก่การณ์ เรา ก็จะได้รับประโยชน์สุขจากพระพุทธศาสนา ดังนั้น การเผยแพร่พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่ว่ารูปแบบใดจึงเท่ากับช่วยให้คนได้รู้จักชีวิต รู้จักตนเอง และรู้จักบริหารตนเอง ให้มีสุขตามควรแก่ สภาวะความสามารถ^๑ ซึ่งการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน หรือพุทธบริษัท ๔ ล้วนอิงอาศัยภูมิปัญญา ขององค์พระศาสดา และพุทธสาวกที่สืบทอดถ่ายทอดและปรับปรุงประยุกต์ผสมผสานให้เข้ากับบริบทของ ภูมิสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น ของชุมชน และของสังคมนั้นๆ ทั้งสิ้น

ค. เกิดจากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม ชีวิตที่สมบูรณ์ตามหลัก พระพุทธศาสนา หมายถึงชีวิตมนุษย์ ซึ่งความสมบูรณ์ของชีวิตมนุษย์นั้นมีเกณฑ์ชี้วัดสำคัญ ๓ ประการคือ มีความดี มีความเก่ง และมีความสุข กล่าวคือมีความดีเพราะเป็นคนที่ใช้คุณธรรมมานำ ชีวิต หรือดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรม มีความเก่งเพราะเป็นคนที่สามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถด้านต่างๆ ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิตทั้งต่อตนและบุคคลอื่น และมี ความสุขเพราะเป็นคนที่มีความเห็นถูกต้อง เห็นคุณค่าภายในตน ไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น มีวิถี ชีวิตที่อยู่เย็นด้วยศีลและเป็นสุขด้วยธรรม จนเกิดความเข้าใจในธรรมชาติของตนและบุคคลอื่นว่า สรรพสิ่งล้วนมีข้อบกพร่องอันเป็นจุดกำเนิดและมีความสมบูรณ์แบบอันเป็นจุดหมายของตนๆ ตาม หลักความจริง ความดี และความงาม ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ทั้งสิ้น พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำ ชาติไทย ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในโลกที่ใช้พุทธศักราชอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๖ พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อชนชาติไทยจนถึงได้ว่า พุทธศาสนากับชน ชาติไทยมีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม^๒ เมื่อ พระพุทธศาสนามีความสำคัญเช่นนี้ พุทธศาสนาจึงมีคุณูปการอย่างยิ่งต่อสังคมด้วยในการรังสรรค์ให้ เกิดสรรพคุณธรรมและนามธรรมอันทรงคุณค่าต่อบ้านเมือง เช่น พระไตรปิฎก และวรรณคดีต่างๆ ทางศาสนา พิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน มรดกทางโบราณสถานและศิลปกรรม ธรรมเนียมปฏิบัติทั้ง สมณะและวิปัสสนากรรมฐาน วัดและสถาบันสงฆ์ ภูมิปัญญาของพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นไปเพื่อโลกียะ และโลกุตระ ภูมิปัญญาของฆราวาส โดยเฉพาะปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นไปเพื่อ การพึ่งพาตนเอง ความสมณะ และการยังประโยชน์ไม่เพียงแต่ตนเองเท่านั้น หากเพื่อสันติสุขของ สังคม โดยภูมิปัญญาเหล่านี้มีรากฐานจากพุทธธรรม^๓

(๓) ประเภทของความรู้ในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจำแนกความรู้ของมนุษย์ ออกเป็น ๖ ระดับ^๔ ดังนี้

^๑ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก(เจริญ สุวฑฺฒโน), *ชีวิตลิขิตได้*, (กรุงเทพมหานคร: ขอฟเวิลด์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า คำนำ.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก (หมวดพุทธศาสน์)*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๒, ๑๖-๑๗, ๔๙, ๖๕, ๗๐.

^๓ จิราลักษณี่ จงสถิตมั่น และ เกียรติศักดิ์ แสงสุวรรณ, “การผสมผสานภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับ การสร้างทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน: ศึกษาเฉพาะกรณีพระอาจารย์รัตน์ รตนญาโน”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^๔ แสง จันทร์งาม, *ศาสนศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๗๘-๘๐.

ก. **ความรู้ระดับวิญญาณ** (Consciousness or Cognitive) หมายถึงการรับรู้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และภาพที่เห็นด้วยอายตนะแบบผิวเผิน ในช่วงระยะเวลาอันสั้นแต่ยังไม่ได้ปรุงแต่ง

ข. **ความรู้ระดับสัญญา** (Perception) หมายถึงการรับรู้ถึงคุณภาพและรายละเอียดของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และภาพที่เห็น ซึ่งเรียกว่า “การจำได้หมายรู้”

ค. **ความรู้ระดับอภิญญา** (Extrasensory Perception) หมายถึงการรับรู้อารมณ์ต่างๆ และคุณลักษณะของอารมณ์นั้นๆด้วยการอาศัยพลังจิต ไม่ต้องใช้อายตนะรับรู้ เช่นมองเห็นการณ์ที่ไกลเกินขอบเขตของตาจะมองเห็น

ง. **ความรู้ระดับทิวหรือความเห็น** (Conception) หมายถึงการเห็นหารเข้าใจถึงความคิดรวบยอด (concept) ที่อยู่เบื้องหลังสภาวะธรรมทั้งปวง โดยใช้หลักตรรกวิทยาทั้งแบบนิรนัยและอุปนัย เช่น เจ้าชายสิทธัตถะทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายและ คนเกิดแล้วทรงคิดจนพบความคิดรวบยอดที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านั้นว่าคือ ความทุกข์ หรือทรงทราบความจริงว่าทุกสิ่งจะต้องมีของคู่กัน ฉะนั้น เมื่อมีทุกข์นั้นก็ต้องมีภาวะไม่มีทุกข์ หรือนิโรธ ด้วยเช่นกัน

จ. **ความรู้ระดับวิชชญาณ** (Intuitive Insight) เป็นความรู้ที่คล้ายความรู้ระดับทิวหรือความเห็น และรู้สัจธรรมเช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้เกิดจากการคิดตามหลักตรรกหรือหลักเหตุและผลเหมือนความรู้ระดับทิว แต่เกิดจากการทำจิตให้สงบอย่างสมบูรณ์ตามหลักสมาธิที่ถูกต้อง หรือนำจิตไปเพ่งดูพฤติกรรมของกายโดยไม่ใช้ความคิด เมื่อเพ่งดูไปถึงจุดจุดหนึ่งแล้วความรู้ระดับวิชชญาณก็จะเกิดขึ้นเอง โดยปัจจุบันทันด่วนเหมือนกับการเปิดไฟสว่างจ้าขึ้นในห้องมืดความรู้นี้จะเห็นได้แจ่มแจ้ง ชัดเจนกว่าความรู้ระดับทิวมาก จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจของผู้เห็นได้มากกว่า ผลที่เกิดขึ้นจึงเป็นนิพพิทา หรือความเบื่อหน่าย หลุดพ้นจากการยึดเหนี่ยวผูกพันต่อสภาวะธรรมฝ่ายสังขตะ บรรลุถึงสภาวะธรรมฝ่ายอสังขตะที่เรียกว่า นิโรธ หรือนิพพาน ก็จะเกิดความรู้ระดับสุดท้ายในทางพุทธศาสนาต่อไป

ฉ. **สัมโพธิญาณ** (Enlightenment) คือการตรัสรู้ หลุดพ้นจากสภาวะธรรมฝ่ายสังขตะ หรือวิมุตติญาณทัศนะ

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า ความรู้ทางพุทธศาสนาทั้ง ๖ (ก-ฉ) ระดับนี้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เมื่อประกอบเหตุปัจจัยที่เหมาะสมครบถ้วน โดยไม่ต้องอาศัยอำนาจภายนอกหรือเทพเจ้าใดๆ โดยสามารถสรุปความรู้ทางพุทธศาสนาทั้งหมดได้ว่า เกิดจากสัมมาทิฐิเป็นอันดับแรก และสัมโพธิญาณเป็นอันดับสุดท้าย อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีได้มีแหล่งที่มาของความรู้จากภายนอก พระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า ความจริงทุกระดับทุกชนิดมีอยู่ด้วยตัวเองตามธรรมชาติและมีอยู่อย่างเป็นอิสระจากความรู้ของคนจะรู้หรือไม่รู้มันก็มีของมันอยู่เช่นนั้นแล้ว สภาวะธรรมหรือสิ่งที่เป็นธรรมชาติก็มีอยู่โดยตัวของมันเอง และสัจธรรมหรือตัวกฎเกณฑ์ที่ควบคุมสภาวะธรรมก็คงมีอยู่อย่างนั้นตลอดกาล โดยไม่มีผู้สร้างไม่มีผู้ทำลาย คนเราสามารถที่จะรู้ความจริงได้ทุกระดับ ถ้ามีความเพียรพยายามที่จะรู้^๑

พระพุทธศาสนา ได้จำแนกประเภทของปัญญาไว้หลายอย่าง มีปัญญา ๒, ปัญญา ๓, ปัญญา ๔ และปัญญา ๖ ประเภท เป็นต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

^๑ แสง จันทรงาม, ศาสนศาสตร์, หน้า ๗๘.

ก. การจำแนกปัญญาเป็น ๒ ประเภท

ปัญญาสามารถจำแนกได้ ๒ ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ คือ (๑) โลกียปัญญา กับ โลกุตตรปัญญา (๒) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดนามหรือรูป (๓) ปัญญาที่จำแนกตามเวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกัน และ (๔) ปัญญาขณะบรรลุนิพพานที่จำแนกว่าเป็นขั้นแรกของการบรรลุหรือไม่ โดยรายละเอียดจะได้นำเสนอเป็นลำดับต่อไปนี้

(ก) โลกียปัญญากับโลกุตตรปัญญา

ปัญญาสามารถจำแนกเป็นโลกียปัญญากับโลกุตตรปัญญา โดยที่โลกียปัญญาเป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับทางโลกซึ่งรวมถึงปัญญาในการดำรงชีพ ตลอดจนปัญญาที่เกิดจากความดีงามและปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติภาวนา แต่ไม่รวมไปถึงปัญญาในขณะบรรลุนิพพานที่เรียกจิตขณะบรรลุนั้นว่ามรรคจิตและผลจิต ส่วนโลกุตตรปัญญาเป็นปัญญาในขณะบรรลุนิพพานดังกล่าว ปัญญาทั้ง ๒ ประเภทนี้มีชื่อเรียกอื่นอีกหลายชื่อเป็นคู่กัน แต่ยังคงมีความหมายเช่นเดียวกันกับคู่ของโลกียปัญญากับโลกุตตรปัญญา กล่าวคือ ปัญญาทั้งสองประเภทนี้มีอยู่หลายชื่อ คือ (๑.๑) โลกียปัญญากับ โลกุตตรปัญญา (๑.๒) สาสวปัญญากับ อนาสวปัญญา (๑.๓) อาสววิปยุตตาสวปัญญากับ อาสววิปยุตตอนาสวปัญญา (๑.๔) สัญโญชนียปัญญากับ อสัญโญชนียปัญญา (๑.๕) สัญโญชนวิปยุตตสัญโญชนียปัญญากับ สัญโญชนวิปยุตตออสัญโญชนียปัญญา (๑.๖) คันถนิยปัญญากับ อคันถนิยปัญญา (๑.๗) คันถวิปยุตตคันถนิยปัญญากับ คันถวิปยุตตอคันถนิยปัญญา (๑.๘) โขมนียปัญญากับ อโขมนียปัญญา (๑.๙) โขหวิปยุตตโขมนียปัญญากับ โขหวิปยุตตอโขมนียปัญญา (๑.๑๐) โยคนียปัญญากับ อโยคนียปัญญา (๑.๑๑) โยควิปยุตตโยคนียปัญญากับ โยควิปยุตตอโยคนียปัญญา (๑.๑๒) นีวรณียปัญญากับ อนีวรณียปัญญา (๑.๑๓) นีวรณวิปยุตตนีวรณียปัญญากับ นีวรณวิปยุตตอนีวรณียปัญญา (๑.๑๔) ปราหมัญญปัญญากับ อปราหมัญญปัญญา (๑.๑๕) ปราหมาสวิปยุตตปราหมัญญปัญญากับ ปราหมาสวิปยุตตอปราหมัญญปัญญา (๑.๑๖) อุปาทานียปัญญากับ อนูปาทานียปัญญา (๑.๑๗) อุปาทานวิปยุตตอุปาทานียปัญญากับ อุปาทานวิปยุตตอนูปาทานียปัญญา (๑.๑๘) สังกิลีสกปัญญากับ อสังกิลีสกปัญญา (๑.๑๙) กิลีส วิปยุตตสังกิลีสกปัญญากับ กิลีสวิปยุตตอสังกิลีสกปัญญา (๑.๒๐) ปริยาปันนปัญญากับ อปริยาปันนปัญญา ดังคำกล่าวที่ว่า

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปายากฤตในภูมิ ๓ ชื่อว่า โลกียปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า โลกุตตรปัญญา (๑) . . .

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปายากฤตในภูมิ ๓ ชื่อว่า สาสวปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนาสวปัญญา (๓) . . .

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปายากฤตในภูมิ ๓ ชื่อว่า ปริยาปันนปัญญา ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อปริยาปันนปัญญา (๓๑)^๑

(ข) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดนามหรือรูป

เมื่อนำปัญญามาจำแนกด้วยลักษณะการเกิดของปัญญาว่าเกิดมาจากการกำหนดรู้นามหรือรูปจะสามารถจำแนกได้ ๒ ประการ ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (๒.๑) นามวัญญูปปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการกำหนดรู้ในนาม คือ เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ (๒.๒)

^๑ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๖๗/๕๐๐-๕.

รูปวรัฏฐาปนปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการกำหนดรู้ในรูป ซึ่งรวมไปถึงการกำหนดรู้ร่างกายว่าอยู่ในอริยบทใด ยืน เดิน นั่ง หรือนอน^๑

(ค) ปัญญาที่จำแนกตามเวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกัน

เมื่อนำปัญญามาจำแนกด้วยเวทนาที่เกิดขึ้นร่วมกันจะสามารถจำแนกได้ ๒ ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (๓.๑) โสมนัสสสทกตปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นร่วมกับความสุขใจ (๓.๒) อุpekขาสทกตปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นร่วมกับความรู้สึกเฉยๆ^๒

(ง) ปัญญาขณะบรรลุตธรรมที่จำแนกกว่าเป็นขั้นแรกของการบรรลุหรือไม่

เมื่อนำในปัญญาขณะบรรลุตธรรมมาจำแนกกว่า เป็นขั้นแรกของการบรรลุหรือเป็นขั้นถัดๆ ไป จะได้ ๒ ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (๔.๑) ทัสสนภูมิปัญญา คือ ปัญญาในขณะบรรลุตธรรมครั้งแรก คือ ซึ่งขณะนั้นเป็นปัญญาที่เข้าถึงนิพพานเป็นครั้งแรก (๔.๒) ภาวนาภูมิปัญญา คือ ปัญญาในขณะบรรลุตธรรมครั้งถัดๆ มาอีก ๓ ขั้นที่เหลือ ดังคำอธิบายของพระพุทธโฆสเถระที่ว่า “ปัญญาเป็น ๒ อย่าง โดยเป็นทัสสนภูมิและภาวนาภูมิ อย่างนี้ คือปัญญาในปฐมมรรคเป็นทัสสนภูมิปัญญา และปัญญาในมรรค ๓ ที่เหลือเป็นภาวนาภูมิปัญญา”^๓

ข. การจำแนกปัญญาเป็น ๓ ประเภท

ปัญญานอกจากสามารถจำแนกเป็น ๒ ประเภทแล้ว ปัญญายังสามารถจำแนกเป็นปัญญา ๓ ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (๑) ปัญญาจำแนกตามแหล่งที่มา (๒) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของโกศล (๓) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของปริญญา

(ก) ปัญญาจำแนกตามแหล่งที่มา

พระพุทธศาสนาจำแนกประเภทของปัญญาไว้หลายอย่าง มีปัญญา ๒ ประเภท ปัญญา ๓ ประเภท ปัญญา ๔ ประเภท และปัญญา ๖ ประเภท เป็นต้น ซึ่งปัญญา ๓ ประเภทสามารถจำแนกได้อย่างน้อย ๓ นัย^๔ หนึ่งในนั้นเป็นการจำแนกปัญญาตามแหล่งที่มา ปัญญาทั้ง ๓ นัย ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา^๕ โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๑) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือ จากการฟังบรรยายในการทัศนศึกษา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา”^๖

๒) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง บุคคลมิได้ฟังจากผู้อื่นโดยตรง แต่ได้สร้างปัญญาของตนให้เกิดมีขึ้น ด้วยการคิดค้นทดลองหาเหตุผลด้วยตนเอง

^๑ วิสุทธิ. (ไทย) ๔๒๖/๗๓๔.

^๒ วิสุทธิ. (ไทย) ๔๒๗/๗๓๔.

^๓ วิสุทธิ. (ไทย) ๔๒๖/๗๓๕.

^๔ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เอื้อมอร ชลวร, “การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓.

^๕ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในสุนันท์ เพ็ชรพิรุณ, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๒๓-๒๖.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฝึกอบรม หรือปัญญาที่เกิดแต่การฝึกลงมือปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

การให้ความหมายของปัญญา ๓ ท่านพระพุทธโฆสเถระได้กล่าวว่า “๑) จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่มีได้ฟังจากคนอื่น . . . สำเร็จโดยลำพังความคิดของตน ๒) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่ได้ฟังมาจากผู้อื่น . . . สำเร็จด้วยอำนาจการฟัง ๓) ภาวนามยปัญญาคือ ปัญญาที่ถึงอัปปนา สำเร็จด้วยอำนาจภาวนาอย่างใดก็ได้แล้วแต่”^๑

ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายขยายความเรื่องปัญญาทั้ง ๓ ประการว่า ๑) จินตามยปัญญา หมายถึง ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณา (ปัญญาจากโยนิโสมนสิการที่ตั้งขึ้นในตนเอง) ๒) สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาเกิดจากการสดับเล่าเรียน (ปัญญาจากปรโตโฆสะ) และ ๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการปฏิบัติบำเพ็ญ (ญาณอันเกิดขึ้นแก่ผู้อาศัยจินตามยปัญญาหรือทั้งสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา)^๒

การเรียงลำดับปัญญาทั้ง ๓ ประการนี้ของพระพุทธโฆสเถระและพระพรหมคุณาภรณ์ นำเสนอจินตามยปัญญาขึ้นเป็นลำดับแรก เนื่องจากการจัดเรียงตามพระไตรปิฎกทั้งในพระสูตร^๓ และพระอภิธรรม^๔ แต่ในเนติปกรณ์เรียงและเรียกต่างกันเป็น (๑) สุตมยปัญญา (๒) จินตามยปัญญา (๓) ภาวนามยปัญญา^๕

การเรียงลำดับที่นำจินตามยปัญญาขึ้นก่อนหรือสุตมยปัญญาขึ้นก่อนนั้น ขึ้นอยู่กับการเกิดขึ้นของปัญญาในแต่ละบุคคล ในกรณีของมหาบุรุษ เช่น พระพุทธเจ้าผู้ค้นพบและเปิดเผยความจริง (สัจธรรม) ขึ้น มิได้อาศัยการฟังจากผู้อื่น (ปรโตโฆสะ) แต่รู้จักโยนิโสมนสิการด้วยตนเอง สามารถหยั่งเห็นความจริงได้ ท่านจึงเริ่มด้วยจินตามยปัญญาแล้วต่อด้วยภาวนามยปัญญาไปเลย แต่หากเป็นบุคคลทั่วไป ท่านจะเริ่มด้วย สุตมยปัญญาเป็นข้อแรก ด้วยคำอธิบายที่ว่า บุคคลเล่าเรียนสดับฟังธรรมแล้วเกิดศรัทธา นำไปใคร่ครวญตรวจสอบเกิดเป็นสุตมยปัญญา อาศัยเป็นฐาน แล้วตรวจสอบเพ่งพินิจคิดลึกซึ้งลงไป เกิดเป็นจินตามยปัญญา เมื่อใช้ปัญญาทั้งสองมนสิการในสภาวะธรรมทั้งหลาย เกิดเป็นญาณเป็นมรรคที่จะให้เกิดผล จัดเป็นภาวนามยปัญญา^๖

(ข) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของโกศล

เมื่อนำปัญญามาจำแนกด้วยโกศลเป็นความฉลาดทางปัญญา ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๓ ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (๒.๑) ปัญญาที่รอบรู้ทางเจริญและเหตุของความเจริญ (๒.๒) ปัญญาที่รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม (๒.๓) ปัญญาที่รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์และวิธีที่จะทำให้สำเร็จ ทั้งในการป้องกันความเสื่อมและในการสร้างความเจริญ

พระมหากุช ญาณาวุโธ ได้กล่าวสรุปปัญญาในความหมายของโกศลไว้ในงานวิทยานิพนธ์ว่า “ปัญญาข้อแรก เป็นปัญญานี้ฉลาดในการพิจารณาความเจริญ คือ เมื่อความเจริญ (กุศลกรรม)

^๑ วิสุทธิ. (ไทย) ๔๒๗/๗๓๕, และดูรายละเอียดในทำนองเดียวกันใน ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒/๓๑๖-๓๑๗.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๒.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

^๔ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๕๓/๔๘๔, ๗๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

^๕ เนติ. (ไทย) ๘๒.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๒.

เกิดขึ้นทำให้รู้แจ้งเห็นจริง อกุศลกรรมก็จะสิ้นไป เช่นผู้ปฏิบัติธรรม มีศีลบริสุทธิ์แล้วปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาจนจิตเป็นสมาธิแล้วใช้ปัญญาพิจารณาทำให้รู้แจ้งเห็นจริง อกุศลธรรม คือธรรมฝ่ายต่ำจะเสื่อมสิ้นไป กุศลกรรม คือธรรมฝ่ายสูงก็จะเจริญขึ้นแทน ปัญญาข้อที่ ๒ เป็นปัญญาที่ฉลาดในการพิจารณาถึงเค้ามูลแห่งความเสื่อม คือเมื่ออกุศลธรรมเกิดขึ้น ก็พิจารณาให้รู้เห็นจริง อกุศลกรรมจะเสื่อมไป ปัญญาข้อที่ ๓ เป็นปัญญาที่ฉลาดในการใช้อุบาย รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูกผิด เลือกประพฤติในธรรมที่เป็นกุศลอันนำตนไปสู่ชีวิตที่ดีและประเสริฐ ประสบความสำเร็จได้”^๑

(ค) ปัญญาจำแนกผ่านประเภทของปริยญา

เมื่อนำปัญญามาจำแนกตามการกำหนดรู้ การทำความรู้จัก หรือการทำความเข้าใจโดยครบถ้วนที่เรียกว่า “ปริยญา” จะสามารถจำแนกได้ ๓ ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (๓.๑) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดรู้ด้วยสิ่งอันรู้แล้ว จากการกำหนดรู้ขั้นรู้จัก และจากการกำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะ คือปัญญาที่เกิดจากการทำความรู้จักจำเพาะตัวของสิ่งนั้นโดยตรง พอให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว (๓.๒) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดรู้ด้วยการพิจารณา จากการกำหนดรู้ขั้นพิจารณา หรือจากการกำหนดรู้สามัญลักษณะ คือปัญญาที่เกิดจากการทำความรู้จักสิ่งนั้นพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา (๓.๓) ปัญญาที่เกิดจากการกำหนดรู้ด้วยการละกำหนดรู้ถึงขั้นละได้ กำหนดรู้โดยตัดทางมิให้ฉันทราคะเกิดมีในสิ่งนั้น คือปัญญาที่รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้ว ละนิจจสัญญา เป็นต้น ในสิ่งนั้นเสียได้”^๒

ค. การจำแนกปัญญาเป็น ๔ ประเภท

ปัญญาไม่เพียงสามารถจำแนกเป็น ๒ ประเภทและ ๓ ประเภทเท่านั้น ปัญญายังสามารถจำแนกเป็นปัญญา ๔ ประเภท ซึ่งมีหมวดหมู่ดังต่อไปนี้ ได้แก่ (๑) ปัญญาที่จำแนกตามอริยสัจ ๔ (๒) ปัญญาที่จำแนกตามปฏิสัมภิทา

(ก) ปัญญาที่จำแนกตามอริยสัจ ๔

เมื่อนำปัญญามาจำแนกตามอริยสัจจะได้ ๔ ประเภท ได้แก่ ญาณ ๔^๓ ได้แก่ (๑.๑) ทุกขญาณ คือปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความรู้ในทุกข์ ซึ่งทุกข์เป็นสภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น (๑.๒) ทุกขสมุทยญาณ คือปัญญาที่เกิดจากการความรู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ซึ่งเหตุเกิดแห่งทุกข์นี้คือความต้องการ (ตัณหา) ทุกรูปแบบ (๑.๓) ทุกขนิโรธญาณ คือปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความรู้ในความดับแห่งทุกข์ ซึ่งความดับทุกข์นี้คือภาวะที่ความต้องการทุกรูปแบบดับสิ้นไป ภาวะที่หลุดพ้นและอิสระจากความทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า นิพพาน (๑.๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ คือปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความรู้ในข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์

(ข) ปัญญาที่จำแนกตามปฏิสัมภิทา

^๑ พระมหาภุช ญาณวโร (ใจปลื้มบุญ), “การศึกษาวเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมานและปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

^๒ ข.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓/๖๓-๖๔, ๑๔/๖๗-๖๘, ๑๗๘/๕๑๐-๕๑๑, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมในพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๕.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒/๒๕๕.

เมื่อนำปัญญามาจำแนกตามความรู้ ๔ อย่างที่แตกฉานในวัตถุ ๔ ชื่อว่าปฏิสัมภิทา ได้แก่ (๒.๑) อตถปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาที่แตกฉานในอรรถ ปริชาแจ้งในความหมายเมื่อเห็นเพียงข้อความอย่างย่อ หรือหัวข้อของหลักธรรม สามารถอธิบายขยายความออกไปอย่างกว้างขวาง แจกแจงรายละเอียดได้อย่างมากมายลึกซึ้ง หรือเมื่อเห็นเหตุเพียงส่วนเดียว สามารถพิจารณาแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อขยายผลออกไปจนทราบถึงผลได้ (๒.๒) ธัมมปฏิสัมภิทาหมายถึง ปัญญาแตกฉานในธรรม ปัญญาแจ้งรู้ในหลักธรรม สามารถอธิบายขยายความได้อย่างละเอียดและพิสดาร นำมาจัดตั้งเป็น กระทำ หรือหัวข้อได้ เมื่อเห็นผลอย่างหนึ่งจะทำให้สืบสาวไปหาเหตุได้ (๒.๓) นิรุตติปฏิสัมภิทา หมายถึง ปัญญาที่แตกฉานในนิรุตติ ปริชารู้แจ้งในศัพท์ ภาษาก้อยคำบัญญัติรวมทั้งภาษาต่างๆ ใช้ คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและสามารถเห็นตามได้ (๒.๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิทา หมายถึง ปัญญาที่แตกฉานในปฏิภาณ ปริชารู้แจ้งทันการในความคิด ซึมซาบเข้าใจในความรู้ที่มีอยู่ด้วยไหวพริบ นำมา เชื่อมโยงให้เข้ากับเหตุผลและความคิดและนำไปใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมสามารถเข้ากับทุกเหตุการณ์ หรือทุกกรณี^๑

(ค) การจำแนกปัญญาเป็น ๖ ประเภท

ปัญญาไม่เพียงสามารถจำแนกได้หลายประเภทดังที่ได้นำเสนอมานี้แล้วนั้นปัญญายังสามารถ จำแนกได้ ๖ ประการ ได้แก่ (๑) วิปัสสนา หมายถึง ปัญญาที่เห็นสภาวะธรรมต่างๆ มีอนิจจลักษณะ เป็นต้น (๒) สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นถูก (๓) วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรองหรือทลอง (๔) วิจยนา หมายถึง ปัญญาพิจารณาประเสริฐสุด (๕) สัมปชัญญะ หมายถึง ปัญญารู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ว่าควรและไม่ควร รู้สถานที่ควรไปและไม่ควรไป และไม่หลงลืม (๖) เนปิกกะ หมายถึง ปัญญาบ่มกุศลธรรมให้สุก^๒

แม้ปัญญาจะสามารถจำแนกได้หลายนัยดังกล่าวแต่การจำแนกปัญญาแต่ละนัยมี จุดมุ่งหมายแตกต่างกันไปของแต่นัย และเมื่อนำการจำแนกปัญญาแต่ละนัยไปศึกษาเทียบเคียงกับ เนื้อหาในบทที่ผ่านมา ทำให้ทราบได้ว่า ปัญญาที่จำแนกตามแหล่งที่มา ๓ ประเภทคือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญานั้นมีความเหมาะสมที่จะนำไปประยุกต์ใช้เป็นประเภทของ ความรู้ในพระพุทธศาสนาที่จะสามารถนำไปเป็นพื้นฐานในการศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ใน พระพุทธศาสนาในลำดับถัดไป

อนึ่ง ความรู้หรือปัญญาทางพระพุทธศาสนานั้น อาจได้มาโดยข้อปฏิบัติที่เป็นหลักในการ ฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป จนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือความหลุดพ้น หรือนิพพานซึ่งก็คือ ไตรสิกขา หรือสิกขา ๓^๓ ซึ่งมีความหมาย ดังนี้

ศีลสิกขา (Training in Higher Morality) คือ การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล

^๑ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๑๘/๔๕๙, และดูรายละเอียดในทำนองเดียวกันใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๖/ ๑๕๔/๑๕๕, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๕-๒๘/๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๑๙-๗๒๔/๔๕๙-๔๖๑.

^๒ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์ พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๑.

^๓ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๖๐๓-๖๐๔

จิตตสิกขา (Training in Higher Mentality or Concentration) คือ การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญงอก

ปัญญาสิกขา (Training in Higher Wisdom) คือ การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไป ให้รู้คิด เข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง

อนึ่ง ความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องของไตรสิกขานี้ มองเห็นได้ง่ายแม้ในชีวิตประจำวัน อุปมาเหมือนการต้มน้ำใส่น้ำไว้ด้วยไฟเรียวค่อยๆ ไม่ไปแก้งสั่น หรือ เขย่ามัน (ศีล) เมื่อน้ำไม่ถูกกวน น้ำก็จะสงบนิ่ง ผงฝุ่นต่างๆ ก็นอนก้น หายขึ้น น้ำก็ใส (สมาธิ) เมื่อน้ำใส ก็มองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ชัดเจน (ปัญญา) สามารถอธิบายกระบวนการความเชื่อมโยงตามหลักไตรสิกขาได้ ดังนี้

๑) ศีล ทำให้เกิด สมาธิ เมื่อประพฤติดี มีความสัมพันธ์งดงาม ได้ทำประโยชน์อย่างน้อยที่สุด คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตน ไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวร ไม่หวาดหวั่นเสียใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึก ไม่ยอมรับของสังคม และไม่มี ความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ เพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเอง จิตใจก็เอิบอัม ชื่นบานเป็นสุข ปลอดภัย สงบ และแน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูดและการที่ทำ

๒) สมาธิ ทำให้เกิด ปัญญา ยิ่งจิตไม่ฟุ้งซ่าน สงบ อยู่กับตัว ไร้สิ่งขุ่นมัว สดใส มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพิจารณาพิจารณาเห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆ ก็ยิ่งชัดเจน ตรงตามจริง แล่นคล่อง เป็นผลดีในทางปัญญามากขึ้นเท่านั้น ในการปฏิบัติธรรมสูงขึ้นไปถึงขั้นจะเกิดญาณ อันรู้แจ้งเห็นจริงจนกำจัดอาสวกิเลสได้ ก็ยังต้องการจิตที่สงบนิ่ง ผ่องใส มีสมาธิแน่วแน่ยิ่งขึ้นไปอีก ถึงขนาดระงับการรับรู้ทางอายตนะต่างๆ ได้หมด เหลืออารมณ์หรือสิ่งที่กำหนดไว้ใช้งาน แต่เพียงอย่างเดียว เพื่อทำการอย่างได้ผล จนสามารถกำจัดกวาดล้างตะกอนที่นอนก้นได้หมดสิ้น ไม่ให้มีโอกาสขุ่นอีกต่อไป^๑

ดังนั้น ความรู้ในพระพุทธศาสนา จึงเป็นเรื่องของปัญญาและการตกผลึกทางปัญญาที่เกิดจากการศึกษาตามแนวทางไตรสิกขาต่อเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของบุคคล ชุมชน และสังคม ความรู้ในพระพุทธศาสนา เป็นความรู้ ความเชื่อ ศักยภาพ คำสอนที่อิงอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในสังคมนั้น มีมาช้านานแล้วและน่าจะมีอายุใกล้เคียงกับระยะเวลาที่พระพุทธศาสนาเข้ามาตั้งมั่นในบ้านเมืองของเรา โดยแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ได้แก่ ๑) ความรู้ส่วนโลกียะ หรือภูมิปัญญาที่เป็นเรื่องทางโลก และ ๒) ความรู้ส่วนโลกุตตระ หรือภูมิปัญญาที่พ้นวิสัยของโลก หรือภูมิปัญญาที่ช่วยให้พ้นโลก^๒ ซึ่งความรู้ทั้งสองส่วนนี้แม้จะเป็นคนละระดับและแบ่งแยกจากกันได้แต่ก็มีความเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ

๑) **ความรู้ส่วนโลกียะ** มักรังสรรค์ขึ้นโดยฆราวาสที่เป็นปัจเจกชนโดยกลุ่มชน ชุมชน หรือท้องถิ่น และโดยรัฐในรูปของสิ่งต่อไปนี้ เช่น กฎหมาย หลักทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์ในการปกครองบ้านเมือง จาริตประเพณีของชุมชน วรรณกรรมทางโลกและทางศาสนาที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมุขปาฐะ เช่นคำสอน นิทาน เพลงกล่อมเด็ก ความรู้ในงานกสิกรรม การแพทย์พื้นบ้าน

^๑ พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา, <www.br.ac.th/elearning/social/jitraporn/.../Unit1_1. ht.>, ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^๒ อ้างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก (หมวดพุทธศาสนา), หน้า ๒๖๑.

ความรู้การผลิต การตลาด หัตถกรรม งานช่าง งานสถาปัตยกรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ เป็นต้น มักพบได้ในสังคมส่วนใหญ่ซึ่งสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นไปเพื่อประโยชน์ของปัจเจกชน หรือคนส่วนน้อย

๒) ความรู้ส่วนโลกุตระ อาจกล่าวได้ว่าเกือบทั้งหมดรังสรรค์ขึ้นมาจากภูมิธรรมในทางปริยัติและปัญญาญาณจากการภาวนาของพระภิกษุสงฆ์ทั้งฝ่ายคันถธุระและวิปัสสนาธุระในบริบทของสถาบันสงฆ์ ซึ่งตามปกติวิสัยปุถุชนจะเข้าถึงได้ยาก เช่นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา คำอธิบายพระไตรปิฎก คัมภีร์ อรรถกถาต่างๆ อุบายวิธีในการปฏิบัติสมาธิ ฯลฯ เป็นต้น

ความรู้ในพระพุทธศาสนา ๒ ส่วนนี้ ต่างก็เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเพื่อการทำความเข้าใจโลกและชีวิตอย่างถ่องแท้ เห็นโลกและชีวิตอย่างถูกต้องตามจริงโดยไม่มีอวิชชาบดบัง ภูมิปัญญาระดับโลกียะธรรมที่มีอยู่ในตัวบุคคลและบริบทของชุมชนท้องถิ่นจึงสามารถก้าวไปสู่ภูมิปัญญาระดับโลกุตระธรรมได้ หากภูมิปัญญาทั้งสองส่วนนี้ได้รับการพัฒนาให้เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนส่วนใหญ่แล้วก็ถือว่า สังคมได้ส่งสมสืบทอดมรดกวัฒนธรรมจากรากฐานทางพระพุทธศาสนาให้ดำรงคงอยู่สืบไป

หากเปรียบเทียบลักษณะความรู้ในพระพุทธศาสนาดังกล่าวมาข้างต้น กับลักษณะความรู้ทางสากลนิยมอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความรู้ในพระพุทธศาสนาสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ประเภทคือ

๑) ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น จากการศึกษาเล่าเรียน ถ่ายทอดออกมาได้ในรูปเอกสารที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ข้อมูล เอกสาร หนังสือ บทความเอกสารมาตรฐาน ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตรเครื่องหมายการค้า รายงานประจำปี สื่อโสตทัศน์ (VDO CD) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ e-books) เป็นต้น

๒) ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการคิดอย่างแยบคายและจากการลงมือปฏิบัติ เป็นความรู้เฉพาะตัวที่เกิดจากประสบการณ์ การศึกษา การสนทนา การฝึกอบรม ความเชื่อ เจตคติของแต่ละบุคคล บวกรวมกับสติปัญญา ประสบการณ์ การเรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่างๆ ได้แก่ เทคนิค วิจารณ์ญาณ ปฏิภาณไหวพริบ ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ เคล็ดวิชา ภูมิปัญญา เป็นต้น

สรุปด้วยการเปรียบเทียบประเภทความรู้ทางสากลนิยมกับปัญญาทางพระพุทธศาสนา หากจะมีการเปรียบเทียบในส่วนที่เกี่ยวกับประเภทของรู้นั้น ความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) สามารถเทียบเคียงได้กับสุตมยปัญญา ส่วนความรู้ฝังลึกในตัวคน (tacit knowledge) สามารถเทียบเคียงได้กับจินตามยปัญญาและภาวนามยปัญญา โดยมีความเหมือนและความแตกต่างในแง่มุมต่อไปนี้

ความเหมือน ความรู้ชัดแจ้งกับสุตมยปัญญามีความเหมือนกัน คือ ลักษณะของการได้มาจากภายนอกในรูปของเอกสาร ตำรา หรือจากประสาทสัมผัสจากสมองโดยผ่านการรับรู้ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ด้วยการได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัสกาย และรู้สัมผัสทางใจ จากผู้อื่น แนะนำ หรือสอนมา สิ่งที่ได้รับมายังไม่ได้มีไตร่ตรอง ต้องผ่านกระบวนการในการวิเคราะห์เสียก่อน นอกจากนี้ ความรู้ฝังลึกในตัวคนกับจินตามยปัญญาและภาวนามยปัญญา มีความเหมือนกัน คือ (๑) เป็นนามธรรมที่อยู่ในตัวบุคคล (๒) เป็นความสามารถที่อยู่ลึกในจิตของคนถ่ายทอดยาก (๓) การถ่ายทอดความรู้ในส่วนนี้กระทำได้ยาก ต้องอาศัยเครื่องมือในการถ่ายทอดที่ไม่ใช่เทคโนโลยี เช่น

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนทนา (๔) ความรู้ประเภทนี้ต้องเกิดจากการลงมือปฏิบัติเท่านั้น (๕) เมื่อใช้เครื่องมือดึงความรู้ออกมาถ่ายทอดได้ ความรู้นั้นจะมีประโยชน์และมีค่ามาก

ความแตกต่าง ความต่างระหว่างความรู้ชัดแจ้งกับสุตมยปัญญา คือความรู้ชัดแจ้งมีความหมายครอบคลุมไปถึงตัวความรู้ที่อยู่ในรูปเอกสารด้วย แต่สุตมยปัญญามีความหมายครอบคลุมไปถึงตัวปัญญา คือรู้ได้ด้วยอาศัยความรู้ชัดที่แม้จะผ่านตัวความรู้ที่เป็นเอกสารก็ตาม ยังส่งผ่านไปยังสาธารณะที่เรียกว่า สาธารณะปัญญา ส่วนความต่างระหว่างความรู้ฝังลึกในตัวคนกับจินตามยปัญญา และภาวณามยปัญญา คือความรู้ฝังลึกในตัวคนนั้น มี (๑) ผลลัพธ์ของการเรียนรู้แตกต่างกันเพราะมุ่งไปสู่การปฏิบัติในหน้าที่การงานเป็นหลัก (๒) ความรู้ที่ได้รับพัฒนาได้เพียงภูมิปัญญาไม่สามารถพัฒนาต่อไปถึงการบรรลุธรรม (๓) การปฏิบัติแม้จะมีการกล่าวถึงเรื่องจริยธรรมอยู่บ้าง แต่ไม่เด่นชัดเท่ากับทางปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนจินตามยปัญญานั้น เป็นความคิดหรือความรู้ที่ต้องประกอบด้วยการคิดอย่างโยนิโสมนสิการ คือคิดอย่างแยบคายในการทำในสิ่งใดก็ตาม ผลลัพธ์การเรียนรู้มุ่งสู่การพัฒนากายและใจ ภาวณามยปัญญานั้นเป็นการกระทำหรือการปฏิบัติที่เน้นเรื่องศีล สมาธิ และปัญญากล่าวคือ มุ่งเน้นเรื่องการมีวินัย การทำงานอยู่บนพื้นฐานที่มีจิตใจดี มีความสุข และปัญญา กล่าวคือ มีวินัยและจิตใจที่ดีเป็นฐานในการลงมือกระทำ แล้วทำสิ่งนั้นซ้ำๆ ให้เกิดเป็นความชำนาญ เท่านั้นยังไม่เพียงพอ การมีศีล สมาธิที่ดีนั้น สามารถพัฒนาต่อไปถึงปัญญาที่สูงเกินกว่าภูมิปัญญานั้นคือ การบรรลุธรรมได้ในที่สุด

๒.๗.๓ การจัดการความรู้เชิงพุทธ

การจัดการความรู้เชิงพุทธ คำว่า การจัดการ เป็นคำที่มีความหมาย เหมือนกับคำว่า การบริหาร ซึ่งเฉพาะความหมายของคำดังกล่าวนี้ เป็นที่เข้าใจกันทั่วไปอยู่แล้ว แต่ในหัวข้อนี้จะมุ่งอธิบายเฉพาะคำว่า การจัดการความรู้เชิงพุทธ เป็นคำเดียวกันไปเลยเท่านั้น โดยขยายคำอธิบายความผ่านคำว่า ความรู้ คำว่า ปัญญา และคำว่า การจัดการความรู้เชิงพุทธ ไปตามลำดับ ดังนี้

๑) ความรู้เชิงพุทธ หมายถึง ความรู้ความสามารถในการเข้าใจในตัวบุคคลถึงกระบวนการภายในกายและจิตที่สร้างสรรค์ให้ปัญญาเกิดความสมดุลโดยมีสติเป็นตัวควบคุมเพื่อให้ใช้ปัญญาได้อย่างฉลาดในการประกอบอาชีพและดำรงชีพอยู่ในสังคมได้อย่างยั่งยืน

๒) ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่วๆ ที่เข้าไปกำหนดภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่ละเอียด ด้วยความคิดที่แจ่มแจ้งและใคร่ครวญ สามารถเข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผลของความคิดชั่ว คุณโทษ เป็นประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ เพื่อนำไปจัดการชีวิตให้ครอบคลุมในระดับดำรงชีพ และยังพัฒนาก้าวไปสู่ความรอบรู้ในสังขารมองเห็นตามความเป็นจริงที่ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงและธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

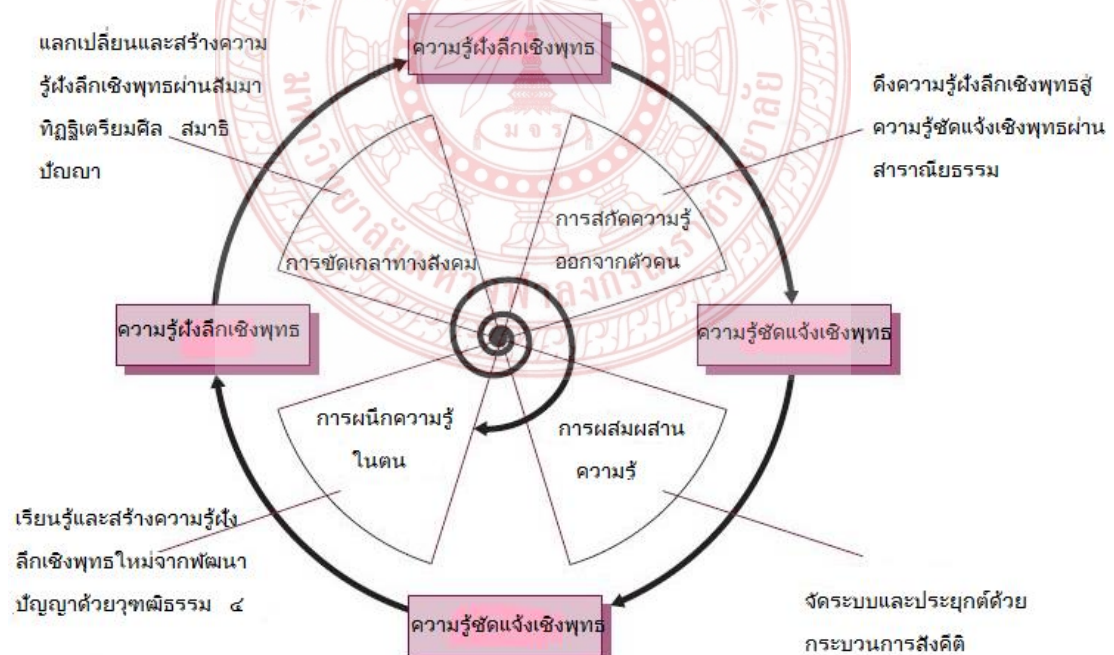
๓) การจัดการความรู้เชิงพุทธ หมายถึง การรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดเป็นหมู่ ตามพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมเรียกว่า “พระไตรปิฎก” ซึ่งเกิดจากการทำสังคายนาภายหลังจากพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน อันเป็นที่มาของการเริ่มต้นการจัดการความรู้ที่เป็นปัจเจกของพระพุทธเจ้า จนกระทั่งพัฒนามาเป็นความรู้ในลักษณะที่เป็นสาธารณปัญญาให้ผู้คนได้นำความรู้ไปดำเนินชีวิตไปถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ตามต้องการ

สรุปความหมายของความรู้และความหมายของปัญญานี้มีความเหมือนกัน คือการมุ่งแสดงออกให้เห็นถึงการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง มีประสบการณ์และการรับรู้ทางประสาทสัมผัสเป็น

ฐาน โดยต้องอาศัยการลงมือกระทำ หรือลงมือปฏิบัติจึงจะประสบความสำเร็จได้ ส่วนความต่างกัน คือความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีสากลมุ่งเน้นไปในเรื่องความรู้ความเข้าใจที่มาจากข้อมูลและสารสนเทศเป็นหลักใหญ่ ซึ่งส่วนผสมของความรู้นั้นๆ เกิดจากการผสมผสานระหว่าง สารสนเทศ ประสบการณ์เดิม ค่านิยม และความเชื่อต่างๆ นำมารวมเข้ากันกับสารสนเทศหรือประสบการณ์ใหม่ เกิดเป็นองค์ความรู้ขึ้นมา โดยมีเทคโนโลยีและเครื่องมือทางอิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ เป็นเครื่องมือในการจัดการเพื่อประกอบอาชีพและดำรงชีพอยู่ในองค์กรในขณะที่ความหมายของปัญญาในพระพุทธศาสนานั้นมุ่งเน้นไปในเรื่องความรู้ ความเข้าใจ ในตัวบุคคลในเรื่องภาวะความฉลาด ซึ่งส่วนผสมของปัญญาเป็นเรื่องภายในกายและจิตใจที่พัฒนาทำให้เกิดความสมดุล โดยมีจิตใจเป็นหลักสำคัญไม่ได้พึ่งพาเทคโนโลยี แต่อาศัยสติและปัญญาเป็นเครื่องมือในการจัดการ เพื่อให้เกิดปัญญาที่เข้าใจทั้งการดำรงชีพและประกอบอาชีพทั้งทางโลกและทางธรรมให้เห็นความจริงของทุกสรรพสิ่ง เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๒.๗.๔ กระบวนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนายังไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่กล่าวชัดเจนในเรื่องการจัดการความรู้ แต่จากการศึกษาในเนื้อหาที่นำมาประยุกต์เทียบเคียงได้ คือหลักการและเหตุผลในการทำสังคายนาที่แสดงให้เห็นได้ว่า ความรู้ในพระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบันนี้คือ กระบวนการรักษาองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนา ดังแผนภาพที่ ๒.๔ ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒.๔ กระบวนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา^๑

^๑ ดัดแปลงจาก Ikujiro Nonaka, and Hirataka Takeuchi, *The Knowledge Creating Company : How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*, p. 71. อ้างใน เอื้อมอร ชลวร, *การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๐.*

จากแผนภูมิข้างต้น ผู้วิจัยได้ปรับใช้เพื่ออธิบายกระบวนการจัดการความรู้เชิงพุทธได้ ๔ ประเด็นคือ ๑) การขัดเกลาทางสังคม : ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธสู่ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ ๒) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน: ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธสู่ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ ๓) การผสมผสานความรู้: ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธสู่ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ และ ๔) การผนึกความรู้ในตัวตน: ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธสู่ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้อธิบายความไปตามลำดับ ดังนี้

๑) การขัดเกลาทางสังคม: ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธสู่ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ

การขัดเกลาทางสังคมเป็นวิธีการหนึ่งที่จะสร้างความรู้ให้เกิดขึ้น ในพระพุทธศาสนา พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นจากประเด็น คือพระอานนท์ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก คือผู้ใกล้ชิดพระพุทธรเจ้า^๑ ตัวอย่างเช่น ก่อนที่พระอานนท์จะรับหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก ท่านได้ขอพรหรือเงื่อนไข ๘ ประการจากพระพุทธรเจ้า^๒ เป็นเงื่อนไข ๒ กลุ่ม คือ เงื่อนไขกลุ่มปฏิเสธ ๔ ข้อ และ ๒) กลุ่มเงื่อนไขขอรับรอง ๔ ข้อ ดังนี้

(๑) เงื่อนไขปฏิเสธ คือ (๑) ถ้าพระผู้มีพระภาคจักไม่ประทานจีวรอันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์ (๒) ถ้าพระผู้มีพระภาคจักไม่ประทานบิณฑบาต (คืออาหาร) อันประณีตที่ได้แล้วแก่ข้าพระองค์ (๓) ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ในที่ประทับของพระองค์ (๔) ถ้าพระผู้มีพระภาคจักไม่ทรงพาข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์

(๒) เงื่อนไขขอรับรอง คือ (๑) ถ้าพระองค์จักไปสู่ที่นิมนต์ที่ข้าพระองค์รับไว้ (๒) ถ้าข้าพระองค์จะนำบริษัซึ่งมาแต่ที่ไกลเพื่อเข้าเฝ้าพระองค์ได้ในขณะที่มาแล้ว (๓) ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น และ (๔) ถ้าพระองค์ทรงแสดงข้อความอันใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ ครั้นเสด็จกลับมาแล้วจักตรัสบอกข้อความอันนั้นแก่ข้าพระองค์อีก

เหตุผลที่พระอานนท์ทูลในเงื่อนไขฝ่ายปฏิเสธเพื่อป้องกันผู้กล่าวหาว่า ท่านอุปัฏฐากพระพุทธรเจ้าเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ในส่วนเงื่อนไขฝ่ายขอรับรอง ๓ ข้อแรก เพื่อป้องกันผู้กล่าวหาว่าพระพุทธรเจ้าไม่ทรงอนุเคราะห์แม้เรื่องเพียงเท่านี้ และข้อสุดท้าย เพื่อว่าจะได้ตอบคำถามต่างๆ เมื่อมีผู้ถามในธรรมเทศนาที่พระองค์ได้เทศนาไปแล้ว

จะเห็นได้ว่า การพูดคุยระหว่างพระอานนท์เป็นการสนทนาที่มีพื้นฐานมาจากศีล สมาธิ ปัญญา อธิบายความว่า การที่พระอานนท์จะเป็นพระอุปัฏฐากนั้น ท่านเป็นผู้มีความรู้ฝังลึกเชิงพุทธที่ประกอบไปด้วยปัญญาที่มองเห็นถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ในอนาคต จึงได้ทูลขอเงื่อนไขต่างๆ ถึง ๘ ประการ ซึ่งการเตรียมการนั้นประกอบไปด้วยพื้นฐานแห่งเตรียมเรื่องศีล (วินัย) ให้เป็นปกติ มีการเตรียมด้านจิตใจเพื่อให้จิตมีสมาธิอันเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญญา ผลของการทูลขอทำให้ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในอนาคตที่จะเป็นความรู้ฝังลึกใหม่ที่เป็นประโยชน์ในอนาคตได้ ซึ่งสามารถเรียกได้ว่า พระอานนท์เป็นผู้มีปฏิภาณไหวพริบในการมองการไกลทางด้านจริยธรรม คือ การดำเนินชีวิตของคน หรือระบบการดำเนินชีวิตที่ดำรงของมนุษย์ที่จะต้องสัมพันธ์กับพฤติกรรม ๓ ด้าน

^๑ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

^๒ อ้างแล้ว, สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า ๒-๓

คือ ด้านพฤติกรรมที่เรียกว่าศีล ด้านจิตใจที่เรียกว่า สมาธิ และด้านปัญญาธรรมเรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งทั้ง ๓ ด้านนี้ต้องอาศัยสัมพันธ์เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน^๑

๒) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน: ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธสู่ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ

การสกัดความรู้ออกจากตัวคน ในทางพระพุทธศาสนามีแสดงไว้ในครั้งที่เกิดการสังคายนาขึ้นด้วยความปรารถนาดีของพระจุลทละที่รู้เห็นเหตุการณ์ที่สาวกของนิครนถนาภบุตรแตกกันเพื่อมาเข้าพบพระอานนท์ ๒ ครั้ง ครั้งที่หนึ่ง พระอานนท์พาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน พระพุทธเจ้าแนะนำให้ทำสังคายนาดังกล่าวข้างต้น และครั้งที่สอง เมื่อสาวกนิครนถนาภบุตรแตกกันยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเรื่อง สาราณียธรรม หลักธรรมสำหรับอยู่ด้วยความผาสุก ๖ ประการ^๒ มีรายละเอียดดังนี้คือ

สาราณียธรรม ๖ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) ตั้งมั่นเมตตาทายกรรมในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน (๒) ตั้งมั่นเมตตาจริกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและ ลับหลัง สาราณียธรรม แม้นี้ทำให้เป็นที่รัก... เพื่อความเป็นอันเดียวกัน (๓) ตั้งมั่นเมตตาตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก... เพื่อความเป็นอันเดียวกัน (๔) บริโภคโดยไม่แบ่งแยก ลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้เพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลทั้งต่อหน้าและลับหลังสาราณียธรรมแม้นี้ ทำให้เป็นที่รัก... เพื่อความเป็นอันเดียวกัน (๕) เป็นผู้มิใช่ผู้ไม่ขาด ไม่ทะลุไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญไม่ถูกตมหา และทักขิครอบจำเป็นไปเพื่อสมาธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรม แม้นี้ทำให้เป็นที่รัก... เพื่อความเป็นอันเดียวกัน (๖) เป็นผู้มิทักขิโดยทักขิอันประเสริฐ เป็นนินยานิกรรม เพื่อความสันทุกขโดยชอบแก่ผู้ทำตามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมแม้นี้ทำให้เป็นที่รัก... เพื่อความเป็นอันเดียวกันภิกษุทั้งหลาย^๓

การสกัดความรู้ออกจากตัวคนนั้น ต้องประกอบด้วยการสนทนาที่มีเมตตาต่อกันตามสาราณียธรรมดังกล่าวเพื่อให้มีการอนุเคราะห์และเมตตาต่อกัน ในการที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้เกิดความรู้ขึ้น ในสมัยพุทธกาลเริ่มต้นด้วยวิธีการท่องให้คล่องปากแล้วจึงตรวจทานความถูกต้องนั้นด้วยการรับฟังซึ่งกันและกันด้วยเมตตาธรรม

๓) การผสมผสานความรู้: ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธสู่ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ

การผสมผสานความรู้ในวิธีการนี้ เป็นการนำสังคายนาเพื่อกำเนิดพระไตรปิฎกที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่มีชื่อเรียกต่างๆ การจดจำสืบทอดกันมาตามสำนักต่างๆ มีการ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาเนตรกิจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑.

^๒ อ่างแก้ว, สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, หน้า ๕.

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๓.

จดจำกันอย่างไม่เป็นเอกภาพจนถึงหลังพระปรินิพพานประมาณ ๓ เดือน จึงได้มีการรื้อยกรองคำสั่งสอนทั้งหมดไว้เป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า สังคิติหรือสังคายนา^๑

การทำสังคายนาที่รื้อยกรองคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระสารีบุตรเถระ ได้แสดงไว้เป็นต้นแบบของการจดหมวดหมู่แห่งธรรมในสังคิติดูตร^๒ โดยยกหมวดธรรมแต่ละหมวดธรรมที่มีจำนวนหัวข้อธรรมเท่ากันมารวมไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ ตั้งแต่หมวดหมู่ที่ ๑-๑๐ เท่านั้น ในสังคิติดูตรนี้ไม่ได้กล่าวถึงหมวดที่ ๑๑ โดยหมวดธรรมที่ ๑-๑๐ หมวดหมู่ มีตัวอย่างดังนี้

หมวดที่ ๑ มีธรรม ๑ ประการ คือ สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหารสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ดำรงอยู่ได้ด้วยสังขาร^๓

หมวดที่ ๒ มีธรรม ๒ ประการ คือ (๑) นาม รูป (๒) อวิชชา ภาวต้นหา (๓) ภาวทีฏฐิ...(๓๓) ขยญาณ อนุปปาพญาณ^๔

หมวดที่ ๓ มีธรรม ๓ ประการ คือ (๑) อกุศลมูล ๓ (๒) กุศลมูล (๓) ทุจจริต ๓.. ๖๐. ปาฏิหาริย์^๕

หมวดที่ ๔ มีธรรม ๔ ประการ คือ (๑) สติปัฏฐาน (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ) (๒) สัมมปธาน (ความเพียรชอบ) ๔ (๓) อิทธิบาท (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ) ๔... (๕๐) บุคคล ๔ อีกนัยหนึ่ง^๖

หมวดที่ ๕ มีธรรม ๕ ประการ คือ (๑) ชันธ ๕ (๒) อุปาทานชันธ (ชันธอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) ๕ (๓) กามคุณ ๕... (๒๖) สัญญาที่ควรเจริญเพื่อวิมุตติ^๗

หมวดที่ ๖ มีธรรม ๖ ประการ คือ (๑) आयตนะภายใน ๖ (๒) आयตนะภายนอก ๖ (๓) หมวดวิญญาน ๖... (๒๒) นิพเพธภาคัยสัญญา (กำหนดหมายในญาณอันเป็นส่วนซ้ำแรก กิเลส) ๖^๘

หมวดที่ ๗ มีธรรม ๗ ประการ คือ (๑) อริยทรัพย์ ๗ (๒) โพชฌงค์ ๗ (๓) ธรรมที่เป็นบริวารแห่งสมาธิ ๗... (๑๔) อธิกรณสมถธรรม (ธรรมเป็นเครื่องระงับอธิกรณ์) ๗^๙

หมวดที่ ๘ มีธรรม ๘ ประการ คือ (๑) มิจฉัตตะ (ความเป็นธรรมที่ผิด) ๘ (๒) สัมมัตตะ (ความเป็นธรรมที่ถูกต้อง) ๘ (๓) ทักขิณียบุคคล (บุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา) ๘... (๑๑) วิโมกข์ (ความหลุดพ้น) ๘^{๑๐}

หมวดที่ ๙ มีธรรม ๙ ประการ คือ (๑) อาฆาตวัตถุ (เหตุผูกอาฆาต) ๙ (๒) อาฆาตปฏิวินัยะ (อุบายเป็นเครื่องกำจัดอาฆาต) ๙ (๓) สัตตาวาส (ภาพเป็นที่อยู่ของสัตว์) ๙... (๖) อนุปปพนิโรธ (ความดับไปตามลำดับ) ๙^{๑๑} และ

^๑ ณาจารย์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, พระสูตรต้นตปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๙๖-๓๔๙/๒๔๗-๓๖๖.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๓/๒๕๑.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๒๕๑-๒๕๘.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๙-๒๗๖.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๖-๒๙๙.

^๗ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๙๙-๓๑๕.

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๕๑-๓๓๐.

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๐-๓๓๙.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๓๙-๓๕๑.

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๐/๓๕๑-๓๕๘.

หมวดที่ ๑๐ มีธรรม ๑๐ ประการ คือ (๑) นาถกรรมธรรม (ธรรมเครื่องกระทำที่พึง) ๑๐...
(๖) อเสขธรรม (ธรรมเป็นอเสขะ) ๑๐^๑

หมวดที่ ๑๑ มีธรรม ๑๑ ประการ มีโคปาลสูตร ว่าด้วยองค์ประกอบของผู้เลี้ยงโค ๑๑ ประการ เป็นผู้ไม่สามารถเลี้ยงฝูงโคให้โคเจริญ ให้เพิ่มขึ้นได้ และในทางกลับกันองค์ประกอบ ๑๑ ประการของนายโคปาลที่ผู้สามารถเลี้ยงฝูงโคให้โคเจริญ ให้เพิ่มขึ้นได้^๒ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การทำสังคายนาในแต่ละครั้ง จะเป็นการรวบรวมความรู้ หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่และสมบูรณ์ขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งเป็นกระบวนการรักษาองค์ความรู้ที่เชื่อมต่อมาประยุกต์ใช้จนถึงปัจจุบันนี้

๔) การฝึกความรู้ในตัวตน: ความรู้ขัดแจ้งเชิงพุทธสู่ความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ

การฝึกความรู้ในตัวตนเป็นการนำความรู้ที่ได้มาใหม่ไปใช้ปฏิบัติหรือลงมือทำจริงๆ จนกลายเป็นความรู้ของตนเอง ซึ่งจะเป็นการเปลี่ยนความรู้ที่ขัดแจ้งให้กลายเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล คือการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ ก่อนการลงมือทำในทางพระพุทธศาสนาจำเป็นต้องมีองค์ประกอบที่จะทำให้สามารถสร้างความรู้ในตนเองจะยึดในหลักคุณธรรม ๔ ที่เป็นแนวทางการพัฒนาปัญญาที่เป็นพื้นฐานที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น คือ (๑) การเสวนาสัตบุรุษ (สัปปริสสังเสวะ) (๒) การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) (๓) การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) (๔) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

การฝึกความรู้ในตัวตนนี้จะต้องเน้นในด้านการปฏิบัติเป็นหลัก ฝึกฝนให้เกิดความชำนาญหรือเรียกว่า ผู้เชี่ยวชาญหรือที่เรียกว่า เอตทัคคะ กลุ่มเอตทัคคะนี้สามารถจัดแบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ ๑) หมวดภิกษุ ๒) หมวดภิกษุณี ๓) หมวดอุบาสก และ ๔) หมวดอุบาสิกา ดังนี้

ก. หมวดภิกษุ ทั้งหมด ๔๑ องค์ คือ

- (๑) พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ เอตทัคคะในทาง รัตตัญญู (รู้ราตรีนาน)
- (๒) พระอรุเวลกัสสปะเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีบิรวารมาก
- (๓) พระสารีบุตรเถระ (อัครสาวกฝ่ายขวา) เอตทัคคะในทางผู้มีปัญญา
- (๔) พระมหาโมคคัลลานะเถระ (อัครสาวกฝ่ายซ้าย) เอตทัคคะในทางผู้มีฤทธิ์
- (๕) พระปุณณมันตานีบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นพระธรรมกถึก
- (๖) พระกาฬทายีเถระ เอตทัคคะในทางผู้นำตระกูลให้เลื่อมใส
- (๗) พระนันทเถระ เอตทัคคะในทางผู้สำรวมอินทรีย์
- (๘) พระราหุลเถระ เอตทัคคะในทางผู้ใคร่ในการศึกษา
- (๙) พระอุบาลีเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงพระวินัย
- (๑๐) พระภัททิยะเถระ เอตทัคคะในทางผู้เกิดในตระกูลสูง
- (๑๑) พระอนุรุทธเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีทิพยจักขุญาณ
- (๑๒) พระอานนท์เถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นพหูสูต ผู้มีสติ ผู้มีคติ ผู้มีความเพียร และเป็น

พุทธอุปัฏฐาก

- (๑๓) พระโมฆราชเถระ เอตทัคคะในทางผู้ยินดีในจีวรเศร้าหมอง

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๕/๓๕๘-๓๖๖ โดย

^๒ ดูรายละเอียดใน อัง.เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๔๓๒-๔๓๘.

- (๑๔) พระปิ่นโกลการทวาชเถระ เอตทัคคะในทางผู้บันลือสีหนาท
 (๑๕) พระมหากัจจายนเถระ เอตทัคคะในทางผู้อธิบายความย่อให้พิสดาร
 (๑๖) พระสิวลีเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีลาภมาก
 (๑๗) พระโสณกุฏิกัณณเถระ เอตทัคคะในทางผู้แสดงธรรมด้วยถ้อยคำอันไพเราะ
 (๑๘) พระมหากัสสปเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงธุดงค์
 (๑๙) พระราธเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงปฏิภาณ (ญาณแจ่มแจ้งในพระพุทธานุสาสนา)
 (๒๐) พระลกฤษฏภิกขุเถระ เอตทัคคะในทางผู้พูดเสียงไพเราะ
 (๒๑) พระทัฬหาลลบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้จัดเสนาสนะ
 (๒๒) พระพากุลเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีโรคาพยาธิน้อย
 (๒๓) พระวักกเถระ เอตทัคคะในทางผู้สัทธาธิมุต (หลุดพ้นกิเลสด้วยศรัทธา)
 (๒๔) พระมหากัปปินเถระ เอตทัคคะในทางผู้ให้อิवाทภิกขุบริษัท
 (๒๕) พระอุปเสนเถระ เอตทัคคะในทางผู้นำซึ่งความเลื่อมใสโดยรอบในหมู่ชนทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ
 (๒๖) พระขทรวนียเรวตเถระ เอตทัคคะในทางผู้อยู่ป่า
 (๒๗) พระสุภูติเถระ เอตทัคคะในทางผู้รณวิหาร (เจริญฌานประกอบด้วยเมตตา) และ
 ทักขิไณยบุคคล

- (๒๘) พระพาหิยทารุจิรียเถระ เอตทัคคะในทางขิปปาภิญญา (ตรัสรู้เร็วพลัน)
 (๒๙) พระวังคีสเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีปัญญาปฏิภาณฉลาดในการผูกเป็นบทบาทคาถา
 (๓๐) พระโสณโกฬวิสเถระ เอตทัคคะในทางผู้ปรารภความเพียร
 (๓๑) พระโสภิตเถระ เอตทัคคะในทางระลึกปุพเพนิวาสานุสติญาณ
 (๓๒) พระนันทกเถระ เอตทัคคะในทางผู้ให้อิवासภิกขุณี
 (๓๓) พระกังขาเรวตเถระ เอตทัคคะในทางผู้ยินดีในฌานสมบัติ
 (๓๔) พระมหาปณณกเถระ เอตทัคคะในทางผู้เจริญวิปัสสนา
 (๓๕) พระจุฬปณณกเถระ เอตทัคคะในทางผู้ชำนาญในมโนมยิทธิ
 (๓๖) พระกุนทธานเถระ เอตทัคคะในทางผู้จับสลากเป็นปฐม
 (๓๗) พระรัฐบาลเถระ เอตทัคคะในทางผู้บวชด้วยศรัทธา
 (๓๘) พระกุมารกัสสปเถระ เอตทัคคะในทางผู้แสดงธรรมอันวิจิตร
 (๓๙) พระมหาโกฏิฐิตเถระ เอตทัคคะในทางผู้แตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔
 (๔๐) พระสาตเถระ เอตทัคคะในทางผู้ฉลาดในเตโชกสิณสมาบัติ
 (๔๑) พระปิลินทวัจฉเถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นที่รักใคร่ของเทพยดา^๑

ข. หมวดภิกษุณี ทั้งหมด ๑๓ องค์ คือ

- (๑) พระมหาปชาบดีเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้รัตตัญญู
 (๒) พระมหาเขมาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีปัญญา
 (๓) พระมหาอุบลวรรณาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีฤทธิ์
 (๔) พระมหาปฏาจาราเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้ทรงพระวินัย

^๑ ดูรายละเอียดใน พระครูถุภยานสิทธิวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่), เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, หน้า ๓-

- (๕) พระมหานันทาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้ยินดีในฉน
- (๖) พระมหาธรรมทินนาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก
- (๗) พระมหาโสนาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้ปรารภความเพียร
- (๘) พระมหาสุกฺลาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีทิพยจักขุ
- (๙) พระมหาภักทากุณพลเกสีเถรี (พระนางยโสธรา) เอตทัคคะในฝ่ายผู้ตรัสรู้เร็วพลัน
- (๑๐) พระมหาภักทากปิลานีเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีบุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ระลึกชาติได้)
- (๑๑) พระนางยโสธรา เอตทัคคะในฝ่ายผู้บรรลุมหาภิณฺญา
- (๑๒) พระมหาเกสสา โคตมีเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้ทรงจิรวรเศร้าหมอง
- (๑๓) พระมหาสิงคาลมาตาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้พ้นกิเลสด้วยศรัทธา^๑

ค. หมวดอุบาสก ทั้งหมด ๑๐ ท่าน คือ

- (๑) ตปุสสะและภัลลิกะ เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถึงสรณะก่อน
- (๒) อนาถปิณฑิกเศรษฐี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นทายก
- (๓) จิตตคฤหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก
- (๔) หัตถกอาฬวกอานาคามี เอตทัคคะในฝ่ายผู้สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔
- (๕) พระเจ้ามหานามะ เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถวายปัจจัย ๔ อันประณีต
- (๖) อุกคคฤหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถวายโภชนะเป็นที่ชอบใจ
- (๗) อุกคตคฤหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นสังฆอุปัฏฐาก
- (๘) สุรัมพัฏฐเศรษฐี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสอย่างมั่นคง
- (๙) ชีวกโกมารภัจจ์เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสในบุคคล
- (๑๐) นกุลปิตาคฤหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีความคุ้นเคยในพระพุทธรเจ้า^๒

ง. หมวดอุบาสิกา ทั้งหมด ๑๐ ท่านคือ

- (๑) นางสุชาดา เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถึงพระรัตนตรัยก่อน
- (๒) นางวิสาขา เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นทายิกา
- (๓) นางขุชชุตตรา เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นพหูสูต
- (๔) นางสาวาวดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีปากติดอยู่ด้วยเมตตา
- (๕) นางอุตตรา(นันทมาตา) เอตทัคคะในฝ่ายผู้ยินดีในฉน
- (๖) นางสุปวาสา เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถวายรสอันประณีต
- (๗) นางสุปียา เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นคิลานุปัฏฐาก
- (๘) นางกาตียานี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสมั่นคง
- (๙) นางกาฬี (อุบาสิกาชาวกรุงมริกา) เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสโดยได้ยินได้ฟังตาม
- (๑๐) นางนกุลมาตาคหปตานี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีความคุ้นเคยในพระพุทธรเจ้า^๓

จะเห็นได้ว่า ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธรที่ไดรรวบรวมมาเป็นจำนวนมก มีประโยชน์ต่อบุคคลใน การนำไปประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นผู้เชี่ยวชาญ ยกระดับความรู้เป็นของตนเอง เพื่อนำไปถ่ายทอด

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕-๒๒๒.

^๒ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕-๒๕๕.

^๓ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘-๒๙๕.

และเผยแพร่ในที่สุด จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวจึงทำให้มีตำแหน่งเอตทัคคะที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับคุณสมบัติส่วนตัว และคุณสมบัติที่เอื้อต่อส่วนรวมที่พระสาวกแต่ละท่านที่มีแตกต่างกันออกไปนั่นเอง ถือเป็นผู้บุคคลตัวอย่างที่สำคัญซึ่งลักษณะเช่นนี้เทียบได้กับคำที่ว่าจะเรียกว่า Best Practice ในเรื่องการจัดการความรู้นั่นเอง

กล่าวโดยสรุป กระบวนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาสามารถจัดได้เป็น ๔ วิธีการในกรอบของแนวคิดการจัดการความรู้ คือ (๑) การขัดเกลาทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีพื้นฐานในการเตรียมความพร้อมในเรื่อง ศีล สมาธิและปัญญา (๒) การสกัดความรู้ออกจากตนมีการสนทนาด้วยเมตตา (สาราณียธรรม) เพื่อความผาสุก (๓) การผสมผสานความรู้ ด้วยการร้อยกรองความรู้ให้เป็นหมวดหมู่ที่เชื่อมโยงกัน (๔) การฝึกความรู้ในตัวตน ด้วยการลงมือไปปฏิบัติให้เกิดความชำนาญเป็นความรู้ฝังลึกเชิงพุทธใหม่ เพื่อนำไปพัฒนาต่อไป

๒.๗.๕ วิธีการดำเนินการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

วิธีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยใช้หัวข้อจากกรอบแนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ เป็นกรอบในการนำเสนอในรูปแบบของตารางเพื่อเป็นการเทียบเคียงให้เห็นความสอดคล้อง และหรือ ความแตกต่างในพระพุทธศาสนา โดยแยกให้เห็น ๔ ประเด็น คือ ๑) วิธีการดำเนินการจัดการความรู้ ๒) กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือ ๓) เป้าหมายของการจัดการความรู้ และ ๔) ผลของการจัดการความรู้ ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้แสดงตารางเทียบเคียงให้เห็นตามกรอบสาระไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑) วิธีการดำเนินการจัดการความรู้

การนำเสนอตามกรอบแนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ เป็นกรอบในการนำเสนอในรูปแบบของตารางเพื่อเป็นการเทียบเคียงให้เห็นความสอดคล้อง และหรือ ความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๑ วิธีการดำเนินการจัดการความรู้ ตามตารางที่ ๓.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือ ความแตกต่างในพระพุทธศาสนาในประเด็นที่ ๑ วิธีการดำเนินการจัดการความรู้

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
๑	สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้ด้านบริหาร มีหน้าที่ในการสร้างวิสัยทัศน์ที่มีขอบเขตชัดเจน เข้าใจง่าย ร้อยเรียงให้เข้าใจตรงกันจนเกิดเป็นค่านิยมที่ตรงกันเพื่อบรรลุเป้าหมาย	สร้างวิสัยทัศน์เกี่ยวกับความรู้ที่ชัดเจนในด้านการพัฒนาปัญญาเพื่อความหลุดพ้นในการรวบรวมคำสอนของพระพุทธองค์เป็นหมวดหมู่ง่ายต่อการเข้าถึง	มีความสอดคล้องในส่วนของการสร้าง คือสร้างวิสัยทัศน์ สร้างกลุ่มคน สร้างทีมการจัดการความรู้	วิธีการเน้นเรื่องการภาวนา โดยเฉพาะเรื่อง การปฏิบัติภาวนาที่เน้นวิปัสสนาธุระเพื่อการหลุดพ้น แต่ในขณะเดียวกันการดำเนิน

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
				ชีวิตในส่วนของการดำรงชีพจะเป็นไปอย่างมีความสุข ทำงานอย่างมีความสุข ทั้งสุขภาพกาย จิตและปัญญา
๒	สร้างกลุ่มคนหรือทีมจัดการความรู้ การที่จะสร้างความรู้ได้ จะต้องมียุทธศาสตร์ในการผลักดันให้เกิดความรู้ขึ้น ต้องประกอบไปด้วยผู้บริหารงาน ผู้เชี่ยวชาญ และผู้ที่ปฏิบัติจริง จึงจะประสบความสำเร็จ	สร้างกลุ่มคนหรือทีมจัดการความรู้ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีประสิทธิภาพ เป็นพระอรหันต์ โดยส่วนใหญ่	มีการจัดการในเรื่องการจัดการองค์ความรู้เป็นระบบเช่นกัน	
๓	สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน คือการสร้างให้เกิดบรรยากาศจริง เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การนัดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการอาทิตย์ละครั้ง	ทบทวนองค์ความรู้ด้วยความคิดและสอบถามจากผู้รู้	มีการปฏิสัมพันธ์ให้เกิดพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการภาวนา	
๔	การจัดการความรู้ควบคู่ไปกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวและพัฒนาสนับสนุนให้มีแนวคิดพัฒนาออกผลิตภัณฑ์ใหม่ให้ได้มากโดยมีทีมจัดการความรู้รับผิดชอบ ด้วยความอดทน	ทดลองปฏิบัติจากของจริงเน้นการลงมือปฏิบัติด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ในชีวิตประจำวัน		

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
๕	เน้นขับเคลื่อนองค์กรด้วยผู้บริหารระดับกลาง เพื่อเป็นตัวประสานและเชื่อมโยงความคิดของระดับผู้บริหาร และพนักงานปฏิบัติการ	การประเมินผล การปฏิบัติการ ประเมินผล การ ดำเนินการจัดการ ความรู้ ทำได้ใน ลักษณะการสอบ อารมณ์		
๖	เปลี่ยนโครงสร้างเป็นองค์กรแบบพหุบาท คือ องค์กรที่มีหลายบริบทอยู่ในเวลาเดียวกัน ในแต่ละบริบทมีงานประจำ ทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นธุรกิจ ชั้นทีมโครงการ และชั้นฐานความรู้ มีการจัดการที่หมุนเวียนกันระหว่างชั้น เพื่อทำให้เกิดการเกื้อกูลที่ส่งเสริมให้ทรงพลังขึ้น	ความเปี่ยม เชี่ยวชาญ (อรหัตตผล)		
๗	สร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของความรู้จากสภาพแวดล้อมภายนอกที่เกี่ยวข้องกับลูกค้า ซัพพลายเออร์ คู่แข่งขัน ช่องทางจำหน่าย สังคมภูมิภาคและรัฐบาล			
๘	สร้างวัฒนธรรมแนวราบอิสระในการสื่อสาร เพื่อทำให้เกิดกาปฏิบัติการในลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ไม่ปิดกั้นซึ่งกันและกัน			
๙	สร้างวัฒนธรรมการจดบันทึกส่งเสริมให้มีการจดบันทึกในเรื่องความคิด ข้อ			

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
	สงสัย เพื่อ นำมา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดย บันทึกเป็นข้อมูลไว้ในคลัง ความรู้ เช่น บล็อกเพื่อ สะดวกต่อการเข้าถึงข้อมูล			
๑๐	การประเมินผลการ ดำเนินการจัดการความรู้ ทำได้ในลักษณะการ ติดตามผล และการ ประเมินผลลัพธ์			

๒) กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือ

การนำเสนอตามกรอบแนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ เป็นกรอบในการนำเสนอในรูปแบบของตารางเพื่อเป็นการเทียบเคียงให้เห็นความสอดคล้อง และหรือ ความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๒ กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือ ตามตารางที่ ๓.๒ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือความแตกต่างในพระพุทธศาสนาในประเด็นที่ ๒ กิจกรรมที่เป็นเครื่องมือ

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
๑	การสานเสวนา กับ ทฤษฎีตัวยู่เป็นเครื่องมือ ในการจัดการความรู้ที่ ใช้เพื่อให้คนถ่ายทอด ความรู้ฝังลึกออกมาเป็น ความรู้ชัดแจ้ง ด้วยการ ฟังอย่างลุ่มลึก (deep listening) คือ ฟังอย่าง เปิดความคิด (open mind) เปิดใจ (open heart) และ เปิดพลังใจ (open will) ซึ่งในขณะที่ สนทนานั้นจะมีระดับ ของการสนทนา ๔ ระดับ ระดับของการ สนทนาที่สมดุลควรจะ	การสานเสวนาในทาง พระพุทธศาสนา จะต้องเป็นกา ร สนทนาที่มีสติในการ ควบคุมเมื่อมีสติ ควบคุม ก็จะเป็น การฟังอย่างลุ่มลึก ปราศจากอคติ เนื่องจาก มีสติรู้สิ่ง กระทบ จิตไม่ปรุง แต่ง หรือหากมีการ ปรุงแต่งเกิดขึ้น จะ สามารถตามดูรู้ทัน ได้ การเจริญสติยัง สามารถทำให้ตามดู รู้ทันในกาย จิต	มีความ สอดคล้องใน ลักษณะที่ กลมกลืนเพราะ ผู้คิดทฤษฎีตัวยู่มี พื้นฐานแนวคิด มาจาก พระพุทธศาสนา ซึ่งการใช้สาน เสวนาด้วยการ ฟังอย่างลุ่มลึก นั้นก็อาจจะ กล่าวได้ว่าเป็น การฝึกให้มีสติ อยู่กับปัจจุบัน	การสานเสวนา ของทาง พระพุทธศาสนา นั้น มีคำสอนใน เรื่องพื้นฐาน ของศีล สมาธิ และปัญญา กำกับการ สนทนา จึงอยู่ บนพื้นฐานของ เมตตาและ กรุณาเป็นหลัก

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
	อยู่ในระดับที่ ๓ และ ๔ คือระดับที่รับฟัง เพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการฟังขณะปัจจุบันที่จะมีการแลกเปลี่ยน ความคิดอย่างเปิดเผย และไม่มีอคติ	เวทนา และธรรม ด้วย		
๒	การเล่าเรื่อง เป็น เครื่องมือช่วยจัดการ ความรู้ในลักษณะที่จะ ดึงความรู้ของผู้นั้น ออกมาได้อย่างสบายๆ หากแต่ต้องมีการจด บันทึกไว้ เพราะบางครั้ง ผู้เล่าอาจจะไม่ทราบว่า ตนมีความรู้ในเรื่องนั้น หรือไม่ทราบว่าเป็น เทคนิคส่วนตัวของตน	การเล่าเรื่อง เป็น เครื่องมือที่ช่วย ถ่ายทอด ประสบการณ์ในการ ปฏิบัติหรือภาวนา เพื่อปลูกให้คนเกิด ศรัทธา และเห็น ประโยชน์ของการ ปฏิบัติภาวนา	การเล่าเรื่องมี ความสอดคล้อง ไปในทำนอง เดียวกัน	ความต่างอยู่ที่ เรื่องที่เล่าให้ เกิดประโยชน์ใน ลักษณะที่ ต่างกัน
๓	ระบบพี่เลี้ยง เป็น เครื่องมือช่วยในด้าน เป็นต้นแบบหรือตัวแบบ ของงานเพื่อให้ผู้นั้นได้ เรียนรู้ หรือขอ คำปรึกษา	ระบบพี่เลี้ยง เป็น เครื่องมือที่ช่วยให้ คำแนะนำ และ ถ่ายทอดวิธีการ ปฏิบัติภาวนา เพื่อ ชี้แนะให้ปฏิบัติตาม	ระบบพี่เลี้ยง สอดคล้องใน มุมมองที่มี ประโยชน์ต่อผู้ ได้รับคำแนะนำ	ไม่มีความ ต่างต่าง
๔	๔. การสับเปลี่ยนงาน เป็นเครื่องมือช่วยให้ เรียนรู้งานในระบบได้ มากขึ้นทำให้เกิดความ รอบรู้ในส่วนงานอื่น ได้มากขึ้น	๔. การสับเปลี่ยน งาน เป็นเครื่องมือที่ ช่วยให้ตนเองได้ เรียนรู้ว่า งานที่ ต้องการจะทำหรือ สิ่งที่ต้องการเรียน นั้นเหมาะสมกับ ตนเองหรือไม่ อย่างไร เพื่อช่วยให้ คนพบตนเอง	การสับเปลี่ยน งานสอดคล้อง ในเรื่อง ประโยชน์ที่จะ ได้รับ	

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
๕	เวทีสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้เป็นเหมือนสถานที่ที่ช่วยในการดึงความรู้ของบุคคลออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง	เวทีสำหรับแลกเปลี่ยนความรู้ คือสถานที่ที่ใช้เปิดโอกาสให้ตนเองได้เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน	สอดคล้องในเรื่องที่ได้รับโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกัน	ไม่มีความต่าง
๖	การจัดตั้งทีมข้ามสายงาน เป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นมิตร ด้วยการขอความช่วยเหลือหรือสอนงานให้	การจัดตั้งทีมข้ามสายงานเป็นเครื่องมือช่วยตรวจสอบและค้นหาความรู้หรือข้อเท็จจริงได้ในกรณีที่มีปัญหา	สอดคล้องในเรื่องได้รับประโยชน์จากเพื่อนร่วมกันเหมือนกัน	ไม่มีความต่าง
๗	ชุมชนแนวปฏิบัติ เป็นเครื่องมือที่สำคัญมากที่จำเป็นต้องสร้างขึ้นให้ได้ในองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อประโยชน์ในการใช้เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญคือ ขอบเขต ชุมชน และแนวปฏิบัติ	ชุมชนแนวปฏิบัติ เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถดังพหูสูตรคือ ฟังมาก จำได้ ท่องคล่องปาก เพ่งให้ขึ้นใจ และขบให้แตกด้วย ทฤษฎี ซึ่งแบ่งออกเป็นชุมชนที่เรียกว่า เอตทัคคะ ในบุคคล ๔ ประเภท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น	สอดคล้องในลักษณะที่เป็นสิ่งสำคัญที่องค์กรต้องสร้างให้มีชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างยั่งยืน	ลักษณะของชุมชนอาจต่างกันในเรื่องงานที่ต้องการจะพัฒนาขึ้น
๘	เพื่อนช่วยเพื่อน เป็นเครื่องมือขั้นตอนแรกของการหาความรู้ หาข้อมูล ในหน่วยงานที่ดีแล้ว ให้ช่วยมาเป็นวิทยากรผู้บรรยายหรือให้คำแนะนำ	เพื่อนช่วยเพื่อน คือเมื่อตนเองได้พบสัต์บุรุษแล้ว ได้ดวงตาเห็นทำแล้ว นำมาบอกเพื่อน เพื่อให้เพื่อนได้พบและเห็นธรรมด้วย	สอดคล้องในลักษณะทำให้ได้ความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น	ไม่แตกต่าง

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
๙	การเรียนรู้ AAR เป็นเครื่องมือที่ใช้หลังจากมีการอบรมไปแล้ว เพื่อสรุป ข้อมูลที่เป็นความรู้ นำมารวบรวมเก็บไว้ในคลังความรู้	การเรียนรู้ AAR เหมือนการจัดให้มีการประชุมเป็นนิตย	สอดคล้องทำให้ได้มีการตรวจสอบและรวบรวม	ไม่แตกต่าง
๑๐	การเรียนรู้ภายหลัง เป็นเครื่องมือที่ใช้เพื่อทบทวนงาน เป็นการประชุมทบทวนงาน ทำหลังจากเสร็จงาน	การเรียนรู้ภายหลัง เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดความรู้ตามมาได้ ในภายหลัง	องค์ความรู้ที่เพิ่มขึ้นสามารถนำไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพในการจัดการความรู้ได้	
๑๑		การเชื่อมสมานหรือสมานัตตา เป็นเครื่องมือที่ช่วยบำบัดจิตให้เห็นคุณค่า อยู่กับสิ่งตรงหน้าอย่างกลมกลืน ร่วมเดินทางไปในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างให้เกียรติ ด้วยความซาบซึ้ง เข้าใจประสบการณ์ของเขา	องค์ความรู้ที่สำคัญเป็นฐานของการจัดการความรู้ที่ต้องพัฒนาให้ต่อเนื่อง	
๑๒		การฝึกเจริญสติ เป็นเครื่องมือที่สำคัญและเป็นพื้นฐานที่มนุษย์จำ เป็นต้องมีและฝึกให้เกิดระลึกรู้เท่าทันอารมณ์ของ ตนเองเมื่อถูกกระทบ		

๓) เป้าหมายของการจัดการความรู้

การนำเสนอตามกรอบแนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ เป็นกรอบในการนำเสนอในรูปแบบของตารางเพื่อเป็นการเทียบเคียงให้เห็นความสอดคล้อง และหรือ ความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๓ เป้าหมายของการจัดการความรู้ ตามตารางที่ ๓.๓ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๓ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือความแตกต่างในพระพุทธศาสนาในประเด็นที่ ๓ เป้าหมายของการจัดการความรู้ขององค์กร

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
๑	๑. เพื่อเป้าหมายของงาน ๒. เพื่อเป้าหมายในการพัฒนาคน ๓. เพื่อเป้าหมายขององค์กร ๔. เพื่อให้เกิดความเป็นชุมชนในองค์กร	๑. เพื่อให้คนในองค์กรมีความสุขในปัจจุบัน ๒. เพื่อประโยชน์ต่อสังคม/ประเทศชาติ ๓. เพื่อให้คนในองค์กรมีประโยชน์สุขในอนาคต ๔. เพื่อให้คนในองค์กรบรรลุธรรม	สอดคล้องเป้าหมายของงานของคนขององค์กร และการเกิดชุมชนแนวปฏิบัติ	องค์กรที่บริหารด้วยพุทธวิธีมีเจตนารมณ์มุ่งพาคนในองค์กรให้มีประโยชน์สุขในปัจจุบันในอนาคตและการบรรลุธรรมด้วย

๔) ผลของการจัดการความรู้

การนำเสนอตามกรอบแนวคิดการจัดการความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ เป็นกรอบในการนำเสนอในรูปแบบของตารางเพื่อเป็นการเทียบเคียงให้เห็นความสอดคล้อง และหรือ ความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๔ ผลของการจัดการความรู้ ตามตารางที่ ๓.๔ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๔ เปรียบเทียบการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีเพื่อให้เห็นความสอดคล้อง และหรือความแตกต่างในพระพุทธศาสนา ในประเด็นที่ ๔ ผลของการจัดการความรู้ขององค์กร

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
๑	๑. ประโยชน์ของการจัดการความรู้ ๑.๑ เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและศักยภาพในการแข่งขันให้องค์กร	๑. ประโยชน์ของการจัดการความรู้ ๑.๑ เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานด้วยการมีสติควบคุม	เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อขีดความสามารถในการ	ได้ขีดความสามารถในด้านคุณธรรมและจริยธรรมมากกว่าเครือข่าย

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
	อยู่รอด ๑.๒ ป้องกันและรักษา ภูมิปัญญาไม่ให้สูญ หาย ๑.๓ ช่วยเพิ่มขีดความ สามารถในการตัด สินใจและวางแผน ดำเนินงานให้ รวดเร็ว ๑.๔ ช่วยสร้างนวัตกรรม ที่ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์ และบริการเกิด ความแตกต่างจากคู่ แข่งขัน ๑.๕ ทำให้เกิดการ บริหารจัดการแบบ ใหม่ในเชิงบูรณา การให้มีการ บริหารงานแบบ สมดุลและยืดหยุ่น ระหว่างบังคับบัญชา และได้บังคับบัญชา ๑.๖ ช่วยสร้าง วัฒนธรรมในการ ทำงานร่วมกันเป็น เครือข่าย ได้แก่ ลูกค้าซัพพลายเออร์ ตัวแทนจำหน่าย และคู่แข่ง ๑.๗ ช่วยทำให้เกิดการ พัฒนาในด้านการ สร้างทีมในองค์กร กระตุ้นให้เกิดการ ขยายของเป้าหมาย การขายที่สูงกว่า	อารมณ์ ๑.๒ เพิ่มขีด ความสามารถใน การรับมือขอ ตัดสินใจด้วย ความคิดที่ แยบคาย ๑.๓ ช่วยให้การ บริหารองค์กรมี คุณธรรมและ จริยธรรมในการ รับมือขอต่อ สังคมส่วนรวม ๑.๔ ช่วยทำให้เกิด การพัฒนาทาง ปัญญาเพื่อให้ ทำงานไปสู่ เป้าหมายและ วัตถุประสงค์ของ องค์กร ๑.๕ ช่วยทำให้เกิด ชุมชนนักปฏิบัติ ทางด้านการ ภาวนาใน ลักษณะที่สร้าง เครือข่ายให้ กว้างขวางขึ้น	รับผิดชอบ ต่างๆ สร้าง นวัตกรรมใหม่ เพื่อพัฒนา ปัญญาเน้นสร้าง ชุมชนแนวปฏิบัติ	อาจจะ กว้างขวางกว่า

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
	ความเป็นจริง เกิด ความเป็นมิตร ความเอาใจใส่ และ ความไว้วางใจความ ผูกพันที่เป็น เป้าหมายร่วมกัน			
๒	๒. จุดด้อย ๒.๑ วัฒนธรรมองค์กรที่ไม่เอื้อต่อการจัดการความรู้จึงเป็นอุปสรรคทำให้การ จัด การความรู้ไม่ประสบความสำเร็จ ๒.๒ การจัดการความรู้ที่ไม่ได้รับการสนับสนุนที่แท้จริงจากผู้บริหารและไม่มีทีมงานที่ดำเนินการอย่างแท้จริงจะไม่ประสบความสำเร็จ ๒.๓ ไม่สามารถจัดตั้งชุมชนแนวปฏิบัติตามเป้าหมายและขยายจำนวนได้อย่างต่อเนื่อง ๒.๔ ไม่รับรู้ความเปลี่ยนแปลงภายนอก มีลักษณะประมาท ไม่คำนึงถึงผลกระทบ ๒.๕ การดำเนินการจัดการความรู้ไม่ได้มุ่งเป้าหมายหลักขององค์กร	๒. จุดเด่น ๒.๑ พัฒนาจิตใจผู้ทำให้เกิดสติมีจิตใจสูงขึ้นด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ๒.๒ ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ๒.๓ เน้นการบริหารจัดการปรับพฤติกรรมของทั้งพนักงานและผู้บริหารให้ฝึกเจริญสติให้ได้ ๒.๔ กระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติภาวนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ๒.๕ สร้างชุมชนนักปฏิบัติภาวนาให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมองค์กรเพิ่มขึ้นทุกปี ๒.๖ ปลุกจิตสำนึกให้พนักงานมี	ผลของการจัดการความรู้ที่ได้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้	มีความเป็นเอกภาพในด้านพัฒนาปัญญาที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ซึ่งควรเสริมเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมเข้าไปในทุกองค์กรเพื่อองค์กรส่วนใหญ่ที่เน้นเป้าหมายงานเป็นหลักในเรื่องกำไรและผลประโยชน์ประกอบการ

กรอบสาระ	ตามแนวคิดและทฤษฎี	พระพุทธศาสนา	ความสอดคล้อง	ความแตกต่าง
		เป้าหมายของ ตนเองให้ชัดเจน ที่สอดคล้อง วิสัยทัศน์และ วัฒนธรรมองค์กร		

๒.๗.๖ การจัดการความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

การจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีตามหลักสากลและในพระพุทธศาสนา มีวิธีการศึกษาใกล้เคียงกัน แต่มีเป้าหมายในการศึกษาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีสากลนั้น จะทำการศึกษาเรื่องความรู้ ส่วนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาจะทำการศึกษาเรื่องปัญญา(ในฐานะความรู้)เป็นหลัก การจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีมีวัตถุประสงค์มุ่งพัฒนางาน พัฒนาคณะและองค์กร ในขณะที่การจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนามีเป้าหมายมุ่งประโยชน์ความสุขในปัจจุบัน ความสุขในอนาคต และความสุขในการบรรลุธรรมถึงเป้าหมายสูงสุดตามหลักทางพระพุทธศาสนา แม้ทั้งสองศาสตร์จะมีวิธีการศึกษาใกล้เคียงกันแต่เป้าหมายในการศึกษาที่แตกต่างกัน แต่ทั้งสองศาสตร์ก็ได้กล่าวถึงเรื่องการจัดการความรู้เช่นเดียวกัน หากนำความรู้จากทั้งสองศาสตร์มาศึกษาร่วมกันในเชิงบูรณาการแล้ว ย่อมนำมาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์

การจัดการความรู้ของปราชญ์ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ซึ่งคนอีสานที่จะพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นปราชญ์ได้นั้น ล้วนจะต้องอาศัยภูมิปัญญาหรือต้องปฏิบัติตนเองโดยอาศัยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น แต่สิ่งที่เป็นประเด็นในการศึกษาในหัวข้อนี้นั้นอยู่ที่ว่า ปราชญ์ชาวบ้านอีสานมีการจัดการความรู้ที่ตนเองได้รู้และพัฒนาตนเองจนประสบผลสำเร็จแล้วนำความรู้นั้น ไปบอก กล่าว แสดง เผยแพร่ แก่บุคคลอื่นๆ ในชุมชนและสังคมอย่างไร ผู้วิจัยจึงตั้งประเด็นศึกษา ๒ ประเด็นคือ ๑) ปราชญ์ชาวบ้านกับการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตชาติ และ ๒) ปราชญ์ชาวบ้านกับการดำเนินชีวิตวิถีพุทธ ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้นำเสนอรายละเอียดไปตามลำดับ ดังนี้

๑) ปราชญ์ชาวบ้านกับการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาชุมชน

ปราชญ์ชาวบ้านนับว่า มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปศึกษาและปฏิบัติตนจนบังเกิดผลเป็นที่ประจักษ์ สามารถสร้างความอยู่ดีมีสุขแก่ตนเองและครอบครัว^๑

การพัฒนากระแสหลักของไทยที่พยายามเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยมแต่เพียงทางเดียวนั้น ไม่ได้ก่อให้เกิดผลด้านบวกเพียงด้านเดียว ดังมายาภาพที่สร้างกันไว้ หากแต่ได้ฉุดกระชากลากถูให้สังคมไทยให้เข้าสู่สภาวะวิกฤติมากขึ้นในทุกๆ ด้าน^๒

^๑ สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ศูนย์เรียนรู้และแนวความคิดของปราชญ์ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.

^๒ อนันท์ กาญจนพันธ์ อ่างใน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ [บรรณาธิการ] วิพากษ์สังคมไทย กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, “โลกาภิวัตน์และอนาคตของภูมิภาคศึกษาในประเทศไทย: ข้อสังเกต

การพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล^๑ คือการพัฒนาแต่ เศรษฐกิจ โดยที่ไม่พัฒนาชีวิตของคน ภูมิปัญญา สังคม วัฒนธรรม บนพื้นฐานความเป็นไทยไปพร้อมกัน ในขณะที่สังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่กลับเป็นผู้ทำลายทุนชีวิต ทุนสิ่งแวดล้อม และสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาที่อย่างต่อเนื่องยาวนาน คือความวิกฤติของชนบทที่เป็น ฐานรากของชาติ ชุมชนในชนบทบางแห่งอยู่ในสภาพที่เกือบล่มสลาย ด้วยสภาพการที่ปรากฏใน หลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นความยากจนของคนชนบท การสูญเสียและเสื่อมโทรมของธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมในชนบท การสูญเสียพลังคนหนุ่มสาวให้กับภาคสังคมเมือง ความผูกพัน เอื้ออาทรร่วมแรงร่วมใจของผู้คนในชนบทเสื่อมคลายลง ผู้คนในชนบทขาดความรู้ความสามารถ และขาดอำนาจในการตัดสินใจเลือกสิ่งที่กลไกตลาดเสนอเข้าไปในชุมชน การเข้าครอบงำชนบท โดยกลไกของรัฐที่บั่นทอนศักยภาพของชุมชน^๒

การดำเนินงาน พัฒนาชนบทที่ผ่านมาจะพบว่า รัฐเป็นผู้ชี้แนะและกำกับกิจกรรม การพัฒนา มาโดยตลอด ทำให้ชนบทสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง สูญเสียศักยภาพที่เคยดูแลตนเองไม่ว่าจะเป็นเรื่องยารักษาโรค การศึกษา การประกอบอาชีพ การอบรมสั่งสอนและสืบสานวัฒนธรรม ตลอดจนการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งปรากฏการเหล่านี้ได้เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน รัฐพึ่งเริ่มต้นตัวและเห็นความสำคัญของชุมชนอย่างจริงจังเพราะเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี.ศ.๒๕๔๐ แนวคิดการพัฒนาที่เคยเน้นเศรษฐกิจก็เป็นการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง เน้นการมีส่วนร่วมของคนไทยในทุกภาคส่วนและสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ปรากฏในสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ ต่อเนื่องมาจนถึงแผนที่ ๙

แต่อย่างไรก็ตาม ผลในทางปฏิบัติยังไม่ปรากฏผลเด่นชัดมากนัก ซึ่งอุปสรรคนอกจากจะเกิดจากนโยบายรัฐแล้ว การดำเนินงานของภาคปฏิบัติที่เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ยังเคยชินกับระบบเดิมที่เป็นผู้ชี้แนะและกำกับ และประชาชนที่มีนิสัยของการเป็นผู้รับบริการจนเคยชินก็เป็นอุปสรรคประการหนึ่งเช่นกัน ในขณะที่แนวคิดการพัฒนาประเทศยังดำเนินตามแนวของตะวันตก ที่มุ่งนำทุนต่างๆ มาแปรสภาพเป็นเงินอยู่นั้น ได้มีบุคคลอีกส่วนหนึ่งที่กำลังเดินสวนกระแสภูมิปัญญาของรัฐดังกล่าว เกิดเป็นผู้นำทางความคิดและปฏิบัติในชนบท เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรียกว่า **“ปราชญ์ชาวบ้าน”**^๓ ที่เน้นสร้างความสมดุลของทุนชีวิต อันประกอบด้วย มนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายคือความผาสุกของตนเอง ชุมชน และสังคม

เบื้องต้น” บทความวิชาการเสนอต่อที่สัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิภาคศึกษา จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๐-๑๑ มกราคม, ๒๕๓๘ หน้า ๑๕๓.

^๑ ชาติชาย ณ เชียงใหม่, **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน** โครงการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรภาครัฐในแนวทางการมีส่วนร่วมของพหุภาคีในการพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๓ หน้า ๑.

^๒ บุญนาค ตีวกุล, **ชนบทไทย: การพัฒนาสู่ประชาสังคม**, (นครปฐม: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๖.

^๓ ประเวศ วะสี ใน **ยงยุทธ ขจรธรรม, พลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน**, (ขอนแก่น: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๕), หน้า คำนำ.

ในการเกิดเป็นศูนย์เรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานปีพ.ศ.๒๕๓๘ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้เชิญภูมิปัญญาชาวบ้านในภาคอีสานที่อยากจะช่วยคนอื่นอีสานให้สามารถดับทุกข์สร้างสุขที่เราเรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน” มาประชุมกันเพื่อหาวิธีดับทุกข์สร้างสุข และจัดให้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่องทุก ๖ เดือน ในปี พ.ศ.๒๕๓๘ และเพิ่มขึ้นเป็นทุก ๔ เดือนในปี พ.ศ.๒๕๓๙ และทุก ๓ เดือน ในปีพ.ศ.๒๕๔๐ จนถึงปลายปี พ.ศ.๒๕๔๑ วิกฤตการณ์ของสังคมไทยมีแนวโน้มรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน จึงได้นัดหมายกันที่จะประชุมสัจจกันทุกเดือน โดยหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ และมีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น โดยการนำของ นายแพทย์อภิสิทธิ์ อารงวรารังกูร เป็นทีมเลขาและทีมจัดการ ผลของการประชุมในแต่ละครั้งจะถูก รวบรวมเป็นเอกสาร ทำให้เกิดองค์ความรู้มากมายในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างสมดุลและ มีความสุข สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน” โดยมีศูนย์การเรียนรู้ภายใต้การนำของปราชญ์ชาวบ้านโดยใช้พื้นที่เกษตรผสมผสานของปราชญ์ ชาวบ้านเป็นที่ตั้งของศูนย์การเรียนรู้ จำนวน ๑๓ แห่ง ได้แก่

๑. พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ ๒. พ่อเชียง ไทยดี จังหวัดสุรินทร์
๓. พ่อชาติ มาระแสง จังหวัดอำนาจเจริญ ๔. พ่อผาย สร้อยสระกลาง จังหวัดบุรีรัมย์
๕. พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๖. พ่อคำเตื่อง ภาษี จังหวัดบุรีรัมย์
๗. พ่อทองหล่อ เจนไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ๘. พ่อจันทร์ที ประทุมภา จังหวัด นครราชสีมา
๙. พ่อประคอง มนต์กระโทก จังหวัดนครราชสีมา ๑๐. พ่อทัศน์ กระยอม จังหวัด ขอนแก่น
๑๑. พ่อผอง เกตุพิบูลย์ จังหวัดขอนแก่น ๑๒. พ่อบุญเต็ม ชัยลา จังหวัดขอนแก่น
๑๓. พ่อทองใบ ต้นโลห์ จังหวัดขอนแก่น

โดยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านเน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน และใช้การสร้าง เครือข่ายเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน^๑

๒) ปราชญ์ชาวบ้านกับการเป็นผู้นำทางความคิดชุมชน

มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น^๒ ได้แก่ การจัดการชุมชนท้องถิ่นต้องเป็นการจัดการภายในชุมชนท้องถิ่นกันเองภายในชุมชน โดยมีรัฐบาล องค์กรเอกชน และปราชญ์ชาวบ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน นอกจากนั้นยังพบว่า ในการจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้นปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในด้านการเป็นผู้นำทางความคิด ด้านเกษตรกรรมและศีลธรรม ตลอดจนเป็นนักพัฒนาตัวอย่าง สำหรับกลยุทธ์ การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แก่ ๑) กลยุทธ์การสื่อสารโดยใช้ ประสบการณ์ตรง ๒) การทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง ๓) การสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ๔) การทำตนให้เป็นตัวอย่าง ๕) การอิงหลักเกณฑ์ธรรมชาติ ๖) การอิงหลัก

^๑ วันพิชิต ศรีสุข, “กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (พัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๙), หน้า บทคัดย่อ และ หน้า ๓๕.

^๒ รุ่งนภา มุกดาอนันต์, “กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, นิเทศศาสตร(นิเทศศาสตรพัฒนาการ), (บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า บทคัดย่อ.

พระพุทธศาสนา ๗) การเน้นความสำคัญที่ปัญหาของชาวบ้าน ๘) การใช้สื่อของจริง ๙) การสื่อสารในบรรยากาศ ที่ไม่เป็นทางการ ๑๐) การใช้ภาษาท้องถิ่น ๑๑) การใช้สื่อสารแบบตัวต่อตัว ๑๒) การสื่อสารใน แนวนอน และ ๑๓) กลยุทธ์การใช้ข่าว

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนที่เรียนรู้จากภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์^๑ ซึ่งเป็นการศึกษาในพื้นที่เขตความเคลื่อนไหวของภูมิปัญญา ท้องถิ่นอีสานใต้ ภายใต้การนำของ ครูบาผาย สร้อยสระกลาง ครูบาคำเตื่อง ภาษี และครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ พบว่า มีจุดเริ่มจากการที่ปราชญ์ชาวบ้านทั้งสามท่านได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณจากสังคมภายนอกในระดับประเทศ และระดับโลกถึงความสามารถในการแก้ปัญหาและผ่านวิกฤติการณ์ของปัญหา ซึ่งเมื่อตนเองผ่านวิกฤติของปัญหาได้แล้วก็มิได้พอใจอยู่เพียงเท่านั้น แต่ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เอื้อให้ผู้คนในท้องถิ่นเดียวกัน สามารถแก้ปัญหาและผ่านวิกฤติการณ์ปัญหาได้เช่นเดียวกัน ด้วย จนกระทั่งได้รับการเรียกขานจากคนในท้องถิ่นว่า “ครูบา” ซึ่งหมายถึง เป็นผู้มีความรู้และมีวิถีชีวิตเป็นที่น่าเคารพ โดยแต่เดิมปราชญ์ชาวบ้านอีสานทั้งสามท่าน ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวข้องกันมาก่อน จนกระทั่งมีองค์กรจากภายนอกมาช่วยประสานจึงเกิดเครือข่าย และปรับองค์กรภายในแต่ละท้องถิ่นเป็นองค์กรชุมชนระหว่างท้องถิ่น โดยตั้งเป็นโรงเรียนชุมชนอีสานขึ้นที่เน้นหลักการ เป้าหมาย วัตถุประสงค์ ที่เป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหารากเหง้า โดยหันกลับมายึดหลักการพึ่งตนเอง หลักการผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืนได้คุณภาพ บุคคลจะต้องอยู่อย่างสมณะ ลดละกิเลสจากความโลภ ความหลง ทั้งปวง ลดละจากค่านิยม วัตถุนิยม บริโภคนิยม ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงต้องเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เข้ามาในวิถีปฏิบัติด้วย

วิธีการจัดการความรู้และการจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน^๒ จากการศึกษา พบว่า วิธีการจัดการสารสนเทศได้มาจากตัวบุคคล หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง บรรพบุรุษและวัฒนธรรมประเพณี การสังเกตการร่วมประชุม การเก็บรวบรวมสถิติ การทดลองทำ การวิจัยชุมชน การรวบรวม และจัดระบบสารสนเทศ ได้แก่ การจัดทำศูนย์การเรียนรู้ หลักสูตรอบรม สรุปบทเรียน เป็นวิทยากร หลักสูตรท้องถิ่น วิจัยชุมชน การทำงานแบบเครือข่าย การประชุม ฐานข้อมูล การทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งการใช้สารสนเทศมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ เพื่อศึกษาแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อศึกษาการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมือง เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการครองเรือน เพื่อเพิ่มทักษะให้แก่ตนเองในการนำไปถ่ายทอดและเพื่อใช้ในการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์

^๑ จาริรัตน์ ปริกแก้ว และคณะ “ความเข้มแข็งของชุมชนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นบุรีรัมย์” ปริญญานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า บทคัดย่อ.

^๒ วราภรณ์ หลวงมณี “การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านภาคอีสาน”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า บทคัดย่อ.

สำหรับความรู้เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ที่เกี่ยวกับมิติสุขภาพในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน^๑ พบว่า บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ถือกำเนิดในชุมชนและอยู่ในสายตระกูลใหญ่ ถือว่าเป็นผู้อาวุโส ผ่านประสบการณ์มากมาย ทุกคนมีลักษณะเป็นผู้นำในทางความคิด เป็นผู้มีความสนใจใฝ่เรียนรู้ กระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของปราชญ์ชาวบ้าน เกิดจากการวิเคราะห์ความล้มเหลวในชีวิตที่ผ่านมา ด้วยเป็นผู้ใฝ่รู้ หมั่นศึกษา ทั้งทางโลกและทางธรรม นำไปสู่การเป็นผู้รู้คิดรู้ชอบก่อปรกับแรงงานในครัวเรือนมีน้อยจึงเป็นเหตุให้ปราชญ์สามารถตัดสินใจค่อนข้างรวดเร็วในการเปลี่ยนมาทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเมื่อตัดสินใจทำแล้วทำให้ได้ประจักษ์ในชีวิตว่า วิถีชีวิตนี้เหมาะกับตนเอง ทำให้ชีวิตมีความสุขสงบ สุขภาพจิตดี ปลอดภัยจากสารพิษ การมีเวทีปราชญ์ชาวบ้านทำให้ปราชญ์กลุ่มนี้ได้รวมกลุ่มเป็นการต่อยอดความเชื่อมั่นในการตัดสินใจของตนเอง และในที่สุดจะนำไปสู่การพึ่งตนเองในการดำเนินงานชีวิตในด้านอื่นๆ การมีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเองทำให้ปราชญ์เกิดความมั่นใจ ภาคภูมิใจ และตระหนักในศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหาของตนเองและ

๒.๗.๗ บทสรุป

ความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎี หมายถึง การผสมผสานขององค์ประกอบของความรู้ ได้แก่ ประสบการณ์ ข้อเท็จจริงพื้นฐาน ความซับซ้อน การตัดสินใจ การเรียนรู้ผิดถูกด้วยตนเอง ค่านิยมและความเชื่อ รวมทั้งคุณค่า ความรอบรู้ในเนื้อหาสาระ สารสนเทศ และความเชี่ยวชาญที่ทำให้กรอบการทำงานมีการประเมิน และเกิดการรวมเข้ากับประสบการณ์และสารสนเทศใหม่เพื่อนำไปสนับสนุนทำให้ศักยภาพความสามารถในการปฏิบัติงานของบุคคลเพิ่มขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ส่วนความรู้ในพระพุทธศาสนา หมายถึง ปัญญา คือความรู้ทั่ว ความรู้เข้าใจชัดเจน กิริยาที่รู้ชัด ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ สามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผลสิ่งใดดี สิ่งใดไม่ดีและสิ่งนั้นๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ และยังสามารที่จะจัดแจง จัดสรร และจัดการสิ่งต่างๆ ในระดับการดำรงชีพ

ความรู้ชัดแจ้ง หมายถึง ความรู้ที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม เป็นความรู้ที่อยู่ในตำราเป็นความรู้ที่รวบรวมได้ง่าย จัดระบบและโอนโดยใช้วิธีการดิจิทัล มีลักษณะวัตถุวิสัย (objective) สามารถแปลงเป็นรหัสในการถ่ายทอดโดยวิธีการที่เป็นทางการ ไม่จำเป็นต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อถ่ายทอดความรู้ เช่น หนังสือ บทความ เอกสาร สื่อต่างๆ ฯลฯ สำหรับ ความรู้ชัดแจ้งเชิงพุทธ คือ สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือ จากการฟังบรรยายในการทศนะศึกษา เป็นต้น

ความรู้ฝังลึก หมายถึง เป็นความรู้ที่มาจากการปฏิบัติ เป็นสิ่งที่เห็นได้ไม่ชัด ยากที่จะอธิบายโดยใช้คำพูด มีรากฐานมาจากการกระทำและประสบการณ์ เป็นความเชื่อ ทักษะ และมีลักษณะเป็นอัตวิสัย (subjective) เป็นเรื่องส่วนบุคคล มีบริบทเฉพาะ (context-specific) ต้องการการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ ทำให้เป็นทางการและสื่อสารได้ยาก เช่น วิจารณ์ญาณ ทักษะ เคล็ดวิชา ฯลฯ ส่วนความรู้ฝังลึกเชิงพุทธ คือ จินตามยปัญญา กับ ภาวนามยปัญญา ซึ่งจินตามยปัญญาหมายถึง

^๑ นิตย ทัศนียม, มิติสุขภาพในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน: กรณีศึกษา, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๔๕).

ปัญหาที่เกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง บุคคลมิได้ฟังจากผู้อื่นโดยตรง แต่ได้สร้างปัญหาของตนให้เกิดขึ้นด้วยการคิดค้น การทดลอง การค้นหาเหตุผลด้วยตนเอง ส่วนภาวนามยปัญหา หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการฝึกอบรม หรือปัญหาที่เกิดแต่การฝึกลงมือปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น

แนวทางการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนานั้น หากจะมีการกล่าวถึงอ้างอิงถึงหลักฐานในเรื่องการจัดการความรู้ ยังไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่จะอ้างอิงได้ว่า มีการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาอย่างไร หรือเคยเกิดขึ้นเมื่อไหร่ หรืออาจกล่าวได้ว่า การสังคายนาแต่ละครั้งถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาเพื่อจะรักษา สืบทอด ทรงจำสิ่งที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติตามในสิ่งที่ถูกต้อง หรือแนวทางการปฏิบัติที่เคยปฏิบัติได้ผลมาแล้วเอาไว้ให้ได้ตรงตามของเดิมให้มากที่สุด นั้นเป็นวัตถุประสงค์ของการทำสังคายนาในพระพุทธศาสนา ซึ่งวิธีการดำเนินการจัดการความรู้ตามแนวคิดและทฤษฎีนั้นมี ๑๐ ขั้นตอนคือ (๑) สร้างวิสัยทัศน์ความรู้ (๒) สร้างกลุ่มคนหรือทีมการจัดการความรู้ (๓) สร้างบรรยากาศการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันอย่างหนาแน่นในกลุ่มพนักงาน (๔) จัดการความรู้ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (๕) เน้นการจัดองค์กรที่ให้ผู้บริหารระดับกลางขับเคลื่อน (๖) การปรับองค์กรให้เป็นพหุบาท (hypertext) (๗) สร้างเครือข่ายความรู้กับโลกภายนอก (๘) สร้างวัฒนธรรมแนวราบ (๙) สร้างวัฒนธรรมการจดบันทึก (๑๐) ประเมินผลการปฏิบัติ

ส่วนวิธีการดำเนินการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา มี ๖ ขั้นตอน คือ (๑) สร้างวิสัยทัศน์ (๒) สร้างทีมการจัดการความรู้ (๓) ทบทวนองค์ความรู้ด้วยความคิดและสอบถามจากผู้รู้ (๔) นำองค์ความรู้ไปทดลองปฏิบัติจากของจริง (๕) การประเมินผลของการปฏิบัติ และ (๖) ก้าวสู่การเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านทักษะ ซึ่งหากพิจารณาการสังคายนาในพระพุทธศาสนาเทียบเคียงกับวิธีการดำเนินการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ก็ถือว่า การสังคายนาเป็นการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา

เป้าหมายของการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วย ๑) เพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันในเรื่องปัจจัยสี่ ๒) เพื่อประโยชน์สุขในสังคมและประเทศชาติ ๓) เพื่อประโยชน์สุขในอนาคตเมื่อประสบความสำเร็จสมบูรณ์ของปัจจัยสี่แล้วช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น และ ๔) เพื่อการบรรลุธรรม

การจัดการความรู้ตามแนวคิดทฤษฎีมีประโยชน์ทางพุทธศาสตร์ย่อมจะขาดไม่ได้เช่นกัน ได้แก่ ๑) เพิ่มประสิทธิภาพการทำงานด้วยการมีสติควบคุมอารมณ์ ๒) เพิ่มขีดความสามารถในการรับผิดชอบตัดสินใจด้วยความคิดที่แยบคาย ๓) ช่วยให้การบริหารองค์กรมีคุณธรรมและจริยธรรมในการรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ๔) ช่วยทำให้เกิดการพัฒนาทางปัญญาเพื่อให้ทำงานไปสู่เป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กร และ ๕) ช่วยทำให้เกิดชุมชนแนวปฏิบัติเป็นผู้เชี่ยวชาญ

ทางด้านการภาวนาในลักษณะที่ขยายเครือข่ายให้กว้างขวางขึ้นการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนามีจุดเด่นอยู่หลายประการคือ ๑) พัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมได้ ๒) มีหลักธรรมที่เปลี่ยนวัฒนธรรมองค์กรได้ โดยอาศัยหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น ไตรสิกขา สาราณียธรรม วุฑฒิธรรม ๔ การเจริญสติปัญญา ๓) สร้างให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติได้หากสร้างภาวนามยปัญหาให้เกิดขึ้น ๔) มีเครื่องมือการเจริญสติให้ต่อเนื่อง กลมกลืน เป็น

เนื้อเดียวกับชีวิตประจำวัน ๕) เกิดพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ทุกขณะทั้งกับตนเองและผู้อื่น และ ๖) จากพื้นฐานการภาวนาทำให้เกิดความเชื่อมโยงประสานกับบุคคลได้ทุกสถานการณ์ และทุกหน่วยงาน

๒.๘ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๘.๑ รุ่งนภา มุกดาอนันต์^๑ ได้ศึกษามุมมองของปราชญ์ชาวบ้านใน การจัดการชุมชนท้องถิ่น บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการท้องถิ่น และศึกษากลยุทธ์ การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึกปราชญ์ ชาวบ้านจำนวน ๙ คน พบว่า มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านในการจัดการชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ การจัดการชุมชนท้องถิ่นต้องเป็นการจัดการกันเองภายในชุมชนท้องถิ่น โดยมีรัฐบาล องค์กรเอกชน และปราชญ์ชาวบ้าน ทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน นอกจากนี้ยังพบว่า ในการจัดการชุมชนท้องถิ่นนั้น ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในด้านการเป็นผู้นำทางความคิด ด้านเกษตรกรรมและศีลธรรม ตลอดจนเป็นนักพัฒนาตัวอย่าง

สำหรับกลยุทธ์การสื่อสารของปราชญ์ชาวบ้านเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นได้แก่ ๑) กลยุทธ์การสื่อสารโดยการใช้ประสบการณ์ตรง ๒) การทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง ๓) การสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ๔) การทำตนให้เป็นตัวอย่าง ๕) การอิงหลักเกณฑ์ธรรมชาติ ๖) การอิงหลักพระพุทธศาสนา ๗) การเน้นความสำคัญที่ปัญหาของชาวบ้าน ๘) การใช้สื่อของจริง ๙) การสื่อสารในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ ๑๐) การใช้ภาษาท้องถิ่น ๑๑) การใช้สื่อสารแบบตัวต่อตัว ๑๒) การสื่อสารในแนวนอน และ ๑๓) กลยุทธ์การใช้ข่าวลือ

๒.๘.๒ นิตย ทัศนียม และคณะ^๒ ได้วิจัยเรื่อง มิติสุขภาพในมุมมองของปราชญ์ ชาวบ้านภาคอีสาน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นปราชญ์ชาวบ้านในเครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของ ปราชญ์ชาวบ้านที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้อาวุโส ผ่านประสบการณ์มาก ทุกคนมี ลักษณะเป็นผู้นำในทางความคิด เป็นผู้มีความสนใจใฝ่เรียนรู้ นอกจากนั้นปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ถือกำเนิดในชุมชนและอยู่ในสายตระกูลใหญ่ กระบวนการที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของ ปราชญ์ชาวบ้าน เกิดจากการวิเคราะห์ความล้มเหลวในชีวิตที่ผ่านมา ด้วยที่เป็นผู้เฒ่า หมดศึกษา ทั้งทางโลกและทางธรรม นำไปสู่การเป็นผู้รู้คิดรู้ชอบ กอปรกับแรงงานในครัวเรือนมีน้อยจึงเป็น เหตุให้ปราชญ์สามารถตัดสินใจค่อนข้างรวดเร็วในการเปลี่ยนมาทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเมื่อ ตัดสินใจทำแล้วทำให้ได้ประจักษ์ในชีวิตว่าวิถีชีวิตนี้เหมาะกับตนเอง ทำให้ชีวิตมีความสุขสงบ สุขภาพจิตดี ปลอดภัยจากสารพิษ การมีเวทีปราชญ์ชาวบ้านทำให้ปราชญ์กลุ่มนี้ได้รวมกลุ่ม เป็นการต่อยอดความเชื่อมั่นในการตัดสินใจของตนเอง และในที่สุดจะนำไปสู่การพึ่งตนเองใน การดำเนินงานชีวิตในด้านอื่นๆ การมีวิถีชีวิตแบบพึ่งตนเองทำให้ปราชญ์เกิดความมั่นใจ ภาคภูมิใจ และตระหนักในศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน

^๑ รุ่งนภา มุกดาอนันต์, “กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น”. วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า บทคัดย่อ.

^๒ นิตย ทัศนียม และคณะ, มิติสุขภาพในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน: กรณีศึกษา., [๒๕๔๕ (ม.ป.ท.: ม.ป.พ.)].

๒.๘.๓ วราภรณ์ หลวงมณี^๑ การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน พบว่า วิธีการจัดการสารสนเทศได้มาจากตัวบุคคล หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง บรรพบุรุษและวัฒนธรรมประเพณี การสังเกต การร่วมประชุม การเก็บรวบรวมสถิติ การทดลองทำ การวิจัยชุมชน การรวบรวม และจัดระบบสารสนเทศ ได้แก่ การจัดทำศูนย์การเรียนรู้ หลักสูตรอบรม สรุปบทเรียน เป็น วิทยากร หลักสูตรท้องถิ่น วิจัยชุมชน การทำงานแบบเครือข่าย การประชุม ฐานข้อมูล การทำ กิจกรรมร่วมกัน ซึ่งการใช้สารสนเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ เพื่อศึกษาแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อศึกษาการดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี การอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมือง เพื่อศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการครองเรือน เพื่อเพิ่มทักษะให้แก่ตนเองในการนำไปถ่ายทอด และเพื่อใช้ในการ รวมกลุ่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์

๒.๘.๔ สุวิดา แสงสีหนาท^๒ ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา : ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย” โดยบูรณาการแนวคิดทฤษฎีจากสามฐาน คือฐานคิดพุทธปรัชญา และแนวคิดการพัฒนาแบบพุทธจากนักวิชาการไทย ฐานคิดทฤษฎีระบบโลกซึ่งครอบคลุมแนวคิดฟิสิกส์ใหม่และทฤษฎีเคออส และฐานแนวคิดข้ามพ้นการพัฒนา ใช้วิธีวิทยาอย่างเป็นสหวิทยาการเข้าทำการวิจัยภาคสนามชุมชนชาวพุทธสามภุมมศึกษา คือ ชุมชนชาวอโศกของไทย ชุมชนพุทธชบวนการสรวโทยของศรีลังกา และชุมชนพุทธนิจจของไต้หวัน พบว่า ชุมชนพุทธทั้งสามแห่งมียุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนมีรูปธรรมในการปฏิบัติจริง เริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนทิวทัศน์หรือปรัชญาการมองโลก ให้ความหมายใหม่ต่อการปฏิบัติธรรม ได้แก่ “บุญ” “เมตตา” “ความรัก” แล้ว ตามด้วยค่านิยมและรูปแบบการปฏิบัติที่เน้นการให้ ผลที่ได้คือการพัฒนาระดับบุคคลคือการพัฒนาระดับชุมชนอย่างแยกกันไม่ได้ ชุมชนพุทธทั้งสามแห่งมีความเคลื่อนไหวเป็นกระแสทางเลือกในสังคมกระแสหลัก เป็นกระแสต่อต้านระบบซึ่งเกิดขึ้นที่นั่นที่นี้ในทุกๆ ระบบ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีโลก โดยที่ความเป็นทางเลือกนั้นได้ให้ความสำคัญแก่การพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญซึ่งเป็นแก่นของพุทธปรัชญา และเมื่อก้าวถึงการพัฒนามีใช้การสั่งการหรือวางแผนมาจากผู้ชำนาญการอื่นใด แต่หมายถึงการรู้จักตนเอง พัฒนาที่ตนเองด้วยตนเอง อีกนัยหนึ่งเป็นการจัดการพัฒนาจากระดับชาวบ้านโดยมีเป้าหมายอยู่ที่ประโยชน์ของชุมชนและสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดข้ามพ้นการพัฒนา ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาจะต้องมีทั้งแนวลึกในระดับบุคคลและชุมชน และแนวกว้างในระดับสังคมและระดับโลก ในระดับบุคคลและชุมชน ยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ การมีเป้าหมายชีวิตที่ไม่มีทุกข์ด้วยศีล การเปลี่ยนตนเองโดยใช้กิจกรรมทางโลกเป็นเครื่องมือพัฒนาทางธรรม กระบวนการขัดเกลา ความรัก และพลังกลุ่มหรือชุมชน ในระดับสังคมยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ พลังเครือข่ายแห่งความรัก การทำประโยชน์สู่สังคมและในระดับโลก

^๑ วราภรณ์ หลวงมณี, “การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน”, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^๒ สุวิดา แสงสีหนาท, “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา: ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ (วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

หลักสำคัญยังคงเป็นการให้เพื่อให้เกิดพลังเครือข่ายแห่งความรักและประเทศพันธมิตรและจุดยืนของประเทศคือเป็นประเทศแห่งการพัฒนาจิตใจ

๒.๘.๕ วันพิชิต ศรีสุข^๑ ศึกษาวิจัย เรื่อง กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์ และเพื่อนำเสนอกลยุทธ์การพัฒนา สังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ให้เป็นตัวอย่างในการพัฒนาสังคม โดยได้รวบรวมข้อมูล ตามแนวคิดการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indept Interview) เป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็น ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน ๓ ท่าน คือพ่อคำเตื่อง ภาษี พ่อผาย สร้อยสระกลาง และพ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ซึ่งเป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพราะ ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง ๓ ท่านมีผลงานที่โดดเด่น เป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดทั้งมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันในการพัฒนาสังคม ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ สามารถจำแนกเป็นกลยุทธ์ ด้านต่างๆ ดังนี้

๑) กลยุทธ์ด้านการสร้างความร่วมมือ ได้แก่ (๑) การสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในด้านการพัฒนาตนให้เป็นแบบอย่างด้านการดำเนินชีวิต ด้านคุณธรรม บุคลิกภาพการเป็นผู้นำ เป็นต้น (๒) สร้างระบบการทำงานอย่างมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้สมาชิกหรือเครือข่ายได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา (๓) สร้างระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ (๔) ประสานความร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการเข้าถึงแหล่งความรู้ เงินทุน และทรัพยากรอื่นๆ

๒) กลยุทธ์ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ (๑) การพัฒนาต้องอยู่บนฐานของวิถีชีวิตที่มีการเกื้อกูลสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ (๒) มีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสมัยใหม่เข้าด้วยกัน เพื่อการใช้ประโยชน์ และรู้จักเลือกใช้ภูมิปัญญาอย่างเหมาะสม และ (๓) นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

๓) กลยุทธ์ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืน ได้แก่ (๑) มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เพื่อให้มีความรู้ที่จะอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทันกับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (๒) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในทุกกระดับ เพื่อให้เกิดแนวร่วมอย่างกว้างขวาง และ (๓) มุ่งเน้นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของชีวิตจริง มีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน

กล่าวโดยสรุป กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสาน กับ ภูมิปัญญาสมัยใหม่ ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน และใช้การสร้าง เครือข่ายเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน

๒.๘.๖ สิริมา ศิริมาตยนันท์ และ คณอง ปาลิภัทรางกูร^๒ ได้กล่าวไว้ในบทความเรื่อง ภูฏานกับจุดยืน “ความสุขมวลรวมประชาชาติ” บนเวทีโลก (Bhutan and Its Positioning of “Gross National Happiness” in the World) ว่าราชอาณาจักรภูฏาน (Kingdom of Bhutan) ใช้

^๑ วันพิชิต ศรีสุข, “กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

^๒ สิริมา ศิริมาตยนันท์ และ คณอง ปาลิภัทรางกูร, “ภูฏานกับจุดยืน ความสุขมวลรวมประชาชาติบนเวทีโลก”, <http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/oct.../aw035.pdf>, ๓ กันยายน ๒๕๕๖.

นวัตกรรมทางสังคมที่น่าสนใจ คือการใช้ทฤษฎีความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness) เป็นดัชนีวัดความสุขของคนในชาติมากกว่าที่จะเน้นการวัดผลที่เป็นตัวเงิน เป็นจุดยืนอย่างมั่นคงของประเทศ การมีจุดยืนที่เด่นชัดนี้ทำให้ภูมิลักษณ์พัฒนาประเทศไปอย่างมั่นคง ยั่งยืน โดยสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน โดยปัจจัยที่ทำให้แนวคิดความสุขมวลรวมประชาชาติ (Gross National Happiness) ได้รับการยอมรับและหยั่งรากลึกในภูมิลักษณ์มาจาก ๑) การสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ ๒) การสนับสนุนจากรัฐบาล และ ๓) ลักษณะพื้นฐานของประชากรชาวภูมิลักษณ์และความเข้มแข็งทางศาสนาและจิตวิญญาณ

๒.๘.๗ พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล (เกษนคร)^๑ ศึกษาวิจัย เรื่อง “ขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา แนวปฏิบัติ วิธีการเผยแผ่ และอิทธิพลต่อสังคมของ พระครูพิพิธประชานาถ วัดสามัคคี คุณพ่อทองพูน เสาวโรนพันธ์ วิหารธรรม และคุณแม่จันทร์ทา ฤกษ์ยาม สำนักปฏิบัติธรรมภูริทัตตะ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาที่ วัดสามัคคี ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วิหารธรรมบ้านหนองโดน ตำบลหนองโดน อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และสำนักปฏิบัติธรรมภูริทัตตะ บ้านหนองไศล ตำบลลูกอิ่ง อำเภอหนองฮี จังหวัดร้อยเอ็ด เก็บข้อมูล โดยใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๕ รูป/คน โดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจงจากผู้เป็นเจ้าสำนักและที่เป็นสมาชิกในกลุ่มขบวนการ ผลวิจัยพบว่าผู้ที่เป็นสาธุศิษย์ขบวนการพุทธแนวใหม่มีความเชื่อ และเลื่อมใสโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ตนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เช่น การหายจากโรคร้ายไข้เจ็บ การหลุดพ้นจากความยากจนและมีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข สาธุศิษย์มีความหลากหลาย นอกจากนี้มีหลักการเผยแผ่แนวคิดและความคิดเป็นเครือข่ายทั้งชุมชนเมืองและชนบท อย่างไรก็ดี แต่ละขบวนการมีหลักการ แนวคิด พิธีกรรม ตลอดจนการปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะตัว และแปลกแตกต่างไปจากสำนักอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด ความเข้มข้นของการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่น ความเชื่อด้านศาสนาวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดปรากฏการณ์ การหันกลับเข้าสู่ความเชื่อเหนือธรรมชาติมากขึ้น มีความเชื่อหลากหลายมารวมกัน โดยมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมเข้ามาสนับสนุน ส่วนปัจจัยด้านผลประโยชน์ของแต่ละขบวนการ ได้แก่ เรื่องเงินรายได้ การได้รับการยกย่องจากสังคม

๒.๘.๘ จิราลักษณ์ จงสถิตมัน และเกียรติศักดิ์ แสงสุวรรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การผสมผสานภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการสร้างทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน... ศึกษาเฉพาะกรณีพระอาจารย์รัตน์ รตนญาโณ^๒ เจ้าอาวาสวัดตอยเก็ง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ว่ามีที่มาและองค์ประกอบอะไรบ้าง เป็นทุนทางวัฒนธรรมอย่างไร ท่านได้มีการผสมผสานภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาอย่างไร ก่อให้เกิดผลอย่างไรบ้าง และภูมิปัญญาอย่าง

^๑ พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล (เกษนคร), “ขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย”, ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารจัดการคณะสงฆ์) คณะสังคมศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

^๒ จิราลักษณ์ จงสถิตมัน และ เกียรติศักดิ์ แสงสุวรรณ, “การผสมผสานภูมิปัญญาทางพุทธศาสนากับการสร้างทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน...ศึกษาเฉพาะกรณีพระอาจารย์รัตน์ รตนญาโณ” รายงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, (๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

หนึ่งของท่าน คือด้านพระมิตินั้น ให้ผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของศาสนิกอย่างไรบ้าง ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาของพระอาจารย์รัตน์ได้มาจาก “ญาณทัศนะ” ของท่านอันเป็นผลมาจากการปฏิบัติสมาธิจนเกิดเป็นความรู้ที่ไม่ต้องนึกคิด ไม่เนื่องด้วยความจำ และอยู่เหนือตรรกะทั้งหมด ทั้งนี้องค์ประกอบของภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาของท่านมีอยู่ด้วยกัน ๔ ประการคือ สมาธิ จิต จักรวาลและมนุษย์ วิกฤตโลกและสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (กลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ) และพระมิต ภูมิปัญญาเหล่านี้จัดว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมเนื่องจากมีคุณลักษณะทั้งในด้านสัจธรรมและจริยธรรม กล่าวคือในระดับสัจธรรมหรือกฎธรรมชาติมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น อริยสัจ ๔ กฎไตรลักษณ์ ส่วนในระดับจริยธรรมหรือการนำสัจธรรมไปปฏิบัติ หรือข้อประพฤติปฏิบัติก็สามารถนำภูมิปัญญาเหล่านี้มาปฏิบัติเพื่อจุดประสงค์ทั้งในทางโลกียะ (การส่งเสริมสุขภาพ การบำบัดรักษาโรคและการดำรงชีวิตประจำวันอย่างปกติสุข) และทางโลกุตระ (การหลุดพ้นหรือการเข้าถึงมรรค เข้าถึงสภาวะธรรม) ได้ด้วย นอกจากนี้ ก็ยังเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า มีอัตลักษณ์ เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือท้องถิ่นที่สามารถเรียนรู้และสืบทอดได้อีกด้วย ภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาทั้งหมดของพระอาจารย์รัตน์มีการผสมผสานกันในลักษณะบูรณาการทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านโลกียธรรมกับด้านโลกุตระธรรม ด้านเวลา และด้านองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงประสานกัน โดยการผสมผสานภูมิปัญญาของท่านทำให้เกิดผลที่สำคัญ ๒ ประการคือ หนึ่ง ทำให้เกิดความเป็นชุมชนของชนชั้นกลางในเมืองขึ้น ๒ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มประชาชนที่มาใช้บริการที่ศูนย์พลังพระมิตในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งพระอาจารย์รัตน์เปิดให้บริการแก่ศาสนิกทั้งหลาย และกลุ่มศิษยานุศิษย์ของท่านเอง สอง ทำให้เกิดสมาธิที่มีอัตลักษณ์ ทำให้เป็นการปฏิบัติธรรมอีกสายหนึ่งของสังคมไทย และมีปฏิริยาทางสังคมต่อการปฏิบัติธรรมสายนี้เกิดขึ้นด้วย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเกี่ยวกับ ปราชญ์ชาวบ้านและการจัดการความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โดยมีประเด็นที่จะต้องศึกษาคือ ปราชญ์ชาวบ้าน การจัดการความรู้ การจัดการความรู้เชิงพุทธ กระบวนการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา และวิธีการดำเนินการจัดการความรู้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้ขยายความไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยเลือกใช้การศึกษาค้นคว้าขั้นต้น ๒ รูปแบบคือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยมีกลุ่มเป้าหมาย/วิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๓.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

เป็นขั้นตอนแรกโดยการศึกษาและค้นคว้าหนังสือ และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาอื่นๆ รวมถึงแหล่งข้อมูลอื่นๆ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย โดยนำมาวิเคราะห์แนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการศึกษาภาคสนามเฉพาะกรณีที่เราเห็นว่าต้องมีการเก็บข้อมูลที่มีความจำเป็นในการนำมาประกอบและหรือเทียบเคียงกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยจากเอกสารเท่านั้น

๓.๓.๒ การวิจัยภาคสนาม (Field research)

การลงพื้นที่วิจัยเพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามปราชญ์ชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น จะใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านโดยตรง และโดยอ้อม และการสังเกต โดยมีวิธีการที่แสดงรายละเอียดได้ ดังนี้

๑) การสัมภาษณ์ (Interview) มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

(๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านเป็นรายบุคคล และการสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยครอบคลุมพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานทั้ง ๒๐ จังหวัด

อนึ่ง ปราชญ์บางท่านที่เราไม่สามารถเดินทางไปเก็บโดยตรงได้นั้น ผู้วิจัยจะใช้วิธีเก็บข้อมูลโดยอ้อมนั้น กล่าวคือจะศึกษาผลงานของปราชญ์ท่านนั้นๆ ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญผ่านระบบโซเชียลมีเดีย (Social media) แทนการเดินทางลงพื้นที่ไปสัมภาษณ์โดยตรง

(๒) การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (Focus group) โดยเชิญตัวแทนกลุ่มตัวอย่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) มารวมกันประมาณ ๓-๗ คน ร่วมสนทนา หรือ อภิปรายแบบไม่เป็นทางการตามประเด็นของแบบสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์

(๓) การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างมีปัญหาสุขภาพ และไม่สะดวกในการเดินทางไปพบบุคคลเป้าหมาย หรือกรณีที่ข้อมูลบางประเด็นยังไม่ชัดเจน

๒) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation observe) โดยผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลตามช่วงเวลาที่กำหนดไม่ได้ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ กับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่วิจัย

๓) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation observe) โดยผู้วิจัยดำเนินการสังเกตการใช้กิจวัตรประจำวันและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น และเข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมทางวิชาการ กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น กิจกรรมทางศาสนา ฯลฯ เป็นต้น กับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่วิจัย

๓.๒ พื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สืบเนื่องจากจำนวนของปราชญ์ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน มีเป็นจำนวนมาก ซึ่งจำนวนปราชญ์แต่ละท่านมีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่เหมือนกันและแตกต่างกันบ้างแต่ประเด็นของการวิจัยตามวัตถุประสงค์นั้น มุ่งศึกษาว่า ปราชญ์เหล่านั้น มีสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และมีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้นั้นๆ อย่างไร มีปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเป็นอย่างไร และองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เป็นวิถีพุทธของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนอย่างไร จึงทำให้การตั้งเกณฑ์การคัดเลือกปราชญ์ที่จะศึกษา/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่อยู่ในพื้นที่นั้นๆ ครอบคลุมภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มากที่สุด

๓.๒.๑ เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่การวิจัยและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เกณฑ์การเลือกประชากร (Population) และกลุ่มตัวอย่าง (Sample) คือปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้ที่จะให้ข้อมูลที่อยู่ในเขตภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทยนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดต่างๆ ให้ครอบคลุมพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยหลักเกณฑ์กว้างๆ ดังนี้

๑) เป็นชุมชนที่นำพระพุทธศาสนาเถรวาทไปใช้ในหลายมิติของชีวิต ที่สำคัญยึดมั่นหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทมาเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต จนมีรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า “วิถีพุทธ” ที่โดดเด่นในพื้นที่นั้นๆ

๒) เป็นชุมชนชาวพุทธขนาดใหญ่ หรือ มีเครือข่ายกว้างขวาง เพื่อให้ได้ภาพโครงสร้างองค์กรขนาดใหญ่ที่มีบุคคลหลายกลุ่ม หลายหน้าที่ และหลายชนชั้นสถานะ ได้รูปแบบความสัมพันธ์ในการบริหารจัดการและกระบวนการด้านต่างๆ ที่ขับเคลื่อนให้ชุมชนขนาดใหญ่นั้นได้พัฒนาตนเองจนมีความเข้มแข็งและต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ได้ในระดับที่เป็นรูปธรรม

๓) เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีแนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาไปถึงประชาชนระดับรากหญ้าที่เป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ

๔) เป็นชุมชนชาวพุทธที่ข้ามพหุวัฒนธรรมทางศาสนา ถึงแม้ว่าพิธีกรรมของชุมชนจะใช้หลักคำสอนของพุทธศาสนานิกายเถรวาท แต่การปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตของประชาชนนั้นล้วนต่างมีเป้าหมายร่วมกันของประชาชนส่วนใหญ่คือมุ่งเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมร่วมกัน

๕) เป็นชุมชนในหลายสภาพเงื่อนไขแวดล้อม เพื่อให้เห็นภาพการประยุกต์ใช้พระพุทธศาสนาในเงื่อนไขต่างๆ ของประชาชนในชุมชนและสังคมนั้นๆ

๓.๒.๒ ขนาดและจำนวนของประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเลือกขนาดและจำนวนของประชากร หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญนั้น จะคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามเกณฑ์ผู้นำกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านและปราชญ์ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยให้ครอบคลุมพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง ๒๐ จังหวัด โดยแสดงรายละเอียดการแบ่งกลุ่มตามพื้นที่ จำนวนปราชญ์ชาวบ้านแต่ละจังหวัด และการเลือกปราชญ์ชาวบ้านของแต่ละกลุ่มรายละเอียดตามตารางที่ ๓.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ การแบ่งกลุ่มย่อย แสดงจำนวนปราชญ์ชาวบ้านอีสานแต่ละจังหวัด และการเลือกปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากแต่ละกลุ่มพื้นที่

กลุ่มที่	จังหวัดที่มีปราชญ์ชาวบ้านอีสาน	จำนวนปราชญ์	เลือก	หมายเหตุ
๑	อีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๑	๘	๓	
	๑. อุดรธานี	๒		
	๒. หนองบัวลำภู	๒		
	๓. หนองคาย	๑		
	๔. เลย	๓		
	๕. บึงกาฬ	-	-	
๒	อีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๒	๑๔	๑	
	๖. สกลนคร	๑		
	๗. มุกดาหาร	๖		
	๘. นครพนม	๒		
	๙. กาฬสินธุ์	๕		
๓	อีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๓	๑๖	๔	
	๑๐. ขอนแก่น	๕		
	๑๑. มหาสารคาม	๖		
	๑๒. ร้อยเอ็ด	๕		
๔	อีสานตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๑	๑๘	๘	
	๑๓. นครราชสีมา	๓		
	๑๔. ชัยภูมิ	๓		
	๑๕. บุรีรัมย์	๕		
	๑๖. สุรินทร์	๗		
๕	อีสานตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๒	๑๔	๒	
	๑๗. อุบลราชธานี	๒		
	๑๘. อำนาจเจริญ	๖		
	๑๙. ศรีสะเกษ	๒		
	๒๐. ยโสธร	๔		
	รวมจำนวนทั้งสิ้น	๗๐	๑๘	

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้จะประกอบไปด้วย ๖ ส่วน แต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

ส่วนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาพัฒนาการของชุมชน

ส่วนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน

ส่วนที่ ๓ เป็นคำถามเกี่ยวกับแนวความคิดของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน แต่ละคนซึ่งประกอบด้วยปรัชญาในการมองโลก ปรัชญาชีวิต เป้าหมายชีวิต ปรัชญาการดำเนินชีวิต ค่านิยมและแนวปฏิบัติ

ส่วนที่ ๔ เป็นคำถามเกี่ยวกับพิธีกรรม ข้อปฏิบัติ กิจกรรมของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน

ส่วนที่ ๕ เป็นคำถามเกี่ยวกับวิธีการ/กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และเนื้อหาธรรมะ

ส่วนที่ ๖ เป็นคำถามเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ ได้แก่ ด้านจิตใจและปัญญา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านการวิจัยและเทคโนโลยี

โดยขั้นตอนการสร้างเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้ตรงกับการตรวจสอบแบบหลายมิติ (Triangulation) และสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงมีขั้นตอนในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ด้วยการดำเนินการไปตามลำดับวิธี ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ศึกษารายละเอียดจากเอกสาร ตำรา นโยบาย และการวางแผนหลักการและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ขั้นที่ ๒ กำหนดกรอบแนวคิด และขอบข่ายในการสร้างเครื่องมือตามตัวแปรที่ต้องการศึกษา

ขั้นที่ ๓ สร้างเครื่องมือตามกรอบแนวคิด ขอบข่าย และตัวแปรที่ต้องการศึกษาโดยให้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

ขั้นที่ ๔ นำเครื่องมือที่สร้างเสร็จเสนอผ่านความเห็นชอบของผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการควบคุมคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย การหาความตรงตามเนื้อหา (content validity) และการหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (reliability)

ขั้นที่ ๕ นำเครื่องมือมาปรับปรุงแก้ไขตามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิก่อนนำไปทดลองใช้สัมภาษณ์

ขั้นที่ ๖ พัฒนา ปรับปรุง เครื่องมือภายหลังทดลองใช้กับกลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวนรวมทั้งสิ้น ๕ คน

ขั้นที่ ๗ จัดเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบและดำเนินการตามขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้

๓.๔ การรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยครั้งนี้จะมีรูปแบบเก็บ ๓ รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์ และการจัดบันทึก (ในกรณีที่เดินทางไปยังสถานที่จริงบางแห่ง) ซึ่งแต่ละรูปแบบมีรายละเอียดดังนี้

๓.๔.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ซึ่งมีทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยมีรายละเอียด คือ

(๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth interview) กับปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดที่เลือกจำนวน ๑๘ ท่าน และศึกษาผ่านผลงานของปราชญ์ที่กำหนดเป็นกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญผ่าน youtube เพื่อให้ได้แนวคิดปรัชญา เป้าหมาย ยุทธศาสตร์การพัฒนาในมิติต่างๆ ระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อกำหนด และความหมาย

(๒) สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้นำกลุ่ม (Key person) และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลจริงของชุมชนในพื้นที่เป้าหมายการวิจัย

๓.๔.๒ การจดบันทึก การใช้เทปบันทึกเสียง การบันทึกภาพนิ่ง และการบันทึกภาพเคลื่อนไหว ในกรณีที่คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปลงพื้นที่ในสถานที่จริงของปราชญ์ชาวบ้าน (บางแห่ง) ที่สามารถเดินทางไปได้

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเคราะห์ผล

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม และใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยตรวจสอบสามเส้าด้านคือ ด้านข้อมูล และ ด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๓.๕.๑ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล คือการตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มาถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบแหล่งของข้อมูล คือ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล เมื่อแหล่งทั้งสามนี้เปลี่ยนไปข้อมูลที่ไดยังเหมือนเดิมหรือไม่

๓.๕.๒ การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล กล่าวคือผู้วิจัยจะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น ใช้วิธีการสังเกต ควบคุม ด้วยการซักถาม พร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเป็นการวิเคราะห์ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูล การจำแนกชนิดของข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัยจากข้อมูลดังต่อไปนี้

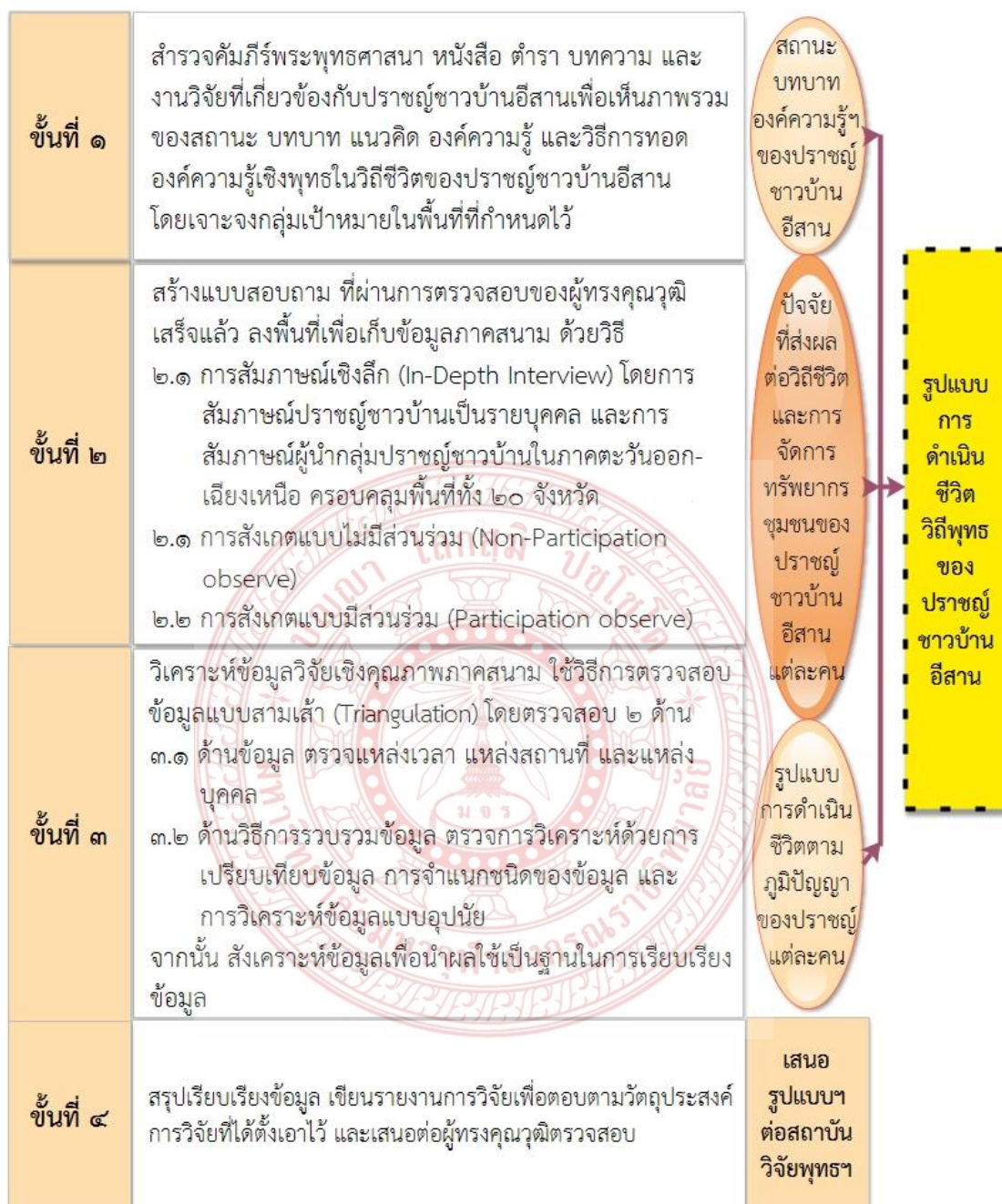
๑) การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยหนังสือ อินเทอร์เน็ต และผลงานของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน การบรรยายและตอบคำถามของผู้เข้าไปศึกษาดูงาน หรือสื่อมวลชนตามสถานที่ต่างๆ เท่าที่รวบรวมได้ ตลอดจนการสัมภาษณ์

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ในการลงพื้นที่จริง

๓) การสำรวจสภาพเงื่อนไขแวดล้อมและเหตุการณ์ในแต่ละพื้นที่ของปราชญ์กลุ่มเป้าหมาย

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

กระบวนการวิจัย สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ ตามแผนภูมิที่ ๓.๑ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓.๑ แสดงกระบวนการวิจัย (Research Process)

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้รายงานผลการศึกษาค้นคว้าตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อไปตามลำดับคือ ๑) สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ๒) ปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน และ ๓) รูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้ขยายความไปตามลำดับ

๔.๑ สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

ปราชญ์ชาวบ้าน มีองค์ความรู้ในหลากหลายด้าน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท แนวคิด และวิถีการดำเนินไปของชุมชนและสังคม แต่เรื่องโดดเด่นและเป็นองค์ความรู้ที่งานวิจัยนี้ได้สนใจศึกษาของปราชญ์ชาวบ้านอีสานเพื่อตอบโจทย์วัตถุประสงค์นี้นั้น ผู้วิจัยขอ แยกย่อยประเด็นนำเสนอ ๓ ประเด็นคือ ๑) สถานภาพ บทบาท แนวคิด และองค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ๒) การปรับใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการเกษตรของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน และ ๓) กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ซึ่งแต่ละประเด็นจะได้ขยายความไปตามลำดับ ดังนี้

๔.๑.๑ สถานภาพ บทบาท แนวคิด และองค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศาสตร์ของพระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นองค์ความรู้ที่ถูกตีแผ่ลงไปสู่บุคคลผู้มีอาชีพเกษตรกรในระดับชุมชนและสังคมไทยมานานมากแล้ว แต่ก็ยังไม่ได้รับการนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของบุคคลในระดับชาวบ้านเท่าที่ภาครัฐได้คาดหวังเอาไว้มากนัก ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า

“...พอเพียง มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่า พอ ก็พอเพียงนี้ก็ พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการ ก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมี มีมากอาจจะมิใช่ของหรรษาก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น...”^๑

องค์การสหประชาชาติ ประกาศเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก (Sustainable Development Goals) ๑๗ ประการ เป้าหมายหนึ่ง คือขจัดความอดอยาก (Zero Hunger) และส่งเสริมความยั่งยืนในการดำรงชีวิตและสิ่งแวดล้อม เครื่องมือสำคัญที่จะขับเคลื่อนโลกไปสู่เป้าหมาย

^๑ พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ รัชกาลที่ ๙ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑.

นี้ได้คือการพัฒนาภาคเกษตร กล่าวคือภาคเกษตรมีนัยโดยตรงต่อการผลิตอาหารเลี้ยงประชาคมโลก และยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนอื่นๆ ด้วย อาทิ การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี สุขภาพและน้ำสะอาด การมีพลังงานสะอาดใช้อย่างเพียงพอ ลดความเหลื่อมล้ำ และการขจัดความยากจน เป็นต้น

ประเด็นที่สำคัญคือ เราจะพัฒนาภาคเกษตรและชนบทให้สำเร็จและยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ผู้วิจัยขอเสนอมุมมองจากการสังเคราะห์ข้อมูลปัญหาที่เป็นอุปสรรค ๓ ประเด็นคือ ๑) สาเหตุที่ทำให้การพัฒนาภาคเกษตรและชนบทไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร และ ๒) การพัฒนาภาคเกษตรชนบทไทยและจุดเริ่มต้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

๑) สาเหตุที่ทำให้การพัฒนาภาคเกษตรและชนบทไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

หลายทศวรรษที่ผ่านมา การพัฒนาภาคเกษตรและชนบทเป็นองค์ประกอบสำคัญที่บรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของหลายประเทศ แต่ทว่าผลการพัฒนาในภาพรวมกลับไม่ค่อยก้าวหน้าและไม่ยั่งยืนนัก แสดงให้เห็นอาการ “เกาไม่ถูกที่คัน” ซึ่งสะท้อน “จุดบกพร่อง” ในกลไกการขับเคลื่อนจึงไม่สามารถเดินหน้าได้อย่างเต็มกำลัง โดยมีสาเหตุมาจากปัจจัยสำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) เป้าหมายการพัฒนาที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ส่วนหนึ่งสะท้อนจากการใช้ ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (gross domestic product: GDP)^๑ เป็นเครื่องชี้หลักในการพัฒนา และเป็นเครื่องชี้ที่อยู่ในความสนใจของรัฐบาลและผู้กำหนดนโยบายทั่วโลก การที่ทุกฝ่ายมุ่งใช้ GDP เป็นเครื่องวัดความสำเร็จอาจทำให้ประเทศเดินหน้าผิดทิศได้ เพราะลำพังตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ดีอาจจะไม่ได้แปลว่า อาณานิคมของการพัฒนาจะตกไปถึงประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม เมื่อมองย้อนทิศทางของการพัฒนา พบว่า ขณะที่ภาคเกษตรเป็นภาคเศรษฐกิจที่จ้างงานมากที่สุดในโลก (ประมาณ ๔๐% ของแรงงานในโลก) แต่มีส่วนเพียงร้อยละ ๔ ของ GDP โลก สะท้อนกลยุทธ์ที่เน้นการเติบโตในภาคอุตสาหกรรมและสร้างความแข็งแกร่งแก่ชุมชนเมือง และแน่นอนว่าการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนาย่อมเบี่ยงเบนไปสู่ภาคที่เป็นกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจหลัก Joseph Stiglitz นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล (ปีพ.ศ.๒๕๔๔) เคยกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “What we measure informs what we do. And if we’re measuring the wrong thing, we’re going to do the wrong thing.” หรือแปลง่ายๆ ว่า “อะไรที่เราวัด เป็นตัวชี้ว่า เราต้องทำอะไร และถ้าเรากำลังวัดในสิ่งที่ผิด หมายถึงเรากำลังทำในสิ่งที่ผิด”

(๒) แก่ปัญหาด้วยมุมมองระยะสั้น กล่าวคือ ความเป็นปฏิกวน ทำให้บ่อยครั้งเรามักอดไม่ได้ที่จะรู้สึกพอใจกับสิ่งล่อใจที่เห็นและเป็นอยู่ในปัจจุบัน มากกว่าจะรอคอยกับผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตซึ่งยังไม่เห็น คล้ายสุภาษิตไทยที่ว่า “สิบเบี้ยไล่มือคว่ำไว้ก่อน” และมีนัยสอดคล้องกับคำกล่าวของ Oscar Wilde นักเขียนชาวอังกฤษที่ว่า “I can resist anything except

^๑ ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (gross domestic product: GDP) หมายถึง มูลค่าตลาดของสินค้าและบริการขั้นสุดท้ายที่ผลิตในประเทศในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ โดยไม่คำนึงว่าผลผลิตนั้นจะผลิตขึ้นมาด้วยทรัพยากรของชาติใด ซึ่งคิดค้นโดย Simon Kuznets นักเศรษฐศาสตร์ชาวรัสเซีย ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศสามารถใช้เป็นตัวบ่งชี้ถึงมาตรฐานการครองชีพของประชากรในประเทศนั้นๆ อย่างไรก็ตาม จีดีพี เป็นดัชนีชี้วัดผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ แต่ไม่สามารถชี้วัดคุณภาพชีวิตที่แท้จริงได้.

temptation” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “ผมสามารถต้านทานอะไรก็ได้ทั้งนั้น ยกเว้นสิ่งล่อใจ” ในระดับองค์กร การที่ผู้ถือหุ้นต้องการที่จะได้รับเงินปันผลในระยะสั้น บ่อยครั้งก็ทำให้ผู้บริหารมองข้ามการลงทุนที่ช่วยวางรากฐานซึ่งจะทำให้เกิดผลดีต่อองค์กรในระยะยาว ปรากฏการณ์ลักษณะนี้คล้ายกับการพัฒนาในภาคเกษตรที่มุ่งเพิ่มผลผลิตให้ได้มากๆ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องหันมาพึ่งสารเคมีและยาฆ่าแมลง สิ่งเหล่านี้นอกจากจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภคแล้วยังสร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศด้วย ในระดับรัฐบาล ในช่วงที่ราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำ รัฐบาลจำเป็นต้องให้เงินอุดหนุนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าแก่เกษตรกรที่ยากจน แต่ที่พบเห็นอยู่บ่อยๆ คือด้วยความกลัวที่จะเสียคะแนนนิยม รัฐบาลจึงไม่สามารถยกเลิกมาตรการอุดหนุนแม้จะตั้งใจทำเพียงชั่วคราว ปรากฏการณ์เช่นนี้เรียกว่า “กับดักเงินอุดหนุน” (Subsidy trap) ประสบการณ์ของหลายประเทศชี้ว่าการดำเนินนโยบายในลักษณะนี้จะไม่ยั่งยืนในระยะยาว กล่าวคือไม่เพียงไม่สามารถช่วยให้ภาคเกษตรพัฒนาได้อย่างยั่งยืนแล้ว ในบางกรณีที่ต้องใช้งบประมาณจำนวนมากก็ยังมีนัยต่อความยั่งยืนทางการคลังด้วย

(๓) การมองและแก้ปัญหาแบบแยกส่วน กล่าวคือการตีกรอบปัญหาด้วยการแยกมุมคิดที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นและพยายามหาทางแก้ไขเฉพาะจุดที่อยู่ในความสนใจ จนละเลยปัญหาอื่นที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน ทั้งที่โดยธรรมชาติของสรรพสิ่งย่อมมีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และแทบจะทุกปัญหาที่เราเผชิญมีความเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนจนไม่สามารถแยกเพียงบางส่วนมาแก้ไขให้ดีขึ้นได้เพียงลำพัง

การพัฒนาภาคเกษตรมีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติของคน สัตว์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ อากาศ และสิ่งแวดล้อม การศึกษาบทบาททางสังคมของหญิงและชาย ความยากจน นโยบายการเกษตรและเทคโนโลยี จนถึงนโยบายการกระจายอำนาจของภาครัฐ ที่ต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ในหลายสาขาร่วมแก้ไขปัญหาแบบองค์รวม ดังนั้น การบูรณาการองค์ความรู้ ความเชี่ยวชาญของบุคลากรในสาขาที่แตกต่างกันและระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่เราเผชิญขณะนี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น การมองปัญหาแบบแยกส่วนจึงเปรียบเสมือน “การกำหนดให้สิ่งอื่นๆ คงที่” ยกเว้นปัจจัยที่อยู่ในความสนใจ ทำให้ข้อสรุปหรือข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย “บิดเบี้ยว” ไปจากสิ่งที่ควรจะเป็นและมีส่วนทำให้มอง “ไม่เห็นจุดที่คั่น” ชัดเจนและนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่ยั่งยืนในที่สุด

๒) การพัฒนาภาคเกษตรชนบทไทยและจุดเริ่มต้นของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แม้ปัญหาข้างต้นจะเหนี่ยวรั้งการพัฒนาภาคเกษตรและชนบท แต่ด้วยความสำคัญและผลกระทบที่มีต่อชีวิตผู้คนจำนวนมาก นักพัฒนา ผู้เกี่ยวข้อง ตลอดจนองค์กรหลายแห่งพยายามคิดและมุ่งมั่นจัดการแก้ไขปัญหภาคเกษตรด้วยความเพียรพยายามอย่างไม่ย่อท้อ จนเกิดผลประโยชน์ต่อประชาชนในวงกว้างในหลายพื้นที่ของโลก ตัวอย่างเช่น Ashoka ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร ก่อตั้งโดยนาย Bill Drayton ในปี พ.ศ.๒๕๒๓ โดย Ashoka มุ่งร่วมมือกับผู้ประกอบการเอกชนที่มีนวัตกรรมการแก้ปัญหาและต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคม หนึ่งในความสำเร็จคือความร่วมมือระหว่างพันธมิตรของ Ashoka และ Amanco ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญระบบจัดการน้ำมาช่วยเกษตรกรรายย่อยในเม็กซิโกให้สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีการชลประทาน เมื่อเกษตรกรมีระบบชลประทานดีขึ้นและผลผลิตเพิ่มขึ้น ทำให้เกษตรกรจำนวนมากมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามไปด้วย

นอกจากนี้ ยังมี Gramin Bank ในบังคลาเทศ ก่อตั้งโดย ศาสตราจารย์ Muhammad Yunus ซึ่งท่านได้แรงบันดาลใจจากสภาวะที่ผู้คนเผชิญกับความอดอยากแห้งแล้ง จึงตั้งธนาคารเพื่อการพัฒนาชุมชน มุ่งให้บริการให้กู้ยืมแก่คนยากจนในชนบท โดยมีแนวคิดหลักคือ “การให้กู้ยืมเงินแบบเป็นกลุ่ม” (Solidarity lending) กล่าวคือเป็นการปล่อยเงินกู้ให้คนจนด้วยการอนุมัติเงินกู้เป็นกลุ่มแทนการกู้รายบุคคลเพื่อใช้แรงกดดันของกลุ่มมาผลักดันให้สมาชิกชำระหนี้ตรงเวลา และส่งเสริมให้คนในกลุ่มช่วยตักเตือนกัน ไม่ให้ใช้จ่ายในสิ่งที่เกินความจำเป็น การดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จและสร้างประโยชน์แก่คนในวงกว้าง ทำให้เขาได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ ประจำปีพ.ศ.๒๕๔๙

สำหรับประเทศไทย นับว่าโชคดีมากที่เรามีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ท่านทรงเป็นเสาหลักด้านการพัฒนาการเกษตรและชนบท ด้วยทรงตระหนักถึงความสำคัญของภาคเกษตรที่จะมีผลต่อการพัฒนาความเป็นอยู่ของพสกนิกร ท่านทรงตั้งพระราชหฤทัยว่า จะไม่ทรงประทับอยู่เฉพาะในกรุงเทพฯ เพราะพสกนิกรส่วนใหญ่อยู่ในชนบท ตั้งแต่ทรงขึ้นครองราชย์ ท่านทรงใช้เวลา ๘ เดือนต่อปี เสด็จพระราชดำเนินไปในถิ่นทุรกันดาร โดยเฉพาะชนบทที่ห่างไกลและเข้าถึงยาก เพื่อเก็บข้อมูลและพยายามทำความเข้าใจปัญหาในภาคเกษตร และทรงริเริ่มโครงการวิจัยและการทดลองต่างๆ ที่จะสร้างความกระจ่างถึงสาเหตุแท้จริงที่ทำให้เกษตรกรเพาะปลูกได้ยากลำบากและยากจน

จากการที่พระองค์ได้เสด็จลงไปพบเกษตรกรพื้นที่ต่างๆ ทรงพบข้อสรุปว่า ปัญหาหลักในเบื้องต้นของภาคการเกษตรคือ “การขาดแคลนน้ำและคุณภาพดินต่ำ” ท่านจึงทรงให้ความสำคัญในการเพิ่มจำนวนแหล่งน้ำและปริมาณน้ำเพื่อการเกษตร พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพดิน ซึ่งถือเป็นปัจจัยการผลิตหลักเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับ “การชลประทาน” ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก ฝาย อ่างเก็บน้ำ รวมถึงแก้ไขปัญหาปริมาณน้ำฝนที่ผันแปร และคลาดเคลื่อนจากฤดูกาลของธรรมชาติ ทรงมีพระราชดำริจัดตั้ง “โครงการฝนหลวง” และทรงสละพระราชทรัพย์และทรงค้นคว้าวิจัยด้วยพระองค์เองถึง ๑๔ ปี จนสามารถพัฒนาเทคนิคก่อวนให้เกิดเมฆเลี้ยงเมฆให้อ้วนและบังคับให้เกิดเป็นฝนเทียมจนสำเร็จ

สำหรับการปรับปรุงคุณภาพดิน กล่าวคือบางพื้นที่เป็นดินเปรี้ยว ดินด่าง ดินเค็ม และบางแห่งก็ไม่มีดินเลย พระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการป้องกัน แก้ไขและพัฒนาทรัพยากรดิน ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้หลัก “ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ” จนเกษตรกรสามารถเพาะปลูกจนได้ผลผลิตเพียงพอต่อการดำเนินชีวิต และหลายประเทศในโลกนำหลักการแก้ปัญหาดินของท่านไปใช้จนให้ผลเป็นที่ประจักษ์ และในปีพ.ศ.๒๕๕๕ สหภาพวิทยาศาสตร์ทางดินนานาชาติ (International Union of Soil Sciences) มีมติให้ถวายรางวัลนักวิทยาศาสตร์ดินเพื่อมนุษยธรรม (The Humanitarian Soil Scientist) และต่อมา องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations : FAO) กำหนดให้วันที่ ๕ ธันวาคมของทุกปีซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของท่านเป็น “วันดินโลก” (World Soil Day) เพื่อเป็นการสดุดีพระเกียรติคุณ

แม้การแก้ปัญหาแหล่งน้ำและดินสามารถตอบโจทย์ด้านปัจจัยการผลิต แต่อาจไม่ใช่สิ่งที่ทำให้มั่นใจได้ว่า จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ กล่าวคือเมื่อน้ำและดินอุดมสมบูรณ์ หากเกษตรกรใช้เพาะปลูกเกินศักยภาพ (Over Farming) ย่อมทำให้ความอุดมสมบูรณ์หมดไปได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงตระหนักว่า การพัฒนาจะเป็นไปได้อย่างยั่งยืน จำเป็นที่ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับต้องมี “ค่านิยมและทัศนคติที่ถูกต้อง” (The right and appropriate values and mindset)

ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล องค์กรหรือประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน หัวใจอยู่ที่การปรับเปลี่ยนวิถีและรูปแบบการคิดของคนในสังคมให้ถูกต้อง

สำหรับผู้ที่อยู่ในวงการธุรกิจ อาจเคยได้ยินคำดังกล่าวของ Peter Drucker ซึ่งมีนัยคล้ายกันว่า “Cultures eat strategies for breakfast” หรือพูดง่ายๆ คือไม่ว่าจะมีกลยุทธ์ที่ดีเพียงใดแต่หัวใจของความสำเร็จในเบื้องแรกขึ้นกับ “วัฒนธรรม” (Culture) หรือ “กรอบความคิด” (Mindset) ของพนักงานในองค์กรผู้ขับเคลื่อนกลยุทธ์ไปสู่เป้าหมาย ด้วยสายพระเนตรที่ยาวไกลและพระเมตตาที่ต้องการให้พนักงานมีหลักคิดและทัศนคติที่ถูกต้อง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชดำรัสกับประชาชนกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มนิสิตนักศึกษา ซึ่งถือเป็นอนาคตของชาติในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรและประชาชนในวงกว้างทางโทรทัศน์ พระองค์ทรงถ่ายทอดประสบการณ์และความคิดด้านการพัฒนา ซึ่งหลายอย่างเป็นสิ่งที่ท้าทายความเชื่อและกระบวนทัศน์การพัฒนาในยุคนั้น กล่าวคือท่านทรงมีแนวทางการพัฒนาล้ำสมัยกับสภาวะที่ว่า “ถ้าท่านให้ปลาเขาจะมีปลากินเพียงแค่วันเดียว แต่ถ้าท่านสอนวิธีจับปลาเขาจะมีปลากินตลอดชีวิต” ตัวอย่างเช่น พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสกับนิสิตที่มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ ในงานพระราชทานปริญญาบัตร ในปีพ.ศ.๒๕๐๓ เน้นถึงความสำคัญของภาคเกษตร มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

“...เศรษฐกิจของประเทศไทยเราขึ้นอยู่กับภาคเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้น ท่านต้องระลึกถึงภาระอันสำคัญนี้อยู่เสมอ และช่วยกันฟื้นฟูเกษตรกรรมของประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าไปโดยรวดเร็ว...”

และในปี พ.ศ.๒๕๑๗ ท่านทรงเน้นความสำคัญของทิศทางและระดับการพัฒนาประเทศที่เหมาะสมว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่ (เกษตรกร) เป็นเบื้องต้นก่อน ...หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศ และของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้...”^๑

แม้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพดินทรสยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงแนะและเตือนสติพวกเราหลายครั้ง แต่ยามนั้นพวกเรากลับไม่เข้าใจ จนกระทั่งปีพ.ศ.๒๕๔๐ เมื่อไทยเป็นชนวนทำให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจทั่วเอเชีย พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๐ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อมอบแนวทางแก้ปัญหาให้กับประเทศ ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “...การจะเป็นเช่นนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ่มชูตัวเอง ได้ให้มีพอกับตัวเอง...” และทรงแนะให้ยึด “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” ที่เน้น “ความเป็นอยู่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องอยู่อย่างประหยัด และต้องไปในทางที่ถูกต้อง” กล่าวคือ ไม่ใช่บางคนมีมาก ขณะที่บางคนไม่มีอะไรเลย “...จะต้องอยู่อย่างระมัดระวัง เรามีความจำเป็นที่จะถอยหลังเพื่อที่จะก้าวหน้าต่อไป...”

^๑ มูลนิธิมั่นพัฒนา, “การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการเกษตรและชนบท”, <<http://www.tsdf.or.th/th/article/10523/579>>, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

พระราชดำรัสของพระองค์เปรียบเสมือน “เสียงระฆัง” ที่ปลุกคนไทยให้ตื่นขึ้นและช่วยให้พวกเราเข้าใจคำเตือนของท่านอย่างลึกซึ้งขึ้น ตั้งแต่นั้นมาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เข้ามาอยู่ในความสนใจของสาธารณชน หลายภาคส่วนพยายามปรับตัวเพื่อให้การเจริญเติบโตของประเทศเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืนมากขึ้น โดยที่หัวใจของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ แนวทางการดำรงชีวิต ๓ ข้อ ได้แก่

(๑) ความพอประมาณ (Moderation) การหาจุดกึ่งกลางระหว่างสิ่งที่จำเป็นจริงๆ กับความต้องการที่เกินจำเป็น และหลีกเลี่ยงความสุดโต่งในมุมใดมุมหนึ่งของชีวิต

(๒) ความมีเหตุมีผล (Reasonableness) สามารถแยกแยะและเข้าใจเหตุปัจจัยและผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

(๓) ความมีภูมิคุ้มกันในตัว (Prudence) ให้พิจารณาความเสี่ยงต่างๆ อย่างมีสติและจำเป็นต้องสร้างความทนทานภายในเพื่อรองรับสิ่งที่คาดไม่ถึง

ทั้งนี้ ผู้ตั้งใจน้อมนำหลักการนี้มาใช้ในการดำเนินชีวิตได้สำเร็จต้องมีรากฐานที่สำคัญสองส่วนคือ ความรู้ (หลักวิชา) และคุณธรรม (เช่น ขยัน ซื่อสัตย์ และมีสติ) เมื่อปฏิบัติตนตามหลักการ ๓ ข้อ และมีรากฐานความรู้ที่ดีและยึดมั่นในคุณธรรมแล้ว จะทำให้การดำเนินชีวิตและการตัดสินใจต่างๆ เป็นไปอย่างเหมาะสมและจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกระดับของสังคม

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงนำแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาจากประสบการณ์การทรงงานด้านการพัฒนา ผสมกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาที่ทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เองมาหลายทศวรรษ ซึ่งโครงการในพระราชดำริต่างๆ ของพระองค์เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงการประยุกต์หลักปรัชญานี้กับการพัฒนาเพื่อส่งเสริม “ทางสายกลางในการพัฒนา” ที่มุ่งสร้างความสมดุลของการพัฒนาในหลายด้านควบคู่กันไป ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่สำคัญ หลักปรัชญานี้สามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตได้ในทุกระดับตั้งแต่บุคคล ครอบครัว องค์กร และการบริหารจัดการประเทศให้สามารถดำรงตนหรือพัฒนาประเทศให้อยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน แม้ในบริบทของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและผันผวนเช่นในปัจจุบันก็ตาม

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเปรียบเหมือนพระองค์ทรงสอน “วิธีการตกปลา” ให้พสกนิกรของท่านมีปลากินตลอดชีวิต หลักปรัชญานี้ไม่ได้หมายความว่า ผู้ปฏิบัติจะต้องประหยัด อดออมอยู่ตลอดเวลาหรือส่งเสริมให้ไทยแยกตัวจากสังคมโลก หรือปิดประเทศ ไม่ต้องพัฒนาหรือลงทุนอย่างที่เคยมีความเข้าใจคลาดเคลื่อน แท้จริงแล้ว “การเดินสายกลาง” บนหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือการใช้ชีวิตอย่างพอประมาณ สมเหตุสมผล ไม่ใช่จ่ายเงินเกินกว่าฐานะที่แท้จริง (Not living beyond our means)^๑

ศตวรรษที่ผ่านมา โลกเผชิญกับภาวะสงครามถึง ๒ ครั้ง วิกฤติการเงินหลายสิบครั้ง และเหตุการณ์สำคัญอีกนับไม่ถ้วนที่สร้างผลกระทบต่อมวลมนุษยชาติ สิ่งเหล่านี้ทำให้เราต้องถกคิดและตั้งคำถามต่อตัวเองอย่างจริงจังถึง “วิธีการคิด การดำเนินชีวิต ตลอดจนกฎสัมพันธที่เรามีต่อผู้อื่น” เมื่อ

^๑ อ้างแล้ว, มุลนิธิมันพัฒนา, “การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการเกษตรและชนบท”, แหล่งเดียวกัน.

มองย้อนกลับไป จะเห็นว่า นักคิดคนสำคัญ เช่น Albert Einstein เคยกล่าวเตือนพวกเราในลักษณะเดียวกันมานานแล้วว่า "เราจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีคิดกันอย่างจริงจัง" (We radically need to change the way we think) หรือ ท่านพุทธทาสย์ว่า "ศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ" ภายใต้บริบทปัจจุบันที่เราเผชิญอยู่ ซึ่งต้องการแนวทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นับเป็นหนึ่งในแนวทางที่จะสามารถนำมาปรับใช้และช่วยแก้ปัญหาได้ในระยะต่อไป ด้วยจุดแข็ง กล่าวคือในระดับแนวคิด ความเรียบง่ายคือจุดแข็งที่สำคัญ ความเรียบง่ายนี้ทำให้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาใช้ประยุกต์กับทุกคนในทุกระดับ และใช้ได้กับเรื่องต่างๆ ในหลายมิติ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นแนวการพัฒนาที่ไม่ได้มีลักษณะแบบตัดเสื้อตัวเดียวให้คนทั้งประเทศใส่ (One-size-fits-all) และสามารถนำมาใช้ประยุกต์ได้ในหลายบริบทต่างๆ กัน นอกจากนี้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังมีรูปแบบกระบวนการทัศน์ด้านการพัฒนาที่มีลักษณะ “บูรณาการ” (Holistic approach) คำนึงถึงองค์รวมครอบคลุมประเด็นสำคัญของการพัฒนาในหลายมิติ กล่าวคือ

มิติเป้าหมายการพัฒนา แม้ชื่อ “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” แต่ความจริงแล้ว เป้าหมายการพัฒนาตามหลักปรัชญานี้ ไม่ได้มุ่งเน้นแค่การพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจให้โต แต่เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงมิติสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมพร้อมๆ กันไป จากที่เคยมองข้ามไป กล่าวคือด้านมิติเวลา มีความคิดว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง ดังนั้น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงให้ความสำคัญกับการพิจารณาสิ่งต่างๆ ในลักษณะที่มองไปข้างหน้า ไม่คิดสั้นๆ แค่วันนี้ แต่คำนึงถึง “ความยั่งยืน” ในระยะยาว ด้านมิติการให้ความสำคัญกับมนุษย์ ปรัชญานี้ให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นหัวใจของการพัฒนา จึงให้ความสำคัญกับการสร้างทัศนคติที่ถูกต้องและคำนึงถึงผู้มีส่วนได้เสีย การนำพวกเขาเข้ามาอยู่ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นความเข้าใจระหว่างกันที่มากขึ้น และช่วยลดปัญหาการมองและแก้ปัญหาอย่างแยกส่วน ซึ่งเป็นปมสำคัญที่ทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาสะดุดหรือไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ วิถีชีวิตและการทำงานภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยให้พวกเราสามารถก้าวข้ามปัญหาพื้นฐานที่เหนียวรั้งการพัฒนาไม่ให้เป็นไปอย่างยั่งยืนทั้ง ๓ ข้อดังกล่าวมาข้างต้น

ในระดับการดำเนินงาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ รัชกาลที่ ๙ เริ่มมีพระราชดำริด้านชลประทานแห่งแรก คือการสร้าง “อ่างเก็บน้ำเขาเต่า” ในปีพ.ศ.๒๕๔๖ หลังจากนั้น ประชาชนชาวไทยได้รับประโยชน์จากโครงการตามพระราชดำรินี้มากกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ ครอบคลุมหลายสาขา ไม่ว่าจะเป็นด้านพัฒนาการเกษตรและชนบท การพัฒนาชุมชน การสาธารณสุข การศึกษาและสิ่งแวดล้อม ในระหว่างการดำเนินการในโครงการในพระราชดำรินี้ พระองค์ตั้งข้อสังเกตและรวบรวมบทเรียนจากการปฏิบัติ ซึ่งภายหลังมีการรวบรวมและเรียกว่า “หลักการทรงงาน ๒๓ ข้อ” ที่เป็นเสมือนกับกุญแจที่ช่วย “ไขปัญหา” ที่จะทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจเข้าใจว่า “จะอย่างไร” เมื่อต้องขับเคลื่อนงานพัฒนาให้สำเร็จอย่างยั่งยืน ดังนี้ ๑) ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ ๒) ระเบิดจากข้างใน ๓) ทำตามลำดับขั้นตอน ๔) คำนึงถึงภูมิสังคม ๕) ประหยัด เรียบง่าย ได้ประโยชน์สูงสุด ๖) ทรงใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ๗) แก้ปัญหาที่จุดเล็ก ๘) ทำให้ง่าย ๙) ไม่ติดตำรา ๑๐) ใช้ธรรมปราบอธรรม ๑๑) ปลูกป่าในใจคน ๑๒) มุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่เป็นหลัก ๑๓) การมีส่วนร่วม ๑๔) ขาดทุนคือกำไร ๑๕) บริหารรวมที่จุดเดียว ๑๖) รู้-รัก-สามัคคี ๑๗) การพึ่งตนเอง ๑๘) เศรษฐกิจพอเพียง ๑๙) ทำงาน

อย่างมีความสุข ๒๐) พออยู่พอกิน ๒๑) องค์กรรวม ๒๒) ความเพียร และข้อที่ ๒๓ ความซื่อสัตย์สุจริต โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการทรงงานข้อขาดทุนคือกำไร (Our loss is our gain) พระองค์ทรงเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า “การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน” และ “ความคิดแบบแยกส่วน” เป็นอุปสรรคสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาหรือการปฏิรูปให้สำเร็จ ท่านทรงส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมี “จิตสาธารณะ” โดยทรงเคยมีพระราชดำรัสกับผู้เกี่ยวข้องว่า “การเสีย (สละประโยชน์ส่วนตัว) คือการ (ที่ส่วนรวม) ได้ ประเทศก็จะก้าวหน้าและการที่คนอยู่ดีมีสุข เป็นการนับเป็นมูลค่าเงินไม่ได้”

การพัฒนาและการปฏิรูป เป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลา เปรียบเสมือนกับ “การวิ่งมาราธอน” ที่ความสำเร็จจำเป็นต้องใช้เวลา ผู้ขับเคลื่อนจึงต้องหนักแน่น มุ่งมั่น มีความเพียร และพยายามประสานพลังจากผู้ที่เกี่ยวข้องเดินหน้ามุ่งให้เกิดความสำเร็จที่ผ่านมา แม้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยปรับกระบวนการพัฒนาประเทศไทยและช่วยยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของคนไทยในหลายมิติ แต่คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ปัจจุบันประเทศไทยยังเผชิญกับความท้าทายในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเหลื่อมล้ำด้านรายได้และโอกาส สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ตลอดจนระดับความสามารถในการแข่งขันของประเทศลดลง อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังคงเดินหน้าอย่างต่อเนื่องไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนมากขึ้น โดยมีความเชื่อว่า เราจะตั้งใจ “วิ่งมาราธอนจนกว่าเราจะถึงเส้นชัย” ที่เรียกว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” แม้วันนี้พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ รัชกาลที่ ๙ ผู้เป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของคนไทยทั้งประเทศได้จากเราไปแล้ว แต่พระราชจริยวัตร และหลักคิดของพระองค์ท่านยังคงอยู่ และจะเป็นแนวทางให้พวกเราเดินหน้าบนเส้นทางนี้ ภาพของพระองค์ที่ทรงถือกล้องถ่ายรูปและเดินบนคันนาในพื้นที่ห่างไกลจะยังตราตรึงในความทรงจำของพวกเรา และเป็นแรงบันดาลใจให้เราเดินหน้าอย่างไม่ท้อถอย และมีผู้สานต่อพระราชปณิธานของพระองค์แผ่ขยายเป็นวงกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราชญ์ชาวบ้านตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

จากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรง ทรัพยากรมีจำนวนลดน้อยลง ตลอดจนวิกฤตเศรษฐกิจที่กำลังเข้าสู่ภาวะถดถอย อันเป็นผลเนื่องมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมสุดโต่ง นับตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา เป็นความเดือดร้อนที่ได้ส่งผลกระทบไปทั่วโลก ทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตระหนักแล้วว่าถึงเวลาที่ต้องร่วมกันคิด นำเสนอวิธีและหามาตรการนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) แทนการพัฒนาแบบเดิม

ประชากรโลกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก ๗,๐๐๐ ล้านคนในปัจจุบันเป็น ๙,๐๐๐ ล้านคนภายใน ๓๕ ปีข้างหน้า ปัญหาคือ ถ้าเรายังคงฟุ่มเฟือย ไม่รู้จักพอเพียง เราจะต้องเผชิญกับปัญหาที่จะเกิดตามมาอีกมาก และจะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรมากขึ้น ขณะที่ทุกฝ่ายพยายามหาทางออกนั้น แนวคิด “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหนึ่งในทางเลือกที่ได้รับความสนใจจากผู้ที่เกี่ยวข้องให้ความสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ด้วยหลักคิดที่มีความเป็นสากลและสอดคล้องต่อการบริหารจัดการในทุกมิติ วิถีมองหรือแก้ปัญหาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ พระราชทานให้กับปสกนิกรของพระองค์ท่าน ได้ตอบโจทย์สิ่งที่โลกกำลังต้องการในขณะนี้พอดี “วิถีเศรษฐกิจพอเพียงจะนำไปสู่ความตระหนักว่าโลกนั้นต้องถูกประคับประคอง ใครคิด

จะทำอะไรก็ต้องคิดถึงความบอบบางของโลกใบนี้ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ น้ำ เพราะสภาพแวดล้อมของโลกนั้นเปราะบางมาก”^๑

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้คนเรามีวิถีคิดวิถีวิธีวิเคราะห์ สามารถวางแผนจัดการรับมือกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที ด้วยหลักความพอเพียง รู้จักประเมินศักยภาพของตนเอง ไม่เอาเปรียบผู้อื่น เช่น ความสำเร็จของโครงการปิดทองหลังพระฯ จังหวัดน่าน ที่สอนให้ชาวบ้านรู้จักวิธีการสร้างฝาย การทำบ่อพวง การบริหารจัดการน้ำ ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดสรรน้ำ ทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ สามารถเพาะปลูกได้ทุกฤดู และยังเสริมความรู้เรื่องการปลูกพืชหลังนา สนับสนุนพันธุ์พืช ตลอดจนสอนการสร้างตลาดของตัวเองในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ทำให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตนเองมีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถปลดหนี้และมีเงินเก็บ ชาวบ้านสามารถบริหารจัดการชีวิตได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ชาวบ้านในพื้นที่ยังมีส่วนร่วมในการเป็นผู้สร้างและบริหารจัดการทรัพยากรด้วยตัวเอง ทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของหวงแหน และเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมที่จะดูแล ทำให้ชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันเองในระบบนิเวศที่ไม่กระทบสิ่งแวดล้อม ไม่แย่งชิง ความเหลื่อมล้ำก็น้อยลง เมื่อมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น คนที่เคยย้ายถิ่นฐานออกไปรวมถึงคนรุ่นใหม่ที่ย้ายกลับมาก็กลับมาเริ่มต้นชีวิตและประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่บ้านเกิด สิ่งเหล่านี้เหมือนเทียนที่จุดกันทีละกลุ่ม แล้วโลกก็จะสว่างไสว หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือการส่งเทียนไปให้ชาวบ้าน และใช้เป็นแนวทางเป็นแสงสว่างในชีวิต ขยายไปสู่แสงสว่างของสังคม ประเทศชาติ และโลกในที่สุด

เศรษฐกิจพอเพียง สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ ทุกสาขา ทุกภาคของเศรษฐกิจ ไม่จำเป็นต้องจำกัดเฉพาะแต่ภาคการเกษตร หรือภาคชนบท แม้แต่ภาคการเงิน ภาคอสังหาริมทรัพย์ และการค้าการลงทุนระหว่างประเทศ โดยมีหลักการที่คล้ายคลึงกันคือ เน้นการเลือกปฏิบัติอย่างพอประมาณ มีเหตุมีผล และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองและสังคม ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับบริบทการพัฒนาประเทศ^๒ ดังแผนภาพที่ ๔.๑

^๑ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, สรุปลสาระสำคัญปาฐกถาหัวข้อ “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สนับสนุนหรือสวนทางกับหลักการโลกาภิวัตน์ เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Sufficiency Economy Philosophy (SEP) : Complement or Against Globalization Reaching Sustainable Development) ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการค้าและการพัฒนา (United Nations Conference on Trade and Development) หรือ องค์การ (UNCTAD) ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๘

^๒ ที่มาของภาพ : การนำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงกับบริการสุขภาพ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเศรษฐกิจพอเพียงกับบริการสุขภาพในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-พ.ศ.๒๕๕๔), <<https://www.google.co.th>>, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

๔.๑.๒ การปรับใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการเกษตรของประชาชนชาวบ้านอีสาน

จากองค์ความรู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ได้ทรงถ่ายทอดตลอดมาจนกลายเป็น “ครูของแผ่นดิน” เกษตรกรผู้เป็นนักคิดและนักปฏิบัติในภาคอีสานได้ทดลองนำแนวคิดจากครูของแผ่นดินมาลงมือปฏิบัติจนเกิดผลเชิงประจักษ์แก่ตนเองและครอบครัว สามารถแก้ปัญหาหนี้สิน ผู้นำในการการแก้ปัญหาชีวิตและชุมชนได้ดังกล่าวจึงเกิดคำว่า ประชาชนชาวบ้านอีสานขึ้น จากนั้นได้มีการรวมตัวกันจนเกิดเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ทั้ง ๑๒ เครือข่าย ได้ปรับเปลี่ยนแนวปฏิบัติจากการเกษตรเชิงเดี่ยว หรือ เกษตรเคมี หรือ เกษตรการค้า ด้วยการยึดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นหลักในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตเพื่อเป็นการปรับใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการเกษตรของประชาชนชาวบ้านอีสาน ดังนี้

๑) **ปรับเปลี่ยนวิธีการทำการเกษตรด้วยการปรับใช้เกษตรทฤษฎีใหม่** เริ่มต้นจากการวางแผนการใช้พื้นที่เกษตรกรรมให้คุ้มค่าที่สุด นำเอาศาสนาธรรมมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ลด ละ เลิก อบายมุข เลิกเอาเงินเป็นตัวตั้งแต่ให้อาหารความสุขเป็นตัวตั้งจนสามารถค้นพบทางออกและสร้างแนวปฏิบัติใหม่ในการเกษตรกรรม ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เรียกแนวปฏิบัตินี้ว่า “เกษตรพอเพียง” จากนั้นพัฒนาย่อยส่วนอย่างเป็นรูปธรรมสู่การทำ “เกษตรประณีต” บนพื้นฐานที่ว่าปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย อุดรอรุณรัตน์ที่เป็นรายจ่ายทั้งหมด ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้วทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ ปลูกพืชทั้งในระยะสั้น ระยะปานกลาง ระยะยาว และไม่ยืนต้นเพื่อสร้างรายได้ทั้งรายวัน รายเดือน รายปี ผลบ่าณานูชีวิต ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานพิสูจน์แล้วว่า แนวปฏิบัติดังกล่าว “แก้จนได้” ดังคำพูดของปราชญ์ชาวบ้านที่ว่าสิ่งเดียวที่ไม่มีตอนนี้คือ “ไม่มีหนี้” พร้อมกับยืนยันว่า สิ่งที่เคยขายๆ ปฏิบัติอยู่ในขณะนี้ “นี่คือการเดินตามรอยพระยุคลบาทเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ และเพราะพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ จึงทำให้มีวันนี้”

๒) **การขยายแนวคิดดังกล่าวสู่เกษตรกรทั่วภาคอีสาน** เครือข่ายฯ ได้พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ที่เรียกว่า “หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ภาคประชาชน” หรือเรียกย่อๆ ว่า “วปอ.ภาคประชาชน” พร้อมจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ขึ้นในแต่ละเครือข่ายฯ ซึ่งมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำ มีต้นแบบเกษตรเป็นวิทยากรกระบวนการ ศูนย์ฯ ละประมาณ ๑๐-๒๓ คน มีระยะเวลาในการอบรม ๔ คืน ๕ วัน โดยมีจุดมุ่งเน้นเพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรสู่การทำเกษตรพอเพียงเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรมากขึ้น เครือข่ายฯ ได้พัฒนาหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนให้มีความหลากหลายมากขึ้น อาทิเช่น ปลูกต้นไม้ใช้หนี้ หลักสูตรแก้จน หลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง หลักสูตรพัฒนาอาชีพ เป็นต้น ทำให้เกษตรกรและกลุ่มเป้าหมายมีทางเลือกในการเข้ารับการอบรมมากขึ้น หน่วยงานราชการ หรือ องค์กรพัฒนายังสามารถนำกลุ่มเป้าหมายเข้ามาอบรม โดยเลือกหลักสูตรตามที่ต้องการได้ โดยมีรูปแบบในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน คือเน้นเกษตรพอเพียง สร้างหลักสูตรการเรียนรู้ ขยายผลหลักสูตร สร้างต้นแบบเกษตร หรือปราชญ์รุ่นใหม่ ขยายเครือข่ายพหุภาคีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หน่วยงานภายนอกสนับสนุนมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองด้วยการออมเงิน คือไม่ให้มีรายจ่ายเกิดขึ้น แม้รายรับจะน้อยก็ให้เกิดการออม ไม่ให้หาเงินมากแต่หาเงินเหลือตามวิธีที่ว่า ปลูกทุกอย่างที่กินได้ กินทุกอย่างที่ปลูก ออมความสุขคือการทำการเกษตรและดำรงชีวิตโดยเอาความสุขเป็นตัวตั้ง ไม่ใช่เอาเงินเป็นตัวตั้ง เป็นความสุขทั้งกับตนเอง กับครอบครัว และคนรอบข้าง ออมกัลยาณมิตรคือการพึ่งพากันเอง ช่วยเหลือกัน เกื้อกูลแบ่งปันกัน ดังคำที่ว่า เหลือกินแจก เหลือแจกขาย และออมสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างสมดุลให้เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความร่มรื่นและสร้างระบบนิเวศวิทยาที่ดี

อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีจุดอ่อนในประเด็นสำคัญประกอบด้วย ขยายเครือข่ายได้น้อยและช้ากว่าที่ตั้งเป้าหมายไว้ ขาดวิทยากร

ปฏิบัติการที่เชี่ยวชาญ ความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ยังน้อย ขาดความรู้ด้านวิชาการ ขาดประสบการณ์ในการทำบัญชี ขาดการประชาสัมพันธ์ ขาดความเชื่อมั่นศรัทธา (ตนเอง/ศูนย์/ต้นแบบ/เครือข่ายฯ) สู้กระแสทุนนิยมและกระแสจากโลกภายนอกไม่ได้ แม้ว่ารูปแบบการขับเคลื่อนฯ ที่ทำอยู่จะสามารถนำไปใช้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลแก่เครือข่ายฯ ได้จริงก็ตาม แต่ก็ยังไม่สัมฤทธิ์ผลดังที่ได้คาดหวังไว้ ดังนั้น จึงควรมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ เพื่อแก้ไขจุดอ่อน เติมเต็มจุดเด่นและนำไปสู่การขยายเครือข่ายฯ ได้มากและเร็วยิ่งขึ้น

แนวทางการพัฒนารูปแบบ การขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีดังนี้

(๑) ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ ซึ่งเป็นหลักสูตรประจำศูนย์การเรียนรู้ โดยมีหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน เป็นแกนกลางของเครือข่ายฯ จะมีการปรับ หรือ ประยุกต์เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ซึ่งมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป แต่ก็ยังคงเนื้อหาแกนกลางตามหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนของเครือข่ายฯ ซึ่งแนวทางการพัฒนาจำเป็นจะต้องเน้นเกษตรประณีตเพราะเป็นภาพย่อของเกษตรพอเพียงที่เป็นรูปธรรม เกษตรกรสามารถนำไปใช้ได้ทันที เป็นองค์ความรู้ที่ถือเป็นนวัตกรรมของเครือข่ายฯ พร้อมกับการอบรมในหลักสูตร จะต้องเน้นสร้างประสบการณ์ตรงแก่ผู้เข้าอบรมด้วยการพาไปดู สัมผัส และทดลองจริงในพื้นที่ของต้นแบบเกษตรที่เป็นวิทยากรกระบวนการของหลักสูตรเพื่อสร้างทักษะ ความรู้ และประสบการณ์ตรงแก่ผู้เข้าอบรมเนื่องจากการทำเกษตรประณีตเป็นการทำเกษตรบนฐานการปฏิบัติเป็นสำคัญ โดยมีเป้าหมายสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง อันเป็นเป้าหมายตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับพื้นฐานและระดับก้าวหน้าไปสู่ความสุข ความสมดุล ความมั่นคงอย่างยั่งยืนของเกษตรกรนั่นเอง

(๒) ด้านวิทยากรกระบวนการ หรือ ต้นแบบเกษตรของศูนย์เรียนรู้ ที่เข้ามาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในหลักสูตรการเรียนรู้แก่ผู้เข้าร่วมอบรม ควรมีการเสริมทักษะการถ่ายทอดความรู้ และเสริมทักษะการประเมินผลเนื่องจากวิทยากรกระบวนการเป็นเกษตรกรที่ทำเกษตรประณีตประสบผลสำเร็จเป็นแบบอย่างของการทำเกษตรพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของแต่ละศูนย์เรียนรู้ ทั้งนี้ ต้นแบบเกษตร หรือ วิทยากรกระบวนการล้วนมีความสามารถในการปฏิบัติมากกว่าในเรื่องของการถ่ายทอดความรู้และจำเป็นจะต้องใช้ทั้งกระบวนการคิด การวิเคราะห์ การวางแผนและการลงมือทำอย่างอื่นอีกทั้งเมื่ออบรมเสร็จแล้ว วิทยากรกระบวนการจำเป็นจะต้องติดตามประเมินผลร่วมกับผู้เข้าอบรม และให้กำลังใจผู้ที่ผ่านการอบรมเพื่อให้สมาชิกเครือข่ายฯ ที่เข้าร่วมอบรมนั้นสามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปปฏิบัติจริงในพื้นที่ของตนเองได้ ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาทักษะในการถ่ายทอดความรู้และทักษะในการประเมินผลเพิ่มเติม

(๓) ด้านกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมอบรมในหลักสูตรการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมอบรมมีการนำไปปฏิบัติจริงหลังจากเข้าร่วมอบรมจึงควรเน้นผู้สนใจที่จะทำเกษตรประณีตเป็นหลัก โดยสังเกตจากพฤติกรรมการเพาะปลูกในพื้นที่ของตนเอง สังเกตวิถีชีวิตมีเวลาในการทำเกษตร รวมถึงการสร้างครอบครัวเกษตร เนื่องจากผู้เข้าร่วมอบรมบางส่วนมีปัญหาเรื่องระบบคิดในการทำเกษตรกับคนในครอบครัว เพราะเมื่อได้รับการถ่ายทอดความรู้ในหลักสูตรที่ปรับเปลี่ยนความคิดเกษตรกรสู่การทำเกษตรประณีต คนในครอบครัวที่ไม่ได้รับรู้ข่าวสาร หรือ ไม่ได้เข้าร่วมการอบรมจึง

ไม่เข้าใจ นำไปสู่ความขัดแย้ง ไม่สนับสนุนในการทำการเกษตรของผู้ที่ไม่ผ่านการอบรม จึงควรมีการอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายทั้งครอบครัว อีกประการหนึ่ง คือการสร้างผู้นำเกษตร โดยการนำผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเข้าร่วมอบรมในหลักสูตร การเรียนรู้เพื่อให้บุคคลเหล่านี้ไปทำเป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชนและกระจายแนวคิดของเครือข่ายฯ สู่คนในชุมชน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะมีบทบาทและอิทธิพลในชุมชนค่อนข้างสูง อันจะทำให้การขยายสมาชิกเครือข่ายฯ กระจายสู่ชุมชนได้เร็วขึ้น

(๔) ด้านกระบวนการเพื่อการขยายเครือข่ายฯ ควรเน้นปรับเปลี่ยนแนวคิดของผู้เข้าร่วมอบรมและร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายฯ ในการทำการเกษตรประณีตเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองบนฐานคิดปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย อุดหนุนที่เป็นรายจ่ายทุกประเภท สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ใช้ความสุขของตนเอง ครอบครัว และคนรอบข้าง เป็นจุดมุ่งหมายที่ชีวิตความสำเร็จ รวมถึงเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากการทำเกษตรประณีตได้ปรับเปลี่ยนพลังความคิดและมุมมองของเกษตรกรค่อนข้างมาก การนำเอาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จะทำให้ช่องว่างระหว่างความคิดและแนวปฏิบัติของเกษตรกรเป้าหมายลดน้อยลง การทำเกษตรประณีตก็จะสอดคล้องเหมาะสมกับภูมิรู้ ฐานทรัพยากร และวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น ส่งผลให้แนวปฏิบัติมีความร่วมสมัยอย่างเหมาะสมกับเทคโนโลยีการผลิตของท้องถิ่น

ด้านประเมินผล ซึ่งเป็นการติดตามประเมินผลผู้เข้าร่วมอบรมในหลักสูตรการเรียนรู้ของเครือข่ายฯ หลังจากที่ได้รับการอบรมไปแล้ว โดยให้วิทยากรกระบวนการ หรือต้นแบบเกษตรเดินทางไปตรวจเยี่ยมเกษตรกรเป้าหมายถึงแปลงเกษตร เพื่อให้คำปรึกษาแนะนำ รวมถึงร่วมแก้ปัญหา ร่วมกันอันจะทำให้เกษตรกรเป้าหมายมีกำลังใจมากขึ้นพร้อมๆ กับให้วิทยากรกระบวนการเป็นผู้ประเมินผลเกษตรกรเป้าหมาย เน้นการทํางานจริง ปฏิบัติจริงในแปลงเกษตร พร้อมกับเน้นความสุขของเกษตรกรเป้าหมาย ครอบครัว และคนรอบข้างเป็นตัวชี้วัดในความสำเร็จอีกประการหนึ่ง ซึ่งในการประเมินผลด้วยวิธีนี้จะทำให้ง่ายขึ้น เนื่องจากผู้ประเมินเป็นวิทยากรกระบวนการที่เป็นผู้สำเร็จในการทำเกษตรประณีตอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้วิทยากรกระบวนการสามารถนำประสบการณ์ของตนเองมาช่วยในการประเมินผลได้เป็นอย่างดี ซึ่งการประเมินผลด้วยวิธีการดังกล่าวยังเป็นการค้นหาต้นแบบเกษตรกรที่สำเร็จในพื้นที่ต่างๆ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่เกษตรกรคนอื่นๆ ได้กว้างขวางมากขึ้น^๑

แนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่เรียกว่า “เกษตรพอเพียง” ถูกทดลองพัฒนานานย่นย่อมาสู่การทำเกษตรกรรมในพื้นที่ขนาดเล็กที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเรียกกันว่า “เกษตรประณีต” ล้วนเป็นการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ในการทำเกษตรกรรมเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และพัฒนาสู่การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นไปตามแนวปฏิบัติที่สอดคล้องในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปฏิบัติ ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้บอกหลักการและแนวทางปฏิบัติ ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของเครือข่ายฯ คือการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับระดับของ

^๑ ธวัชชัย เพ็งพินิจ และ ชีระศักดิ์ ละม่อม, “การพัฒนา รูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน”, Journal of Community Development Research 2011; 4 (1) pp. 84-89.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับพื้นฐานและระดับก้าวหน้าที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่เริ่มต้นจากหลักของการพึ่งตนเอง โดยเปลี่ยนจากการพึ่งตนเองไม่ได้ หรือ ต้องคอยอาศัยผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา เป็นการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งเป็นอิสระ แล้วจึงค่อยพัฒนาขึ้นมาเป็นการแลกเปลี่ยนการรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน จนนำไปสู่การพึ่งพิงอิงกัน สงเคราะห์ เกื้อกูล ร่วมมือกัน และประสานกับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากและวังวน หนี้สินในกระแสนิยมและโลกาภิวัตน์สู่ความสมดุล มั่นคง ยั่งยืน

จากการค้นพบทางออกจากทุกข์และหนี้สิน ด้วยความปรารถนาดีต่อเพื่อเกษตรกรคนอื่นๆ จึงได้ร่วมกันในรูปของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เพื่อขยายแนวคิดการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง ซึ่งการขับเคลื่อนของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีความสอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายเพราะมีทั้งเครือข่ายความคิด เครือข่ายกิจกรรม และเครือข่ายสนับสนุน เชื่อมโยงกันอยู่ในรูปของพหุภาคี โดยสมาชิกของเครือข่ายฯ มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน สมาชิกทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก มีส่วนร่วม และการแลกเปลี่ยน มีระบบความสัมพันธ์และการสื่อสารเชื่อมโยงถึงกันอย่างต่อเนื่อง มีการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร มีการจัดกิจกรรมที่ดำเนินการและรักษาสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกเครือข่าย มีมาตรการสร้างแรงจูงใจ มีการจัดหาทรัพยากรสนับสนุนให้ความช่วยเหลือพึ่งพา และมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำรูปแบบการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ สามารถเชื่อมโยงของเครือข่ายในลักษณะ “พันธมิตรแห่งดวงดาว” ได้เป็นอย่างดี^๑

การนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตและการทำเกษตรกรรมและการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ตามศักยภาพ ทุนทรัพยากร และบริบทของพื้นที่ เป็นการพิจารณาด้วยความมีสติและปัญญาตนเองอย่างเข้าใจในทุนทรัพยากรและพลังศักยภาพของตนเอง เป็นการเรียนรู้จากการลงมือทำและปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน สร้างประสบการณ์ตรง เป็นความรู้นอกตำรา แต่ได้ผลในทางปฏิบัติ สร้างความสมดุลทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ไม่มีหนี้ มีเงินออม ครอบครัวอบอุ่น เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมสมดุลที่ส่งผลให้การพัฒนาแบบ การขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ มุ่งตรงไปที่การสร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง เน้นการปรับเปลี่ยนแนวคิด เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นและเน้นความสุขเป็นตัวชี้วัด^๒

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีนัยของความหมายในหลายๆ มิติแบบองค์รวม ครอบคลุมทั้งมิติทางด้านความคิด ทางด้านเศรษฐศาสตร์ ทางด้านการพัฒนา ทางด้านเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน ทางด้านการเมือง และทางด้านวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานมาจากวิถีดั้งเดิมของสังคมไทย เป็นแนวคิดที่มีลักษณะเปิด เป็นแนวคิดที่มีอุดมการณ์พึ่งตนเอง และเป็นแนวคิดที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานประกอบด้วย ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ควรเน้นเกษตรประณีต สร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ด้านวิทยากรกระบวนการควรเสริมทักษะ

^๑ อักเมื่อนาน, มูลนิธิ รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนาศักยภาพศูนย์ศึกษาฐานด้านเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม ครั้งที่ ๒/๒๕๕๑ วันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๑ <<http://pattana-thai.nesdb.go.th/>>, ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘.

^๒ ธวัชชัย เพ็งพิณิจ และ แสงอรุณ สุนทรีย, รูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า บทคัดย่อ.

การถ่ายทอดความรู้และทักษะการประเมินผล ด้านกลุ่มเป้าหมายควรเน้นผู้สนใจสร้างครอบครัว เกษตรและสร้างผู้นำเกษตร ด้านกระบวนการควรเน้นปรับเปลี่ยนแนวคิดและเน้นภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้าน การประเมินผลวิทยากรกระบวนการตรวจเยี่ยม เน้นการทำจริงและเน้นความสุข^๑

สำหรับตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานซึ่ง งานวิจัยพบว่า ตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือว่า “เป็น องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่งานวิจัยค้นพบ” มีทั้งหมด ๔๓ ตัวชี้วัดประกอบด้วย ลด รายจ่าย ทำเกษตรผสมผสาน ไม่สร้างหนี้ ไม่เบียดเบียน พอใจในสิ่งที่ตนมี เอาความสุขเป็นตัวตั้ง ทำ ตามกำลัง ยึดหลักธรรม หางานเสริม เพิ่มรายได้ พอกิน พออยู่ พอใช้ ทำจากน้อยไปหามาก รู้จัก ตนเอง พึ่งตนเอง ไม่ตามกระแส ไม่เดือดร้อน หรือสบายเกินไป ไม่เห็นแก่ตัว รับฟังความคิดเห็นของ คนอื่น วางแผนการทำงาน ไว้เนื้อเชื่อใจ เรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของงาน เสียสละ ไม่ใจร้อน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ครอบครั วอบอุ่น ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น และสมุนไพรร่างกายแข็งแรง มีลูกหลานสืบทอดสามัคคีชุมชนเข้มแข็ง รวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกัน มีเงินออมทำบัญชีครอบครัว ซื่อสัตย์เอื้ออาทร ช่วยเหลือกันเลิกอบายมุข เหลือกินแจก รักษาสืบทอดประเพณีสิ่งแวดล้อมดี และยั่งยืนชั่วลูกชั่วหลาน ซึ่งตัวชี้วัดเหล่านี้นอกจาก จะสามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ ได้แล้วยังสามารถนำไป ประยุกต์ใช้เพื่อการประเมินผลของเครือข่ายฯ ได้อีกทางหนึ่งด้วย

๔.๑.๓ กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

จากการกำหนดพื้นที่กลุ่มเป้าหมายของปราชญ์ชาวบ้านอีสานได้แบ่งออกตามกลุ่มจังหวัด กลุ่มย่อยอีสานตอนบน เป็น ๓ กลุ่มย่อย และกลุ่มอีสานตอนล่าง ๒ กลุ่มย่อย รวมเป็น ๕ กลุ่มย่อย แต่ละกลุ่มได้คัดเลือกปราชญ์ชาวบ้านเพื่อเป็นกรณีศึกษาองค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ เชิงพุทธ ซึ่งจะได้เสนอรายละเอียดไปตามลำดับ ดังนี้

๑) จังหวัดอีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๑ มี ๕ จังหวัด คือ ๑) อุตรธานี จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑) นายประยงค์ ใจเป็น และ (๒) นายชูชาติ นาแสง ๒) หนองบัวลำภู จำนวน ๑ คน ได้แก่ นาย บัวพันธ์ บุญอาจ ๓) หนองคาย จำนวน ๑ คน ได้แก่ นายชำนาญ พิทักษ์ ๔) เลย จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นายปรีชา ทองอยู่ (๒) นายคำปวน สุรงษา และ (๓) นายเอกวิทย์ สายแก้วเทศ ๕) บึงกาฬ (ไม่มี) รวม ๘ คน โดยเลือกศึกษา ๓ คน ได้แก่ ๑) นายประยงค์ ใจเป็น ๒) นายบัวพันธ์ บุญอาจ และ ๓) นายคำปวน สุรงษา ซึ่งแต่ละคนจะได้เสนออัตชีวประวัติและการถ่ายทอดองค์ความรู้พอสังเขปไป ตามลำดับ ดังนี้

(๑) นายประยงค์ ใจเป็น

พ่อประยงค์ ใจเป็น อยู่ที่บ้านไร่ไผ่งาม ตำบลเชียงยืน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรธานี เป็น ปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญเรื่องดิน เป็นหมอดินอาสา ภูมิหลังมีบรรพบุรุษเป็นชาวกูยชาวนา จึงเป็นลูกชาวนา โดยกำเนิด เรียนหนังสือไม่เก่ง เมื่อเรียนจบแล้วจึงอยู่กับวัวควายตามท้องไร่ท้องนา ช่วงวัยรุ่นถูก นักเลงขโมยวัวและควายไปจำนวนมาก เมื่อจะหาทางเอาคืนจึงได้ไปคบกับกลุ่มเกมวิถีชีวิตที่

^๑ ประเสริฐ ยังปากน้ำ, “แนวคิดทางสังคมด้วยเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย”, รายงานการศึกษา ค้นคว้าด้วยตนเอง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

ประพัตติตเนสเพสมจนกลายเป็นข้า้เหล่าเมายา เป็นนักเลงหัวไม้เพราะตั้งใจจะไปแก้แค้นกับคนที่ขโมยวัวควายไป จนกระทั่งเจ้าหน้าที่รัฐจับได้และฆ่ามันอย่างรยยนต์ เมื่อเล่าความจริงให้เจ้าหน้าที่รัฐฟังจึงไม่ถูกฆ่ามันเฆยตายไปกับเพื่อนๆ โดยท่านเล่าความหลังเมื่อครั้งวัยเด็กให้ฟังว่า

“ผมเป็นเด็กเลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ช่วยพ่อแม่ทำไร่ทำนา ฐานะไม่ดี เรียนหนังสือก็ไม่เก่งได้ที่ไหน ประจำ ทั้งห้องมีนักเรียน ๑๗ คน ก็สอบได้ที่ ๑๗ แม้ว่าพ่อแม่อยากให้เรียนหนังสือมากแค่ไหน ก็พยายามเรียนได้แค่จบ ป.๔ ตอนอายุ ๑๔-๑๕ ปี ถูกโจรลักวัวควายไปหมด ประกอบกับที่ยังเป็นวัยรุ่นอยู่ ก็เกร กินเหล่าเมายา คบเพื่อนไม่ดี พวกมันหลงผิดไปใช้ชีวิตในเส้นทางอันตราย เกือบถูกนักเลงฆ่าเฆยมันอย่าง แต่ด้วยไหวพริบกก็เอาชีวิตรอดมาได้แล้วจึงไปบวชเรียนในพระพุทธศาสนา พร้อมกับเพื่อน เมื่อสึกออกมา เลิกยาเสพติด เลิกเป็นนักเลง แต่ที่เลิกไม่ได้ก็คือการกินเหล้า”^๑

วิถีชีวิตของท่านเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิงเมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๗ โดยท่านเรียกวันนั้นว่า “วันขวดเหล้าแตก” หรือ “วันตาสว่าง” เนื่องจากถูกดูถูกดูแคลนจากแม่ค้าที่ท่านไปซื้อเหล้าด้วยแล้วแม่ค้าก็ดูแคลนท่านอย่างรุนแรงต่อหน้าคนอื่นๆ โดยกล่าวว่า ท่านคงไม่มีปัญญาหาเงินมาจ่ายหรอก เพราะเอาแต่กินเหล้าเมายา ไม่ทำมาหากิน จากคำกล่าวนั้นจึงทำให้ท่านเจ็บแค้นใจมากท่านจึงตั้งปณิธานกับตนเองว่า “กูต้องเป็นคน ไม่ใช่หนู ไม่ใช่หมา” จะไม่ยอมให้ใครมาดูถูกอีกต่อไป จึงขว้างขวดเหล้าแตก แล้วสาบานว่า ๑๐ ปีจากวันนี้เป็นต้นไป เราจะไม่กินเหล้าอีกเลย จนกระทั่งปัจจุบันท่านก็ไม่หวนกลับไปกินเหล้าอีกเลย โดยท่านเล่าด้วยความภูมิใจว่า

“สาเหตุที่เปลี่ยนใจจากคนที่เกรเนะครับ ผมคิดว่าวันที่ค้นหาตัวเองพบ วันที่ผมโกรธไปซื้อข้าวแล้วเขาไม่ขายให้...จากนั้นผมเลยโกรธตัวเอง ผมจะต้องเป็นคน จึงพัฒนาตนเองด้วยการเข้ารับการอบรมเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ แต่ก่อนนั้นลูกชาวไร่ชาวนาไม่ได้ทำเกษตรพอเพียงอย่างนี้ ไปอบรมที่ไหนผมก็ไป เขาไม่เรียกผม เขาก็เรียกแต่น้อง หลานผู้ใหญ่บ้าน หลานกำนัน ผมก็ซื้อจักรยานหรือเดินไป อยากเข้าอบรมเพื่อที่จะเปลี่ยนเป็นคนใหม่ ใครไปประชุมเกษตรผมก็ขอไป เขาก็ให้ไป ไปอบรมนี้ ๓๘๗ ครั้งแล้วครับตอนนี้ผมได้ประกาศห้าสิบกว่าปี”^๒

หลังจากเข้ารับการพัฒนาตนเองแล้ว ท่านไม่เพียงแต่เรียนรู้เท่านั้น แต่ได้ลงมือปฏิบัติจริงทดลองใช้ชีวิตและทำการเกษตรแบบพอเพียงจนเชี่ยวชาญ สร้างความสุข สร้างรายได้ให้ตนเองและครอบครัวอย่างมั่นคง แล้วก็ชักชวนคนในหมู่บ้านหนองตอตลอดจนคนต่างบ้านต่างถิ่นที่สนใจให้ดำเนินชีวิตตามแนวทางของท่าน ด้วยการชักชวนให้ทุกคนเริ่มต้นชีวิตใหม่ “โดยให้ดำเนินรอยตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ จนกลายเป็นปราชญ์ชาวบ้านผู้ได้รับการยอมรับนับถือ และเพียรถ่ายทอดความรู้วิชาชีวิตเกษตรกรอยู่ที่บ้านไร่เฒ่าม ตำบลหนองตอ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี”^๓ เป็นแกนหลักในการถ่ายทอดวิชาชีวิตที่ดำเนินตาม

^๑ คุณพ่อประยงค์ ใจเป็น, ปราชญ์บ้านหนองตอ อุดรธานี, ให้สัมภาษณ์กับคุณสายสวรรค์ ขยันยิ่ง, <<https://www.youtube.com/watch?v=dvqLm9Oc6BU>>, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ วิรงรอง พรหมมี, ปราชญ์บ้านหนองตอ อุดรธานี ตอนที่ ๑, <<http://www.saisawankhayanying.com/s-style/s-spirit/ban-nong/>>, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

รอยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะผู้ที่ต้องการเรียนรู้วิถีเกษตรแบบพอเพียง หรือวิชาการทำ “ปุ๋ยหมัก” (หมกเศษไม้ใบหญ้าและวัชพืชให้กลายเป็นปุ๋ย เรียกว่า ปุ๋ยหมัก ที่ไม่ใช่ “ปุ๋ยหมัก”)

พ่อประยงค์ ใจเย็น เป็นคนที่มีต้นทุนในวัยเด็กมาไม่น้อย แม้ท่านจะไม่ได้เล่าเรียนหนังสือมากนักแต่ถือว่าได้จบการศึกษาวชิรวิชิตเกษตรกร ได้ให้สัมภาษณ์เป็นบทกลอนว่า

“ผมเรียนจบคือเป็นชาวลาวนา เราชาวลาวนาพ่อแม่พาทำเกษตร แต่ล้มเหลวทำด้วยตน นั้นก็มากหลายเพราะไม่ทำตามปู่ย่าหรือตายาย เพราะฉะนั้นพวกชาวนาบางรายถึงยากจน แต่ทำไมบางคนเขามั่งมีศรีสุขเพราะเขาสู้ทุกเรื่องการทำงานไม่ท้อถอย อุตสาหะทำเอาไว้เป็นบ่อพลอย อย่างน้อยๆ เอาไว้กินเมื่อใกล้ตาย ทรัพย์สินในดินสอในน้ำทำไปเกิดก็จะเกิดสิ่งตามมาสปรารถนา พวกเราทำสิ่งใดสิ่งนั้นต้องตามมา จะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับความเพียร (วิริเยน ทุกขมจเจติ) “คนล่องทุกข์ได้เพราะความเพียร...”^๑

สรุปรูปแบบการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของท่าน มีแนวปฏิบัติคือ “ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน ความสำเร็จจนได้รับยกย่องว่า เป็นปราชญ์ชาวบ้านนั้น ปัจจัยความสำเร็จของท่านคือเป็นผู้ปฏิบัติจริง ปฏิบัติอย่างจริงจัง ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ สามารถประเมิณผลได้ เข้าไปประเมินผลเวลาไหนก็จะพบว่า ท่านได้คลุกคลีอยู่กับงานของท่านอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ต้องการให้คนขยัน อดทน ทำจริง ปฏิบัติจริง โดยเริ่มต้นจากการลองผิดลองถูก ซึ่งพ่อประยงค์ ใจเย็น ได้เป็นต้นแบบของความขยัน โดยไม่ต้องว่าจ้างใครมาทำแทน แต่ท่านจะระดมบุคคลในครัวเรือนชุดคลองด้วยตนเองเป็นระยะทางกิโลเมตรครึ่งเพื่อระบายน้ำเข้าสู่แปลงสาธิตของท่านจนกลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่กลายเป็นจุดเรียนรู้ที่ใครผ่านไปผ่านมาจะต้องแวะเวียนเพื่อเรียนรู้

ภาพที่ ๔.๑ นายประยงค์ ใจเย็น หมอдинอาสา ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน บ้านไร่ไผ่งาม ตำบลเชียงยืน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

(๒) นายบัวพันธ์ บุญอาจ

นายบัวพันธ์ บุญอาจ^๒ อยู่ที่เลขที่ ๖๖/๒ หมู่ ๔ บ้านหนองบัวคำแสนใต้ ตำบลด่านช้าง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู มีความชำนาญพิเศษในเรื่อง การเกษตรผสมผสาน เกษตร

^๑ อ่างแล้ว, คุณพ่อประยงค์ ใจเย็น, ปราชญ์บ้านหนองตอ อุดรธานี, ให้สัมภาษณ์กับคุณสายสวรรค์ ขยันยิ่ง, แผลงเดียวกัน.

^๒ เกษตรทฤษฎีใหม่, นายบัวพันธ์ บุญอาจ, <<https://www.ldm.in.th/cases/5281>>, ๑๕ มิถุนายน ๒๕๖๐.

อินทรีย์ การเพาะเลี้ยงปลานิลและปลาอื่นๆ รวมถึงกิจกรรมการอนุรักษ์ เช่นการปลูกป่าไม้สัก จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ต่อมาได้รับเริ่มทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยการแบ่งพื้นที่ทำการเกษตรออกเป็นหลายๆ ส่วน มีการวางแผนในการทำการเกษตรให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนและใช้สารชีวภาพที่ได้จากพืชและสัตว์ทั้งหมดโดยปลอดจากสารเคมีทุกชนิดหรือที่เรียกกันว่า “อินทรีย์” เป้าหมาย จุดประสงค์ และแนวทางการดำเนินงาน เป็นการทำการเกษตรแบบยั่งยืน โดยใช้พื้นที่ทำการเกษตรขนาดประมาณ ๖๐ ไร่เพื่อทำการเกษตรแบบผสมผสาน โดยมีการแบ่งพื้นที่ทั้งปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้ดอกไม้ประดับ ผักและผลไม้มากมาย อาทิเช่น ไม้สัก ไม้ไผ่ กล้วย หวาน กระชาย ขมิ้น มะนาว พริก มะปราง ลำไย บวบ ตะไคร้ ผักหวานป่า และอื่นๆอีกมากมาย รวมถึงเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลาอีกด้วย จากผลผลิตในพื้นที่นี้ยังนำไปแปรรูปเป็นถ่าน น้ำส้มควันไม้ ปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อใช้ในครัวเรือน และใช้ในการทำการเกษตร อีกทั้งยังเปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนและจังหวัด โดยใช้พื้นที่เกษตรนี้ โดยมีนายบัวพันธ์เป็นวิทยากรปราชญ์ชาวบ้านในการฝึกอบรมและให้ความรู้แก่ผู้สนใจต่อไปอีกด้วย

นายบัวพันธ์ บุญอาจ เป็นเกษตรกร มีบทบาทในการดูแลพื้นที่ทั้งหมดร่วมกับครอบครัว และเป็นวิทยากรปราชญ์ชาวบ้านในการให้ความรู้ในศูนย์เรียนรู้อีกด้วย บทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมา ท่านได้ศึกษาเรียนรู้ศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ในเรื่องของการทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสานอย่างลึกซึ้ง จึงทำให้เจ้าอยู่หัวทราบดีว่าความสุขแท้ที่จริงแล้วก็คือ “ความพอเพียง” ซึ่งความพอเพียงนี้ต้องก่อให้เกิดขึ้นในใจก่อนเป็นอันดับแรก และนำไปสู่การศึกษาเรียนรู้และนำไปปฏิบัติให้เกิดผลตั้งแต่ในเรื่องของอาหารการกิน การนำมาเป็นประโยชน์ใช้สอย และการประกอบอาชีพให้เกิดความพอกินพอใช้และพออยู่อย่างพอเพียง^๑

ภาพที่ ๔.๒ นายบัวพันธ์ บุญอาจ ปราชญ์ชาวบ้านอีสานกับผลงานต้นสักทอง
ณ แปลงสวนป่า บ้านหนองบัวคาแสนใต้ ตำบลด่านช้าง อำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู

นายบัวพันธ์ ปราชญ์ชาวบ้านผู้เดินตามแนวเกษตรอินทรีย์ชีวภาพตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ แห่งเมืองหนองบัวลำภู ผู้ได้รับการคัดเลือกให้ได้รับรางวัล เกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาปลูกสวนป่า ปีพ.ศ.๒๕๕๖ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรแบบยั่งยืน ที่พัฒนาตนเองผ่านการวิจัยและและช่วยเผยแพร่องค์ความรู้มาร่วมระยะเวลากว่า ๔๐ ปี กับ การลองผิดลองถูกตามแนวทางของเกษตรกรที่ยึดมั่นกับเส้นทางเกษตรกรรม ด้วยความศรัทธาที่มีต่อ

^๑ อ่างแล้ว, เกษตรทฤษฎีใหม่, นายบัวพันธ์ บุญอาจ, แหล่งเดียวกัน.

ตนเองและอยากให้ชาวบ้านเกษตรกรอยู่ดีกินดี แบบเพียงพอด้วยทำการเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ชีวภาพ ท่านได้เล่าถึงปัญหาอุปสรรค สถานภาพ บทบาท องค์ความรู้ด้านการเกษตรอินทรีย์ ดังนี้

“เป็นเกษตรกร เป็นคนที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ถามว่าเป็นมาตั้งแต่เมื่อไหร่ไม่รู้จึก รู้แต่ว่าเมื่อโตขึ้นมาแล้วก็รู้ว่าพ่อแม่เคยพาทำมาอย่างนี้ นี่ก็ความเป็นมาของอาชีพตั้งแต่บรรพบุรุษ ถ้าถามว่า เกษตรกรชาวอีสานทำอะไรกันบ้าง ตอบได้ว่า ทำไร่นา โดยตามหัวไร่ปลายนาจะพากันปลูกผักอื่บักแตงเอาไว้ถ้าอยากถากิน กินเหลือแล้วจะแจกจ่ายคนอื่นครอบครัวอื่นไปกิน หาบมากองไว้หน้าบ้านตนเองแล้วก็เอ็นพีเอ็นน้องผู้นั้นผู้นี้ให้มาเอาไปอยากไปกิน แจกจ่าย เป็นวิธีการบริหารผลิตผลที่ตนเองทำขึ้นได้เริ่มจากการทำกิน แจกจ่าย แลกเปลี่ยนผลิตผลกัน แล้วค่อยไปพูดกันเรื่องซื้อขาย โดยหากนักเวลาย้อนกลับไป ๔๐-๕๐ ปีที่ผ่านมาคำว่า ซื้อคำว่าขาย แทบจะไม่ปรากฏให้เห็นในอดีต ซึ่งบรรพบุรุษของพวกเราใช้ชีวิตที่ทำกันมาอย่างนั้น”^๑

จากคำพูดของพ่อบัวพันธ์ที่ถ่ายทอดออกมาแสดงให้เห็นว่า บรรพบุรุษของท่านเป็นชาวไร่ชาวนาที่มีวิธีปลูกพืชผักสวนครัวรั้วกินได้ที่เรียกว่า ทำอยู่ทำกิน เหลือกินก็ไปแจกจ่าย เหลือแจกจ่ายก็นำไปแลกเปลี่ยนผลิตผลกัน วิถีชีวิตของชาวอีสานเมื่อครั้งศตวรรษที่ผ่านมาจะไม่ค่อยมีการซื้อขายพืชผักกันด้วยเงินตราเหมือนกับในสมัยปัจจุบัน ท่านจึงได้ยึดถืออาชีพของบรรพบุรุษเอาไว้ ความเป็นเกษตรกรที่เรียกว่าชาวไร่ชาวนาจึงอยู่ในสายเลือดของท่าน และได้พัฒนาตนเองผ่านโครงการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนพัฒนาตนขึ้นมาเป็นปราชญ์ชาวบ้าน โดยท่านเล่าว่า

“เริ่มจากประมาณปีพ.ศ.๒๕๒๐ และจริงๆ จังๆ อีหลีประมาณปีพ.ศ.๒๕๓๒ ได้ไปศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสตร์ของพระเจ้าอยู่หัวและได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้ประวัติขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นำ ในเรื่องของพระราชดำริ พระราชดำรัส โครงการต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำริให้สร้าง ให้ตั้ง ให้เกิดขึ้นมา เมื่อเข้าไปศึกษาแล้วจึงรู้ว่า พ่อบัวพันธ์ มีทุนเดิมอยู่ก่อน เอ็ดมาแล้วบางส่วนแล้ว แต่บ่ออุ้งจึกว่า นั่นคือเศรษฐกิจพอเพียง”^๒

จากคำบอกเล่าดังกล่าวแล้วข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า คุณพ่อบัวพันธ์ บุญอาจ มีเป็นผู้มีต้นทุนในการทำเกษตรกรรมอยู่แล้ว หลังจากไปศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงจนเข้าใจแล้ว จึงได้มาปรับปรุงอาชีพเกษตรกรของตนเองให้เข้ากับแนวทางของพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากนั้นจึงได้พัฒนางานของตนเองจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน ซึ่งในช่วงดังกล่าว เป็นช่วงเวลาที่กระแสทุนนิยมเริ่มเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านจึงเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรมมาเป็นธุรกิจค้าขายอย่างจริงจัง

อนึ่ง ขณะที่กระแสทุนนิยมกำลังฉุดกระชากชาวบ้านผู้มีความทะเยอทะยานอยากร่ำอยากรวยพ่อบัวพันธ์ บุญอาจ ในฐานะที่ตนเองเป็นชาวไร่ชาวนา จึงใคร่ครวญตนเองจนตัดสินใจที่จะยึดถืออาชีพตามบรรพบุรุษไม่ได้ตามกระแสของทุนนิยมไปกับคนส่วนใหญ่แต่อย่างใด แล้วเริ่มคิดแบบทวนกระแส เพื่อเปลี่ยนความคิดตัวเองใหม่ จากนั้นเริ่มพัฒนาตัวเองด้วยการทำเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ชีวภาพ โดยคิดว่า ต้องไม่ใช่เชิงปริมาณต้องเป็นแบบผสมผสาน ไม่ลืมน่าต้องอยู่กับป่ากับธรรมชาติ

^๑ เสาะอ้อมแอ้ม EP 3 ตอน ป่า...ของพ่อ (บัวพันธ์ บุญอาจ), <<https://www.youtube.com/watch?v=DhMGMrFuelA&t=109s>>, ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๒ แหล่งเดียวกัน.

และคิดว่าตนเองมีต้นทุนไม่เหมือนคนอื่นเรียนมาน้อยจึงคิดว่า ต้องหาที่เรียนรู้ที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย จึงพึ่งพาตัวเองด้วยการเข้าฟังโครงการอบรมสัมมนาต่างๆ ที่เขาจัดฟรีๆ ไม่ต่ำกว่าหนึ่งพันครั้ง ความรู้ที่ขึ้นอยู่ที่เราจะรับได้มากหรือน้อยและนำมาปฏิบัติได้หรือไม่เท่านั้นเอง จนได้ศึกษาแล้วท่านนำมาทดลองปฏิบัติตามหลักที่ได้เรียนรู้มา ผสมผสานโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ ๙ เป็นที่ตั้ง เพราะศรัทธาในตัวของท่านพอเพียง โดยท่านเชื่อว่า เมื่อศรัทธากับสิ่งใดมันจะเป็นแรงผลักดันให้เราก้าวผ่านอุปสรรคไปได้ จนได้เกิดคิดในการทำงานว่า อย่าเอาเงินมาเป็นตัวตั้งในการดำรงชีวิต เพราะจะไม่มีความสุข จึงเอาความสุขเป็นตัวตั้งแล้วทุกอย่างจะมีความสุขเอง ความสุขอยู่กับธรรมชาติ คนเป็นทาสจะหาไม่เจอ” จนกระทั่งในปีพ.ศ.๒๕๕๖ ท่านได้รับคัดเลือกเป็นเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติสาขาอาชีพปลูกสวนป่า ประจำปีพ.ศ.๒๕๕๖

ภาพที่ ๕.๓ นายบัวพันธ์ บุญอาจ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน นอกจากปลูกป่า ๓ อย่างประโยชน์ ๔ อย่าง แล้ว ยังเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ปลูกอ้อย ทำไร่นาสวนผสมแบบเศรษฐกิจพอเพียงครบวงจร

นายบัวพันธ์ บุญอาจ ได้เล่าให้ฟังถึงวิธีการที่เป็นแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกิดจากการวิเคราะห่วิจัยผ่านการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองแล้วต่อยอดมาครั้งก่อนชีวิตว่า

“หลังจากที่พ่อลงมือปฏิบัติจนตนเองประสบความสำเร็จแล้ว ก็พาตัวเองเข้าไปอยู่ในหน่วยงานราชการแทบจะทุกหน่วยงานของจังหวัด เพื่อจะนำองค์ความรู้ของพ่อที่มีไปเผยแพร่ ถ่ายทอดขยายผลให้คนข้างนอกได้รู้จัก สร้างความตระหนักถึงการพึ่งพาตัวเองและพิษภัยของสุขภาพที่เกิดจากสารเคมีที่กำลังเข้าสู่ชั้นวิกฤตของผลผลิตจากเกษตรกรรม นอกจากนั้นแล้วก็สร้างเครือข่ายในชุมชนขึ้นมาเพื่อขยายองค์ความรู้อีกทางหนึ่ง และสร้างวิสาหกิจเพื่อกระจายรายได้ให้แก่เกษตรกร จึงจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เกษตรกรรมแบบยั่งยืน จังหวัดหนองบัวลำภู เพื่อให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาและพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสม มีความมั่นคงในการประกอบอาชีพทางการเกษตร เศรษฐกิจชุมชนมีความมั่นคงในแต่ละชุมชนในอนาคตต่อไป โดยการถ่ายทอดนั้นชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้การเกษตรทุกอย่างเกิดจากการรู้จริงและรู้แจ้งในเรื่องนั้นๆ ที่เกิดจากการวิจัย การทดลองปฏิบัติจริงในวิถีชีวิต ไม่ใช่จากการฟังแล้วมาถ่ายทอดต่อ โดยให้เขาได้เห็นตำตา (พาไปดูของจริง) ให้ได้ฟังตำหู (พูดให้ได้ยิน) และให้ตำใจ (ให้เก็บไปคิด)”^๑

จากการให้สัมภาษณ์ข้างต้น จะเห็นว่า คุณพ่อบัวพันธ์ บุญอาจ ได้มีแนวทางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งในบริบทชุมชนที่ตนอาศัยผ่านการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนเป็นการสร้างเครือข่ายและสังคมที่กว้างออกไปโดยอาศัยหน่วยงานราชการเพื่อให้ยืนยันว่าอาชีพของเกษตรกรตามบรรพ

^๑ สัมภาษณ์ คุณพ่อบัวพันธ์ บุญอาจ ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์การเรียนรู้เกษตรกรรมแบบยั่งยืน, เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

บุรุษเป็นอาชีพที่สร้างสุขและปลอดภัยได้จริง เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านและชุมชนทำเกษตรกรรมมีความอยู่ดีกินดี มีความปลอดภัยไร้สารเคมีด้วยการทำเกษตรกรรมแบบอินทรีย์และให้มีรายได้จากการเกษตรแบบผสมผสาน

นายบัวพันธ์ บุญอาจ ผู้เริ่มต้นพัฒนาตัวเองผ่านการลองผิด ลองถูกจนสามารถทำตามเป้าหมายด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการทำเกษตรแบบผสมผสานที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับจนได้รับการคัดเลือกให้ได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาอาชีพปลูกสวนป่า ประจำปีพ.ศ.๒๕๕๖ จากอำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นวิทยากรการเสวนา ในการสัมมนา วนวัฒนวิทยา ครั้งที่ ๑๐ หัวข้อเรื่อง “ป่าปลูก...นำไทยสู่เศรษฐกิจเชิงนิเวศได้จริงหรือ” โดยท่านได้กล่าวว่า ได้วางแผนการปลูกป่าเพื่อให้ป่านี้เป็นป่าที่ยั่งยืนคู่แผ่นดินไทย การปลูกป่าเริ่มจากความใกล้ชิดแล้วกลับกลายเป็นความรัก ความผูกพัน และความห่วงหาอาทร ดังข้อความบางส่วนที่ท่านเล่าให้ฟังถึงความผูกพันกับธรรมชาติ เมื่อท่านจะมาประชุมโดยได้สั่งป่าไว้ว่า

“สั๊กเอ๋ย คอยคู่น้อง คอยประคองคอยคุ้มภัย
อยู่เหนือ คือน้องไผ่ อยู่ใต้คือน้องห้วยมัน
อยู่กลางผั๊กหวานป่า ถัดออกมา คือน้องพะยุง
แถวหน้าถั่วดาวอินคา แถวถัดมาน้อยหน้าแซมกลาง
กฤษณาอยู่ด้านข้าง ปีนป่ายย่างฟักข้าวเจ้าปัญญา
เรียดินนั้นน้องโหระพา ถัดออกมา แมงลักหอมดี
ถั่วฝักยาวข่าเหลืองมี ตะไคร้หอม ฟัก แฟง แตงกวา
หันมา ตามคันบ่อ เค้าตัดพ้อว่าเสียใจ
ร้องสั่งว่าไม่เป็นไร มะเฟือง มะไฟ ค่อยอยู่ดี
ผักเม็ก ผักสะเดา ลั่นจี่ และส้มโอทองดี
ลำไยในสวนมี มะละกอ กล้วยเล็บมือนาง
ชมพูตุ่มสะอ้าง ส้ม ชะมวง พุทรานาลอง
มะปรางและมะพร้าว ร่วงหล่นตอนเช้าเจ้าดอกแคนา
พริกเหลือง และพริกชี้หู ชูช่ออยู่ดอกเป็นพวง
มะเขือยาว มะเขือขาว มะเขือพวง
มะเขือหลอกแขกแปลกดีจัง
หันมาทางนี้หนา น้องน้ำว่าและหอมทอง
ไผ่จิ้ง ไผ่หมาจู ผสมกันอยู่ ไผ่เลี้ยงและไผ่หวาน
ไผ่รวก ไผ่ไร่ และชางนวล
นั่นลำธารคือพี่ใหญ่ ที่คอยให้ความร่มเย็น
นกน้อยคอยตะเวน ร่วมทุกข์เข็นเกือกูลกัน
พวกเราคอยอยู่กัน ไปสองวัน พอกลับมา...”^๑

^๑ สรุปสาระสำคัญการสัมมนาวนวัฒนวิทยา ครั้งที่ ๑๐ หัวข้อเรื่อง “ป่าปลูก...นำไทยสู่เศรษฐกิจเชิงนิเวศได้จริงหรือ” ณ สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้ ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๙ <https://www.youtube.com/watch?v=_IbPcjuLaZo>, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

(๓) นายคำป่วน สุธงษา

นายคำป่วน สุธงษา เจ้าของสวนดอกไม้ ชื่อ "สวนน้ำฝน" ที่ภูเรือ จังหวัดเลย จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ แล้วบวชเป็นสามเณรหาความรู้ทางธรรมอยู่ ๑๒ ปี จากนั้นได้ลาสิกขาบวชออกมาใช้ชีวิตเป็นฆราวาสเพื่อช่วย บิดา มารดา ซึ่งเป็นเกษตรกร และหมอสุมไพรทำการเกษตร แต่ก็ยังปฏิบัติธรรมโดยถือศีลแปด สวดมนต์ไหว้พระ ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดขณะที่ช่วยงานต่างๆ ที่บ้านยังได้รับสืบทอดวิชาความรู้เรื่องสมุนไพรมาจากบิดา กล่าวได้ว่า บ้านวัด โรงเรียน เป็นเหมือนบันไดแห่งการเรียนรู้ที่หล่อหลอมให้นายคำป่วนเติบโตมาพร้อมกับเป็นคนช่างคิด ช่างสังเกตสิ่งรอบตัว

เมื่อมีครอบครัว ครูกำป่วนเริ่มสังเกตเห็นว่า บ้านหนองเสือครางชุมชนของตนที่เคยอยู่กันอย่างเรียบง่ายระหว่างคนกับธรรมชาติมาช้านาน เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์มายาวนานนั้น เมื่อความเจริญแพร่ขยายไปถึงต่างๆ ก็เปลี่ยนไปจากเดิมจนน่าใจหาย ป่าถูกถากถางจนเกือบสิ้นสภาพความเป็นป่า หลายสิ่งหลายอย่างกลายเป็นอดีตที่ยากจะหวนกลับคืนมา ในขณะที่ความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ได้เข้าไปแทนที่โดยการรุกรานทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนชุมชนถูกลดความสำคัญลง ประกอบกับขณะนั้นพืชใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็น ข้าวโพด ฝ้าย มันสำปะหลัง ล้วนเป็นพืชยอดนิยมของชาวบ้านที่เข้าไปสร้างงาน สร้างเงินได้อย่างมหาศาลอย่างที่ว่าชาวบ้านไม่เคยพบพานมาก่อน เมื่อพืชพันธุ์เหล่านั้นทำให้ชาวบ้านร่ำรวย ชาวบ้านจึงเร่งขยายพื้นที่เพาะปลูก ด้วยการตัดไม้ทำลายป่ามากยิ่งขึ้น คุณภาพของดินที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีตถูกทำลายหมดสิ้น สัตว์ป่าและอาหารจากธรรมชาติในป่าลดน้อยลง การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านที่เป็นไปในทางเสียอยู่ในความสนใจของนายคำป่วนมาโดยตลอด ดังนั้น ด้วยความห่วงใยในชะตากรรมของพื้นที่ จึงครุ่นคิดหาวิธีการต่างๆ ที่จะทำให้ทุกคนได้มีชีวิตที่เป็นสุขได้อย่างแท้จริงและยั่งยืน^๑

ภาพที่ ๔.๔ นายบัวพันธ์ บุญอาจ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน จังหวัดเลย
กับการทำหน้าที่ รับการชื่นชม และการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ผู้สนใจผ่านสื่อบุคคล

ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมดั้งเดิม ทำให้นายคำป่วนริเริ่มโครงการเพื่อพลิกฟื้นชีวิตใหม่ของชาวบ้านอย่างจริงจัง โครงการแรกที่ริเริ่มดำเนินการ คือ การปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อการจำหน่าย ในปีพ.ศ.๒๕๓๙ จนได้รับเลือกให้เป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอภูเรือ จังหวัดเลย และได้นำความรู้เรื่องการปลูกไม้ดอกไม้ประดับมาอบรมให้กับสมาชิกเครือข่ายสภาวัฒนธรรมอำเภอภูเรือ นับเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการ “คิดใหม่” บนพื้นฐานของภูมิปัญญา “ดั้งเดิม” ที่เคยมีมาแต่เก่าก่อนซึ่งสามารถช่วยแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่ง

^๑ ลุงคำป่วน By chillpainai.com, < <https://www.youtube.com/watch?v=dZhVz4nQRmo&index=18&list=PL0FE496E0F85F97C0>>, ๑๘ มกราคม ๒๕๖๐.

นายคำปวน สุธงชา ปราชญ์ชาวบ้านผู้เชื่อในพลาณภาพการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ได้เรียนรู้ว่า “ความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม มีส่วนสำคัญในการทำลายวิถีชีวิตที่ดีให้สูญหาย” จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง คือการที่ชาวบ้านเริ่มก่อหนี้สินกับธนาคาร ราคาพืชทางการเกษตร เช่น ข้าวโพด ถั่ว งา มันสำปะหลัง และฝ้ายเริ่มตกต่ำ ชาวบ้านยิ่งลงทุนมากก็ยิ่งพบกับความขาดทุนมากขึ้น ชาวบ้านอยากมีรายได้มากขึ้น จึงใช้สารเคมีในการเร่งผลผลิต เป็นเหตุให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษทั้งในอากาศ บนดิน และ ในน้ำ สัตว์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและผลผลิตที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้รับเคราะห์กรรมโดยไม่รู้ตัว ชาวบ้านจึงเป็นเกษตรกรสุขภาพเสื่อมโทรม ผลผลิตขายได้น้อย หนี้สินพอกพูนมากขึ้น จากผลที่เห็นทำให้นายคำปวนตระหนักว่า ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการปลูกพืชที่ต้องพึ่งพาสารเคมี และปุ๋ยวิทยาศาสตร์เป็นหลักมาเป็นการปลูกพืชที่ไม่ใช้และพึ่งพาสารเคมี นั่นคือจะต้องเปลี่ยนวิธีการเกษตรจากพืชไร่มาเป็นพืชสวน จึงได้เริ่มคิดทดลองผลผลิตและขยายพันธุ์ไม้ดอก ไม้ประดับ โดยใช้ น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยอินทรีย์ หรือที่เรียกว่า “การทำเกษตรปลอดสารพิษขึ้น” การใช้ น้ำสกัดชีวภาพแทนปุ๋ยเคมีนี้ ผลปรากฏว่าใช้ได้ดีทั้งการเพาะปลูกและการปศุสัตว์

องค์ความรู้ในการเกษตร สรุปได้ ดังนี้

(๑) การเพาะและขยายพันธุ์เป็นช่วงๆ เพื่อให้เหมาะกับสภาพอากาศ และธรรมชาติในแต่ละพันธุ์ เช่น เดือนตุลาคม-ธันวาคม จะผลิตและขยายพันธุ์ต้นพลอยอินเดีย และต้นคริสต์มาส ส่วนต้นคาแลนโกอีหรือกุหลาบหินจะขยายพันธุ์ช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ เป็นต้น

(๒) การปรับสภาพอากาศเป็นสิ่งสำคัญในการขยายพันธุ์พืชไม้ดอก ไม้ประดับเมืองหนาว โดยจะทำห้องปรับอากาศให้กับพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ

(๓) การให้ปุ๋ยบำรุงพืชและการป้องกันศัตรูพืชโดยการทำปุ๋ยน้ำสกัดชีวภาพจากพืชสมุนไพร

(๔) การจัดร้านริมทาง นายคำปวนเป็นคนแรกที่ทำการบุกเบิก ริเริ่มการจัดร้านค้าริมทาง เพราะตระหนักว่าจุดด้อยของเกษตรกรชาวอีสานคือปัญหาการหาตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าของตน มีใช้ปัญหาในการผลิต จึงได้จัดทำเพิงและโรงเรือนริมถนน โดยประดับตกแต่งให้สวยงามเพื่อดึงดูดความสนใจผู้ซื้อ ต่อมาแนวคิดนี้เป็นต้นแบบในการส่งเสริมสินค้าชุมชนหรือ “ร้านค้าริมทาง” ของทางรัฐบาลในปัจจุบัน

ภาพที่ ๔.๕ กิจกรรมที่ปราชญ์ชาวบ้าน คำปวน สุธงชา ถ่ายทอดองค์ความรู้

^๑ สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส), ลุงคำปวนนักสู้แห่งภูเรือ นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สามัคคีพันธ์ตั้งอัคริวิเมนท์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕๘-๕๙.

วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางการเกษตร มีวิธีการหลากหลายวิธี^๑ ได้แก่

(๑) การบรรยายในฐานะวิทยาการ ที่ได้รับเชิญจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่มาจัดประชุมสัมมนา เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัดเลย หนองบัวลำภู อุดรธานี ศูนย์ศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดอุดรธานี ฯลฯ เป็นต้น

(๒) การสาธิตและฝึกปฏิบัติจริง ให้แก่ผู้สนใจที่มาขอรับการถ่ายทอดที่สวนน้ำฝน

(๓) การถ่ายทอดความรู้ผ่านสื่อมวลชนสาขาต่างๆ เช่น รายการ “เวทีชาวบ้าน” โดยสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง ๑๑ ร่วมกับโครงการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์

สรุปเส้นทางแห่งความสำเร็จของนายคำปวน สุธงษา จากประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านการตกผลึกมาอย่างยาวนาน ได้ตั้งคำพูดของท่านที่ต่างกรรมต่างวาระกันในสถานที่ต่างๆ ได้ดังนี้

“...ใครเห็นผมอย่างนี้ ชอบเรียกว่าฤาษี กินอยู่มีคนเดียว ก็ถูกเรียกว่าพระ นี่แหละอยู่อย่างฤาษี ใช้วิธีแบบพระที่ทำให้ผมมีความสุขในบั้นปลายจริงๆ...ก่อนที่จะเผยแพร่สิ่งดีๆ สู่ภายนอก ภายในครอบครัวเราต้องดีก่อน เพื่อจะได้เป็นตัวอย่างแก่เขา คนเขาถึงจะเชื่อ ยอมรับ และปฏิบัติตาม...ผมเชื่อมาตลอด เชื่ออย่างหมดหัวใจ คนเรา...ทำดีต้องได้ดี..ผมไม่ได้ถือศีล แต่อยู่อย่างผู้มีศีล อยู่อย่างรักใคร่ในการทำงานของตนเอง..”

“... การทำงานของผมใช้หลักคิดประจำใจว่า “ทำงานใดทำให้จริงอย่าทิ้งหลักรู้จักกาลเวลาหาเหตุผล”

“คำว่า หลักของผม หมายถึง หลักคุณธรรม ๕ ประการ คือซื่อสัตย์ อดทนอดกลั้น ขยัน ประหยัด และ หมั่นศึกษา ถ้าจะขยายความก็ตรงๆ ครับ ซื่อสัตย์ คือเราต้องซื่อสัตย์ต่อตนเอง เช่น วันนี้เราบอกว่าจะทำสิ่งนี้ให้เสร็จต้องทำให้เสร็จ ไม่เสร็จไม่หยุด อดทนอดกลั้น คือ ใครจะด่า ใครจะว่าช่างเขาเถิด เราไม่สน จะร้อนจะหนาวก็ช่าง อดทนทุกรูปแบบเพื่อความสำเร็จที่รอเราอยู่ ขยันคือขยันทำนั่นเอง ประหยัด คือ การคิดอย่างอดออมและหาช่องทาง ถ้าไม่มีเงินเราจะก่อเกิดสิ่งต่างๆ ได้อย่างไร สุดท้ายคือ หมั่นศึกษา ตัวนี้สำคัญที่สุด ศึกษาจากตำราบ้าง ผู้รู้บ้าง โดยใช้หลัก “สุ จิ ปุ ลิ”^๒

ส่วนรู้จัก “กาลเวลาหาเหตุผล” เช่น การออกดอกของต้นคริสต์มาสที่ดอกตัวผู้และตัวเมียจะบานไม่พร้อมกัน คือกาลเวลาไม่พร้อมกันผมทดลองเอาต้นไม่เข้าห้องเย็นเพื่อให้เกสรบานพร้อมกันก็ไม่สำเร็จ ที่นี้พอมาศึกษาได้ความรู้ว่าต้องทำให้เกสรตัวผู้ร้อนแต่จะอย่างไร ผมก็ใช้กระจกุนรับแสงจากพระอาทิตย์เพื่อให้แสงที่ได้มาเผาเกสรตัวผู้ ซึ่งมันก็เป็นผลสำเร็จ เกสรตัวผู้บานทันกับกาลเวลาของเกสรตัวเมียพอดีจึงสะดวกต่อการผสมพันธ์ จึงเรียกว่า “การรู้จักกาลเวลา” รู้เหตุ รู้ผล ทำให้รู้ว่าต้องหาปัจจัยอะไรมาส่งเสริมสนับสนุนให้งานสำเร็จ

“ผมไม่เคยคิดที่จะหาเส้นทางวิธีการอื่นที่จะไปคดโกงเพื่อให้ชีวิตตัวเองดีขึ้น ไม่คิดเข้าหาอบายมุขใดๆ เพื่อดับ “ทุกข์” ที่เกิดขึ้น เราต้องปลูกศรัทธาก่อน ศรัทธาในความคิด ซื่อสัตย์ต่อตนเอง มันคงและจริงจัง ที่สำคัญหัวใจที่ต้องเอาจริง เมื่อเราออกเดิน ถ้าเราไม่หยุดเดิน จะช้าหรือเร็วก็ต้องถึงจุดหมายปลายทาง แม้ระหว่างทางนั้นจะร้อนจะหนาว หรือมีอุปสรรคต่างๆ แต่มันหยุดเราไม่ได้หรอก ถ้าเราไม่หยุดตัวเราเอง จะร้อนจะหนาวใครจะด่าจะว่าก็ช่าง มันเป็นธรรมชาติ เป็นเรื่องธรรมดาๆ”

^๑ สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส), **ลุงคำปวนนักสู้แห่งภูเรือ นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน**, อ่างแก้ว, หน้า ๕๘-๕๙..

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

นอกจากนี้ พอเราทำสำเร็จแล้ว เราอย่าหวังวิชา อย่าจดลิขสิทธิ์ถ้าเราหวังวิชาแล้ว ก็จะเกิดผลเสียมากมาย อาทิ ด้านการตลาด ถ้าตลาดมีเราขายอยู่คนเดียว ขายได้ไหมครับ ไม่ได้เนาะเพราะมันไม่ทั่วถึง ถ้าเรามีหลายๆ แรงช่วยกันทำ รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ตรงนี้ แหะละจึงเป็นผลสำเร็จ และเมื่อเราได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้เกษตรกรหลายๆ คน แล้วเห็นเขาเอาไปใช้จนเกิดประโยชน์เห็นครอบครัวเขาอยู่ดีกินดี มีความสุขเราก็ดีใจ ภูมิใจต่อสิ่งที่เราได้ทำ....^๑

๒) จังหวัด อีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๒ มี ๔ จังหวัด คือ ๑) สกลนคร จำนวน ๑ คน ได้แก่ นางพิมพ์ โถตันคำ **๒) มุกดาหาร** จำนวน ๖ คน ได้แก่ (๑) นายมาโนช โพธิ์เมือง (๒) นายโสม อุดคำ (๓) นายมานะ ซอสูงเนิน (๔) นายออด เมืองโคตร (๕) นายทวี ปะหา และ (๖) นายบุญเทียม วงกระโซ่ **๓) นครพนม** จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑) นายประทีน นาวิชัย และ (๒) นายสถาพร มณีโชติ และ **๔) กาฬสินธุ์** จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย (๒) นายทองอินทร์ ภูมิซ้อ (๓) นายเฉลิมศักดิ์ ฌอนมสิทธิ (๔) นายสุภัทรชัย หันจรัส และ (๕) น.ส.สมจันทร์ ดอนสินพูล **รวม ๑๔ คน โดยเลือกศึกษา ๑ รูป** ได้แก่ พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย ซึ่งมีอดีตชีวิตประวัติดและการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธพอสังเขป ดังนี้

(๑) พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย

พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย เจ้าอาวาสวัดปานาคำ เจ้าคณะตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ “เป็นพระหนุ่มที่บวชตั้งแต่เป็นสามเณร เมื่ออายุ ๑๕ ปี แล้วออกธุดงค์มาภาคอีสาน จนมาเจอพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของวัดแห่งนี้” ท่านได้เล่าความหลังให้กับรายการคนค้นคนไว้ว่า

“...อาตมภาพได้ใช้เวลาในการเดินทาง ๑ เดือนจนมาถึงที่นี่ เคยฝันไว้ตั้งแต่เด็กว่า อยากไปอยู่ชนบท ไม่นึกว่าฝันจะเป็นจริงในช่วงอายุเพียง ๑๕ ปีได้มีโอกาสมาอยู่ชนบทจริงๆ ฐานทางความคิดของเรา เราอาจจะเห็นในหนังสือ อ่านในหนังสือว่า อีสานเป็นพื้นที่ที่ลำบากยากแค้น ทัศนคติของเรา จินตนาการของเราว่าอีสานเป็นอย่างนั้น...ที่ ๔๓ ไร่ เต็มไปด้วยปารกชฎ และ ก็ไฟไหม้ทุกปี รกร้างว่างเปล่า น่ากลัว คนไม่ค่อยอยากเข้ามาที่นี่ ที่นี่เป็นป่าช้า อาตมาก็ปักกรดที่โคลนตมไม้ ชาวบ้านก็มาขอให้ช่วยเหลือ...

ตอนที่อาตมภาพมาอยู่ใหม่ที่นั่น ชาวบ้านมีความทุกข์ ความเดือดร้อน หนี้สิน ครอบครัวแตกแยกมีปัญหา มาก สุดท้าย (ตนเอง) ก็ได้ตำรามาเล่มหนึ่ง ก็คือตำราเกษตรทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง”^๒

เมื่อท่านตัดสินใจที่จะช่วยเหลือชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนรอบป่าแห่งนี้ ท่านจึงได้ตัดสินใจที่จะอยู่ป่าแห่งนี้ โดยอาศัยตำราเกษตรทฤษฎีใหม่ เศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ เป็นองค์ความรู้และเป็นคู่มือในการพัฒนาชาวบ้าน โดยการใช้บริเวณสถานที่ว่างของป่าที่พอมีอยู่ส่วนหนึ่งเป็นแปลงสาธิตเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงค่อยย้ายออกจากลานวัดไปสู่พื้นที่ของชาวบ้านผู้เข้ารับการอบรม จนระยะเวลาผ่านไป องค์ความรู้ของพระอาจารย์มหาสุภาพ ก็ยิ่งชัดเจนขึ้นจนสามารถต่อยอดเป็นนวัตกรรมการเกษตรแผนใหม่เรียกว่า “หลุมพอเพียง” ท่านกล่าวว่า

^๑ สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส), **ลุงคำป่วนนักสู้แห่งภูเรือ นวัตกรรมการสร้างสุขภาพจากชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: สามัคคีพันธ์ตั้งอัคริพนธ์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕๘-๕๙.

^๒ **คนค้นคน : บรรยายการมอบรางวัลคนค้นคนอวอร์ด ครั้งที่ 6** (พระมหาสุภาพ) ช่วงที่ 1/4, <<https://www.youtube.com/watch?v=6nKZzDY-U8I&t=11s>>, ๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

“เริ่มโครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง มาตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๔๐ ด้วยการลองผิดลองถูกแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จนมาในปีพ.ศ.๒๕๔๗ จึงได้มาค้นพบจุมจังโมเดล ๑ ไร่ไม่ยากไม่จน และในปีพ.ศ.๒๕๕๒ จึงได้ตกผลึกมาเป็นหลุมพอเพียง ซึ่งหลุมพอเพียงเป็นนวัตกรรมและเครื่องมือหนึ่งที่ทรงพลังเท่าที่เคยพบมา ซึ่งโครงการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเริ่มต้นที่วัดปานาคำ และได้ขยายผลไปยังชุมชน และสถานศึกษาต่างๆ ปัจจุบันมีเกษตรและสถานศึกษาในตำบลจุมจังทำการเกษตร ๑ ไร่ ไม่ยากไม่จนแล้ว ๗๐๐ กว่าราย และขยายผลไปยังตำบลอื่นของอำเภอกุฉินารายณ์ ๑,๐๐๐ กว่าราย รวมทั้งได้ขยายไปสู่อำเภอเขาวง และอำเภออื่นๆ ของจังหวัดกาฬสินธุ์รวมแล้วกว่า ๔,๐๐๐ ราย

การทำเกษตร ๑ ไร่ ไม่ยากไม่จน ด้วยเครื่องมือที่มีชื่อว่า หลุมพอเพียง ทำได้ไม่ยาก ด้วยพืช ๔ ชนิดมาผสมผสานกัน มีกล้วยซึ่งเป็นไม้พี่เลี้ยง มีพืชอ่อนแอหรือที่สอนชาวบ้านว่า พืชปัญญาอ่อน เช่น พริก มะเขือ ผักต่างๆ มีพืชฉลาดก็คือพืชที่เข้มแข็ง เช่น มะละกอ ผักพื้นเมืองต่างๆ เป็นต้น และพืชที่สี่คือไม้ยืนต้น ซึ่งเป็นความคาดหวังจริงๆ ของหลุมพอเพียงเป็นไม้ยืนต้นเพื่อการใช้สอย เช่น ยางนา ไม้สักทอง สะเดา ยางพารา มะพร้าว มะนาว ส้มโอ ทั้งนี้ถ้าเราไปรอผลผลิตจากไม้ยืนต้นอย่างเดียวต้องรอ ๓-๑๐ ปีจึงจะได้ผล ในขณะที่เดียวกันถ้าเราปลูกแต่พืชอ่อนแออย่างเดียวซึ่งมีอายุสั้นก็จะปลูกตลอดไป แต่ถ้าเราปลูกผสมผสานกันโดยมีกล้วยเป็นพืชพี่เลี้ยงก็จะทำให้พืชทั้ง ๔ ชนิดโตขึ้นได้พร้อมกันอย่างสมดุล และที่สำคัญทำให้มีอยู่มีกิน มีรายได้จากหลุมพอเพียงตั้งแต่ปีแรกที่เริ่มปลูก”^๑

ผลจากการอบรม เมื่อชาวบ้านได้รับองค์ความรู้อย่างชัดเจนแล้ว ได้พากันนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังของชาวบ้าน จึงทำให้เกิดผลแก้ปัญหาความทุกข์ ความยากลำบาก สามารถชำระหนี้สิน สร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน จนเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นเกษตรกร กลายเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตของชุมชนหลายครัวเรือน

ภาพที่ ๔.๖ พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย จากอุดมการณ์ สุวิชาการ ด้วยประสบการณ์ ๒๗ ปี ใช้ "เศรษฐกิจทฤษฎีใหม่" พัฒนาไปสู่ "หลุมพอเพียง" พลิกฟื้นชีวิตเกษตรกรชาวจุมจัง กุฉินารายณ์ กาฬสินธุ์

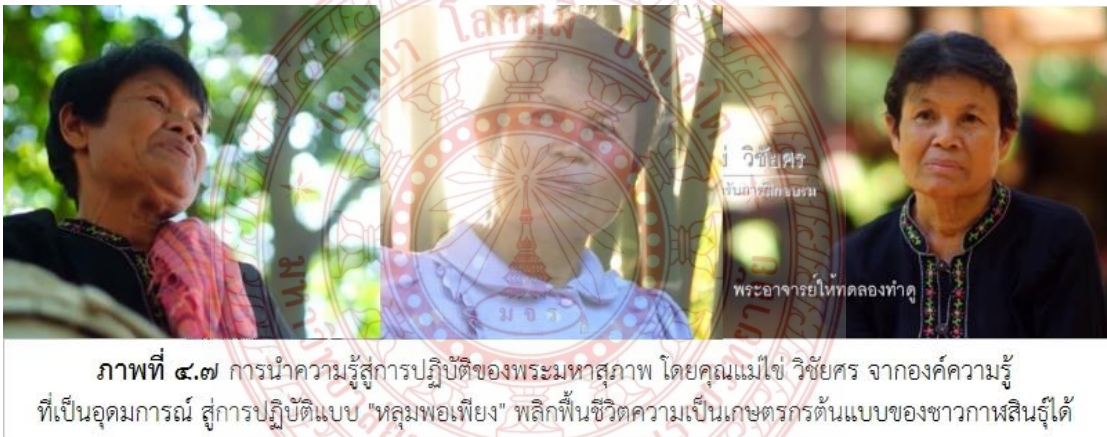
คุณยายไข่วิชัยศร เกษตรกรชาวบ้านผู้เข้าร่วมโครงการอบรมรุ่นแรกๆ ซึ่งพระอาจารย์ได้ยึดเอาเป็นศูนย์การเรียนรู้เปรียบเหมือนกับเอายายไข่วเป็นห้องเรียนทดลองห้องหนึ่งที่ใช้ทดสอบองค์ความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ที่พัฒนาไปสู่หลุมพอเพียงว่า จะแก้ปัญหาความทุกข์ยากลำบากได้จริงหรือไม่

^๑ หลุมพอเพียง เครื่องมือทรงพลังสู่ความสำเร็จในการทำเกษตรแบบพอเพียงของจังหวัดกาฬสินธุ์, <https://pr.prd.go.th/kalasin/ewt_news.php?nid=989&filename=index>, ๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

ภายหลังจากการฝึกอบรมแล้ว ยายไข่ก็ลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังจนเวลาผ่านไปพอสมควร ความสำเร็จของยายไข่เกิดเป็นรูปธรรมขึ้น ทำให้ได้รับการยอมรับจากชุมชน จนกระทั่งกลายเป็นแม่แบบที่เป็นรูปแบบให้กับชุมชนรอบข้างกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ห้องเรียนธรรมชาติ ซึ่งความสำเร็จดังกล่าว ยายไข่ได้กล่าวถึงบทบาทของพระอาจารย์ช่วงแรกของการเริ่มพัฒนาชาวบ้านไว้ว่า

“...ครั้งหนึ่ง (ตนเอง) เคยคิดจะผูกคอตายเพราะว่ามีความทุกข์ยากลำบากหลาย พระอาจารย์ได้เข้ามาบิณฑบาตชีวิตใหม่ จึงค่อยได้มีอยู่มีกินอย่างเช่นในปัจจุบัน... พระอาจารย์บอกว่า จอบ เสียม สองมือ สองเท้าของเราทั้งหลายเป็นทุนที่ดีที่สุด...หลังจากนั้น ตนเองก็ลงมือปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จอย่างเช่นในปัจจุบัน...”

...ดีใจ ดีใจมากๆ ที่พระอาจารย์ท่านได้มาอุดหนุนตนเองขึ้นจากหม้อนรก ตั้งแต่พระอาจารย์ท่านได้แนะนำให้ทำเศรษฐกิจพอเพียงมานี้ แม้ไข่กลายเป็นคนที่มีอยู่มีกิน ไม่ได้ทุกข์ยากลำบากเหมือนเมื่อก่อน ถ้าไม่มีพระอาจารย์มาแนะนำตั้งแต่ก่อนโน้น ตนเองคงขายที่ดินเพื่อให้มีอยู่มีกินไปหมดแล้ว...”^๑

จากคำกล่าวของคุณยายไข่ วิชัยศร ทำให้เห็นว่า เศรษฐกิจทฤษฎีใหม่ ที่พัฒนาไปเป็นหลุมพอเพียง บนฐานคิดที่ว่า ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย อุดรรั่วที่เป็นรายจ่ายทุกประเภท สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ใช้ความสุขของตนเอง ครอบครัว และคนรอบข้าง เป็นจุดมุ่งหมายที่ชีวิตความสำเร็จ จนทำให้ความสุขกลับคืนสู่ครอบครัวและเป็นต้นแบบในศูนย์การเรียนรู้ของวัดป่านา ทำให้แนวคิดและวิถีปฏิบัติดังกล่าวได้รับการเผยแพร่ที่มีผลกระทบต่อชุมชนเกษตรกรชาวจังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดใกล้เคียงปัจจุบัน

สรุปเป้าหมายสำคัญของนวัตกรรม หลุมพอเพียง คือ สามารถช่วยเหลือคนในชุมชนให้มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ ลดปัญหาการว่างงาน มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เกิดการมีส่วนร่วม สมัคสมาน สามัคคีปรองดอง พัฒนาให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจที่มีวิถีชีวิตอยู่เย็น เป็นสุข ทุนที่เป็นบุคคลสำคัญในการขับเคลื่อน คือพระมหาสุภาพ พุทธวิริโย เจ้าคณะตำบลจุมจัง ทุนที่เป็นหน่วยงานและองค์กรภายในตำบลที่สำคัญในการขับเคลื่อนคือ วัดป่านาคำ โรงเรียนจุมจัง พลังราษฎร์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หน่วยงานและองค์กรภายนอกตำบลที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนคือ โรงพยาบาลสมเด็จพระพุทธพรหม

^๑ คนค้นคน : บรรยายการอบรมรางวัลคนค้นคนอวอร์ดครั้งที่ 6 (พระมหาสุภาพ) ช่วงที่ 1/4, <<https://www.youtube.com/watch?v=6nKZzDY-U8I&t=11s>>, ๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

กฤษณารายณ์ สำนักงานอำเภอกฤษณารายณ์ โดยสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตข้างหน้าคาดหวังว่า แนวคิด และวิธีการบริหารจัดการวิธีปฏิบัติแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำของชาวบ้าน บ้านโคกกลาง หมู่ ๖ และ หมู่ ๑๒ ตำบลจุมจัง อำเภอกฤษณารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ จะเป็นแนวทางให้กับหมู่บ้าน ชุมชน ตำบลที่มีปัญหาคล้ายคลึงกันและยังไม่เข้มแข็ง รวมทั้งผู้ที่มาเรียนรู้ได้นำประสบการณ์เทคนิคต่างๆ ไปปรับใช้กับพื้นที่ของตนเองจนเกิดความเข้มแข็งต่อไป

นอกจากนั้น ยังมีปัญหาซ้ำซากอีกปัญหาหนึ่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ต้องประสบกับน้ำหลากซ้ำซากในฤดูฝนจนไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ ทั้งยังขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง จึงส่งผลให้การทำการเกษตรกรรมประสบภาวะปัญหาต่างๆ จนทำให้ผลผลิตไม่เป็นไปตามความคาดหวัง สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในมิติต่างๆ ทั้งการเปลี่ยนรูปแบบของการทำการเกษตร การอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนเข้าไปทำงานในเมืองหลวงจนที่สุด จึงเกิดแนวคิดที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยการนำแนวคิด “ฝายมีชีวิต” เข้ามาประยุกต์ใช้ โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกองคาพยพในพื้นที่มีการจัดอบรมครูฝายเพื่อเป็นแกนนำในการต่อยอดและขยายผล ทั้งยังน้อมนำศาสตร์พระราชา โดยเฉพาะหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาเป็นเครื่องมือในการดำเนินการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ จนนำไปสู่การสร้างทักษะการทำงานร่วมกันอันเป็นแบบอย่างในชุมชนของตนเอง

พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย เจ้าอาวาสวัดป่านาคำ อำเภอกฤษณารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้ริเริ่มโครงการอบรมครูฝายมีชีวิต โดยแนวคิดการสร้างฝายมีชีวิต เกิดจากปัญหาใหญ่ๆ ๒ เรื่อง คือ ปัญหา น้ำท่วม และปัญหาน้ำแล้ง ที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นกว่าเดิม และยากเกินที่กว่าจะจัดการได้จากปัญหาตรงนี้ ท่านได้เรียนรู้ร่วมกันกับชาวบ้าน จนในที่สุดจึงคิดค้นแนวทางการสร้างฝายด้วยชุมชน ซึ่งในความเป็นจริงเรื่องนี้มีมาหลายสิบปี หรือหลายร้อยปี แต่ไม่มีการต่อยอด โดยจังหวัดนครศรีธรรมราชได้เริ่มต้นการทำฝายด้วยวัสดุธรรมชาติ ทั้งยังมีการต่อยอด มีโครงสร้าง หลักสูตร และกระบวนการที่ชัดเจน ซึ่งตรงนี้เองที่เรียกว่า ฝายมีชีวิต ท่านจึงได้นำหลักการ วิธีการดังกล่าว มาทำในพื้นที่ของจังหวัดกาฬสินธุ์ โดยเล่าให้ฟังว่า^๑

“หลักการสร้างฝายมีชีวิตมีอยู่ ๒ เรื่องหลักๆ คือตัวฝายเอง และกระบวนการสร้างฝาย โดยตัวฝายมีวัสดุเพียง ๔ อย่าง คือ ไม้ไผ่, เชือก, กระสอบ และทราย เท่านั้น ส่วนกระบวนการสร้างฝายมี ๔ เรื่องเช่นกัน คือตัวฝาย ที่มีหูช้าง ซึ่งเป็นตัวที่กันการพังข้างตลิ่ง เหนียวปั้ง คือตัวที่กันหูช้างพังอีกทีหนึ่ง และบันไดนิเวศหน้า และบันไดนิเวศหลัง

“บันไดนิเวศหน้าจะทำหน้าที่ป้นตะกอนทราย ซึ่งฝายทั่วโลกมีปัญหาแบบเดียวกัน เพราะตะกอนทรายจะเข้าไปตัก หรือไปขังอยู่ทางด้านเหนือฝาย ทำให้เสี่ยงบประมาณในการขุดลอก ส่วนบันไดนิเวศหลังจะเป็นการสร้างความสะดวกให้กับระบบนิเวศ โดยเฉพาะการวางไข่ของปลาต่างๆ ที่สามารถขึ้นไปวางไข่เหนือน้ำได้ ซึ่งฝายทั่วไปจะทำให้ระบบนิเวศหน้าฝาย และหลังฝายตัดออกจากกันโดยสิ้นเชิง”

“ส่วนหัวใจสำคัญของการสร้างฝายมีชีวิตไม่ใช่วัสดุ ๔ อย่าง และองค์ประกอบของฝายใน ๔ เรื่องนี้ แต่กลับเป็นไม้ไผ่ที่ปลูกด้านข้าง ไม่ว่าจะเป็นต้นไทร, ต้นไคร้, ต้นมะเดื่อ และต้น

^๑ “ฝาย” มีชีวิต, <<https://www.prachachat.net/csr-hr/news-25279>>, ๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

อื่นๆ ที่เป็นต้นไม้พื้นถิ่น ซึ่งไม้เหล่านี้จะเป็นฝายมีชีวิตต่อไป เพราะไม้ไผ่และกระสอบทรายจะเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่ทำให้ตัวฝายจริงที่เป็นรากไม้ต่างๆ เข้าไปยึดเกาะจนกลายเป็นฝายมีชีวิต”^๑

จากคำอธิบายหลักการและวิธีการทำฝายมีชีวิตของพระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย” สรุปความได้ว่า มีหัวใจที่ ๒ ของการสร้างฝายมีชีวิตคือการระเบิดจากภายใน ด้วยการสร้างความเข้าใจ สร้างความร่วมมือของชุมชน และการทำด้วยข้อมูลที่ต้องเข้าใจว่า ระบบธรรมชาติของต้นไม้ ธรรมชาติของสายน้ำ หรือแม้กระทั่งตัววัสดุอุปกรณ์ต่างๆ และที่สำคัญต้องอย่าคิดเยอะและอย่าคิดยาก ต้องทำบนพื้นฐานแห่งความจริงและทำจากเล็กไปใหญ่ ทำจากน้อยไปมาก ซึ่งการทำงานให้สามารถขยายผลครอบคลุมทั้งจังหวัดได้ เกิดจากการทำงานร่วมกันในเชิงพื้นที่ โดยอาศัยภาคี ๔ ส่วน คือ ภาครัฐ ภาคประชาชน ภาควิชาการ และภาคเอกชน ในการเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการขับเคลื่อน ตลอดจนครูฝายมีชีวิต ที่นำองค์ความรู้ไปปฏิบัติสู่การทำจริงในพื้นที่จนทำให้สามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งใจได้

ภาพที่ ๔.๘ ภาพการนำองค์ความรู้ในการสร้างฝายสู่การปฏิบัติ
ให้ประชาชนและเยาวชนในพื้นที่รู้จักพึ่งตนเอง ของพระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย

สำหรับศูนย์ฝึกอบรมครูฝาย วัดป่านาคำ ปัจจุบันมีครูฝายผ่านการอบรมจนได้เกียรตินิยมปราชญ์ด้านน้ำแล้ว ๕๒๑ คน พระมหาสุภาพ ผู้บุกเบิกการสร้างฝายมีชีวิต ในจังหวัดกาฬสินธุ์ และขับเคลื่อนการสอนธรรมะผ่านสายน้ำด้วยศาสตร์พระราชา บอกว่า เตรียมขยับตั้งเป็น “สถาบันฝึกอบรมครูฝาย” โดยมีมูลนิธิปิดทองหลังพระฯ สนับสนุนพร้อมกันนี้ ได้ขยับตัวเลขการสร้างฝายมีชีวิตที่กาฬสินธุ์จากหลักสิบ เป็นหลักร้อย โดยท่านเล่าว่า

“เดิมที่ตั้งใจสร้าง ๙๐ ฝายถวายเป็นหลวง แต่คาดว่า ปิดยอดปลายปีพ.ศ.๒๕๖๐ น่าจะได้ถึง ๑๕๐ แห่ง อาตมาว่าเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ เพราะการสร้างฝายที่กาฬสินธุ์โดยไม่ได้ใช้งบประมาณของรัฐเลย รัฐเป็นแค่พี่เลี้ยง เอาคนดีมาเจอคนดี พลังการสร้างฝายเกิดจากประชาชนจริงๆ ทำให้เห็นว่า กระบวนการสร้างฝายด้วยพลังชุมชนนั้นมียุ่จริง” พระมหาสุภาพ ระบุ และให้แนวคิดทิ้งท้ายถึงกระบวนการสร้างฝายที่กาฬสินธุ์ด้วยว่า “เราไม่สร้างฝาย แต่สร้างคน เพื่อไปสร้างฝาย พอสร้างคนสำเร็จ เขาจะเป็นเจ้าของฝาย หมดภาระเรื่องการดูแล”^๒

^๑ ศาสตร์พระราชา ฝายมีชีวิต (1) พระมหาสุภาพ พุทธิวิริโย, <<https://www.youtube.com/watch?v=oqNYNxsEy4>>, ๑ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^๒ “ฝาย” มีชีวิต, แหล่งเดียวกัน.

จากแนวคิดการสร้างฝายมีชีวิต เพื่อแก้ปัญหาน้ำหลากซ้ำซากในฤดูฝนจนไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ของพระมหาสุภาพ พุทธรวิโรจน์ ถือว่าเป็นผลงานที่ช่วยแก้ปัญหาของเกษตรกรจังหวัดกาฬสินธุ์ได้มากพอสมควร โดยที่ท่านได้กำหนดเป้าหมายที่จะให้มีฝายมีชีวิตแต่ไม่ได้นำชาวบ้านเกษตรกรสร้างฝายด้วยตัวท่านตนเอง แต่ท่านมุ่งที่จะสร้างคนให้เกิดความเข้าใจในเรื่องของหลักการ วิธีการ และความจำเป็นของการที่จะต้องมีการสร้างฝายมีชีวิตเพื่อแก้ปัญหาซ้ำซากให้กับชาวบ้านเกษตรกรแล้วให้ชาวบ้านเกษตรกรเหล่านั้นไปสร้างฝายมีชีวิตขึ้นด้วยตนเองและดูแลฝาย เป็นการผลักภาระเรื่องการกำกับดูแลฝายให้ทำหน้าที่แก้ปัญหาของเกษตรกรในท้องถิ่นๆ ได้อย่างยั่งยืนต่อไป ส่งผลทำให้แนวคิดการสร้างฝายมีชีวิตได้มีผู้นำไปสร้างเพื่อแก้ปัญหาของชาวบ้านเกษตรกรจำนวนมากในจังหวัดกาฬสินธุ์

๓) จังหวัด อีสานตอนบน กลุ่มย่อยที่ ๓ คือ ๑) ขอนแก่น จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) พญ. ทานทิพย์ อารังวรารังกูร (๒) นายบุญเต็ม ชัยลา (๓) นายผอง เกตพิบูลย์ (๔) นายทัศนัฏ กระจยอม และ (๕) นายประยงค์ อัดจักร ๒) มหาสารคาม จำนวน ๖ คน ได้แก่ (๑) นายอดิสร เหล่าสะพาน (๒) นายคำพันธ์ เหล่าวงษ์ (๓) นายล้วน กุลแก้ว (๔) นายภุชชติเดช ศรีเนตรภักดิ์ (๕) นายคำสิงห์ มาลาหอม และ (๖) นายจันทร์ นาชัยคุลย์ ๓) ร้อยเอ็ด จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) นายอุทัย สุทธิประภา (๒) นายณอม เหล็กศรี (๓) นายแสง มะโนลัย (๔) นายทอง สิงห์สุขุม และ (๕) นายวิชัย ทวีรัตน์ รวม ๑๖ คน โดยเลือกศึกษา ๔ คน ได้แก่ ๑) พญ.ทานทิพย์ อารังวรารังกูร ๒) นายบุญเต็ม ชัยลา ๓) นายผอง เกตพิบูลย์ และ ๔) นายทัศนัฏ กระจยอม ซึ่งแต่ละคนจะได้นำเสนออัตชีวประวัติและการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ไปตามลำดับ ดังนี้

(๑) พญ.ทานทิพย์ อารังวรารังกูร^๑

แพทย์หญิงทานทิพย์ อารังวรารังกูร เป็นคนกรุงเทพมหานคร จบแพทยศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สมรสกับนายแพทย์อภิสิทธิ์ อารังวรารังกูร ผู้อำนวยการโรงพยาบาลอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ปีที่เข้ามาประจำที่โรงพยาบาลอุบลรัตน์ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น อำเภออุบลรัตน์มีประชากร ๔๓,๐๐๐ คน ร้อยละ ๙๐ ของประชากร มีอาชีพเกษตรกร ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพค้าขาย ประมง รับจ้าง และรับราชการ ปีพ.ศ.๒๕๓๔ ทีมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์ ทำวิจัยในหมู่บ้าน พบว่า คนไข้ในช่วงนั้นแบ่งออกได้เป็น ๔ กลุ่ม โดยแยก ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ คือ กลุ่มที่รักษาหาย ไม่รักษาตาย หรือพิการ กลุ่มนี้มีประมาณ ร้อยละ ๒๓ โรคที่พบในกลุ่มนี้ ได้แก่ ไข้ตั้งอักเสบ ปอดบวม หรือไข้เลือดออก กลุ่มนี้ต้องการการดูแลจากหมอและพยาบาลอย่างใกล้ชิด

กลุ่มที่ ๒ รักษาตาย ไม่รักษาหาย หรือที่เรียกกันสั้นๆ ว่าโรคหมอกทำ กลุ่มนี้ใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทีมบุคลากร ร่วมกันคิด ช่วยกันทำ อาศัยการจัดการกับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับคนไข้

กลุ่มที่ ๓ เป็นกลุ่มที่รักษาก็หาย ไม่รักษาก็หาย เช่น ไข้หวัดเล็กน้อย

กลุ่มที่ ๔ เป็นกลุ่มรักษาก็ตาย ไม่รักษาก็ตาย เช่น โรคไตวายเรื้อรังระยะสุดท้าย หรือโรคมะเร็งระยะสุดท้าย กลุ่มที่ ๓ และกลุ่มที่ ๔ นี้รวมกันร้อยละ ๗๖

^๑ พญ.ทานทิพย์ และ นพ.อภิสิทธิ์ อารังวรารังกูร สองนักพัฒนา ผู้ใช้หลักธรรมนำชีวิตพอเพียง จังหวัด ขอนแก่น, <<https://www.greenglobeinstitute.com/Frontend/Content?ContentID=ff49bab7-7a6e-4bad-bcdd-52edf1d20713>>, ๒ มกราคม ๒๕๖๑.

งานศึกษาวิจัยนี้ มีข้อค้นพบที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ สาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บเกิดจากวิกฤตชีวิตในชุมชน การเอาเงินเป็นตัวตั้ง โดยเป็นทั้งตัวชี้วัดและเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ผลที่ตามมาทำให้ยากจน แต่นอกจากไม่รวยแล้ว ยังให้ผลตรงกันข้าม คือมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น รายได้ที่คิดว่าจะได้เพิ่มก็ไม่เพิ่ม ไม่มีเงินออม หนี้สินก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ความยากจนทำให้สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย สภาพดินเลน น้ำแล้ง ป่าหมด มลภาวะมากมาย ทั้งจากยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ความที่อยากรวยทำให้ต้องอพยพแรงงานไปที่อื่น ทำให้ครอบครัวแตกกระจาย ชุมชนล่มสลาย เด็กๆ ไม่มีคนดูแล ขาดสารอาหาร เกิดปัญหาเรื่องยาเสพติด ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้ง เกิดความเครียด ความเหงาและเจ็บป่วย ผู้ที่อพยพแรงงานไปที่อื่นก็ติดโรคเอ็ดส์กลับมา ทุกปัญหาล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดวิกฤตสุขภาพในชุมชนของอำเภออุบลรัตน์ การมีคนเจ็บป่วยล้นโรงพยาบาล มีผลกระทบถึงคุณภาพชีวิตของแพทย์ พยาบาล และบุคลากรในโรงพยาบาลโดยตรง ทำให้รายจ่ายของโรงพยาบาลสูงขึ้น ชาวบ้านยากจนก็ไม่มีเงินจ่ายค่ารักษา โรงพยาบาลมีหนี้สินพอกพูน และเงินออมก็ลดลง การค้นหาแนวทางช่วยชุมชนให้พ้นทุกข์เป็นโจทย์ที่แพทย์หลายคนในโรงพยาบาลช่วยกันหาทางแก้ไข

ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ แพทย์หญิงทานทิพย์ และทีมงานสุขภาพ ได้มีโอกาสไปเรียนรู้จาก "ปราชญ์ชาวบ้าน" เช่น พ่อมหายอยู่ สุนทรชัย ที่จังหวัดสุรินทร์ พ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่จังหวัดบุรีรัมย์ ทั้งสองเป็นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพหุภาคีภาคอีสาน ประกอบด้วย ๕ จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น สุรินทร์ บุรีรัมย์ อำนาจเจริญและนครราชสีมา คุณหมอยกพบว่า ปราชญ์เดินดินเหล่านี้พัฒนาและวิจัยชีวิตจนสามารถหลุดออกจากวิกฤติเศรษฐกิจ วิกฤติทางสังคม และวิกฤตสิ่งแวดล้อม โดยยึดแนวทางชีวิตพอเพียง ทำให้มีรายจ่ายลดลง รายได้ค่อยๆ เพิ่มขึ้น หนี้สินลดลง เงินออมเพิ่มขึ้น มีสิ่งแวดล้อมดีขึ้น มีครอบครัวที่อบอุ่นและเป็นแนวทางพาให้ชุมชนเข้มแข็ง กลายเป็นคนมีอยู่มีกิน มีเพื่อน มีเงิน มีปัญญาในการแก้ปัญหา และที่สำคัญที่สุดคือ มีคุณธรรม มีจิตสาธารณะที่อยากจะเห็นญาติสนิทมิตรสหายและพี่น้องคนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นแบบพวกเขาบ้าง

ภาพที่ ๔.๙ การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านสื่อมวลชนของ พญ.ทานทิพย์ อำนวยวารการ

ปีพ.ศ ๒๕๓๘ แพทย์หญิงทานทิพย์ มีโอกาสทำงานวิจัยและพัฒนาในตำแหน่งเลขาธิการ มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น หลังจากนั้นจึงก่อตั้งศูนย์คำคุณ เพื่อเป็นที่พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของปราชญ์ท้องถิ่นในภาคอีสาน เป็นสถานที่บำบัดรักษาแบบ แพทย์ทางเลือก ที่ฝึกอาชีพนวดแผนโบราณ จำหน่ายยาสมุนไพร เพาะพันธุ์กล้าไม้ ตลอดจนเป็นที่ฝึก อาชีพให้แก่ผู้ป่วยโรคเอดส์ด้วย

ประสบการณ์จากศูนย์คำคุณ เป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้คุณหมอตัดสินใจลาออกจากราชการใน ปีพ.ศ ๒๕๔๐ เพื่อทุ่มเททำงานเพื่อสังคมได้เต็มที่ ในขณะที่คุณหมออภิสิริยังคงทำงานในฐานะ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลอุบลรัตน์ เพื่อหนุนเสริมการทำงานของศูนย์หมอมอทานทิพย์ แม้รูปแบบงานจะ ต่างกัน แต่กลับมีเส้นทางบรรจบกัน คู่ชีวิตทั้งสองตัดสินใจร่วมกันว่า จะการเลือกเป็นนักวิชาการ นักพัฒนาสังคม โดยไม่นำวิชาชีพแพทย์ไปใช้ในเชิงธุรกิจ โดยท่านเล่าว่า

"ดิฉันเคยหลงทางเข้าไปอยู่ในระบบเศรษฐกิจดำโต คือเห็นเงินแล้วตาโต ระบบนี้บอกดิฉันว่า ถ้ามีเงินมากก็มีความสุขมาก ถ้ามีเงินน้อย ความสุขก็จะน้อยตามไปด้วย ดังนั้น ถ้าอยากมีเงิน มาก หมอก็ต้องมีคนไข้มากๆ หมอต้องบอกคนไข้ว่า...เป็นอะไรรีบไปหาหมอ...ด้วยวิธีคิดเช่นนี้ ทำเช่นนี้ โรงพยาบาลน้ำพองที่ดิฉันเคยอยู่เมื่อปีพ.ศ ๒๕๒๘ และโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ที่ดิฉันเป็น หมอและเป็นผู้บริหาร จึงเต็มไปด้วยคนไข้ ทุกคนไขในและคนไขนอกเวลาราชการ"

โดยคุณหมอมอทานทิพย์ ได้ให้เหตุผลของการตัดสินใจเปลี่ยนแนวทางชีวิตที่เป็นแรงบันดาลใจ อย่างมากในช่วงนั้นได้พบความจริงจากการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งปราชญ์ทั้งหลายเหล่านั้นได้น้อมนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง ต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายสิบปี จนถึงปัจจุบัน ทำให้คุณหมอมอทานทิพย์และคุณหมออภิสิริ ได้สังเคราะห์การเรียนรู้จนเห็นหลักการที่เป็นหลักธรรมและความพอเพียง จึงได้นำหลักธรรมและความพอเพียงดังกล่าวมานั้น มาเริ่มงานเพื่อ สังคม โดยต้นด้วยการทำ "โครงการชุมชนเป็นสุข" ในปีพ.ศ ๒๕๔๕ กำหนดปรัชญาการทำงาน "สร้าง สุขภาวะที่ดีที่ยั่งยืน ด้วยวิถีชีวิตที่พอเพียง" โดยได้นำหลักธรรม ๔ อ มาเป็นยุทธวิธีในการทำงาน ดังนี้

อ ที่ ๑ คือ "อริยสัจ ๔" มาเป็นยุทธศาสตร์ในการทำงาน เริ่มจากการหาข้อมูลมาสกัดให้ เห็นปัญหาหรือ "ทุกข์" จัดลำดับความสำคัญของปัญหา หาสาเหตุของปัญหาหรือ "สมุทัย" หาทาง เลือกในการดับทุกข์หรือ "นิโรธ" และวางแผนงานเพื่อดับทุกข์ หรือ "มรรค" ในขั้นนิโรธและมรรค อาศัยหลัก

อ ที่ ๒ คือ "อัตตาหิ อัตตาโน นาโถ" การมีชีวิตด้วยการพึ่งตนเองบนหลักการ ๓ ข้อ คือ รู้จักตนเองถึงความพอดี พอประมาณ ตามศักยภาพของตน ไม่โลภมาก รู้จักใช้เหตุผลในการใช้จ่าย ในการใช้ชีวิต ซึ่งช่วยให้มีเงินเหลือ มีเวลาเหลือ และมีกัลยาณมิตรเหลือ ให้รู้จักการสร้างภูมิคุ้มกัน ด้วยการออม ทั้งการออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน

อ ที่ ๓ คือ "อาศัยธรรมนำชีวิต" สัมมกัลยาณมิตร สัมมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาสังคม คุณงามความดีด้วยอธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

^๑ พญ.ทานทิพย์ และ นพ.อภิสิริ อารงวรารังกร สองนักพัฒนา ผู้ใช้หลักธรรมนำชีวิตพอเพียง จังหวัด ขอนแก่น, อ่างแล้ว, แหล่งเดียวกัน.

อ ที่ ๔ คือ “อปริหานิยธรรม” ธรรมะแห่งความเจริญ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า สังคมใดอยากจะเจริญต้องหมั่นประชุมกันเป็นนิจ เริ่มประชุมและเลิกประชุม พร้อมทำกิจที่พึงกระทำโดยพร้อมเพรียงกัน

ผลของการปฏิบัติธรรมตามหลัก “๔ อ” ดังกล่าวทำให้เกิดหัวใจธรรมชาติ อยู่แบบธรรมชาติ ปล่อยให้สรรพสิ่งเกื้อกูลกัน ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายาก ไม่นานเกินรอ ชีวิตก็เปลี่ยนไปจนมีอยู่มีกิน มีเพื่อน มีเงิน มีความสุขจากการมีหลักประกันในชีวิตเพิ่มขึ้น มีร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง มีครอบครัวที่อบอุ่น มีชุมชนที่เข้มแข็ง มีสิ่งแวดล้อมดี มีความภาคภูมิใจ มีอิสรภาพ และมีความสามารถในการอยู่ร่วมกับสรรพสิ่ง ทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เกิดการเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ สิ่งแวดล้อม ชุมชน ที่เป็นวิถีชีวิต มีความสมดุลกัน

ภาพที่ ๔.๑๐ ภาพรวมการดำเนินกิจกรรมของศูนย์คำคุณ อำเภอบุหลรัมย์ จังหวัดขอนแก่น

หลังภาวะเศรษฐกิจผันผวนในปีพ.ศ.๒๕๔๐ งานวิจัยหลายชิ้นระบุตรงกันว่า ภาคชนบทเป็นภาคที่เสียหายน้อยที่สุด ชนบทกลายเป็นที่พึ่งพิงของแรงงานที่หวนกลับบ้านเกิด ผลงานวิจัยและจำนวนแรงงานที่กลับบ้านเกิดได้ช่วยตอกย้ำความเชื่อมั่นในแนวคิดที่ว่า ชนบทไทยมีทุนทางสังคมประกอบด้วยหมู่บ้านที่มีภูมิปัญญา มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ช่วยให้เกิดการผลิตอาหาร พืชผลหลายชนิด พอเพียงแก่การดำรงชีพ หมู่บ้านจึงควรเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาแบบองค์รวม

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) พบว่า ยังไม่สามารถพัฒนาชุมชนชนบทให้มีความสุขได้อย่างแท้จริงและยั่งยืนเพราะขาดกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องและมีคุณภาพ ดังนั้น “โครงการชุมชนเป็นสุข” จึงเป็นความพยายามเติมเต็มสิ่งที่ขาดหายไป

โดยอาศัยการวิจัย สำนวณสถานการณ์ การจัดประชุมระดมความคิดจากนักวิชาการ ปราชญ์ชาวบ้าน และเครือข่ายภาคีด้านการพัฒนาสังคม แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นแผนงานกลางเพื่อนำมาพัฒนา โครงการมุ้งต่อยอดการพัฒนาสุขภาวะองค์กรเชื่อมโยงกับปัจจัยแวดล้อม และเน้นการบูรณาการ กิจกรรมการพัฒนาที่มีอยู่เดิมแล้ว ให้ไปสู่การเรียนรู้และสุขภาวะและเพื่อให้การทำงานมีความ คล่องตัวขึ้น จึงมีการจัดตั้งมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น โดย คุณหมอทานทิพย์ ทำหน้าที่เลขาธิการมูลนิธิ และยังเป็นผู้จัดการโครงการชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน อีก ด้วย ซึ่งทิศทางของโครงการดีคลุมประเด็นหลักต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๑ ที่ทำการของศูนย์คำคุณ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น

๑) วิธีคิดใช้ความสุขเป็นตัวตั้งและเงินเป็นตัวแปรตาม โดยเชื่อว่างานคือความสุข ความสุขคืองาน ถ้าอยากมีความสุขก็ทำงาน เงินก็มาเองค้นหาปัจจัยที่สนใจมาเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กับครูชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จ โดยวิธีเรียนรู้จากของจริงแล้วกลับไปปฏิบัติ จนเกิดความสำเร็จ แล้วไปชวนญาติสนิทมิตรสหายมาเรียนรู้และปฏิบัติตามแล้วค่อยๆ ขยายจากเล็กไปใหญ่ ค่อยๆ แก้ปัญหาจากง่ายไปยาก เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตขยายสู่หลากหลายอาชีพในชุมชน โดยผู้นำค่อยๆ ปรากฏขึ้นจากการรวมตัวร่วมกันเรียนรู้ ช่วยกันคิด ร่วมกันทำจนเกิดผู้นำตามธรรมชาติที่นำหน้าทั้ง วิธีคิด และวิธีปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มไปเชื่อมต่อกับผู้นำคนอื่นๆ ในชุมชน

๒) มิติการทำงาน มุ่งเน้นสุขภาวะทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา ครอบคลุม ทั้งด้านหลักประกันชีวิต ร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมดี มีความภาคภูมิใจ มีอิสรภาพและอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลทั้งระหว่างมนุษย์และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยมิติด้านเศรษฐกิจมุ่งเน้นการลดรายจ่าย และการออมแทนการเพิ่มรายได้และแทนการเพิ่มโอกาส การเข้าถึงทุน

๓) ตัวชี้วัด เน้นกระบวนการพัฒนาตัวชี้วัดความสุขของปัจเจกและชุมชนที่มาร่วมตัวกันทำ จนมีตัวชี้วัดสุขภาวะของตนเอง และมีการทบทวนกันเป็นประจำ ตัวอย่างเช่น รายจ่ายลด หนี้สินลด

เงินออมเพิ่ม ดินดีขึ้น น้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้น สัตว์เลี้ยงเพิ่มขึ้น ต้นไม้ยืนต้นเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและชนิด ใช้สารเคมีลดลง ครอบครัวยุติกัน ชุมชนพึ่งพากันได้ และอยู่ร่วมกันได้ กิจกรรมของมูลนิธิฯ มุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่

(๑) การสร้างองค์ความรู้ เช่น จัดกิจกรรมเวทีประชุมสัญจรไปตามศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านทุกเดือน เวทีวิจัยชุมชนเพื่อชุมชนโดยปราชญ์ชาวบ้านร่วมกับนักวิชาการที่สนใจ เวทีวิจัยประเมินผลเพื่อให้นักวิชาการที่สนใจ เข้าไปติดตามดูความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการพัฒนาโดยทีมประเมินผล

(๒) การเคลื่อนสังคม ต้องอาศัยหลายภาคีมาร่วมด้วยช่วยกันและได้วางยุทธศาสตร์การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมเรียนรู้สู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอของเครือข่ายฯ และภาคีทุกระดับ

(๓) การผลักดันเชิงนโยบาย การผลักดันเชิงนโยบายของโครงการชุมชนเป็นสุขนั้นเน้นการผลักดันนโยบายในระดับพื้นที่ ได้แก่การเชื่อมโยงกับองค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานราชการระดับอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอ และเกษตรอำเภอ สนับสนุนให้แต่ละศูนย์การเรียนรู้ได้มีการจัดประชุม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกของศูนย์เรียนรู้ และองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อเปิดโอกาสให้เอื้อต่อการผลักดันนโยบาย

(๔) การบริหารจัดการโครงการ มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน จังหวัดขอนแก่น เป็นตัวประสานงานของโครงการที่เชื่อมโยงกับโรงพยาบาลอำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น มีบุคลากรและทีมงานของโรงพยาบาลอุบลรัตน์ มาร่วมเป็นวิทยากรในกระบวนการ

โดยจากทิศทางของโครงการที่ทำงานโดยมีการควบคุมประเด็นหลักทั้ง ๓ ประเด็นดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้เกิดผลสำเร็จแห่งความเพียรในด้านต่างๆ ดังนี้

ก. ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า มีการทำเกษตรผสมผสานเพิ่มขึ้นในแบบ "เกษตรประณีต ๑ ไร่" ให้ความสำคัญเรื่องการออมน้ำมากขึ้น ลดการใช้สารเคมี สารกำจัดศัตรูพืชและยาฆ่าหญ้า นำปุ๋ยหมักปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยคอกมาใช้มากขึ้น มีการปลูกพืชบำรุงดิน ดูแลอนุรักษ์ธรรมชาติโดยการอมต้นไม้ มีการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยเพิ่มขึ้นจากเดิม ส่งผลให้จำนวนไม้ใช้สอยต่อครัวเรือนมีจำนวนมากและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ มีบันทึกของมูลนิธิฯ ว่าแพทย์หญิงทานทิพย์มีส่วนในการส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้นในอำเภออุบลรัตน์ประมาณ ๓๕๐,๐๐๐ ต้น และในระดับพหุภาคี ๕ จังหวัด มีไม้ยืนต้นจากการดำเนินงานของมูลนิธิฯ จำนวน ๑,๘๐๐,๐๐๐ ต้น

ข. ด้านเศรษฐกิจ พบว่า หนี้สินของเกษตรกรต้นแบบมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่เงินออมเพิ่มขึ้น และเกษตรกรต้นแบบเกือบครึ่งหนึ่งทำบัญชีรับ-จ่ายของครัวเรือนทุกเดือน สิ่งที่ค่อนข้างเด่นชัดคือ การลดรายจ่าย ด้านอาหารลงได้ โดยใช้พืชผักและสัตว์จากเรือกสวน ไร่ นา ซึ่งมีเพิ่มขึ้นสำหรับการออมสัตว์ พบว่าโดยเฉลี่ยมีการออมสัตว์เพิ่มขึ้นจากการเลี้ยงสัตว์อื่นเพิ่มขึ้น

ค. ด้านสังคม พบว่า มีครอบครัวเกษตรกรต้นแบบ มีสมาชิกครอบครัวกลับมาจากการไปค้าแรงงานที่ต่างจังหวัดเพิ่มขึ้น แม้เกษตรกรนอกเครือข่ายฯ ก็มีการอพยพกลับมาท้องถิ่นเช่นกัน การกลับมาของสมาชิกในครอบครัวของเครือข่ายฯ จะมาช่วยเหลืองานด้านการเกษตรกรรมของครอบครัว มีเวลาให้ครอบครัวมากขึ้น มีสัดส่วนของครอบครัวที่เลิกเล่นการพนันเพิ่มขึ้น เป็นดัชนีที่บอกถึงความสุขที่เพิ่มขึ้น

ด้านสุขภาพ พบว่า สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพแข็งแรง การเจ็บป่วยลดลง การเลิกเหล้า เลิกบุหรี่ก็ลดลงเช่นกัน

ด้านวัฒนธรรม พบว่า มีการรวมกลุ่มและกลุ่มมีกิจกรรมช่วยแก้ปัญหาให้สมาชิก จากการสังเกตและร่วมกิจกรรมเครือข่ายฯ ได้เห็นถึงการมีน้ำใจต่อกันของเกษตรกรต้นแบบ เช่น มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน ร่วมแรงช่วยเหลืองานของสมาชิกเครือข่ายฯ

ตลอดระยะเวลาของการทำงานการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายพหุภาคี ๕ จังหวัด แพทย์หญิงทานทิพย์ อารังวรารังกูร และทีมงาน ได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากปราชญ์ชาวบ้านมาประยุกต์ใช้และขยายผลในอำเภออุบลรัตน์อย่างค่อยเป็นค่อยไป จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทั้งด้านวิถีคิดและวิถีปฏิบัติ มีเครือข่ายทุกระดับ จัดเวทีเด็กให้เยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้ และปฏิบัติทำให้กลุ่มเด็กรักถิ่นอุบลรัตน์มีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ของหมู่บ้านซึ่งเป็นเครือข่ายในชุมชนที่เป็นศูนย์การเรียนรู้ในระดับประเทศและต่างประเทศ ได้แก่ บ้านคำปลาหลาย บ้านหนองผือ บ้านพระพุทธรบาท บ้านห้วยทราย บ้านจระเข้ บ้านโนนสะอาด บ้านทรัพย์สมบูรณ์ บ้านกุดเชียงมี บ้านโนนราศรี และศูนย์คำคุณ ซึ่งก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๓๙ เพื่อเป็นสถานที่บำบัดรักษาแบบแพทย์ทางเลือก ตลอดจนเป็นที่ฝึกอาชีพให้แก่ผู้ป่วยโรคเอดส์ด้วย

พญ.ทานทิพย์ อารังวรารังกูร ผู้อำนวยการศูนย์คำคุณ แหล่งเรียนรู้และจุดสร้างแรงบันดาลใจให้ใคร่ได้อีกหลายคน “เป็นการขับเคลื่อนบนพื้นฐานของการใช้หลักธรรมนำทางสู่ความพอเพียง”^๑ ได้ช่วยพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนยากจนให้กลายเป็นหมู่บ้านพึ่งตนเองได้ เป็นผู้กระตุ้นแนวคิดให้ชาวบ้านสนใจการพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเอง ได้บูรณาการการแพทย์และสาธารณสุข เข้ากับการพัฒนาชนบทร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน จัดกิจกรรมการขับเคลื่อนเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและการฝึกอบรม ว.ป.อ. ภาคประชาชน (ว.ป.อ. = วิทยาการกระบวนการผู้นำการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง) เป็นรูปแบบที่อีกหลายจังหวัดนำเอาไปปรับใช้ จัดตั้งมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีจังหวัดขอนแก่น สำหรับขับเคลื่อนการเสริมสร้างสุขภาพอย่างยั่งยืน และดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน

(๒) นายบุญเต็ม ชัยลา

พ่อบุญเต็ม ชัยลา : ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านดงบัง ตำบลดอนฉิม อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ได้เล่าให้ฟังว่า “จากดงบังเป็นดงหมด นับตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๓๙๔ ที่พ่อขุน หนูเพีย ได้อพยพจากร้อยเอ็ดมาสร้างบ้านที่บ้านดงบัง ขณะนี้เพราะเห็นว่า มีความอุดมสมบูรณ์พื้นที่ป่าดงดิบ มีห้วยหนองเอี้ย และหนองโนไหลผ่าน จึงตัดสินใจสร้างบ้านที่นี่ และตั้งชื่อว่า "ดงบัง" เพราะเป็นหมู่บ้านที่เหมือนมีป่ามาบัง แต่หลังปีพ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมา ความอยากรวย อยากมีเงิน ได้ครอบงำความคิดคนทั้งทั้งประเทศ ทั้งรัฐบาล นายทุน และตัวชาวบ้านการให้สัมปทานตัดไม้ในรูปแบบต่างๆ ร่วมกับการตัดไม้ของชาวบ้านเพื่อบุกรุกถางพงเพื่อแลกเป็นโฉนดที่ดิน ทำให้ป่าไม้ลดลงจนดงบังกลายเป็นดงหมดอาหารการกินและปัจจัย ๔ เริ่มหายากขึ้นทุกที่สภาพดินเริ่มเปลี่ยนไป”^๒

^๑ ศูนย์คำคุณ :การขับเคลื่อนบนพื้นฐานของการใช้หลักธรรม นำทางสู่ความพอเพียง <<http://www.khonkaenlink.info/home/news/5862.html>>, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^๒ บุญเต็ม ชัยลา หมดหนี้จากการทำการเกษตร, <<https://www.bloggang.com/viewdiary.php?id=imaginer&month=08-2012&date=17&group=15&gblog=34>>, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

จากนั้นมาเวลาผ่านไปถึงปีพ.ศ.๒๕๒๗ ฝนเริ่มไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดสภาพฝนแล้ง ทำนาไม่ค่อยได้ ส่งผลจึงก่อให้เกิดอาชีพใหม่ในหมู่บ้านคืออาชีพรับจ้าง คนพากันอพยพออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน พ่อบุญเต็ม ชัยลา ก็เป็นหนึ่งในกระแสนิยมจนหนีไม่พ้นกระแสนี้ด้วย จึงต้องรับเหมารสร้างบ้านไปทั่ว ทั้งหลังเล็ก หลังใหญ่ หลังเล็กในราคาประมาณ ๘,๐๐๐ บาท หลังใหญ่ ขึ้นหน่อย หรือขนาดกลางในราคา ๑๒,๐๐๐ บาท ในที่สุดงานก่อสร้างหมดก็ต้องอพยพไปทำงานกรุงเทพมหานคร ได้ค่าจ้างวันละ ๑๒๐ บาท ยิ่งทำยิ่งจน ยิ่งทำยิ่งเป็นหนี้ ขยันก็ยังเป็นหนี้ ลูกหลานแตกกระจายไปคนละทิศคนละทาง ทั้งไว้ตั้งแต่เด็กๆ และคนแก่ในหมู่บ้าน คนในชุมชนรวมตัวกันไม่ติดเพราะต่างคนต่างมีภาระสารพัดเหตุผลที่จะไม่ทำ ดังนั้น ตามความเข้าใจว่า ถ้าได้เงินมาก มีความสุขมาก วิ่งตามหาความสุข สุดท้ายไม่พบ เหมือนคำกล่าวที่ว่า “ช่างทำบ้านไม่มีบ้านที่ได้อยู่ ช่างตีมีด ไม่มีมีดที่ดีใช้ ช่างทำเกลือ ไม่มีเกลือกิน” คนรวยที่สุดในโลก รวยที่สุดในประเทศ ไม่มีความสุข เงินทองเป็นของนอกกาย ข้าวปลาเป็นของจริงแม้ไม่มีปัจจัย ๔ เรายังได้อยู่ ได้กิน ได้อาศัย^๑

ภาพที่ ๕.๑๒ พ่อบุญเต็ม ชัยลา ปราชญ์ชาวบ้าน ตำบลดอนฉิม อำเภอบางใหญ่ จังหวัดขอนแก่น

ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=x2y7I32HhEU>

จากการบอกเล่าของพ่อบุญเต็ม ชัยลา สรุปใจความได้ว่า จุดเริ่มต้นของการหันมาทำการเกษตรแบบพึ่งตนเอง เมื่อปีพ.ศ.๒๕๓๓ ของท่าน ได้มีนักพัฒนาตามโครงการพัฒนาชุมชนเพื่อความอยู่รอดของเด็กในช่วงที่ท่านเป็น อสม. เด็กในหมู่บ้านจะขาดสารอาหารจำนวนมาก เจ้าหน้าที่ทางราชการเพียงมาแก้ปัญหาด้วยวิธีการมาทำอาหารให้เด็กกินติดต่อกัน ๓ ปี ท่านจึงคิดได้ว่า การที่เจ้าหน้าที่มาแก้ปัญหาด้วยการมาทำให้อาหารให้เด็กๆ กินอย่างนี้คงไม่ยั่งยืน เพราะถ้าไม่มีเจ้าหน้าที่ทุกอย่างก็ต้องกลับเข้าสู่สภาวะเดิม ดังนั้น ท่านจึงตัดสินใจที่จะทำการเกษตรยั่งยืนจึงจะยั่งยืนเหมือนชื่อ จึงขอรับคำปรึกษาจากภาครัฐ ซึ่งได้รับคำแนะนำว่า ต้องมีการรวมกลุ่มกัน ขณะนั้นท่านได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีลูกบ้าน ๑๓๐ ครัวเรือนมาเข้าร่วมในระยะแรก ๑๕ ครัวเรือน เมื่อประชุมกันแล้วที่ประชุมได้สรุปปัญหาของหมู่บ้านได้ ๗ ปัญหาใหญ่ๆ คือ ปัญหาภัยแล้ง เศรษฐกิจตกต่ำ หนี้สิน อพยพแรงงาน เด็กขาดสารอาหาร สิ่งแวดล้อมหมดไป และปัญหาขาดการเรียนรู้

^๑ อ่างแล้ว, บุญเต็ม ชัยลา หมดหนี้จากการทำการเกษตร, แหล่งเดียวกัน.

อย่างไรก็ตาม กลุ่มของท่านเกิดความสงสัยว่า จะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร เมื่อทุกคนคิดไม่ออก จึงไปสอบถามภาครัฐว่า ที่ไหนทำสำเร็จแล้วบ้างในภาคอีสานจะไปดู ได้รับคำตอบว่า พ่อมหายู่สุนทรชัย จังหวัดสุรินทร์ ท่านจึงได้ส่งลูกสาวไปเรียนรู้โดยไปอาศัยอยู่ด้วย ๑ เดือน เพื่อเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านต้นแบบ ได้เห็นวิธีการปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ สร้างแหล่งอาหารในไร่นา มีงานทำตลอดปี มีกินและยังเหลือขาย เมื่อได้องค์ความรู้แล้วลูกสาวก็กลับมาบ้านเพื่อลงมือทำ

หลังจากนั้น ก็ได้ไปศึกษาดูงานกับคุณพ่อชาลี มาระแสง จังหวัดอำนาจเจริญ และท่านได้ตั้งคำถามกับคุณพ่อชาลีว่า พืชชนิดทั้งหมด ชนิดใดดีกว่าพืชชนิดอื่น ได้คำตอบว่า เป็นไม้ไผ่เพราะไม้ไผ่ฤดูฝนกินหน่อและอายุยืน ให้เราทุกอย่าง แม้ปุ๋ยอินทรีย์ เชื้อเพลิง และได้ความรู้จากพ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่แนะนำให้เขียนแผนชีวิต โดยท่านให้วาดรูปฝันของตัวเองว่า จะปลูกอะไรตรงไหนให้วาดเอาไว้ในแปลง เสร็จแล้วให้ทำตามแผนที่วาดไว้ ซึ่งตอนนั้นท่านยังต้องรับจ้างเพื่อให้เงิน จึงบริหารเวลาว่า เวลาตี ๕ ถึง ๖ โมงเช้าทำงานตนเอง กลางวันไปรับจ้างหาเงิน และตอนเย็น ๕-๖ โมงเย็นทำงานวางแผนชุดสระต่อจนถึงกลางคืนใช้แสงเทียน เมื่อเทียนหมดเล่มก็หยุด^๑

เมื่อได้องค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านต้นแบบ จนมีความเข้าใจชัดเจนแล้ว ท่านได้ให้เพื่อนบ้านทั้ง ๑๕ คนแยกกันไปทำ สั้นเดือนก็มาเจอกันเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ปรึกษากันว่าจะปลูกอะไรบ้างที่เป็นพืชที่มีคุณสมบัติ ๓ อย่าง คือ กินได้ ไม่ใช่สอย และสมุนไพร จากนั้นก็ให้มีการบันทึกรายจ่ายในเวลา ๑ เดือนดูว่า จ่ายอะไรบ้าง สั้นเดือนมาสรุปบัญชีเข้าประชุม แล้ววางแผนการปลูกก่อนปลูกโดยศึกษาว่า ผักในอีสานมีทั้งหมด ๒๕๐ ชนิด วางแผนปลูกวันละ ๒ อย่าง (เช้า ๑ เย็น ๑) ครบ ๑ เดือนได้ ๖๐ อย่าง ของ ๖๐ อย่างขายได้วันละ ๓๐๐ เหลือ ๑ บาท ดีกว่าขาดวันละร้อย หนี้ชกส.จาก ๓๐๐,๐๐๐ บาท หมดภายใน ๑๐ ปี รวมทั้งปัญหาใหญ่ๆ ทั้ง ๗ อย่างข้างต้น

ภาพที่ ๕.๑๓ พ่อบุญเต็ม ชัยลา กับ การถ่ายทอดองค์ความรู้ สร้างเครือข่ายจากเล็กไปหาใหญ่

ที่มา : <https://www.facebook.com/notes/รายการ-ปราชญ์เดินดิน/ตอน-บุญเต็ม-ชัยลา-เกษตรกรเพื่อการพึ่งพาตนเอง/>

นอกจากนี้ยังมีเงินรายวัน (คือได้จากผักทั่วไป) เงินรายเดือน (ได้จากผักสวนครัวและสัตว์) เงินปี (ข้าว, ผลไม้) และเงินบำเหน็จบำนาญ (ต้นไม้ใหญ่เกือบ ๑๐,๐๐๐ ต้น) ตอนนั้นท่านได้เริ่มปลูกยางนาไว้จำนวนมาก เพราะเห็นว่าโลกกำลังประสบกับปัญหาวิกฤติน้ำมัน ซึ่งยางนาเป็นพืชที่ให้น้ำมัน ถ้าต้นมีอายุ ๒ ปี เจาะเอาน้ำมันวันละ ๒ ช่อ ได้น้ำมันประมาณ ๑ ลิตร ถ้ามีต้นยางนา ๑๐,๐๐๐ ต้น ก็ได้น้ำมันวันละ ๑๐,๐๐๐ ลิตร จะทำให้มีรายได้ต่อวันจำนวนมาก ท่านเห็นว่า หากทุกคนหันมาทำการเกษตรประเทศไทยจะไม่มีคนตกงาน มีแต่คนเลือกงาน ถ้าวางแผนให้ดี ๆ งานเกษตรเป็นงานที่ง่าย

^๑ ปราชญ์ชาวบ้าน-พ่อบุญเต็ม ชัยลา, เรียนรู้วิถีปราชญ์ชาวบ้าน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, <http://www.pooyatayai.com/porn/know/view.php?id_view=46>, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ที่สุด แต่ตอนนี้ชาวนาไม่ได้ทำนาเอง แต่อยากไปเป็นข้าหรือลูกจ้างเขาจึงพากันเป็นคนจนเป็นส่วนใหญ่ของประเทศ

ท่านเล่าให้ฟังว่า มีคำทำนายของคนอีสานไว้ว่า “คนหมดบ้าน กินข้าวครกเดียวกัน (โรงสี) มีถนน บ่มีคนย่าง (มีรถกันทุกบ้าน) อย่างทางเดียวบ่เหน้อย บ่มีกลางวัน บ่มีกลางคืน (มีไฟฟ้าทุกบ้าน)” ปัจจุบันมีคนเหลืออยู่ ๓ กลุ่มที่อยู่ในสังคม คือ ก. คือ เกษตรกร พ. คือ พ่อค้า และ อ. คือ โรงงานอุตสาหกรรม เกษตรกรไม่ทำให้ตนเอง แต่ทำให้คนอื่นคือพ่อค้าและโรงงาน ครอบครัวปัจจุบันเป็นครอบครัวเครื่องหลุด เกษตรกรไปไม่รอด ทำเศรษฐกิจพอเพียง เดินทางสายกลาง ไม่วิ่งตามกระแส ใช้ชีวิตพอประมาณ เมื่อก่อนเคยทำไร่อ้อย ๑๐๐ ไร่ หักรายจ่ายทั้งหมดแล้ว เหลือไว้ใช้เองได้ ๒๐,๐๐๐ บาท เลยอดเหลือ ๑ ไร่ ก็ยังได้กำไร ๒๐,๐๐๐ บาท ดีกว่าทำ ๑๐๐ ไร่ เพราะทำเองได้ ไม่ต้องจ้างใคร ไม่มีรายจ่าย เศรษฐกิจพอเพียง มีหลักสำคัญอยู่ ๕ ประการ คือ ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข ๓ ห่วง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ส่วน ๒ เงื่อนไข คือ ความรู้ และคุณธรรม ดังนั้นการใช้ชีวิตแบบพอเพียงจึงต้องคำนึงถึงประการเหล่านี้แล้วชีวิตจะมีสุขอย่างแท้จริง^๑

นอกจากนี้แล้ว พ่อบุญเต็ม ชัยลา ยังได้ฝากข้อคิดต่อการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงไว้อีกหลายประการ ได้แก่ ควรคำนึงถึงเสาเข็ม ๔ ต้น คือ ดิน น้ำ พืช และสัตว์ ที่ต้องคงไว้ซึ่งความหลากหลายไว้ในผืนแผ่นดิน เพราะทั้ง ๔ ประการนี้ มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ โดยพื้นฐานเพราะดินต้องไว้ปลูกพืช น้ำก็เช่นกัน รวมทั้งไว้ในชีวิตประจำวันด้วย ส่วนพืชและสัตว์คืออาหาร และอุปกรณ์สำหรับทำมาหากินของมนุษย์ด้วย การรักษาทั้ง ๔ นี้ไว้ได้ ก็ทำให้มนุษย์สามารถอยู่ได้อย่างแท้จริง ไม่ต้องวิ่งหาเงินแต่อย่างใด ปัญหาเงินทุนไม่มีไม่ใช่ปัญหา เพราะเงินทุนอยู่ที่ตัวเรา คือตัวเราที่เป็นทุนที่มีแขนมีขาและกำลังพร้อม สามารถทำงานได้โดยไม่ต้องใช้ทุนแต่อย่างใด ค่อยๆ ทำทีละนิด ไม่นานก็สำเร็จให้คำนึงและรักษา ๔ แม่ ไร่ คือ แม่ธรณี (ดิน) แม่คงคา (น้ำ) แม่โพสพ (ข้าว) และแม่บ้าน (คนช่วยทำงานและที่ปรึกษา) และ ๕ พระ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัว และพยายาม^๒

หลังจากไปต่อสู้กับการทำงานหาเงินด้วยคิดว่าเงินจะทำให้มีความสุข แล้วได้สรุปบทเรียนของชีวิตนำมาซึ่งการเปลี่ยนวิธีคิดและตั้งเป้าหมายชีวิตใหม่ ศึกษาปัญหาของชุมชนจนพบ แล้วศึกษาหาองค์ความรู้เพื่อมาแก้ปัญหา แล้วลงมือปฏิบัติตามคำแนะนำ เพื่อที่จะให้ชีวิตมีความสุขกับการอยู่กับท้องไร่ท้องนาดีกว่าการไปเป็นข้าอยู่ในห้างสรรพสินค้า ทำให้ท่านได้กลับมาหาความสุขกับการทำอยู่ทำกินในวิถีธรรมชาติด้วยเกษตรทฤษฎีใหม่ จนกระทั่งวิถีการดำเนินชีวิตของท่านได้กลายเป็นต้นแบบของชุมชนบนความสำเร็จ ซึ่งไม่ใช่การใช้เงินหรือความร่ำรวยเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จ แต่เป็นวิถีชีวิตที่ไม่มีหนี้สินมีอยู่มีกินทุกอย่างตามธรรมชาติ จะเรียกว่า ชีวิตและครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน มีความสุขบนพื้นฐานธรรมชาติ และเป็นสุขจากการที่ตนเองได้กลายเป็นบุคคลต้นแบบที่นำเสนอแนวคิดและการกระทำการเกษตรแบบพอเพียงที่มีความยั่งยืนของวิถีชีวิตอย่างแท้จริง และมีที่ทำงานที่กลายเป็นศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ของจังหวัดขอนแก่นในปัจจุบัน

^๑ อ่างแล้ว, ปราชญ์ชาวบ้าน-พ่อบุญเต็ม ชัยลา, เรียนรู้วิถีปราชญ์ชาวบ้าน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, แหล่งเดียวกัน.

^๒ แหล่งเดียวกัน.

(๓) นายผอง เกตพิบูลย์

เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๗๓ ที่บ้านหันใหญ่ ตำบลเมืองพล อำเภอลพ จังหวัดขอนแก่น ก่อนการปฏิวัติรัฐประหาร พ.ศ.๒๔๗๕ เรียนจบครูมูลจากโรงเรียนฝึกหัดครูมูล จังหวัดนครราชสีมา เมื่อสำเร็จจบการศึกษาแล้วสอบเข้ารับราชการครู ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๔๙๔ แล้วเรียนรู้ด้วยตนเองเพิ่มเติมจนสำเร็จหลักสูตร พิเศษมัธยม (พ.ม.) ในปีพ.ศ.๒๕๑๖ รับราชการเป็นครูทั้งสายผู้สอนและสายผู้บริหารจนเกษียณอายุในตำแหน่งครูใหญ่เอก โรงเรียนบ้านคูขาด เกษียณอายุเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔ ปัจจุบันอายุ ๘๘ ปี มีบุตรชาย ๕ คน บุตรสาว ๑ คน ท่านเป็นข้าราชการบำนาญที่มีความตั้งใจศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทางทฤษฎีใหม่ ทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้นและมีผู้กระทำตามอย่างใกล้ชิดถึง ๑๐๙ คน มีคนมาดูงานตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๓๘ กว่า ๓,๐๐๐ คน ทำให้ชีวิตหลังเกษียณไม่เหี่ยวเฉา ไม่เจ็บป่วยง่าย^๑

ภาพที่ ๔.๑๔ การถ่ายทอดองค์ความรู้ของ พ่อผอง เกตพิบูลย์ ผ่าน “มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทอีสานคืนถิ่น”
ที่มา : <http://www.kasetsonboon.org/oldweb/index.php/th/joomla-license/2009-05-24-10-30-14/2011-06-21-20-54-03/683-2011-06-21-22-22-32.html>

นายผอง หรือพ่อผอง เกตพิบูลย์ เป็นผู้ก่อตั้งศูนย์ฯ “มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทอีสานคืนถิ่น” จากการที่ได้เข้าร่วมเครือข่ายมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น และกลับมารวมกลุ่มสมาชิกได้ ๙ คนใช้ชื่อว่า “กลุ่มสนใจการเกษตร” และได้เข้าเป็นเครือข่ายของมูลนิธิ ต่อมาเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นความภูมิใจอีกครั้งในชีวิตที่ได้รับเกียรตินี้ด้วยแนวคิดในการทำการเกษตรที่ว่า การทำเกษตรแบบผสมผสานต้องทำหลากหลายในพื้นที่นา รู้จักคิดตัดแปลงระบวนการผลิต โดยแยกประเภทกิจกรรมตามจุดประสงค์ และแบ่งพื้นที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย ที่เหลือแบ่ง ๓ ส่วนเพื่อเป็นการ จัดการน้ำ ที่นา และพืชผล รวมทั้งไม้ยืนต้น การปลูกพืชหลายอย่างสามารถปลูกลงแปลงเดียวกันได้ เช่น การเลี้ยงปลา ถ้านำปุ๋ยคอกใส่ในน้ำ น้ำจะไม่เหม็นคาว และควรเลี้ยงไก่ที่ถ่ายมูลให้ปลากิน แต่มีข้อคิดที่สำคัญ คือ ขยัน อดทน และเป็นแบบอย่างที่ดีให้ลูกหลาน

จุดเปลี่ยนในชีวิตครูผอง เกิดขึ้นหลังเกษียณอายุราชการ หลังจากได้สัมผัสรับรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และตัดสินใจเจริญตามรอยพระยุคลบาท โดยเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนที่ดินที่ถือเป็นหัวใจของชีวิตคนชนบทด้วยการปรับพื้นที่ไร่ ๔๒ ไร่ ให้เป็นบ่อกักเก็บน้ำ ๑๑ บ่อ รวมพื้นที่ ๑๓ ไร่ เป็นพื้นที่ทำนา ๑๓ ไร่ และพื้นที่ส่วนที่เหลือเป็นผลไม้

^๑ พ่อผอง เกตพิบูลย์ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูบำนาญผู้เจริญตามรอยพระยุคลบาท, <http://www.sedb.org/show_view.php?sedbid=334>, ๕ มิถุนายน ๒๕๖๐.

และไม่ใช้สอย ตามทฤษฎีใหม่นั้นคือ การแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นนา ร้อยละ ๓๐ ส่วนที่เป็นแหล่งน้ำ ร้อยละ ๓๐ เป็นพื้นที่ปลูกพืชสวน ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก ร้อยละ ๓๐ และอีกร้อยละ ๑๐ ของพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ว่างพักผ่อน ซึ่งพ่อผอง เกตุพิบูลย์ ได้กล่าวฝากไว้ในโลกโซเชียลมีเดีย Social Media ถึงเป้าหมายสำคัญของการดำเนินชีวิตในฐานะปราชญ์ชาวบ้านไว้ว่า

"อันดับแรกผมคิดว่า ชีวิตเราเกิดมา จะต้องทำอะไรให้ตอบแทนผืนแผ่นดิน เพราะว่าผืนแผ่นดินให้เราได้อาศัย โดยเฉพาะอาหารการกินเป็นอันดับแรก ไม่ต้องไปคิดถึงเรื่องเงินเรื่องทอง คิดแค่จะทำอย่างไรจึงจะมีอาหารกิน อันดับแรก ให้มีอาหารก่อนครับ ต้องใช้หลักอุปทานิยธรรมช่วยก็ได้ เมื่อเรามีอาหารกินแล้วเราก็ต้องมีหมู่พวก (หรือเพื่อนบ้าน) อยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีอะไรก็แบ่งปันกัน เหมือนคนสมัยโบราณ ไม่ได้ซื้อครับแต่ก่อนพวกผมมีแต่แจก แล้วก็มาแลกเปลี่ยนกัน ก็เลยมาทำเกษตรผสมผสาน เพราะว่าเกษตรผสมผสานเป็นโครงการของในหลวง ท่านคิดขึ้นนานแล้ว ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๒๗ พวกผมเพิ่งรู้สึกตัวเมื่อปีพ.ศ.๒๕๓๐ กว่านี้เอง"^๑

พ่อผอง เกตุพิบูลย์ ได้เจริญตามรอยพระยุคลบาท เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ได้เริ่มวางแผนและลงมือปรับพื้นที่นาเพื่อนำพันธุ์พืชมาปลูกประมาณ ๕ ไร่ พื้นที่ที่เหลือยังปลูกข้าวเหมือนเดิม ขุดบ่อน้ำได้ ๑ บ่อ อาศัยน้ำในบ่อปลูกพืชสวนครัว พืชล้มลุก ไม้ผลไม้ยืนต้นรอบๆ พื้นที่เท่าที่จะหาได้ ขณะนั้น สิ่งที่ได้รับในเบื้องต้นคือครอบครัวมีข้าวปลา อาหาร พืชผัก หมู เห็ด เป็ด ไก่ กินอย่างอุดมสมบูรณ์ตลอดปี โดยไม่ต้องไปซื้อหาเหมือนแต่ก่อน จนทำให้พ่อผองเป็นคนมีศรีสุข มีอยู่มีกินที่สำคัญคือการมีอาหารดีทั้งปริมาณและคุณภาพปลอดภัย การมีอากาศดี การมีอารมณ์ดีจากการไม่เครียด การออกกำลังกายดี เพราะได้ทำงานสมกับวัย

บทสรุปของครูผอง เกตุพิบูลย์ ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านโนนพริก อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น และครูนักพัฒนาคนสำคัญ ผู้เจริญรอยตามพระยุคลบาท เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตที่มีเป้าหมายและวิธีการจัดการอย่างชัดเจน ผู้เข้าถึงธรรมชาติรากฐานของความรักและผู้ขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองของชาวบ้าน สามารถดบทเรียนจากการทำจริง โดยท่านได้ให้ความสำคัญกับการจัดการ จึงสามารถถอดองค์ความรู้และผลงานออกมาเป็นรูปธรรม จับต้องได้ ทั้งรายรับ รายจ่าย ทั้งคุณภาพชีวิต ความมั่นคงทางอาหาร ความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อม ความมั่นคงในชุมชนและความมั่นคงที่ไม่ได้ใช้เงินเป็นตัวตั้ง บทบาทของความเป็นครู ท่านได้แยกย่อยให้เข้าใจอย่างง่ายๆ ว่าการทำเกษตรผสมผสานที่ยึดหลักการจัดสรรพื้นที่ตามแนวคิดทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้ออกมาเป็นหัวข้อหลักและรายละเอียดปลีกย่อยจนเป็นเรื่องผู้สนใจที่จะปฏิบัติตามเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติได้ไม่ยาก ซึ่งบทบาทต่อสังคมนั้น ท่านได้ให้การช่วยเหลือสังคมและชุมชนโดยการให้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีจังหวัดขอนแก่น ในปีพ.ศ.๒๕๓๘ ภายใต้การสนับสนุนของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อสุขภาพที่ดีที่เน้นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นตัวขับเคลื่อนคือ อัตตาหิ อัตตโน นาโถ หลักอหิสา ๔ และหลักอุปทานิยธรรม ๗ ทำให้กลุ่มเกษตรผสมผสานบ้านโนนพริก ภายใต้การนำของท่านจึงเกิดขึ้น ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ทั้งในแง่ภูมิปัญญา โดยรวมตัวกันร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ ร่วมทำ หมุนเวียนกันไปให้พื้นที่ของสมาชิก มีการวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน ของชุมชนในรูปแบบต่างๆ มากมาย

^๑ สุวรรณ บัญกล่าว, ปัญญาจากแผ่นดิน, หนังสือพิมพ์มติชน วันที่ ๑กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๕๖๘.

(๔) นายทัศน์ กระยอม

พ่อทัศน์ กระยอม เกิดปีพ.ศ.๒๔๗๑ ปัจจุบันอายุ ๗๖ ปี เกิดที่บ้านโคกใหญ่ อำเภอบางน้อย จังหวัดขอนแก่น พ่อเสียชีวิตตั้งแต่เด็กเป็นกำพร้าพ่อ เมื่อยังเล็กได้อาศัยอยู่กับตาและยาย แล้วหลวงพ่อก็มาขอเอาไปเป็นเด็กวัด ซึ่งในสมัยก่อนจะยังไม่มีโรงเรียน หลวงพ่อก็จึงมาขอพ่อใหญ่แม่ใหญ่ให้บวชเป็นเณรตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ จนสอบได้นักธรรมตรี เมื่ออายุ ๑๑ ขวบ จึงลาสิกขาบวชออกมาเรียนต่อจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ แล้วก็ไปเป็นวัยรุ่นท่องเที่ยวตามประสาแต่ก็มีงานคือการเลี้ยงควายจนเกิดอยากมีครอบครัว แล้วคุณตาเลยให้เรียนการสืบทอดวิชาหมอยาและหมอธรรมจากคุณตาค่อนที่จะไปแต่งงานมีครอบครัว จึงได้ภรรยาคนแรกมีลูกชาย ๕ คน ต่อมาแม่บ้านมาเสียชีวิต จึงแต่งงานกับภรรยาคนใหม่มีลูกสาวอีก ๕ คน และเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๐ พ่อทัศน์ได้พาชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บ้านโสกน้ำขาว และเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือมีภูมิรู้ภูมิธรรม จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้นำพาชาวบ้านพัฒนาหมู่บ้าน เช่น ตัดถนนหนทาง โดยไม่ต้องใช้งบประมาณของทางราชการเลย พ่อทัศน์ได้รับความศรัทธา รักใคร่จากชาวบ้านเป็นอย่างดี^๑ ซึ่งท่านได้สรุปแบบเรียนสำคัญอันเป็นแรงจูงใจในการแก้ไขปัญหา พัฒนาตนเป็นผู้นำชุมชนให้เข้มแข็งไว้ว่า

“วิ่งตามเงิน เดินเข้ากองไฟ วิ่งตามธรรมะ เย็นล้าชื่นใจ ซึ่งแผนพัฒนาประเทศตั้งแต่ฉบับที่ ๑ ถึง ๗ เอาเงินเป็นตัวตั้งและประสบความสำเร็จในการหลอกล่อให้คนอยากได้เงินเร็วๆ จำนวนมากๆ และได้มาอย่างง่ายๆ พ่อแม่สมัยก่อนจะสอนให้ลูกหาอยู่หากิน เข้าขึ้นมาต้องไปไร่ไปนาหาผักหาปลา ทุกวันนี้สอนให้ไปหาเงิน ตื่นเช้าขึ้นมาจึงนั่งรถซื้อของที่เอามาขายในหมู่บ้าน อยากจะไปแต่กรุงเทพฯ ทั้งลูกตนเองไว้กับตายาย คนที่อยู่บ้านก็ไม่ได้ตั้งใจอบรมสั่งสอนหลานๆ เพราะไม่มีวิธีการที่จะให้หลานพึ่งตนเองได้ จึงปล่อยให้เป็นที่หน้าของครูที่โรงเรียน พอลูกโตก็ให้ลูกไปเป็นกรรมกรในเมือง วณเวียนอยู่แบบนี้ วิถีชีวิตแบบนี้ทำให้ครอบครัวแตกกระจาย ชุมชนล่มสลายกลายเป็นคนที่ลืมรากเหง้าเผ่าพันธุ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง ละเมิดศีลธรรม และทะเลาะวิวาทกันเป็นประจำ ส่งผลเสียต่อการพัฒนาประเทศชาติโดยรวม”^๒

พ่อทัศน์ พูดเสมอว่า ตนเองถือพระ ๕ องค์ คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ และพยายาม เป็นหลักในการดำรงชีวิตและขยายเครือข่าย ถืออิทธิบาท ๔ อริยสัจ ๔ อัตตาหิ อัตตโน นาโถ ในการพัฒนา ชีวิตจึงเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว รายละเอียดโครงการ/กิจกรรม พ่อทัศน์มีความคิดว่าการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันทำให้เด็กทิ้งถิ่น เพราะสอนให้ พึ่งเงิน พึ่งตลาด และพึ่งคนอื่น ทางแก้ไขคือ พ่อแม่ควรสอนเด็กเพิ่มเติมในยามว่าง เช่น สอนทำการเกษตร ผสมผสาน ปลูก ผักสวนครัว การแปรรูปอาหาร และทำของใช้ เช่น จักสาน แห สวิง กระดัง กระจาด ทำให้สามารถลด รายจ่าย ผูกเด็กให้รู้จักออม ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเอง และการพึ่งพากันเอง เห็นความสำคัญของดิน น้ำ ป่า ครอบครัว ชุมชน และสังคม ขณะนี้มีการจัดค่ายรักถิ่นปิลัคเร้งเกียรติประวัติ พ่อทัศน์ ได้รับการยกย่องมากมาย ได้รับรางวัลผู้นำดีเด่น ได้ไปศึกษาดูงานที่ประเทศเยอรมัน เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ฝรั่งเศส และลาว ปีพ.ศ.๒๕๒๘ โดยมูลนิธิหมู่บ้าน รางวัลผู้ใหญ่บ้าน

^๑ สรุปความสื่อโซเชียลมีเดียจาก พ่อทัศน์ กระยอม, <<https://www.youtube.com/watch?v=DQg6KpHFZM0>>, ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

^๒ พ่อทัศน์ กระยอมกับปรัชญา ๕ พระองค์ พลิกแผ่นดินแล้งแห้งน้อยสู่ความมั่นคง, <<https://www.baanmaha.com/community/threads/45482>>, ๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ดีเด่นของอำเภอแวงน้อย ปีพ.ศ.๒๕๓๐ รางวัลคนดีคุณเมืองขอนแก่น ปีพ.ศ.๒๕๔๓ คนดีศรีสังคม และรางวัลอื่นๆ อีกมากมาย^๑

ภาพที่ ๔.๑๕ พ่อทัศน ปราชญ์บ้านผู้ถือพระ ๕ พระองค์ แห่งบ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย
ที่มา : http://www.biogang.net/expert_view.php?uid=49999&id=8176

พ่อทัศน กระยอม ปราชญ์ชาวบ้านแห่งบ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น ผู้ที่นำการพัฒนาหมู่บ้านจนได้รับรางวัลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงชนะเลิศจังหวัดขอนแก่น ปีพ.ศ.๒๕๔๙ โดยท่านมีหลักในการทำงาน ๑๑ ลำดับคือ (๑) สืบค้นหาปัญหา (อะไรเป็นสาเหตุของปัญหานั้นๆ) (๒) ต่อมาให้มีความคิด (๓) ขยายหามิตรรวมกลุ่ม (๔) นัดประชุมสร้างกองหนุน (๕) หาเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาส (๖) รวมญาติมาตุ้มโฮม (ร่วมกันทำ) (๗) อบรมอย่างต่อเนื่อง (๘) หลีกเลี้ยงอบายมุข (๙) สร้างสุขให้ลูกหลาน และ (๑๑) วางรากฐานให้ชัดเจน

หากพิจารณาแล้วกระบวนการพัฒนาชุมชนและสร้างเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็งดังกล่าวนี้ พ่อทัศนท่านได้ใช้หลักธรรมะเป็นเครื่องมือและการยึดเอาครอบครัวและชุมชนให้มีส่วนร่วมในการร่วมด้วยช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชนแล้วมีวิสัยทัศน์มองออกไปให้ยาวไกลถึงอนาคตทั้งบุคคลรอบข้าง ชุมชนครอบครัวเพื่อนบ้าน และสังคมประเทศชาติ โดยไม่คิดแก่ปัญหาเพียงแค่วันนี้แต่คิดถึงอนาคตของสังคมภายภาคหน้าด้วย จึงถือได้ว่า ท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่มีความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อสังคมโดยอาศัยพระรัตนตรัย (หลักธรรม) สถาบันพระมหากษัตริย์ (องค์ความรู้) และเชื่อมั่นในตนเอง (การพึ่งตนเอง) เป็นฐานในการพัฒนาจนประสบผลสำเร็จทั้งในระดับตนเอง ชุมชน และสังคมในนามพหุภาคีภาคอีสาน

๔) จังหวัดอีสานตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๑ คือ ๑) นครราชสีมา จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นายจันทร์ที ประทุมภา (๒) นายประคอง มนต์กระโทก และ (๓) นายโชคดี ปรโลกานนท์ **๒) ชัยภูมิ** จำนวน ๓ คน ได้แก่ (๑) นายนิคม คงพันธ์ (๒) นายแผนผา คงนาวัง และ (๔) นายบุญชิต สมัตตะ **๓) บุรีรัมย์** จำนวน ๕ คน ได้แก่ (๑) นายสุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ (๒) นายคำเตื่อง ภาษี (๓) นายผาย สร้อยสระกลาง (๔) นายไพรัตน์ ชื่นศรี (๕) นายนวล อินทสุข **๔) สุรินทร์** จำนวน ๗ คน ได้แก่ (๑) นายเชียง ไทยดี (๒) จ.ส.อ.วิชาพร พินธุรักษ์ (๓) นายนิยม จิตระดิษฐ์ (๔) นายโกศล หมายทอง (๕) นายอภิวัฒน์ ขาวสวน (๖) พระพิเชษฐ พิเชฐโธ และ (๗) นายสัมฤทธิ์ บุญสุข **รวม ๑๘ คน โดยเลือกศึกษา ๘ คน** ได้แก่ ๑) คุณพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ๒) นายจันทร์ที ประทุมภา ๓) นายประคอง มนต์กระโทก ๔) นายผาย สร้อยสระกลาง ๕) นายสุทินันท์ ปรัชญพฤทธิ ๖) นายคำเตื่อง ภาษี ๗)

^๑ พ่อทัศน กระยอม, <www.royalprojects.kku.ac.th/files/ex/Mr.Tad%20%20krayram.doc>, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

นายไพรัตน์ ชื่นศรี และ ๘) นายเชียง ไทยดี ซึ่งแต่ละคนจะได้เสนออัตชีวประวัติและการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ไปตามลำดับ ดังนี้

(๑) คุณพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโสของภาคอีสานที่มีความสุข^๑

ประวัติชีวิต มหาอยู่ สุนทรชัย เป็นชาวสุรินทร์โดยกำเนิด เกิดเมื่อปีพ.ศ.๒๔๖๓ เสียชีวิตเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ สิริอายุ ๘๘ ปี มีบุตร-ธิดารวม ๕ คน จบการศึกษา ชั้น ป.๔ แล้วไปบวชเป็นสามเณรและบวชพระเพื่อศึกษาทางธรรม ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ที่กรุงเทพฯ แล้วลาสิกขาบทออกมา ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่บ้านเกิด ได้นำความรู้จากการบวชเรียน และจากการได้พบเห็นการทำอาชีพเกษตรในภาคกลางมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาอาชีพเกษตรของตน เช่น การขุดร่องน้ำในสวน การเลี้ยงปลาในนาข้าว จนกลายเป็นต้นแบบของเกษตรแบบผสมผสานของชาวอีสานในปัจจุบัน มีการกระจายแนวความคิดไปสู่การปฏิบัติสำหรับเกษตรกรรายอื่นๆ ทั่วประเทศ มหาอยู่ สุนทรชัย ได้รับการยอมรับจากองค์กรและสถาบันต่างๆ ทั้งภายในและต่างประเทศ

ภาพที่ ๔.๑๖ การถ่ายทอดองค์ความรู้ของคุณพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ปราชญ์ผู้มีความสุข

ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=2tiH0lrJR2Q>

แนวคิดเรื่องเกษตรแบบผสมผสาน ได้แก่ การปลูกพืชหลายชนิดและเลี้ยงสัตว์หลายอย่างในพื้นที่เดียวกัน ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีความสัมพันธ์และเกื้อกูลซึ่งกันและกันตามธรรมชาติ มุ่งให้ผลิตผลจากฟาร์มเพื่ออยู่เพื่อกินในครัวเรือนเป็นประการแรก ถ้าเหลือจึงขายเป็นการพึ่งตนเองในครัวเรือน ใช้แรงงานในครัวเรือน วางแผนให้มีงานทำหมุนเวียนตลอดปี มหาอยู่ได้ทดลอง สังเกตและปรับปรุงวิธีการติดต่อกันมานานกว่า ๓๐ ปี จนกลายเป็นรูปแบบเกษตรแบบผสมผสานที่เป็นระบบ สามารถนำไปใช้เป็นตัวอย่างในการพัฒนาอาชีพสำหรับเกษตรกรรายย่อยได้เป็นอย่างดี ด้านการเผยแพร่ความรู้ได้รับเชิญไปเป็นวิทยากร นอกจากนี้ ยังได้จัดการรวมกลุ่มเกษตรกรที่มีความสนใจตรงกันตั้งเป็นชมรมเกษตรแบบผสมผสานขึ้น เพื่อเผยแพร่ความรู้และแนวคิดให้กว้างขวางออกไป มีผู้นำเรื่องราวและแนวคิดของมหาอยู่ สุนทรชัย ไปเผยแพร่ไปในรูปของเอกสารและสื่อทัศนูปกรณ์ต่างๆ เพื่เผยแพร่ทั้งภายในและต่างประเทศ แนวทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาชนบท เน้นการประกอบ

^๑ สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ศูนย์เรียนรู้และแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๓/๑-๓/๒.

อาชีพเกษตรเพื่ออยู่เพื่อกินหรือเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้เป็นประการแรก การผลิตเพื่อขายควรเป็นเป้าหมายขั้นต่อมา^๑

สรุปแนวคิดของพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ที่สำคัญมีดังนี้ “ครอบครัวอบอุ่นคือรากฐานชีวิต เรียนรู้จากพ่อแม่ และพึ่งตนเอง : ทางรอดคนอีสาน ความสำเร็จอยู่ที่การเตรียมตัว”

หนึ่ง ครอบครัวอบอุ่น คือรากฐานชีวิต เรียนรู้จากพ่อแม่ ทำพออยู่พอกิน เหลือกินแจก ทำให้มีเพื่อน เหลือแจกขายทำให้มีเงินจึงเป็นครอบครัวที่มีอยู่มีกิน มีเพื่อนและมีเงิน ที่สำคัญที่สุดพ่อมหาอยู่เชื่อในคำธรรมะที่ว่า “งานคือความสุข ความสุขคืองาน ถ้าอยากมีความสุขก็จงทำงานแล้วเงินทองจะไปไหนเสีย”

สอง พึ่งตนเอง : ทางรอดคนอีสาน ความสำเร็จของพ่อทองอยู่อาศัยหลักการพึ่งตนเองโดยมีวิธีการดำเนินการดังนี้ ต้องศรัทธาในแนวคิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ต้องออมน้ำออมดิน ออมต้นไม้ใหญ่ ออมเงิน และสั่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหา ต้องผสมผสานด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ

สาม ความสำเร็จอยู่ที่การเตรียมตัว พ่อมหาอยู่ ได้ให้คำกล่าวความสำเร็จในปัจจุบันเพิ่มเติมจากอิทธิบาท ๔ ว่า ต้องวางแผน กล่าวคือ คนเราต้องเตรียมตัว ดังนี้ เตรียมตัวก่อนตาย เตรียมกายก่อนแก่ เตรียมน้ำก่อนแล้ง เตรียมแรงก่อนทำ

จากแนวคิดและวิสัยทัศน์ในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธของคุณพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ดังกล่าวมาแล้ว สรุปความได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนและพัฒนาครอบครัว อาชีพ ชุมชน และสังคม ในอุดมคติว่า เกษตรกรรมวิถีพุทธสร้างสุขให้กับชีวิตและสังคม ทำให้วิถีชีวิตของท่านเป็นต้นแบบการดำเนินตามวิถีพุทธและมีการถ่ายทอดองค์ความรู้โดยใช้ตนเองและผลงานเป็นเชิงประจักษ์ที่เป็นรูปธรรม จนกระทั่งเกิดผลกระทบต่องานทั้งลึกและกว้าง แม้ท่านจะจากโลกนี้ไปแล้วแต่ผลงานและอุดมคติเกษตรกรรมวิถีพุทธของท่าน ก็ยังได้รับการสืบสานทั้งในระดับครอบครัว ระดับชุมชน ระดับประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริอีกด้วย

(๒) นายจันทร์ที่ ประทุมภา

นายจันทร์ที่ ประทุมภา : ประชาญ์ชาวบ้าน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๑ ณ บ้านนาเชือก อำเภอนาเชือก จังหวัดมหาสารคาม จบการศึกษาชั้นประถมปีที่ ๔ จากโรงเรียนทุ่งสว่างนาดี ตำบลสาหร่าย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา แล้วบวชเป็นสามเณร ๓ ปี สอบได้นักธรรมโท จึงลาสิกขาบท ไปเรียนเป็นช่างซ่อมเครื่องยนต์ตามอู่ซ่อมรถยนต์ ได้ค่าแรงเดือนละ ๒๐๐ บาท ทำงานได้ ๒ ปี ก็มีความขยันขันแข็ง จึงได้รับการขึ้นเงินเดือนเป็น ๑,๒๐๐ บาท ซึ่งนับว่าเป็นเงินเดือนที่สูงมากในสมัยนั้น หลังจากนั้น ได้แต่งงานกับแม่สำเภา ศรีนันทนาม มีบุตรด้วยกัน ๔ คน ชาย ๒ คน หญิง ๒ คน ปัจจุบันครอบครัวพ่อจันทร์ที่ เป็นครอบครัวขยาย มีอยู่อาศัยอยู่ร่วมกันหลายคน ประกอบด้วย พ่อแม่ ลูก หลาน ลูกเขย รวมแล้ว ๘ คน ปัจจุบันอยู่ที่บ้านเลขที่ ๑๓๘ หมู่ ๖ บ้านโนนรัง ตำบลตลาดไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา

^๑ นพมาศ พระทอง, “การพัฒนาชนบทในรูปของเกษตรแบบผสมผสาน : กรณีศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและงานของมหาอยู่ สุนทรชัย เกษตรกรตัวอย่างแห่งจังหวัดสุรินทร์”, **ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต**, (การศึกษาผู้ใหญ่) (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕), หน้า บทคัดย่อ.

คุณพ่อจันทร์ที ประทุมภา ได้กล่าวถึงความสำเร็จและความล้มเหลวในการบริหารจัดการชีวิตและครอบครัวของท่านไว้ว่า

“เมื่อปีพ.ศ.๒๕๒๔ ผมเป็นคนมี ไม่ใช่รวย แต่มีโรงสีเล็กๆ มีหมูประมาณ ๘๐ ตัว มีเงินจ่ายดอกเบี้ย มีฐานะปานกลาง เป็นที่นับถือของคนในหมู่บ้าน จุดเปลี่ยนของชีวิตเกิดขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๒๕ ด้วยความอยากรวย จึงผันตัวเองไปเป็นนายหน้าตามที่มีคนมาเสนอ โดยให้ชักชวนคนอื่นไปทำงานต่างประเทศแต่ต้องเก็บเงินคนที่จะไปทำงานต่างประเทศด้วยกัน คนละ ๒-๓ หมื่นบาท โดยจะให้ไปฟรี เมื่อเก็บเงินได้ประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ บาท เพราะความที่ไม่เท่าทันคนอื่น จึงมอบเงินให้เขา (นายหน้าอีกคน) ไปทำวีซ่าให้คนที่จะไปทำงานต่างประเทศ เพราะตนเองไปทำเองไม่ได้ และไม่รู้เรื่องเลยว่าจะต้องทำอะไรบ้าง แต่พอถึงวันเดินทาง นายหน้าคนดังกล่าว กลับหนีไปคนเดียว ปลอมยให้คนที่ไปทำงานต้องตกค้างอยู่ที่สนามบินดอนเมือง และผมจึงต้องกลับมาหาเงินใช้หนี้ ตอนแรกคิดจะฆ่าตัวตาย คิดว่าจะวิ่งออกไปให้รถทับตีใหม่ แต่พอแม่บ้านรู้ทันจึงห้ามไว้และบอกว่า “ตราบใดที่ยังมีชีวิตอยู่ต้องสู้ใหม่” แล้วกลับบ้านมาตั้งสติ และเรียกทุกคนที่ผมเอาเงินเขามาให้มาชนของที่อยู่ในบ้านไปตราค่ากันเอง เพราะไม่มีเงินใช้หนี้ สิ่งของในบ้านจึงถูกขนไปหมดทุกอย่าง ต้องออกไปรับจ้าง ลูกที่เรียนอยู่ ม.๖ ต้องออกกลางคัน คุณธรรมนั้นจริง เมื่อมีทุกข์หนัก มีเพื่อนคนหนึ่งรู้ และพาไปทำงานที่ประเทศมาเลเซีย ให้เป็นหัวหน้าคนงาน เพราะจะได้เงินเดือนสูงๆ แต่ไม่มีความสามารถ เพื่อนคนนี้ช่วยเตรียมแผนงานให้แต่ละวัน พ่อจันทร์ทีทำหน้าที่เป็นเพียงคนนำไปบอกคนงาน และตั้งปณิธานว่าจะทำงานให้มากที่สุด โดยทำงานมากจากธรรมดาเป็น ๕ เท่าทำโอที เพื่อให้ได้เงินมากที่สุด จึงได้เงินแสนห้าหมื่นบาท ได้ใช้หนี้ ใถ่มาคืน^๑

ภาพที่ ๔.๑๗ การถ่ายทอดองค์ความรู้ ของพ่อจันทร์ที ประทุมภา ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดนครราชสีมา
ที่มา : <https://www.google.co.th/search?biw=1120&bih=628&tbn=isch&sa=1&ei=M8GoXN2mBLThz7sPLIK48A4&q=>

จากการที่รัฐได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมามีได้วางเงินเป็นตัวตั้งนั้น และความแห้งแล้งของภาคอีสาน ทำให้เกษตรกรชาวบ้านในชนบทที่พึ่งต้องไร้อาหาร มุ่งเข้าไปสู่เมืองใหญ่เพื่อรับจ้างหาเงินด้วยการเป็นกรรมกรขายแรงงาน แผนพัฒนาของประเทศที่ผิดพลาดก็ทำให้การวางแผนของครอบครัวที่ถือเงินเป็นใหญ่ผิดพลาดไปด้วย โดยพ่อจันทร์ที ประทุมภา ได้กล่าวว่า

^๑ สรุปลสาระสำคัญในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางโซเซียลมีเดีย โดยพ่อจันทร์ที ประทุมภา ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดนครราชสีมา, <<https://www.youtube.com/watch?v=-vFWAP4tBTE>>, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

“ถ้าวางแผนภายในครอบครัวชีวิตจะไม่ผิดพลาด จากคนที่สูบบุหรี่ กินเหล้า ต้องเลิกหมด ปรัชชาคนในครอบครัว รู้จักตัวเองว่าเราเป็นอะไร เราเป็นชาวนา จึงเอาเงินไปไถ่นาคืน หนี้รอบสอง กลับมามาก เพราะไปกู้เงินจากสหกรณ์มาทำนา รอบแรก ๕,๐๐๐ บาท สิ้นปีเอาเงินไปคืนเป็น ๑๐,๐๐๐ บาท เป็น ๒๐,๐๐๐ บาท เริ่มทวีมากขึ้น จึงกลับมา “คิดใหม่ ทำใหม่” ค้นหาคนที่ไม่เป็นหนี้ เพื่อดูว่าเขาทำอย่างไร พบว่า พ่อผาย สร้อยสระกลาง (อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์) ได้คำตอบว่า “ต้องปิดรูรั่ว” (ลดรายจ่าย) เช่น ค่ากับข้าว ของใช้ต่างๆ ที่จะทำให้เกิดรายได้ ที่สำคัญคือต้องสร้างแหล่งน้ำ แต่จะอย่างไรเมื่อเงินมีน้อยจึงค่อยๆ ขุดด้วย ๒ มือของตัวเองในตอนกลางคืน จากนั้นวางแผนว่า “ปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก” ทำธุรกิจครอบครัว จากพื้นที่ทำกินเริ่มแรก ๒ งาน กลายเป็น ๒ ไร่ในปีต่อมา มีปัญหาเรื่องการตลาด แก้ปัญหาด้วยการเก็บข้อมูลตลาดร้านค้าในหมู่บ้านดูว่าเขาขายอะไรในแต่ละวัน ก็ทำสิ่งนั้นไปขาย ปีที่ ๓ เพิ่มเป็น ๕ ไร่ ปลูกพืชหลายชนิด เลี้ยงสัตว์ ปีที่ ๔ ปีที่ ๕ เพิ่มเป็น ๑๒ ไร่ และเป็น ๒๒ ไร่ ตามลำดับ “ทำจากเล็กไปใหญ่ ขึ้นบันไดทีละขั้น”^๑

ภาพที่ ๔.๑๘ พ่อจันท์ที่ ประทุมภา จังหวัดนครราชสีมา : เกษตรทฤษฎีใหม่..เรียนรู้ ทำได้จริง พร้อมสานต่อ
ที่มา : <https://www.moac.go.th/philosopher-philosopher-preview-382991791802>

จากการที่คุณพ่อจันท์ที่ ประทุมภา ได้ใช้กระบวนการวิจัยเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเอง เช่น เมื่อตอนกิ่งไม้ได้ทั้งกิ่งที่ติดและไม่ติด ก็เอาข้อมูลทั้ง ๒ แบบนี้มาเปรียบเทียบกันว่า เป็นเพราะเหตุใด จนได้คำตอบ กลายเป็นองค์ความรู้ ความรู้เป็นสิ่งที่ไม่ได้วิ่งมาหาเรา เราต้องวิ่งไปหาความรู้ และการไม่มีเงินไม่ใช่ข้ออ้างที่จะทำอะไรไม่ได้ เพราะเงินแท้จริงคือทุนทรัพยากรที่อยู่ตามธรรมชาติแต่ก่อนเคยทุกข์ยากลำบาก แต่เดี๋ยวนี้ท่านได้หายทุกข์หายจนและตั้งใจจะขยายผลเพราะคนที่ทำการเกษตรผสมผสานหรือเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ท่านแล้ว ไม่ต้องไปวิ่งหาเงิน มีแต่เงินที่จะวิ่งเข้ามาหา ทุกวันนี้ท่านและครอบครัวรวมถึงกลุ่มเกษตรกรในเครือข่าย เป็นผู้มีความสุข ครอบครัวไม่แตกแยก มีแต่ความอบอุ่น ท่านจึงเป็นปราชญ์ที่มีความคิดและองค์ความรู้ที่เกิดจากปัญหาที่ใช้การวิจัยให้เห็นรากเหง้าจนเกิดปัญญาใช้แก้ไขจนเกิดความยั่งยืน ลงมือทำด้วยความขยันหมั่นเพียรเอาใจใส่ ในสิ่งที่กระทำให้สติสัมปชัญญะ รู้จักตนเอง และรู้สึกตัว อุดรรู้ว์ ดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธจนการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของท่านตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ได้กลายเป็นต้นแบบของผู้ที่มีแต่ให้องค์ความรู้เพื่อแก้ปัญหา กลายเป็นครูของแผ่นดิน ที่ตอกย้ำว่า การพึ่งพาตนเองสามารถทำได้จริง

^๑ อ่างแล้ว, พ่อจันท์ที่ ประทุมภา ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา, แหล่งเดียวกัน.

(๓) นายประคอง มนต์กระโทก

พ่อประคอง มนต์กระโทก อยู่ที่บ้านเลขที่ ๒๙ หมู่ ๔ ตำบลพลับพลา อำเภอยะโฮร์ จังหวัด นครราชสีมา เกิดเมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๘๑ อาชีพเกษตรกร จากเดิมที่เคยรับจ้างในฐานะทนายทนายอเมริกัน ต้องย้ายไปประจำการจังหวัดต่างๆ ทำให้เริ่มคิดและตั้งคำถามถึงวิถีชีวิตที่ต้องการจนนำมาสู่ความคิด จากประสบการณ์ของชีวิตเพื่ออธิบายปัญหาการอพยพเข้าไปอยู่ในกรุงเทพฯ มาสู่คำตอบที่ว่า "...ทุกซ์ คนอีสานอยู่ที่ท้องแต่เชื่อเถิดไม่ว่าเขาจะไปหากินอยู่ที่ไหน วิญญาณเขาอยู่อีสานแล้วสักวันหนึ่งเขาจะ กลับมา ถ้าหากเขายังไม่สูญเสียแผ่นดินที่เคยฝังรก..."

จากงานที่เริ่มสร้างหลักฐานบนผืนดินที่บ้านพลับพลา หลังจากที่ทางราชการได้สร้างคลอง ส่งน้ำจากเขื่อนลำพระเพลิง ชาวบ้านเริ่มตื่นตัวและเตรียมการทำการปรับปรุงให้ได้ปีละหลายครั้ง คิดชุด โคกขยายที่นาปลูกข้าวแต่พ่อประคองคิดสวนทางกับเพื่อนบ้าน โดยมองว่าเมื่อคนมีข้าวกิน ต้องกิน ข้าวกับข้าว และกับข้าวที่สำคัญคือปลา จึงขุดบ่อและทดลองเลี้ยงปลา ล้มเหลวมากกว่าสำเร็จจน แทบสิ้นเนื้อประดาตัว จนเจ้าหน้าที่ประมงเห็นว่า มีความตั้งใจจริงจึงสนับสนุนให้เข้ารับการฝึกอบรม เรื่องการเลี้ยงและขยายพันธุ์ปลาที่สถานีประมงจังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ ๔.๑๙ พ่อประคอง มนต์กระโทก ทำการเกษตรพอเพียง ด้วยการขุดสระเลี้ยงปลา ศึกษาดินและต้นไม้ เพื่อเพิ่มผลผลิตปลาที่อร่อยจนได้รับการยกย่องให้เป็นคนดีศรีสังคม ในปีพ.ศ.๒๕๓๙ ที่มา : <https://www.dailymotion.com/video/x4cjxd3>

การที่พ่อประคอง มนต์กระโทก ได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจศึกษาเรียนรู้จนเป็นที่ยอมรับกันจาก หน่วยงานราชการว่า พ่อประคอง เป็นปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญเรื่องปลาของภาคอีสาน ซึ่งท่านได้กล่าวถึง ประสบการณ์ในพิธีสุจน์ ทดสอบ ทดลอง จนกระทั่งเกิดความเข้าใจสภาพแวดล้อมว่า

“ผมเรียนรู้ เรียนรู้ลักษณะที่เรียกว่า ต้องใช้อากาศ ต้องใช้ออกซิเจน ต้องใช้...หลายๆ อย่าง เรียนรู้ในลักษณะที่ต้องจำเขามาแล้วเขามาโกหกผม อย่างสมมติว่าปลาตะเพียน หรือปลาพริก เพียรนี้ เขาสมให้ผมแล้วเขาลงบ่อให้ผมแล้วผมก็ไปนั่งจ้อง (สังเกตพัฒนาการของมัน) จนเห็นว่า ทำไมปลามันมีขา เป็นลูกเขียด ปลาผสมเทียม ทำไมมันกลายเป็นพันธุ์เป็นไปได้อะไร ผมเรียนจากตรงนั้น พอลงไปสังเกตผมรู้เลยว่า เทคนิคมันมีคือเอาปลาตัวผู้ไปไว้ตรงน้ำที่มันใสแจ๋วพื้นมันก้นๆ ทำ ให้สเปิร์มมันเกิดได้ง่าย เพราะมันอยู่ในน้ำโปร่งแสง เมื่อน้ำโปร่งแสงมันอยู่โดดๆ มันขึ้น นั่นคือ แหล่งผลิตสเปิร์มของปลาตัวผู้”^๑

^๑ ปราชญ์-พ่อประคอง มนต์กระโทก, < https://www.youtube.com/watch?v=XoTLGCSXzKk&list=PLC1AmG_WpF4b28RSf2gMOnGOLrG_xiJN3>, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

จากการกล่าวถึงการเรียนรู้จากการสังเกต ใคร่ครวญ พิจารณาจากประสบการณ์ตรงที่เกิดจากปัญหา ทำให้พอประคอง มนต์กระโทกได้เข้าใจวิถีของปลา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในความสำเร็จ แต่นอกจากนั้น ก็ยังมีความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม ความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ตรงตลอดเวลา กว่า ๓๐ ปีทำให้ทราบว่า ดินประเภทใด บริเวณใด สามารถชุดบ่อเลี้ยงปลาได้ จากการสังเกต ทดลอง สามารถจัดความสัมพันธ์ของต้นไม้ ดิน ออกมาเป็นชุดความรู้การเลี้ยงปลา อาทิ ผืนดินที่มีต้นจิก ต้นจางาน สามารถเลี้ยงปลาได้ดี เนื้อปลาร่อย ผืนดินที่มีต้นยาง ต้นตะแบก ขึ้นอยู่มากก็เลี้ยงปลาได้แต่เนื้อปลาไม่ร่อย ซึ่งความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติเหล่านี้ เป็นความรู้จากการทดลองและรวบรวมข้อมูล พอประคองได้ทดลองดักก้นน้ำจากคลองส่งน้ำลำพระเพลิง ใส่ขวดมีสากบอวันเดือนปีที่เก็บน้ำเพื่อทดลองดูว่าน้ำมีตะกอนมากน้อยขนาดไหน หรือมีหินปูนหรือไม่ เพราะสังเกตดูพบว่า ป่าเหนือเขื่อนลำพระเพลิงร่อยหรือทุกที่ พอฝนตกลงมาก็ชะเอาหน้าดินมาด้วยแล้วเขื่อนก็เริ่มจะควบคุมคุณภาพน้ำ ปริมาณน้ำไม่ได้ ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในระยะยาวแน่นอน การเฝ้าระวังสังเกตสิ่งที่เป็นไปอย่างสม่ำเสมอและยินดีที่จะให้บ้านเป็นที่เรียนรู้ของเกษตรกรผู้สนใจ โดยท่านเชื่อว่า การที่เกษตรกรมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนกันบ้างจะทำให้แนวคิดตกงานขึ้นแล้วการที่เปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตต้องปรับเปลี่ยนทำความเข้าใจกับแนวคิดของเขาก่อนจึงจะได้ผล

พอประคอง มีความคิดว่า เกษตรกรบ้านเรายังขาดความพยายามอยู่ ๒ เรื่องคือ ขาดความพยายามในการเรียนรู้ และขาดความพยายามในการค้นคว้าทดลองแต่กลับชอบที่จะเลียนแบบ มักนำความรู้ที่สำเร็จรูปของคนอื่นไปใช้แบบเบ็ดเสร็จ จึงทำให้ไม่เกิดสิ่งใหม่ๆ และมักจะผิดพลาดเพราะไม่ได้ประยุกต์ความรู้ให้เหมาะสมกับตนเอง แต่ในทางกลับกันพอประคองจะใช้หลักธรรมและการพึ่งตนเองในอาชีพเกษตรกรทำไร่นาสวนผสม (พอ ประคองเรียกว่า ไร่นาผสมผสานเพราะมีพืชผักและสัตว์หลากหลายชนิดผสมปนเปกัน) ทุกอาชีพจะมีวิถีปฏิบัติเฉพาะตัว อาชีพเกษตรกรนั้นในสายตาคนนอกอาจจะดูต่ำต้อยแต่พอประคองบอกว่าเป็นอาชีพที่ได้บุญกุศลที่สุด เพราะเป็นผู้สร้างอาหารเลี้ยงสรรพสัตว์โดยเฉพาะมวลมนุษย์ ถ้าเรารู้จักตัวเองแผ่ส่วนกุศลไปให้เขาบ้าง เมื่อเราถูกโกงหรือเอาเปรียบจากการขาย เราก็กบายใจ เกษตรกรต้องเข้าใจวิถีปฏิบัติ เหมือนกับคำพูดที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

"...เป็นเกษตรกรต้องพยายามพึ่งตัวเองให้มากที่สุดในด้านปัจจัย ๔ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เมื่อเรามีปัจจัย ๔ ครบ ความเดือดร้อน ความทุกข์ทั้งปวงก็ลดไปได้ในระดับหนึ่ง จากนั้นต้องมีชีวิตอย่างเรียบง่ายสมถะ รู้จักประเมินตน ต้องมีความเพียรพยายามทดลองเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้นี้ถือว่า เป็นหัวใจคือเราต้องผสมผสานให้ลงตัวระหว่างความเป็นอยู่แบบเก่ากับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และนำคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นตัวกำหนดแนวทางดำรงชีพและเมื่อนั้นเราก็ถึงที่สุดแล้วซึ่งความสุข..."^๑

จากการที่พอประคอง มนต์กระโทก เป็นผู้มั่งคั่งความรู้ที่เกิดจากการหมั่นศึกษาพิจารณา ใคร่ครวญจนเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตที่เข้าใจธรรมชาติ มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย แต่มุ่งมั่นในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในฐานะปราชญ์ชาวบ้านเพื่อประโยชน์ชุมชนและสังคมจนสามารถเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธที่กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งในฐานะบุคคล ที่อยู่อาศัย และสถานที่ที่เป็นศูนย์เรียนรู้เกษตรวัฒนธรรมของชุมชนจนถึงปัจจุบัน

^๑ ประคอง มนต์กระโทก, ปราชญ์เกษตร “เกษตรวิถีพุทธ” เกษตรทางเลือกของไทย ต้นแบบของชีวิต, ...<<http://www.mjradio.com/school/2016/01/09/>>, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

(๔) พ่อผาย สร้อยสรกลาง

พ่อผาย สร้อยสรกลาง วัย ๘๙ ปี ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ และปราชญ์ของแผ่นดิน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปัจจุบันได้ตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มอีโต้น้อย ที่บ้านสระคุณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านการใช้ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่ชาวบ้าน เกษตรกร และเยาวชน ได้นำไปปฏิบัติโดยพ่อผาย ได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มาปรับใช้ในการดำรงชีวิตมาเป็นเวลากว่าหกสิบปีแล้ว โดยการทำเกษตรแบบผสมผสาน ทั้งทำนา ปลุกพืชผักสวนครัว ผลไม้ ขุดบ่อเลี้ยงปลาไว้บริโภคในครัวเรือน หากเหลือก็แบ่งปันเพื่อนบ้าน และขายสร้างรายได้ อีกทั้งเลี้ยงเป็ด ไก่ สุกร เพื่อนำมูลไปทำเป็นปุ๋ยคอกใส่ในข้าว หรือพืชผักที่ปลูกไว้แทนการใช้สารเคมี

ภาพที่ ๔.๒๐ คุณพ่อผาย สร้อยสรกลาง ในงานอายุวัฒนมงคล ๘๗
สืบสานตำนานพ่อผาย "กินอิ่ม นอนอุ่น อยู่ดี หนี้หมด" พร้อมด้วยปราชญ์ชาวบ้านที่มาร่วมแสดงความยินดี

พ่อผายยังจำเป็นเพลงกล่อมลูกๆ ของแม่ “แม่ไปไ้หมกไ้มาหา แม่ไปนาหมกไ้ปาลามา ป้อน แม่เลี้ยงหม่อนอยู่ป่าสวนหม่อน” ได้ขึ้นใจ และมีผลต่อการใช้ชีวิตกระทั่งปัจจุบันเพราะครอบครัวยากจน เด็กชายผายจึงมีโอกาสดูเรียนแค่ชั้น ป. ๔ ก็ต้องออกมาเป็นลูกจ้างเลี้ยงวัว ต่อมาไม่นานพ่อแม่ก็เสียชีวิตลง ด้วย อายุเพียง ๑๕ ปีจึงมีภาระต้องดูแลน้องอีก ๓ คน ด้วยผืนนามรดก ๑๐ ไร่ เมื่ออายุ ๑๗ ปี มีโอกาสสอบขเรียนและสอบได้ นักธรรมโท แล้วสึกออกมาแต่งงานกับแม่ลา และได้เป็นผู้ใหญ่บ้านสระคุณ ด้วยคะแนนศรัทธาท่วมท้นจากชาวบ้าน พ่อผายนำเพลงกล่อมเด็กที่จำขึ้นใจของแม่เป็นแนวคิดแนวทางแก้ปัญหาปากท้องคน ชนบท เพราะเกือบทุก ครัวเรือนล้วนทอผ้า พ่อผายจึงใช้ที่ดินสาธารณะของชุมชน ๔๐๐ ไร่ พาชาวบ้านปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และยั้งตั้งกองทุนสวัสดิการบ้านสระคุณ

จากการสัมภาษณ์ พ่อผายเล่าให้ฟังว่า “จุดเปลี่ยนทางความคิดอีกครั้งเกิดขึ้นในปีพ.ศ. ๒๕๒๕ ภัยแล้งจัดทำให้เกิดปัญหาปากท้องในพื้นที่ พ่อผายเกิดความคิด ว่าต้องช่วยตัวเองก่อนแล้วจึงกลับมาช่วยชาวบ้าน จึงกู้เงิน ธกส.ไปซื้อที่แล้วถางป่าปลูกข้าวโพดต่างอำเภอ ปีแรก ได้ราคาดีแต่ผลผลิตไม่ดี ปีที่สองผลผลิตมากแต่ราคาต่ำเพราะไม่มีอำนาจต่อรอง ประสบการณ์ครั้งนั้นสอนบทเรียนว่า ความโลภอยากรวยสร้างหนี้ ทำลายสิ่งแวดล้อม และยังทำลายครอบครัว สังคม เพราะการละถึ้นฐาน พ่อผายนั่งสมาธิเพื่อหาทางออกจนคิดได้ว่าต้องกลับมาตั้งหลักบ้านเกิด จึงเป็นชาวนาที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีและมีความสุข ด้วยภาพฝันที่ผู้คนรักใคร่สามัคคี ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ พ่อผายตั้งมั่นว่า “จะไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง แต่จะเอางานและ ความสุขเป็นตัวตั้ง” จึงขายที่บางส่วนให้หนี้ ธกส. จนหมด และเริ่มต้นทำเกษตรผสมผสาน “เราเป็นชาวนา จะไปเป็นนายอำเภอ ไปเป็นหมอย่อมฝืนธรรมชาติ น่าจะเป็นชาวนาที่มีเกียรติมีศักดิ์ศรี และที่สำคัญมีความสุข”^๑

ภาพที่ ๔.๒๑ การถ่ายทอดองค์ความรู้ ของคุณพ่อผาย สร้อยสระกลาง ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีได้น้อยและศูนย์เรียนรู้พลังปัญญา

จากการให้สัมภาษณ์และการศึกษาบริบทชีวิตของพ่อผาย สร้อยสระกลาง จะสรุปอัตลักษณ์ของท่านได้ว่า นอกจากพ่อผาย จะมีวิถีชีวิตที่เป็นต้นแบบในการใช้ชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของพระพุทธศาสนาเพื่อสืบสานตามแนวพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ให้กับชาวบ้าน เกษตรกร ทั้งในจังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงเกษตรกรจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศลาว รวมเกือบ ๒ หมื่นคน ทำให้ผู้ที่น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีอยู่ มีกิน จนถึงทุกวันนี้ ต่างก็สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์อย่างหาที่สุดมิได้ โดยที่พ่อผาย บอกว่าภูมิใจที่ได้เกิดมาบนผืนแผ่นดินไทย อยู่ใต้ร่มพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ที่ผ่านมาเคยได้มีโอกาสเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทหลายครั้งรู้สึกเป็นบุญของชีวิต ทว่า หลังทราบข่าวการสวรรคตก็รู้สึกเสียใจมาก เพราะพระองค์ถือเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีคุณธรรม มีพระเมตตา^๒

^๑ สัมภาษณ์ คุณพ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีได้น้อย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๒ ตามรอยพ่อ... "ผาย สร้อยสระกลาง"ปราชญ์ต้นแบบพอเพียง, <<http://www.komchadluek.net/news/agricultural/249447/>>, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

พ่อผายถึงรักและเทิดทูนในหลวงรัชกาลที่ ๙ มาก จนเวลาเอยถึงท่าน ต้องพนมมือเหนือหัวทุกครั้ง เมื่อถามถึงเหตุผลว่า “เพราะอะไรพ่อผายถึงรักและเทิดทูนในหลวงรัชกาลที่ ๙ มาก จนเวลาเอยถึงท่าน ต้องพนมมือเหนือหัวทุกครั้ง” พ่อผายเล่าให้ฟังว่า

“ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นพ่อของแผ่นดิน เป็นที่เคารพบูชา หัวใจเราทุกคนอยู่กับท่านทั้งหมดท่าน จะตรัสถึงชาวไร่ชาวนาเสมอ เอาชาวไร่ชาวนาขึ้นมาก่อน ข้าวทุกวันนี้ที่ทุกคนกิน ก็กินข้าวของชาวนาไทย ถ้าไม่มีชาวนา ประเทศไทย ล่มจมไปแล้ว นี่ท่านตรัสและให้ความสำคัญกับชาวนา สำหรับผม ท่านเป็นแบบอย่าง เป็นกำลังใจ แล้วท่านเป็นครูอาจารย์ของคนทั้งประเทศ มีพระปรีชาสามารถจริงๆ เราสัมผัสได้ ผมประทับใจ มากที่สุด เป็นแค่เกษตรกรแต่ได้เข้าเฝ้าได้ร่วมโต๊ะเสวย”^๑

ความสุขที่ว่าของพ่อผายคือ มีหลักประกันชีวิตครบถ้วน มีสุขภาพกายและใจแข็งแรง มีครอบครัวอบอุ่น มีชุมชน เข้มแข็ง มีสิ่งแวดล้อมดี มีอิสรภาพ มีความภาคภูมิใจและเข้าถึงธรรมะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง พ่อผายใช้เวลา ๘ เดือน ใช้จอบขุดดินปั้นสระด้วยมือเพียงลำพัง ด้วยภาพฝันที่จะมีต้นไม้อายุยืนยืนรอบสระ โดยไม่ฟังคำทัดทานของเมียที่เห็นว่าที่ดินมีน้อยน่าจะเอาไว้อ่านา แยกยั้งดันดันไปเรียนวิชาเลี้ยงปลาที่ขอนแก่นกลับมาพร้อมลูกปลา ๑,๐๐๐ ตัว และแล้วเมื่อผลผลิตเป็นปลาตัวโตๆ พ่อผายก็สามารถขยายแนวร่วมในครอบครัวได้จากครอบครัวก็กลายเป็นทั้งชุมชนบ้านสระคูณที่ขุดบ่อเลี้ยงปลาทำเกษตรผสมผสาน

ภาพที่ ๔.๒๒ ภาพ [๑] นำนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น ไปพบคุณพ่อผาย สร้อยสระกลางและปราชญ์ชาวบ้าน ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มฮั้ได้น้อยและศูนย์เรียนรู้หลังปัญญา ภาพ [๒] อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม คุณพ่อสุทธิพันธ์ คุณพ่อผาย คุณพ่อคำเคื่อง และคุณพ่อไพรัตน์ แกนนำปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

พ่อผาย สร้อยสระกลาง สรุปความสุขตามแนวทางและรูปธรรมนี้ คือ

- (๑) เศรษฐกิจดีขึ้น จากรายจ่ายที่ลดลงรายได้เพิ่มขึ้น เหลือกิน เหลือแจกเหลือขาย
- (๒) สิ่งแวดล้อมดีขึ้น จากดินดีน้ำดี มีไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ผักผลไม้ปลอดสารพิษ
- (๓) สุขภาพดี ขึ้น กินได้นอนหลับไม่มีหนี้ มีสมุนไพรเป็นอาหารและยา
- (๔) ปัญญา ดีขึ้น จากการเรียนรู้พึ่งตนเองและพึ่งพิงกัน

^๑ พ่อผาย สร้อยสระกลาง, “ปราชญ์เกษตรกรแผ่นดิน ผู้เป็นนายกตนเอง”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ใน นิตยสาร อักบุรียัม ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙) หน้า ๑๐ - ๑๓.

(๕) สังคมดีขึ้น มีเพื่อนกว่า ๒๐๐ หมู่บ้านใน ๗ จังหวัดที่ชวนกันคิดดีทำดีเพื่อสังคม และนี่คือบทสรุปของคำว่า “ชาวนาที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความสุข” คือ “ชาวนาที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และมีความสุข”

ปัจจัยที่ทำให้พ่อผายแก้ปัญหาได้ พ่อผายเล่าให้ฟังว่า

“เกิดเป็นคนคันให้ทั่ว ปากอย่าลั่น ปากลั่นไปนินทาคนอื่น ชี้นิ้ว ไปที่คนอื่น มันไปนิ้วเดียว นะ แต่กลับมาหาเราสินิ้ว ทำไมไม่ศึกษากับตัวเราละ อย่าไปมองคนอื่น มามองตัวเองว่าทำอะไรหรือ ยัง เวลาผมไปฟังธรรมะ ฟังพระเทศน์ หรือฟังคนแก่คุยกัน ตอนไหนประทับใจ จดเอาบันทึกเอา คือ สังเกต จดจำ นำไปใช้ แล้วต้องเรียนกับ ธรรมชาติด้วย ผมโตมากับไก่ การศึกษาเรื่องกระบวนการ เบื้องต้นคือกับไก่ ผมบันทึกว่าเวลามันไข่ ร้องกระต๊ากๆ มันไข่ก็ฟอง แล้วไข่ไปจนก็ฟองมันถึงจะกกไข่ เขียนไว้หมดนะ แล้วจะทำอะไร มันก็ต้องมีปัญหา ผมอยากให้มีปัญหา ถ้าไม่มีปัญหาเราไม่มีวิธี แก้ ขอให้เกิดปัญหา แล้วเราค่อยแก้เอา เท่านั้นเอง ทำอะไรไม่มี ปัญหาไม่มีหรอก อย่าท้อ หาวิธีแก้ ยิ่งดีสิ ได้แก้ปัญหา พอแก้ได้ ตีก็ภูมิใจก็ดีใจ

(๕) นายสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์

หนึ่งในบุคคลผู้ใช้ชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตรมายาวนานนับ ๓๕ ปี ได้แก่ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวอำเภอสตึก ผู้ก่อตั้ง “สวนป่ามหาชีวลัยอีสาน” และ “หมู่บ้านโลกบุรีรัมย์” ซึ่งติดสโลแกนของหมู่บ้านอย่างคมคายว่า “ความรู้สมัยใหม่ในวิถีชีวิตดั้งเดิม”

ภาพที่ ๔.๒๓ องค์ความรู้เรื่องธาตุ ๔ กับความสมดุลของชีวิต พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์

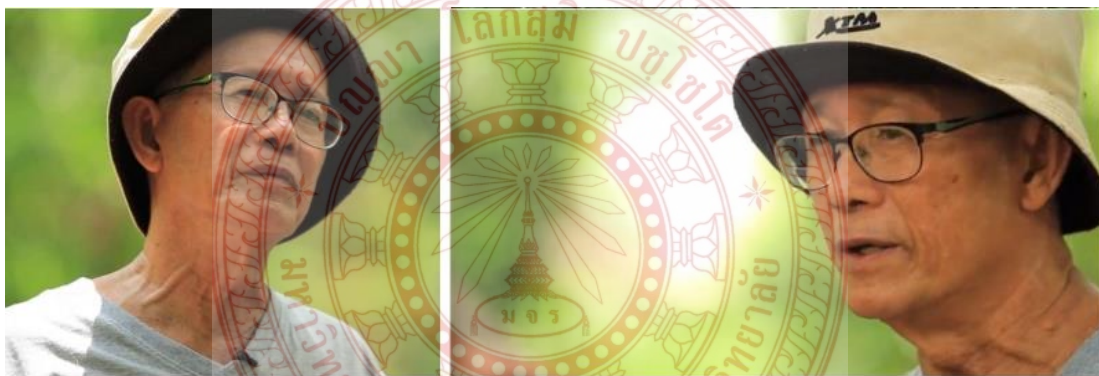
ย้อนกลับไปเมื่อกว่าสามสิบปีก่อน ครูบาสุทธินันท์ก็เป็นผู้หนึ่งที่เคยผิดหวังจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวด้วยการหวังถึงรายได้มหาศาลที่จะตามมา แต่บทสรุปที่มารู้ตัวอีกทีเมื่อปีพ.ศ.๒๕๕๒ คือทุกอย่างไม่เป็นดังฝัน รายได้แทบไม่พอกับรายจ่ายหากยังจะทำเกษตรแนวดั้งเดิมแม้แต่ที่ดิน ๗๐๐ กว่าไร่ก็อาจจะไม่เหลือ พ่อครูสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ จึงตัดสินใจเปลี่ยนความคิดเริ่มต้นใหม่ด้วย

วิธีการทำเกษตรตามแนวคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนว่าคือ “อตฺตาทิ อตฺตโน นาโถ” นั่นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน โดยท่านกล่าวว่า

“...การเกษตรแบบเชิงเดี่ยว เราจะไปโทษชาวบ้านไม่ได้ เพราะมันมีตลาดรองรับ มีเงื่อนไขต่างๆ ที่เอื้อว่า เอ็มมันน่าจะใช่ ทำให้ทุกคนไม่เอะใจ ทุ่มสุดตัว ขยายงานขยายอะไรอีกจนสุดท้ายมันก็มาเอะใจได้คิดทีหลังว่า ยิ่งทำมากมันก็ยังเหนื่อยมาก มันไม่ใช่...

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สำคัญก็คือ ให้กระทำ ให้รู้ตัว ให้พิจารณา อย่าเชื่อใคร เชื่อตัวเอง ค่อยๆ พิจารณาฝึกฝน แล้วเดินสายกลาง ก็มาชนกับเรื่องพอเพียง ทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องสายกลางทั้งหมด ไม่ตึงไม่หย่อน”^๑

ครูบาสุทธินันท์ได้รับฉายาว่า เป็นนักวิจัยชาวบ้าน เป็นปราชญ์ที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้ ผู้ที่เชื่อมั่นว่าหากทำตนเป็นดั่งนักวิจัยที่พยายามคิดค้นปรับปรุงงานให้ดียิ่งเสมอ และมีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักในการดำเนินชีวิตก็จะพบความสุขที่แท้จริง ดังเรื่องราวบางส่วนที่ท่านเล่าผ่านโซเชียลมีเดียว่า

ภาพที่ ๔.๒๔ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ เจ้าของศูนย์การเรียนรู้ อธิบายวิถีเปลี่ยนเพราะธรรมชาติคือธรรมชาติ เราทำลายธรรมชาติจนกระทั่งเราจะไม่มีที่พึ่ง ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นธรรมชาติโดยเฉพาะต้นไม้ เป็นที่พึ่งของสรรพสิ่งสรรพสัตว์ ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=VL35vTyrK2Y>

“ตอนผมเป็นเด็กเคยอยู่ในที่อุดมสมบูรณ์ ที่นี้ดินเข้ามาต้องมองหลังคา เห็นนกเต็มท้องฟ้า เห็นโคนนะเดินเตะเล่น ไม่รู้จะเก็บไปทำไม เพราะความเป็นเด็กเราไม่รู้ว่ามันคือสวรรค์ ก็ค่อยๆ หายไป มันเกิดอะไรขึ้น ต้นไม้หายนี่เรื่องใหญ่ หนาวดินก็หายไปด้วย คิดได้ว่าถ้าเราอยู่ตรงไหนแล้วทำลายที่ตรงนั้นมันก็อยู่ไม่ได้ แล้วผมเห็นภาคการเกษตรล้มเหลว คิดว่าอย่าทำเกษตรเลย ผมตัดสินใจว่าผมจะปลูกต้นไม้ แล้วปลูกต้นไม้ที่แห้งแล้งไม่ใช่ว่าเอาต้นอะไรมาปลูกก็ได้ มันตายหมด ด้วยความที่พื้นที่ของผมโหดมาก เป็นที่สูง แห้งแล้ง ผมเอายูคาลิปตัส พืชกึ่งทะเลทรายมาปลูก พอต้นยูคาลิปตัสก็เอาไม้พื้นเมือง ไม้ต่างประเทศมาปลูกแทรก ก็ค่อยเป็นรูปเป็นร่าง จึงเริ่มถอยยูคาลิปตัส ออก แล้วความที่พื้นที่มันโหด เราอยู่อีสานก็รู้ว่ามันแล้ง ต้องหาทางแก้ไข ยังไม่มีน้ำนี่ยิ่งแก้กันมัน ผมต้องเอาถัง ๒๐๐ ลิตรใส่เกวียนไปขนน้ำไกลกว่า ๔ กิโลเมตร ก็ทรมาณอยู่สิบกว่าปี ตอนหลังก็มาเจอน้ำบาดาล ไม่มีไฟฟ้าต้องใช้เครื่องโรงสีมาหมุน หมุนจนเจ็บหน้าอก แล้วตอน

^๑ ทางนาชีวิต Ep.59 พ่อครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ตอน วิถีเปลี่ยน เพียงเพราะธรรม, <<https://www.youtube.com/watch?v=VL35vTyrK2Y>>, ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

หลังผมไปขอไฟฟ้ามาใช้ได้ ก็โชคดีสูบน้ำบาดาลได้ พอแก้ปัญหาเรื่องน้ำได้นี้ดีใจเลยนะ เพราะน้ำคือหัวใจ มันสำคัญกว่าไฟฟ้าเสียอีก”^๑

จากจุดเริ่มต้นที่ครูบาสุทธินันท์ “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยท่านสอนว่า เราต้องเข้าใจพวกเขา ก่อน บางคนก็มีข้อจำกัด มีหนี้ผูกพัน ไม่มีใครเข้าใจ แค่นี้แหละไป การปลูกพืชเชิงเดี่ยวไม่ใช่ไม่ดีโดย ย้ำว่า ถ้าทำให้ดีก็คงทำได้ โดยทำให้มีบ้านาณูชีวิตคือทำให้ชีวิตมีความหวังขึ้น ถ้าปลูกอ้อยก็ปลูกอ้อย เหมือนเดิม แต่แบ่งพื้นที่สักครึ่งหนึ่ง หรือ ๓๐ เปอร์เซ็นต์มาทำบ้านาณูชีวิต มาทำไร่นา ป่าผสม ปลูก ต้นไม้ ปลูกไม้ผล ตอนแรกก็ทำมาหากินแบบในหลวงรัชกาลที่ ๙ บอกไปก่อน ทำเล็กพริกขี้หนู ค่อยๆ ทำใจเย็นๆ ค่อยๆ ปลดหนี้ คือถ้าไม่ทำแบบในหลวง ผมทำเลยไม่มีเกษตรกรคนไหนอยู่ได้ ไม่มีทาง แต่ถ้าคุณทำแบบพอเพียง ให้เข้าใจ ทำแบบประณีต จะปลดภาระได้ชัดเลย ที่นี้ลูกเต๋าก็กลับบ้านได้ ใครก็กลับบ้านได้ เราต้องสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ให้ไปอยู่ในไร่นา แล้วก็สอนเขาให้รักให้เข้าใจว่าทำแบบนี้จะได้อะไร^๒

ภาพที่ ๔.๒๕ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพยุหะ เจ้าของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง อธิบายวิถีเปลี่ยนเพราะธรรมชาติให้กับนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่มาศึกษาดูงานเชิงขับเคลื่อนแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้และพัฒนาสังคมไทย

ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=VL35vTyrK2Y>

จากการศึกษาผลงานผ่านโซเชียลมีเดียของครูบาสุทธินันท์ ได้กล่าวไว้ว่า

“ผมก็เริ่มทำอาชีพพวกนี้แหละ ทำให้ดูเลย ผมเลี้ยงวัว ผมก็เอาขี้เลี้ยง เอาไปโออาร์ เอา น้ำส้มควั่นไม้ไปให้มันยาก็เป็นปุ๋ยแล้ว ผมเลี้ยงแพะก็เอาขี้แพะไปเลี้ยงปลากินพืชได้อย่างดีเลย แล้วผมคิดว่า คุณปลูกมะละกอ ปลูกกล้วย บำรุงดีๆ มะละกอต้นหนึ่งให้ผลตั้ง ๔๐-๕๐ ลูก ดูแล ดีๆ ต้นหนึ่งอยู่ได้ตั้งสามปี ปลูกไผ่สองปีก็มีหน่อแล้ว เลือกพันธุ์ดีๆ มาปลูก แล้วมาดูสิ่งที่ให้รายได้ เร็วๆ คือถ้าเราเลี้ยงวัวใช้เวลา ๓-๔ ปีจึงได้ขาย แพะใช้เวลาปีหนึ่ง แต่ถ้าเลี้ยงปลาทำถึงหกเดือนก็ ขายได้แล้ว ผมก็ทดลองเอาปลาตุกรัสเซียมาลง เดือนเดียวจับได้แล้วเพราะโตเร็วมาก มันก็มี อาหารมีรายได้เร็วคือเราจะไม่ชวนเขาทำเรื่องยากๆ คนกำลังสาหัสมา ชวนเขาปลูกต้นไม้สิ ทำ

^๑ ปรัชญาของปราชญ์ต้นไม้ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพยุหะ, <<https://www.youtube.com/watch?v=T5O1vpdtorU>>, ๑๙ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๒ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพยุหะ “ปราชญ์นักวิจัย ผู้ปลูกความคิด”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ใน นิตยสาร อักบุรียม์ ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙) หน้า ๑๕-๑๘.

เกษตรอินทรีย์สิ ใครจะทำ มันต้องเข้าใจเขาก่อน เอาใจเขามาใส่ใจเรา ทุกข์ของเขาคือทุกข์ของเรา มีความปรารถนาดีต่อเขา หาเรื่องน่าสนใจทำแล้วมันจะมีรายได้ เลี้ยงสัตว์ ปลูกหญ้า ค่อยๆ ปลูก ต้นไม้สะสมไป นี่จะเป็นคำตอบว่า ทำแล้วอยู่ได้ แต่คุณต้องเปลี่ยน ไม่ใช่มาดื้อตาใส ปลูกอ้อย ปลูกมัน เผาที่เผาทาง ทำอาชีพแบบล้างผลาญ ทำแบบหยาบ มันไม่ใช่”^๑

ครูบาสุทธินันท์บอกว่า ต้นไม้เป็นต้นทุนชีวิตและให้ความสำคัญกับไม้พื้นเมือง เพราะโดยหลักการป่าไม้ สมมติว่า พื้นที่ตรงไหนมีไม้อะไรขึ้น แสดงว่าธรรมชาติจัดสรรแล้ว ถ้ามัวทำไม้ที่นี้ ปลูกลองกอง ทุเรียน มังคุดไม่ได้ เพราะสภาพพื้นที่แต่ละจุด ธรรมชาติมันกรองไว้แล้วว่า อะไรบ้างมีคุณสมบัติที่จะขึ้นตรงไหน เราก็เอาจุดนั้นแหละ จุดธรรมชาติที่คัดสรรแล้ว ซึ่งเป็นชุดความรู้ที่ดีมากๆ มาใช้ ที่นี้ไม้บ้านเราดีมาก ๆ ก็มีหลายตัว เช่น ไม้สะเดาทนแล้งมาก ไม้ตะเคียนทองก็สุดยอด พวกไม้ ประดู่ ไม้แดง โตช้า ไม้ยางก็อยู่กลางๆ แต่ไม้โตเร็วจริงๆ คือไม้เหลียงทางใต้ แต่เป็นไม้เนื้ออ่อน หน้า บ้านผมมีต้นใหญ่ๆ ผมว่าไม่มีอะไรที่ดีเท่าปลูกต้นไม้โดยเฉพาะคนยากคนจน ใส่น้ำ ให้ปุ๋ยบ้างปีละครั้ง แล้วพอต้นไม้โต เขาจะรักห่วงแหนที่ดิน เห็นความหวัง เห็นงาน งานนี้เยอะมาก ถ้าทำแบบผม ไม่มี โอกาสได้นั่งงานเยอะจริงๆ ผมว่าตัดสินใจถูกที่เดินตามในหลวงรัชกาลที่ ๙ มาสามสิบกว่าปี ทำให้คน เห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงอายุสามสิบกว่าปี เป็นยังไง ทำแล้วได้อะไร คำตอบคืออะไร

ครูบาสุทธินันท์ อธิบายเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า

“ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ท่านพูดถึงการพึ่งตนเองให้มีอยู่มีกิน แล้วการพึ่งตนเองมันจบเลยนะ ไม่ว่าคุณจะทำอาชีพไหนก็ช่างมาจบ เป็นปรัชญาที่เอาเรื่องชีวิตและสังคม ถ้าทำเศรษฐกิจพอเพียงจะรักกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน เอาสังคม เอาศาสนา เอาใจมาทำให้สังคมอยู่ได้ เพราะว่าเราไม่สามารถคุมกิเลส สงครามกิเลสไปเร็วมาก แล้วคนก็รับๆ ก็ทำให้โลกล่มสลาย อย่าคิดว่าไม่ล่มนะครับ นี่ก็รอบสงครามโลกแล้ว คือถ้าเราใจเย็นคิดตามที่ในหลวงทำจะรู้ว่าท่านเป็นพระโพธิสัตว์ เราดูนะครับ ในหลวงพูดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ในหลวงลงมือทำ เดินจนขาขวิดเลยนะ ย่ำทุกดอย กลางคืนก็ไป ไม่ได้หลับได้นอน ป่วยก็ยังทำงาน ฉะนั้นคนทำเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ลงมือ ไม่มีทางหรอกครับ”

ครูบาสุทธินันท์ ไม่เคยหยุดเรียนรู้เลยสักวัน ท่านรู้จักใช้เทคโนโลยีและมีเพื่อนหลายชาติหลายภาษา หลายเครือข่าย ปกติท่านจะเขียนเฟสบุ๊คเรื่องราวต่างๆ วันละสามเรื่อง แต่ท่านสนใจเรื่องต้นไม้มากกว่าเรื่องอื่นๆ ท่านเล่าว่า

“เรื่องการใช้เทคโนโลยี ตอนแรกๆ ก็ให้คนสอน จำได้ว่า ผมเคยไปประกวดการใช้ไอทีพัฒนาชนบทในต่างประเทศ ผมชนะตอกเตอร์กว่าสองร้อยคน เพราะคนอื่นได้แต่พูดเรื่องการใช้เทคโนโลยีและการใช้โปรแกรมแต่ผมบอกว่า ถ้าคุณจะพัฒนา ต้องทำทั้งเครื่องรับและเครื่องส่ง ถ้าทำแต่เครื่องส่งไม่มีเครื่องรับก็ไม่มีประโยชน์ คุณต้องพัฒนาให้ชาวบ้านทำเป็นด้วย แม้ผมจะพูดภาษาอังกฤษไม่เป็น แต่ผมคุยได้ทั่วโลก ผมมีลูกสาวเป็นล่าม เคยมีคนบอกว่า บ้านเรามีใบไม้เยอะทำไมไม่ผลิตเป็นจานใบไม้ ความรู้แลกเปลี่ยนกันได้ อันไหนผมไม่รู้ เขาก็แนะนำ ทำให้ความรู้เชื่อมโยงกัน อย่างผมเป็นคนปลูกต้นไม้ จะปลูกต้นอะไร ก็ไปเอามาใช้ประโยชน์ได้ ผมก็ลองผิดลองถูก ทุกเรื่องที่ทำเป็นเรื่องที่ต้องเรียน ผมไม่ใช่คนสมบูรณ์แบบ”

^๑ อ่างแล้ว, ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพยุหะ “ปราชญ์นักวิจัย ผู้ปลูกความคิด”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา”. หน้าเดียวกัน.

จากการศึกษาองค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของครูบาสุทธินันท์แล้ว จะพบว่า ท่านจักไม่มีอะไรที่เป็นความสำเร็จและสิ้นสุด มีแต่ทดลองไปเรื่อยๆ ท่านจะทดลองแม้กระทั่งปลูกต้นยูคาลิปตัสที่ใหญ่ยักษ์ได้ ที่ผ่านประเทศไทยเคยปลูกแต่ต้นเล็กๆ แล้วไปทำเยื่อกระดาษ แต่ไม่เคยทำให้มันใหญ่ โรงเรือนถ่านไบโอชาร์ ถ้าทำเป็นโครงเหล็กต้องใช้เงินห้าแสนบาท แต่ท่านสามารถตัดต้นยูคาลิปตัส หักต้น เพื่อไปทำเป็นเสาแข็งแรงเหมือนเหล็ก ซึ่งการคิดแบบนี้ทำให้ได้พบความรู้ใหม่และได้เจอเรื่องดีๆ การทดลองของท่านเป็นการเรียนรู้จากสิ่งรอบตัว โดยทุกอย่างหากทดลองทดสอบแล้วจะสามารถนำมาปรับใช้ได้ แม้แต่การเลี้ยงปลาเพียงแค่ว่าชุดบ่อเลี้ยงใช้เวลาสามสี่เดือนก็จับปลาได้ แทนที่จะขายปลาตัวเป็นๆ ก็เอามาแปรรูป ซึ่งบางเรื่องจะเห็นว่า ผลการทดลองจักมีความเหมาะสมกับการประกอบอาชีพของคนจน แต่ทั้งหมดนั้นก็จะเป็นผลจากการเรียนรู้จากธรรมชาติทั้งสิ้น

(๖) นายคำเตื่อง ภาษี

พ่อคำเตื่อง ภาษี ปรานัญชาบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันอยู่ บ้านโนนเขวา ตำบลหัวฝาย กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์ สมรสกับ แม่อมร งามชัด มีลูกชายสองคนและลูกสาวหนึ่งคน วิถีชีวิตของครอบครัวในอดีตของพ่อคำเตื่องมีความสุขอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ ของธรรมชาติ และวิถีชีวิตแห่งความเอื้ออาทร ไม่มีการแข่งขัน มีแต่การเผื่อแผ่แบ่งปันซึ่งกันและกัน ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๐๔ รัฐได้เข้ามาส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว จำพวก ปอ มัน ลำปะหูลัง อ้อย พร้อมทั้งหาตลาดมารับซื้อ ซึ่งด้วยความเอื้ออาทรจึงพาครอบครัวเข้าสู่วงจรดังกล่าว เมื่อทำจนเงินกำลังครอบครัวจึงต้องกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อมา ลงทุน แต่วิถีการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวตามนโยบายรัฐโดยการกู้เงินมาลงทุนนั้น ไม่ได้ชำระหนี้ ให้หมด แต่การใช้คืนก็เพื่อจะกู้หนี้ก้อนใหญ่ขึ้นๆ เพื่อมาลงทุนขนาดใหญ่ขึ้นๆ ในที่สุดยอดหนี้ เพิ่มขึ้นถึงเก้าหมื่น ซึ่งเป็นมูลค่าหนี้สูงมากเมื่อเทียบกับค่าของเงินในยุคนั้น ทำให้เกิดความทุกข์ใจ อย่างหนัก สูญเสียความมั่นใจในตนเองลงไปอย่างมาก กลายเป็นคนติดเหล้าติดบุหรี่ หนี้ก็เพิ่ม ขึ้นมาอีกทางจากการติดเหล้าติดบุหรี่ นอกจากนี้สุขภาพก็ทรุดโทรมด้วย^๑

น้องสาวของพ่อคำเตื่องซึ่งศึกษาธรรมะสายสันตโศกได้ เห็นสภาพความล้มเหลว ของพ่อคำเตื่อง จึงได้นำหนังสือแสงสุญสาสน์โศกมาให้ศึกษา ในที่สุดเมื่อศึกษาธรรมะมากขึ้นก็การเลิกบุหรี่ เลิกเหล้าได้ ส่งผลให้พ่อคำเตื่องมีวิถีคิด มีวิถีมองชีวิตตามสภาพที่เป็นจริงไม่ใช่โลกของการทำตามคำ

^๑ หนังสือพลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน หนังสือครูภูมิปัญญาไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รุ่นที่ ๑ (๒๕๔๔) เอกสารเผยแพร่ประวัติและผลงาน พ่อคำเตื่อง ภาษี (๒๕๔๕. หน้า ๑๒๑-๑๓๒)

บอกอีกต่อไป ทำให้รู้ความจริงว่าถูกหลอก ความคิดที่เกิดตามมา ไม่ได้มีเพียงเรื่องปลดหนี้เรื่องเดียวเท่านั้น ยังเกิดความคิดเรื่อง “จะอยู่อย่างไร” “จะรอดอย่างไร” และวิเคราะห์ไปที่ต้นเหตุเป็นสำคัญ และไม่ว่าคิดเรื่องอะไรก็ไปดูที่ต้นเหตุหมดในที่สุดก็มองเห็นว่า ความรวยไม่ใช่สาระ สาระควรเป็นความอยากมั่นคงแทนความอยากรวย การปฏิบัติธรรมสายสันตโศกที่เข้มข้น ส่งผลให้พ่อค้าต้องเกิดวิธีคิด “รู้ความจริง” มองเห็นว่าแนวคิดเรื่อง”เพิ่มรายได้ทำเงินให้ได้มากๆ นั้น “ไม่ใช่” ความเป็นจริงแล้ว ควรเป็น “แนวคิดลดรายจ่ายและการใช้จ่ายที่ถูกทาง ถูกประโยชน์” พ่อค้าต้องเริ่มด้วยการ “ลดปริมาณของ การใช้ปุ๋ยเคมีลงก็ทำให้มองเห็นความจริงว่า “การเพิ่มปริมาณปุ๋ยเคมีไม่ได้ช่วยให้เพิ่มปริมาณอ้อย อย่างที่เข้าใจ ปุ๋ยเคมีเพียงช่วยให้เห็นว่า อ้อยถอดยอดและใบเขียวขึ้นแต่ตัวปล้องอ้อยไม่ได้เพิ่มขึ้น อย่างที่เข้าใจ เมื่อลดปุ๋ยลง๑๐๐ กระสอบ อ้อยไม่ได้หายไป ๑๐ – ๒๐ ตันแค่หายไปเพียง ๒ ตัน เท่านั้น” แล้ว ต่อจากนั้นได้ “ลดพื้นที่ปลูกอ้อยลงตามลำดับจนกระทั่งเลิกปลูกและคืนพื้นที่ปลูกให้รัฐซึ่งในช่วงเวลาระหว่างลดพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวอยู่นั้นเป็นช่วงที่รัฐขอคืนพื้นที่เพื่อนำไปเร่งปลูกป่า ทดแทน ทำให้พ่อค้าต้องเองก็ต้องเร่งวางแผนเลิกปลูกให้เร็วขึ้นด้วย พ่อค้าต้องก็รู้แล้วว่า ตนจะได้รับจำนวน ๑๖ ไร่ จึงได้แบ่งพื้นที่จำนวน ๔ ไร่มาลอง ทำนาแบบวิถีเกษตรธรรมชาติ ไม่ไถพรวน ไม่ใช่สารเคมี ปลอ่ยให้ธรรมชาติเกื้อกูลกันเอง (การเรียนรู้เรื่องนี้ของพ่อค้าต้องส่งผลให้ พุทธิโกะ นักเกษตรธรรมชาติชาวญี่ปุ่นที่มีชื่อเสียงระดับโลก ได้แวะมาเยี่ยมเยียนเรียนรู้ด้วยถึงพื้นที่) รูปลักษณ์ภายนอกของพ่อค้าต้องในขณะนั้นในสายตาของชาวบ้านมองเห็นเป็น ชายวัยกลางคนที่ครุ่นคิดบ่น จมจ่าอยู่คนเดียวตลอดเวลา ผมที่ตัดเองก็เว้าแหว่ง เสื้อก็ขาดปะทะนาก็ไม่ไถพรวนปล่อยไปตามธรรมชาติ พากันมองอย่างไม่เข้าใจ และให้สมญานามว่า “ตาเผ่าผีบ้า ขี้เกียจสันหลังยาว” คำปราสาสนี้ไม่ได้ก่อผลสะท้อนแก่พ่อค้าต้องแต่อย่างใดเนื่องจากในวิธีคิดนั้น มีแต่ความกระหายไฟรู้ ไฟสังเกต ไฟทดลอง มีคำถามอยู่ในสมองเต็มไปหมดจึงมักพูดกับตัวเองอยู่ เสมอไม่ได้ใส่ใจเรื่องไม่เป็นเรื่องภายนอก

ภาพที่ ๔.๒๗ พ่อค้าต้อง ภาชี กับการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธที่ศูนย์และในการร่วมเสวนากับปราชญ์ชาวบ้าน รูป/ท่านอื่น ในการทำหน้าที่ ในงานมหกรรมเดินตามรอยพ่อฯ สานต่อความสุขฯ ตลาดนัดความสุขชุมชน
ที่มา : <https://www.google.com/search?q: พ่อค้าต้อง ภาชี>

การลดต้นทุนการผลิตและการลดรายจ่ายหรืออุดหนุนของครอบครัวนั้น พ่อค้าต้องสามารถนำเงินจากที่ลดได้นั้นไปชดใช้หนี้สิน จนกระทั่งปลดหนี้เก่าหมั่นได้หมด ท่านเล่าให้ฟังว่า

“วันที่เอาสมุดเหลือไปคืนหนี้ ธกส. ผมว่า ผมยังไม่เคยมีความสุขอะไรเท่าวันนั้น เลยแม้แต่วันแรกของการแต่งงานก็ไม่มีความสุขเท่าวันนั้น ทำให้รู้สึกได้ถึงที่เราลำบากนั้น ลดนั้นลดนั้นความอิสระมันดีอย่างไร หนี้หมดในขณะที่มีสิ่งมีค่าเหลืออยู่อย่างพร้อมเพรียง

ไม่ได้ ขาดหายไปไหนทั้งที่ดิฉันก็ไม่ได้ถูกเฉือนไปใช้หนี้ ครอบครัวอยู่ครบพร้อมหน้าได้ความมั่นใจในตนเอง กลับคืนมาและยังได้อึ้งค์ความรู้เพิ่มเรื่องความอยู่รอดอีกด้วยในขณะที่คนอื่นๆ ยังเฝ้าอยู่เลย โอ้อโฮ ไม่รู้จะพูดอย่างไรลูก วันนั้นใครมาด่าก็คงจะโกรธไม่เป็น ไม่ใช่แค่ดิฉันรู้สึกได้จริงๆ เลยว่า”การไม่เป็นหนี้เป็นอิสระในโลก” แม้เงินมีไม่มาก แต่ก็ไม่มีหนี้ ภายหลังได้ดีใจกับวันสุดท้ายที่ปลดหนี้สำเร็จ แล้ว ความสุขจากความภูมิใจและความมีศักดิ์ศรีก็เกิด”^๑

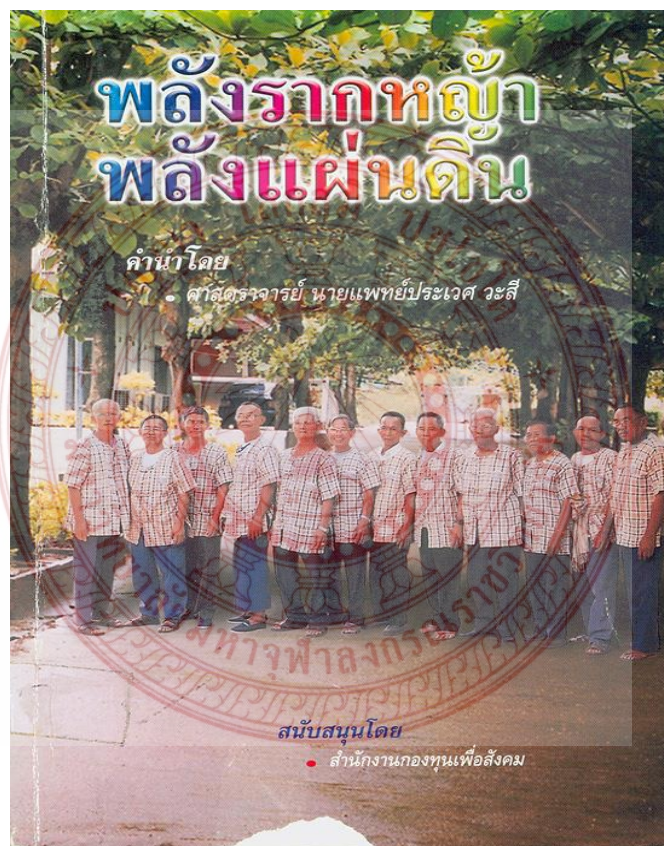
หลังจากประสบการณ์ล้มเหลวจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ลูกหลานที่เรียนมาสูงๆ ก็เริ่มทิ้งถิ่นเข้าไปทำงานในเมืองอื่นและประเทศอื่นๆ ทำให้ชนบทแห้งแล้ง เมื่อได้พบกับพ่อผาย และพ่อสุทธินันท์ที่สนใจในเรื่องปัญหาชุมชนเหมือนกัน จึงร่วมกันตั้งโรงเรียนชุมชนอีสาน โดยมี ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก จากสถาบันท้องถิ่นพัฒนา (สทพ.) เป็นผู้ประสานงานที่สร้างคุณูปการให้แก่ชุมชน โดยโรงเรียนชุมชนไม่ได้หมายถึงอาคารสถานที่เช่น โรงเรียนโดยทั่วไป แต่เป็นที่รับรู้ในหมู่สมาชิกว่า มีโอกาสรวมตัวกันไม่จำกัดเวลาและสถานที่ในการคิด ปรัชญา แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาในวิถีชีวิตมุ่งสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนบนหลักการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองร่วมกัน และโรงเรียนชุมชนอีสานยังทำหน้าที่เป็นสถาบันประสานงานเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะภาคอีสานในอันที่จะพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งตนเอง และพัฒนาตนเองอย่างรอบด้านทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม รวมทั้งเพื่อมีส่วนร่วมสร้างเสริมการพัฒนาประเทศชาติโดยรวมอย่างยั่งยืนภายใต้การนำของกลุ่มกระต่อน้อยพัฒนา โดย พ่อผาย สร้อยสระกลาง ที่ทำเรื่องเกษตรผสมผสาน กลุ่มซูกสะอั้น โดยพ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ที่ทำเรื่องเกี่ยวกับวนเกษตร และกลุ่มชุมชนอีสานการเกษตร โดย พ่อคำเตื่อง ภาษี ที่ทำเรื่องเกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติ

พ่อคำเตื่อง ภาษี ปราชญ์ชาวบ้าน ให้สัมภาษณ์ว่า พืชต่างชนิดกันสามารถปลูกและโตได้ในพื้นที่เดียวกัน ธรรมชาติจะทำให้พืชต่างชนิดเติบโตได้ด้วยการพึ่งอาศัยกัน ซึ่งถ้าเปรียบเป็นคน ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้ แม้มีความแตกต่างทางความคิด เพียงเรารู้จักดึงแต่ข้อดีของแต่ละคน ไม่เพ่งเล็งข้อเสีย ก็จะทำให้เราอยู่ร่วมกันได้ อย่างมีความสุข พ่อคำเตื่อง ได้ดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพตามหลักของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน โดยเฉพาะหลัก ความมีเหตุผล โดยการมองในเรื่องของทุนรู้จักการใช้ต้นทุน ทุนธรรมชาติที่มีอยู่หลักๆ คือ ดิน น้ำ ต้นไม้ “ดิน” คือต้นทุนที่สูงที่สุดของการดำเนินชีวิตของสัตว์บนโลก ดินเป็นตัวทำให้ต้นไม้งาม ให้ผลผลิตดี จึงต้องมองว่าจะทำอย่างไรให้ต้นทุนตรงนี้ดี หลังจากดินแล้วก็ต้องมามองเรื่องความหลากหลายทางธรรมชาติ ความหลากหลายนี้เป็นความงามตามธรรมชาติ ทำอย่างไรให้สภาพแวดล้อมดี ธรรมชาติดี เพื่อจะได้อาศัยเกื้อกูลกันต่อไป เช่น การปลูกบ้านหลังใหญ่ ต้องใช้ไม้จำนวนมาก ทำให้ต้องปลูกต้นไม้ให้มากขึ้นตามความต้องการ เพื่อเป็นการเตรียมอนาคตให้ลูกหลานต่อไป ไม่ว่าจะเป็นทำอะไรก็ต้องดูถึงเหตุก่อนว่าทำไปเพื่ออะไร และผลที่ได้รับเป็นอย่างไร เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ ซึ่งแนวคิดนี้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ทำให้มีชีวิตที่ดี มีคุณภาพ พึ่งพาตนเอง และยังสามารถทำให้คนในครอบครัวและคนในชุมชนพึ่งพาตนเองได้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง^๒

^๑ สัมภาษณ์ พ่อคำเตื่อง ภาษี ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีโต้้น้อย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๒ อ้างแล้ว, สัมภาษณ์ พ่อคำเตื่อง ภาษี, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

พ่อคำเตื่อง ภาษี เล่าว่า เกษตรธรรมชาตินั้น เราให้ธรรมชาติทำงานแทนเรา เรามีหน้าที่อย่างเดียวคือ เอาต้นไม้ลงดิน (ปลูก) ในปัจจุบันเกษตรกรไทยต้องทำงานหนัก เพราะเราไปทำงานแทนธรรมชาติทุกอย่าง ทั้งปลูก รดน้ำ พรุนดิน ถากหญ้า ฉีดยา ใส่ปุ๋ย แท้ที่จริงแล้วสิ่งเหล่านี้ธรรมชาติทำงานด้วยตัวเองได้ ดังนั้นเมื่อเราเอางานของธรรมชาติมาทำแทนหมด งานของเราจึงหนักมาก และที่ผ่านมารายยังไปทำลายทุนธรรมชาติไปเสียหมด เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ รวมทั้งอากาศ ด้วยความหลงทำให้เราไม่เห็นคุณค่าของมัน เราหลงไหลไปตามฝรั่ง แต่ก่อนเราไม่จน เรารวยด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ต้องใช้ตู้เย็น แต่เราก็ได้กินของสดๆ ดิๆ จะกินเมื่อไหร่ก็ไปเอามาจากป่า หรือข้างบ้านที่ปลูกไว้ หรือมันขึ้นของมันเอง^๑

ภาพที่ ๔.๒๔ ภาพประวัติศาสตร์ รวมปราชญ์ชาวบ้านจากพลังรักหญ้า
กลายเป็นพลังแผ่นดินของสังคมไทย

จากการสังเกตพ่อคำเตื่อง เป็นคนที่มีคุณสมบัติในการช่างสังเกตและสรุปบทเรียนแล้วนำลงสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดการรู้จริงนั้น โดยท่านได้สังเกตว่า ประเทศแต่ละประเทศนั้นเขามีทหารในการป้องกันรักษาดินแดนของประเทศ เริ่มตั้งแต่มีกำแพงเมือง มีทหารเกณฑ์ มีนายสิบ นายร้อย นายพัน นายพลและมีจอมทัพ พ่อคำเตื่องก็เอาวิธีการของทหารมาปฏิบัติในพื้นที่โดย ไม่ได้ใช้คน แต่ใช้ต้นไม้เป็นทหารแทน โดย เอาแนวไม้มาปักเป็นกำแพง เวลาศัตรูบุกรุกเข้ามาจะได้แก้ปัญหาได้ ไม้ก็จะออก

^๑ อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ พ่อคำเตื่อง ภาษี, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

หน่อเหมือนอาวุธที่เข้าไปกล่มกันที่ตะวันออกกลาง ขึ้นเป็นแนวก็จะเหมือนอาวุธที่เตรียมรบ เข้าไปข้างในก็จะเตรียมเหมือนทหาร อย่างทหารเกณฑ์ก็เหมือนที่เรียกไปได้เร็วเช่นมะเขือ พริก ส่วนกล้วยฝรั่ง น้อยหน้าก็จะป็นนายสิบ มะม่วง ก็ป็นนายร้อย กระท้อน ลองกอง ก็ป็นนายพัน มะพร้าว ยางนา ตะเคียนทองก็ป็นนายพล ส่วนตัวเองก็ป็นจอมทัพ เวลาศัตรูบุกรุก เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ก็จะใช้พวกนี้ถล่ม อย่างหน่อไม้ก็จะใช้แค่ ๓-๔ หน่อก็อยู่หมัดแล้ว ในน้ำก็จะเตรียมไว้อย่างปลากะต๋ ก็เหมือนปืนเล็ก ปลาช่อนก็เหมือนตอปีโด ปลาบึกก็เหมือนเรือดำน้ำที่ป้องกันน่านน้ำเอาไว้

ความสุขของชีวิตที่ค้นพบจากการดำเนินชีวิต พ่อคำเดื่องเล่าว่า “ผมพบความสุขจากสิ่งที่ทำแล้วครับ^๑” ได้แก่

๑) ความสุขที่ได้รับคือการชนะใจที่เป็นด้านมืด ของตนเอง

๒) เราเข้าใจเรื่องหน้าที่ว่าคนเราเกิดมาเพื่อทำหน้าที่ของมนุษย์ มาช่วยธรรมชาติ อันไหนที่ธรรมชาติฟื้นตัวไม่ได้ เราเป็นมนุษย์ต้องลงมือลงไปทำ

๓) มาเข้าใจสัจจะความจริงที่ว่า การให้ที่ดีที่สุดคือเตรียมอนาคตให้ลูกหลานกตโลกให้

๔) ได้มีตัวชี้วัดว่า ในชีวิตนี้เราทำอะไรได้บ้าง แบ่งเป็นย่อยๆ คือ

(๑) ทำไปทำไปหนี้สินลดลง คนที่ทำตามผมก็ได้หมดหนี้แน่ๆ เช่นเดียวกัน การหมดหนี้คือความสุขที่สุดของมนุษย์เลยนะ (เรื่อง ของชีวิต)

(๒) ทำไปทำไปคนจะลำบากเหน็ดเหนื่อย แต่งานที่ทำน้อยลง สุดท้ายคือตงาน หมายถึงทำก็ได้ไม่ทำก็ได้ อยู่เฉยๆ ก็ได้ ไม่อดตาย มีธรรมชาติเลี้ยงดู (เรื่องของงาน)

(๓) ทำไปดินก็ดีขึ้น โลกก็ดีขึ้น เพราะดินดีปลูกอะไรก็งาม มีความอุดมสมบูรณ์ (ฐานชีวิต)

(๔) ทำไปทำไปทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ชนิดของป่ามากขึ้น หมายถึงชีวิตมีความอยู่รอด ถ้ามีสิ่งใดต้องสูญเสีย ให้มีตัวรอด

(๕) ทำไปทำไปแล้วมีตัวช่วย เช่น ฝนตกช่วยให้หน่อไม้เกิดขึ้น ไม่ใช่ผมทำหรือฝนช่วยให้เห็นงอก รากไม้ต้นไม้โตขึ้น นกช่วย กินแมลงศัตรูพืช

(๖) ทำไปแล้วมีสวัสดิการของตัวเองและลูกหลานมั่นคง

(๗) มีลูกหลานมาสืบทอด ส่งต่ออย่างงดงามยั่งยืน

(๘) มีการไปช่วยเอื้อเพื่อต่อสังคม

(๙) ลูกหลานกตโลก มีความยินดีในสิ่งที่เราทำ

(๗) นายไพรัตน์ ชื่นศรี

ครูไพรัตน์ ชื่นศรี ราษฎรชาวนบ้าน ในจังหวัดบุรีรัมย์ ผู้ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านแสงจันทร์ เพื่อเป็นศูนย์อบรม แนวทางการสร้างชีวิตใหม่ของเกษตรกรไทย ให้เน้นหลักการพึ่งตนเองตามที่ไพรัช ชื่นศรี รัชการการครู แต่หลังจากเห็นแล้วว่า ชีวิตเกษตรกรสามารถเลี้ยงชีพและมีความสุขกับชีวิตได้มากกว่า เขาจึงลาออกราชการมาเป็นเกษตรกรเต็มตัว และหลังจากพัฒนาการเกษตรในหมู่บ้าน ไพรัช จึงก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านแสงจันทร์ ในปีพ.ศ.๒๕๔๓ ภายในศูนย์ ประกอบไป

^๑ คำเดื่อง ภาชี “ปราชญ์สร้างแผ่นดินคืนถิ่นธรรมชาติ”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ใน นิตยสาร อักบุรีรัมย์ ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙, หน้า ๒๐-๒๓.

ด้วยฐานกิจกรรมมากมาย ทั้ง การทำเกษตรอินทรีย์ การทำเกษตรแบบปราณีต การก่อสร้างบ้านดิน การสร้างเตาถ่านขนาดครอบครัว การขุดสระ การใช้พลังงานทดแทนจากแสงอาทิตย์ การปลูกสมุนไพร เครื่องสีข้าวกล้องแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน เครื่องผลิตแกลบ การผลิตปุ๋ยชีวภาพและจุลินทรีย์ ไปจนถึง การเลี้ยงสุกร ท่านเล่าความเป็นมาของการทำงานของท่านว่า

“ผมเป็นอดีตข้าราชการครู คือผมเป็นครูตั้งแต่เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๕-พ.ศ.๒๕๕๐ ก็ ๒๕ ปี ระหว่างนั้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๘ ผมได้เข้าไปเป็นนักเรียน ของโรงเรียนชุมชนอีสาน ซึ่งผมเป็นนักเรียน รุ่นที่สอง ก็ไปเป็นลูกศิษย์ของพ่อผาย สร้อยสระกลาง, ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ และพ่อคำเตื่อง ภาษี หลังจากนั้นก็ได้ช่วยงานปราชญ์ทั้งสามท่านมาตลอด ที่นี้เราเป็นลูกศิษย์ก็ลองนำสิ่งที่ท่านสอนที่ ท่าน ค้นพบทั้งชีวิต มาทำตาม แล้วอีกอย่างคือผมมีความศรัทธาใน พระราชดำริขององค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ผมอ่านเรื่องโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่างๆ ที่มี กว่า สี่พันโครงการ อ่านแล้วตัวไหนทำได้ก็มาทำที่ตรงนี้ ซึ่งเป็นที่ดินของ พ่อผม เนื้อที่ประมาณ ๓๕ ไร่ ตอนนั้นครูบาสุทธินันท์ท่านแนะนำ ให้ผมทำเป็นฐานการเรียนรู้ เป็นที่ศึกษาดูงานเรื่องเกษตรทฤษฎี ใหม่ของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ผมทำและตั้งชื่อว่า ฐานการเรียนรู้ ชุมชนบ้านแสงจันทร์ ตามคำแนะนำ ของท่านว่าเพื่อให้เกียรติแก่หมู่บ้าน หลังจากเป็นฐานก็มาเป็นศูนย์การเรียนรู้ฯ เช่นปัจจุบัน”^๑

ภาพที่ ๔.๒๙ พ่อไพรัช ชื่นศรี ปราชญ์ชาวบ้านของศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านแสงจันทร์
ที่มา : <https://www.google.com/search?q> พ่อไพรัช ชื่นศรี

พ่อครูไพรัตน์ ชื่นศรี ได้ให้สัมภาษณ์กับทีมนักวิจัยว่า “ผมจบเอกเกษตรมา มีพ่อซึ่งท่านเป็น ครูใหญ่ แต่ว่าก็ทำการเกษตรด้วย ส่วนแม่เป็นชาวนา ตอนเด็กๆ ผมก็ช่วยงานเหมือนลูกชาวนาทั่วไป พอเราชอบเกษตรก็เลยตัดสินใจ เรียนเอกเกษตรที่วิทยาลัยครูบุรีรัมย์ (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยราช ภัฏบุรีรัมย์) ก็ได้เพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการ แต่ตัวหนึ่งที่ผมได้คือจากปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งพวกท่านถือเป็นปรมาจารย์ที่คิดเรื่องการเกษตรที่มันเป็นธรรมชาติ เอาภูมิปัญญาเก่าๆ มาทำ ผมลองคิดย้อนดูว่า อะไรทำตามได้ก็ทำ พอทำแล้วผมรู้สึกว่ามันเป็นวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองได้ พึ่งพากันเองได้ ช่วยลดต้นทุน ด้วย แล้วเป็นวิธีหนึ่งที่จะได้ธรรมชาติคืนมา ผมก็เลยเลยมาทำที่ตรงนี้ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๔๓ ซึ่งแต่ก่อน พ่อผมใช้ทำไร่ แต่ดินไม่ค่อยดีเป็นดินทราย แล้วพื้นที่มันสูงก็ไม่มีน้ำขัง ปลูกปอ ปลูกถั่วก็ดันสูงนิด

^๑ สัมภาษณ์ พ่อครูไพรัตน์ ชื่นศรี ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์การเรียนรู้บ้านแสงจันทร์ เครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

เดียว มาทำก็เริ่มจากปลูกต้นไม้ ปลูกยางนา ก่อนเลย แล้วค่อยปลูกไม้พื้นเมืองอื่นๆ แต่ว่าช่วงผมเป็นครูจะไม่มีเวลาเท่าที่ควร อาศัยตื่นเช้ามาทำ แล้วหลังเลิกเรียนก็มาทำต่อถึง ๔-๕ ทุ่ม พอตั้งใจทำแล้วก็นั่งคิดพิจารณาว่าตอนนั้นอายุสัก ๔๐-๔๑ ปี เรายังมีกำลังทำศูนย์การเรียนรู้ แต่ถ้ารอให้เกษียณคงไม่มีแรงทำแล้ว ก็อยากจะลาออกเลย แต่แม่บ้านทักท้วงว่า ให้รอจนอายุราชการ ครบ ๒๕ ปีก่อนค่อยลาออก วันที่ลาออกคือผมตั้งใจไปกราบ รูปในหลวงรัชกาลที่ ๙ และตั้งจิตอธิษฐานว่า ผมจะทำเพื่อท่าน ที่ท่านทำตามศาสตร์ของพระราชาก็เหมือนทำงานถวายท่าน”^๑

ภาพที่ ๔.๓๐ พ่อไพรัตน์ ชื่นศรี กำลังถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
แก่ผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ ณ ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านแสงจันทร์ อันที่นาของท่าน ด้วยตนเอง

“....ก็เป็นความภาคภูมิใจที่เราทำมาถึงทุกวันนี้ ศูนย์การเรียนรู้แห่งนี้มีฐานการเรียนรู้สำหรับคนที่ จะเรียนรู้หลักการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และที่นี้จะทำการเกษตรแบบผสมผสาน ที่ปรับใช้ทั้ง ภูมิปัญญาเก่าที่ดีๆ และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สังเคราะห์ แล้วชาวบ้านหยิบไปใช้ได้เลย หรือเอาไป วิเคราะห์สังเคราะห์เพิ่มอีกนิดหน่อยก็ได้ ที่นี้มีหลายฐาน เช่น ๑ ไร่ ๑ แสน ตั้งชื่อเป็นกุศโลบายให้คนสนใจ โดยเฉพาะคน เป็นหนี้เยอะ แต่จุดมุ่งหมายจริงๆ คือการเรียนรู้ ที่จะช่อนอยู่ใน พื้นที่ ๑ ตารางวา ทำเกษตรประณีต ปลูกต้นไม้ ปลูกมะนาวในพ้อ เพาะกล้าไม้ ขยายพันธุ์มะม่วง ปลูกชะอมเป็นรั้ว แล้วก็สอนระบบ น้ำให้ชาวบ้าน การเลี้ยงมดแดงเอาขวดพลาสติกมาตัดครึ่งเพื่อให้อาหารมดแดงกิน มันก็จะโตเร็วขึ้น หรือทำให้มดแดงวางไข่ นอกฤดูโดยเลียนแบบธรรมชาติ คือฉีดยาเหมือนฝนตกในเดือน มีนาคม วันละสองครั้ง มดแดงก็จะเริ่มทำรังและวางไข่ อีกฐานคือ พลังงานทดแทน โดยใช้โซล่าเซลล์ผลิต

^๑ อ้างแล้ว, สัมภาษณ์ พ่อครูไพรัตน์ ชื่นศรี, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

ไฟฟ้า ส่วนฐานการเลี้ยง ไส้เดือน เป็นไส้เดือนพันธุ์แอฟริกา ไว้กำจัดขยะ ตัวไส้เดือนขายได้ ส่วนมูลไส้เดือนทำเป็นปุ๋ย นอกจากนี้ก็จะมีฐานการเรียนรู้การ ขยายพันธุ์พืชภาคปศุสัตว์ คือการจุดประกายให้ลองทำหลายๆ อย่าง เช่นการตอนมะละกอ การขยายพันธุ์แบบเสียบกิ่ง เอายอด มะนาวมาใส่ยอดส้ม เป็นต้น อีกฐานหนึ่งที่ทำแล้วได้ผลดีคือ กิ่งหมูลุมโดยทำให้หมูอยู่บนพื้นปูนครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งเป็นหลุม เวลากินหมูจะไปกินที่ปูน แต่เวลาชี้จะไปที่หลุม ซึ่งใส่จุลินทรีย์ แกลบ ขี้เลื่อย และส่วนผสมอื่นๆ ไว้ ให้หมูมาอย่าๆ ได้ปุ๋ยค่อนข้างมาก แล้ววิธีนี้เลี้ยงหมูในหมู่บ้านได้นอกจากนี้ ผมก็สนใจเรื่อง การเก็บเมล็ดพันธุ์ การปลูกพืชสมุนไพรเพื่อรักษาโรค ก็ค่อยๆ ทำค่อยๆ เรียนรู้ไป.....”^๑

“สำหรับการพัฒนาหมู่บ้าน ที่เรียกว่า แสงจันทร์โมเดล คือเราพยายามทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของหมู่บ้านตัวเอง จัดการตัวเองในหมู่บ้าน ดูแลลูกหลาน ดูแลคนเฒ่าคนแก่ ระดมกำลังช่วยกันในหมู่บ้านมีคนเก่งๆ เยอะ คือถ้ามาช่วยกันทำ ไม่ใช่ทำเพื่อตนเอง มันน่าจะขับเคลื่อนได้ แล้วหมู่บ้าน หรือสังคมจะน่าอยู่ สิ่งที่ผมอยากทำอีกอย่างนับจากนี้ คืออยากให้เยาวชนได้เห็นคุณค่าของการเกษตร ผมคิดว่าทุกวันนี้พี่น้องเกษตรกรได้ถูกตัดขาดให้หายไปจากวงจรค่อนข้างเยอะ จะเหลือเฉพาะเกษตรกรที่อายุมาก หนุ่มสาวที่เรียนสูง ความรู้ดี ส่วนใหญ่ก็ไปทำงานอย่างอื่น เป็นข้าราชการบ้าง ทำงานโรงงานบ้าง ทั้งถิ่นไป ผมอยากทำให้มีหนุ่มสาวที่รักอาชีพเกษตรกร คืนถิ่นกลับมาแล้วก็อยากให้ชานาทำตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยกันรวมกันช่วยกันเอง พึ่งพากันเองในระบบสหกรณ์ เช่นที่ในหลวงรัชกาลที่ ๙ พระราชทาน ไว้ให้”^๒

ภาพที่ ๔.๓๑ ผลผลิตจากธรรมชาติ ปลูกต้นไม้ ฟาร์มเห็ด เลี้ยงหมู เพื่อเกิดสมดุลของธรรมชาติ

จากคำพูดของคุณพ่อไพรัช ชื่นศรี ปราชญ์ชาวบ้านของชุมชนเรียนรู้บ้านแสงจันทร์ ท่านได้ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากแนวคิดเป็นหลักของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ที่ทรงได้พระราชทานให้กับปสกนิกรชาวไทยและคนทั้งโลก ถือเป็นหลักปรัชญาการดำเนินชีวิตที่นำมาใช้ได้กับทุกชีวิตและทุกๆ อาชีพไม่ใช่เฉพาะอาชีพชาวนา เช่น มีความรอบคอบ มีเหตุผล มีปัญญา โดยปรับมาจากหลักของพระพุทธศาสนา เป็นหลักขรรวาสธรรมที่พระพุทธเจ้าได้แนะนำให้ทำทุกสิ่งคือโดยยึดหลักพอเพียง พอดีที่ทำได้ และไม่เดือดร้อนตนและคนอื่น โดยหากดำเนินชีวิตตามแนวทางดังกล่าว

^๑ อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ พ่อครูไพรัตน์ ชื่นศรี, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๒ อ่างแล้ว, สัมภาษณ์ พ่อครูไพรัตน์ ชื่นศรี, เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

ถือว่าเป็นการดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธที่มีเป้าหมายคือความสงบเย็นและเป็นสุขทั้งต่อตนเองและบุคคลอื่น โดยวิถีชีวิตวิถีพุทธของปราชญ์ชาวบ้านนามไพรัช ชื่นศรี ได้รับแบบอย่างที่ดีส่วนหนึ่งจากพ่อของท่าน และวิถีชีวิตดังกล่าวท่านก็ได้นำมาใช้กับชุมชนในฐานะที่ท่านเป็นพ่อครูที่มีเยาวชนที่เป็นลูกศิษย์อีกเป็นจำนวนมากในหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นชุมชนใกล้เคียงที่ท่านพยายามทำให้ดู อยู่ให้เห็น ซึ่งท่านได้เล่าให้ฟังที่นักวิจัยฟังในประเด็นนี้อย่างภาคภูมิใจว่า

“สิ่งที่ผมได้จากการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง และทำศูนย์การเรียนรู้คือพ่อผมเป็นตัวอย่างที่ดี เรื่องการแบ่งปัน เช่น ท่านบริจาคที่ดินให้ชุดเป็นหนองน้ำสาธารณะของหมู่บ้าน หรือแบ่งที่ตัดเป็นถนนให้ชาวบ้านได้อาศัยไปมา ผมก็เรียนรู้ว่าควรแบ่งปัน อย่างที่ศูนย์ตรงนี้ แม้แต่ไม้ที่หักหรือเห็ดชาวบ้านก็มาเก็บได้ เขาจะบอกคุณครูๆ ขอไม้หน่อย ผมก็ว่าเอาเลย แต่อย่าไปตัดต้นไม้ล่ะ ให้เอากิ่งไป ซึ่งต่อมาพวกเขาเองกลับเป็นคนมาช่วยดูแล ผืนดินเราเขาจะบอกกันว่า อย่าไปทำลายป่าของคุณครูนะ หรือการอบรมให้ความรู้ พออบรมเสร็จบางครั้งเกิดความประทับใจ ความผูกพันยิ่งกว่าญาติ มีหมู่บ้านหนึ่งที่ผมประทับใจมาก คือบ้านอุบลสามัคคี อำเภอโนนสุวรรณ ผู้ใหญ่บ้านพาเยาวชนมาอบรม ประมาณ ๕๐ คน วันสุดท้ายให้เปิดใจ พวกเขาเล่าว่า เคยเห็นพ่อ แม่ทำ แต่ก็ไม่สนใจ นอนเล่น กินเหล้าเมายาตามประสา แต่กลับจากอบรมแล้วจะต้องไปช่วยพ่อแม่ทำงาน แค่นี้ผมก็สุขใจแล้วนะ ผมได้เอาความรู้ความสามารถสร้างมันขึ้นมา แล้วจุดประกายให้ คนอื่นไปทำให้เขาอยู่รอด เพื่อที่จะทำงานเพื่อบ้านเพื่อเมือง ผมว่าคุ้มแล้วชีวิตนี้”^๑

ภาพที่ ๔.๓๒ พระครูปริยัติธรรมวงศ์ และ อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม ได้ลงพื้นที่ไปศึกษาดูงาน ณ สถานที่จริง โดย ปราชญ์ชาวบ้าน พ่อคำเตื่อง ภาษี พ่อผาย สร้อยสระกลาง และ พ่อไพรัตน์ ชื่นศรี กำลังถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ให้กับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

จากการได้สัมผัสวิถีชีวิตของคุณพ่อไพรัช ชื่นศรี ทำให้เห็นกลืนอายของความเป็นปราชญ์ที่ได้เพียรพยายามถ่ายทอดวิถีชีวิตตามแนวทางของวิถีของพระพุทธเจ้าที่มุ่งสร้างความอบอุ่นให้กับชีวิตของตนเอง ครอบครัว และสมาชิกของชุมชนโดยอาศัยธรรมชาติเป็นธรรมชาติเป็นธรรมชาติในการดำเนินชีวิต พึ่งพาธรรมชาติด้วยการปรับสมดุลของธรรมชาติ บุคคลและชุมชนให้อาศัยกันและกัน และพยายามถ่ายทอดแนวความคิดการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพากันและกันให้กับอนุชนอย่างมีความสุข

^๑ ไพรัตน์ ชื่นศรี, “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน บ้านแสงจันทร์”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ใน นิตยสาร อักขรวิมล ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙, หน้า ๒๔-๒๘.

(๘) นายเชียง ไทยดี

พ่อเชียง ได้รับการศึกษาขั้นต้น ที่บ้านเกิดจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ในช่วงที่กำลังศึกษาอยู่นั้นเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประกอบกับครอบครัวยากจนจึงไม่สามารถศึกษาต่อ ต้องลาออกไปทำงานช่วยบิดามารดาหาเงินเลี้ยงครอบครัว แต่เนื่องจากไม่มีที่นาทำกิน จึงต้องยืมอาชีพรับจ้างทำงานก่อสร้างโดยติดตามบิดาไปรับจ้างก่อสร้างบ้านและก่อสร้างโรงเรียนในเขตหมู่บ้านใกล้เคียง เมื่ออายุได้ ๒๕ ปี ได้อุปสมบทเป็นเวลา ๑ พรรษา หลังจากลาสิกขาบทแล้วจึงแต่งงานได้อาศัยที่นาของแม่ยายประมาณ ๓๐ ไร่ ทำนาเลี้ยงครอบครัว

ต่อมาการชลประทานสร้างอ่างเก็บน้ำ ที่นาดังกล่าวจึงถูกเวนคืน ทำให้ครูเชียงและครอบครัวต้องเร่ร่อนอาศัยเช่านาคนอื่นทำกินและรับจ้างทั่วไป แต่ในที่สุดสามารถรวบรวมเงินซื้อที่นาเป็นของตนเองได้ จำนวน ๗ ไร่ ๓ งาน ถึงแม้จะมีที่นาเป็นของตนเอง แต่ผลผลิตก็ไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัว ปัญหาหลักเกิดจากต้องซื้อปุ๋ยเคมีในราคาแพงและต้องเพิ่มปริมาณขึ้นทุกปี ในปีแรกใช้ปุ๋ยเคมี ๓ กระสอบ พอถึงปีที่ ๑๐ ต้องเพิ่มขึ้นเป็น ๑๓ กระสอบ แต่ผลผลิตคือข้าวเปลือกก็ได้ปริมาณเท่าเดิม เมื่อขายข้าวเปลือกได้ต้องจ่ายค่าปุ๋ยเคมีด้วย ประกอบกับการทำนาต้องอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ ทำให้เสี่ยงต่อการขาดทุนทุกปี เกษตรกรคนอื่นๆ ก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน แต่ก็ต้องทำอาชีพนี้เพราะปู่ ย่า ตา ยาย ทำเช่นนั้นมาตลอด

ประโยคที่ว่า “ไม่ทำนาแล้วเอ็งจะเอาข้าวที่ไหนกิน” เป็นคำพูดด้วยความเป็นห่วงที่พ่อเชียงได้ยินจากผู้คนรอบข้าง แต่จากใคร่ครวญโดยละเอียดแล้วพ่อเชียงเห็นว่า อาชีพทำนาไม่ทำให้พ่ออยู่พอกินได้ ดังนั้น ในปีพ.ศ.๒๕๑๕ พ่อเชียงจึงตัดสินใจ จ้างจอบขุดสระ เลี้ยงปลา และนำน้ำในบ่อปลาไปใช้รดพืชผักสวนครัว ซึ่งใช้ได้ผลดีทำให้ครูเชียงตัดสินใจเลิกทำนาโดยเด็ดขาดหันมาเป็น “ชาวสวน” ซึ่งนับเป็นเรื่องแปลกและต้องใช้ความกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างมากใน ปีพ.ศ.๒๕๑๕ ครูเชียงต้องเริ่มเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงลองผิด ลองถูก และนำผลการปรับใช้กับการทำสวนแบบเกษตรผสมผสานอย่างแท้จริง ยึดหลักการเกื้อกูลของธรรมชาติ ขุดสระบ่อเลี้ยงปลา ปลูกไม้ผล และพืชสวนครัว เพื่อปรับปรุงคุณภาพดินให้อุดมสมบูรณ์ ทั้งยังศึกษาค้นคว้า ทดลองอยู่เป็นเวลานานอย่างอดทนจนประสบความสำเร็จ และยังได้เผยแพร่แนวคิดเพื่อช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้แก่เกษตรกรอื่นๆ จนเป็นต้นแบบความคิดการทำเกษตรผสมผสานของจังหวัดสุรินทร์ เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและผู้สนใจ

ทั่วไป นอกจากนี้ ยังได้เผยแพร่ความรู้ผ่านเวทีประชุมสัมมนา การบรรยายและการอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจนเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

การที่ปราชญ์ชาวบ้านอย่าง พ่อเชียง ไทยดี นำความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสานที่ตนเองศึกษาค้นคว้า ค้นพบ ทดลอง จนได้องค์ความรู้ที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีที่ตนเองนำมาปฏิบัติจนประสบผลสำเร็จแล้วไปเผยแพร่ โดยการสอนและถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้เรียนรู้นำไปแก้ไขปัญหาคือ เป็นประโยชน์โดยรวมแก่สังคม จึงได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๒ ด้าน เกษตรกรรม (เกษตรผสมผสาน) ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๔๕

สรุปแนวคิดของ พ่อเชียง ไทยดี มีดังนี้ “คิดได้เป็นไท การเรียนรู้พาไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น เจริญตามรอยยุคคลบาทในการขยายเครือข่ายทางเศรษฐกิจพอเพียง ความสุขคือการทำงานอย่างบริสุทธิ์ที่สุดโดยไม่ทำให้ใครเดือดร้อน”

ก. คิดได้เป็นไท อายุและประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นร่วมกับการตั้งสติ ทำให้คิดได้เองเมื่อ อายุ ๓๑ ปีเศษ พ่อเชียงได้ทบทวนการทำ การเกษตรเชิงเดี่ยวไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะไม่มีหลักประกัน และไม่มีบ้านอายุชีวิต ความคิดเลือกปลูกพืชหลายๆ ชนิด โดยเฉพาะพืชยืนต้นร่วมกับการเลี้ยงปลาและเลี้ยงสัตว์ น่าจะเป็นทางออก เพราะทำให้มีอยู่มีกินครบทุกอย่าง มีดินไม่ใหญ่เป็นหลักประกันและบ้านอายุชีวิต ช่วยให้ไม่ต้องทำงานหนักไปตลอดชีวิต โดยเฉพาะในยามแก่เฒ่า จึงได้เริ่มต้นโดยการขุดบ่อเพื่อออมน้ำ โดยขุดดินทุกวันๆ ละ ๒ ครั้งเช้าเย็น ขุดเข้า ๒๕ หาบ และเย็นอีก ๒๕ หาบ ขุดดินบ้นบ่ออยู่นานถึง ๑๔ ปี ได้บ่อน้ำถึง ๑๒ บ่อ ในที่ดิน ๗ ไร่ ๓ งาน โดยบ่อแรกมีเนื้อที่ ๒ ไร่และตั้งใจจะกักเก็บน้ำไว้ทำการปลูกพืชและเลี้ยงปลา เลี้ยงกุ้ง ปลูกต้นมะพร้าวและต้นไม้หลากหลายชนิด จนชีวิตมีทุกอย่างพึ่งตนเองได้และแจกจ่ายปันผู้อื่นได้

ข. การเรียนรู้พาไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น พ่อเชียงได้เรียนรู้จากธรรมชาติ ตลอดเวลา อาศัยการเรียนรู้จากของจริงด้วยการทดลองทำอย่างมีสมาธิและกำกับด้วยสติ ประหยัด อดออมใช้เวลาให้มีประโยชน์สูงสุดไม่กินไม่ใช้เกินจำเป็นรู้จักการประมาณตน รู้จักความพอดี ทำงานด้วยความตั้งใจทำจริงจัง ทำต่อเนื่อง ไม่กลัวปัญหา ทำให้มีความรู้ความสามารถ มีความกล้าหาญกล้าแล้วลุย ค้นคว้าทดลองจนสำเร็จลุล่วงไปมากมาย

ค. เจริญตามรอยยุคคลบาทในการขยายเครือข่ายทางเศรษฐกิจพอเพียง พ่อเชียงได้ขยายแนวคิดการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง พร้อมแสดงรูปธรรมจากสวนของตนเองในปีพ.ศ.๒๕๓๙ จึงได้ตั้งกลุ่มฟื้นฟูการเกษตรและขยายเครือข่ายออกไปเรื่อยๆ จนมีสมาชิกกว่า ๗๐ ครอบครัวในขณะนั้น โดยมีได้มีหน่วยงานใดมาให้ทุนในการสนับสนุนการเรียนรู้และจัดการแต่อย่างใดแต่อาศัยความสนใจ ความรักความเอื้ออาทรต่อกัน รวมทั้งความคิดและความเชื่อมั่นในการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ทำให้มีการพบปะระดมสมองกันอย่างสม่ำเสมอ มีการลงขันเป็นเงิน ๕ เดือนๆ ละ ๑๐๐ บาท ทำให้มีเงินทุนค่ารถ ค่าน้ำมันไปดูงานฟอมนายอยู่ พ่อผาย พ่อคำเตื่อง พ่อสุทธินันท์ และพ่อจันทร์ที จนได้ความคิดและรูปธรรมการพึ่งตนเองและพึ่งพากันช่วยให้สมาชิกคิดได้และทดลองทำ หลายคนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น มีความหวังและมีความสุขเหมือนดังที่พ่อเชียงได้ทำสำเร็จมาแล้ว

จากแนวทางการดำเนินชีวิตของพ่อเชียง ไทยดี เป็นผู้จุดประกายและเป็นแกนหลักในการระดมความคิดร่วมกับความคิดของพ่อคำเตื่อง ภาษี ในการปลูกพืชทุกอย่างที่จะกินจะใช้แล้ว จะไม่

ลำบาก โดยท่านได้สรุปบทเรียนของตนเองว่า “มีเงินใช้ ได้กินกิน เราก็อร่อย กินกินได้ ใช้เงินมี เราก็จน” “ความสุขคือการทำงานอย่างบริสุทธิ์ที่สุด โดยไม่ทำให้ใครเดือดร้อน” วิถีชีวิตของพ่อเชียง ไทยดี นับเป็นตัวอย่างของชีวิตที่มีความสุขครบทุกด้าน กล่าวคือ มีหลักประกันในชีวิตทั้ง ๔ ปัจจัย ทรัพย์สิ้นเงินทอง และเกิดแก่เจ็บตาย ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิตวิถีพุทธแท้จริง

๕) จังหวัดอีสาน ตอนล่าง กลุ่มย่อยที่ ๒ คือ ๑) อุบลราชธานี จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑) นางสาวดาวพร ขาวหินฟ้า (๒) นางเกศแก้ว เข้มเพชร **๒) อานาจเจริญ** จำนวน ๖ คน ได้แก่ (๑) นายชาลี มาระแสง (๒) นายบุญหลาย กัลยา (๓) นางสาวรณ จันทพันธ์ (๔) นางประยูร กาญจนารีย์ (๕) นายประยงค์ บุญทอง (๖) นายโชน แจ่มใส **๓) ศรีสะเกษ** จำนวน ๒ คน ได้แก่ (๑) นายสมาน พันธุ์วิไล และ (๒) นายเฉลียว จันครา **๔) ยโสธร** จำนวน ๔ คน ได้แก่ (๑) นายนิคม เพชรนผา (๒) นายศรีเทพ คนชะ (๓) นายสุทิน จันขาว (๔) นายบุญส่ง มาตขาว **รวม ๑๔ คน โดยเลือกศึกษา ๒ คน** ได้แก่ **๑) นายชาลี มาระแสง และ ๒) นางเกศแก้ว เข้มเพชร** ซึ่งแต่ละคนจะได้นำเสนออัตชีวประวัติและการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธไปตามลำดับ ดังนี้

(๑) นายชาลี มาระแสง

พ่อชาลี มาระแสง เกิดเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๕ อายุ ๗๙ ปี เป็นบุตรชายคนเดียวของนายเหรียญและนางหม้อย มาระแสง มีพี่สาวและน้องสาวอีก ๔ คน พ่อชาลีเป็นลูกคนที่ ๔ แต่งงานกับนางจันทร์ มาระแสง มีลูกชาย ๔ คน และลูกสาว ๕ คน อยู่บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๑๐ บ้านกุดขวย ตำบลคำพระ อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอานาจเจริญ

สมัยเด็กๆ ธรรมชาติเื้ออ้านวยมาก มี แมลง นก กบ เขียด ไก่ป่า กระรอก กระแต อีเหิน พังพอน อยู่กันอย่างสมดุล มีให้กินไม่หวาดไม่ไหว เมื่อเด็กชายชาลีไปรดสวนที่นาริมป่ากับแม่ตอนเช้าตรู่ แสงทองของตะวันกำลังจะโผล่ขึ้นตามขอบฟ้า เสียงไก่ป่าขันแจ้วแจ้วอยู่ทั่วสารทิศ เด็กชายชาลีจะจดจำไว้ว่า ตัวไหนขันอยู่ที่ใด ก็จะนำบ่วงไปดักมาอวดพ่อแม่ที่รักเขามากอย่างง่ายดาย ธรรมชาติได้สอนให้เด็กชายชาลีมีความฉลาดในเรื่องทำมาหากินเป็นอย่างมาก ทั้งล่าสัตว์ป่า หอดหาปลาจะทำได้มากกว่าเพื่อน เมื่ออายุได้ ๘ ปี ก็เข้าเรียนหนังสือชั้นห่มุไหล (ป.๑) ที่โรงเรียนศาลาวัดโพธิ์ศรี บ้านกุดขวย จบ ป.๑ แล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนบ้านคำพระ จนจบชั้น ป.๓ จึงออกจากโรงเรียนเพราะพ้นเขตการเรียน ด้วยการสนับสนุนของพ่อให้บวชเรียนเป็นสามเณร เพราะเชื่อว่าคนที่บวชออกมาแล้วจะเป็นคนที่มีศีล มีธรรม ไม่คดโกง เป็นคนสุก มีวิถีชีวิตที่หากินในทางซื่อสัตย์สุจริต

ภาพที่ ๔.๓๔ พ่อชาลี มาระแสง กับการทำหน้าที่อย่างจริงจัง มีสัจจะกับชีวิตจนประสบผลสำเร็จ
ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=qtOKTI72RHg>

ในช่วงที่บวชเป็นสามเณรอยู่นั้น ท่านได้เล่าให้ฟังว่า หลวงพ่อผู้เป็นเจ้าอาวาสจะพาสามเณรไปเทศน์ตามงานบุญต่างๆ โดยสามเณรชาลีนี้น้ำที่แบกของเดินฝ่าแดดร้อนๆ ตามหลังเจ้าอาวาส โดยพระเจ้าอาวาสจะเดินนำหน้าทิ้งระยะห่างประมาณ ๑ กิโลเมตร เมื่อถึงใต้ร่มไม้ท่านก็พัก พอสามเณรชาลีนี้ออกเดินต่อ จึงไม่มีโอกาสพักเลยทั้งหนักทั้งเหนื่อย อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้ทำให้หล่อหลอมจนกลายเป็นคนที่มีความอดทนสูงงานหนักโดยไม่ย่อท้อ ในขณะที่บวชเป็นสามเณร ท่านได้ฝึกเขียนเรียนอ่านจนสอบได้นักธรรมชั้นตรี ในปีพ.ศ.๒๔๙๑ และหลังจากนั้น ท่านก็ได้หมดความเพียรในการอยู่เพศบรรพชาในพระพุทธศาสนา จึงลาสิกขาบวชออกมาทำงาน วิ่งไล่ล่าหาเงินสร้างความรวยให้คนอื่นแต่ได้ประสบการณ์ชีวิต^๑

ภาพที่ ๔.๓๕ พ่อชาลี มาระแสง อดีตสามเณร ที่รู้จักคำว่า อดทน อันเป็นคำสั่งสอนสูงสุดในพระพุทธศาสนา จากหลวงพ่เจ้าอาวาสในครั้งยังเป็นสามเณร จึงนำมาคำสอนมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตขุดสระในพื้นที่นา ๖๑ ไร่
ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=qtOKT172RHg>

หลังจากลาสิกขาออกมา ท่านได้เล่าไว้ว่า คิดหางานทำเพื่อหาเงิน จึงตัดสินใจไปขายแรงงานทางภาคกลาง ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่า “ลงไปไทย” คือไปรับจ้างเมืองไทยทางภาคกลาง ตัดสินใจไปโดยไม่บอกพ่อแม่ แต่ก็ล้มเหลวในครั้งแรกถูกพ่อจับได้ ความพยายามครั้งที่ ๒ ได้ไปไทยสมใจ โดยขึ้นรถไฟที่อุบลฯ ค้างคืนที่นครราชสีมา ๑ คืน ตื่นเช้าเดินทางต่อถึงกรุงเทพฯ ตอนบ่ายห้าโมง ตกอยู่ในสภาพบ้านนอกเข้ากรุง มีดแปดด้าน ไม่รู้จักทาง ไม่มีทางเลือก โชคดีมีคนรับไปทำงานที่สวนส้มสวนละมุดที่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เป็นเวลา ๑ ปี ทำงานหนักเท่าไรก็สู้ แต่ที่สู้ไม่ได้คือเวลาเลิกงานมารับประทานอาหาร เด็กๆ ลูกของนายจ้างจะวิ่งเข้าวิ่งออกเชกหัว และกล่าวว่า “เวลาแดกแล้วมึงแดก เวลาทำงานและมึงขี้เกียจจะตายหา” โดยพ่อแม่เด็กก็มิได้ห้ามปรามแต่ประการใด หนุ่มชาลี จึงได้คิดทบทวน แล้วพบว่า เราเป็นคนจน เป็นลูกจ้าง ทำงานให้คนรวย เขารวยเขายังปล่อยให้ลูกเขาว่าและดูถูกเรา เราได้เงินเพราะเราแท้ๆ แต่เขาไม่คิด ก็เลยไปทำงานขุดร่องวางสายโทรศัพท์จากบางซื่อไปบางซื่อ ซึ่งงานดีเงินดี แต่ก็อยู่ไม่ได้ เพราะความขยันทำให้รับอาสาแม่ครัว ซึ่งเป็นเมียผู้รับเหมาล้างถ้วยล้างชามเลี้ยงคนงาน ๓๐ กว่าคน จนได้รับความไว้วางใจให้เป็นคนทำอาหารและส่งเสบียงคนงาน ด้วยความใกล้ชิดในการทำงาน ทำให้หนุ่มชาลีเกรงจะมีภัย จึงเผ่นไปเป็นลูกจ้างขุดบ่อปลาที่บางนา^๒

^๑ ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้ อำนาจเจริญ <<http://www.ubrh.go.th/articles/631050/>>, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^๒ ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้ อำนาจเจริญ, แหล่งเดียวกัน.

ต่อมาได้ไปเป็นลูกจ้างทำนาที่นครนายก แล้วเลยไปเป็นลูกจ้างสวนมะพร้าว สวนมะม่วง และสวนกล้วยที่ชลบุรี เร่ร่อนจรจัดขายแรงงานอยู่ ๔ ปี จนถึงปีพ.ศ.๒๔๙๕ เริ่มคิดถึงบ้านจึงกลับบ้าน ก่อนถึงบ้านแวะที่สาวที่ทำงานอยู่ที่ชลประทาน จังหวัดอำนาจเจริญ จึงสมัครทำงานอยู่ที่นั่น พ่อทราบข่าวจึงมารับตัวกลับไปแต่งงานกับผู้หญิง ซึ่งเป็นลูกคนที่รวยที่สุดในหมู่บ้าน แต่ตัวเองไม่ชอบ อยู่กินกัน ๖ เดือน ก็แยกทางกันกลับไปทำงานที่ชลประทาน จนได้ตำแหน่งเสมียน มีโอกาสก้าวหน้าต่อไปได้ แต่โชคร้ายป่วยหนักเป็นอัมพาตกระทันหันต้องหยุดงานถึง ๘ เดือน

หลังจากที่เริ่มหายเจ็บป่วยก็หันมาพบรักกับนางจันทร์ ซึ่งเป็นหญิงสาวในหมู่บ้านเดียวกัน และเป็นเพื่อนนักเรียนกันมาตั้งแต่ชั้น ป.๒ และ ป.๓ ซึ่งพ่อของหนุ่มชาลีไม่ชอบ ในขณะเดียวกันแม่ของสาวจันทร์ก็ไม่ชอบหนุ่มชาลี ซึ่งเรื่องเช่นนี้มันไม่ใช่เรื่องยากสำหรับคนที่มีความรักตรงกัน สองหนุ่มสาวก็ตัดสินใจวิ่งตามกันไป ซึ่งชาวอีสานเขาเรียกว่า “แล่นนากัน” เมื่อมาอยู่ด้วยกันแล้ว ในขณะที่กำลังหาบ้านเช่าอยู่นั้น แม่ของสาวจันทร์ก็ใจอ่อนให้มาอยู่ร่วมชายคา ประมาณ ๑ ปีก็แยกบ้านอยู่ พอมีลูกแม่ยายก็ยกที่ดินให้เป็นที่ทำกิน แต่เป็นนาโคก ขาดน้ำ ต้องร่อนฝายเดี่ยว ด้วยความรับผิดชอบต่อครอบครัว หนุ่มชาลีก็ตั้งใจทำมาหากินบนนาโคกผืนนี้ ไม่มีบ่อปลา นาข้าว สวนผลไม้ จะไม่ยอมโกนหนวดโกนเครา

การตั้งปณิธานตนเองของคุณพ่อชาลี มาระแสง ได้เกิดขึ้นในปีพ.ศ.๒๕๐๐ ซึ่งเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงออกผนวช ท่านต้องการจะร่วมทำบุญทำทาน แต่ก็ไม่มีปัจจัย จึงตั้งปณิธานอันแรงกล้าของตนเองโดยการนำประสบการณ์ที่ได้สั่งสมในครั้งที่เป็นทาสเขาไปทำให้คนอื่นรวย ทั้งประสบการณ์สวนส้ม ขุดร่องวางสายโทรศัพท์ ขุดบ่อปลา ทำนาข้าว สวนมะพร้าว สวนกล้วย สวนมะม่วง และงานชลประทานมาสร้างบ่อปลา นาข้าว สวนผลไม้ ของครอบครัวของตนเอง เพื่อเป็นแรงหนึ่งหนุนชาติ เพื่อร่วมเป็นราชสักการะ หากไม่สำเร็จไม่ยอมโกนหนวดโกนเครา ด้วยความมุ่งมั่นจะอมน้ำไว้ให้ได้ในที่นาโคกที่แม่ยายยกให้นั้น

นายชาลี ได้เริ่มขุดดินปั้นฝายตามคำแนะนำของนายช่างวงศ์ สาตลักษณ์ ผู้บังคับบัญชาเก่า งานขุดดินปั้นฝายถูกดูถูกดูแคลนจากชาวบ้าน หว่าผืนหวนสร้างวิมานในอากาศ แต่แทนที่จะบั่นทอนกำลังใจของท่านกลับกลายเป็นกำลังใจให้ท่านยังมีความบากบั่นในการขุดบ่อ สร้างคันดิน จนสำเร็จในปีพ.ศ.๒๕๑๘ ในเวลา ๑๘ ปี และเก็บน้ำได้ในปีพ.ศ.๒๕๒๔ มีคันดินสูง ๕ เมตร ฐานกว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๒๘๐ เมตร ทำให้มีน้ำมีปลา มีนา มีข้าว มีสวนผลไม้ ตามที่ตั้งปณิธานไว้สมใจ มีรายได้เพิ่มขึ้น มีความเจริญรุ่งเรือง มีชื่อเสียงโด่งดัง มีคนเชิญไปเป็นวิทยากรบรรยายเกษตรผสมผสานเกือบทุกวัน มีคนมาศึกษาดูงานจนรับแขกแทบไม่ไหว

จากความมุ่งมั่นมีศีล สมาธิ ปัญญา สร้างนาโคกให้เป็นไร่นาสวนผสมจนสำเร็จ ท่านได้สรุปบทบทเรียนของตนเองเพื่อต่อย้ำสัจธรรมของชาวนาอีสานว่า

ก. สิบพ่อค้าจกต้องงอนง้อต่อหนึ่งพ่อนา กล่าวคือพลังทางปัญญาของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ที่เปลี่ยนแนวคิดด้วยการเอาทรัพยากร เอาคนที่มีความสุข เอาครอบครัวที่อบอุ่น เอาชุมชนที่เข้มแข็ง โดยใช้เงินเป็นปัจจัยในการพัฒนาแทนการใช้เงินเป็นตัวตั้ง เอาทรัพยากรและคนเป็นปัจจัยในการพัฒนา ซึ่งการที่เอาเงินเป็นตัวตั้งและเอาทรัพยากรมาเป็นปัจจัยในการพัฒนานั้น เป็นความผิดพลาดเพราะจะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างหมดไปจากแผ่นดิน แต่การที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ร่วมมือกันปลูกและเปลี่ยนกระแสให้สังคมอีสานได้ตระหนัก โดยเอาทรัพยากรเป็นตัวตั้ง

เอาเงินเป็นปัจจัยในการพัฒนา ส่งผลทำให้เกิดเริ่มมีป่าและเลิกการทำไร่ปอ ไร่มัน ไร่อ้อย กลับมาทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งใช้เวลาอีกไม่นานเกิน ๓๐ ปี จะมีป่าไม้เต็มหุบเต็มตา อาหารการกินและปัจจัย ๔ อื่นๆ จักมีให้กินให้ใช้สอยอย่างไม่หวาดไม่ไหว และเมื่อนั้นเองที่คุณค่าของชาวนาจะมีความสำคัญยิ่ง จึงกล่าวว่า สิบพ่อค้าต้องมาอง้อหนึ่งพ่อนา นี่คือชีวิตใหม่บนพื้นฐานเก่าที่พ่อชาลิได้ร่วมจัดกระบวนการการเรียนรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน

ข. ความภาคภูมิใจในการสร้างงานล้านครอบครัวพึ่งตนเอง พ่อชาลิมีความภาคภูมิใจที่เห็นปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานกำลังปะผุผิวโลกที่ถูกทำลายไปให้เป็นแผลเป็นด้วย ปอ มัน อ้อย การขยายเครือข่าย ๑ ล้านครอบครัวที่พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ด้วยการจัดประชุมหมุนเวียนของปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสานไปตามศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อสร้างความรู้การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง สานต่อด้วยเวทีเครือข่ายระดับศูนย์เรียนรู้ และระดับกลุ่มต่อเนื่องกันไปทุกเดือนตามความพร้อมและตามแผนงานที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งการตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทอีสานคันทัน ที่มีเครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นผู้ระดมทุน เป็นผู้บริหาร และเป็นผู้ตัดสินใจใช้เงิน ย่อมเป็นหลักประกันในการขยายเครือข่ายสู่ล้านครอบครัวในภาคอีสานได้อย่างแน่นอน

พ่อชาลิ มาระแส ได้เริ่มต้นจุดประกายความคิดในการคิดใหม่ทำใหม่ “จากการเอาเงินเป็นตัวตั้ง มาเป็นเอาความสุขเป็นตัวตั้ง หันมารู้จักคำว่า พอเพียง มุ่งหน้าอมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ยืนต้น สัมสมภูมิปัญญาและสัมสมกัลยาณมิตร ในที่สุดเงินทองก็จักมาหาเองนั่น ความคิดดังกล่าวได้แพร่กระจายไปทั่วทั้งพื้นที่ของภาคอีสาน นอกจากนั้น ท่านยังได้ร่วมกับเครือข่ายทำวิจัยและพัฒนาการเพาะกล้ายางนาเพื่อขยายพันธุ์ต้นยางนาให้มีทั่วแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้ผู้สันตติกรรมในเครือข่ายจึงเรียกพ่อชาลิว่า “ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้” ซึ่งนับว่าท่านเป็นปราชญ์ที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติหรือธรรมชาติ ปลูกธรรมชาติขึ้นในใจคนผ่านการปลูกต้นไม้ให้เขียวข่มเพื่อปะผุผิวโลกให้ชุ่มชื้น ซึ่งท่านมั่นใจว่า วิถีชีวิตของชาวนาท่านนั้นที่จะเป็นกำลังสำคัญช่วยทำให้โลกใบนี้ร่มเย็นขึ้นมาได้ นับว่าเป็นปราชญ์ผู้ดำเนินชีวิตตามวิถีพุทธอีกท่านหนึ่งของภาคอีสาน

(๒) นางเกศแก้ว เข้มเพชร

นางเกศแก้ว เข้มเพชร หรือที่ใครๆ เรียกว่า “แม่เกศแก้ว” บ้านเลขที่ ๑๔๙ หมู่ที่ ๗ บ้านเกษตรพัฒนา ตำบลคำขวาง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี และสถานที่แห่งนี้นอกจากจะมีบ้านพักอาศัยแล้ว ยังมีพื้นที่ทำการเกษตร อีก ๕๐ ไร่ แม่เกศแก้ว เป็นภรรยาของ พันโท บุญเลิศ เข้มเพชร มีลูกแฝดชาย-หญิง ลูกชายเป็นแพทย์ อยู่โรงพยาบาลสว่างวีรวงศ์ ลูกสาวเป็นสัตวแพทย์ เปิดคลินิกรักษา สัตว์อยู่ที่หน้าโรงเรียนลือคำหาญ วารินชำราบ เดิมแม่เกศแก้วรับราชการเป็นครูอยู่ที่อุดรธานี ต่อมาย้ายติดตามสามีมาอยู่ที่อุบลราชธานี และมาซื้อที่ดิน ที่บ้านเกษตรพัฒนาแห่งนี้เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ จำนวน ๕๐ ไร่ เพื่อสร้างบ้านอยู่อาศัย และทำการเกษตร โดยใช้เวลาวางวันเสาร์ อาทิตย์ การทำการเกษตรในระยะแรก ทำแบบใช้สารเคมี พืชที่ปลูก เช่น ฝั่ มะม่วง มะขามหวาน ฝรั่ง กล้วยหอม กล้วยไข่ และปลูกพืชผักต่างๆ ผสมผสานกันกับการเลี้ยงโคนม โคเนื้อ สุกร เป็ด ไก่ และเลี้ยงปลา ต่อมาปีพ.ศ.๒๕๔๑ ได้มีโอกาสไปเข้ารับการอบรม “เศรษฐกิจพอเพียง และเกษตรธรรมชาติ” ที่ป่าดงนาทาม กับกองทัพภาคที่ ๒ ซึ่งมี พลตรี พิเชษฐ วิสัยจร (ยศใน ขณะนั้น) เป็นแม่ทัพ หลังจาก

การอบรมก็ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้เรียนรู้มา ใช้กับพื้นที่ ๕๐ ไร่ ของตนเอง โดยยึดหลัก “ปลูกทุกอย่างไว้กิน กินทุกอย่าง ที่ปลูก ทำทุกอย่างไว้ใช้ ใช้ทุกอย่างที่ทำ”^๑

ปีพ.ศ.๒๕๔๓ แม่เกศแก้ว ลาออกจากราชการครู รับบำนาญ นำเงินบำนาญนั้น มาฝากไว้กับสหกรณ์ออมทรัพย์ครู แม่เกศแก้ว เล่าให้ฟังว่า “ที่เอาเงินมาฝากสหกรณ์ เพราะอยากจะ ดูสิว่าถ้าไม่มีเงินเดือนเราจะอยู่ได้ไหม...ปรากฏว่าอยู่ได้ มีเงินจากการขายผลผลิตที่เราปลูกไว้ทุกวัน และสรุปได้ว่า อาชีพที่ดีที่สุด คืออาชีพเกษตรกร อาชีพที่อิสระที่สุด คืออาชีพเกษตรกร และอาชีพที่รวยที่สุด คืออาชีพเกษตรกร เราปลูกข้าว ๑ เมล็ด เราได้ข้าว ๑,๐๐๐ เมล็ด เราปลูก มะละกอ ๑ เมล็ด เราได้มะละกอ ๑ ต้น มีผลผลิตมากมาย”

ภาพที่ ๔.๓๖ คุณแม่เกศแก้ว เข้มเพชร บอกเล่าอาชีพข้าราชการ เพื่อมาสมัครเป็นข้าราชการ เพื่อทำอาชีพเป็นเกษตรกรตลอดชีพ ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=Wase5v9yJFQ>

หลังจากทำอาชีพครูมาเป็นเกษตรกรเต็มตัว เริ่ม ทำการเกษตรอย่างจริงจัง และด้วยเหตุที่แพ้สารเคมีที่ใช้ ในแปลงผัก ประกอบกับการที่ได้เรียนรู้วิธีการทำการเกษตร แบบ “เกษตรอินทรีย์” ซึ่งไม่ใช่สารเคมี แต่ใช้วัสดุจาก ธรรมชาติ จากเศษวัสดุที่เหลือใช้ในแปลงนั้น สามารถ จะลดต้นทุนการผลิตได้ รวมทั้งยังเป็นผลดีต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมด้วย ในพื้นที่ ๕๐ ไร่ นั้น จึงถูก ปรับเปลี่ยน เป็นการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ทั้งหมด แม่เกศแก้วเริ่มนำความรู้ที่ได้จากการอบรมจาก กองทัพอากาศ ทฤษฎีเกษตรอินทรีย์ วิธีการทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ มาปรับใช้ในบ้านสวนของตนเอง เริ่มจากการทำปุ๋ยหมักจากเศษผัก เศษหญ้า และมูลไก่ ทำน้ำหมักชีวภาพจากเศษผักผลไม้ต่างๆ ภายในสวนนั้น ในช่วงแรกเก็บไว้บริโภคเองและแจกจ่ายญาติพี่น้อง เป็น ส่วนใหญ่ ไม่ได้นำไปขายที่ตลาดเพราะไม่มีใครสนใจแต่แม่เกศแก้วเห็นว่าตนเองได้รับประทานผักสด ผลไม้สดที่ปลอดภัยจากสารเคมี ผลผลิตรสชาติดีเก็บไว้ได้นานกว่า ผลผลิตที่ซื้อมาจากตลาด จึงได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งที่ ตนเอง ประสบกับเพื่อนบ้าน ๓-๔ ราย ซึ่งเพื่อนบ้านก็ เริ่มหันมาสนใจ “เกษตรอินทรีย์” บ้างแล้ว จากการผลิตตามระบบเกษตรอินทรีย์มาได้สัก ๓-๔ ปี แม่เกศแก้วเริ่มเห็นว่า สภาพดินและสิ่งแวดล้อม ในสวนของตนเองดีขึ้น ในดินมีไส้เดือนเป็นจำนวนมาก มีแมลงห้ำแมลงเบียนอาศัยอยู่มากขึ้น^๒

^๑ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรพอเพียงชุมชน ตำบลคำขวาง (แม่เกศแก้ว เข้มเพชร), <<http://www.khamkwang.go.th/tour/98-t1.html>>, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

^๒ บ้านสวนตามรอยธรรมเกษตรกรรมไร้สารพิษ จ.อุบลฯ รับวันละ 2 แสนหลังน้อมนำเศรษฐกิจพอเพียง, <<http://welovethaiking.com/blog/>>, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

แม่เกศแก้ว ได้รับคำแนะนำจากสมาชิกของราชธานีโอศก ให้สมัครขอการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จากกรมวิชาการเกษตร ซึ่งเป็นเครื่องหมายรับประกันคุณภาพ เกษตรอินทรีย์ที่จะทำให้ผู้บริโภคเชื่อถือมากยิ่งขึ้น แม่เกศแก้วจึงสมัครขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ จากกรมวิชาการเกษตรในปี พ.ศ.๒๕๔๘ โดยให้สามี คือ พันโท บุญเลิศ เป็นผู้สมัครเพราะเป็นผู้นำผลิตผลไปจำหน่าย จากนั้นเป็นต้นมา ชื่อเสียงของแม่เกศแก้ว เริ่มเป็นที่รู้จักของผู้บริโภคในจังหวัดอุบลราชธานี ในฐานะเป็นผู้ผลิตพืชผักอินทรีย์ และส่งผลให้แม่เกศแก้ว ขยับขยายการผลิตพืชผักเพิ่มขึ้นจากผักหวานเป็นผักตามฤดูกาล เช่น ถูหนาว ปลุกบร็อคโคลี่ ผักสลัด แครอท กระบี่ ถั่วฝักยาว และพริก ถูฝนก็จะปลุกผักหวาน และ มะละกอ เป็นหลัก เป็นครูเกษตรและเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อเริ่มมีชื่อเสียงทางด้านเกษตรอินทรีย์ เพื่อนบ้านและหน่วยงานต่างๆ เริ่มเข้ามาหาความรู้ มาศึกษาดูงาน แม่เกศแก้วยินดีที่จะถ่ายทอดความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ให้กับทุกคน ทุกกลุ่มที่สนใจ จนได้รับรางวัล “เกษตรกรดีเด่น” ของกรมส่งเสริมการเกษตร และรางวัล “ผู้นำเกษตรกรหญิง” ของจังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.๒๕๕๑ โดยตั้งชื่อสวนของตนเองว่า “บ้านสวนตามรอยธรรม” บอกว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึง ๓ ธรรม ได้แก่ (๑) "ธรรมชาติ" คือปลูกพืชตามความเหมาะสม ตามฤดูกาล (๒) "ธรรมะ" คือ มีคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และ (๓) "ธรรมดา" คือ ปฏิบัติอย่างธรรมดๆ”

ภาพที่ ๔.๓๗ คุณแม่เกศแก้ว เชื้อเพชร ปราชญ์เกษตรอินทรีย์ กับการทำหน้าที่เป็นครูสอนธรรมชาติให้กับผู้มาศึกษาค้นคว้าความรู้เสมือนกับเป็นนักเรียนที่มีความสนใจในเกษตรอินทรีย์

ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=Wase5v9yJFQ>

แม่เกศแก้ว ได้รวบรวมเพื่อนบ้านที่สนใจการทำ เกษตรอินทรีย์ จัดตั้งเป็น “กลุ่มแม่บ้านพืชผักอินทรีย์” ปลูกผักด้วยกันในระบบเกษตรอินทรีย์ เพราะมีตลาด รับซื้อที่แน่นอน และได้ราคาดี ตลาดที่ว่านี้ คือตลาดหน้า ศาลากลางจังหวัด ซึ่งจะขายเป็นประจำทุกวัน ลูกค้า ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการและบุคคลทั่วไปในเมืองที่สนใจ รักษาสุขภาพ ต้องการผักสด ผลไม้สดปลอดสารพิษ ภายในกลุ่มแม่บ้านดังกล่าว มีสมาชิกที่ได้รับรอง มาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตรรวม ๑๑ รายในปีพ.ศ.๒๕๕๑ และเพิ่มเป็น ๒๒ รายในปีพ.ศ.๒๕๕๒ กลุ่มนี้ มีแม่เกศแก้วเป็นผู้นำในการปลูกผัก ผลไม้อินทรีย์ เริ่มแรกแต่ละรายจะเริ่มปลูกพืชอินทรีย์ก่อนใน พื้นที่เล็กๆ ประมาณ ๑-๒ งาน ด้วยการมารับต้นกล้า จากแม่เกศแก้วไปปลูกในพื้นที่ของตนเอง โดยไม่เสีย ค่าใช้จ่าย สำหรับปุ๋ยหมัก จะรวมกลุ่มกันทำที่แปลงของ แม่เกศแก้ว และแบ่งไปใช้ในพื้นที่ของแต่ละคน แต่ถ้าพื้นที่ของสมาชิก รายใดเป็นพื้นที่ที่ใช้สารเคมีมาก่อน ให้มาปลูกในแปลงของแม่เกศแก้วก่อน จนกว่าพื้นที่ของตนจะ

ปรับสภาพได้มาตรฐานของเกษตรอินทรีย์จึงจะนำไปปลูกในพื้นที่นั้นได้ เมื่อได้ผลผลิต จะมีการรวบรวมผลผลิตของ แต่ละราย และให้สมาชิกหมุนเวียนกันนำไปจำหน่าย ครั้งละ ๓ ราย “รายได้ นำมาหาร ๓ แบ่งให้แม่เกษตรกร สมาชิกที่นำไปจำหน่าย และเก็บไว้เป็นทุน”

ภาพที่ ๔.๓๘ คุณแม่เกษตรกร เข้มเพชร ปรากฏเกษตรอินทรีย์ กับการทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ที่มา : <https://www.youtube.com/watch?v=Wase5v9yJFQ>

แม่เกษตรกร เล่าว่า “วางตลาดเดียวเดี๋ยวก็นหมด เราจะเน้นตลาดล่างคือคนทั่วไปสามารถซื้อหาไปรับประทานได้ และเราจะประชาสัมพันธ์ผลผลิตของเราว่า ปลอดภัย เก็บไว้ได้นาน นอกจากนี้ เรายังบอกวิธีนำไปบริโภคด้วย เช่น ผักปลัง ใช้แทนคะน้าได้ แครอทเราจะขายทั้งใบ เพราะสามารถนำไปปอกกินกับลาบได้..” ซึ่งการที่ผู้ผลิตมาทำหน้าที่การตลาดในชุมชนอย่างนี้ ทำให้ผู้บริโภคที่อยู่ในชุมชนยังมีความเชื่อมั่นต่อกระบวนการผลิตของคุณแม่เกษตรกรมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น แม่เกษตรกร ยังมีความมุ่งมั่นในการที่จะอุทิศตนช่วยเหลือชุมชน โดยมีเป้าหมาย ๔ สร้าง คือสร้างอาหาร สร้างงาน สร้างอาชีพ และสร้างรายได้ ด้วยเป้าหมายที่เป็นวิสัยทัศน์และเป้าหมายการพัฒนาชุมชนทั้ง ๔ ประการนี้ จึงทำให้เกิดการแบ่งปันความรู้ การแบ่งปันต้นกล้า และการแบ่งปันปัญหามากมาย ที่แม่เกษตรกรได้ผลิตขึ้นนั้นให้กับสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน เพื่อเป็นการลงทุนสร้างความเชื่อมั่น สร้างแรงจูงใจให้กลุ่มสตรีแม่บ้านเหล่านั้น ได้พากันหันกลับมาลงมือปลูกพืชผักอินทรีย์ จะได้ร่วมกันสร้างอาหาร สร้างงาน สร้างอาชีพ และสร้างรายได้ ให้เกิดขึ้นกับชุมชนตนเองและเป็นแบบอย่างให้กับชุมชนใกล้เคียง เป็นการฝึกใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ และช่วยกันรักษาสีเขียวตลอด ในชุมชนด้วย การช่วยเหลือชุมชนและสังคม รวมถึงการเป็นแบบอย่าง ในการสร้างรายได้ สร้างงาน สร้างอาชีพ ทำให้ได้รับการยอมรับทั้งในระดับชุมชน ระดับจังหวัด และระดับประเทศ โดยมีรางวัลเพื่อยกย่องความเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตวิถีพุทธของคุณแม่เกษตรกร เข้มเพชร ดังนี้^๑

- ได้รับการรับรองผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรปลอดภัย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- โล่รางวัลเกียรติคุณ ได้รับรางวัลที่ ๑ ในการคัดเลือกเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรดีเด่น สาขาทำสวน ประจำปี ๒๕๕๐ จังหวัดอุบลราชธานี

^๑ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรพอเพียงชุมชน ตำบลคำขวาง (แม่เกษตรกร เข้มเพชร), <<http://www.khamkwang.go.th/tour/98-t1.html>>, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

- โล่รางวัลประกาศเกียรติคุณ สตรีที่มีผลงานดีเด่น ระดับจังหวัด ประเภทเกษตรกรรมดีเด่น เนื่องในการจัดงานสตรีสากล จังหวัดอุบลราชธานี ประจำปี ๒๕๕๑
- เกียรติบัตรคนดีศรีแผ่นดิน กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และ
- รางวัลเกียรติยศอื่นๆ อีกมากมายจากหลายๆ ภาคส่วนทั้งรัฐและเอกชน

ทุกวันนี้ นอกจากแม่เกศแก้ว ยังต้องทำหน้าที่ต้อนรับผู้คนที่มาศึกษาดูงานที่บ้านสวนตามรอยธรรมฯ อยู่เสมอๆ แล้ว แม่เกศแก้วยังจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง พร้อมจัดหลักสูตรฝึกอบรม “เศรษฐกิจพอเพียง” ให้กับผู้สนใจจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ด้วย โดยใช้สถานที่ภายในบ้านสวนตามรอยธรรมฯ นั้นเองในการดำเนินงานการฝึกอบรม ยิ่งไปกว่านั้น ท่านยังอาสาเป็นวิทยากรไปบรรยายให้กับหน่วยงาน หรือ กลุ่มบุคคลที่สนใจในที่ต่างๆ อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยโดยมุ่งหวังที่จะให้เกษตรกรชาวนาชาวสวนเห็นความสำคัญของอาชีพที่ร่ำรวยนี้ และหันกลับมาทำการเกษตรด้วยความภาคภูมิใจ อันเป็นอาชีพที่ไม่มีหนี้สิน มีความสุขกับการดูแลธรรมชาติอันเป็นทรัพย์สินในดินสินในน้ำที่บรรพบุรุษของชาวนาโดยเฉพาะชาวอีสานได้ใช้เป็นอาชีพเพื่อประกอบเลี้ยงชีพมาจนถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตของคุณแม่เกศแก้ว จึงเป็นตัวอย่าง เป็นต้นแบบที่สมควรจะได้รับการยกย่องขึ้นเป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิตวิถีพุทธอีกท่านหนึ่ง

๔.๒ ปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

จากผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรของปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ การเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี การรู้จักชุมชนของตนเอง การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน และการบริหารจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ตรงกับหลักการดำรงชีวิตในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “สัมมาอาชีวะ” ซึ่งเน้น “มัชฌิมาปฏิปทา” คือทางสายกลางระหว่างการพัฒนาทางวัตถุกับการพัฒนาทางจิตใจตามหลักท้าวานา ๔ ซึ่งไม่มุ่งการสนองตัณหาที่ไม่มีวันเต็มอ้อมแต่มุ่งสร้างความรู้จักพอหรือสันโดษที่สัมพันธ์กับความสุขทั้งสี่ประการ เช่น การรู้จักพอประมาณในการบริโภค โดยมีความสุขมวลรวมของประเทศเป็นดรชนิชีวิตการพัฒนาสังคมที่

พัฒนาตามแนวปรัชญานี้จะเป็นสังคมพอเพียงเพราะสามารถพึ่งตนเองได้ไม่เป็นหนี้สิน สมาชิกของสังคมนี้เป็นผู้ร่ำรวยด้วยทรัพย์ภายในหรืออริยทรัพย์ จึงไม่มีการแก่งแย่งแข่งขัน เบียดเบียนกัน มีแต่ความรักสมัครสมานสามัคคีจึงเป็นสังคมแห่งสันติสุข ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สุขา สังฆัสสะ สามัคคี ความสามัคคีของหมู่คณะนำความสุขมาให้”^๑ ดังปัจจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ตามแผนภูมิที่ ๔.๒ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๒ กรอบแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปสู่การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง

ปราชญ์ชาวบ้านปฏิบัติตนทวนกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นการสร้างชุมชนจากความพยายามของภาคประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงจากความอ่อนแอสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง โดยตั้งต้นจากกระบวนการเรียนรู้ ดังตัวอย่างศูนย์เรียนรู้บ้านแสงจันทร์ ตำบลสนามชัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ มีจุดเด่นในการเรียนรู้ด้วยเกษตร ๑ ไร่ โดยนายไพรัตน์ ชื่นศรี ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้นำของศูนย์เรียนรู้บ้านแสงจันทร์ สร้างการเรียนรู้ร่วมกับเพื่อนบ้านในชุมชน มีสมาชิกประมาณ ๔๐ คน เพื่อหาทางออกในการพึ่งตนเอง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกสัปดาห์ จัดสัจจรเยี่ยมแปลงเกษตร สมาชิกทุกเดือน เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ระดับชุมชน ตระหนักถึงความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน ความรู้ภูมิปัญญา ความรู้วิชาการสมัยใหม่ (วรรณภา เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด, ๒๕๔๙) และชุมชนเข้มแข็งเครือข่ายแคนดงของนายคำเตื่อง ภาษี ซึ่งแคนดงเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดบุรีรัมย์ สามารถรวมเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งในการออมทรัพย์ จากสภาวะการเรียนรู้ของชุมชน ชาวบ้านมีความมั่นใจในตัวเอง เอาความสัมพันธ์ต่างๆ ขึ้นคืนมา มีประสบการณ์ของการจัดการแบบใหม่ เกิดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาที่สั่งสมไว้ในท้องถิ่น เกิดกิจกรรมแตกตัวอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง เช่น การแปรรูปอาหาร สมุนไพรและสุขภาพ กองทุนสวัสดิการ การส่งเสริมเด็กและเยาวชน ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ (เสรี ษาเหลา และเรืองยศ จันทศิริ, ๒๕๔๔)

^๑ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมมจิตโต), พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, <<http://www.mcu.ac.th/site/theme/rector21042557.pdf...>>, ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

นอกจากนี้ยังมี บ้านละลอกกระสังข์ ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ป่าเขาคอกล้อมรอบด้วยชุมชน ๑๕ ชุมชน ช่วงปีพ.ศ.๒๕๓๕-๒๕๔๕ ป่าแห่งนี้ถูกบุกรุกทำลายจากนายทุน ชาวบ้าน และภาครัฐ ส่งผลให้ป่าเสื่อมโทรม ต้นไม้และสัตว์ป่าลดลง ปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไขเป็นผลสำเร็จ จากการ (๑) จัดเวทีพูดคุยไกลเกลี่ย หาข้อตกลงกับผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างสันติวิธี (๒) มีการสำรวจแนวเขตป่าและมอบหมายให้ผู้มีที่ทำกินติดกับป่าเป็นผู้รับผิดชอบดูแลในส่วนนั้นๆ แบ่งพื้นที่ป่าให้แต่ละชุมชนดูแลตามความเหมาะสมและความสะดวกในการดูแล (๓) มีโครงการสร้างป่าในบ้านให้ทุกครัวเรือนทำแปลงปลูกผักพื้นบ้าน ลดการบุกรุกป่า และช่วยอนุรักษ์พันธุ์พืชป่าไปพร้อมๆ กัน (๔) มีโครงการป่าพูดได้ ทำป้ายคำขวัญเชื้อเชิญชาวชุมชนให้ระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากป่า (๕) มีกลุ่มเยาวชนคนรักธรรมชาติร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชนที่มีภูมิปัญญาเรื่องพันธุ์ไม้และสมุนไพร ทำการสำรวจป่า กิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดเรียนรู้ร่วมกัน มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นมิตร มีเหตุผล และพัฒนาต่อเนื่อง (วรรณ เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด, ๒๕๔๙)

สอดคล้องกับชุมชนปางมะผ้า ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ลดเลิกการใช้สารเคมีในการทำเกษตร สนับสนุนการเลี้ยงหมูหลุม การทำแนวกันไฟ การทำฝาย ปลูกป่าฟื้นฟูวัฒนธรรม ประเพณี การละเล่น เชื่อมโยงถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนร่วมกับทางโรงเรียน มีคลังความรู้โดยรวมผู้สูงอายุที่เป็นแหล่งภูมิปัญญา ดึงออกมาสู่เยาวชน การทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และโครงการของมูลนิธิชีววิถี จังหวัดสุพรรณบุรีที่ให้ชาวนาได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างอิสระ สร้างความรู้และเทคโนโลยีของตนเองในเรื่องสำคัญ ๓ เรื่อง ผ่าน ๓ หลักการ ของโรงเรียนชาวนา คือ การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิทยา การปรับปรุงบำรุงดิน และการพัฒนาพันธุ์ข้าว มีการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ จนเกิดเป็นชุมชนชาวนาที่สามารถเชื่อมโยง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โรงเรียนชาวนา เป็นกิจกรรมที่สะท้อนภาพการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้อย่างชัดเจน เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จากประสบการณ์ และเรื่องเล่า ที่ได้จากการรับฟังซึ่งกันและกัน (วรรณ เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด, ๒๕๔๙)

จะเห็นได้ว่า กุญแจสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง คือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอย่างเป็นมิตร มีเหตุผล มีการเอื้อเฟื้อเกื้อกูล พึ่งพา ธรรมชาติ และอาศัยองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา มีการประสานความรู้เกิดเป็นความรู้ใหม่ เรียนรู้แล้วลงมือปฏิบัติจริง ก่อให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชนอันเป็นหนทางอยู่รอดและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านดอนหมุ อำเภอตระการพืชผล ชุมชนบ้านตาแย อำเภอวังสามสี ชุมชนราชธานีโสภ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอรัตนวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีลักษณะของชุมชนแห่งการเรียนรู้ พบปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญของชุมชนดังกล่าว ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การมีส่วนร่วมของพลังท้องถิ่น ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง (๒) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันบนพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้สมาชิกเข้าใจปัญหาและวิธีการแก้ไข (๓) กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิถีปฏิบัติ โดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อนเพื่อประสานมุมมองและความคิดที่แตกต่างให้สามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันได้ (๔) การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาค และ (๕) สมาชิกมีความพึงพอใจ

๔.๓ รูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธเพื่อการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

จากการศึกษารูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า จะถ่ายทอดความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมผ่านการสร้างความรู้จากรูปแบบ “เกษตรประณีต” ซึ่งเป็นการทดลองทำเกษตรผสมผสาน ในพื้นที่ขนาดเล็ก ก่อนที่จะขยายสู่พื้นที่ขนาดใหญ่ พบว่า กระบวนการของการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวสมาชิก สามารถเกิดขึ้นได้ระหว่างการแลกเปลี่ยนกระบวนการคิดและการประชุม สำหรับกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวของสมาชิกออกมาสู่ภายนอกชุมชนให้รับรู้ และการนำความรู้จัดแจงมาเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นระหว่างการดำเนินกิจกรรม และขั้นตอนสุดท้ายซึ่งเป็นกระบวนการนำความรู้จัดแจงเพื่อพัฒนาสู่ความรู้ฝังลึก พบได้จากการนำไปปฏิบัติจริงของสมาชิกทั้งในและนอกเครือข่าย โดยรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสานมี ๓ ลักษณะคือ ๑) ลักษณะที่เป็นการวิเคราะห์การสร้างความรู้ของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านรูปแบบของเกษตรประณีต ๒) ลักษณะของการสังเคราะห์รูปแบบของเกษตรประณีต และ ๓) รูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โดยแต่ละลักษณะมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๓.๑ วิเคราะห์รูปแบบการสร้างองค์ความรู้และการจัดการความรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

การทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มีรูปแบบในการสร้างองค์ความรู้ที่สามารถวิเคราะห์ได้ ๔ รูปแบบ ดังนี้

๑) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน (Socialization) เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ข้อคิดเห็น ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึกเกี่ยวกับการทำ เกษตรประณีตที่อยู่ในตัวของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งล้วนแต่เป็นการสะสมความรู้ และประสบการณ์มากกว่า ๒๐ ปี ผ่านกระบวนการสนทนาพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ (dialogue) ทำให้เกษตรกรสามารถถ่ายทอดความรู้ และ ความรู้สึกลอกออกมาได้ดี เนื่องจากบรรยากาศในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ในพื้นที่เสมือน ทำให้ เกษตรกรสามารถพูดคุยได้อย่างลึกซึ้ง แม้กระทั่งคนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ อ่านหนังสือไม่ออก แต่ก็มีคามมุ่งมั่นตั้งใจในการเรียนและถ่ายทอดความรู้ เรื่องการปลูกเห็ดตระโงกกับต้นยางนา โดยครั้งแรกได้รับข้อมูลจากสวนครูบาสุทธินันท์ จากนั้นได้ทดลองนำเชื้อเห็ดไปใส่กับต้นยางนาที่มีอยู่ ๑ แปลง จนไปพบว่ามีเห็ดเกิดมากมาย จึงได้ขยายไปใส่ต้นอื่นๆ ที่มี ลักษณะใกล้เคียงกัน และปรากฏว่ามีเห็ดเกิดขึ้น ได้อยู่ ได้กิน ได้ขาย และได้ถ่ายทอดให้เพื่อนสมาชิกนำไปทดลอง ปลูก และได้ผลเช่นกัน นับว่าเป็นพลังแห่งการเรียนรู้ที่มี ความเหมาะสมต่อเกษตรกร...”

๒) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) เป็นการเปลี่ยนความรู้ฝังลึกที่อยู่ในตัว สมาชิกแต่ละคนให้ไปสู่ความรู้ที่ชัดเจน ที่คนอื่นสามารถ เข้าถึงได้ง่าย จากการเรียนรู้ที่ผ่านมา พบว่ามี ๔ รูปแบบ คือ

(๑) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเครือข่าย จะมีการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดความรู้เกษตรประณีตผ่านเรื่องเล่าทั้ง เป็นการสนทนาเดี่ยว และเป็นการสนทนากลุ่มเพื่อให้ได้ แนวคิดใหม่ทุกเดือน

(๒) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งภายในจังหวัดและข้ามจังหวัด เช่น สุรินทร์ นครราชสีมา ขอนแก่น ฯลฯ จะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ การทำการเกษตรประณีต เช่น การจัดการเรื่อง ดิน น้ำ พืช สัตว์ การทำปุ๋ยอินทรีย์ สารไล่แมลงและการเผาถ่าน ทุก ๒ เดือน

(๓) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายผ่านการบรรยาย เมื่อสมาชิกเกิดทักษะในกระบวนการสร้างความรู้จึงถูกเชิญไปเป็นวิทยากรและใช้เวทีการบรรยายในการถ่ายทอดองค์ความรู้

(๔) การเรียนรู้ข้ามเครือข่ายผ่านการสนทนา และดูงาน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านเวทีที่มีหน่วยงานต่างๆ มาศึกษาดูงาน เช่น มหาวิทยาลัย ธกส. อบต. กศน. และโรงเรียนต่างๆ เป็นต้น เป็นกระบวนการ แลกเปลี่ยนความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน เพื่อถ่ายทอดสู่อีกคนหนึ่ง ตลอดทั้งการสร้างแรงบันดาลใจในการที่จะให้อีกคนหนึ่งไปทำเกษตรประณีต เมื่อรับแล้วจึงลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อมีการเรียนรู้จึงศึกษาทดลองเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดความรู้ที่ชัดเจน

๓) การรวบรวมหรือผนวกความรู้ (combination) เป็นการนำความรู้ที่ชัดเจนที่มีอยู่ในเครือข่ายตามมาตรฐานการเรียนรู้มารวบรวมอยู่ในรูปของเอกสารหรือสื่อต่างๆ เพื่อให้สมาชิกทั้งในและนอกชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย เป็นความรู้ที่ชัดเจนที่ยกระดับเพิ่มมากขึ้น เช่น ต้นฉบับชุดความรู้ “คันทนาเงินหมื่น” มีความรอบรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชบนคันนา ได้ศึกษาว่าในรอบหนึ่งปีควรที่จะปลูกอะไร หมุนเวียนอย่างไรเพื่อให้ สอดคล้องกับฤดูกาล โดยจัดทำเป็นสื่อ VCD การทำสื่อแผ่นพับคำแนะนำในการเลี้ยงกบ การปลูกผักหวาน ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านยังได้จัดทำ VCD ชุดความรู้เกี่ยวกับเกษตรประณีต เพื่อ เผยแพร่สำหรับผู้สนใจทั่วไป

๔) การฝังหรือผนึกความรู้ (internalization) เป็นการนำความรู้ที่ชัดเจนไปปฏิบัติประยุกต์เป็น ผลลัพธ์ มีการเรียนรู้ปรับปรุงของเก่าทำให้เกิดคุณค่า และ มูลค่าอย่างต่อเนื่อง นับเป็นการเรียนรู้ความรู้ฝังลึกที่ยกระดับขึ้นไปจากตัวบุคคล และสมาชิก เช่น ชุดความรู้เรื่องการเผาถ่าน ซึ่งเดิมใช้การเผาแบบเตาอบดินใช้เวลา ๓-๔ วัน จึงจะได้ใช้ มาเป็นเรียนรู้การเผาถ่านด้วยถัง ๒๐๐ ลิตร ซึ่งเป็นเตาอบแบบใหม่ ทำให้ประหยัดเวลาในการเผาได้ถึงครึ่ง อีกทั้งถ่านยังมีคุณภาพที่ดีกว่าแบบเดิม นับเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบไม่หยุดนิ่งของเกษตรกร อันส่งผลให้เกิดความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง トラบโดที่มีการเรียนรู้ ความรู้ก็จะหมุนเป็นเกลียวความรู้ไปสู่ความรู้ฝังลึกต่อไป

การจัดการความรู้ของแต่ละรูปแบบจะมีลักษณะการจัดการความรู้ในแต่ละกิจกรรมที่ต่างกัน โดยหัวใจสำคัญในการยอมรับความรู้ใหม่จากรูปแบบ “เกษตรประณีต” ผู้ปฏิบัติต้องมีความเชื่อมั่นและศรัทธาในรูปแบบ อีกทั้งหากมีกิจกรรมการสร้างแรงบันดาลใจอย่างต่อเนื่องและมีผู้นำที่เข้มแข็งจะทำให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงสอดคล้องกับวิจารณ์ พานิช (๒๕๔๗), เสรี พงศ์พิศ (๒๕๔๙) อภิสิทธิ์ ธรรมมวรารุง (๒๕๔๙) และครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (๒๕๕๐) ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่ได้กล่าวว่า การจัดการความรู้ถือเป็นสิ่งสำคัญมากในการทำเกษตรอย่างประณีต เพื่อให้พออยู่พอกินและสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข ซึ่งต้องเริ่มต้นด้วยการออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมน้ำ ออมสัตว์ ออมต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย ออมเงินทุน สิ่งสม กัลยาณมิตร และสิ่งสมภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาจะช่วยให้มีอยู่ มีกิน มีเพื่อน มีเงิน มีสุขภาพดี สอดคล้องกับรายงานการวิจัยของนันทิยา และณรงค์ หุตานวัตร (๒๕๔๗) ที่ว่าในภาคเกษตรนั้นจะเน้นการผลิตแบบพึ่งพาตนเอง ทำการผลิตที่มีความหลากหลายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และเน้นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของเกษตรกร โดยให้มีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าหรือผลผลิต มี

อาหารเพื่อบริโภคที่เพียงพอของครอบครัว ซึ่งจะทำให้ลดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร การลดรายจ่ายด้านการผลิตและการออมในรูปของความรู้อย่างต่อเนื่อง

๔.๓.๒ การสังเคราะห์รูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาพบว่า การทำการเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน สามารถสังเคราะห์ผลของการศึกษาออกได้เป็น ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑) รูปแบบพออยู่พอกิน (subsistence model) รูปแบบนี้เกษตรกรผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เป็นลักษณะการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานความไม่มั่นใจในเรื่องของความรู้ที่มีอยู่

๒) รูปแบบเหลืออยู่เหลือกิน (surplus model) เป็นรูปแบบที่ผลิตอยู่บนฐานของการปรับกระบวนการเรียนรู้ เมื่อสมาชิกเริ่มมีความรู้จึงนำความรู้ลงสู่การปฏิบัติ และทดสอบซ้ำเพื่อดูว่าความรู้ที่สะสมมานั้นจะพอใช้หรือไม่ รูปแบบนี้เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคครัวเรือนและการจำหน่าย

๓) รูปแบบก้าวหน้า (advance model) เป็นรูปแบบการผลิตที่ดำเนินการบนฐานความรู้เมื่อสมาชิกส่วนใหญ่มีความรู้แล้ว เกิดความมั่นใจ จึงขยายพื้นที่การผลิตเพิ่มมากขึ้นทั้งชนิด และกิจกรรมที่ดำเนินการ สมาชิกมีความพร้อมด้านปัจจัยการผลิต และในรูปแบบการผลิตนี้ สมาชิกส่วนใหญ่ยังยึดหลักการผลิตให้มีความหลากหลายตามวัตถุประสงค์การกินและใช้ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน และกระจายความเสี่ยงในเรื่องของราคา อีกทั้งมีความพยายามในการที่จะสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ให้มากขึ้น เป็นรูปแบบการผลิตที่ตั้งอยู่บนฐานของความรู้ เกษตรกรจะผลิตเพื่อการบริโภคและสร้างรายได้เป็นหลักให้ครอบครัว

๔.๓.๓ รูปแบบองค์ความรู้ องค์ความรู้เชิงพุทธ และวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

การดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านอีสานทุกคนล้วนมีวิถีชีวิตที่สมถะ สร้างชุมชนคนดี ขยายเครือข่ายแบบพันธมิตรดวงดาวให้เป็นกลไกและแสงสว่างทางปัญญาแก่สังคม จากการศึกษาองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นภูมิปัญญาของแต่ละท่านซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีองค์ความรู้เชิงพุทธสอดแทรกอยู่ในนั้น พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านอีสานแต่ละคนได้มีแนวทางที่เป็นวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของตนเอง โดยผู้วิจัยได้สรุปในรูปตาราง ตามที่ปรากฏใน ตารางที่ ๔.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ สรุปองค์ความรู้ องค์ความรู้เชิงพุทธ และวิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน จำนวน ๑๘ คน

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
๑	ประยงค์ ใจเป็น	วิถีเกษตรแบบ พอเพียง หรือ วิชาการทำ “ปุ๋ยหมัก” (หมักเศษไม้ใบ หญ้าและ วัชพืชให้	ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน ร้อยเปอร์เซ็นต์ บุกบัน มานะ พยายาม เป็นบ่อเกิดแห่ง ความสำเร็จ มีหลัก สำคัญ ๔ ข้อ ได้แก่พูด เป็น ทำเป็น คิดเป็น	“...เป็นผู้ปฏิบัติจริง อย่างจริงจัง ยึดมั่น และก็ ทำสม่ำเสมออย่างต่อเนื่อง ให้ขยัน อดทน ทำจริง ปฏิบัติโดยเริ่มต้นจากการ ลองผิดลองถูก .” ทำสิ่งใด สิ่งนั้นต้องตามมา จะเร็ว

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
		กลายเป็นปุ๋ย เรียกว่า ปุ๋ย หมก ที่ไม่ใช่ “ปุ๋ยหมัก”)	และ การแก้ปัญหาให้ เป็น	หรือซ้ำขึ้นอยู่กับความ เพียร (วิริเยน ทุกขมจเจติ) “คนล่องทุกข์ได้เพราะ ความเพียร....”
๒	บัวพันธ์ บุญอาจ	ปลูกสวนป่า	คิดแบบทวนกระแส เปลี่ยนความคิดตัวเอง ใหม่ เริ่มพัฒนาตนด้วย การทำเกษตรกรรม แบบอินทรีย์ ชีวภาพ และคิดไว้เสมอว่าต้อง ไม่ใช่เชิงปริมาณต้อง เป็นแบบผสมผสานไม่ ลืมนำต้องอยู่กับป่ากับ ธรรมชาติ ต้องหาที่ เรียนรู้ที่ไม่ต้องเสีย ค่าใช้จ่าย จึงพึ่งพา ตัวเองด้วยการเข้าฟัง การอบรมสัมมนาต่างๆ ที่เขาจัดฟรีและลอง ปฏิบัติตามหลักที่เรา เรียนรู้มาผสมผสาน โดยยึดหลักเศรษฐกิจ พอเพียงของในหลวง รัชกาลที่ ๙ เป็นที่ตั้ง เพราะศรัทธาในตัวของ พระองค์ เมื่อเรา ศรัทธากับสิ่งใดมันจะ เป็นแรงผลักดันในเรา ก้าวผ่านอุปสรรคไป ได้” มิตติในการทำงาน ว่า อย่าเอาเงินมาเป็น ตัวตั้งในการดำรงชีวิต เพราะจะไม่มีความสุข จงเอาความสุขเป็นตัว	“หลังจากที่พ่อลงมือ ปฏิบัติจนตัวเองประสบ ความสำเร็จแล้ว ก็นำ ตัวเองเข้าไปอยู่ใน หน่วยงานราชการแทบจะ ทุกหน่วยงานของจังหวัด เพื่อนำองค์ความรู้ของ เราที่มีไปเผยแพร่- ถ่ายทอดขยายผลให้คน ข้างนอกได้รับรู้ สร้าง ความตระหนักถึงการ พึ่งพาตัวเองและพิชภัย ของสุขภาพที่เกิดจาก สารเคมีที่กำลังเข้าสู่ชั้น วิกฤตของผลผลิตจาก เกษตรกรรม นอกจากนั้น ก็ทำเครือข่ายในชุมชนเอง เพื่อขยายความรู้อีกทาง หนึ่ง และสร้างวิสาหกิจ เพื่อกระจายรายได้ให้แก่ เกษตรกร จึงจัดตั้งศูนย์ เรียนรู้เกษตรกรรมแบบ ยั่งยืน จังหวัด หนองบัวลำภู เพื่อให้ เกษตรกรเกิดการพัฒนา และพึ่งพาตนเองได้อย่าง เหมาะสม โดยให้ทุกคนได้ เห็นตำตา (พาไปดูของ จริง) ให้ได้ฟังตำหู (พูดให้ ได้ยิน) และให้ตำใจ (ให้

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
			ตั้งแล้วทุกอย่างจะมี ความสุขเอง”	เขาได้เก็บไปคิด)”
๓	คำปวน สุธงษา	ไม้ดอก/ไม้ ประดับพืช เมืองหนาว		หลักคิดประจำใจ “ทำงาน ใดทำให้จริงอย่าทิ้งหลัก รู้จักกาลเวลาหาเหตุผล” “คำว่า หลัก หมายถึงหลัก คุณธรรม ๕ ประการ คือ ซื่อสัตย์ ขยัน ประหยัด และ หมั่นศึกษา ส่วน “การรู้จักกาลเวลา” คือ รู้ เหตุ รู้ผล ทำให้รู้ว่าต้องหา ปัจจัยอะไรมาส่งเสริม สนับสนุนให้งานสำเร็จ
๔	พระมหาสุภาพ พุทธวิริโย	หลุมพอเพียง/ ฝายมีชีวิต	หลุมพอเพียงคือ สามารถช่วยเหลือคน ในชุมชนให้มีอาชีพ เสริม เพิ่มรายได้ ลด ปัญหาการว่างงาน มี คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เกิดการมีส่วนร่วม สมัครสมานสามัคคี ปรองดอง พัฒนาให้ เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจ อยู่เย็น เป็นสุข - การสร้างฝายมีชีวิต คือ การระเบิดจาก ภายใน ด้วยการสร้าง ความเข้าใจ สร้างความ ร่วมมือของชุมชน และ การทำด้วยข้อมูล ที่ ต้องเข้าใจว่าระบบ ธรรมชาติของต้นไม้ ธรรมชาติของสายน้ำ หรือแม้กระทั่งตัววัสดุ	“ เราไม่สร้างฝาย แต่สร้าง คน เพื่อไปสร้างฝาย พอ สร้างคนสำเร็จ เขาจะเป็น เจ้าของฝาย หมดภาระ เรื่องการดูแล”

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
			อุปกรณ์ต่างๆ และที่สำคัญต้องอย่าคิดเยอะ และอย่าคิดยาก ต้องทำบนพื้นฐานแห่งความจริง และทำจากเล็กไปใหญ่ ทำจากน้อยไปมาก	
๕	พญ.ทานทิพย์ ธำรงวราราม	“ศูนย์คำคุณ” สุขภาพ พอเพียง	"สร้างสุขภาวะที่ดีที่ยั่งยืน ด้วยวิถีชีวิตที่พอเพียง" โดยนำหลักธรรมะ ๔ อ มาเป็นยุทธวิธีในการทำงาน ได้แก่ "อริยสัจ ๔" "อัตตาหิ อัตตาโนนาโถ" อิทธิบาท ๔ และ อปรีหานิยธรรม ธรรมะแห่งความเจริญ	ใช้ความสุขเป็นตัวตั้งและเงินเป็นตัวแปรตาม ค้นหาปัจจัยที่สนใจมาเรียนรู้อย่างต่อเนื่องกับครูชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จ โดยวิธีเรียนรู้จากของจริงแล้วกลับไปปฏิบัติ จนเกิดความสำเร็จ แล้วไปชวนญาติสนิทมิตรสหายมาเรียนรู้และปฏิบัติตามแล้วค่อยๆ ขยายจากเล็กไปใหญ่ ค่อยๆ แก้ปัญหาจากง่ายไปยาก เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตขยายสู่หลากหลายอาชีพในชุมชน - มุ่งเน้นสุขภาวะทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา ครอบคลุมทั้งด้านหลักประกันชีวิต ร่างกาย และจิตใจที่แข็งแรง ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สิ่งแวดล้อมดี มีความภาคภูมิใจ มีอิสรภาพและอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลทั้งระหว่าง

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
				มนุษย์และมนุษย์กับ สิ่งแวดล้อม โดยมีมิติด้าน เศรษฐกิจมุ่งเน้นการลด รายจ่ายและการออมแทน การเพิ่มรายได้และแทน การเพิ่มโอกาสเข้าถึงทุน
๖	บุญเต็ม ชัยลา	เกษตรแบบ ผสมผสาน	หลักสำคัญ อยู่ ๕ ประการ คือ ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข ๓ ห่วง คือ ความ พอประมาณ ความมี เหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน -ส่วน ๒ เงื่อนไข คือ ความรู้ และคุณธรรม การดำเนินชีวิตแบบ พอเพียง ควรคำนึงถึง เสาเข็ม ๔ ต้น คือ ดิน น้ำ พืช และสัตว์ ที่ต้อง คงไว้ซึ่งความ หลากหลายไว้ในผืน แผ่นดิน เพราะ ทั้ง ๔ ประการนี้ มี ความสำคัญต่อชีวิต มนุษย์โดยพื้นฐาน การ รักษาทั้ง ๔ นี้ไว้ได้ ก็ ทำให้มนุษย์สามารถอยู่ ได้อย่างแท้จริง ไม่ต้อง วิ่งหาเงินแต่อย่างใด ปัญหาเงินทุนไม่มีไม่ใช่ ปัญหา เพราะเงินทุน อยู่ที่ตัวเรา คือตัวเราที่ เป็นทุน ที่มีแขนมีขา และกำลังพร้อม สามารถทำงานได้โดย	การปฏิบัติตามแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง เดินทางสายกลาง ไม่วิ่ง ตามกระแส ใช้ชีวิต พอประมาณให้คำนึงและ รักษา ๔ แม่ ไร่ คือ แม่ธรณี (ดิน) แม่คงคา (น้ำ) แม่โพสพ (ข้าว) และ แม่บ้าน(คนช่วยทำงาน และที่ปรึกษา) และ ๕ พระ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระเจ้าอยู่หัว และ พยายาม

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
			ไม่ต้องใช้ทุนแต่อย่างใด ค่อยๆ ทำทีละนิด ไม่นานก็สำเร็จ	
๗	ผอง เกตพิบูลย์	การเกษตร ผสมผสาน	ที่เจริญตามรอยพระ ยุคลบาท เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงใน การดำเนินชีวิตโดย เปลี่ยนให้เป็น การเกษตรผสมผสาน อย่างค่อยเป็นค่อยไป เน้นหลัก อัตตาหิ อัตต โน นาโถ หลักอิทธิบาท สี่ และหลักอปริหานิย ธรรมขันธ์ ๑๑ และ เป็นแบบอย่างที่ดีให้ ลูกหลาน	กลุ่มเกษตรผสมผสานบ้าน โนนพริก มีการรวมตัวกัน ร่วมคิดร่วมเรียนรู้ ร่วมทำ หมุนเวียนกันไปให้พื้นที่ ของ สมาชิก มีการวิจัย ชุมชน เพื่อชุมชน ของ ชุมชนในรูปแบบต่างๆ
๘	ทัศน์ กระยอม	เกษตร พึ่งตนเอง	"วิ่งตามเงิน เดินเข้า กองไฟวิ่งตามธรรมะ เย็นฉ่ำชื่นใจ" ถือพระ ๕ องค์ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระมหากษัตริย์ และ พยายาม เป็นหลักใน การดำรงชีวิตและ ขยายเครือข่าย ถืออิทธิ บาท ๔ อริยสัจสี่ อัตตาหิอัตตโน นาโถ ในการพัฒนา	การจัดการเรียนการสอน ในปัจจุบันทำให้เด็กทิ้งถิ่น เพราะสอนให้พึ่งเงิน พึ่ง ตลาด และพึ่งคนอื่น ทางแก้ไขคือพ่อแม่ควร สอนเด็กเพิ่มเติมในยาม ว่าง เช่น สอนทำ การเกษตรผสมผสาน ปลูก ผักสวนครัว การแปรรูป อาหาร และทำของใช้ เช่น จักสาน แห สวิง กระดัง กระจาด ทำให้สามารถลด รายจ่าย ฝึกเด็กให้รู้จัก ออมให้ความสำคัญกับการ พึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง เห็นความสำคัญของดิน น้ำ ป่า ครอบครั้ว ชุมชน และสังคม

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
๙	มหาอยู่ สุนทรชัย	เกษตรแบบ ผสมผสาน	แนวทัศน์เกี่ยวกับการ พัฒนาชนบท เน้นการ ประกอบอาชีพเกษตร เพื่ออยู่เพื่อกินหรือ เพื่อให้สามารถ พึ่งตนเองได้เป็น ประการแรก การผลิต เพื่อขายควรเป็น เป้าหมายอันดับต่อมา “ครอบครัวอบอุ่น คือ รากฐานชีวิต เรียนรู้ จากพ่อแม่ พึ่งตนเอง : ทางรอดคนอีสาน ความสำเร็จอยู่ที่การ เตรียมตัว”	ได้นำความรู้จากการบวช เรียน และจากได้พบเห็น การทำอาชีพเกษตรในภาค กลางมาประยุกต์ ในการ ดำเนินชีวิต และการ พัฒนาอาชีพเกษตรของตน เช่น การขุดร่องน้ำในสวน การเลี้ยงปลาในนาข้าว จน กลายเป็นต้นแบบ ของ เกษตรแบบผสมผสานใน ปัจจุบัน มีการกระจาย แนวความคิด ไปสู่การ ปฏิบัติสำหรับเกษตรกร รายอื่นๆ ในรูปของ เอกสาร และสื่อ โสตทัศนูปกรณ์ต่างๆ เพื่อ เผยแพร่ทั้งภายในและ ต่างประเทศ
๑๐	จันทร์ที ประทุม ภา	เกษตร ประณีต	“ต้องปิดรูรั่ว” (ลด รายจ่าย) ต้องสร้าง แหล่งน้ำ “ปลูกทุก อย่างที่กิน และกินทุก อย่างที่ปลูก” ทำธุรกิจ ครอบครัว มีปัญหา เรื่องการตลาด แก้ปัญหาด้วยการเก็บ ข้อมูลตลาด/ร้านค้าใน หมู่บ้าน ปลูกพืชหลาย ชนิด เลี้ยงสัตว์ “ทำ จากเล็กไปใหญ่ ขึ้น บันไดทีละขั้น”	ใช้กระบวนการวิจัยเป็น แนวทางในการพัฒนา ตนเองจนกลายเป็นองค์ ความรู้ของเรา โดยมี แนวคิดว่าเราต้องวิ่งไปหา ความรู้ และการไม่มีเงิน ไม่ใช่ข้ออ้างที่จะทำอะไร ไม่ได้ เพราะเงินแท้จริง คือ ทุนทรัพยากรที่อยู่ตาม ธรรมชาติ จากที่ทำกิน เพียงเล็กๆ น้อยๆ ขยาย ออกไป วัสดุ อุปกรณ์ ค่อยๆ ทำเท่าที่มีอยู่ และ ทรัพยากรที่สำคัญคือ ตัว เราและคนในครอบครัว ต้องช่วยกัน มีปัญหา

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
				ช่วยกันคิดและพูดคุย ส่วนเพื่อนบ้านรวมกันเป็นกลุ่ม แต่ต่างคนต่างทำ ทำแล้วค่อยมาคุยกัน “ไม่มีอะไรที่ทำไม่ได้ ถ้าเรายังไม่ทำ”
๑๑	ประคอง มนต์กระโทก	การเลี้ยงปลา	“...ทุกซัคนอีสานอยู่ที่ท้อง แต่เชื่อเถิดไม่ว่าเขาจะไปหากิน อยู่ที่ไหน วิญญูณเขาอยู่อีสาน แล้วสักวัน หนึ่งเขาจะกลับมา ถ้าหากเขายังไม่สูญเสียแผ่นดินที่เคยฝังรก...” “...เป็นเกษตรกร ต้องพยายามพึ่งตัวเองให้มากที่สุดในด้านปัจจัย ๔ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เมื่อเรามี ปัจจัย ๔ ครบความเดือดร้อน ความทุกข์ทั้งปวงก็ลดไปได้ ในระดับหนึ่ง จากนั้นต้องมีชีวิตอย่างเรียบง่าย สมถะ รู้จักประเมินตน ต้องมีความเพียรพยายาม ทดลองเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้นี้ถือว่าเป็นหัวใจ คือเราต้องผสมผสาน ให้ลงตัว ระหว่างความเป็นอยู่แบบเก่ากับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และนำคำ	ใช้หลักธรรมและการพึ่งตนเองในอาชีพเกษตรกร ทำไร่นา ผสมผสาน ทุกอาชีพจะมีวิถีปฏิบัติ เกษตรกรต้องเข้าใจวิถีปฏิบัติ เกษตรกรบ้านเรายังขาดความพยายามอยู่ ๒ เรื่อง คือ ขาดความพยายามในการเรียนรู้และขาดความพยายามในการค้นคว้าทดลอง แต่กลับชอบที่จะเลียนแบบ มักนำความรู้ที่สำเร็จรูปของคนอื่นไปใช้เลยจึงทำให้ไม่เกิดสิ่งใหม่ๆ และมักจะผิดพลาดเพราะไม่ได้ประยุกต์ความรู้ให้เหมาะสมกับตนเอง

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
			สอนของ พระพุทธานาม เป็นตัวกำหนดแนวทาง ดำรงชีพ และเมื่อนั้น เราก็จะถึงที่สุดแล้ว ซึ่ง ความสุข..."	
๑๒	ผาย สร้อยสระกลาง	ปราชญ์เกษตร แผ่นดินสาขา เศรษฐกิจ พอเพียง ผู้ เป็นนายก ตนเอง	“พัฒนาตนเพื่อ พึ่งตนเอง ทำอยู่ทำกิน แบบ อดตา หิ อดตโน นาโถ กินอิม นอนอุน อยู่ดี หนี้หมด อย่าใช้ เงินเป็นตัวตั้ง เงินมัน เกิดทีหลัง อาหารเกิด ก่อน กินอิม นอนอุน ก่อน เงินมันจึงเกิดมา ทำอะไรอย่าเอาเงิน เป็นตัวตั้ง ไม่รวย กิน อิมก็ดีแล้ว ไม่อดไม่ อยาก นั่นแหละรวย”	“ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน กลุ่มอีโต้้น้อย” สอน หลักสูตร รวบ.ภาค ประชาชน เกษตร ทฤษฎี ใหม่ และถ่ายทอดวิธีการ พึ่งตนเองตามหลัก เศรษฐกิจพอ เพียงของใน หลวงรัชกาลที่ ๙ ให้ผู้อื่น
๑๓	สุทธินันท์ ปรัชญ ฤทธิ์	นักวิจัย ชาวบ้าน ผู้ ปลูกความคิด	“ยึดคำสอนของ พระพุทธเจ้าเรื่อง อิตตาหิ อิตตโนนาโถ และหลักธรรมของท่าน พุทธทาสคือ การ ทำงานเพื่องาน “ทำ แล้วผมมีความสุข เจียบๆ ได้อยู่ในป่า ได้ เรียนได้คิด มีเวลาเป็น ของตนเอง มีโอกาสก็ เล่าสู่คนอื่นฟัง”	ผู้ก่อตั้ง “สวนป่ามหา ชีวลัย อีสาน” และ “หมู่บ้านโลกบุรีรัมย์” ซึ่ง ติดสโลแกนของ หมู่บ้าน อย่างคมคายว่า “ความรู้ สมัยใหม่ในวิถีชีวิตดั้งเดิม” “ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” -หลักสูตร เศรษฐกิจชุมชน ระดับครัวเรือน -หลักสูตร การจัดทำ ความรู้แบบธรรมชาติ หรือ ธรรมชาติเพื่อฝึกปฏิบัติ
๑๔	คำเตื่อง ภาษี	ปราชญ์สร้าง แผ่นดิน คีน	“มนุษย์ที่เกิดมาบน โลกนี้ไม่ควรเป็นผู้ที่จะ	ผู้ก่อตั้งสถาบันพื้นฟูภูมิ ปัญญาไทย การวาง

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
		ถิ่นธรรมชาติ	มาเอาอย่างเดียวต้องเป็นผู้ให้กลับไปด้วย เพื่อความสมดุลของธรรมชาติและมอบให้ลูกหลานในอนาคตต่อไปมันเป็นหน้าที่ของมนุษย์คิดดูว่าจะเกิดเป็นมนุษย์ได้ไม่่ง่ายนะเมื่อเกิดมาแล้วต้องดูแลโลกด้วย การมาอาศัยและมอบต่อมันน่าจะเป็นหน้าที่ของมนุษย์ควรจะทำปฏิบัติอย่างไรให้ลูกหลานกตโลค์อยากเป็นวีรบุรุษที่เหนือโลก ต้องคิดให้ ลูกหลานวีรบุรุษไม่จำเป็นต้องฆ่าคนสร้างโลกดีๆ ไว้ให้ลูกหลานก็เป็นวีรบุรุษได้ มนุษย์เข้าไปแทรกแซง ธรรมชาติ มากเกินไป เพราะจริงๆ แล้วธรรมชาติทำได้ทุกอย่าง ให้ธรรมชาติ แก้ปัญหาวิถีเกษตร เพื่อสร้างความยั่งยืน ทางเกษตรด้วยตัวมันเอง”	ยุทธศาสตร์ทำให้บุรีรัมย์เป็นเมืองน่าอยู่ อุดมสมบูรณ์ มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน คือ ๑) เปลี่ยนวิธีคิด ปรับทัศนคติให้มาในทิศทางของตนเอง ๒) เกษตรทางเลือก การทำพื้นที่เกษตรต้องเป็นเกษตรยั่งยืน หรือเกษตรผสมผสาน ไม่ใช่เกษตรเชิงเดี่ยว ๓) พลังงานทางเลือก ใช้พลังงานจากธรรมชาติ เช่น โซลาร์เซลล์ผลิตกระแสไฟฟ้า ๔) สุขภาพทางเลือก คือ การดูแลร่างกาย รู้วิธีรักษาตนเอง ด้วยสมุนไพร พึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ๕) สร้างชุมชนต้นแบบ จัดชาวบ้านไปศึกษาและอบรมเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เช่นที่หมู่บ้านตามา ๖) เพิ่มการแปรรูปของผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์ เช่น เอาเมล็ดพันธุ์มาเพาะกล้าเพิ่มต้นไม้ ออกแบบผลิตภัณฑ์ที่เหลือในชุมชนเพื่อขาย ๗) การท่องเที่ยวทางเลือกจากพื้นที่ที่เคยเป็น

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
				ทะเลทราย เราสร้างป่า ขึ้นมาได้อย่างไร นักท่องเที่ยวย่อมอยากรู้ อยากเห็น การ เปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจทำ ให้เกิดรายได้ขึ้นใน ชุมชนต่อมา เช่น ขาย ของที่ระลึกหรือ ผลิตภัณฑ์ในชุมชน และ นักท่องเที่ยวก็จะบอก ต่อๆ กัน ชุมชนก็จะมี เรื่องราวเกิดขึ้น
๑๕	ไพรัตน์ ชื่นศรี	ปราชญ์แห่ง ศูนย์เรียนรู้ บ้านแสงจันทร์	ความรู้จากปราชญ์ ต้นแบบ(พ่อผาย สร้อย สระกลาง, ครูบาสุทธิ นันท์ ปรัชญพฤทธิ และพ่อคำเตื่อง ภาษี) ความศรัทธาต่อใน หลวงรัชกาลที่ ๙ นำ ความรู้จากโครงการ พระราชดำริต่างๆ มา ใช้/ปฏิบัติตาม	๑) การเกษตรแบบ ผสมผสานที่ปรับใช้ทั้ง ภูมิปัญญาเก่าที่ดีๆ และ เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้า ด้วยกัน ๒) พลังงานทดแทน โดย ใช้โซลาร์เซลล์ผลิตไฟฟ้า ๓) การเลี้ยงไส้เดือน/มด แดง ๔) การขยายพันธุ์พืชภาค ปศุสัตว์ ๕) การเลี้ยงหมูแบบกึ่งหมู หลุม ๖) การพัฒนาหมู่บ้าน แบบ “แสงจันทร์ โมเดล”
๑๖	เชียงใหม่	เกษตร ผสมผสาน	“คิดได้เป็นไท การ เรียนรู้พาไปสู่ชีวิตที่ดี ขึ้น เจริญตามรอยยุคล บาทในการขยาย เครือข่ายทางเศรษฐกิจ พอเพียง ความสุขคือ	ยึดหลักการเกื้อกูลของ ธรรมชาติ ขุดสระบ่อเลี้ยง ปลาปลูกไม้ผลและพืชสวน ครัวเพื่อปรับปรุงคุณภาพ ดินให้อุดมสมบูรณ์ เป็น ต้นแบบความคิดการทำ

ลำดับ ที่	ปราชญ์ชาวบ้าน	องค์ความรู้	องค์ความรู้เชิงพุทธ	วิธีการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธ
			การทำงานอย่าง บริสุทธิ์ที่สุดโดยไม่ทำ ให้ใครเดือดร้อน”	เกษตรผสมผสานของ จังหวัดสุรินทร์ เป็นแหล่ง เรียนรู้ของชุมชนและ ผู้สนใจทั่วไป เผยแพร่ ความรู้ผ่านเวที ประชุมสัมมนา การ บรรยายและการอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น กับเครือข่าย
๑๗	ชาลี มาระแสง	“ปราชญ์ ชาวบ้านนัก ปลูกต้นไม้”	การคิดใหม่จากการเอา เงินเป็นตัวตั้ง มาเป็น เอาความสุขเป็นตัวตั้ง หันมารู้จักคำว่า พอเพียง มุ่งหน้าออม น้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ยืนต้น สั่งสม ภูมิปัญญาและสั่งสม กัลยาณมิตร และเพาะ กล้ายางนา เพื่อ ขยายพันธุ์ต้นยางนาให้ มีทั่วแผ่นดิน	เอาทรัพยากรเป็นตัวตั้ง เอาเงินเป็นปัจจัยในการ พัฒนาเล็กการทำไร่ปอ ไร่ มัน ไร่อ้อยสร้างความรู้การ พึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง สานต่อด้วยเวทีเครือข่าย ระดับศูนย์เรียนรู้ และ ระดับกลุ่มต่อเนื่องกันไป ทุกเดือนตามความพร้อม และตามแผนที่วางไว้ ร่วมกัน รวมทั้งการตั้งมหา วิชชาลัยภูมิปัญญาไท อีสานคืนถิ่น
๑๘	เกศแก้ว เข้มเพชร	“กลุ่มแม่บ้าน พืชผัก อินทรีย์”	ใช้ ธรรม ๓ ธรรม ได้แก่"ธรรมชาติ" คือ ปลูกพืชตามความ เหมาะสม ตามฤดูกาล "ธรรมะ" คือ มี คุณธรรม ความซื่อสัตย์ "ธรรมดา" คือ ปฏิบัติ อย่างธรรมดาๆ”	จัดตั้งศูนย์เรียนรู้“บ้าน สวนตามรอยธรรม” มี เป้าหมาย ๔ สร้าง คือ สร้างอาหาร สร้างงาน สร้างอาชีพ และ สร้าง รายได้ แก่กลุ่มสมาชิก แม่บ้าน และผู้สนใจ หันมาปลูกพืชผักอินทรีย์ หลักสูตรฝึกรอบม “เศรษฐกิจพอเพียง”

๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง องค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน เมื่อสังเคราะห์ผลการวิจัยแล้ว สามารถสรุปองค์ความรู้เชิงพุทธ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ที่ได้พัฒนาจนเป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานแห่งดุลยภาพเชิงพลวัตร ตามหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นเรื่อง พอประมาณ การมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน โดยแต่ละด้านสามารถเกิดดุลยภาพเชิงพลวัตรของความรอบรู้ คุณธรรม ความเพียร ซึ่งสามารถสังเคราะห์ องค์ความรู้เชิงพุทธ และ กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธได้ ดังนี้

๔.๔.๑ องค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน เป็นองค์ความรู้ที่เป็นความรอบรู้ในด้านต่างๆ ที่มีคุณธรรมและความเพียรอยู่ในตัว มีองค์ความรู้การเกษตรผสมผสาน องค์ความรู้ไม้ดอกไม้ประดับเมืองหนาว องค์ความรู้การปลูกป่า องค์ความรู้การทำนาชีวภาพ องค์ความรู้การทำฝายน้ำ องค์ความรู้การเลี้ยงสัตว์ องค์ความรู้สุขภาพทางเลือก องค์ความรู้เกษตรอินทรีย์ องค์ความรู้การพัฒนาดิน องค์ความรู้การสร้างตลาดสินค้าเกษตร องค์ความรู้สมุนไพรพื้นบ้าน องค์ความรู้เกษตรพอเพียง องค์ความรู้เทคโนโลยีชาวบ้าน องค์ความรู้การวิจัยชุมชน องค์ความรู้การสร้างเครือข่ายปราชญ์ องค์ความรู้ชีวิตวิถีพุทธ และองค์ความรู้การสร้างสังคมสันติธรรม

๔.๔.๒ กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มีกระบวนการที่เป็น การทำให้ง่าย การอยู่ให้เห็น มีความชัดเจนในความเชี่ยวชาญ ประสานสัมพันธ์มวลชน ใช้กลยุทธโลกและธรรม นำผลแบ่งปันสรรสร้างสุข เรียนรู้ทุกข์ปลูกปัญญา พึ่งพาตนเองปรับตัวรู้เท่าทันโลก

โดยองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน เป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานแห่งดุลยภาพเชิงพลวัตรที่เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันแก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยมุ่งให้สังคมอยู่เย็นด้วยศีลและมีความสุขด้วยธรรม อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ซึ่งสามารถแสดงความเชื่อมโยงให้เห็นเป็นกรอบแนวคิดได้ ตามแผนภูมิที่ ๔.๒ ดังต่อไปนี้

**แผนภูมิที่ ๔.๓ องค์ความรู้เชิงพุทธ และ กระบวนการถ่ายทอด
องค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน**

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

เมื่อผู้วิจัย ได้ศึกษา รูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ผ่านประเด็นองค์ความรู้เชิงพุทธ การถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ และรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสานมาแล้ว สามารถสรุปผลเสนอองค์ความรู้ที่เป็นสาระสำคัญ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุป

๕.๑.๑ สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑) สถานภาพทางสังคม และแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดีที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ และให้ความศรัทธา คุณสมบัติส่วนตัวที่ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน อาทิเช่น การเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดี มีความซื่อสัตย์ มีจิตสาธารณะและมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม วิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตตามแนวทางของหลักเศรษฐกิจพอเพียงแทบทั้งสิ้น เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ส่วนใหญ่ยึดหลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตที่พออยู่พอกิน มีสติ ปฏิเสธสังคมบริโภคนิยมวัตถุ แต่เน้นมิติทางจิตใจ เป็นกัลยาณมิตรอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวม

๒) บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านอีสานในกระบวนการสร้างเข้มแข็งของชุมชน พบว่า เป็นผู้นำทางปัญญาที่นำองค์ความรู้พื้นบ้านมาพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยใช้สถานภาพทางสังคมหรือภาวะผู้นำในการสร้างแนวร่วมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และจงใจให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาอย่างบูรณาการทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยีทางการสื่อสาร วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและด้านการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงส่งเสริมซึ่งกันและกัน ด้วยวิธีการ (๑) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน (๒) ส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน (๓) ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเป็นระบบและยั่งยืน (๔) ส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน (๕) ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกรักชุมชน และ (๖) ส่งเสริมค่านิยมร่วมเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมในชุมชน

๓) องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า มีความหลากหลายตามความถนัดและการปฏิบัติของแต่ละคน มีทั้งองค์ความรู้ทางสังคมและความรู้ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นความรู้แบบฝังลึกในตัวคน(Tacit Knowledge) และความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ที่มีการหล่อหลอมซึมซับ บ่มเพาะ คั้นคว่ำ ทดลอง โดยใช้วิถีชีวิตของตนเองเป็นห้องทดลองขนาดใหญ่ ผ่านการทดสอบความถูกต้อง คัดสรร กลั่นกรองจนเกิดประโยชน์ นำไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต แก่ผืนแผ่นดิน ทั้งที่เป็นมรดกและทั้งที่เป็นสมบัติทางปัญญา สามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้สืบสานต่อไป องค์ความรู้ดังกล่าวได้แก่ (๑) ความรู้เพื่อการดำรงรักษาชุมชน เป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนในอดีต เรื่องราวที่สำคัญ ค่านิยมหลักและวัฒนธรรมประเพณี จารีต กฎระเบียบ คำสอนที่สำคัญของชุมชน ความรู้ประเภทนี้เป็นตัวชี้วัดได้ว่า ชุมชนมีความเข้มแข็งและยังคงความเป็นวิถีชุมชนของตนได้มาก

เท่าใด ท่ามกลางกระแสค่านิยมของคนไทยสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป (๒) ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การศาสนา การอบรม เพื่อการพัฒนา ศักยภาพ คุณภาพ และสุขภาพของคนในชุมชน (๓) ความรู้เพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคี ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ชีวิต ความรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าหรือนิทานต่างๆ ของชุมชน เพลงกล่อมเด็ก เพลงเกี่ยวข้าว เรื่องราวในชีวิตประจำวัน รวมถึงข่าวจากแหล่งต่างๆ เป็นความรู้ที่เน้นความสามัคคี

องค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มีทั้งองค์ความรู้ทางธรรมตามหลักพุทธศาสนา เช่น เบญจศีล เบญจธรรม อริยสัจสี่ กฎไตรลักษณ์ ฯลฯ เป็นต้น และองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่บูรณาการองค์ความรู้ทางธรรมและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นกรอบความคิดในการดำเนินชีวิตของตนเอง สอดคล้องกับการศึกษาของธวัชชัย เพ็งพิณิจ และคณะ (๒๕๕๓) ที่ว่าการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบใช้เหตุผลและมีคุณธรรมเป็นฐานนั้น มีหลักการคือการประยุกต์ความพอประมาณเข้ากับทฤษฎีการผลิต การตลาด และการบริโภคของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่กำกับด้วยพุทธเศรษฐศาสตร์และหลักธรรม มัชฌิมาปฏิปทา, มรรคมีองค์ ๘, ไตรสิกขา ปฏิจจสมุปบาท สัปปริสสธรรม ๗, เบญจศีล เบญจธรรม ส่วนความมีเหตุผลนั้น กำกับด้วยหลักธรรมโยนิโสมนสิการ ไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหัตถ์ ๔ พรหมวิหาร ๔ ด้วยภูมิคุ้มกันที่มีสติ อปมาทธรรม และกัลยาณมิตรธรรม กำกับบนฐานความรู้คู่คุณธรรมที่เข้มแข็งได้ด้วยพหุสูต आयตนะ ๖ ที่มีหิริโอตตัปปะ ความละเอียดและเกรงต่อบาปต่อการทุจริตเป็นธรรมกำกับ สามารถปรับทัศนคติบุคคลให้เกิดการสร้างสังคมแห่งการแบ่งปัน การสร้างและฝึกภาวะผู้นำที่จะสามารถนำองค์ความรู้ไปถ่ายทอดและขยายเครือข่าย ให้เข้าใจถึงการประยุกต์วิธีใช้ชีวิตแบบสมดุลกับงานการผลิตที่ไม่ใช่การผลิตวัตถุดิบเพียงด้านเดียว แต่ต้องสัมผัสด้วยตนเองในเทคนิคงานตลาดการเข้าถึงพฤติกรรมผู้บริโภคอย่างธรรมชาติ พร้อมจะสร้างสิ่งใหม่จากชีวิตประจำวันสู่ความยั่งยืนอย่างมีกลยุทธ์ ได้รับความสำเร็จที่สมดุลจากความต้องการของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคที่สมบูรณ์พร้อมทั้งการสนองตอบต่อนโยบาย กระบวนการปฏิบัติ และบรรลุปเป้าหมายการพัฒนา

๔) กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการตนเองและชุมชน ในลักษณะที่สอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ปฺราณํ นาภินนฺทเยยฺย นเว ชนฺติมกฺกพฺเพยฺย ไม่หลงของเก่า อย่าเมาของใหม่” กล่าวคือ “ไม่หลงของเก่า” หมายความว่า อดีตที่ผ่านมาบางสิ่งอาจไม่เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร รวมทั้งประเพณีต่างๆ จึงต้องมีการปรับประยุกต์ของเก่าคือ “เรามีของเก่า แต่ไม่ถึงกับหลง ขณะเดียวกันก็ไม่เมาของใหม่” โดยสอดคล้องกับการศึกษาของพงศพิต นันทสุวรรณ และจำนง แรกพิณิจ (๒๕๔๕: ๑๕) ที่พบว่า มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ เกิดนวัตกรรมที่มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตนเองอย่างผสมผสาน กลมกลืนกับสถานการณ์ปัจจุบันที่มีความเป็นพลวัต เพิ่มศักยภาพในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิของกลุ่มคนต่างๆ สามารถควบคุมและจัดการปัญหาท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง พร้อมรับผลกระทบจากภายนอกได้ โดยนวัตกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสานอาศัยสื่อบุคคล สื่อนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสื่อนวัตกรรมร่วมสมัยในการ

ถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้เชิงพุทธเช่น โทรศัพท์ smart phone ผ่าน SMS, MMS, Line, Video Clip, Facebook และ E-Commerce ฯลฯ เป็นต้น และระบบคอมพิวเตอร์ โดยมีช่องทางของวิทยุชุมชนและการสื่อสารในท้องถิ่นระหว่างกันเองเป็นส่วนสำคัญของการส่งสารจากกระบวนการใช้เทคโนโลยีสื่อสารควบคู่รวมไปกับการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อเปลี่ยนกรอบความคิด และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนประสิทธิภาพของพฤติกรรมและเกิดการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาต่อเนื่องสู่ความยั่งยืน

๕.๑.๒ ปัจจัยที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรของประชาชน
ชาวบ้าน พบว่า ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี การรู้จักชุมชนของตนเอง การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน และการบริหารจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชน กล่าวคือ

๑) ประชาชนชาวบ้านจะใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา ในการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่ว่าเกิดจากอะไร ใครทำให้เกิดปัญหา มีข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ารากฐานของชุมชนมี ความเป็นมาอย่างไร มีทรัพยากรอะไรบ้างในชุมชน เช่น ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทาง วัฒนธรรม และ ทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมีจำนวนเท่าไร ชีวิตหรือชุมชน ต้องการอะไร อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ต้องการนำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนของตนเองเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และทราบถึงความ จำเป็นและความต้องการที่แท้จริงของชีวิตและชุมชน สามารถนำไปจัดความสัมพันธ์หรือ กำหนดทำที่ต่อสิ่งที่เรามีผลกระทบจาก สิ่งแวดล้อมภายนอก อีกทั้งเป็นผู้เลือก คัดสรร อะไรควรรับ หรือควรปฏิเสธ รับแล้วควรปรับให้ เข้ากับชีวิตหรือชุมชนได้อย่างไร เป็นการรู้เท่าทัน สิ่งเร้าจากปัจจัยภายนอก

๒) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน จากความเชื่อมั่นที่ว่าถ้ามนุษย์เกิดปัญญาจะสามารถแก้ปัญหาได้ ประชาชนชาวบ้านจะมี วิธีการพัฒนาคนให้เกิดปัญญาในการทำงานร่วมกันในชุมชน โดยกระบวนการในการสร้างคน เข้ามาการมีส่วนร่วมแทนอำนาจสั่ง ใช้วิธีการทำงานโดยชักชวนคนเข้าร่วมจากกลุ่มเล็กๆ ก่อนทำให้เกิดผลงานเห็นชัดเจน มีตัวอย่างรูปธรรมพิสูจน์ได้ จนเกิดการยอมรับว่าสามารถทำได้จริง จึงขยายผลไปสู่กว้าง มีหลักการระดมสมองในที่ประชุมเพื่อนำแนวคิดของแต่ละคนมาปรับปรุงพัฒนาร่วมกัน เมื่อเกิดความชัดเจนทางความคิดก็หาแนวทางในการปฏิบัติต่อไป ยึดถือคติ “คิดแล้วต้องลงมือทำ” สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปริญญา สิงห์เรือง (๒๕๕๑ ; อภิชาติ สังข์ศรี, ๒๕๕๑; รินธรรม โอศกตระกุล, ๒๕๕๔ และศิริรัตน์ เจนศิริศักดิ์, ๒๕๕๑) ที่พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชนมี ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การมีส่วนร่วมของพลังท้องถิ่นที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง (๒) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันบนพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้สมาชิกเข้าใจปัญหาและวิธีการแก้ไข (๓) กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิธีปฏิบัติ โดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน เพื่อประสานมุมมองและความคิดที่แตกต่าง ให้สามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันได้ (๔) การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาค และ (๕) สมาชิกมีความพึงพอใจ

๓) การบริหารจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชน โดยประชาชนชาวบ้านสนับสนุนให้ชุมชนเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการบริหารจัดการตนเอง ภาครัฐเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น ชาวบ้านต้องร่วมกันคิดและหาแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยองค์ความรู้และศักยภาพของชาวบ้านเองเพื่อการแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของยุคสมัย โดยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของประชาชนบ้านอีสาน มุ่งเน้นการ

พัฒนาคนให้มีคุณภาพ เน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับ ภูมิปัญญาสมัยใหม่ ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน และใช้การสร้างเครือข่าย เป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน โดยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านอีสานบางส่วน สอดคล้องกับการศึกษาของ บุญส่ง นาแสง (๒๕๕๖) สามารถจำแนกเป็นกลยุทธ์ด้านต่างๆ ได้ดังนี้

๑) กลยุทธ์ด้านการสร้างความร่วมมือ ได้แก่ (๑) การสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในด้านการพัฒนาตนให้เป็นแบบอย่างด้านการดำเนินชีวิต ด้านคุณธรรม บุคลิกภาพการเป็นผู้นำ เป็นต้น (๒) สร้างระบบการทำงานอย่างมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้สมาชิก หรือเครือข่ายได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา (๓) สร้างระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ (๔) ประสานความร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการเข้าถึงแหล่งความรู้ เงินทุนและทรัพยากรอื่นๆ

๒) กลยุทธ์ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ (๑) การพัฒนาต้องอยู่บนฐานของวิถีชีวิต ที่มีการเกื้อกูลสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ (๒) รู้จักเลือกใช้ภูมิปัญญา อย่างเหมาะสมและมีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสมัยใหม่เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน (๓) นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

๓) กลยุทธ์ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืน ได้แก่ (๑) มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มี คุณภาพเพื่อให้มีความรู้ที่จะอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (๒) การสร้าง เครือข่ายความร่วมมือในทุกระดับ เพื่อให้เกิดแนวร่วมอย่างกว้างขวาง และ (๓) มุ่งเน้นการพัฒนาที่ อยู่บนพื้นฐานของชีวิตจริง มีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน

๕.๑.๓ รูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มีวิถีชีวิตที่สมถะพอเพียง สร้างชุมชนคนดีขยายเครือข่ายแบบพหุมิตรดวงดาว ให้เป็นกลไกและแสงสว่างทางปัญญาแก่สังคม มีจุดเริ่มต้นจากความทุกข์ในการดำรงชีพและการ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เกิดดวงใจ จัน เจ็บ เป็นวังวนให้ได้เรียนรู้และเริ่มมองเห็นตนเองจน นำมาสู่การแสวงหาทางออกจากวังวนดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับ อรพิน ปิยะสกุลเกียรติ และคณะ (๒๕๖๐) ที่พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำชุมชนที่อาศัยความเชื่อมั่นศรัทธาจากชาวบ้านของการเป็น บุคคล ต้นแบบในการดำเนินชีวิตและเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและเสียสละต่อส่วนรวม เป็นผู้สร้างความรู้ เข้าใจเกี่ยวกับชุมชน สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่และนำมาสร้าง กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยการใช้ทักษะด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สั่งสมมาใช้ในการส่งเสริม ให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชน รวมไปถึงการนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสร้างเป็นอัตลักษณ์และความ ภาคภูมิใจในชุมชน เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความจงรักภักดีต่อชุมชน การสร้าง ค่านิยมร่วมของชุมชนทางด้านคุณธรรม จริยธรรมให้เป็นชุมชนแห่งปัญญาที่มีทั้งคนดี และคนเก่ง อีกทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับศาสตร์ต่างๆ ได้อย่างกลมกลืน มีความรู้ที่เท่าทันและ ปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายนอกได้ สามารถพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและ ยั่งยืนในอนาคตได้

๕.๒ การอภิปรายผล

จากแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามธิปัตย์ จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ พระมหากษัตริย์ไทย รัชกาลที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี ที่ทำให้เกษตรกรพอเพียงจนยอสูเกษตรกรประณีต ถือเป็นนวัตกรรมทางการผลิตสู่การพึ่งตนเองและ พึ่งพากันเองในภาคการเกษตรของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคีสาน ที่เกษตรกรทุกคน สามารถนำไปประยุกต์หรือปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้อย่างลงตัวเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่าง ยั่งยืน จากความสำคัญดังกล่าวทำให้ เกษตรประณีตสามารถนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี รวมถึงสามารถนำไปใช้เป็นแนวคิดในการขยายเครือข่ายปราชญ์ชาว บ้านและพหุภาคีภาคีสานได้สอดคล้องดังผลการวิจัยของผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (๒๕๔๘) ที่ได้วิจัยพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีตพร้อมทั้งมองว่าเกษตรประณีตสามารถนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสุขภาวะทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญาของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับทัศนะของ นพ.อภิสิทธิ์ อารังวรารากร (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, ๒๕๕๐) ที่มองว่า “หลังจากได้มีโอกาสร่วมเรียนรู้ กับปราชญ์ชาวบ้านมาพบวาทะเกษตรประณีต ถือเป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีพาไปสู่สัมมาอาชีพ นำมาซึ่งสุขภาวะที่ดีเพราะใช้ที่ดินน้อย แรงงานน้อย ลงทุนน้อย แต่ได้ความสุขมาก”

แนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคีสานที่เรียกว่า “เกษตรพอเพียง” ถูกทดลองพัฒนาจนยอมรับมาสู่การทำเกษตรกรรมในพื้นที่ขนาดเล็กที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเรียกกันว่า “เกษตรประณีต” ล้วนเป็นการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ในการทำเกษตรกรรมเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และพัฒนาสู่การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นไปตามแนวปฏิบัติที่สอดคล้องในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปฏิบัติ สวนเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้บอกหลักการและแนวทางปฏิบัติ ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายที่สำคัญของเครือข่ายฯ คือการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับระดับของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งในระดับพื้นฐานและระดับก้าวหน้าที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่เริ่มต้นจากหลักของการพึ่งตนเอง โดยเปลี่ยนจากการพึ่งตนเองไม่ได้หรือต้องคอยอาศัยผู้อื่นอยู่ตลอดเวลาเป็นการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็งเป็นอิสระแล้ว จึงค่อยพัฒนาขึ้นมาเป็นการแลกเปลี่ยนการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันจนนำไปสู่การพึ่งพิงอิงกัน สงเคราะห์ เกื้อกูล รวมมือกันและประสานกับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากและวังวน หนี้สินในกระแสนิยมและโลกาภิวัตน์ สุขความสุข ความสมดุล มั่นคงอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยรัชชัย เฟื่องพินิจ และคณะ (๒๕๕๓) ที่ได้วิจัยตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคีสานพบว่า ตัวชี้วัดความสำเร็จเกษตรพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีทั้งหมด ๔๓ ตัวชี้วัดประกอบด้วย ลดรายจ่าย ทำเกษตรผสมผสาน ไม่สร้างหนี้ ไม่เบียดเบียน พอใจในสิ่งที่ตนมี เอาความสุขเป็นตัวตั้ง ทำตามกำลัง ยึดหลักธรรม หางานเสริมเพิ่มรายได้ พอกินพออยู่พอใช้ ทำจากน้อยไปหามาก รู้จักตนเอง พึ่งตนเอง ไม่ตามกระแส ไม่เดือดร้อนหรือสบายเกินไป ไม่เห็นแก่ตัว รับฟังความคิดเห็นอื่น วางแผนการทำงาน ไว้นือเชื่อใจเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี วิเคราะห์ข้อดีข้อเสียของงาน เสียสละ ไม่ใจร้อน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ครอบครั

อบอุ่น ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น และสมุนไพร ร่างกายแข็งแรง มีลูกหลานสืบทอดสามัคคี ชุมชนเข้มแข็ง รวมกลุ่มทำกิจกรรมรวมกัน มีเงินออม ทำบัญชีครอบครัว ซื่อสัตย์ เอื้ออาทรช่วยเหลือกัน เล็ก อบายมุขเหลือกินแจก รักษาสืบทอดประเพณี สิ่งแวดล้อมดี และยั่งยืนชั่วลูกหลาน ซึ่งตัวชี้วัดเหล่านี้ นอกจากจะสามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ ได้แล้วยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อการประเมินผลของเครือข่ายฯ ได้อีกทางหนึ่งด้วย

สำหรับการขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีความสอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายในลักษณะ “พันธมิตรแห่งดวงดาว” เพราะมีทั้งเครือข่าย ความคิดเครือข่ายกิจกรรมและเครือข่ายสนับสนุนทุนเชื่อมโยงกันอยู่ในรูปของพหุภาคี โดยสมาชิกของเครือข่ายฯ มีจุดมุ่งหมายรวมกัน สมาชิกทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก มีส่วนรวมและการแลกเปลี่ยน มีระบบความสัมพันธ์และการสื่อสารเชื่อมโยงถึงกันอย่างต่อเนื่อง มีการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร มีการจัดกิจกรรมที่ดำเนินการและรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกเครือข่าย มีมาตรการสร้างแรงจูงใจ มีการจัดหาทรัพยากรสนับสนุนให้ความช่วยเหลือพึ่งพาและมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้รูปแบบการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ สามารถเชื่อมโยงของเครือข่ายได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของธวัชชัย เฟ็งพิณิจ (๒๕๕๓) ที่ได้ศึกษาวิจัยรูปแบบการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน พบว่า เกษตรประณีต เป็นการประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ทำจากเล็กไปหาใหญ่ อดูรู้ไว้ที่เป็นรายจ่ายของครอบครัว ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ทำเกษตรอินทรีย์ สร้างปัจจัย ๔ ครบถ้วน สร้างรายรับ ทั้งรายวัน รายเดือน รายปีและบำเหน็จบำนาญชีวิต พึ่งพาตนเอง สร้างเครือข่าย เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ทำให้การพัฒนา รูปแบบการขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ มุ่งเน้นไปที่เกษตรประณีตเป็นสำคัญ เพื่อให้เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายสัมผัสรับรู้ถึงการทำการเกษตรพอเพียงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะมีผลทำให้เกิดการนำไปปฏิบัติจริงในพื้นที่ของตนเองได้

นวัตกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน อาศัยสื่อบุคคล สื่อนวัตกรรม จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสื่อนวัตกรรมร่วมสมัยในการถ่ายทอด สืบสานองค์ความรู้เชิงพุทธเพื่อพัฒนาสังคมไทยสู่เศรษฐกิจพอเพียงมาอย่างยาวนานหลายยุคสมัย เป็นการสื่อสารแนวพุทธเพื่อถ่ายทอดความรู้อย่างมีสติสัมปชัญญะ คือรู้ว่า ความรู้ที่ได้รับคืออะไร ใช้ประโยชน์อย่างไร เพื่ออะไร จนเกิดเป็นปัญหาที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีปัจจัยสำคัญคือโอกาสของการเข้าถึงความรู้ และความพร้อมที่จะรับเทคโนโลยีใหม่ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นใช้เองหรือบุคคลในครอบครัวเป็นผู้เชื่อมต่อ เพื่อการสื่อสารที่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองให้มีสวัสดิการที่ดีและส่งผลกระทบต่อไปถึงชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญของการแบ่งปัน การสร้างนวัตกรรมพัฒนาแบบพอเพียงผ่านสื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยเช่น โทรศัพท์ smart phone และระบบคอมพิวเตอร์ โดยมีช่องทางของวิทยุชุมชนและการสื่อสารในท้องถิ่นระหว่างกันเองเป็นส่วนสำคัญของการส่งสาร จากกระบวนการใช้เทคโนโลยีสื่อสารควบคู่รวมไปกับการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการโดยเทคโนโลยีการสื่อสารด้วยโทรศัพท์มือถือผ่าน SMS, MMS, Line, Video Clip, Facebook และ E-Commerce ฯลฯ เป็นต้น เพื่อเปลี่ยนกรอบความคิด และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนประสิทธิภาพของพฤติกรรมและเกิดการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาต่อเนื่องสู่ความยั่งยืน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ สิ่งที่ได้เรียนรู้ในงานวิจัยครั้งนี้

ประสบการณ์ชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านต้นแบบในแต่ละชุมชนที่คนพบทางออกจากทุกข์และหนี้สินและความปรารถนาดีต่อเพื่อนเกษตรกรคนอื่น ๆ จนนำมาสู่การร่วมมือกันทำงานพัฒนาชีวิตและสังคมในรูปแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เพื่อขยายแนวคิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การเห็นปัญหาเป็นปัญหาในการทบทวน ฝึกฝนและพัฒนาการทำงานของตนเองไปพร้อมกันภายในทีมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง การเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของชุมชนที่มีมุมมองต่อการทำงานของตนเองเพื่อลดอัตตาการยึดติดแนวคิดเดิม การมีความสุขจากการเห็นและสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้ชุมชน/สังคมมีความสุข ความอดทน อดกลั้นต่อความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ไม่เข้าถึง กฎธรรมชาติของชีวิตของคนรุ่นใหม่และการทำงานด้านกระแสการเปลี่ยนแปลงยุคใหม่ การทำงานบนพื้นฐานของความเป็นกัลยาณมิตรของคนบ้านเดียวกันและต่างบ้านต่างเมือง ทำให้อบอุ่นใจและมีกำลังใจในการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านอีสานต่อไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การสังเคราะห์ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เพื่อจัดทำหลักสูตรการอบรมเชิงปฏิบัติการระดับประเทศและนวัตกรรมการถ่ายทอดเทคโนโลยีภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ:

กীরติ ยศยิ่งยง. การจัดการความรู้ในองค์กรและกรณีศึกษา. กรุงเทพมหานคร : มิสเตอร์ก๊อปปี้, ๒๕๔๔.

แก้วตา จันทรานุสรณ์. สรภัญญะ: ภูมิปัญญาชาวบ้านกับบทบาทในสังคมอีสาน. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๓ รวมผลงานวิจัย, ๒๕๔๓.

คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย. พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑. ยมก วรรคพรรณานิพิตครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๗.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ชยันต์ วรรณะภูติ. ระบบความรู้พื้นบ้านปัจจุบัน : การวิจัยและพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ. การจัดการความรู้ในองค์กรธุรกิจ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมมลการพิมพ์, ๒๕๔๘.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โครงการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรภาครัฐในแนวทางการมีส่วนร่วมของพหุภาคีในการพัฒนาชนบท สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๓.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. องค์การแห่งความรู้ : จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ รัตนไตร, ๒๕๕๒.

นิตย ทัศนียม และคณะ. มิติสุขภาพในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน : กรณีศึกษา. ๒๕๔๕ ม.ป.ท. : ม.ป.พ.)

บดินทร์ วิจารณ์. การจัดการความรู้..สู่ปัญญาปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๔๗.

บุญดี บุญญากิจ และคณะ. **การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน
เพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ๒๕๔๗.

บุญดี บุญญากิจ และคณะ. **การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท จีรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส จำกัด, ๒๕๔๙.

บุญนาถ ติวกุล. **ชนบทไทย : การพัฒนาสู่ประชาสังคม**. นครปฐม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๓.

บุญนาถ ติวกุล. **ชนบทไทย : การพัฒนาสู่ประชาสังคม**. นครปฐม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๓.

บุรชัย ศิริมหาสาคร. **จัดการความรู้สู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๕๐.

ประพนธ์ ผาสุขยัต. **การจัดการความรู้ KM) ฉบับ ขับเคลื่อน LO**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ไย
ใหม่, ๒๕๕๐.

ประเวศ วะสี. **ยุทธศาสตร์พระพุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
โกลคิมทอง, ๒๕๔๖.

ยงยุทธ ขจรธรรม และคณะ. **พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๔๕.

ประเวศ วะสี. **การจัดการความรู้กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพและความสุข**.
กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.), ๒๕๔๘.

ประเสริฐ ยิ่งปากน้ำ. “แนวคิดทางสังคมवादเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทย”. รายงานการศึกษา
ค้นคว้าด้วยตนเอง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

ปิยนถ ประยูร. **Systems Thinking** วิธีคิดกระบวนการระบบ. กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้าง
การเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘.

พระครูกลายณลิตวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่). **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. หน้า ๓-๑๗๒.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร :
วิถญาณเวศกวัน, ๒๕๔๖.

_____. **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมอดพุทธศาสน์**) กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,
๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ: มัชฌิมนิเทศนา/
มัชฌิมาปฏิปทา หรือ กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์บันลือธรรม, ๒๕๕๗.

พระบรมราชาบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เนื่องในการเปิดประชุมใหญ่ ครั้งที่ ๓๖
สมาคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ณ พุทธสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ระหว่างวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๒.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลคิมทอง, ๒๕๒๙.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูร
วงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรามาธิบดี จักรีนฤพ
ดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตรฯ รัชกาลที่ ๙ เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระ
ชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. **ความทุกข์และความดับทุกข์**. กรุงเทพมหานคร : ไพลิน, ๒๕๔๘.

_____. **แก่นพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา, ๒๕๒๙.

ไพรัตน์ ชื่นศรี. “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน บ้านแสงจันทร์”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคล
ต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ในนิตยสาร อักบุรียม์ ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน -
ธันวาคม ๒๕๕๙.

วชิรญาณวงศ์. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง. **“ความรู้ในพระพุทธศาสนา”**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

วรภัทร์ ภูเจริญ. **Dialogue คิดลงสู่ใจ...ไหลเป็นปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : อริยชน, ๒๕๕๒.

วิจารณ์ พานิช. นายแพทย์. **การจัดการความรู้ ฉบับปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :
สุภาพใจ, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). **รู้จัก
พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

_____. **ชีวิตลิขิตได้**. กรุงเทพมหานคร : ซอฟเวิลด์ จำกัด, ๒๕๔๙.

สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส). **ลุ่มคำป่วนนักสู้แห่งภูเรือ นวัตกรรมสร้าง
สุขภาพจากชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนัคดีพินต์ติ้งอีคิวเเมนท์ จำกัด, ๒๕๔๘.

สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ศูนย์เรียนรู้และแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านหลักในภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร :มหาจุฬาราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๗.

สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ. “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญา ตามทฤษฎีของพุทธทาส
ภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย.

สุรินทร์ พิศสุวรรณ.สรุปสาระสำคัญปาฐกถาหัวข้อ “หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สนับสนุน
หรือสวนทางกับหลักการโลกาภิวัตน์ เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน” Sufficiency
Economy Philosophy SEP) : Complement or Against Globalization Reaching
Sustainable Development) ในการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยการค้าและการพัฒนา
United Nations Conference on Trade and Development) หรือองค์การ
UNCTAD) ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เมื่อ
วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๘

สุวรรณ เจริญเสาวภาคย์ และคณะ. Knowledge Management : การจัดการความรู้.

กรุงเทพมหานคร : กลุ่มพัฒนาระบบบริหารสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ
ก.พ.ร.), ๒๕๔๘.

สุวิดา แสงสีหนาท. “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา: ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการ
พัฒนาสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ
วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

สุวิทย์ เมษินทรีย์. โลกพลิกโฉมความมั่งคั่งในนิยามใหม่. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สยาม เอ็ม
แอนด์ บี พับลิชชิง จำกัด, ๒๕๕๐.

หนังสือพลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน หนังสือครูภูมิปัญญาไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รุ่นที่ ๑ (๒๕๔๔)
เอกสารเผยแพร่ประวัติและผลงาน พ่อคำเดื่อง ภาษี ๒๕๔๕.

อนันท์ กาญจนพันธ์ อ่างโน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ [บรรณาธิการ] วิกาศ์สังคมไทย กรุงเทพมหานคร :
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. “โลกาภิวัตน์และอนาคตของภูมิภาคศึกษาใน
ประเทศไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น” บทความวิชาการเสนอต่อที่สมมนาทางวิชาการเรื่อง
ภูมิภาคศึกษา จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๐-๑๑ มกราคม, ๒๕๓๘.

อิกุจิโร โนนาเก, โนโบรุ คอนโนะ, และ แพทริก ไรน์มอลเลอร์. วิธีการสร้างความรู้ (Methodology
of Knowledge Creation). แปลโดย ทวี นาคบุตร. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.

๒) วิทยานิพนธ์/งานวิจัย :

จิราลักษณ์ จงสถิตมั่น และ เกียรติศักดิ์ แสงสุวรรณ. “การผสมผสานภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา
กับการสร้างทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คน. : ศึกษาเฉพาะกรณี
พระอาจารย์รัตน์ รตนญาโน”. รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ, ๒๕๔๔.

จารีรัตน์ ประแก้ว และคณะ “ความเข้มแข็งของชุมชนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น
บุรีรัมย์” ปรินญาณิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
๒๕๔๒.

ธวัชชัย เฟื่องพิณิจ และ แสงอรุณ สุนทริย์. รูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านด้าน
เกษตรกรรม. รายงานการวิจัย : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๒.

ธวัชชัย เฟื่องพิณิจ. คุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานการวิจัย : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๐.

นพมาศ พระทอง. “การพัฒนาชนบทในรูปของเกษตรแบบผสมผสาน : กรณีศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและงานของมหาอยู่ สุนทรธัย เกษตรกรตัวอย่างแห่งจังหวัดสุรินทร์”. ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต, การศึกษาผู้ใหญ่. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕.

พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล (เกษนคร). “ขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย”. รายงานการวิจัย : คณะสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหากฤษ ญาณาวุโธ ใจปลื้มบุญ). “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างงานและปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. รายงานการวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

รุ่งนภา มุกดาอนันต์. “กลยุทธ์การสื่อสารของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลาวัลย์ สุขยิ่ง. การจัดการความรู้ในองค์กร กรณีศึกษา : หน่วยงานธุรกิจ CDMA บริษัท กสท. โทรคมนาคม จำกัด มหาชน, รายงานการวิจัย.

วราภรณ์ หลวงมณี. “การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕.

วันพิชิต ศรีสุข. “กลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์” รายงานการวิจัย : สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐.

เอี่ยมอร ชลวร. “การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

๓) บทความวิจัย/บทความวิชาการ :

ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ. “ปราชญ์นักวิจัย ผู้ปลุกความคิด”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ในนิตยสาร อักบุรืรัมย์ ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙.

คำเตื่อง ภาษี. “ปราชญ์สร้างแผ่นดินคืนถิ่นธรรมชาติ”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ในนิตยสาร อักบุรืรัมย์ ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙.

ธวัชชัย เพ็งพินิจ และ ชีระศักดิ์ ละม่อม. “การพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน.” Journal of Community Development Research 2011; 4 1) pp. 84-89.

พ่อผาย สร้อยสระกลาง “ปราชญ์เกษตรแผ่นดิน ผู้เป็นนายตนเอง”: สืบสานปณิธานพ่อ สัมภาษณ์ ๕ บุคคลต้นแบบ ชีวิตพอเพียงตามรอยพระราชา ในนิตยสาร อักบุรืรัมย์ ฉบับที่ ๑๔ พฤศจิกายน - ธันวาคม ๒๕๕๙.

อนันท์ กาญจนพันธ์ อ่างโน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ [บรรณาธิการ] วิพากษ์สังคมไทย กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. “โลกาภิวัตน์และอนาคตของภูมิภาคศึกษาใน

ประเทศไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น” บทความวิชาการเสนอต่อที่สัมมนาทางวิชาการเรื่อง
ภูมิภาคศึกษา จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๑๐-๑๑ มกราคม, ๒๕๓๘.

รศ.ดร.ประสิทธิ์ ประครองศรี. **มหัตถรณภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการภัยพิบัติธรรมชาติของ
ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. บทความในการประชุมวิชาการ “การจัดการภัยพิบัติ
ธรรมชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อการพึ่งพาตนเองของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน” หน้า
๑๐๗-๑๑๐. วันที่ ๑๕-๑๖ ธันวาคม ๒๕๕๔ ณ ห้องหลักเมือง โรงแรมเจริญธานี อำเภอ
เมือง จังหวัดขอนแก่น.

๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

นายคำเตื่อง ภาษี. ปรากฏเกษตรแห่งบุรีรัมย์ ผู้ปฏิบัติด้วยฟางเส้นเดียว ณ ศูนย์การ
เรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีโต้้น้อย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เลขที่
๑๕๘ หมู่ ๔ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์ ๑๕
มีนาคม ๒๕๖๐.

นายผาย สร้อยสระกลาง. ปรากฏชาวบ้านอีสาน ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีโต้้น้อย
เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เลขที่ ๑๕๘ หมู่ ๔ ตำบลโคกล่าม
อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

นายไพรัตน์ ชื่นศรี. ปรากฏชาวบ้าน เจ้าของไร่นาป่าผสม ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่ม
อีโต้้น้อย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เลขที่ ๑๕๘ หมู่ ๔
ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์, สัมภาษณ์ ๑๕ มีนาคม
๒๕๖๐.

๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

กลั่นจันทร์ เทียวเจริญ. สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาระบบราชการ ก.พ.ร.). “การส่งเสริมการ
จัดการความรู้” <http://www.opdc.go.th/special.php?spc_id=4&content_id=147>,
๑๓ พฤษภาคม ๒๕๕๐.

กองทัพเรือ. “การสัมมนาเรื่อง การจัดการความรู้บนเส้นทางสู่องค์กรการเรียนรู้”. <http://www.navy.mi.th/ncd/main/knowledge/store_knowledge/210809101131/p1R.pdf>,
๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๐.

การนำเสนอเศรษฐกิจพอเพียงกับบริการสุขภาพ ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐
สำนักงาน คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเศรษฐกิจพอเพียงกับ
บริการสุขภาพในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ พ.ศ.๒๕๕๐-พ.ศ. ๒๕๕๔,
<<https://www.google.co.th>>, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

ชลลดา ทองทวี. เรียบเรียงจาก “On Dialogue 1996) - David Bohm”. <<http://thaicivinet.com/david%bohml.html>>, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.

ตอนที่ ๒ เรียนรู้กับปราชญ์/ผู้รู้. <202.143.165.163/ebook_knowledge/chapter/chap2.pd> ๑๓ กันยายน ๒๕๕๗.

ตามรอยพ่อ... "ผาย สร้อยสระกลาง" ปราชญ์ต้นแบบพอเพียง. <<http://www.komchadluek.net/news/agricultural/249447/>>, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์ แปลคำว่า socialization ตามเนื้อหาเรื่องการจัดการความรู้ หมายถึง การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แต่แปลตามศัพท์ในพจนานุกรม จะแปลว่า การขัดเกลาทางสังคม เช่น การขัดเกลาทางสังคมช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวและดำรงตนอย่างมีความสุข <<http://th.w3dictionary.org/index.php?q=socialization>>, ๗ เมษายน ๒๕๕๕.

ประคอง มนต์กระโทก. ปราชญ์เกษตร “เกษตรวิถีพุทธ” เกษตรทางเลือกของไทย ต้นแบบของชีวิต, ...<<http://www.mjuradio.com/school/2016/01/09/>>, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้ อำนางเจริญ <<http://www.ubrh.go.th/articles/631050/>>, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ปราชญ์ชาวบ้านให้ข้อคิดใช้ชีวิตอย่างเข้าใจเพื่อความสุข. <<https://www.thairath.co.th/content/91156>>, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ปราชญ์ชาวบ้าน-พ่อบุญเต็ม ชัยลา. **เรียนรู้วิถีปราชญ์ชาวบ้าน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.**

<http://www.pooyatayai.com/porn/know/view.php?id_view=46>, ๒๗

พฤษภาคม ๒๕๖๐.

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา. มหาวิทยาลัยมหิดล “สานเสวนาเป็นสันติวิธีได้หรือไม่”. <http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index2.php?option=com_content&task=view&id=...>, ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.

พระพรหมบัณฑิต ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.** <<http://www.mcu.ac.th/site/theme/rector21042557.pdf>>, ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการศึกษา. <www.br.ac.th/elearning/social/jitraporn/.../Unit1_1.ht>, ๒๙ ตุลาคม ๒๕๕๘.

พ่อทัศน์ กระยอม. <www.royalprojects.kku.ac.th/files/ex/Mr.Tad%20%20kayram.doc>, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.

เพ็ญลักษณ์ ภักดีเจริญ. **บทสัมภาษณ์ประชา หุตานุวัตร "ลึกลับ แล้วคนโหยหาศาสดา"**

<<http://www.bangkokbiznews.com>. กรุงเทพธุรกิจ คอลัมน์ Life Style วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๖>, ๓ กันยายน ๒๕๕๖.

มูลนิธิมันพัฒนา. “การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาการเกษตรและชนบท”, <<http://www.tsdf.or.th/th/article/10523/579>>, ๒๓ กันยายน ๒๕๖๐.

- วิรงรอง พรหมมี.ปราชญ์บ้านหนองตอ อุดรธานี ตอนที่ ๑ < <http://www.saisawankhayanying.com/s-style/s-spirit/ban-nong/> ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐)
- เวทีนวัตกรรม Innovative Forum) ครั้งที่ 3 Part II : การจัดการความรู้...เครื่องมือสู่ความสำเร็จทางยุทธศาสตร์,<http://www.opdc.go.th/content.php?menu_id=5&content_id=538>, ๑๗ กันยายน ๒๕๕๒.
- ศูนย์คำคุณ :การขับเคลื่อนบนพื้นฐานของการใช้หลักธรรม นำทางสู่ความพอเพียง <<http://www.khonkaenlink.info/home/news/5862.html>>, ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐.
- สมยศ สมวิวัฒน์ชัย. กระบวนการหลุดพ้นจากความเป็นหนี้ : กรณีศึกษากลุ่มปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน, <<http://www.researchgate.net/publication/47279529>>, ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๖.
- สรุปสาระสำคัญการสัมมนาวันพฤหัสบดีที่ ๑๐ หัวข้อเรื่อง “ป่าปลูก...นำไทยสู่เศรษฐกิจเชิงนิเวศได้จริงหรือ” ณ สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้ ๓ พฤษภาคม ๒๕๕๙ <https://www.youtube.com/watch?v=_lbPcjuLaZo>, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
- สิริมา ศิริมาตยพันธ์ และ คชนอง ปาติภทรางกูร, “**ภูฏานกับจุดยืน ความสุขมวลรวมประชาชาติบนเวทีโลก**”, <http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/oct.../aw035.pdf>, ๓ กันยายน ๒๕๕๖.
- หนังสือเรียนออนไลน์ คลังปัญญาชุมชนรายวิชาคลังปัญญาชุมชน ทร ๐๓๐๐๗) ตอนที่ ๒ เรียนรู้กับปราชญ์/ผู้รู้. <202.143.165.163/ebook_knowledge/.../chap2.pd, หน้า ๔๐-๔๑>, ๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- องค์ความรู้และภูมิปัญญาของศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้าน http://ag-ebook.lib.ku.ac.th/index.php/component/content/article/135รายวิชาคลังปัญญาชุมชน_ทร_03007)
- อักษะเมืองนาน, มุลนิตี รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนาศักยภาพศูนย์ศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมครั้งที่ ๒/๒๕๕๑ วันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๑
- “Dialogue” สุนทรียสนทนา, สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม สคส.), <<http://kmi.or.th/kmi-articles/prof-vicharn-panich/65-0001-intro-to-km.html>>, ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๔.
- LAC Region’s leading with Impact Project Team–Book Review The Knowledge–Creation Compary, <http://usineaprojet.wikispaces.com/file/view/km_beckwith.pdf>, 29 October, 2011.

๒. ภาษาอังกฤษ

1) Books:

- Amrit Tiwana. The Knowledge Management Toolkit: Practical Techniques for Building a Knowledge Management System. Upper Saddle River. NJ: Prentice Hall PTR, 2000.

- C. Otto Scharmer. **Theory U: Leading from the Future as It Emerges**. San Francisco. California: Berrett-Keeler Publishers, Inc, 2009.
- Cindy Johnson. “Definitions of Knowledge And Knowledge Management” in **If Only We Knew What We : The Transfer of Internal Knowledge and Best Practice**. edited by Carlo O’Dell. Charles Jackson Grayson. Nilly Essaides. Newyork : The Free Press, 1998.
- Clyde W. Holsapple. Handbook on Knowledge Management 1 Knowledge Matters. Dialogue is a multi-faceted process looking well beyond typical notions of conversationalparlance and exchange–David Bohm. **On Dialogue**. New York. NY: Routledge, 1996.
- Etienne Wenger. Richard McDermott. and William M. Snyder. **A Guide to Managing Knowledge: Cultivating Communities of Practice**. Boston. Mass: Harvard Business School Press, 2002.
- Hirataka Takeuchi and Ikujiro Nonaka. **Hitotsubashi on Knowledge Management**. Singapore: John Wiley & Sons Asia) Pte Ltd., 2004.
- Thomas H. Davenport & Laurence Prusak. **Working Knowledge: How organizations manage what they know**.
- Elias M. Awad and Hassan M. Ghaziri. **Knowledge Management**. Delhi: Dorling Kindersley. Licenses of Pearson Education in South Asia, 2007.
- Ikujiro Nonaka. and Hirataka Takeuchi. **The Knowledge Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation**. New York. [u.a] : Oxford University Press, 1995.
- Jane McKenzie and Christine van Winkelen. Understanding the Knowledgeable Organization: Nurtuting Knowledge Organization. London: Thomson, 2004.
- Laurence Prusak. and Eric Matson. Knowledge Management And Organizational Learning. New York: Oxford University Press, 2006.
- Madanmohan Rao. Knowledge Management Tools andTechniques : Practitioners and Experts Evaluate KM Solutions. Berlington. MA: Butterworth-Heinemann, 2005.
- Pervaiz K. Ahmed. K. K. Lim. andAnn Y. E. Loh. Learning through Knowledge Management. Woburn MA : Butterworth-Heinemann. 2002.
- T. Kanti Srikantaiah. and Michael E. D.Koenig. Knowledge Management for theInformation Professional. Medford. NJ: Information Today, 2000.
- Thomas H. Davenport. and Laurence Prusak. **Working Knowledge: How Organization Manage What They Know**. 2nd edition. Boston. Massachusetts: Harvard Business School Press, 2000.

2) Articles:

- Ikujiro Nonaka and Hirataka Takeuchi. "Organization Knowledge Creation". in **Creative Management**. edited by Jane Henry. London: SAGE Publications Ltd., 2005.
- Leif Edvinsson, "The Intellectual Capital of Nation", in **Handbook on Knowledge Management 1: Knowledge Matters**, edited by C.W. Holsapple, 2nd edition, Berlin, : Springer, 2004.
- Nonaka, R. Toyama and N. Konno. "SECI, Ba and Leadership: a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation" in **Managing Knowledge an Essential Reader**. edited by Stephen Little, Paul Quintas and Tim Ray.
- Harvard Business School. **Managing Knowledge to Fuel Growth**. Boston. MA: Harvard Business School Press, 2007), p. 8,
- Michael Polanyi. **Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy**. London : Routledge & Kegan Paul , (1962.
- Nonaka, R. Toyama and N. Konno. "SECI, Ba and Leadership: a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation". in **Managing Knowledge an Essential Reader**.
- Oswald Augustine J. Mascarenhas. **Business transformation strategies: the strategic leaders as innovation manager**. Los Angeles: New Delhi: SAGE, 2011.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

- ใบตอบรับการตีพิมพ์บทความวิจัย
จากบรรณาธิการ วารสารธรรมทรรศน์
- บทความวิจัย ตีพิมพ์ในวารสารธรรมทรรศน์

ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑ หน้าที่ ๒๒๑-๒๓๒

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน*

A Study of Knowledge and Process of Transferring Buddhist Knowledge of E-san Local Scholars

พระมหาปัญญาวรวัฒน์ สิริภทโก¹, พระครูปริยัติธรรมวงศ์ และนิภาภัทร อยู่ฟูม²

Phramaha Punyaworawat Siribhattho, Phrakru Pariyatidhammawong

and Nipapat Yoopum

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Ratchasima Campus, Thailand

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail: punyaworawat@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน รูปแบบและกลยุทธ์การพัฒนาชีวิต และสังคมวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี เป็นผู้นำทางปัญญาที่นำองค์ความรู้พื้นบ้านมาส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยวิธีการ 1) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน 2) การส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน 3) การส่งเสริมในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเป็นระบบและยั่งยืน 4) การส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน 5) การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกรักชุมชนและ 6) การส่งเสริมค่านิยมร่วมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมในชุมชน องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านมีความหลากหลายตามความถนัดและการปฏิบัติของแต่ละคน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ทางสังคมและภูมิปัญญาส่วนบุคคลทั้งแบบฝังลึกในตัวคนและภูมิปัญญาที่ปรากฏชัดแจ้ง ส่วนองค์ความรู้เชิงพุทธมีทั้งองค์ความรู้ทางธรรมตามหลักพุทธศาสนา และองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางปรัชญา

*ได้รับบทความ: 19 มิถุนายน 2561; ตอบรับตีพิมพ์: 3 สิงหาคม 2561

Received: June 19, 2018; Accepted: August 3, 2018

เศรษฐกิจพอเพียง กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการตนเองและชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรของปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี การรู้จักชุมชนของตนเอง การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนและการบริหารจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชน ส่วนรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสานคือการมีวิถีชีวิตที่สมถะพอเพียง สร้างชุมชนคนดีขยายเครือข่ายแบบพันธมิตรดวงดาวให้เป็นกลไกและแสงสว่างทางปัญญาแก่สังคม

คำสำคัญ: องค์ความรู้เชิงพุทธ; กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้; ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

Abstract

The objectives of research aimed to study the status, roles, concepts, knowledge and process of transferring Buddhist knowledge, influential factors and the effect for the way of life and community's resource management of E-san local scholars and the Buddhist way of life model and strategies for development of life and Thai society based on wisdom of E-san scholars. It was a qualitative method.

The research result was: E-san local scholars are the prototype for building a good community and intellectual leader who bring local knowledge to strengthen the community by using the methods 1) promoting of participation in community, 2) promoting of learning in the community, 3) promoting of systematical resources management, 4) promoting of good culture of community, 5) promoting of loving community and 6) promoting of moral values and ethics in community. The knowledge of E-san local scholars is varied according to the aptitudes and the practices of individual that refers to the social and personal knowledge, deep and explicit knowledge with the Buddhist knowledge and the knowledge in the agricultural occupations, depending on the philosophy of sufficiency economy. The process of transferring Buddhist knowledge of E-san local scholars is used local wisdom as tool for self-management and community. The influential factors and effect for the way of life and resource management of E-san local scholars referred to people who are the model in building the good community, knowing own community, creating of learning processes in community and

self-management for community development. On the other hand, the Buddhist way of life according to the wisdom of E-san local scholars was the way of life that is just enough by creating a good community to expand the allied network as a mechanism and intellectual lighting for society.

Keywords: Buddhist Knowledge; Process of Transferring Buddhist Knowledge; E-san Local Scholars

1. บทนำ

พระพุทธศาสนา จัดเป็นภูมิปัญญาตะวันออกที่สำคัญและมีอิทธิพลต่อมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบันที่โลกตะวันตกกำลังประสบเกิดความอับจนในเรื่องภูมิปัญญา มีปัญหาเศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกากำลังชะลอตัว เศรษฐกิจของโลกก็ซบเซาตาม ที่เป็นเช่นนี้เพราะคิดแบบวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม แต่ละประเทศผลิตสินค้าเพื่อกระตุ้นตัณหาไม่มีคำว่าพอเพียงในระบบทุนเศรษฐกิจนิยม

คุณค่าของศาสนาพุทธสอนเรื่องการลดความโลภ ความโกรธ ความหลง แต่สังคมโดยรวมกลับส่งเสริมเรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง สังคมไทยไม่ได้เป็นสังคมพุทธแท้แก่นสังคมไทยเป็นมิชฉาธิฐิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมเรื่องโลกจริตในสังคมสมัยใหม่ ถ้าไม่หาเงินเยอะๆ สร้างอำนาจ สร้างชื่อเสียง ไม่กอบโกยเป็นคนตกขอบสังคมไม่ถือว่ามีความในสังคมคุณค่าของสังคมตรงข้ามกับคุณค่าของหลักศาสนาพุทธ (Pakdeecharoen, 2013) ในขณะที่แนวคิดการพัฒนาประเทศยังดำเนินตามแนวของตะวันตกที่มุ่งนำทุนต่างๆ มาแปรสภาพเป็นเงินอยู่นั้นได้มีบุคคลอีกส่วนหนึ่งที่กำลังเดินสวนกระแสภูมิปัญญาของรัฐดังกล่าว

เกิดเป็นผู้นำทางความคิดและปฏิบัติในชนบทเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” (Wasee, 2003) ที่เน้นสร้างความสมดุลของทุนชีวิตอันประกอบด้วย มนุษย์ เศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายคือ ความผาสุกของตนเอง ชุมชน และสังคม

ปราชญ์ชาวบ้านหรือนักคิดท้องถิ่นหรือครูภูมิปัญญาไทย นับว่ามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี ไปศึกษาและปฏิบัติจนบังเกิดผลเป็นที่ประจักษ์สามารถสร้างความอยู่ดีมีสุขแก่ตนเองและครอบครัว ภาครัฐจึงได้สนับสนุนส่งเสริมให้เป็นศูนย์เรียนรู้ ในการพัฒนาตนเองและชุมชนให้มีความอยู่เย็นเป็นสุขอันเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาประเทศไทยต่อไป (Office of the National Economics and Social Development Board, 2004) โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ซึ่งมีแนวคิดสำคัญในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาชุมชน ได้แก่ 1) ล้มแล้วลุก 2) คิดแตกต่าง 3) สร้างทางเลือก 4) ยึดศาสนาธรรม 5) ปฏิบัติเพื่อพัฒนา 6) กล้านำเสนอ และ 7) ศรัทธาศาเศรษฐกิจพอเพียง

(Pengpinit, 2010) โดยอาศัยสื่อบุคคล สื่อนวัตกรรม จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และสื่อนวัตกรรมร่วมสมัย ในการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้เชิงพุทธเพื่อพัฒนาสังคมไทยสู่เศรษฐกิจพอเพียงมาอย่างยาวนานหลายยุคสมัย

ดังนั้น การศึกษาถึงจุดแข็ง จุดอ่อนของ แนวคิด หลักการ กลยุทธ์ รูปแบบ วิธีการ อิทธิพล และผลกระทบของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อชุมชน และสังคมในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีความหลากหลาย ทางประวัติศาสตร์ และประเพณีวัฒนธรรม ผ่านระบบการศึกษาวิจัย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการ เติบโตเต็ม แบ่งปัน แสวงหาหลักฐานความรู้ เชิงประจักษ์จากสิ่งที่ดี และเป็นเลิศในการบริหารจัดการชีวิตตนเองจนเป็นชาวพุทธต้นแบบ และการ สร้างชุมชนชาวพุทธที่เข้มแข็ง มาสู่การถอดบท เรียนการเรียนรู้เพื่อตกผลึกทางปัญญาเป็นแนว ปฏิบัติที่ดี (Best practices) ของวิถีปราชญ์อีสาน เชิงพุทธ ในบริบทของสังคมไทยให้เหมาะสม และมีประสิทธิภาพต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิต และการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
3. เพื่อศึกษารูปแบบและกลยุทธ์การพัฒนาชีวิตและสังคมวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการศึกษา 2 รูปแบบคือ การวิจัย เชิงเอกสาร (Documentary Research) และการ วิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษา และค้นคว้าหนังสือ เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ และเอกสารที่ เกี่ยวข้อง
2. การวิจัยภาคสนาม (Field Research) ใช้วิธีการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ และการ สังเกต
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวม ข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อใช้ เก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 6 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับความเป็นมาพัฒนา การของชุมชน ส่วนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับ ความเป็นมาของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน ส่วนที่ 3 เป็นคำถามเกี่ยวกับแนวความคิดของปราชญ์ ชาวบ้านในชุมชนแต่ละคน ซึ่งประกอบด้วย ปรัชญาในการมองโลก ปรัชญาชีวิต เป้าหมายชีวิต ปรัชญาการดำเนินชีวิต ค่านิยม และแนวปฏิบัติ ส่วนที่ 4 เป็นคำถามเกี่ยวกับพิธีกรรม ข้อปฏิบัติ กิจกรรมของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน ส่วนที่ 5 เป็นคำถามเกี่ยวกับวิธีการกระบวนการถ่ายทอด องค์ความรู้ และเนื้อหาธรรมะ และส่วนที่ 6 เป็นคำถามเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม ในมิติต่างๆ ได้แก่ ด้านจิตใจ ปัญญา ด้านเศรษฐกิจ

ด้านสังคม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านการวิจัยและเทคโนโลยี

4. สรุปผลการวิจัย

1. สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

1.1 สถานภาพทางสังคม และแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดีที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ และให้ความศรัทธาคุณสมบัติส่วนตัวที่ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน อาทิเช่น การเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดี มีความซื่อสัตย์ มีจิตสาธารณะ และมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม อีกทั้งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้แก้ปัญหาให้กับชุมชน รวมไปถึงภารกิจในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีคุณค่าที่มีอยู่ในตนเอง ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม วิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตตามแนวทางของหลักเศรษฐกิจพอเพียงแทบทั้งสิ้นเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ส่วนใหญ่ยึดหลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตที่พออยู่พอกิน มีสติ ปฏิเสธสังคมบริโภคนิยมวัตถุ แต่เน้นมิติทางจิตใจ เป็นกัลยาณมิตรอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวม หลักคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต วิถีชีวิต ภูมิปัญญา และวิธีการทำงานของปราชญ์ชาวบ้าน เป็นสิ่งที่คนในยุคสมัยนี้ควรได้เรียนรู้ และนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ทั้งระดับบุคคล และการจัดการชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งต่อไป

1.2 บทบาทของปราชญ์ชาวบ้าน ในกระบวนการสร้างเข้มแข็งของชุมชน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำทางปัญญาที่นำองค์ความรู้พื้นบ้านมาพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยการใช้สถานภาพทางสังคมหรือภาวะผู้นำในการที่จะพยายามสร้างแนวร่วม เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนให้มากที่สุด จูงใจให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาอย่างบูรณาการ ทั้งทางด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านเทคโนโลยีทางการสื่อสาร รวมไปถึงวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และด้านการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงในลักษณะที่เชื่อมโยงส่งเสริมซึ่งกันและกัน ด้วยวิธีการ 1) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน 2) การส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน 3) การส่งเสริมในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ และยั่งยืน 4) การส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน 5) การส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกรักชุมชน และ 6) การส่งเสริมค่านิยมร่วมเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมในชุมชน

1.3 องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า มีความหลากหลายตามความถนัดและการปฏิบัติของแต่ละคน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ทางสังคมและความรู้ส่วนบุคคล ซึ่งสามารถแยกประเภทให้เป็นความรู้แบบฝังลึกในตัวตน (Tacit Knowledge) และความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ที่มีการหล่อหลอม ซึมซับ บ่มเพาะ คั้นคว่ำ ทดลอง โดยใช้วิถีชีวิตของตนเองเป็นห้องทดลองขนาดใหญ่ ผ่านการทดสอบความถูก ผิด คิดสรร กลั่น กรอง จนเกิดประโยชน์ นำไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต แก่ผืนแผ่นดิน ทั้งที่เป็นมรดกและทั้งที่เป็นสมบัติ

ทางปัญญา สามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้สืบสานต่อไป องค์ความรู้ดังกล่าว ได้แก่ 1) ความรู้เพื่อการดำรงรักษาชุมชน เป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนในอดีต เรื่องราวที่สำคัญค่านิยมหลัก และวัฒนธรรมประเพณี จารีต กฏระเบียบ คำสอนที่สำคัญของชุมชน ความรู้ประเภทนี้เป็นตัวชี้วัดได้ว่า ชุมชนมีความเข้มแข็งและยังคงความเป็นวิถีชุมชนของตนได้มากเท่าใด ท่ามกลางกระแสค่านิยมของคนไทยสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลง 2) ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การศาสนา การอบรมเพื่อการพัฒนาศักยภาพ คุณภาพ และสุขภาพของคนในชุมชน 3) ความรู้เพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคี ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ชีวิต ความรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าหรือนิทานต่างๆ ของชุมชน เพลงกล่อมเด็ก เพลงเกี่ยวข้าว เรื่องราวในชีวิตประจำวัน รวมถึงข่าวจากแหล่งต่างๆ เป็นความรู้ที่เน้นความสามัคคี

1.4 องค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า มีทั้งองค์ความรู้ทางธรรมตามหลักพุทธศาสนา เช่น เบญจศีล เบญจธรรม อริยสัจ 4 กฎไตรลักษณ์ ฯลฯ เป็นต้น และองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่บูรณาการองค์ความรู้ทางธรรมและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นกรอบความคิดในการดำเนินชีวิตของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของรัชชย เพ็งพิณิจ และคณะ (Pengpinit, et al., 2010) ที่ว่า การขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบใช้เหตุผลและมีคุณธรรมเป็นฐานนั้น มีหลักการคือ

การประยุกต์ความพอประมาณเข้ากับทฤษฎีการผลิตการตลาด และการบริโภคของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่กำกับด้วยพุทธเศรษฐศาสตร์ และหลักธรรมมีชัยมาปฏิบัติา มรรคมรรค 8 ไตรสิกขา ปฏิจจนสมุปบาท สัมปยุตธรรม 7 เบญจศีล-เบญจธรรม ส่วนความมีเหตุผลนั้นกำกับด้วยหลักธรรมโยนิโสมนสิการ ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 อิทธิบาท 4 สังคหัตถ์ 4 พรหมวิหาร 4 ด้วยภูมิคุ้มกันที่มีสติอัปมาทธรรม และกัลยาณมิตรธรรมกำกับบนฐานความรู้คู่คุณธรรมที่เข้มแข็งได้ด้วยพหุสูต อายุตนะ 6 ที่มีหิริ โอตตัปปะ ความละอาย และเกรงต่อบาปต่อการทุจริตเป็นธรรมกำกับ สามารถปรับทัศนคติ บุคคลให้เกิดการสร้างสังคมแห่งการแบ่งปัน การฝึกภาวะผู้นำที่จะสามารถนำองค์ความรู้ไปถ่ายทอดและขยายเครือข่ายให้เข้าใจถึงการประยุกต์วิธีใช้ชีวิตแบบสมดุลกับงานการผลิตที่ไม่ใช่การผลิตวัตถุดิบเพียงด้านเดียว แต่ต้องสัมผัสด้วยตนเองในเทคนิคงานตลาด การเข้าถึงพฤติกรรมผู้บริโภคอย่างธรรมชาติ พร้อมจะสร้างสิ่งใหม่จากชีวิตประจำวันสู่ความยั่งยืนอย่างมีกลยุทธ์ ได้รับความสำเร็จที่สมดุลจากความต้องการของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคที่สมบูรณ์ พร้อมทั้งการสนองตอบต่อนโยบายกระบวนการปฏิบัติและบรรลุเป้าหมายการพัฒนา

1.5 กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านอีสานใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการตนเองและในลักษณะที่สอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ปฺรณํ นานินนททย นวชนติมกฺขพฺเพ ไม่หลง

ของเก่า อย่าเมาของใหม่” กล่าวคือ “ไม่หลงของเก่า” หมายความว่า อดีตที่ผ่านมาบางสิ่งอาจไม่เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การใช้ภาษา การแต่งกาย อาหาร รวมทั้งประเพณีต่างๆ จึงต้องมีการปรับประยุกต์ของเก่าคือ “เรามีของเก่าแต่ไม่ถึงกับหลง ขณะเดียวกันก็ไม่เมาของใหม่” ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพงศพิต นันทสุวรรณ และจำนง แรกพินิจ (Nantasawan and Raekpinit, 2002 : 15) พบว่า มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ เกิดนวัตกรรมที่มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตนเองอย่างผสมผสานกลมกลืนกับสถานการณ์ปัจจุบัน ที่มีความเป็นพลวัตเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิของกลุ่มคนต่างๆ สามารถควบคุมและจัดการปัญหาท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง พร้อมรับผลกระทบจากภายนอกได้ โดยอาศัยสื่อบุคคล สื่อวัฒนธรรม จากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสื่อ นวัตกรรมร่วมสมัยในการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้เชิงพุทธในลักษณะของการสื่อสารแนวพุทธ

2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลและผลกระทบ ต่อวิถีชีวิต และการจัดการทรัพยากรของประชาชน ชาวบ้าน พบว่า ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดีการรู้จักชุมชนของตนเองการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน และการบริหารจัดการตนเอง เพื่อพัฒนาชุมชนคือ

2.1 ประชาชนชาวบ้านจะใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา ในการคิดวิเคราะห์เพื่อให้

ทราบถึงปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่เกิดจากอะไร ใครทำให้เกิดปัญหา การทราบถึงข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า รากฐานของชุมชนมีความเป็นมาอย่างไร มีทรัพยากรอะไรบ้างในชุมชน เช่น ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน มีจำนวนเท่าไร ชีวิตหรือชุมชนต้องการอะไร อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ต้องการ นำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนของตนเอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และทราบถึงความจำเป็น และความต้องการที่แท้จริงของชีวิตและชุมชน สามารถนำไปจัดความสัมพันธ์หรือกำหนดท่าทีต่อสิ่งที่มีผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมภายนอก อีกทั้งเป็นผู้เลือก คัดสรร อะไรควรรับ หรือควรปฏิเสธ รับแล้วควรปรับให้เข้ากับชีวิตหรือชุมชนได้อย่างไร เป็นการรู้เท่าทันสิ่งเร้าจากปัจจัยภายนอก

2.2 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนจากความเชื่อมั่นที่ว่า ถ้ามนุษย์เกิดปัญญาจะสามารถแก้ปัญหาได้ ประชาชนชาวบ้านจะมีวิธีการพัฒนาคนให้เกิดปัญญาในการทำงานร่วมกันในชุมชน โดยกระบวนการในการสร้างคนเข้ามามีส่วนร่วมแทนอำนาจสั่งการ ใช้วิธีการทำงานโดยชักชวนคนเข้าร่วมจากกลุ่มเล็กๆ ก่อนทำให้เกิดผลงานเห็นชัดเจน มีตัวอย่างเป็นรูปธรรมที่พิสูจน์ได้จนเกิดการยอมรับว่า สามารถทำได้จริงจึงขยายผลไปสู่กว้าง ชักชวนสร้างแนวร่วมให้คนเข้าร่วมกระบวนการมากขึ้นเรื่อยๆ มีหลักในการระดมความคิดร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ แต่จะให้ความสำคัญกับการระดมสมองในที่ประชุม

แนวคิดดังกล่าว โดยหันกลับมาสู่การดำรงชีวิตแบบเพียงพอ และการทำเกษตรแบบพอเพียง ย่นย่อสู่เกษตรประณีตที่เป็นนวัตกรรมทางการผลิตสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพาตัวเองในภาคการเกษตรของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน ที่เกษตรกรทุกคนสามารถนำไปประยุกต์หรือปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้อย่างลงตัวสามารถนำไปใช้เป็นแนวคิดในการขยายเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสานได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับการศึกษาของผาย สร้อยสระกลาง และคณะ (Sroisraklang, et al., 2003) พบว่าเกษตรประณีต สามารถนำไปใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาสู่สุขภาวะทั้งทางกาย ใจ สังคม และทางปัญญาของเกษตรกรได้เป็นอย่างดี โดยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านอีสานบางส่วนสอดคล้องกับการศึกษาของบุญสง นาแสง (Nasawaeng, 2013) จำแนกกลยุทธ์ด้านต่างๆ ดังนี้

3.1 กลยุทธ์ด้านการสร้างความร่วมมือ ได้แก่ 1) การสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในด้านการพัฒนาตนให้เป็นแบบอย่างด้านการดำเนินชีวิตด้านคุณธรรม บุคลิกภาพ การเป็นผู้นำ 2) สร้างระบบการทำงานอย่างมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้สมาชิกหรือเครือข่ายได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา 3) สร้างระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ 4) ประสานความร่วมมือกับบุคคลหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการเข้าถึงแหล่งความรู้ เงินทุน และทรัพยากรอื่นๆ

3.2 กลยุทธ์ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ 1) การพัฒนาต้องอยู่บนฐานของ

วิถีชีวิตที่มีการเกื้อกูลสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ 2) มีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาสมัยใหม่เข้าด้วยกันเพื่อการใช้ประโยชน์และรู้จักเลือกใช้ภูมิปัญญาอย่างเหมาะสม และ 3) นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

3.3 กลยุทธ์ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืน ได้แก่ 1) มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพเพื่อให้มีความรู้ที่จะอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น 2) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในทุกระดับ เพื่อให้เกิดแนวร่วมอย่างกว้างขวาง และ 3) มุ่งเน้นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของชีวิตจริง มีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน

สำหรับการขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน มีความสอดคล้องกับแนวคิดเครือข่ายในลักษณะ “พันธมิตรแห่งดวงดาว” เพราะมีทั้งเครือข่ายความคิด เครือข่ายกิจกรรม และเครือข่ายสนับสนุนทุน เชื่อมโยงกันอยู่ในรูปของพหุภาคีโดยสมาชิกของเครือข่ายฯ มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน สมาชิกทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก มีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน มีระบบความสัมพันธ์และการสื่อสารเชื่อมโยงถึงกันอย่างต่อเนื่อง มีการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร มีการจัดกิจกรรมที่ดำเนินการและรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกเครือข่าย มีมาตรการสร้างแรงจูงใจ มีการจัดหาทรัพยากรสนับสนุนให้ความช่วยเหลือพึ่งพา และมีการสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับอรพิน ปิยะสกุลเกียรติ และคณะ (Piyasakulkiet,

et al., 2018) ที่พบว่า ประชาชนชาวบ้าน เป็นผู้นำชุมชนที่อาศัยความเชื่อมั่นศรัทธาจากชาวบ้านของการเป็นบุคคลต้นแบบในการดำเนินชีวิต และเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและเสียสละต่อส่วนรวม เป็นผู้สร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชน สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่ และนำมาสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยการใช้ทักษะด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สั่งสมมาใช้ในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชน รวมไปถึงการนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสร้างเป็นอัตลักษณ์ และความภาคภูมิใจในชุมชน เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความจงรักภักดีต่อชุมชน การสร้างค่านิยมร่วมของชุมชนทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ให้เป็นชุมชนแห่งปัญญาที่มีทั้งคนดีและคนเก่ง อีกทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับศาสตร์ต่างๆ ได้อย่างกลมกลืน มีความรู้ที่เท่าทันและปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายนอก จนสามารถพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนในอนาคตได้

5. อภิปรายผลการวิจัย

ประชาชนชาวบ้านอาศัยความเชื่อมั่นศรัทธาจากชาวบ้านในการดำเนินชีวิต และเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและเสียสละต่อส่วนรวม เป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี เป็นผู้นำทางปัญญาที่นำองค์ความรู้เชิงพุทธแบบฝังลึกในตัวคนและความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง ทั้งความรู้ทางสังคมและส่วนบุคคล มาส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยสนับสนุนการมีส่วนร่วมการเรียนรู้ค่านิยม

วัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน และการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างเป็นระบบที่ยั่งยืน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ เพื่อการบริหารจัดการตนเองและชุมชน โดยมีปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อวิถีชีวิต การจัดการทรัพยากรชุมชน ได้แก่ การเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดีการรู้จักชุมชนของตัวเองการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน และการบริหารจัดการตนเอง เพื่อพัฒนาชุมชนรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของประชาชนชาวบ้าน คือ การมีวิถีชีวิตที่สมถะพอเพียง สร้างชุมชนคนดีขยายเครือข่ายแบบพันธมิตรดวงดาวให้เป็นกลไกและแสงสว่างทางปัญญาแก่สังคม

สิ่งที่ได้เรียนรู้ในงานวิจัยครั้งนี้ ประสพการณ์ชีวิตของประชาชนชาวบ้านต้นแบบ ในแต่ละชุมชนที่ค้นพบทางออกจากทุกข์และหนี้สิน และความปรารถนาดีต่อเพื่อนเกษตรกรคนอื่นๆ จนนำมาสู่การร่วมมือกันทำงานพัฒนาชีวิต และสังคมในรูปแบบของเครือข่ายประชาชนบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เพื่อขยายแนวคิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองการเห็นปัญหาเป็นปัญหาในการทบทวน ฝึกฝน และพัฒนาการทำงานของตนเองไปพร้อมกันภายในทีมเครือข่ายประชาชนบ้านอย่างต่อเนื่อง การเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของชุมชนที่มีมุมมองต่อการทำงานของตนเองเพื่อลดอคติการยึดติดแนวคิดเดิม การมีความสุขจากการเห็น และสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้ชุมชนสังคมมีความสุข ความอดทนอดกลั้นต่อความไม่รู้ไม่เข้าใจ ไม่เข้าถึงกฎธรรมชาติของชีวิตคนรุ่นใหม่

การทำงานด้านกระแสการเปลี่ยนแปลงยุคใหม่
การทำงานบนพื้นฐานของความเป็นกัลยาณมิตร
ของคนบ้านเดียวกัน และต่างบ้านต่างเมือง
ทำให้อบอุ่นใจ และมีกำลังใจในการสร้างนวัตกรรม
การเรียนรู้จากภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
ต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

การทำวิจัยครั้งต่อไป เครือข่ายปราชญ์
ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ควรมีการจัดทำ

แผนยุทธศาสตร์ของเครือข่ายฯ ทั้งในด้านการ
พัฒนาภายใน และภายนอก ซึ่งจะทำให้การ
ขับเคลื่อนมีทิศทางที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมถึง
พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ที่มีอยู่ โดยมุ่งเน้นเกษตร
ประณีต เน้นการสร้างประสบการณ์ตรงแก่
ผู้เข้าร่วมอบรมให้มากที่สุด เพื่อสร้างหลักสูตรการ
เรียนรู้ออนไลน์ที่เป็นนวัตกรรมอัตลักษณ์ของ
ศูนย์เรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและ
พหุภาคีภาคอีสานทั้งสิบสองเครือข่าย เผยแพร่
ผลงาน และแบ่งปันแลกเปลี่ยนแก่สาธารณชน

References

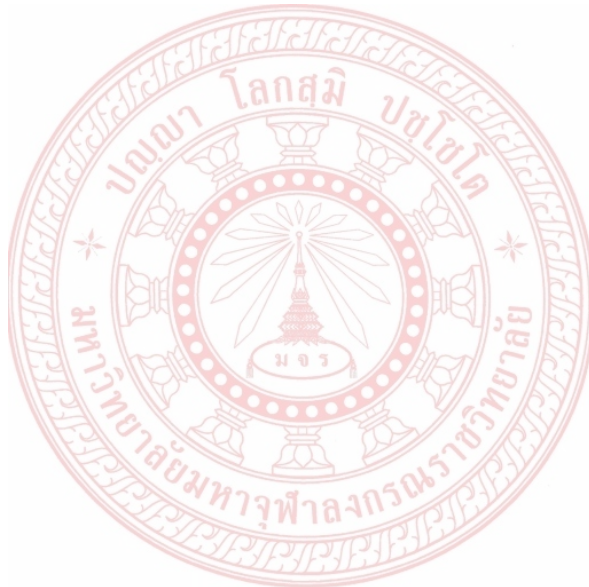
- Nantasuwan, P. and Raekpinit, C. (2003). *The Role of Community and Education. Research of Office of the Basic Education Commission*. Bangkok : Prime Minister's Office.
- Nasawaeng, B. (2013). Social Development Strategies of Local Scholars in Khonkaen Province. *Research of Buddhist Research Institute*. KhonKaen : Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus.
- Office of the National Economics and Social Development Board. (2004). *What is Sufficiency Economy?*. Bangkok : Group of Central Academy Development, Office of the National Economics and Social Development Board.
- Pakdeecharoen, P. (2013). *Interview of Pracha Hutauwat "From the Deepest Heart, People Yearn for The Religious Founder"*. <http://www.bangkokbiznews.com>. (Accessed 23 July 2013).
- Pengpinit, T., et al. (2010). *The Pattern of Driving Sufficiency Economy of Local Scholars and Multilateral Party in North Eastern*. Bangkok : National Research Council of Thailand.
- Piyasakulkiat, O., et al. (2018). The Role of Local Scholars in Self-Management of Community. *Kasembandit Journal*, 19 (Special Edition), 218-229.

Sroisraklang, P., et al. (2005). *Research and Development of Subtle Agriculture in 1 Rai*.

Bangkok : Thai Health Promotion Foundation.

Wasee, P. (2003). *The Power of Grass Root the Power of the Land*. KhonKaen : Pimluck.

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปปรับใช้ในการเรียนการสอนของหลักสูตรต่างๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๑ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา รายวิชา สัมมนา พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Seminar on Socially Engaged Buddhism)

๑.๒ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา รายวิชา สัมมนา วิทยานิพนธ์ (Seminar on Thesis) ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา (Research Methodology in Buddhism) พระพุทธศาสนาเถรวาท (Theravada Buddhism) และสัมมนาพระพุทธศาสนา (Seminar on Buddhism)

๑.๓ หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา รายวิชา พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย (Buddhism and Thai Thoughts) พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน (Buddhism in Temporary World) พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา (Buddhism and Ecology) พระพุทธศาสนากับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Buddhism and Sustainable Development) พุทธปรัชญากับสิ่งแวดล้อม (Buddhist Philosophy and Environment)

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๒.๑ สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางพระพุทธศาสนาในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธและการท่องเที่ยวในสถานที่ต่างๆ เช่น วัดหนองแขวง พระอารามหลวงได้

๒.๒ สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการเที่ยวไทยให้ถึงธรรม ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับจังหวัดและระดับภูมิภาค

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

๓.๑ มีการสัมมนากิจกรรมเสริมหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตและพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ของบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น จำนวน ๑ ครั้ง เรื่อง พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจากพุทธกาลสืบสานสู่โลกปัจจุบัน การโฮมรูมนิสิต ๑ ครั้ง และการประชุมกลุ่มย่อยของพระสังฆพัฒนาภาคอีสาน จำนวน ๑ ครั้ง โดยสามารถมีแนวทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เป็นรูปแบบการทำงานของพระสังฆพัฒนาภาคอีสานเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม โดยแนวทางการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยอาศัยการให้บทบาทของปราชญ์ชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาตนเอง ได้แสดงตนและแสดงวิสัยทัศน์พร้อมทั้งอธิบายแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านการจัดทำเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางของศาสตร์พระราชา

๓.๒ มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ศึกษาเรียนรู้แนวทางการทำงานของปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่เป็นกำลังสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านการปฏิบัติในวิถีชีวิตที่บูรณาการหลักธรรมพัฒนาจิตใจและสังคมในมิติที่หลากหลาย เช่น การจัดสัมมนา การพัฒนาระบบข้อมูลเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และจัดเก็บเป็นฐานข้อมูลที่จะศึกษารูปแบบการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของวัดและสำนักปฏิบัติธรรมวัดต่างๆ ในสังกัดคณะสงฆ์ภาค ๙

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง รับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ข้าพเจ้า **พระเทพเมธี (สมเกียรติ โกวิท)** ตำแหน่ง **เจ้าคณะภาค ๙** ชื่อหน่วยงาน/
องค์กร/ชุมชน **สำนักงานเจ้าคณะภาค ๙** ที่อยู่เลขที่ **๑๕๔** หมู่ที่ **-** ซอย **-** ถนน **วังเดิม**
แขวง **วัดอรุณ** เขต **บางกอกใหญ่** จังหวัด **กรุงเทพมหานคร** รหัสไปรษณีย์ **๑๐๖๐๐**
โทรศัพท์ **-** โทรสาร **-**

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย เรื่อง การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของ
ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar) ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. ไปใช้ประโยชน์
จริง โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การเทศนาอบรมพุทธศาสนิกชน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ เกี่ยวกับการเผยแผ่ ของพระสังฆาธิการใน
เขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๙
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่วันที่ **๑** สิงหาคม ๒๕๖๑ ถึงวันที่ **๓๐** สิงหาคม
๒๕๖๑ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้นก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

- เห็นแนวทางการนำองค์ความรู้เชิงพุทธ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ผ่านการ
นำหลักธรรมไปปรับใช้โดยการปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตในความเป็นอุบาสก อุบาสิกา จนเป็นชาวพุทธ
ต้นแบบ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่สร้างสันติสุขภายในให้แก่สังคม ในการประชุมพระสังฆาธิการระดับ
จังหวัด และใช้บรรยายธรรมและเทศนาธรรมแก่อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชน และสาธุชนทั่วไป

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระเทพเมธี)

เจ้าคณะภาค ๙

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง รับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ข้าพเจ้า พระราชปริยัติโสภณ (ณอม ชินวิโส) ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ที่อยู่เลขที่ ๑๖๔ หมู่ที่ ๑
ซอย ถนน ราษฎร์บำรุง บ้าน หนองกง ตำบล หนองกง อำเภอ น้ำพอง
จังหวัด ขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ ๔๐๑๔๐ โทรศัพท์ ๐๘๓-๓๒๖-๗๑๗๑ โทรสาร

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process of Esan Local Scholar) ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. ไปใช้ประโยชน์จริง โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การเทศนาอบรมพุทธศาสนิกชน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในทางพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ เกี่ยวกับการเผยแผ่ของคณะสงฆ์จังหวัด
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๑ ถึงวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้นก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

- เห็นแนวทางการนำองค์ความรู้เชิงพุทธ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ผ่านการนำหลักธรรมไปปรับใช้โดยการปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตในความเป็นอุบาสก อุบาสิกา จนเป็นชาวพุทธต้นแบบ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่สร้างสันติสุขภายในให้แก่สังคม ในการประชุมพระสังฆาธิการระดับจังหวัด และใช้บรรยายธรรมและเทศนาธรรมแก่อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชน และสาธุชนทั่วไป

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระราชปริยัติโสภณ)

เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น

๒๕๑

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง รับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ข้าพเจ้า พระเทพสิทธิธารจารย์ (น้อย ญาณวฑฺฒโน) ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม ที่อยู่เลขที่ ๒๐๕ หมู่ที่ -
ซอย - ถนน ศรีราชวงศ์ บ้าน - ตำบล ตลาด อำเภอ เมืองมหาสารคาม
จังหวัด มหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ ๔๔๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๓-๗๒๕-๔๕๕ โทรสาร -

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย เรื่อง การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของ
ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar) ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. ไปใช้ประโยชน์
จริง โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การเทศนาอบรมพุทธศาสนิกชน
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ เกี่ยวกับการเผยแผ่ของคณะสงฆ์จังหวัด
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๑ ถึงวันที่ ๓๐ สิงหาคม
๒๕๖๑ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้นก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

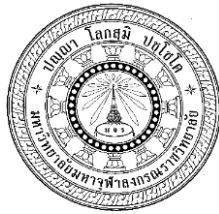
- เห็นแนวทางการนำองค์ความรู้เชิงพุทธ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ ผ่านการ
นำหลักธรรมไปปรับใช้โดยการปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตในความเป็นอุบาสก อุบาสิกา จนเป็นชาวพุทธ
ต้นแบบ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่สร้างสันติสุขภายในให้แก่สังคม ในการประชุมพระสังฆาธิการระดับ
จังหวัด และใช้บรรยายธรรมและเทศนาธรรมแก่อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชน และสาธุชนทั่วไป

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระเทพสิทธิธารจารย์)

เจ้าคณะจังหวัดมหาสารคาม

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ด้วยข้าพเจ้า พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. ฉายา ธมมวิโส นามสกุล แสนพงษ์
ตำแหน่ง อาจารย์ผู้บรรยายประจำรายวิชา รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
ขอนแก่น ที่อยู่เลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๑ ซอย ถนน ขอนแก่น - น้ำพอง บ้าน โคกสี
ตำบล โคกสี อำเภอ เมืองขอนแก่น จังหวัด ขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๔๓-๒๔๓-๕๔๗ โทรสาร ๐๔๓-๒๔๓-๓๙๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๙๙-๔๖๔๖-๑๕๒

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย เรื่อง

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

(A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar)

ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร. ไปใช้ประโยชน์จริง โดยนำไปใช้ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การมอบหมายให้นิสิตไปศึกษา
ค้นคว้าประเด็นที่เกี่ยวข้องของ นิสิตบัณฑิตศึกษา หลักสูตร พธ.ด. สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา รหัสวิชา ๘๐๑ ๓๑๘ รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม
- ☒ การใช้ประโยชน์ในการจัดสัมมนาการเสริมศักยภาพนิสิต ประจำปีการศึกษา ๑/๒๕๖๑
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ในภาคเรียนที่ ๑/๒๕๖๑ ตั้งแต่เดือน ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑-๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๑ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบ เรื่อง องค์ความรู้และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำไปสู่ความเป็นศาสนาเพื่อสังคม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่เมื่อบุคคลไม่ว่าจะอยู่ในเพศ วัย สถานะใด หากศึกษาธรรมะอย่างเข้าใจและลึกซึ้งแล้วน้อมนำสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง สามารถบรรลุผลเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะธรรมที่เป็นโลกียธรรมที่เป็นฐานของโลกุตตรธรรมเป็นต้น

๒. นิสิตได้ศึกษาค้นคว้าจนองค์ความรู้ ทำความเข้าใจในประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับการจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่บุคคลผู้ปฏิบัติตนตามวิถีพุทธจนได้รับการยอมรับให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านแล้วกลายเป็นตัวแทนทางภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่ใช้จริยศาสตร์แก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะการใช้หลักศาสนธรรมไปสู่การปฏิบัติที่เห็นผลจริงตามกรอบแนวคิดของโลกียธรรมและโลกียสุข

๓. นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ต่อนิสิต นักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป ผ่านเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

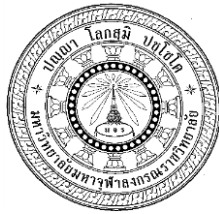

(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร.)

อาจารย์บรรยายประจำรายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

คือเป็นเอกสารคำสอน เนื้อหาส่วนหนึ่งของรายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

ด้วยกระผม รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ นามสกุล บำรุงภักดิ์
ตำแหน่ง อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่อยู่เลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๑
ซอย ถนน ขอนแก่น - น้ำพอง บ้าน โคกสี ตำบล โคกสี อำเภอ เมือง
ขอนแก่น จังหวัด ขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ ๔๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๓-
๒๘๓-๕๔๗ โทรสาร ๐๔๓-๒๘๓-๓๙๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙-๖๒๐-๙๕๔๗

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย เรื่อง

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

(A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar)

ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร. ไปใช้ประโยชน์จริง โดยนำไปใช้ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น ประกอบการบรรยาย การสอน การมอบหมายให้นิสิต
ไปศึกษาค้นคว้าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรายวิชา ของ นิสิตชั้นปีที่ ๓ หลักสูตร พธ.บ.
สาขาวิชา ปรัชญา รหัสวิชา ๑๐๔ ๓๐๑ รายวิชา พุทธจริยศาสตร์
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ในภาคเรียนที่ ๒/๒๕๖๑ ตั้งแต่เดือน ๑๐ พฤศจิกายน
๒๕๖๑- ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบ เรื่อง องค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในเชิง จริยศาสตร์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อสังคม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่เมื่อบุคคล ไม่ว่าจะอยู่ในเพศ วัย สถานะใด หากศึกษาธรรมะเข้าใจแล้วก็นำมาสู่การปฏิบัติตามแล้ว สามารถ บรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะธรรมที่เป็นโลกียธรรม ที่เป็นฐานของโลกุตตรธรรม เป็นต้น

๒. นิสิตได้ศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ทำความเข้าใจประเด็นสำคัญที่ เกี่ยวกับปัญหาภาคปฏิบัติในพุทธจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ยกสถานภาพของบุคคลผู้ ปฏิบัติตามอย่างจริงจังจนได้รับการยอมรับให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน กลายเป็นบุคคลผู้เป็นตัวแทนทาง ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ที่ใช้พุทธจริยศาสตร์คือการปฏิบัติตนอย่างจริงจังจนเป็นต้นแบบ ของผู้ประสบผลสำเร็จในการใช้หลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาตนเองและเป็นพื้นฐานของการ แก้ปัญหาชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

๓. นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ต่อนิสิต นักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป ผ่านเว็บไซต์ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์)

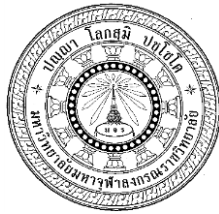
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด.พระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

คือเป็นเอกสารประกอบการศึกษาเนื้อหาหัวข้อหนึ่งของรายวิชา พุทธจริยศาสตร์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ด้วยข้าพเจ้า พระมหาปพน ฉายา กตสาโร นามสกุล แสงน้อย
ตำแหน่ง อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่อยู่เลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๑ ซอย -
ถนน ขอนแก่น - น้ำพอง บ้าน โคกสี ตำบล โคกสี อำเภอ เมืองขอนแก่น
จังหวัด ขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ ๔๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๓-๒๔๓-๕๕๗
โทรสาร ๐๔๓-๒๔๓-๓๙๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๘-๓๒๓-๖๘๔๙

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย เรื่อง

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

(A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar)

ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร. ไปใช้ประโยชน์จริง โดยนำไปใช้ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การมอบหมายให้นิสิตไปศึกษา
ค้นคว้าประเด็นที่เกี่ยวข้องของ **นิสิตชั้นปีที่ ๔ หลักสูตร พธ.บ. สาขาวิชา ปรัชญา
รหัสวิชา ๑๐๔ ๔๑๖ รายวิชา สัมมนาปัญหาปรัชญา**
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ในภาคเรียนที่ ๒/๒๕๖๑ ตั้งแต่เดือน ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
- ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบ เรื่อง องค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในเชิง จริยศาสตร์ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาต่อสังคม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาท นำมาสู่การ สัมมนาในห้องเรียนที่เมื่อบุคคลไม่ว่าจะอยู่ในเพศ วัย สถานะใด หากศึกษาธรรมะเข้าใจแล้วก็นำสู่ การปฏิบัติตามแล้ว สามารถบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะธรรมที่เป็นโลกียธรรม ที่เป็นฐาน ของโลกุตตรธรรม เป็นต้น

๒. นิสิตได้นำองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธมาร่วมกันเสวนาทำความเข้าใจ ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับปัญญาภาคปฏิบัติในพุทธจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ยก สถานภาพของบุคคลผู้ปฏิบัติตามอย่างจริงจังจนได้รับการยอมรับให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน กลายเป็น บุคคลผู้เป็นตัวแทนทางภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่ใช้พุทธจริยศาสตร์คือ การปฏิบัติตน อย่างจริงจังจนเป็นต้นแบบของผู้ที่ใช้หลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาตนเองและเป็นพื้นฐานของ การแก้ปัญหาชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

๓. นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ต่อนิสิต นักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป ผ่านเว็บไซต์ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

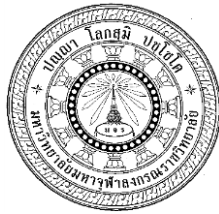

(พระมหาพน กตสโร/แสงย้อย)

อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.บ.สาขาวิชาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

คือเป็นเอกสารประกอบการศึกษาเนื้อหาบางส่วนของรายวิชา สัมมนาปัญหาปรัชญา

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ด้วยข้าพเจ้า พระมหาปพน ฉายา กตสาโร นามสกุล แสงน้อย
ตำแหน่ง อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่อยู่เลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๑ ซอย -
ถนน ขอนแก่น - น้ำพอง บ้าน โคกสี ตำบล โคกสี อำเภอ เมืองขอนแก่น
จังหวัด ขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ ๔๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๓-๒๔๓-๕๕๗
โทรสาร ๐๔๓-๒๔๓-๓๙๙ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๘-๓๒๓-๖๔๔๙

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย เรื่อง

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

(A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar)

ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร. ไปใช้ประโยชน์จริง โดยนำไปใช้ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การมอบหมายให้นิสิตไปศึกษา
ค้นคว้าประเด็นที่เกี่ยวข้องของ **นิสิตชั้นปีที่ ๓ หลักสูตร พธ.บ. สาขาวิชา พระพุทธศาสนา**
รหัสวิชา ๑๐๑ ๓๐๗ รายวิชา พุทธปรัชญาเถรวาท
- ☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น รายวิชา พุทธปรัชญาเถรวาท
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ในภาคเรียนที่ ๒/๒๕๖๑ ตั้งแต่เดือน ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑
- ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบ เรื่อง องค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โดยอาศัยการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท นำมาสู่การ สัมมนาในห้องเรียนโดยชี้ให้เห็นว่า บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในเพศ วัย สถานะใด หากศึกษาธรรมะเข้าใจแล้ว น้อมนำสู่การปฏิบัติตามจักสามารถบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรมได้ โดยเฉพาะธรรมที่เป็นโลกียธรรมที่ เป็นฐานของโลกุตตรธรรม เป็นต้น

๒. นิสิตได้นำองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธมาร่วมกันสร้างความเข้าใจ ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่ผู้ครองเรือนได้นำไปปฏิบัติแล้วสามารถยกสถานภาพ ของตนเองจนได้รับการยอมรับให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน กลายเป็นบุคคลผู้เป็นตัวแทนทางภูมิปัญญา พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ที่ใช้พุทธจริยศาสตร์คือการปฏิบัติตนอย่างจริงจังจนเป็นตัวแทนของผู้ที่ใช้ หลักพุทธปรัชญาไปปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาตนเองและแก้ปัญหาสังคมได้อย่างลึกซึ้งและยั่งยืน

๓. นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ต่อนิสิต นักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป ผ่านเว็บไซต์ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระมหาพณ กตสาโร/แสงย้อย)

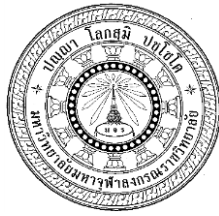
อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.บ.สาขาวิชาปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

คือเป็นเอกสารประกอบการศึกษาเนื้อหาของรายวิชา พุทธปรัชญาเถรวาท

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย หรือ งานสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ด้วยข้าพเจ้า พระมหาโยธิน โยธิโก, ผศ. ตำแหน่ง ประธานหลักสูตร พธ.บ. สาขาวิชา พระพุทธศาสนา ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่อยู่เลขที่ ๓๐ หมู่ที่ ๑ ซอย - ถนน ขอนแก่น - น้ำพอง บ้าน โคกสี ตำบล โคกสี อำเภอ เมืองขอนแก่น จังหวัด ขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ ๔๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๓-๒๔๓-๕๕๗ โทรสาร ๐๔๓-๒๔๓-๓๙๙

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง

การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

(A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar)

ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ. ดร. ไปใช้ประโยชน์จริง โดยนำไปใช้ ดังนี้

- ☒ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การมอบหมายให้นิสิตไปศึกษา ค้นคว้าประเด็นที่เกี่ยวข้องของ นิสิตชั้นปีที่ ๓ หลักสูตร พธ.บ. สาขาวิชา พระพุทธศาสนา รหัสวิชา ๑๐๑ ๓๒๓ รายวิชา พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน
- ☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัย/งานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายในระดับประเทศ
- ☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ในภาคเรียนที่ ๒/๒๕๖๑ ตั้งแต่เดือน ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ - ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๒ ซึ่งการนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

๑. เป็นแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบ เรื่อง องค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท นำมาสู่การ

สัมมนาในห้องเรียนโดยชี้ให้เห็นว่า บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในเพศ วัย สถานะใด หากศึกษาธรรมะเข้าใจแล้ว
น้อมนำสู่การปฏิบัติตามจักสามารถบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรมได้ โดยเฉพาะธรรมที่เป็นโลกียธรรมที่
เป็นฐานของโลกุตตรธรรม เป็นต้น

๒. นิสิตได้นำองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธมาร่วมกันสร้างความเข้าใจ
ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบันในฐานะผู้ครองเรือน ที่ยก
สถานภาพของบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมคือการทำหน้าที่อย่างจริงจังจนได้รับการยอมรับให้เป็นปราชญ์
ชาวบ้าน กลายเป็นบุคคลผู้เป็นตัวแทนทางภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ที่ใช้พุทธจริยศาสตร์
คือการปฏิบัติตนอย่างจริงจังจนเป็นต้นแบบของผู้ที่ใช้หลักธรรมมาปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาตนเองและ
เป็นพื้นฐานของการแก้ปัญหาชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

๓. นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ต่อนิสิต นักศึกษา ประชาชน ผู้สนใจทั่วไป ผ่านเว็บไซต์ของ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ขอรับรองว่า ข้อความข้างต้น เป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระมหาโยธิน โยธิโก, ผศ.)

อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.บ.สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

คือเป็นเอกสารประกอบการศึกษาเนื้อหาของรายวิชา พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน

ภาคผนวก ค

- ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์
- กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา และ
- ผลที่ได้รับของโครงการ

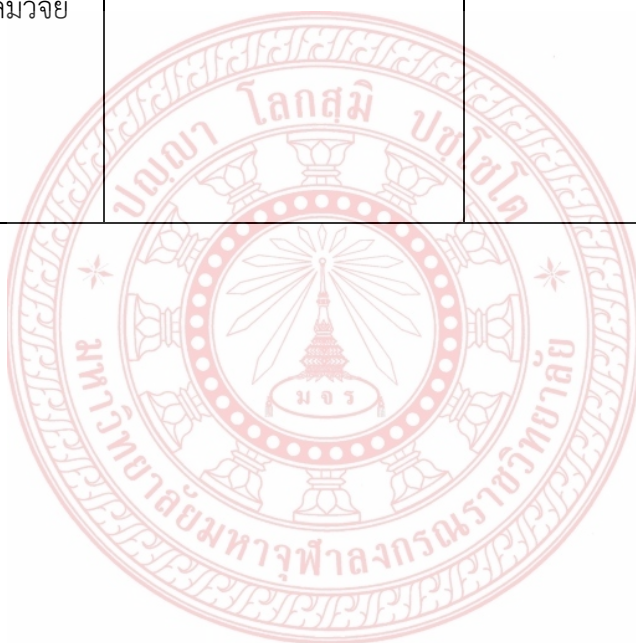
**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑) เพื่อศึกษา สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และ กระบวนการถ่ายทอดองค์ ความรู้เชิงพุทธของ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน	- ได้ทราบสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ ชาวบ้านอีสาน	ข้อที่ ๑	- เกิดความเข้าใจ สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการ ถ่ายทอดองค์ความรู้ เชิงพุทธของปราชญ์ ชาวบ้านอีสาน
๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการ จัดการทรัพยากรชุมชน ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน	- ได้ทราบปัจจัยที่ส่งผลต่อ วิถีชีวิตและการจัดการ ทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ ชาวบ้านอีสาน	ข้อที่ ๒	- เห็นปัจจัยที่ส่งผล ต่อวิถีชีวิตและการ จัดการทรัพยากร ชุมชนของปราชญ์ ชาวบ้านอีสาน
๓) เพื่อเสนอรูปแบบ การดำเนินชีวิตวิถีพุทธ ตามภูมิปัญญาของปราชญ์ ชาวบ้านอีสาน	- ได้รูปแบบการดำเนิน ชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญา ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน	ข้อที่ ๓	- ได้องค์ความรู้ที่ เป็นรูปแบบการ ดำเนินชีวิตวิถีพุทธ ตามภูมิปัญญาของ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
๔. สืบเสาะเอกสารและ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเห็น ภาพรวมสถานะ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และ การถ่ายทอดองค์ความรู้เชิง พุทธในวิถีการดำเนินชีวิต ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โดยเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย และกระบวนการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธในแต่ละ ด้านที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและ การจัดการทรัพยากรชุมชน ในภาคอีสาน	- ได้เห็นภาพรวมสถานะ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิง พุทธในวิถีการดำเนินชีวิตของ ปราชญ์ชาวบ้านอีสานโดย เจาะจงกลุ่มเป้าหมาย และ กระบวนการถ่ายทอดองค์ ความรู้เชิงพุทธในแต่ละด้านที่ ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการ ทรัพยากรชุมชนในภาคอีสาน	ข้อที่ ๑-๒-๓	- เห็นและเข้าใจ สถานะ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ ความรู้เชิงพุทธในวิถี การดำเนินชีวิตของ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โดยเจาะจงกลุ่ม เป้าหมาย และ กระบวนการถ่ายทอด องค์ความรู้เชิงพุทธใน แต่ละด้านที่ส่งผลต่อวิถี ชีวิตและการจัดการ ทรัพยากรชุมชนในภาค อีสาน

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๕. ศึกษาเฉพาะประเด็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลกับการดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ผ่านหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเน้นประเด็นศึกษาเรื่อง - หลักนิติธรรมด้วยอคติ ๔ - หลักคุณธรรมด้วยทศพิธราชธรรม ๑๐ - หลักความโปร่งใสด้วยสุจริต ๓ - หลักการมีส่วนร่วมด้วยอภิธานิยธรรม ๗ - หลักความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยสัปปริสธรรม ๗ - หลักความคุ้มค่าด้วยทฤษฎีธัมมิกัตถะผ่านกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนในภาคอีสาน	- ได้ทราบองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลกับการดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านอีสานผ่านหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเน้นประเด็นศึกษาเรื่อง - หลักนิติธรรมด้วยอคติ ๔ - หลักคุณธรรมด้วยทศพิธราชธรรม ๑๐ - หลักความโปร่งใสด้วยสุจริต ๓ - หลักการมีส่วนร่วมด้วยอภิธานิยธรรม ๗ - หลักความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยสัปปริสธรรม ๗ - หลักความคุ้มค่าด้วยทฤษฎีธัมมิกัตถะผ่านกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนในภาคอีสาน	ข้อที่ ๑-๒-๓	- นำรูปแบบการดำเนินชีวิตภายใต้หลักธรรมาภิบาลที่เป็นวิถีพุทธและกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนในภาคอีสานของปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่เป็นต้นแบบไปเผยแพร่เป็นตัวอย่างเพื่อยืนยันว่าหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติช่วยแก้ไขและป้องกันปัญหาได้อย่างยั่งยืน
๖. ศึกษาองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสานในพื้นที่ที่กำหนด ผ่านโครงการศึกษาดูงานวิถีแห่งปราชญ์พ่อของแผ่นดิน	- ได้ทราบ ได้เข้าใจองค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสานในแต่ละพื้นที่เพื่อเป็นฐานข้อมูลวิเคราะห์และสังเคราะห์หารูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่การวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	- นำองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธที่ถูกวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เห็นเป็นอัตลักษณ์เป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสานแต่ละพื้นที่ได้อย่างชัดเจน

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๗. วิเคราะห์ สังเคราะห์ อัตลักษณ์ร่วม	- เห็นอัตลักษณ์ของแต่ละ พื้นที่	ข้อที่ ๓	- นำอัตลักษณ์ รูปแบบการดำเนินชีวิต วิถีพุทธตามภูมิปัญญา ของปราชญ์ชาวบ้าน อีสานแต่ละพื้นที่มา สังเคราะห์เป็นอัต ลักษณ์ร่วม
๘. นำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านพระพุทธศาสนาเพื่อ วิพากษ์ วิจารณ์ ตรวจสอบข้อมูล และ ปรับปรุง	- ผู้ทรงคุณวุฒิได้ตรวจสอบ และให้ข้อเสนอแนะองค์ ความรู้ตามประเด็นที่ศึกษา	ข้อที่ ๑-๒-๓	- ได้รับการ ตรวจสอบองค์ความรู้ จากผู้ทรงคุณวุฒิของ สถาบันวิจัยพุทธ ศาสตร์
๙. ส่งรายงานการวิจัย ฉบับความก้าวหน้า (ฉบับ แก้ไข) ให้สถาบันวิจัยพุทธ ศาสตร์	- แก้ไขตามข้อเสนอแนะ ของผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อที่ ๑-๒-๓	- ปรับปรุงรายงาน การวิจัยให้เนื้อหา มีความถูกต้องตาม ข้อเสนอแนะ
๑๐. เขียนรายงานการ วิจัยเพื่อเสนอผล การศึกษาฉบับร่าง สมบูรณ์ ๕ บท ตาม รูปแบบที่ผู้ทรงคุณวุฒิให้ ข้อเสนอแนะ แล้วเสนอผล วิจัยฉบับร่างสมบูรณ์	- ได้รับข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ มาปรับแก้การ เขียนรายงานการวิจัยให้สอดคล้อง กับหัวข้อการศึกษาตาม วัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความ ชัดเจนมากยิ่งขึ้น	ข้อที่ ๑-๒-๓	- ปรับปรุงราย งานวิจัยฉบับร่าง สมบูรณ์แก้ไขเพื่อรับ การตรวจสอบเนื้อหา ตามคำแนะนำของ ผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๑. ส่งรายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์ (แก้ไข) แล้ว ให้สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์	- ได้รับคำแนะนำการ ปรับปรุงรูปแบบงานวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	- ปรับปรุงราย งานวิจัยฉบับร่าง สมบูรณ์ (แก้ไข) เพื่อ ตรวจสอบรูปแบบให้ ถูกต้อง
๑๒. ปรับแก้รายงานวิจัย สรุปผลการวิจัยและ ข้อเสนอแนะการวิจัยฉบับ ปรับปรุงแล้วเพื่อเสนอบน วิจัยพุทธศาสตร์	- งานวิจัยมีความสมบูรณ์ ตามข้อเสนอแนะของ ผู้ทรงคุณวุฒิ	ข้อที่ ๑-๒-๓	- ปรับปรุงงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์ ที่มี ความถูกต้องทั้ง เนื้อหาและรูปแบบ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑๓. ส่งผลงานวิจัยไปให้ อาจารย์ผู้บรรยายใน รายวิชาที่เกี่ยวข้อง	- นิสิตที่ศึกษาในสาขาวิชา ปรัชญา และพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาสาระสำคัญของ งานวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	- วิทยาลัยสงฆ์ ขอนแก่น และ บัณฑิตศึกษาวิทยา เขตขอนแก่น ได้ใช้ ผลประโยชน์จาก งานวิจัย
๑๔. ส่งฉบับสมบูรณ์ให้ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ขอนแก่นจัดเก็บ/ปิดเล่มวิจัย	- จัดพิมพ์ทำรูปเล่ม และ เผยแพร่ผลงานวิจัย	ข้อที่ ๑-๒-๓	- ผู้สนใจองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ ความรู้เชิงพุทธของ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มีความเข้าใจชัดเจน มากขึ้น

ภาคผนวก ง

บันทึกข้อความ/หนังสือนำ

- หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย
- หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลวิจัย
- แบบสอบถาม/สัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๓๐/๐๔๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น เลขที่ ๓๐ หมู่ ๑
ตำบลโคกสี อำเภอเมืองขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ศาสตราจารย์ ดร.ประยงค์ แสนบุราณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างโครงการวิจัยฯ
๒. เครื่องมือวิจัยฯ

จำนวน ๑ ชุด

จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการของการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study The Knowledge and Buddhist Knowledge Transfer Process of E-san Local Scholars)” โดยมี พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. เป็นหัวหน้าโครงการฯ และมีคณะผู้ร่วมวิจัยอีก ๕ คน รายละเอียดตามสิ่งที่แนบมาพร้อมแล้วนี้

ดังนั้น เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน เป็น **ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย** ดังกล่าว เนื่องจากเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุมัตินาสาธการล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ด้วย

เจริญพร

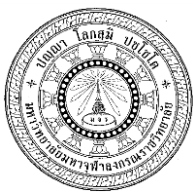
(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

หัวหน้าโครงการและผู้ประสานงานวิจัย

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. ๐๘๑-๘๗๓-๘๔๔๐

นางสาวนิภาภัทร อยู่พุ่ม ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร วิทยาเขตขอนแก่น โทร. ๐-๔๓-๗๑๒-๕๒๘ โทรสาร ๐-๔๓-๗๑๒-๘๙๑

ที่ ศธ ๖๑๓๐/ว.๐๑๐ วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างโครงการวิจัยฯ จำนวน ๑ ชุด
๒. เครื่องมือวิจัยฯ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอยางน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการของการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study The Knowledge and Buddhist Knowledge Transfer Process of E-san Local Scholars)” โดยมี พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. เป็นหัวหน้าโครงการฯ และมีคณะผู้ร่วมวิจัยอีก ๕ คน รายละเอียดตามสิ่งที่แนบมาพร้อมแล้วนี้

ดังนั้น เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย ดังกล่าว เนื่องจากเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ต่อไป

จึงเจริญพรมหาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาสาธุการล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ด้วย

(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

หัวหน้าโครงการและผู้ประสานงานวิจัย

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. ๐๘๑-๘๗๓-๘๔๔๐

นางสาวนิภาภัทร อยู่พุ่ม ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕, ๐๘๑-๔๔๕-๐๙๔๖

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร วิทยาเขตขอนแก่น โทร. ๐-๔๓-๗๑๒-๕๒๘ โทรสาร ๐-๔๓-๗๑๒-๘๙๑

ที่ ศธ ๖๑๓๐/ว.๐๑๐ วันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างโครงการวิจัยฯ
๒. เครื่องมือวิจัยฯ

จำนวน ๑ ชุด

จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอยางน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการของการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study The Knowledge and Buddhist Knowledge Transfer Process of E-san Local Scholars)” โดยมี พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. เป็นหัวหน้าโครงการฯ และมีคณะผู้ร่วมวิจัยอีก ๕ คน รายละเอียดตามสิ่งที่แนบมาพร้อมแล้วนี้

ดังนั้น เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน เป็น **ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย** ดังกล่าว เนื่องจากเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในด้านองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ต่อไป

จึงเจริญพรมหาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุมัตินาสาธการล่งหน้มา ณ โอกาสนี้ด้วย

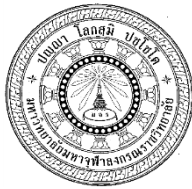
(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

หัวหน้าโครงการและผู้ประสานงานวิจัย

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. ๐๘๑-๘๗๓-๘๔๔๐

นางสาวนิภาภัทร อยู่พุ่ม ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕, ๐๘๑-๔๔๕-๐๙๔๖

ที่ ศธ ๖๑๓๐/ว.๐๓๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น เลขที่ ๓๐ หมู่ ๑
ตำบลโคกสี อำเภอเมืองขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลโครงการวิจัย

เจริญพร คุณพ่อคำผาย สร้อยสระกลาง

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างโครงการวิจัยฯ
๒. แบบสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ชุด

จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการของการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study The Knowledge and Buddhist Knowledge Transfer Process of E-san Local Scholars)” โดยมี พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. เป็นหัวหน้าโครงการฯ และมีคณะผู้ร่วมวิจัยอีก ๕ คน รายละเอียดตามสิ่งที่แนบมาพร้อมแล้วนี้

ดังนั้น เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน **ขออนุญาตให้นักวิจัยสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการเขียนรายงานวิจัย** ในวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐ ในเวลาที่ท่านสะดวก ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพหุภาคีภาคอีสาน

จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุมัติอนุญาตการล่งหน้ามา ณ โอกาสนี้เป็นกรณีพิเศษด้วย

เจริญพร

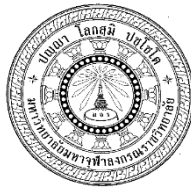
(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

หัวหน้าโครงการและผู้ประสานงานวิจัย

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. ๐๘๑-๘๗๓-๘๔๔๐

นางสาวนิภาภัทร อยู่พุ่ม ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕

ที่ ศธ ๖๑๓๐/ว.๐๓๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น เลขที่ ๓๐ หมู่ ๑
ตำบลโคกสี อำเภอเมืองขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลโครงการวิจัย

เจริญพร คุณพ่อคำเตื่อง ภาษี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างโครงการวิจัยฯ
๒. แบบสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ชุด

จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการของการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study The Knowledge and Buddhist Knowledge Transfer Process of E-san Local Scholars)” โดยมี พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. เป็นหัวหน้าโครงการฯ และมีคณะผู้ร่วมวิจัยอีก ๕ คน รายละเอียดตามสิ่งที่แนบมาพร้อมแล้วนี้

ดังนั้น เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน **ขออนุญาตให้นักวิจัยสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการเขียนรายงานวิจัย** ในวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐ ในเวลาที่ท่านสะดวก ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพหุภาคีภาคอีสาน

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุมัติอนุญาตการล่งหน้ามา ณ โอกาสนี้เป็นกรณีพิเศษด้วย

เจริญพร

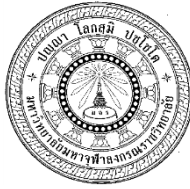
(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

หัวหน้าโครงการและผู้ประสานงานวิจัย

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. ๐๘๑-๘๗๓-๘๔๔๐

นางสาวนิภาภัทร อยู่พุ่ม ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕

ที่ ศธ ๖๑๓๐/ว.๐๓๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น เลขที่ ๓๐ หมู่ ๑
ตำบลโคกสี อำเภอเมืองขอนแก่น
จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลโครงการวิจัย

เจริญพร คุณพ่อครูไพรัตน์ ชื่นศรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างโครงการวิจัยฯ
๒. แบบสัมภาษณ์

จำนวน ๑ ชุด

จำนวน ๑ ชุด

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๙ เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการของการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study The Knowledge and Buddhist Knowledge Transfer Process of E-san Local Scholars)” โดยมี พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. เป็นหัวหน้าโครงการฯ และมีคณะผู้ร่วมวิจัยอีก ๕ คน รายละเอียดตามสิ่งที่แนบมาพร้อมแล้วนี้

ดังนั้น เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย จึงขอความอนุเคราะห์จากท่าน **ขออนุญาตให้นักวิจัยสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลการเขียนรายงานวิจัย** ในวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐ ในเวลาที่ท่านสะดวก ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพหุภาคีภาคอีสาน

จึงเจริญพรมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ และขออนุมัติอนุญาตการล่งหน้ามา ณ โอกาสนี้เป็นกรณีพิเศษด้วย

เจริญพร

(พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร.)

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารวิทยาเขตขอนแก่น ปฏิบัติหน้าที่แทน
รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

หัวหน้าโครงการและผู้ประสานงานวิจัย

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. ๐๘๑-๘๗๓-๘๔๔๐

นางสาวนิภาภัทร อยู่พุ่ม ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕

แบบสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน โครงการวิจัย

เรื่อง การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธ
ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

(A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process
of Esan Local Scholar)

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
๒. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
๓. เพื่อเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์นี้ จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาและวิจัยเท่านั้น โดยแบบสอบถามจะแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลประวัติส่วนบุคคล

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน มีทั้งหมด ๖ ส่วน แต่ละส่วนเป็นคำถาม

ส่วนที่ ๑ ความเป็นมาพัฒนาการของชุมชน

ส่วนที่ ๒ ความเป็นมาของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน

ส่วนที่ ๓ แนวความคิดของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน แต่ละคนซึ่งประกอบด้วย

ปรัชญาในการมองโลก ปรัชญาชีวิต เป้าหมายชีวิต ปรัชญาการ

ดำเนินชีวิต ค่านิยมและแนวปฏิบัติ

ส่วนที่ ๔ พิธีกรรม ข้อปฏิบัติ กิจกรรมของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน

ส่วนที่ ๕ วิธีการ/กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และเนื้อหาธรรมะ

ส่วนที่ ๖ ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ ได้แก่ ด้านจิตใจและปัญญา

ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านการวิจัย

และเทคโนโลยี

ตอนที่ ๓ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

ดังนั้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้นักวิจัยเก็บข้อมูลตามแบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ โดยคำตอบจะไม่มีผลกระทบใดๆ กับตัวท่านทั้งสิ้น ผู้วิจัยจะนำเสนอในภาพรวมเท่านั้น ขอขอบพระคุณอย่างสูง

คณะผู้วิจัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลประวัติส่วนบุคคล

๑. เพศ

☐

๑) ชาย

☐

๒) หญิง

๒. อายุ

☐

๑) ต่ำกว่า ๒๐ ปี

☐

๒) ๒๐-๓๐ ปี

☐

๓) ๓๑-๔๐ ปี

☐

๔) ๔๑-๕๐ ปี

☐

๕) ๕๑-๖๐ ปี

☐

๖) สูงกว่า ๖๐ ปี

๓. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน

☐

๑) ต่ำกว่า ๑๕,๐๐๐ บาท

☐

๒) ๑๕,๐๐๑-๓๐,๐๐๐ บาท

☐

๓) ๓๐,๐๐๑-๔๕,๐๐๐ บาท

☐

๔) ๔๕,๐๐๑ บาทขึ้นไป

๔. อาชีพ

☐

๑) นักเรียน/นักศึกษา

☐

๒) ข้าราชการ

☐

๓) พ่อบ้าน/แม่บ้าน

☐

๔) ธุรกิจส่วนตัว

☐

๕) พนักงานบริษัทเอกชน

☐

๖) อื่น ๆ

๕. ศาสนา

☐

๑) ศาสนาพุทธ

☐

๒) ศาสนาคริสต์

☐

๓) ศาสนาอิสลาม

☐

๔) ศาสนาอื่น ๆ

๖. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน

☐

๑) ต่ำกว่า ๕ ปี

☐

๒) ๕-๑๐ ปี

☐

๓) ๑๑-๑๕ ปี

☐

๔) ๑๖-๒๐ ปี

☐

๕) ๒๑ ปีขึ้นไป

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

ส่วนที่ ๑ ความเป็นมาพัฒนาการของชุมชน

๑.๑ ชุมชนนี้ จากการเริ่มก่อตั้งขึ้นจนถึงปัจจุบัน มีอายุมากน้อยยาวนานเท่าไรแล้ว ?

.....

๑.๒ สถานที่ตรงนี้มีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้บรรพบุรุษเลือกให้ที่นี่เป็นที่ก่อตั้งชุมชนนี้ขึ้น ?

.....

๑.๓ ในช่วงการก่อตั้งชุมชนครั้งแรก มีบรรพบุรุษที่เป็นผู้นำหัวหน้าชุมชนกี่ตระกูล หรือ กี่ครัวเรือน ?.....

.....

๑.๔ เมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้น ชุมชนมีการคัดเลือกผู้นำ หรือมีธรรมนูญปกครองชุมชนหรือไม่ ? อย่างไร ?

.....

๑.๕ การประกอบอาชีพหลักของสมาชิกชุมชนเริ่มจากอดีตถึงปัจจุบัน มีอาชีพหลักอะไร และพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชนคืออะไร และอย่างไร?

.....

๑.๖ การดำเนินชีวิตของบุคคลในชุมชนแห่งนี้ นับจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสอดคล้อง หรือขัดแย้งกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวอีสานอย่างไร ? จุดแข็งและจุดอ่อนชุมชนคืออะไร ?

.....

.....

ส่วนที่ ๒ ความเป็นมา หรือ ภูมิหลังของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน

๒.๑ ท่านได้เข้ารับการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา หรือไม่ ? อย่างไร ?

.....

.....

๒.๒ ท่านได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปรับใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างไรบ้าง ?

.....

๒.๓ พระพุทธศาสนามีส่วนทำให้วิถีชีวิตของท่าน ประสบความสำเร็จอย่างไรบ้าง ?

.....

.....

.....

๒.๔ ท่านเข้าใจความหมายและพัฒนาการของ คำว่า “ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน” อย่างไร ?

.....

.....

๒.๕ แนวคิดในการพัฒนาตนเองของปราชญ์ชาวบ้านมาจากอะไร และพัฒนาอย่างไร

.....

.....

๒.๖ ด้วยคุณสมบัติอะไรบ้าง ที่ทำให้ท่านได้รับการคัดเลือกเป็นผู้นำทางความคิดของชุมชน หรือ ท่านมีคุณสมบัติเฉพาะตัวอะไรที่ทำให้ได้รับการยอมรับว่า ให้เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ?

.....

.....

ส่วนที่ ๓ แนวความคิดของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน แต่ละคนซึ่งประกอบด้วยปรัชญาในการมองโลก ปรัชญาชีวิต เป้าหมายชีวิต ปรัชญาการดำเนินชีวิต ค่านิยมและแนวปฏิบัติ

๓.๑ ท่านเข้าใจความหมายของคำว่า “องค์ความรู้” อย่างไร ?.....

.....

๓.๒ ท่านเข้าใจความหมายของคำว่า “องค์ความรู้เชิงพุทธ” อย่างไร ?

.....

.....

๓.๔ ท่านเข้าใจความหมายของคำว่า “กระบวนการถ่ายทอด” อย่างไร ?

.....

.....

๓.๖ การแสดงบทบาทความเป็นปราชญ์ชาวบ้านของท่าน ได้เสนอแนวคิด และองค์ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนอะไรบ้าง ? ท่านได้ให้น้ำหนักเกี่ยวกับเรื่องอะไรมากที่สุด ?.....

.....

.....

๓.๗ ปราชญ์ชาวบ้านได้นำองค์ความรู้ที่ตนเองได้ค้นพบและปฏิบัติในวิถีชีวิต ได้ใช้ประโยชน์ในชุมชนอย่างไร ? และมีผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร ?

.....

.....

๓.๘ ความเป็นปราชญ์ชาวบ้าน มีรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างไร เกี่ยวข้องกับชุมชนได้ทำหน้าที่อะไร และแนวทางดำเนินชีวิตดังกล่าวสำคัญอย่างไรต่อชุมชนบ้าง ?

.....

.....

๓.๙. ในฐานะที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน ท่านมีผลงานเรื่องอะไรที่ฝากไว้เป็นอนุสรณ์ความดีงามแก่แผ่นดินไทยที่ท่านภาคภูมิใจมากที่สุด ?

.....

ส่วนที่ ๔ พิธีกรรม ข้อปฏิบัติ กิจกรรมของปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน

๔.๑ ในฐานะปราชญ์ชาวบ้าน ท่านมีบทบาทเกี่ยวข้องกับศาสนาและการปฏิบัติตามจารีตประเพณี วิถีชุมชน มีอะไรบ้าง ?

.....

๔.๒ ธรรมเนียม ประเพณี จารีตปฏิบัติ เช่น การให้ความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ ความกตัญญู กตเวทียังมีการยึดถือปฏิบัติในชุมชนนี้เข้มข้นหรือเจือจาง น้อย มากขนาดไหน ? อย่างไร ?

.....

๔.๓ ศาสนธรรมในพระพุทธศาสนา ยังมีความสำคัญและเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลในชุมชนอย่างเข้มข้น หรือเจือจาง น้อย มากขนาดไหน ? อย่างไร ?

.....

๔.๔ ท่านได้ใช้หลักศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตและชุมชนจนเกิดความเข้มแข็งอย่างไร ?

.....

ส่วนที่ ๕ วิธีการ/กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และเนื้อหาธรรมะ

๕.๑ องค์ความรู้และประสบการณ์ชีวิตของท่าน มีรากฐานมาจากหลักพระพุทธศาสนาหรือไม่/อย่างไร ?

.....

๕.๒ ปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนของท่านมีอะไรบ้าง ?

.....

๕.๓ ปัญหาที่เป็นอุปสรรคในการทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ เกิดจากคน หรือเกิดจากธรรมชาติ หรือเกิดจากทั้งสองอย่างเป็นสาเหตุ ? และสาเหตุดังกล่าวเป็นปัญหาอย่างไร ?

.....

.....

๕.๔ ปัญหาต่างๆ ดังกล่าว มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของบุคคลในชุมชนและมีผลต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างไร ? และโดยวิธีใดที่ได้ผลมากที่สุด ?

.....

๕.๕ ปราชญ์ชาวบ้าน มีวิธีการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ชีวิตของตนเองแก่ผู้สนใจอย่างไร ?

.....

ส่วนที่ ๖ ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมในมิติต่างๆ ได้แก่ ด้านจิตใจและปัญญา ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านการวิจัยและเทคโนโลยี

๖.๑ ท่านเชื่อมั่นต่อองค์ความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของท่านมากน้อยแค่ไหน ? อย่างไร ?

.....

๖.๒ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอีสานมีอะไร และอย่างไร.....

.....

๖.๓ ในฐานะปราชญ์ชาวบ้าน ท่านมีความห่วงใยเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนชาวอีสานเรื่องใดบ้าง ?

.....

๖.๔ ศาสนธรรมหรือองค์ความรู้เชิงพุทธ มีความสำคัญต่อบุคคลและชุมชนมากน้อยอย่างไร ?

.....

๖.๕ ถ้าจะบอกแก่บุคคลทั่วไปให้น่าองค์ความรู้เชิงพุทธ หรือภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านในสาขานั้นๆ ไปปรับใช้ในวิถีชีวิตให้เกิดเป็นรูปธรรมได้นั้น จะบอกเขาอย่างไร ?

.....

ตอนที่ ๓ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ภาคผนวก จ
- แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย (เพื่อขออนุมัติจบโครงการวิจัย)
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. สัญญาเลขที่ ว ๑๘๔/๒๕๕๙

๒. ชื่อโครงการ การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของ
 ปราชญ์ชาวบ้านอีสาน
 A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge Relay Process of
 Esan Local Scholar”
รหัสโครงการ MCU ๖๑๐๗๕๙๑๘๔

๓. หัวหน้าโครงการวิจัย/นักวิจัย พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร.
หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตขอนแก่น
โทรศัพท์ ๐๙๙-๔๖๔-๖๑๕๒ Email: suphon.saen@mcu.ac.th

ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๑ พระมหาปัญญาวรรณ สิริภทฺโท (เลิศเกียรติธรรม), ผศ.ดร.
หน่วยงานที่สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตนครราชสีมา
โทรศัพท์ ๐-๙๓๗-๒๒๕-๗๙๘๙ E-mail: punyaworawat@hotmail.com

ผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๒ อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม
หน่วยงานที่สังกัด อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตขอนแก่น
โทรศัพท์ ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕ Email: nipapat.yoo@mcu.ac.th

๔. ความสำคัญ/ความเป็นมา/ประเด็นปัญหาก่อนการวิจัย (ไม่เกิน ๑ หน้า)

ศาสนาเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้มนุษย์ในการเข้าถึงความดีสูงสุด โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาได้
 ให้โลกทัศน์และวิธีคิดที่ปลดปล่อยบุคคลและสังคมไปสู่อิสรภาพสูงสุดและมีเป้าหมายคือการอยู่
 ร่วมกันอย่างสันติระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ประเทศไทยมีภูมิปัญญา
 ดั้งเดิมที่คือพระพุทธศาสนา แม้ปัจจุบันจะถูกฝังกลบด้วยวัฒนธรรมวัตถุนิยม บริโภคนิยมก็ยังมี
 ร่องรอยเหลืออยู่ลึกๆ สมควรได้รับความสนใจหยิบยกขึ้นมาพิจารณาและนำมาใช้ในการพัฒนา
 ประเทศเพราะพระพุทธศาสนา เป็นภูมิปัญญาตะวันออกที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ โดยเฉพาะปัจจุบัน โลก
 ตะวันตกกำลังสับสน อับจนในเรื่องภูมิปัญญา มีปัญหาเศรษฐกิจเพราะคิดแบบวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม
 ที่ผลิตสินค้าเพื่อกระตุ้นค้นหา ไม่มีคำว่าพอเพียงในระบบทุนเศรษฐกิจนิยม

แนวคิดการพัฒนาประเทศยังดำเนินตามแนวของตะวันตก ที่มุ่งนำทุนต่างๆ มาแปรสภาพเป็น
 เงินอยู่นั้น ได้มีบุคคลอีกส่วนหนึ่งที่กำลังเดินสวนกระแสภูมิปัญญาของรัฐดังกล่าว เกิดเป็นผู้นำทาง

ความคิดและการปฏิบัติในชนบท เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ที่เน้นสร้างความสมดุลของทุนชีวิต อันประกอบด้วยมนุษย์ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายคือความผาสุกของตนเอง ชุมชน และสังคม โดยมีปราชญ์ชาวบ้านได้มีบทบาทสำคัญในการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปศึกษาและปฏิบัติตน จนบังเกิดผลเป็นที่ประจักษ์ สามารถสร้างความอยู่ดีมีสุขแก่ตนเองและครอบครัว จนจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ เพื่อขยายผลความสำเร็จไปสู่ชุมชน ให้ผู้ที่สนใจและต้องการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น ปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ๑) พ่อคำเตื่อง ภาษี “ปราชญ์ชาวบ้านนักคิด นักพูด นักปฏิบัติแห่งยุคสมัย” ๒) พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา “ปราชญ์ชาวบ้านนักสู้ชีวิต” ๓) พ่อชาติ มาระแสง “ปราชญ์ชาวบ้านนักปลูกต้นไม้” ๔) พ่อเชียง ไทยดี “ปราชญ์ชาวบ้านนักวิจัยรุ่นลายคราม” ๕) พ่อทัศน์ กระยอม “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่นผู้สำเร็จได้เพราะ ๕ พระ” ๖) พ่อบุญเต็ม ชัยลา “ปราชญ์ชาวนักจัดการอารมณ์ศิลปิน” ๗) พ่อประคอง มนต์กระโทก “ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา” ๘) พ่อผอง เกตพิบูลย์ “ปราชญ์ชาวบ้าน ครูบ้านบุญผู้เจริญรอยตามพระยุคลบาท” ๙) พ่อผาย สร้อยสระกลาง “ปราชญ์ชาวบ้าน นักจัดการจังหวัดบุรีรัมย์” ๑๐) พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย “ปราชญ์ชาวบ้านอาวุโสของภาคอีสานที่มีความสุข” และ ๑๑) พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ “ปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่ยอมหยุดเรียนรู้”

ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง ๑๑ คน ทำการเกษตรกรรมแผนใหม่ โดยการทำเกษตรผสมผสานผ่านแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง ตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยคุณลักษณะของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมแผนใหม่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย ๑) ล้มแล้วลุก ๒) คิดแตกต่าง ๓) สร้างทางเลือก ๔) ยึดศาสนธรรม ๕) ปฏิบัติเพื่อพัฒนา ๖) กล้านำเสนอ และ ๗) ศรัทธาเศรษฐกิจพอเพียง โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า ปราชญ์ชาวบ้านนั้นเป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีความคิดเป็นระบบ ชอบค้นหาความจริง ช่างสังเกต และนำสิ่งที่พบเห็นมาเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง สามารถสรุปเป็นบทเรียนได้ จนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยแก้ไขปัญหามนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นจากวิถีการดำรงชีวิตที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านเหล่านั้น มีอัตลักษณ์ส่วนบุคคล และอัตลักษณ์ร่วมในบริบทของการดำเนินชีวิตในฐานะชาวพุทธต้นแบบ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) และสร้างเครือข่ายวิถีแห่งปราชญ์ที่นำไปสู่การสร้างสังคมปรองดองและเอื้ออาทรได้ ประเด็นต่างๆ เหล่านี้ ยังคงต้องการคำตอบและวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจนในเชิงรูปธรรมเพราะการนำแนวคิด จากอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ร่วมของภูมิภาค รูปแบบและวิธีการจากภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านที่ประสบผลสำเร็จ ไปประยุกต์ใช้โดยขาดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ อาจมีข้อจำกัดในประเด็นที่ละเอียดอ่อนต่อความเชื่อและความรู้สึกของสังคมไทยได้เช่น วิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ บริบททางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ความพร้อมของชุมชน การเผยแพร่พระพุทธศาสนามิติเชิงสังคมฯลฯ เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาถึงจุดแข็ง จุดอ่อนของแนวคิด หลักการ กลยุทธ์ รูปแบบ วิธีการ อิทธิพล และผลกระทบ ของปราชญ์ชาวบ้านที่มีต่อชุมชนและสังคมในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีความหลากหลายทางประวัติศาสตร์ และประเพณีวัฒนธรรม ผ่านระบบการศึกษาวิจัย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเติมเต็ม

แบ่งปัน แสวงหาหลักฐานความรู้เชิงประจักษ์ จากสิ่งที่ดีและเป็นเลิศในการบริหารจัดการชีวิตตนเอง จนเป็นชาวพุทธต้นแบบ และการสร้างชุมชนชาวพุทธที่เข้มแข็ง มาสู่การถอดบทเรียน การเรียนรู้เพื่อ ตกผลึกทางปัญญาเป็นแนวปฏิบัติที่ดี (Best practices) ของวิถีปราชญ์อีสานเชิงพุทธในบริบทของ สังคมไทยให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อไป

๕. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๕.๑ เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์กรความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๕.๒ เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรชุมชนของปราชญ์ชาวบ้าน อีสาน

๕.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๖. ผลการวิจัย/การแก้ปัญหาโดยการวิจัย (ไม่เกิน ๒ หน้า)

๖.๑ สถานภาพ บทบาท แนวคิด องค์กรความรู้ และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

๑) สถานภาพทางสังคม และแนวคิดของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดีที่บ้านให้การยอมรับนับถือ และให้ความศรัทธา คุณสมบัติส่วนตัวที่ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนในชุมชน อาทิเช่น การเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ดี มีความซื่อสัตย์ มีจิตสาธารณะและมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม วิถีชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตตามแนวทางของหลักเศรษฐกิจพอเพียงแทบทั้งสิ้น เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ ส่วนใหญ่ยึดหลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตที่พออยู่พอกิน มีสติ ปฏิเสธสังคมบริโภคนิยมวัตถุ แต่เน้นมิติทางจิตใจ เป็นกัลยาณมิตรอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวม

๒) บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านอีสานในกระบวนการสร้างเข้มแข็งของชุมชน พบว่า เป็นผู้นำทางปัญญาที่นำองค์ความรู้พื้นบ้านมาพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยใช้สถานภาพทางสังคม หรือภาวะผู้นำในการสร้างแนวร่วมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน และจงใจให้เกิดการรวมตัวกัน เพื่อแก้ปัญหาอย่างบูรณาการทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยีทางการสื่อสาร วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและด้านการศึกษา ซึ่งเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงส่งเสริมซึ่งกันและกัน ด้วยวิธีการ (๑) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชน (๒) ส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน (๓) ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเป็นระบบและยั่งยืน (๔) ส่งเสริมวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชน (๕) ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึก รักชุมชน และ (๖) ส่งเสริมค่านิยมร่วมเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมในชุมชน

๓) องค์กรความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า มีความหลากหลายตามความถนัดและการปฏิบัติของแต่ละคน มีทั้งองค์ความรู้ทางสังคมและความรู้ส่วนบุคคล ซึ่งเป็นความรู้แบบฝังลึกในตัวคน (Tacit Knowledge) และความรู้ที่ปรากฏชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) ที่มีการหล่อหลอม ซึมซับ บ่มเพาะ คั้นคว่ำ ทดลอง โดยใช้วิถีชีวิตของตนเองเป็นห้องทดลองขนาดใหญ่ ผ่านการทดสอบ ความถูกต้อง คัดสรร กลั่นกรองจนเกิดประโยชน์ นำไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต แก่ผืนแผ่นดิน ทั้งที่เป็น มรดกและทั้งที่เป็นสมบัติทางปัญญา สามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้สืบสานต่อไป องค์ความรู้ดังกล่าว ได้แก่ (๑) ความรู้เพื่อการดำรงรักษาชุมชน เป็นความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนในอดีต

เรื่องราวที่สำคัญ ค่านิยมหลักและวัฒนธรรมประเพณี จารีต กฎระเบียบ คำสอนที่สำคัญของชุมชน ความรู้ประเภทนี้เป็นตัวชี้วัดได้ว่า ชุมชนมีความเข้มแข็งและยังคงความเป็นวิถีชุมชนของตนได้มากเท่าใด ท่ามกลางกระแสค่านิยมของคนไทยสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป (๒) ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การศาสนา การอบรม เพื่อการพัฒนาศักยภาพ คุณภาพ และสุขภาพของคนในชุมชน (๓) ความรู้เพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคี ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ชีวิต ความรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าหรือนิทานต่างๆ ของชุมชน เพลงกล่อมเด็ก เพลงเกี่ยวข้าว เรื่องราวในชีวิตประจำวัน รวมถึงข่าวจากแหล่งต่างๆ เป็นความรู้ที่เน้นความสามัคคี

ส่วนองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มีทั้งองค์ความรู้ทางธรรมตามหลักพุทธศาสนา เช่น เบญจศีล เบญจธรรม อริยสัจสี่ กฎไตรลักษณ์ เป็นต้น และองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่บูรณาการองค์ความรู้ทางธรรมและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เป็นกรอบความคิดในการดำเนินชีวิตของตนเอง สอดคล้องกับการศึกษาของธวัชชัย เพ็งพิณิจ และคณะ (๒๕๕๓) ที่ว่าการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแบบใช้เหตุผลและมีคุณธรรมเป็นฐานนั้น มีหลักการคือการประยุกต์ความพอประมาณเข้ากับทฤษฎีการผลิต การตลาด และการบริโภคของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่กำกับด้วยพุทธเศรษฐศาสตร์และหลักธรรมมัชฌิมาปฏิบัติ, มรรคมงคล ๘, ไตรสิกขา ปฏิจจนูปบาท สัปปริสธรรม ๗, เบญจศีล เบญจธรรมส่วนความมีเหตุผลนั้น กำกับด้วยหลักธรรมโยนิโสมนสิการ ไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหัตถ์ ๔ พรหมวิหาร ๔ ด้วยภูมิคุ้มกันที่มีสติ อปมาทธรรม และกัลยาณมิตรธรรม กำกับบนฐานความรู้คู่คุณธรรมที่เข้มแข็งได้ด้วยพหุสูต อายุตนะ ๖ ที่มีหิริโอตตัปปะ ความละเอียดและเกรงต่อบาปต่อการทุจริตเป็นธรรมกำกับ สามารถปรับทัศนคติบุคคลให้เกิดการสร้างสังคมแห่งการแบ่งปัน การสร้างและฝึกภาวะผู้นำที่จะสามารถนำองค์ความรู้ไปถ่ายทอดและขยายเครือข่าย ให้เข้าใจถึงการประยุกต์วิธีใช้ชีวิตแบบสมดุลกับงานการผลิตที่ไม่ใช่การผลิตวัตถุดิบเพียงด้านเดียว แต่ต้องสัมผัสด้วยตนเองในเทคนิคงานตลาดการเข้าถึงพฤติกรรมผู้บริโภคอย่างธรรมชาติ พร้อมจะสร้างสิ่งใหม่จากชีวิตประจำวันสู่ความยั่งยืนอย่างมีกลยุทธ์ ได้รับความสำเร็จที่สมดุลจากความต้องการของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคที่สมบูรณ์พร้อมทั้งการสนองตอบนโยบาย กระบวนการปฏิบัติ และบรรลุเป้าหมายการพัฒนา

๔) กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่า ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการตนเองและชุมชน ในลักษณะที่สอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ปฺราณํ นาภินนฺทเยยฺย นเว ชนฺติมกฺกพฺเพ” ไม่หลงของเก่า อย่าเมาของใหม่” กล่าวคือ “ไม่หลงของเก่า” หมายความว่า อดีตที่ผ่านมาบางสิ่งอาจไม่เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร รวมทั้งประเพณีต่างๆ จึงต้องมีการปรับประยุกต์ของเก่าคือ “เรามีของเก่า แต่ไม่ถึงกับหลง ขณะเดียวกันก็ไม่เมาของใหม่” โดยสอดคล้องกับการศึกษาของพงศพิต นันทสุวรรณ และจำนง แรกพิณิจ (๒๕๔๕: ๑๕) ที่พบว่า มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ เกิดนวัตกรรมที่มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ตนเองอย่างผสมผสาน กลมกลืนกับสถานการณ์ปัจจุบันที่มีความเป็นพลวัต เพิ่มศักยภาพในการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิของกลุ่มคนต่างๆ สามารถควบคุมและจัดการปัญหาท้องถิ่นด้วยภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

พร้อมรับผลกระทบจากภายนอกได้ โดยนวัตกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้าน อีสานอาศัยสื่อบุคคล สื่อนวัตกรรมจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและสื่อนวัตกรรมร่วมสมัยในการถ่ายทอดสืบสานองค์ความรู้เชิงพุทธเช่น โทรศัพท์ smart phone ผ่าน SMS, MMS, Line, Video Clip, Facebook และ E-Commerce ฯลฯ เป็นต้น และระบบคอมพิวเตอร์ โดยมีช่องทางของวิทยุชุมชนและการสื่อสารในท้องถิ่นระหว่างกันเองเป็นส่วนสำคัญของการส่งสารจากกระบวนการใช้เทคโนโลยีสื่อสารควบคู่รวมไปกับการจัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ เพื่อเปลี่ยนกรอบความคิด และนำไปสู่การปรับเปลี่ยนประสิทธิภาพของพฤติกรรมและเกิดการมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาต่อเนื่องสู่ความยั่งยืน

๖.๑.๒ ปัจจัยที่มีอิทธิพลและผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรของปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ การเป็นบุคคลต้นแบบในการสร้างชุมชนคนดี การรู้จักชุมชนของตนเอง การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน และการบริหารจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชน กล่าวคือ

๑) ปราชญ์ชาวบ้านจะใช้ปัญญาทำงานแทนเงินตรา ในการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่ว่าเกิดจากอะไร ใครทำให้เกิดปัญหา มีข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่ารากฐานของชุมชนมี ความเป็นมาอย่างไร มีทรัพยากรอะไรบ้างในชุมชน เช่น ทุนทางปัญญา ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และ ทุนทางทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมีจำนวนเท่าไร ชีวิตหรือชุมชน ต้องการอะไร อะไรคือสิ่งที่จำเป็น อะไรคือสิ่งที่ต้องการนำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนของตนเองเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และทราบถึงความ จำเป็นและความต้องการที่แท้จริงของชีวิตและชุมชน สามารถนำไปจัดความสัมพันธ์หรือ กำหนดทำที่ต่อสิ่งที่มาามีผลกระทบจาก สิ่งแวดล้อมภายนอก อีกทั้งเป็นผู้เลือก คัดสรร อะไรควรรับ หรือควรปฏิเสธ รับแล้วควรปรับให้ เข้ากับชีวิตหรือชุมชนได้อย่างไร เป็นการเรียนรู้เท่าทัน สิ่งเร้าจากปัจจัยภายนอก

๒) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน จากความเชื่อมั่นที่ว่าถ้ามนุษย์เกิดปัญญจะสามารถแก้ปัญหาได้ ปราชญ์ชาวบ้านจะมี วิธีการพัฒนาคนให้เกิดปัญญาในการทำงานร่วมกันในชุมชน โดยกระบวนการในการสร้างคน เข้ามาการมีส่วนร่วมแทนอำนาจสั่ง ใช้วิธีการทำงานโดยชักชวนคนเข้าร่วมจากกลุ่มเล็กๆ ก่อนทำให้เกิดผลงานเห็นชัดเจน มีตัวอย่างรูปธรรมพิสูจน์ได้ จนเกิดการยอมรับว่าสามารถทำได้จริง จึงขยายผลไปสู่วงกว้าง มีหลักการระดมสมองในที่ประชุมเพื่อนำแนวคิดของแต่ละคนมาปรับปรุงพัฒนาาร่วมกัน เมื่อเกิดความชัดเจนทางความคิดก็หาแนวทางในการปฏิบัติต่อไป ยึดถือคติ “คิดแล้วต้องลงมือทำ” สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปริญา สิงห์เรือง (๒๕๕๑ ; อภิชาติ สังข์ศรี, ๒๕๕๑; รัตนธรรม อโศกตระกูล, ๒๕๔๙ และศิริรัตน์ เจนศิริศักดิ์, ๒๕๕๑) ที่พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชนมี ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การมีส่วนร่วมของพลังท้องถิ่นที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง (๒) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันบนพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้สมาชิกเข้าใจปัญหาและวิธีการแก้ไข (๓) กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิถีปฏิบัติ โดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน เพื่อประสานมุมมองและความคิดที่แตกต่าง ให้สามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันได้ (๔) การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาค และ (๕) สมาชิกมีความพึงพอใจ

๓) การบริหารจัดการตนเองเพื่อพัฒนาชุมชน โดยปราชญ์ชาวบ้านสนับสนุนให้ชุมชนเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินการบริหารจัดการตนเอง ภาครัฐเป็นเพียงผู้เข้าร่วม ส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น ชาวบ้านต้องร่วมกันคิดและหาแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยองค์ความรู้และศักยภาพ

ของชาวบ้านเองเพื่อการแก้ปัญหาของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของยุคสมัย โดยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน การบูรณาการภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ ส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน และใช้การสร้างเครือข่ายเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน โดยกลยุทธ์การพัฒนาสังคมของปราชญ์ชาวบ้านอีสานบางส่วนสอดคล้องกับการศึกษาของ บุญส่ง นาแสง (๒๕๕๖) สามารถจำแนกเป็นกลยุทธ์ด้านต่างๆ ได้ดังนี้

๑) กลยุทธ์ด้านการสร้างความร่วมมือ ได้แก่ (๑) การสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นในตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในด้านการพัฒนาตนให้เป็นแบบอย่างด้านการดำเนินชีวิต ด้านคุณธรรม บุคลิกภาพการเป็นผู้นำ เป็นต้น (๒) สร้างระบบการทำงานอย่างมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้สมาชิกหรือเครือข่ายได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหา (๓) สร้างระบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และ (๔) ประสานความร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการเข้าถึงแหล่งความรู้ เงินทุนและทรัพยากรอื่นๆ

๒) กลยุทธ์ด้านการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ (๑) การพัฒนาต้องอยู่บนฐานของวิถีชีวิตที่มีการเกื้อกูลสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ (๒) รู้จักเลือกใช้ภูมิปัญญาอย่างเหมาะสมและมีการประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสมัยใหม่เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน (๓) นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

๓) กลยุทธ์ด้านความต่อเนื่องและความยั่งยืน ได้แก่ (๑) มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพเพื่อให้มีความรู้ที่จะอยู่ในสังคมอย่างรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (๒) การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในทุกระดับ เพื่อให้เกิดแนวร่วมอย่างกว้างขวาง และ (๓) มุ่งเน้นการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของชีวิตจริง มีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน

๖.๑.๓ รูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีพุทธตามภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน พบว่าปราชญ์ชาวบ้านอีสาน มีวิถีชีวิตที่สมถะพอเพียง สร้างชุมชนคนดีขยายเครือข่ายแบบพหุมิตรดวงดาวให้เป็นกลไกและแสงสว่างทางปัญญาแก่สังคม มีจุดเริ่มต้นจากความทุกข์ในการดำรงชีพและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เกิดดวงใจ จัน เจ็บ เป็นวังวนให้ได้เรียนรู้และเริ่มมองเห็นตนเองจนนำมาสู่การแสวงหาทางออกจากวังวนดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับ อรพิน ปิยะสกุลเกียรติ และคณะ (๒๕๖๐) ที่พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้นำชุมชนที่อาศัยความเชื่อมั่นศรัทธาจากชาวบ้านของการเป็นบุคคล ต้นแบบในการดำเนินชีวิตและเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและเสียสละต่อส่วนรวม เป็นผู้สร้างความรู้เข้าใจเกี่ยวกับชุมชน สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่และนำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยการใช้ทักษะด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้สั่งสมมาใช้ในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชน รวมไปถึงการนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมาสร้างเป็นอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในชุมชน เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความจงรักภักดีต่อชุมชน การสร้างค่านิยมร่วมของชุมชนทางด้านคุณธรรม จริยธรรมให้เป็นชุมชนแห่งปัญญาที่มีทั้งคนดี และคนเก่ง อีกทั้งการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับศาสตร์ต่างๆ ได้อย่างกลมกลืน มีความรู้ที่เท่าทันและปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายนอกได้ สามารถพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนในอนาคตได้

๗. การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๗.๑ การใช้ประโยชน์ในระดับนโยบาย –

๗.๒ การใช้ประโยชน์มิติเศรษฐกิจ –

๗.๓ การใช้ประโยชน์มิติการพัฒนาสังคม/ชุมชน/ท้องถิ่น –

๗.๓.๑ เป็นการบูรณาการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙ โดย เจ้าพระเดชพระคุณ พระเทพเมธี (สมเกียรติ โกวิท, ป.ธ.๙) เจ้าคณะภาค ๙ ได้มอบหมายให้เป็นเชิงนโยบายในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชน ในพื้นที่เขตจังหวัดขอนแก่น และ จังหวัดมหาสารคาม ตามลำดับ

๗.๔ การใช้ประโยชน์มิติวิชาการ มีการนำไปประกอบการเรียนการสอน ดังนี้

๗.๔.๑ รหัสวิชา ๘๐๑ ๓๑๘ รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

๗.๔.๒ รหัสวิชา ๖๐๒ ๒๐๓ รายวิชา ระเบียบวิธีวิจัยทางพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

๗.๔.๓ รหัสวิชา ๖๐๒ ๑๐๖ รายวิชา พระพุทธศาสนาเถรวาท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

๗.๔.๔ รหัสวิชา ๖๐๒ ๓๐๙ รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนา หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

๗.๔.๕ รหัสวิชา ๑๐๔ ๔๑๖ รายวิชา สัมมนาปัญหาปรัชญา หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา

๗.๔.๖ รหัสวิชา ๑๐๔ ๓๐๑ รายวิชา พุทธจริยศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น หลักสูตร พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา และสาขาวิชา พระพุทธศาสนา

๗.๔.๗ รหัสวิชา ๑๐๑ ๓๐๗ รายวิชา พุทธปรัชญาเถรวาท วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น หลักสูตร พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

๗.๔.๘ รหัส ๑๐๑ ๓๒๓ รายวิชา พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น หลักสูตร พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

๘. การเผยแพร่/การประชาสัมพันธ์

ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ใน วารสารธรรมทรรศน์ ปีที่ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑ หน้าที่ ๒๒๑-๒๓๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น

๙. ภาพประกอบการเผยแพร่ผลงานวิจัย

กิจกรรมสัมมนา เสริมตักสิตร
พุทธศาสนาสู่อินทิต สาขาวิชาปรัชญา

เวลา 09.00 - 11.30 น. เวลา 13.00 - 16.30 น.

เรื่อง สัมคมไทยกับการเรียนรู้ **เรื่อง ปัญหาและแนวทางการศึกษา**

โดย **อาจารย์ธนากร กาญจนดา** **ปรัชญาและศาสนาแบบไทยนิยม** โดย **พ.ศ.สุรพศ กวีศักดิ์**
 หัวหน้าสาขาวิชา ปรัชญาและศาสนา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์
 อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญาและศาสนา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์

14 กุมภาพันธ์ 2561

ห้องประชุม 110 พระธรรมมุนีราชานุรักษ์ (วัดกัลยาณมิตร ป.๑๑)
 อาคารเรียน 100 ปี สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อ.จ. อาศรมหาเถร)
มจร วิทยาเขตขอนแก่น

ขอเชิญ/เรียนเชิญ
 ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิตทุกหลักสูตร ทุกรูป/ท่าน

ร่วมกิจกรรมสัมมนา
การเรียนรู้ปรัชญาและศาสนาในสังคมไทย
หลักสูตรพุทธศาสนาสู่อินทิต สาขาวิชาปรัชญา

อาจารย์ธนากร กาญจนดา
 หัวหน้าสาขาวิชา ปรัชญาและศาสนา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์

พ.ศ.สุรพศ กวีศักดิ์
 อาจารย์ประจำสาขาวิชาปรัชญาและศาสนา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ จังหวัดบุรีรัมย์

เวลา 09.00 - 11.30 น. เวลา 13.00 - 16.30 น.

เรื่อง สัมคมไทยกับการเรียนรู้ **เรื่อง ปัญหาและแนวทางการศึกษา**

ปรัชญาและศาสนาแบบไทยนิยม

14 กุมภาพันธ์ 2561

ใน ห้องประชุมระบิยบรรณ-เสริมศักดิ์ พงษ์พานิช (๕๐๘)
 อาคารเรียน ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อ.จ. อาศรมหาเถร)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ภาพกิจกรรมนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการสัมมนา (ต่อ)

ภาพกิจกรรมนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการสัมมนา (ต่อ)

ภาพกิจกรรมนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการสัมมนา (ต่อ)

เป็นวิทยากรบรรยายพิเศษ

ในงานเสวนาทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาในกระแสโลกแห่งทศวรรษที่ ๒๑

เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๖๑ เวลา ๐๙.๑๕-๑๑.๑๕ น.

ณ หน่วยงานบริการวิทยาเขตขอนแก่นจังหวัดมหาสารคาม

(ปัจจุบันยกสถานะเป็นวิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม)

กำหนดการ

โครงการสัมมนาปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น
เรื่อง ปราชญ์ชาวบ้านกับการดำเนินชีวิตวิถีพุทธ
ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอิตัน้อย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
ระหว่างวันที่ ๑๕ - ๑๖ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

วันพุธ ที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐

เวลา ๐๗.๐๐ น.

- คณะอาจารย์และนิสิต พร้อมกัน ณ หน้าอาคารเรียน ๑๐๐ ปี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

เวลา ๐๗.๓๐ น.

- ออกเดินทางไปยังศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอิตัน้อย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

เวลา ๑๑.๐๐ น.

- เดินทางถึงศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอิตัน้อย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เลขที่ ๑๕๘ หมู่ ๔ ตำบลโคกลำ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

- ถวายภัตตาหารเพล/รับประทานอาหารมื้อเที่ยง

เวลา ๑๒.๓๐ น.

- รับฟังการเสวนาจากปราชญ์ชาวบ้าน เรื่อง “ปราชญ์ชาวบ้านกับการดำเนินชีวิตต้นแบบวิถีพุทธ”

นำเสนอโดย พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร มจร วิทยาเขตขอนแก่น และ อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม อาจารย์คณะพยาบาลศาสตร์บุรีรัมย์ โดยมีวิทยากรร่วมการถ่ายทอด ร่วมเสวนาชีวิตต้นแบบวิถีพุทธ ดังนี้

๑. นายผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้านประจำศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอิตัน้อย

๒. นายไพรัตน์ ชื่นศรี ปราชญ์ชาวบ้านประจำศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านแสงจันทร์

๓. นายคำเตื่อง ภาชี ปราชญ์ชาวบ้านประจำสถาบันฟื้นฟูภูมิปัญญาไท

- เวลา ๑๕.๐๐ น. - ศึกษาดูงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีโต้้น้อย
- เวลา ๑๖.๓๐ น. - มอบของที่ระลึกวิทยากร ร่วมถ่ายภาพหมู่
- เวลา ๑๗.๐๐ น. - เดินทางจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีโต้้น้อย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ไปยัง **วนอุทยานภูเขาไฟกระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์**
- เวลา ๒๐.๐๐ น. - เดินทางเข้าพัก ณ บ้านเรียนรู้บุญมาลัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐

- เวลา ๐๗.๓๐ น. - นิสิตศึกษาดูงาน ณ บ้านเรียนรู้บุญมาลัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
- เวลา ๐๙.๓๐ น. - เดินทางจากบ้านเรียนรู้บุญมาลัย อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ไปยังศูนย์เรียนรู้ชุมชน เศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนมัน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
- เวลา ๑๓.๐๐ น. - ศึกษาดูงานศูนย์เรียนรู้ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนมัน ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
- เวลา ๑๕.๐๐ น. - ศึกษาดูงานศูนย์เรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืนชุมชน ตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
- เวลา ๑๖.๓๐ น. - เดินทางจากศูนย์เรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืนชุมชนมายังมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- เวลา ๑๘.๐๐ น. - เดินทางถึงมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

หมายเหตุ กำหนดการนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

โครงการสัมมนาปราชญ์ชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น
เรื่อง ปราชญ์ชาวบ้านกับการดำเนินชีวิตวิถีพุทธ
ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอิต้าน้อย เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน
เลขที่ ๑๕๘ หมู่ ๔ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
วันที่ ๑๕-๑๖ มีนาคม ๒๕๖๐

พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. เป็นผู้แทนและคณะ
มอบของที่ระลึกแก่ คุณพ่อผาย สร้อยสระกลาง และปราชญ์วิทยาการทุกท่าน

นักวิจัย นิสิตสาขาวิชาปรัชญา และ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ชั้นปีที่ ๔ วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น
บันทึกภาพที่ระลึก ร่วมกับ คุณพ่อผาย สร้อยสระกลาง และปราชญ์วิทยาการทุกท่าน

ภาคผนวก ฉ

● ใบรับรองผลงานวิจัย

ภาคผนวก ข

- ประวัติผู้วิจัย
- ประวัติผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๑
- ประวัติผู้ร่วมวิจัย คนที่ ๒

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระครูปริยัติธรรมวงศ์ (สุพล ธมฺมวโร สมนพฺงษ์)

สถานที่เกิด ที่บ้านเลขที่ ๒๕ หมู่ที่ ๘ บ้านหินแห่ ตำบลวังยาว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๔๐ (ปัจจุบันแยกเป็นตำบลดอนกลาง)

ที่อยู่ปัจจุบัน คณะ ๕/๔ ภูมิทองโสภิต วัดหนองแขวง พระอารามหลวง เลขที่ ๕๙๓ ถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

บิดา/มารดา คุณพ่อเกษม (แก้ว) สมนพฺงษ์ และ คุณแม่บุญเลิศ สมนพฺงษ์/ศรีอุดม

อุปสมบท เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๐ ณ อุโบสถวัดสุวรรณาวาส บ้านวังยาว ตำบลวังยาว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม โดยมี พระครูสุวรรณโชติคุณ เจ้าคณะตำบลวังยาว เป็นพระอุปัชฌาย์

การศึกษาทางธรรม

- นักธรรมชั้นเอก ปี พ.ศ.๒๕๓๒ ณ สำนักเรียนวัดหนองแขวง พระอารามหลวง
- เปรียญธรรม ๔ ประโยค เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ สำนักเรียนวัดหนองแขวง พระอารามหลวง

การศึกษาทางโลก

- ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.วค.) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙
- พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชา ปรัชญา (เกียรตินิยม) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชา ปรัชญา จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๔
- พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาวิชา พระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๘

การศึกษาดูงาน

- พระพุทธศาสนาในประเทศจีน (คุนหมิง) ปีพ.ศ.๒๕๔๕
- พระพุทธศาสนาในประเทศสิงคโปร์ ปีพ.ศ.๒๕๔๑
- พระพุทธศาสนาในแหล่งอารยธรรมตะวันตก ประเทศยุโรป คือเยอรมนี, เบลเยียม, ฝรั่งเศส, สวิสเซอร์แลนด์, อิตาลี, กรุงวาติกัน ปีพ.ศ.๒๕๕๒
- พระพุทธศาสนาในแหล่งอารยธรรมตะวันตก ประเทศในแถบคาบสมุทรสแกนดิเนเวีย คือ Denmark Finland Norway Sweden Netherland โรงแรมน้ำแข็ง ปีพ.ศ.๒๕๕๒
- พระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา ปีพ.ศ.๒๕๕๒
- พระพุทธศาสนาในอินเดีย ตามรอยพระพุทธเจ้า นมัสการสังเวชนียสถาน ณ ประเทศอินเดีย ปีพ.ศ.๒๕๕๓

- พระพุทธศาสนาในอินเดีย พัฒนาการของพระพุทธศาสนาเถรวาท ณ ถ้ำชันตาและเอโรล่า ประเทศอินเดีย ปีพ.ศ.๒๕๕๔
- พระพุทธศาสนาในเมืองมรดกโลก หลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปีพ.ศ.๒๕๕๔
- พระพุทธศาสนาในแหล่งอารยธรรมขอม นครวัด นครธม ณ ประเทศราชอาณาจักรกัมพูชา ปีพ.ศ.๒๕๕๕, ปีพ.ศ.๒๕๖๐
- พระพุทธศาสนาในประเทศจีน วัดไปมาซือ (วัดม้าขาว) เมืองไถ่หยาง มณฑลเหอหนาน ปีพ.ศ.๒๕๕๖
- พระพุทธศาสนาในประเทศเกาหลีใต้ ปีพ.ศ.๒๕๕๕
- พระพุทธศาสนาในเกาะฮ่องกง ปีพ.ศ.๒๕๖๐
- พระพุทธศาสนาในมณฑลยูนนาน ประเทศสหภาพเมียนมาร์ ปีพ.ศ.๒๕๖๑

ตำแหน่งปัจจุบัน

- ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระอารามหลวง วัดหนองแขว ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๗-ปัจจุบัน
- อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๔๘-ปัจจุบัน
- อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๕๘-ปัจจุบัน

ตำแหน่งบริหารในอดีต

- อดีตหัวหน้าฝ่ายกิจการนิสิต วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๔๙-๒๕๕๑
- อดีตหัวหน้าฝ่ายบริหารงานทั่วไป สำนักงานวิทยาเขตขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๕๑-๒๕๕๓
- อดีตผู้อำนวยการสำนักวิชาการวิทยาเขตขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๕๘
- ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๕๗-๒๕๖๑

ผลงานวิจัย

๑. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, การเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดของเพลโต (Comparative Study on the Ethics in Theravada Buddhism with The Ethical Concept of Plato)” แหล่งทุนสนับสนุน จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๕๓.

๒. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, **ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของประชาคมอาเซียน** (The Wisdom of Socially Engaged Buddhism in ASEAN Community), แหล่งทุนสนับสนุน จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๕๘

๓. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, **ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย** (ชุดโครงการวิจัย) เรื่อง รูปแบบและกระบวนการสร้างสังคมปลอดยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา (Model and Process to Create the Drug free Society Accordance with Principle of Buddhism) แหล่งทุนสนับสนุน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ร่วมกับ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๖๐.

ผลงานร่วมวิจัย

๑. ผศ.พลเผ่า เพ็งวิภาศ และ พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร., วิเคราะห์ผลกระทบสถานะ บทบาท และองค์ความรู้ของประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ แหล่งทุนสนับสนุน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๕๙.

๒. อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม, พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, ยุทธศาสตร์บูรณาการเชิงพุทธเพื่อสร้างสังคมปลอดยาเสพติดในประเทศไทย (Buddhist Integration Strategy to Create the Drug free Society Accordance in Thailand) แหล่งทุนสนับสนุน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ร่วมกับ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๖๐.

การตีพิมพ์บทความวิจัย

๑. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, “การเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดของเพลโต (Comparative Study on the Ethics in Theravada Buddhism with The Ethical Concept of Plato)”, **วารสารธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๕๗ – กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘) : หน้า ๑๔๕ – ๑๕๘.

๒. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, “ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของประชาคมอาเซียน (The Wisdom of Socially Engaged Buddhism in ASEAN Community)”, **วารสารธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน – ธันวาคม ๒๕๕๙) : หน้า ๑ – ๑๖.

๓. Phrakhrupariyatidhammawong, Asst. Prof, Dr. Sanor Klinngam, Nipapat Yoophum Thailand ,Nites Sanannaree ,Terdsak Tongyam. **The Wisdom of Socially Engaged Buddhism: Identities in the Cultural Geography of the ASEAN Community** The 7th International Buddhist Research Seminar 18-20 February, 2016 at MCU Buddhist College, Nan Province, Thailand.

๔. Phrakhrupariyatidhammawong, Asst. Prof, Dr. *Nipapat Yoophum* and others. **Buddhist Wisdom Health Care: Identities in the. Cultural Geography of the ASEAN Community.** The 7th International Buddhist Research Seminar 18-20 February, 2016 at MCU Buddhist College, Nan Province, Thailand.

๕. Phrakhrupariyatidhammawong, Asst. Prof, Dr. “Buddhist Wisdom Health Care Identities in the Cultural Geography of ASEAN Community”, **Journal of International Buddhist Studies.** Volume 7 Number 2 (July-December 2016): pp 155 – 161.

๖. Phrakhrupariyatidhammawong, Asst. Prof, Dr. “Innovation of Buddhist Knowledge Diffusion for the Development of Thai Societies towards Sufficiency Economy of E-San Local Scholars”, **Journal of International Buddhist Studies.** Volume 8 Number 2 (December 2017): pp 48 – 59.

๗. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, **รูปแบบและกระบวนการสร้างสังคมจิตอาสาป้องกันปัญหายาเสพติดในประเทศไทย** (Model and Process of Volunteer Society to Prevent Drug Problems in Thailand), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), เล่มที่ ๓ หน้าที่ ๒๗๖-๒๘๕.

๘. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, **ครูสร้างศิษย์: สอนจิตอาสาอย่างไรในชั้นเรียน?** (Builder Teacher: How to Teach Volunteering in a Classroom?), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), หน้า

๙. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, **กองทุนแม่ของแผ่นดิน : ศาสตร์และศิลป์พลังจิตอาสาแห่งความดีงาม** (Kongtunmae : Science and Art Volunteerism of Goodness), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), หน้า ๒๖๔๙-๒๖๕๙.

๑๐. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, **การจัดการความรู้การป้องกันยาเสพติดของพระสงฆ์กลุ่มสังฆพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** (The Drug Free Knowledge Management Buddhist Monk Develop Sangha Groups in North East Area), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd

International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), หน้า ๕๒๐-๕๓๓.

๑๑. Phrakhrupariyatidhammawong, Asst. Prof, Dr. **The Model and Process to Build Strength of Villages, Monasteries, and Schools for Tackling Drug Addiction according Buddhism in the Northeastern Region.** The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), Pp.129-137.

บทความทางวิชาการ

๑. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, “พุทธศาสนพิธี วิธีเข้าถึงพระรัตนตรัย” ในนิตยสารสาระวิชาการ **ธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๕๔ – กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕) : หน้า ๑๗ – ๒๖.

๒. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, “การบริหารงานวิชาการ เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน : กรณีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น (Academic management for preparing readiness toward ASEAN Community : A Case study Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus)”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ พิเศษ (เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชา วันสำคัญสากลของโลก ประจำปีพ.ศ.๒๕๕๖) : หน้า ๔๒๘-๔๔๒.

๓. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, “นรกและสวรรค์กับความเชื่อของเยาวชนในปัจจุบัน (ตอนที่ ๑)”, นิตยสารสาระวิชาการ **ธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ตุลาคม ๒๕๕๖) : หน้า ๙๑-๑๐๕.

๔. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, “นรกและสวรรค์กับความเชื่อของเยาวชนในปัจจุบัน (ตอนที่ ๒)”, นิตยสารสาระวิชาการ **ธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๕๖-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗) : หน้า ๒๘-๔๔.

๕. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, “การพัฒนาสังคมไทยบนฐานพุทธธรรม : ค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ (Development Thai Society on Buddhism : The core values of Thailand's 12 Commandments)”, การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑ “การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อพัฒนาประเทศไทยให้ยั่งยืนในประชาคมอาเซียน” ๒๒-๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๗, หน้า ๒๗-๔๕.

๖. Phrakhrupariyatidhammawong, Asst. Prof, Dr. **The Use of Sublime States of Mind Teaching in Organizational Development.** The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), Pp.93-98.

หนังสือ/งานเรียบเรียง

๑. พระมหาสุพล ธมฺมวโส/แสนพงษ์, **ประมวลภาพและคำอธิบาย ฮีตสิบสองคองสิบสี่**, (ขอนแก่น : หจก. คลังน่านวิทยา, ๒๕๔๖).

๒. พระครูปริยัติธรรมวงศ์ (สุพล ธมฺมวโส/แสนพงษ์), **ทานวิถีชีวิต วิถีพุทธ**, (ขอนแก่น : หจก. คลังน่านวิทยา, ๒๕๔๙).

๓. พระครูปริยัติธรรมวงศ์ (สุพล ธมฺมวโส/แสนพงษ์), **ออนซอน ๒๑๗ วัดหนองแวง พระอารามหลวง** (ขอนแก่น : หจก. คลังน่านวิทยา, ๒๕๔๙).

๔. พระครูปริยัติธรรมวงศ์ (สุพล ธมฺมวโส/แสนพงษ์), **บุญวิถีชีวิต กฐินวิถีพุทธ**, (ขอนแก่น : หจก. คลังน่านวิทยา, ๒๕๕๐).

๕. พระครูปริยัติธรรมวงศ์ (สุพล ธมฺมวโส/แสนพงษ์), **หลักสูตรการอบรม ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น** (หลักสูตร ๑ พัฒนาคุณภาพชีวิต, หลักสูตร ๒ พัฒนาภาวะผู้นำเยาวชนในสถานศึกษา, หลักสูตร ๓ พัฒนาจิตใจ และ หลักสูตร ๔ พัฒนาปัญญา) (ขอนแก่น : หจก. คลังน่านวิทยา, ๒๕๕๐).

๖. พระครูปริยัติธรรมวงศ์ (สุพล ธมฺมวโส/แสนพงษ์), **ไตรสิกขาพัฒนาชีวิต และ พุทธวิธีแก้ปัญหาสังคม**, (ขอนแก่น : เอ็มมี ก๊อปปี้ เซนเตอร์ [Emmy Copy Center], ๒๕๕๔).

๗. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร., **พระพุทธเจ้าในฐานะนักบริหาร** (The Lord Buddha: A Great of The World), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๕๕).

๘. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร., **ชีวิตวิถีพุทธ** (The Buddhist's Life), (ขอนแก่น : เอ็มมี ก๊อปปี้ เซนเตอร์ [Emmy Copy Center], ๒๕๖๐).

งานเขียนตำรากลาง ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. เขียนตำรากลาง พระสูตรตันตปิฎก บทที่ ๓ ปีพ.ศ.๒๕๕๓

๒. เขียนตำรากลาง ศาสนาทั่วไป บทที่ ๑ ปีพ.ศ.๒๕๕๔

๓. เขียนตำรากลาง พระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ บทที่ ๔ ปีพ.ศ.๒๕๕๕

๔. ปรับปรุงตำรากลาง พระสูตรตันตปิฎก บทที่ ๓ ปีพ.ศ.๒๕๕๗

เอกสารประกอบการสอน

๑. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, **จิตวิทยาในพระไตรปิฎก** (Phycology In Tipitaka), (ขอนแก่น : หจก. คลังน่านวิทยา, ๒๕๕๗).

เอกสารคำสอน

๒. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร., **พระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน** (Buddhism in Contemporary World), (ขอนแก่น : เอ็มมี ก๊อปปี้ เซนเตอร์ [Emmy Copy Center], ๒๕๖๐).

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ พระมหาปัญญาวรรวัฒน์ สิริภทฺโท (เลิศเกียรติธรรม), ผศ ดร.

Phra Punyaworawat Siribhattho, Lerdkaettidhum, Assit.Prof, Dr.

สถานที่เกิด บ้านเลขที่ ๑๒๒ หมู่ที่ ๑๘ ตำบลไผ่ทรินทร์ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๑๓๐ (ปัจจุบัน)

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดศรีสวัสดิ์ เลขที่ ๒๑๕ หมู่ที่ ๙ ตำบลแสงพัน อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

สถานที่ติดต่อที่สะดวก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ๓๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐-๔๔-๙๒๔-๕๕๗

E-mail: punyaworawat@hotmail.com

บิดา/มารดา คุณพ่อเสงี่ยม กองรัมย์ และคุณแม่สมจิตร กระสุนรัมย์

อุปสมบท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ ณ อุโบสถวัดหนองกระทิง ตำบลหนองกระทิง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

การศึกษาทางธรรม

- นักธรรมเอก

การศึกษาทางโลก

- พธ.บ. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพ.ศ.๒๕๔๘
- รป.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ปีพ.ศ.๒๕๕๐
- Ph.D. AIAS. (Social Science) มหาวิทยาลัยมคอ จากประเทศอินเดีย
- พธ.ด. รัฐประศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน

- อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๕๑-ปัจจุบัน
- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๘
- เจ้าอาวาสวัดศรีสวัสดิ์ ตำบลแสงพัน อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๘
- เจ้าคณะตำบลแสงพัน ตำบลแสงพัน อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๘
- พระอุปัชฌาย์ ตำบลแสงพัน อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๖๐

ผลงานวิจัย

- หัวหน้าโครงการวิจัย “รูปแบบการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับลดความเครียดของผู้สูงอายุ ในจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดชัยภูมิ” สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ปีงบประมาณ ๒๕๕๙

ผลงานร่วมวิจัย

- ผู้ร่วมวิจัย “รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปีงบประมาณ ๒๕๕๗

การตีพิมพ์บทความวิจัย

- เรื่อง กองทุนแม่ของแผ่นดิน : ศาสตร์และศิลป์พลังจิตอาสาแห่งความดีงาม (Kongtunmae : Science and Art Volunteerism of Goodness), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), หน้า ๒๖๔๙-๒๖๕๙.

- เรื่อง นวัตกรรมการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงพุทธเพื่อพัฒนาสังคมไทยสู่เศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒ (MCU Congress II) ประจำปี ๒๕๖๑ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ ๓๐ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๖๑

บทความทางวิชาการ

- เรื่อง Was a panelist on Buddhist Wisdom and Reconciliation in the 9th United Nations Day of Vesak celebrations held in Thailand on 31 May - 2 June 2012 at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Main Campus, Wang Noi, Ayutthaya, Thailand Granted : 31 May - 2 June 2012 (Most Venerable Professor Phra Dharmakosajarn, Ph.D.) Rector, Mahachulalongkornrajavidyalaya University President, International Association of Buddhist Universities' President, International Council for Day of Vesak ประจำปี ๒๕๕๕

เรื่อง ความขัดแย้งของสังคมไทยกับการแก้ปัญหาตามแนวทางอริยสัจ ๔, ตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ วันวิสาขโลก ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เรื่อง ภาวะผู้นำจิตบริการสำหรับพระสังฆาธิการ, ตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ วันวิสาขโลก ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- เรื่อง โอวาทปาฏิโมกข์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ว่าด้วยหลักการ วิธีการและ
อุดมการณ์ทางการปกครอง

- เรื่อง ชีวิตมีความสุขต้องมีศีล ๕

หนังสือ/งานเรียบเรียง

- รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก

- บันทึกธรรม ๘๐ ปี “พระธรรมวรนายก”

เอกสารประกอบการสอน

- พระพุทธศาสนากับการพัฒนาการเมืองการปกครองของไทย

- รัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา

- การวิเคราะห์การเมืองการปกครองของไทย

- ทฤษฎีการเมือง

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล นางสาวนิภาภัทร อยู่พุ่ม
ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำคณะพยาบาลศาสตร์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น
อาจารย์บรรยายพิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น
สถานที่อยู่ติดต่อ บ้านเลขที่ ๑๕๘/๘ หมู่ที่ ๖ ซอยวัดป่าศิริวันนาราม ถนนศรีจันทร์
ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
เบอร์โทรศัพท์ ๐๖๑- ๙๖๒-๖๒๙๔, ๐๘๑-๐๔๗-๙๑๑๕
Email: nipapat.yoo@mcu.ac.th
ประวัติการศึกษา ป.การพยาบาลและการผดุงครรภ์ (ระดับต้น) วิทยาลัยพยาบาลและผดุงครรภ์
ลำปาง

พยาบาลศาสตรบัณฑิต(พย.บ) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต (พย.ม) สาขาสุขาภพจิตและการพยาบาลจิตเวช
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลงานวิจัย

พ.ศ.๒๕๕๑ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การติดตามผลบัณฑิตพยาบาล มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ปีการศึกษา ๒๕๔๗. รายงานการวิจัย, สาขาวิชาพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พ.ศ. ๒๕๕๓ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาทกับ
แนวคิดของเพลโต (Comparative Study on the Ethics in Theravada Buddhism with The
Ethical Concept of Plato)” แหล่งทุนสนับสนุน จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๕๓.

พ.ศ. ๒๕๕๔ ผู้ร่วมวิจัยใน เรื่อง ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของประชาคม
อาเซียน (The Wisdom of Socially Engaged Buddhism in ASEAN Community), แหล่งทุน
สนับสนุน จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ
๒๕๕๔.

พ.ศ. ๒๕๕๙ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การศึกษาองค์ความรู้และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้
เชิงพุทธของปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (A Study of Knowledge and Buddhist Knowledge
Relay Process of Esan Local Scholar), แหล่งทุนสนับสนุน จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๕๙.

พ.ศ. ๒๕๖๐ ผู้ร่วมวิจัยชุดโครงการวิจัย เรื่อง รูปแบบและกระบวนการสร้างสังคมปลอด
ยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา (Model and Process to Create the Drug free Society
Accordance with Principle of Buddhism) แหล่งทุนสนับสนุน สำนักงานคณะกรรมการวิจัย
แห่งชาติ (วช) ร่วมกับ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๖๐.

พ.ศ.๒๕๖๐ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง ยุทธศาสตร์บูรณาการเชิงพุทธเพื่อสร้างสังคมปลอดยาเสพติดในประเทศไทย (Buddhist Integration Strategy to Create the Drug free Society Accordance in Thailand) แหล่งทุนสนับสนุน สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ร่วมกับ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีงบประมาณ ๒๕๖๐.

ผลงานการตีพิมพ์

๑. นิภาภัทร อยู่พุ่ม. การนอนหลับอย่างมีคุณภาพของผู้สูงอายุ ตีพิมพ์เผยแพร่ออนไลน์ในเว็บไซต์สุขภาพผู้สูงอายุ http://www.stou.ac.th/stoukc/elder/main1_2.html

๒. นิภาภัทร อยู่พุ่ม. “การพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองโลก” ชื่อวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ “การศึกษากับความเป็นพลเมืองโลก: มุมมองพระพุทธศาสนา” ปีที่ ๙ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลก วันสำคัญของโลกประจำปี ๒๕๕๖ หน้าที่ ๑๑๘ – ๑๓๒

๓. นิภาภัทร อยู่พุ่ม. “พุทธจิตวิทยากับการพัฒนาชีวิตและสังคมไทย” ชื่อวารสารการประชุมวิชาการระดับชาติ “การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่เพื่อพัฒนาประเทศไทยให้ยั่งยืนในประชาคมอาเซียน” วันที่ ๒๒-๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ฉบับที่ ๑ เล่มที่ ๑ ปีที่ ๑ หน้าที่ ๙๗-๑๑๕

๔. นิภาภัทร อยู่พุ่ม. (๒๕๕๘) การพยาบาลที่ดั่งาม : บนฐานคิดความเป็นมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา. ใน วารสาร ธรรมทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ปีที่ ๑๔ (๓) หน้า ๑๕๙-๑๗๘.

๕. Phrakhrupariyatidhammawong, .Sanor Klinngam,. Nipapat Yoophum, Nites Sanannaree, Terdsak Tongyam. The Wisdom of Socially Engaged Buddhism: Identities in the Cultural Geography of the ASEAN Community The 7th International Buddhist Research Seminar 18-20 February, 2016 at MCU Buddhist College, Nan Province, Thailand.

๖. Nipapat Yoophum and others. Buddhist Wisdom Health Care: Identities in the. Cultural Geography of the ASEAN Community. The 7th International Buddhist Research Seminar 18-20 February, 2016 at MCU Buddhist College, Nan Province, Thailand.

๗. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. (สุพล แสนพงษ์) และ อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม. การเปรียบเทียบจริยศาสตร์ในพุทธศาสนากับแนวคิดของเพลโต “Comparative Study on the Principle of Ethics in Theravada Buddhism with The Ethical Concept of Plato” การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ครั้งที่ ๖ : ๒๕๕๙.

๘. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร., อาจารย์นิภาภัทร อยู่พุ่ม, ผศ.ดร.เสนาะ กลิ่นงาม, ดร.ธาดา เจริญกุล และอาจารย์เทิดศักดิ์ ทองแถม. “ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Wisdom of Socially Engaged Buddhism

in Association of Southeast Asian Nations)”วารสารธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (ฉบับพิเศษ) ประจำเดือน พฤศจิกายน – ธันวาคม ๒๕๕๙.

๙. Nipapat Yoophum and others. (2016). “Buddhist Wisdom Health Care: Identities in the. Cultural Geography of the ASEAN Community”. *Journal of International Buddhist Studies(JIBS)* Vol.7 (2) December 2016, pp. 133-149.

๑๐. นิภาภัทร อยู่พุ่ม. (๒๕๖๐) “นวัตกรรมทางการแพทย์สุขภาพจิตชุมชนเพื่อสร้างสังคม ปลอดภัยปลอดยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา” ใน สติ: วิถีปฏิบัติและวิถีแห่งการประยุกต์บนฐานความรู้.วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (Journal of MCU Peace Studies Special Issue) ปีที่ ๕ (ฉบับพิเศษ) หน้า ๓๔๘ – ๓๖๒.

๑๑. Phrakhrupariyatidhammawong, Asst.Prof, Dr., Asst.Prof, Dr.Sanor Klinngam, Nipapat Yoophum, Dr.Thada Charoenkusol, Terdsak Tongyam, Dr.Praphan Nuekkathok, and Worapol Thangtong. “Innovation of Buddhist Knowledge Diffusion for the Development of Thai Societies towards Sufficiency Economy of E-San Local Scholars”, *Journal of International Buddhist Studies*. Volume 8 Number 2 (December 2017): pp. 48 – 59.

๑๒. พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ผศ.ดร. และคณะ, รูปแบบและกระบวนการสร้างสังคมจิตอาสาป้องกันปัญหายาเสพติดในประเทศไทย (Model and Process of Volunteer Society to Prevent Drug Problems in Thailand), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), เล่มที่ ๓ หน้า ๒๗๖-๒๘๕.

๑๓. นิภาภัทร อยู่พุ่ม และคณะ, ครูสร้างศิษย์: สอนจิตอาสาอย่างไรในชั้นเรียน? (Builder Teacher: How to Teach Volunteering in a Classroom?), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), หน้า

๑๔. นิภาภัทร อยู่พุ่ม และคณะ, กองทุนแม่ของแผ่นดิน : ศาสตร์และศิลป์ปลั่งจิตอาสาแห่งความดีงาม (Kongtunmae : Science and Art Volunteerism of Goodness), การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๓ The 5th National and the 3rd International Conferences 2018 “จิตอาสากับการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน Volunteer Spirit with Sustainable Social Development, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๘-๒๙ มีนาคม ๒๕๖๑, (ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๓๐๐-๒๑๐-๕), หน้า ๒๖๔๙-๒๖๕๙.

หนังสือ/งานเรียบเรียง

ผลงานด้านการผลิตสื่อการสอน เอกสารประกอบการสอน/คำสอน	จำนวน	หน่วยงานการผลิตผลงาน วัน/เดือน/ ปี
๑. คู่มือการจัดการเรียนการสอนรายวิชา ๕๑๑๐๒ การส่งเสริมสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช (ภาคปฏิบัติระบบ การศึกษาทางไกลของปีการศึกษา ๒๕๔๙, ๒๕๕๐, ๒๕๕๑)	ปีละ ๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มิถุนายน ๒๕๔๙, ๒๕๕๐, ๒๕๕๑
๒. การผลิตซีดีเสียงชุดวิชา ๕๑๑๐๒ การส่งเสริมสุขภาพจิตและการพยาบาลจิตเวช	๑ ชุด	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช มกราคม พฤษภาคม .๒๕๕๐
๓. คู่มือการจัดการเรียนการสอนรายวิชาการ พยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช (ภาคทฤษฎี) (NQF)	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ มกราคม ๒๕๕๓
๔. คู่มือการจัดการเรียนการสอนรายวิชาการ พยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวช (ภาคปฏิบัติ) (NQF)	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ มกราคม ๒๕๕๓
๕. คู่มือการจัดการเรียนการสอนรายวิชา การให้การปรึกษาทางสุขภาพ (ภาคทฤษฎี/ภาคทดลอง)	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ มกราคม ๒๕๕๓
๖. คู่มือการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพุทธ วิชาการบริหารงาน	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น สิงหาคม ๒๕๕๖
๗. คู่มือการจัดการเรียนการสอนรายวิชาการ จิตวิทยาและพัฒนาการมนุษย์	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น กันยายน ๒๕๕๖
๘. เอกสารประกอบการสอน เรื่อง ชีวิตวิถี พุทธ	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น มกราคม ๒๕๕๗
๙. เอกสารการสอนรายวิชา จิตวิทยาสำหรับ พยาบาล	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี กรกฎาคม ๒๕๕๗
๑๐. เอกสารการสอนรายวิชา จิตวิทยาใน พระไตรปิฎก	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น กรกฎาคม ๒๕๕๗
๑๑. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา การ พยาบาลด้วยจิตใจความเป็นมนุษย์	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี มีนาคม ๒๕๕๘

ผลงานด้านการผลิตสื่อการสอน เอกสารประกอบการสอน/คำสอน	จำนวน	หน่วยงานการผลิตผลงาน วัน/เดือน/ ปี
๑๒. คู่มือการจัดการเรียนการสอนรายวิชา ปฏิบัติการบริหารการพยาบาล (ภาคปฏิบัติ)	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ เมษายน ๒๕๕๙
๑๓.เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการ สร้างเสริมสุขภาพจิต (ภาคทฤษฎี)	๑ เล่ม	มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มิถุนายน ๒๕๖๐

